

**“OTA-ONA VA MAKTAB HAMKORLIGI:
FARZAND KAMOLOTI UCHUN XALQARO
TARBIYA MODELLARI” MAVZUSIDAGI
XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA**

2026-yil 24-aprel

“Ota-ona va maktab hamkorligi: farzand kamoloti uchun xalqaro tarbiya modellari”, 2026-yil 24-aprel

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MAKTABGACHA VA MAKTAB
TA’LIMI VAZIRLIGI
QORI NIYOZIY NOMIDAGI TARBIYA PEDAGOGIKASI MILLIY
INSTITUTI**

**“OTA-ONA VA MAKTAB HAMKORLIGI: FARZAND KAMOLOTI
UCHUN XALQARO TARBIYA MODELLARI” MAVZUSIDA XALQARO
ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI,
2026-YIL 24-APREL**

Toshkent – 2026

“Ota-ona va maktab hamkorligi: farzand kamoloti uchun xalqaro tarbiya modellari”, 2026-yil 24-aprel

Mas’ul muharrir

Pedagogika fanlari doktori, O‘zFA haqiqiy a’zosi, akademik Ibraimov Xolboy Ibragimovich

Tahrir hay’ati a’zolari

<i>X.I. Ibraimov</i>	<i>Pedagogika fanlari doktori, O‘zFA haqiqiy a’zosi, akademik</i>
<i>H.M. Tojiboyeva</i>	<i>Pedagogika fanlari doktori, professor</i>
<i>R.G. Safarova</i>	<i>Pedagogika fanlari doktori, professor</i>
<i>Sh.Q. Mardonov</i>	<i>Pedagogika fanlari doktori, professor</i>
<i>A.X. Maxmudov</i>	<i>Pedagogika fanlari doktori, professor</i>
<i>M.A. Umaraliyeva</i>	<i>Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD), dotsent</i>
<i>O.T. Abdug‘aniyev</i>	<i>Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD), dotsent</i>
<i>L.M. Qaraxanova</i>	<i>Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD), katta ilmiy xodim</i>
<i>A. Jumabayev</i>	<i>TPMI katta ilmiy xodimi</i>
<i>S. Sanakulova</i>	<i>Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori, katta ilmiy xodim</i>
<i>D. Choriyeva</i>	<i>TPMI tayanch doktorantii, katta ilmiy xodim</i>

© Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti

© Mualliflar

KIRISH SO‘ZI

Hurmatli xalqaro ilmiy-amaliy anjuman ishtirokchilari! Aziz ustozlar, hurmatli mehmonlar!

Xush kelibsiz!

Bugungi **“Ota-ona va maktab hamkorligi: farzand kamoloti uchun xalqaro tarbiya modellari”** deb nomlangan xalqaro ilmiy-amaliy anjuman zamonaviy ta’lim tizimida eng muhim va dolzarb masalalardan biri – ota-ona va maktab hamkorligi, shuningdek, farzand kamolotini ta’minlashda xalqaro tajribalarning o’rni va ahamiyatiga bag’ishlanadi.

Ma’lumki, har bir jamiyatning barqaror rivojlanishi va kelajagi yosh avlodning qanday tarbiya topishiga bevosita bog’liqdir. Farzand tarbiyasi esa faqatgina maktab yoki oila zimmasidagi vazifa emas, balki ushbu ikki muhim ijtimoiy institutning o’zaro uzviy hamkorligi asosida amalga oshadigan murakkab pedagogik jarayondir. Shu bois, ota-ona va maktab o’rtasidagi samarali hamkorlikni ta’minlash bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Jahon tajribasiga nazar tashlasak, turli mamlakatlarda ota-ona va maktab hamkorligini tashkil etishning o’ziga xos samarali modellari mavjud. Masalan, Yaponiya ta’lim tizimida ota-ona va maktab hamkorligi jamoaviylik va intizom asosida shakllangan. Ota-onalar maktab hayotida faol ishtirok etadilar, bolalarda mehnatsevarlik, mas’uliyat va jamoaga hurmat kabi sifatlarni tarbiyalashga katta e’tibor qaratiladi.

Singapur tajribasi ham diqqatga sazovor bo’lib, bu mamlakatda “maktab – oila – jamiyat” uchligi yagona tizim sifatida qaraladi. Ota-onalar ta’lim jarayonining ajralmas qismi sifatida bolaning rivojlanishiga faol ta’sir ko’rsatadilar. Shu tufayli Singapur ta’lim sifati bo’yicha dunyoda yetakchi o’rinlarda turadi.

Shuningdek, Germaniyada ota-ona va maktab hamkorligi huquqiy va tashkiliy jihatdan mustahkamlangan bo’lib, ota-onalar maktab boshqaruvida ishtirok etadilar va bolaning rivojlanishi bo’yicha muntazam axborot olib boradilar.

Ushbu xalqaro tajribalar shuni ko’rsatadiki, qaysi mamlakatda bo’lmasin, ota-ona va maktab hamkorligining asosiy maqsadi – bolani har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir.

Mamlakatimizda ham bu yo’nalishda muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Maktab va oila o’rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, ota-onalarni ta’lim jarayoniga faol jalb etish, raqamli texnologiyalar orqali uzluksiz muloqotni yo’lga qo’yish borasida keng ko’lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, xalqaro tajribalarni o’rganish va ularni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Bugungi **“Ota-ona va maktab hamkorligi: farzand kamoloti uchun xalqaro tarbiya modellari”** nomli xalqaro ilmiy-amaliy anjumanda bildiriladigan ilmiy-nazariy qarashlar, amaliy takliflar va tajribalar almashinuvi kelgusida ota-

“Ota-ona va maktab hamkorligi: farzand kamoloti uchun xalqaro tarbiya modellari”, 2026-yil 24-aprel

ona va maktab hamkorligini yanada takomillashtirishga, shu orqali esa barkamol avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi, deb ishonamiz.

Barchangizga samarali ish va ilmiy izlanishlaringizda muvaffaqiyat tilaymiz!

E’tiboringiz uchun rahmat! Konferensiyaning ishiga ijodiy muvaffaqiyat tilayman!

Kamalov Azamat Jamalovich

Ta’lim tashkilotlarida tarbiyaviy ishlarni va chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlikni muvofiqlashtirish boshqarmasi boshlig‘i

FARZAND TARBIYASIDA XALQARO MODELLAR VA ULARNING MAZMUN-MOHİYATI

Xolboy Ibraimov – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti direktori, pedagogika fanlari doktori, O‘zRFA akademigi

Farzand tarbiyasi faqatgina oila yoki maktabning emas, balki ularning o‘zaro hamkorligi asosida samarali tashkil etiladigan murakkab jarayondir. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, ota-ona va maktab hamkorligi farzandning har tomonlama kamol topishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Ota-ona va maktab hamkorligi deganda, bolaning ta’lim va tarbiya jarayonida ikki muhim ijtimoiy institut – oila va ta’lim muassasasining o‘zaro muvofiq va maqsadli faoliyati tushuniladi. Bu hamkorlik bolaning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda uning intellektual, ma’naviy, axloqiy va jismoniy rivojini ta’minlashga qaratilgan. Agar ota-ona va o‘qituvchi o‘rtasida o‘zaro tushunish, ishonch va hamjihatlik mavjud bo‘lsa, bu bolaning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Aks holda, qarama-qarshi yondashuvlar bolada ikkilanish, ishonchsizlik va hatto tarbiyaviy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Zamonaviy pedagogikada ota-ona va maktab hamkorligi quyidagi yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi: ta’lim jarayonida o‘zaro axborot almashinuvi, tarbiyaviy ishlarda bir xil yondashuvni ta’minlash, bolaning individual xususiyatlarini o‘rganish va qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, ota-onalarni maktab hayotiga jalb etish. Bunday hamkorlik natijasida bolada mas’uliyat hissi, mustaqil fikrlash, ijtimoiy faollik va o‘qishga bo‘lgan qiziqish shakllanadi.

Dunyo ta’lim amaliyotida ota-ona va maktab hamkorligini tashkil etishning turli xil modellari ishlab chiqilgan bo‘lib, ularning har biri muayyan ijtimoiy va madaniy muhitga mos ravishda shakllangan. Masalan, Amerika Qo‘shma Shtatlarida keng tarqalgan ota-ona va maktab hamkorligi modeli eng samarali shakllaridan biri hisoblanadi. Ushbu modelda ota-onalarning ta’lim jarayonidagi ishtiroki olti yo‘nalishda tashkil etiladi: ota-onalik mas’uliyatini oshirish, maktab bilan doimiy muloqot o‘rnatish, volontyorlik faoliyatida qatnashish, uy sharoitida bolaga ta’lim berish, maktab qarorlarini qabul qilishda ishtirok etish va jamoatchilik bilan hamkorlik qilish. Bu yondashuv ota-onani faqat kuzatuvchi emas, balki ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi.

Finlyandiya ta’lim tizimi esa butun dunyoda o‘zining samaradorligi bilan tanilgan bo‘lib, unda ota-ona va maktab o‘rtasidagi munosabatlar ishonch va tenglikka asoslanadi. Bu yerda o‘qituvchi, ota-ona va o‘quvchi bir jamoa sifatida qaraladi. Bolaning individual xususiyatlari chuqur o‘rganilib, ta’lim jarayoni shu asosda tashkil etiladi. Ota-onalar muntazam ravishda maktab bilan aloqada bo‘lib, bolaning rivojlanishi yuzasidan birgalikda qaror qabul qiladilar. Bu esa bolaning o‘zini qadrli his qilishiga va ruhiy barqarorligiga xizmat qiladi.

- Ya’ni: o‘qituvchi, ota-ona va o‘quvchi o‘rtasida tenglik munosabati;
- ishonch va ochiq muloqot;

- individual ta’lim rejalarini birgalikda tuzish;
- bolaning ruhiy holatiga alohida e’tibor qaratish.

Bu modelda bola markaziy o’rinda bo’lib, barcha qarorlar uning manfaatlaridan kelib chiqib qabul qilinadi.

Yaponiya ta’lim modelida esa ota-ona va maktab hamkorligi intizom, jamoaviylik va an’analarga hurmat asosida qurilgan. Ota-onalar maktab hayotida faol ishtirok etadilar, turli tadbirlarda qatnashadilar va bolalarda jamoaga sadoqat, mehnatsevarlik va mas’uliyat kabi sifatlarni shakllantirishga alohida e’tibor qaratiladi. Yaponiyada tarbiya jarayonida axloqiy qadriyatlar birinchi o’rinda turadi va bu jarayonda ota-ona va maktabning hamjihatligi muhim ahamiyatga ega.

- ota-onalar maktab tadbirlarida faol qatnashadi;
- bolalarda jamoaga sadoqat hissi tarbiyalanadi;
- axloqiy tarbiyaga katta ahamiyat beriladi;
- har bir bola uchun mas’uliyat hissi shakllantiriladi.

Bu model bolada tartib-intizom, mehnatsevarlik va hurmat kabi sifatlarni rivojlantiradi.

Germaniya ta’lim tizimida esa ota-ona va maktab hamkorligi aniq tizim va huquqiy asoslarga ega. Ota-onalar maktab kengashlari orqali ta’lim jarayonida ishtirok etadilar, qarorlar qabul qilishda o’z fikrlarini bildirish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Shuningdek, o’quvchining rivojlanishi bo’yicha muntazam ravishda ma’lumot berib boriladi. Bu modelda hamkorlik rejali va tizimli tarzda amalga oshirilishi bilan ajralib turadi.

- ota-onalar maktab kengashlarida ishtirok etadi;
- ta’lim jarayonini nazorat qilish imkoniyatiga ega;
- muntazam yig’ilishlar tashkil etiladi;
- o’quvchining rivojlanishi yuzasidan doimiy hisobot beriladi.

Bu modelda hamkorlik tizimli va rejali tarzda tashkil etiladi.

Yuqorida keltirilgan xalqaro modellar tahlili shuni ko’rsatadiki, ota-ona va maktab hamkorligi qaysi mamlakatda qanday shaklda tashkil etilmasin, uning asosiy maqsadi – bolaning barkamol shaxs sifatida rivojlanishini ta’minlashdan iborat. Shuning uchun ham ushbu modellarni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham keyingi yillarda ota-ona va maktab hamkorligini kuchaytirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Maktab va oila o’rtasidagi aloqalarni mustahkamlash, ota-onalarni ta’lim jarayoniga jalb qilish, zamonaviy axborot texnologiyalari orqali muloqotni yo’lga qo’yish kabi ishlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, xalqaro tajribalardan foydalangan holda individual yondashuvni kuchaytirish, psixologik xizmatlarni rivojlantirish va maktab, oila hamda mahalla hamkorligini yanada mustahkamlash zarur.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham ota-ona va maktab hamkorligini rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Xalqaro modellardan quyidagi jihatlarni joriy etish maqsadga muvofiq:

- ota-onalarni ta’lim jarayoniga faol jalb qilish;

- zamonaviy axborot texnologiyalari orqali muloqotni kuchaytirish;
- psixologik maslahat xizmatlarini rivojlantirish;
- individual yondashuvni kuchaytirish;
- maktab va mahalla hamkorligini mustahkamlash.

Xulosa qilib aytganda, ota-ona va maktab hamkorligi farzand tarbiyasining eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Samarali hamkorlik bolaning nafaqat bilim olishiga, balki uning ma'naviy yetuk, axloqan pok va ijtimoiy faol shaxs bo'lib kamol topishiga xizmat qiladi. Shu bois, har bir ta'lim muassasasi va har bir ota-ona bu masalaga mas'uliyat bilan yondashishi, o'zaro ishonch va hamjihatlikni ta'minlashi lozim. Faqat shundagina biz kelajak avlodni barkamol va raqobatbardosh qilib tarbiyalay olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hoover-Dempsey K. V., Sandler H. M. *Parental Involvement in Children's Education: Why Does It Make a Difference?* – Teachers College Record, 1997.
2. OECD. *Parents as Partners in Schooling*. – Paris: OECD Publishing, 2012.
3. OECD. *Education at a Glance*. – Paris: OECD Publishing, 2020.
4. Finnish National Agency for Education. *Finnish Education System Overview*. – Helsinki, 2018.
5. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology (Japan). *School and Family Collaboration in Japan*. – Tokyo, 2017.
6. Bundesministerium für Bildung und Forschung (Germany). *Parental Participation in Education*. – Berlin, 2019.
7. Ministry of Education (Singapore). *Strengthening School-Home Partnerships*. – Singapore, 2020.
8. Department for Education (UK). *Parental Engagement in Education*. – London, 2019.

TA'LIM-TARBIYANING SAMARALI MODELLARI VA ULARNI SHAKLLANTIRISH MEXANIZMLARI

A.J.Kamalov – Qori Niyoziy nomidagi TPMI mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini ta'minlovchi modellarning nazariy asoslari, ularning turlari hamda shakllantirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish yo'llari ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: ta'lim modeli, tarbiya, kompetensiya, pedagogik texnologiya, innovatsiya, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv.

Bugungi globallashuv va tezkor texnologik o'zgarishlar davrida ta'limtarbiyaning mazmuni, shakli va metodlarini yangicha yondashuv asosida tashkil etish zarurati tobora ortib bormoqda. XXI asr — bu axborot, innovatsiya va intellektual raqobat asri bo'lib, inson kapitali, yaratuvchanlik hamda ijtimoiy mas'uliyat darajasi har bir jamiyatning raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omilga aylangan. Shu bois ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, uning samaradorligini oshirish, milliy qadriyatlar va ilg'or xalqaro tajribalarni uyg'unlashtirgan samarali modellarning joriy etilishi dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biridir. Ta'lim tizimining samaradorligi, avvalo, insonning har tomonlama kamol topishi, uning mustaqil fikrlashi, ijtimoiy faolligi va ma'naviy barkamolligiga qanchalik ta'sir ko'rsatishi bilan belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan, ta'lim-tarbiyaning zamonaviy modellari insonparvarlik, shaxsga yo'naltirilganlik, kompetensiyaviy yondashuv va ijodkorlik tamoyillariga asoslanmoqda.

Tarbiya modeli – bu shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan aniq g'oyaviy, maqsadli, metodik tizimdir. Sharq xalqlarida shakllangan tarbiya modellari quyidagi ijtimoiy-didaktik xususiyatlarga ega:

Ma'naviyat va axloq uyg'unligi – Tarbiyaning markazida inson qalbini poklash va komillikka yetkazish turadi.

Oila va jamiyat birligi – Tarbiya faqat maktabda emas, balki oilada va jamiyatda olib borilishi lozim.

Shaxsga yo'naltirilganlik – Har bir inson noyob va uning rivojlanishiga individual yondashuv zarur.

Axloqiy ideallar orqali namuna ko'rsatish – O'tmishdagi allomalar, payg'ambarlar, buyuk shaxslar hayoti orqali tarbiya. Bu jihatlar didaktik nuqtayi nazardan ham muhim bo'lib, ta'lim mazmunining boyishi, metodlarning takomillashuvi, o'quvchilarning mustaqil tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tarbiya nazariyasi o'qitishning mohiyati, tamoyillari, harakatlantiruvchi kuchlari va asosiy tarkibiy qismlarini o'z ichiga oladi, shu bilan birga ta'lim va tarbiyani rivojlanish tizimlari doirasidagi turli tushunchalarni ko'rib chiqadi. Zamonaviy pedagogika tarbiyaning ko'plab nazariyalari va konsepsiyalarini o'zida mujassam etgan bo'lib, ular olimlar va tadqiqotchilarning shaxsni shakllantirishda, bolalarni tarbiyalash va rivojlantirishda o'qituvchining roliga oid qarashlari asosida farqlanadi.

Ta'lim-tarbiya modeli — bu o'quv jarayonini tashkil etish, boshqarish va natijalarni baholashga qaratilgan tizimli yondashuvdir. Modellar o'quvchilarning ehtiyojlari, jamiyat talablari va pedagogik maqsadlarga asoslanadi.

Asosiy modellarga quyidagilar kiradi:

Raqamli ta'lim modeli - Axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan ushbu model masofaviy ta'lim, elektron resurslar va sun'iy intellektdan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bu esa ta'lim jarayonining moslashuvchanligini oshiradi.

Innovatsion model - Bu modelda o‘quv jarayoniga interfaol metodlar, muammoli ta’lim, loyihaviy faoliyat kabi usullar joriy etiladi. Natijada o‘quvchilarning faolligi, tanqidiy fikrlashi va ijodiy yondashuvi rivojlanadi.

Kompetensiyaviy yondashuv modeli - Kompetensiyaviy yondashuv ta’lim natijasini faqat bilim bilan emas, balki amaliy faoliyatga tayyorgarlik darajasi bilan baholaydi. Ushbu modelda o‘quvchi egallagan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyatiga ega bo‘lishi zarur.

Shaxsga yo‘naltirilgan model - Mazkur model o‘quvchining individual xususiyatlari, ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olishga asoslanadi. Unga ko‘ra, ta’lim jarayoni differensiallashgan va individuallashtirilgan tarzda tashkil etiladi.

Ta’lim-tarbiya modellari samaradorligini oshirish yo‘llariga quyidagilar kiradi: Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish; O‘qituvchilarning malakasini oshirish; Individual yondashuvni kuchaytirish; Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish; O‘quv jarayonida motivatsiyani oshirish

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta’lim tizimida an’anaviy yondashuvlar asta-sekin o‘z o‘rnini innovatsion modellarga bo‘shatmoqda. Ayniqsa, kompetensiyaviy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar samaradorligi yuqori ekanligi ilmiy tadqiqotlarda isbotlangan. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni integratsiyalash ta’lim sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa. Ta’lim-tarbiya modellari pedagogik jarayonning samaradorligini ta’minlovchi muhim omil hisoblanadi. Zamonaviy yondashuvlar asosida ishlab chiqilgan va amaliyotga joriy etilgan modellargina yuqori natijadorlikni ta’minlay oladi. Shuning uchun ta’lim tizimini rivojlantirishda ilmiy asoslangan, innovatsion va integrativ modellardan foydalanish zarur.

Adabiyotlar ro‘yhati.

1. Hasanboev, J., & Yo‘ldoshev, J. (2020). Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Fan va texnologiya. 356 b.
2. Nishonov, A. (2019). Ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlar. Toshkent: TDPU nashriyoti. 174 b.
3. European Commission. (2020). Key competences for lifelong learning. Brussels: Publications Office of the European Union. 104 p.
4. Z.B.Jalilov. Sharq mutafakkirlari merosini o‘rganishning didaktik metodlari. Zamonaviy ta’lim jurnali. 2017-yil, 5-son.
5. R.Jo‘rayev, Ta’lim va tarbiya metodikasida innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

KIBERXUJUM: YOSHLARNI KIBERXUJUMDAN HIMOYA QILISH ASOSIDA ULARDA VATANPARLIK VA BAG‘RIKENGLIK TUSHUNCHALARINI RIVOJLANTIRISH

X.M.Tojiboyeva – Qori Niyoziy nomidagi TMPI direktor o‘rinbosari,
p.f.d(DSc), professor

Yoshlarda vatan tuygʻusini tarbiyalash, ajdodlar oʻtmishi, kechinmalari, madaniyati jahon fan va madaniyati sohasida tutgan oʻrni haqida maʼlumot berish muhim ahamiyatga ega. Shaxsni tarbiyalash eng dolzarb ijtimoiy va pedagogik muammo hisoblanadi. Oʻsib kelayotgan yosh avlodni jamiyat talablari asosida tarbiyalashda taʼlim subʼektlari oʻrtasidagi uzluksizlikni hamda fan predmetlari oʻrtasidagi integratsiyani taʼminlash zaruriti mavjud. Inson oʻzi oʻzida ezgulikni yaratish, maʼnaviy yuksalish uchun masʼul, ammo shu bilan birga insonning yuksalishida taʼlimning roli nihoyatda katta ekanligini inkor etib boʻlmaydi. Inson tarbiyasi masalasi, ularni nuqsonlardan, hayvoniy qusurlardan qutqarish ajdodlarimizning azaliy qaygʻusi boʻlib kelgan. Shaxs, millat, insoniyat maʼnaviyatining holati va darajasi jamiyat taraqqiyotiga turlicha taʼsir etishi mumkunligi qadim zamonlardan beri maʼlum. Jamiyat hayotidagi barcha yuksalishlar, taraqqiyot imkoniyatlar, komil inson shaxsining shakllanishi muayyan imkoniyatlar bilan bogʻliq.

Har bir xalq va davlatda amalga oshirilayotgan tarbiya jarayoni umuminsoniy tarbiya tizimining tarkibiy qismidir. Demak mamlakatda olib borilayotgan siyosat kabi, tarbiya jarayoni ham umumbasharish ehtiyojlardan kelib chiqishi lozim. Sababi insoniyat tamadduni taqdiri barcha xalqlar uchun bir xil qimmatlidir. Dunyoda ijobiy xususiyatlaridan koʻra koʻproq milliy tarbiya asoslariga tobora koʻproq xavf solayotgan globallashuv jarayoni va ommaviy madaniyatning salbiy jihatlari, global muommolar: giyohvandlik; ekstremizm va terrorizm xavfi; turli ekologik muommolar butun insoniyat oldida tarbiya masalasini katta muommolardan biriga aylantirmoqda. Ushbu jarayonlar xavf va tahdidlarga qarshi millatlararo pedagogik birlikni taqozo qilmoqda. Ota-bobolarimiz “Agar kishiga hayotning oʻzi berolmasa taʼlim, unga oʻrgata olmas hech bir muallim” deya juda asosli fikr aytishgan.

Tarbiya mavsumiy, maʼlum bir vaqtga moʻljallangan ish emas, balki jamiyat va davlat ahamiyatiga molik kechiktirib boʻlmas, uzluksiz davom etadigan jarayon va strategik masaladir. Tarbiya jarayoni oʻqituvchi va oʻquvchining oʻzaro taʼsirida amalga oshiriladigan dinamik tizim sifatida qaraladi. Tarbiya jarayoni taʼlim muassasasi pedagogik faoliyatining yadrosidir[4]. Barqaror axloqiy xulq-atvorga ega, qobiliyatli shaxsni rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish, oʻz taqdirini oʻzi belgilash, jamiyatda oʻzini oʻzi moslashtirish, vatanparvarlik, fuqarolik va maʼnaviy axloqiy tarbiya, sogʻlom turmush tarzini oʻquvchilarga singdirish tarbiyaning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Maktab oʻquvchilarini kelajakka yoʻnaltirish: oʻziga boʻlgan ishonchni rivojlantirish, ularga oʻziga xosligini tushunishga, boshqa odamlarning fikrlarini hurmat qilishga oʻrgatish, oʻzini xolis baholash, oʻz qobiliyatlari, malaka larini hisobga olgan holda kelajak uchun real rejalar tuzish, oʻz-oʻzini anglashi, oʻzini boshqarish tizimini takomillashtirish ishbilarmonlik, axloq va tashabbuskorlikni tarbiyalash, ularning oilalari, oʻqituvchilar bilan oʻzaro aloqalarini faollashtirish lozim.

Fikrimizcha tarbiya jarayoni maxsus ishlab chiqilgan bo‘lishi, ya’ni yoshlar ning o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini boshqarish imkoniyatlari bilan uyg‘unlash tirilgan maqsadga muvofiq tizim bo‘lgandagina haqiqiy bo‘ladi. XXI asr kishisi umuminsoniy qadriyatlardan va bugungi kun haqiqatlaridan kelib chiqib, jismonan sog‘lom, ma’naviy axloqiy, intellektual jihatdan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan bo‘lishi shu bilan birga dunyoda sodir bo‘layotgan jarayonlarga loqayd bo‘lmasligi, tashqi olam bilan faol aloqada bo‘lishi lozim. Yoshlarning shaxs sifatida shakllanish va ijtimoiylashuv davri asosan maktab tizimida yuz beradi. Inson va jamiyatning mavjudligini ta’minlaydigan qadriyatlar milliy tarbiya tufayli ajdodlardan asta-sekin avlodlarga o‘tadi. Milliy tarbiya atamasi keng va tor doirada ishlatiladi. Keng ma’noda, u inson shaxsini shakllantirishga, uning ishlab chiqarish va ijtimoiy, madaniy, ma’rifiy hayotda faol ishtirokini ta’minlashga qaratilgan barcha ma’naviy ta’sirlar, tadbirlar, harakatlar, intilishlar yig‘indisini anglatadi.

Demak milliy tarbiya nafaqat oila, maktab, bolalar va yoshlar tashkilotlarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlar, balki butun ijtimoiy tuzum va uning yetakchi g‘oyalari, hatto adabiyot, san’at, kino, radio, TV, OAV va boshqalarni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, milliy tarbiya tarkibiga bu sohada ta’lim va ma’lumot olish ham kiradi. Tor ma’noda, milliy tarbiya muayyan shaxsning ma’naviy rivoji, dunyoqarashi, axloqiy qiyofasi, estetik didi o‘stirilishiga yo‘naltirilgan pedagogik faoliyatni anglatadi. Bizga ma’lumki, har qanday tarbiya ta’lim bilan chambarchas bog‘liq holdagina mavjud bo‘la oladi.

Yuqoridagi fikrlardan ko‘rinib turibdiki, milliy tarbiya har qanday jamiyat va mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Chunki uning o‘sishi har qanday jamiyat va davlatda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Buning uchun o‘z-o‘zini kelayotgan yosh avlod o‘z ajdodalaridan ham yuqoriroq natijalarga erishishi lozim bo‘ladi. Ammo, bugungi kunda dunyoning ayrim hududlarida axloqqa zid bo‘lgan harakatlar natijasida katta ma’naviy yo‘qotishlar yuz berayotgani millatning asriy qadriyatlari, millatning asriy qadriyatlari, milliy tafakkuri va turmush tarzi izdan chiqayotgani, axloq-odob, oila va jamiyat hayoti, ongli yashash sharti jiddiy xavf ostida qolayotganini kuzatish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2018.
3. Quronov M. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2013.
4. Quronov M. Milliy tarbiya asoslari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2007.
5. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.

ZAMONAVIY TA'LIM SHAROITIDA OTA-ONA – O'QUVCHI – O'QITUVCHI ZANJIRINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARI

R.X.Djurayev – Qori Niyoziy nomidagi TPMI bo'lim mudiri, p.f.d,
akademik

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'limning gibrid shakli (blended learning) sharoitida ta'lim jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro aloqalarni optimallashtirish masalalari tadqiq etiladi. Maqolada masofaviy va an'anaviy ta'lim muhiti kesishgan nuqtada “ota-ona – o'quvchi – o'qituvchi” zanjirining barqarorligini ta'minlovchi pedagogik va texnologik mexanizmlar tahlil qilingan. Muallif tomonidan gibrid ta'limda ota-onaning o'rni passiv kuzatuvchidan faol “fasilitator” darajasiga ko'tarilishi zarurligi asoslab berilgan. Maqolada raqamli platformalar orqali muloqotni tizimlashtirish, o'quvchining mustaqil ishini monitoring qilish va o'qituvchining oila bilan qayta aloqasini raqamli drayverlar yordamida takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: gibrid ta'lim, ta'limiy zanjir, ota-ona ishtiroki, raqamli platformalar, fasilitatsiya, qayta aloqa, mustaqil ta'lim, EdTech mexanizmlari.

KIRISH

Ta'lim tizimidagi raqamli transformatsiya va gibrid (aralash) o'qitish formatlarining kirib kelishi an'anaviy "maktab-oila" munosabatlarini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Gibrid ta'lim sharoitida o'quvchi o'z o'quv vaqtining bir qismini maktabda (o'qituvchi nazoratida), qolgan qismini esa uyda (raqamli platformalar va ota-ona nazoratida) o'tkazadi. Bu jarayonda “ota-ona – o'quvchi – o'qituvchi” zanjirining uzviyligi ta'lim sifatini belgilovchi asosiy determinantga aylanmoqda. Ushbu zanjirning samarali ishlashi nafaqat texnik vositalarga, balki yangi pedagogik mexanizmlarga bog'liq.

1. Gibrid ta'limda rollarning transformatsiyasi

Gibrid muhitda ta'lim ishtirokchilarining funksiyalari quyidagicha o'zgaradi:

- O'qituvchi — Raqamli Mentor: U nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchining masofaviy va mustaqil ishini loyihalashtiruvchi strateg sifatida chiqadi.

- Ota-ona — Fasilitator: Ota-ona endi faqat nazoratchi emas, balki bolaning uyda raqamli platformalar bilan ishlashini tashkil etuvchi, kognitiv motivatsiya beruvchi yordamchiga aylanadi.

- O'quvchi — Avtonom ta'lim oluvchi: Gibrid tizimda o'quvchining o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalari markaziy o'ringa chiqadi.

2. Samaradorlikni oshirishning pedagogik mexanizmlari

Zanjirning mustahkamligini ta'minlash uchun quyidagi mexanizmlarni joriy etish lozim:

- Sinxron va asinxron muloqot tizimi: Ota-ona va o'qituvchi o'rtasidagi aloqa faqat baholar atrofida emas, balki o'quvchining kognitiv qiyinchiliklari va yutuqlari ustida qurilishi kerak. LMS (Learning Management Systems) platformalaridagi "shaffof monitoring" tizimi bunga xizmat qiladi.

- "Teskari aloqa" (Feedback loop) mexanizmi: Ota-onaning uyda o'quvchi bilan ishlash jarayonidagi kuzatuvlari o'qituvchi uchun dars mazmunini korreksiya qilishda muhim manba bo'lishi zarur.

- Ota-onalarning raqamli savodxonligini oshirish: Gibril ta'limda ota-onalarning o'quv platformalari (masalan, Kundalik.com, Moodle, Google Classroom) bilan ishlash malakasini oshirish bo'yicha "master-klass"lar o'tkazish.

3. Zanjirning uzilishi va uning oqibatlarlari

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, agar o'qituvchi va ota-ona o'rtasida hamkorlik bo'lmasa, o'quvchida "raqamli loqaydlik" va o'zlashtirish pasayishi kuzatiladi. Ayniqsa, masofaviy qismda ota-ona ko'maging yo'qligi bolaning o'quv yuklamasini mustaqil ko'tara olmasligiga olib keladi.

Hozirgi kunda ta'lim tizimi jadal sur'atlarda rivojlanib, an'anaviy o'qitish shakllari zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan uyg'unlashmoqda. Shu jarayonda gibril ta'lim alohida ahamiyat kasb etmoqda. Gibril ta'lim — bu an'anaviy (oflayn) va masofaviy (onlayn) ta'lim shakllarining birgalikda qo'llanilishi asosida tashkil etilgan o'quv tizimidir. Ushbu tizim o'quv jarayonini yanada samarali, qulay va individuallashtirgan holda tashkil etish imkonini beradi.

Gibril ta'limning eng muhim xususiyatlaridan biri shundaki, u ota-ona va maktab o'rtasidagi hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqadi. Ilgari ota-onalar ta'lim jarayoni haqida asosan maktab yig'ilishlari orqali ma'lumot olishgan bo'lsa, hozirgi kunda raqamli platformalar orqali ular bolaning o'quv faoliyatini doimiy ravishda kuzatib borish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Elektron kundaliklar, onlayn jurnallar va ta'lim platformalari orqali ota-onalar bolaning baholari, ishtiroki va uy vazifalarini tezkor ravishda ko'rib turishlari mumkin.

Bunday tizim maktab va oila o'rtasidagi muloqotni uzluksiz va samarali qiladi. O'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi aloqa faqat rasmiy uchrashuvlar bilan cheklanib qolmay, balki onlayn messengerlar, videokonferensiyalar va ta'lim platformalari orqali doimiy ravishda amalga oshiriladi. Bu esa bolaning ta'lim va tarbiya jarayonida yuzaga keladigan muammolarga tezkor yechim topish imkonini beradi.

Gibril ta'lim shuningdek, ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirishga ham xizmat qiladi. Onlayn vebinarlar, maslahat darslari va ta'limiy videomateriallar orqali ular bola psixologiyasi, tarbiya usullari va zamonaviy ta'lim talablari haqida yangi bilimlarga ega bo'ladilar. Bu esa ota-onani ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi.

Bundan tashqari, gibril ta'lim individual yondashuvni kuchaytirish imkonini beradi. Har bir o'quvchining onlayn va oflayn faoliyati tahlil qilinib, uning bilim darajasi va rivojlanish dinamikasi aniqlanadi. Ota-ona va o'qituvchi birgalikda

bolaning rivojlanish yo‘lini belgilaydi va zarur hollarda qo‘shimcha qo‘llab-quvvatlash choralari ko‘radi.

Gibrid ta‘limda shaffoflik va nazorat tizimi ham muhim o‘rin tutadi. Barcha ma‘lumotlar elektron shaklda saqlanib, ota-onalar uchun ochiq bo‘ladi. Bu esa ishonch muhitini mustahkamlaydi va har bir ishtirokchining mas‘uliyatini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, gibrid ta‘lim ota-ona va maktab hamkorligini zamonaviy darajaga olib chiquvchi muhim omil hisoblanadi. U ta‘lim jarayonini faqat maktab doirasida emas, balki oila muhiti bilan uzviy bog‘liq holda tashkil etish imkonini beradi. Natijada bolaning bilim olishi, tarbiyasi va shaxsiy rivojlanishi yanada samarali kechadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

1. Metodik qo‘llanmalar yaratish: Ota-onalar uchun gibrid ta‘limda bolaga qanday ko‘maklashish bo‘yicha sodda va vizual "yo‘riqnomalar" ishlab chiqish.

2. Platformalarni takomillashtirish: Ta‘lim platformalarida ota-ona, o‘quvchi va o‘qituvchi o‘rtasida "uch tomonlama chat" va o‘quv maqsadlarini birgalikda belgilash modullarini faollashtirish.

3. Psixologik qo‘llab-quvvatlash: Gibrid ta‘limda paydo bo‘ladigan raqamli charchoqni yengishda ota-ona va maktab psixologlarining hamkorligini kuchaytirish.

Xulosa qilib aytganda, gibrid ta‘limda muvaffaqiyat garovi — texnologiyada emas, balki "Ota-ona – o‘quvchi – o‘qituvchi" zanjirining insoniy va raqamli jihatdan naqadar uyg‘unlashganidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Garrison, D. R., & Kanuka, H. (2004). *Blended learning: Uncovering its transformative potential in higher education*.

2. Horn, M. B., & Staker, H. (2014). *Blended: Using Disruptive Innovation to Improve Schools*.

3. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.

4. Taylakov N.I. (2021). *Raqamli ta‘lim platformalari: tahlil va amaliyot*.

XALQARO TARBIYA MODELLARI VA ULARNING FARZAND KAMOLOTINI TA‘MINLASHDAGI IMKONIYATLARI

R.G.Safarova – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi Milliy instituti “Milliy tarbiya mutafakkirlar, hamda jadidlarning pedagogik ta‘limotlari” ilmiy tadqiqot bo‘limi boshlig‘i
p.f.d., prof.

Annotatsiya. Ushbu maqolada xalqaro ta‘lim-tarbiya tizimlarida keng tarqalgan va e‘tirof etilgan tarbiya modellari, ularning imkoniyatlari, farzand

kamolotini ta’minlashda tutgan o’rni haqida fikr yuritilgan. Shunga ko’ra maqola ilmiy pedagogik jamoatchilik hamda tadqiqotchilar uchun manba bo’lib xizmat qiladi.

Tayanch so’zlar: tarbiya, farzand kamoloti, Montessori, Reggio Emilia modeli, shaxsga yo’naltirilgan Finlyandiya tarbiya modeli, Yaponiya tarbiya modeli, ijtimoiylashuv, hamkorlik, ijtimoiy emotsional

Tarbiya har doim har qanday jamiyatda shaxs kamolotini ta’minlashning muhim manbai bo’lib kelgan. Barcha davrlarda farzand kamoloti davlat va jamiyat uchun ustuvor maqsad hisoblangan. Bu sohada tarixiy tajribalar va xalqaro modellarni uyg’unlashtirishga kuchli ehtiyoj sezilmoqda. Tarbiyaning xalqaro modellari bugungi pedagogikada bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladigan muhim nazariy va amaliy yondashuvlar tizimi hisoblanadi. Mazkur modellar turli mamlakatlarning o’ziga xos ijtimoiy, madaniy va ta’limiy tajribalariga tayanadi. Ularni birlashtiruvchi umumiy g’oya esa farzandlarni faqat bilimli emas, balki ma’naviy, ijtimoiy va ijodiy jihatdan barkamol shaxs sifatida tarbiyalash maqsadidir.

Xalqaro tajribada tarbiya modellari, avvalo, bolaning tabiiy rivojlanish qonuniyatlarini inobatga olishga asoslanadi. Masalan, Montessori metodi bolaning ichki imkoniyatlarini erkin rivojlantirishga qaratilgan bo’lib, unda tarbiyalanuvchi mustaqil tanlovni amalga oshirish, o’z faoliyatini boshqarish va ijtimoiy madaniy muhitda faol muloqotga kirishi orqali shaxs sifatida shakllanadi. Bunday yondashuv farzandlarda mas’uliyat, mustaqillik va o’z-o’zini anglash kabi muhim shaxsiy sifatlarni tarkib toptirishga xizmat qiladi. Shu bilan bir qatorda, Reggio Emilia yondashuvi asosida bola ijodkor, muloqotga moyil shaxs sifatida tarbiyalanadi. Bu yondashuv quydagilarni o’z ichiga oladi:

Reggio Emilia yondashuvi	Tarix va kelib chiqishi	Asoschisi	Ta’lim darajasi	Assosiy g’oya	Assosiy tamoyillar
Italiyadagi Reggio Emilia shahrida II jahon urushidan so’ng shakllangan erta bolalik ta’limining nazariy emperiy asoslarini o’zida mujassamlashtir	Italiyada urushdan keyingi davrda jamoatchilik tashabbusi bilan paydo bo’lgan.	Loris Malaguzzi	Maktabgacha ta’lim (0–6 yosh)	Bola – o’z dunyoqarashining faol yaratuvchisi	Muhit, hamkorlik, ifoda, hujjatlashtirish

gan tarbiya modeli falsafasi					

Ushbu model doirasida bolaning fikrni rasm, harakat, nutq va boshqa ifoda vositalari orqali bayon qilish qobiliyati rivojlantiriladi. Bu esa farzand kamolotida ijodkorlik, erkin fikrlash va ijtimoiy faollikni ta'minlaydi.

Shu bilan birga, Waldorf modeliga asoslangan ta'lim-tarbiya tizimi bolaning ruhiy, emotsional va jismoniy rivojlanishini uyg'un tarzda ta'minlashga qaratilganligi bilan xarakterlidir. Ushbu model doirasida ta'lim-tarbiya mazmuni san'at, musiqa, tabiat va hayotiy tajriba bilan bog'lash tavsiya etiladi. Bu esa farzandlarning estetik dunyo qarashi, nafasat hissi va ma'naviyatini qadriyatlar vositasida boyitishga xizmat qiladi. Mazkur model farzandlarning nafaqat aqliy, balki emotsional va ma'naviy kamolotini ham ta'minlashga yo'naltirilgan.

Rivojlangan mamlakatlari ta'lim tizimi orasida Finlyandiya ta'lim modeli alohida o'rin egallaydi. Mazkur model doirasida ta'lim oluvchilarga nisbatan ishonch, erkinlik va individual yondashuv ustuvorlik qiladi. Ta'lim jarayonida raqobatdan ko'ra hamkorlikka, yodlashdan ko'ra tushunishga, nazoratdan ko'ra qo'llab-quvvatlashga ko'proq e'tibor qaratiladi. Bu o'quvchi yoshlarda tanqidiy fikrlash, muammolarga optimal yechim topish va ijtimoiy moslashuvchanlik ko'nikmalarini rivojlantiradi. Mazkur model bolaning ichki salohiyatini ochishga xizmat qiluvchi insonparvarlikka asoslangan pedagogik tizim sifatida alohida ahamiyatga ega bo'lmoqda.

Yapon tarbiya modeli ham alohida e'tiborga loyiq. Ushbu model doirasida intizom, jamoaviylik va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish ustuvor o'rin egallab, bolalar kichik yoshdanoq jamoa manfaatini anglashga o'rgatiladi. Maktablarda tozalik ishlarini o'quvchilarning o'zi bajarishi, umumiy faoliyatlarda ishtirok etishi orqali ularda mehnatsevarlik, mas'uliyat va hamjihatlik shakllanadi. Bu esa farzand kamolotida ijtimoiy yetuklik va jamoada yashash ko'nikmalarini ta'minlaydi.

Xalqaro tarbiya modellarini tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, ularning barchasida farzand kamolotiga ta'sir etuvchi bir nechta umumiy komponentlar mavjud. Ular:

1. Bola shaxsiga yo'naltirilganlik, ya'ni bolaning individual xususiyatlarini inobatga olish.
2. Faoliyatga asoslanganlik. Bunda bola faqat tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida qaratiladi.
3. Ijtimoiylashuv. Bola jamoada yashash, muloqot qilish va hamkorlik qilishga o'rgatiladi.
4. Qadriyatlarga tayanganlik. Tarbiya jarayonida axloqiy va ma'naviy me'yorlar shakllantiriladi.
5. Ijodkorlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. Zamonaviy ta'lim tarbiyaning asosiy talablaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Farzand kamoloti nuqtai nazaridan qaraganda, ushbu modellar bolalarda quyidagi sifatlarni tizimli tarzda shakllantirishga xizmat qiladi: mustaqil fikrlash,

mas’uliyat, ijtimoiy faollik, ijodkorlik, emotsional barqarorlik va axloqiy ong. Bu sifatlar esa zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli shaxs bo‘lib shakllanish uchun muhim omil hisoblanadi. Shunga ko‘ra, xalqaro tarbiya modellari ahamiyati nafaqat ta’lim sifatini oshirishda, balki barkamol avlodni tarbiyalashda ham beqiyos hissa qo‘shadi.

Xulosa qilib aytganda, tarbiyaning xalqaro modellari farzand kamolotini ta’minlashda keng imkoniyatlar yaratadi. Ular turli madaniy muhitlarda shakllangan bo‘lsa-da, ularning mazmunida insonparvarlik, bolaga hurmat, uning imkoniyatlarini ochish va jamiyat hayotiga moslashtirish kabi umuminsoniy fundamental g‘oyalar mujassamlashgan. Shuning uchun ham bu modellarni O‘zbekiston milliy ta’lim-tarbiya tizimiga transformatsiya qilish orqali yanada samarali tarbiya tizimini shakllantirish imkoniyati vujudga keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Y.Risyukova va boshqalar. “Reggio pedagogikasi: kreativlikni rivojlantirishning samarali yo‘li”. Toshkent – 2025. 76 bet.
2. Timoti Uoker. Finlyandiya ta’lim mo‘jizasi. – Toshkent: «Global books», 2023. – 272 b.
3. Waldorf pedagogikasi. <https://www.krisol-waldorf.org/en/waldorf-pedagogy/>
4. Sistema obrazovaniya Yaponii <https://businessstour.su/2025-obr-noyabr-17-23-stazhirovka-yaponiya>

YAPON TARBIYA TAJRIBASIDAN BOSHLANG‘ICH SINFLARDA FOYDALANISH: ILK TAJRIBALARI HAQIDA

M.Quronov – pedagogika fanlari doktori, professor,
M.Isaqova – metodist

Annotasiya: Mazkur maqolada Yaponiya ta’lim tizimida shakllangan tarbiyaviy yondashuvlarning mazmuni, ularning o‘ziga xos jihatlari hamda O‘zbekiston boshlang‘ich ta’lim tizimiga moslashtirish imkoniyatlari ilmiy-amaliy jihatdan tahlil etiladi. Tadqiqotda yapon maktablarida qo‘llaniladigan jamoaviylik, mas’uliyat, mehnatsevarlik va ichki nazoratga asoslangan tarbiya tamoyillari o‘rganilib, ularni milliy ta’lim tizimi sharoitida qo‘llashning samarali yo‘llari asoslab beriladi. Muallif tomonidan taklif etilgan bosqichma-bosqich integratsiya modeli orqali o‘quvchilarda ijtimoiy xulq-atvor, mustaqillik va refleksiya ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yapon tarbiya tajribasini moslashtirilgan holda joriy etish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Yaponiya ta’lim tizimi, tarbiya modeli, integratsiya, jamoaviylik, mas’uliyat, intizom, mehnatsevarlik, ichki nazorat, refleksiya, kompetensiyaviy yondashuv, ijtimoiy ko‘nikmalar

Bugungi kunda ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri — nafaqat bilimli, balki mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy mas’uliyatni his qiladigan va jamiyat hayotida faol ishtirok eta oladigan shaxsni tarbiyalashdan iborat. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichi bu jarayonning poydevorini tashkil etadi. Chunki aynan shu davrda bolaning dunyoqarashi, xulq-atvori, odatlari va ijtimoiy munosabatlarga bo‘lgan qarashi shakllanadi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar shuni ko‘rsatadiki, bolaga faqat nazariy bilim berish yetarli emas, balki uni real hayotiy faoliyat orqali tarbiyalash samaraliroq natija beradi. Shu jihatdan rivojlangan davlatlar tajribasini o‘rganish, ayniqsa, Yaponiya ta’lim tizimidagi tarbiyaviy yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etadi. Yaponiya maktablarida tarbiya jarayoni alohida mashg‘ulot sifatida emas, balki kundalik faoliyatning ajralmas qismi sifatida tashkil etiladi. Bu esa o‘quvchilarda mas’uliyat, tartib-intizom va jamoaviylik kabi sifatlarning tabiiy shakllanishiga xizmat qiladi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham so‘nggi yillarda kompetensiyaviy yondashuv asosida islohotlar olib borilayotgan bo‘lsa-da, tarbiya jarayonini amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish masalasi hali to‘liq hal etilgan deb bo‘lmaydi. Ko‘plab holatlarda tarbiya tushunchasi nazariy targ‘ibot darajasida qolib ketmoqda. Shu bois ilg‘or xorijiy tajribalarni milliy sharoitga moslashtirgan holda joriy etish zarurati ortib bormoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi — Yaponiya tarbiya tajribasining asosiy jihatlarini tahlil qilish hamda ularni O‘zbekiston boshlang‘ich ta’lim tizimiga moslashtirishning samarali yo‘llarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot davomida qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatuv va modellastirish usullaridan foydalanildi. Yaponiya ta’lim tizimi jahonda o‘zining yuqori samaradorligi bilan ajralib turadi. Bu samaradorlik faqat akademik natijalar bilan emas, balki o‘quvchilarning intizomi, ijtimoiy faolligi va mas’uliyatli xulq-atvori bilan ham namoyon bo‘ladi. Ushbu natijaga erishishda tarbiya jarayonining o‘qitish bilan uzviy bog‘langanligi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Yapon maktablarida tarbiya alohida predmet sifatida emas, balki kundalik faoliyatning ajralmas qismi sifatida tashkil etiladi. Masalan, o‘quvchilar darsdan so‘ng sinfni o‘zlari tozalaydi, partalarni tartibga keltiradi, maktab hududida tozalikni saqlaydi. Bu jarayonlar oddiy ko‘rinishi mumkin, ammo ular orqali bolada **“men bu muhit uchun javobgarman”** degan tushuncha shakllanadi.

Yana bir muhim jihat — bu jamoaviylik tamoyilidir. Yaponiyada o‘quvchilar ko‘proq guruh bo‘lib ishlashga o‘rgatiladi. Har bir o‘quvchi o‘zining nafaqat shaxsiy, balki jamoa oldidagi mas’uliyatini ham his qiladi. Bu esa ularda hamkorlik, o‘zaro yordam va hurmat kabi ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Shuningdek, yapon ta’lim tizimida ichki motivatsiyaga katta e’tibor qaratiladi. O‘quvchi jazodan qo‘rqib emas, balki o‘zining ijtimoiy burchini anglagan holda harakat qiladi. Bu yondashuv o‘z-o‘zini nazorat qilish, refleksiya va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarining shakllanishiga olib keladi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida so‘nggi yillarda keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, kompetensiyaviy yondashuv, 4K ko‘nikmalarini rivojlantirish, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim kabi zamonaviy g‘oyalar amaliyotga joriy etilmoqda. Biroq boshlang‘ich ta’lim bosqichida tarbiya jarayonining samaradorligi hali ham muayyan muammolar bilan bog‘liq holda qolmoqda.

Amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab maktablarda tarbiya ishlari ko‘proq nazariy targ‘ibot shaklida olib boriladi. O‘quvchilarga tartib-intizom, mas’uliyat yoki mehnatsevarlik haqida tushuntirish beriladi, ammo bu tushunchalar kundalik amaliy faoliyat orqali yetarlicha mustahkamlanmaydi. Natijada o‘quvchi bu qadriyatlarni chuqur anglamaydi, balki vaqtinchalik talab sifatida qabul qiladi.

Yana bir muammo — o‘quvchilarga yetarli darajada mas’uliyat yuklanmasligidir. Ko‘pincha sinf tozaligi, tartib-intizom yoki tashkiliy ishlar o‘qituvchi tomonidan bajariladi. Bu esa o‘quvchilarda **“men emas, kimdir bajaradi”** degan passiv qarashni shakllantiradi.

Shuningdek, tarbiya jarayonida ota-onalar bilan hamkorlikning yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmaganligi ham seziladi. Bola maktabda o‘rgangan xulq-atvorni uyda qo‘llamas ekan, bu ko‘nikmalar barqaror shakllanmaydi. Demak, tarbiya uzluksiz va tizimli bo‘lishi zarur.

Yuqoridagi tahlillar asosida yapon tarbiya tajribasini O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish uchun transformatsion integratsiya modeli taklif etiladi. Ushbu model bosqichma-bosqich amalga oshirilishi bilan samarali natija beradi.

Birinchi bosqich — odatlarni shakllantirish bosqichi.

Bu bosqichda o‘quvchilarda oddiy, kundalik hayotga oid ijobiy odatlar shakllantiriladi.

Masalan:

- darsdan so‘ng partani tartibga keltirish
- sinfni toza saqlash
- vaqtga rioya qilish
- o‘z buyumlariga mas’uliyat bilan qarash

Bu bosqichda o‘qituvchi ko‘proq namuna ko‘rsatadi va yo‘naltiradi.

Ikkinchi bosqich — jamoaviy faoliyatni rivojlantirish bosqichi.

Bu bosqichda o‘quvchilar faol jarayonga jalb qilinadi:

- sinf navbatchiligi tizimini joriy etish
- “Toza sinf” yoki “Maktabim — mening uyim” loyihalarini tashkil etish
- kichik guruhlarda topshiriqlar bajarish
- sinf ichida rollarni taqsimlash

Bu orqali o‘quvchilar hamkorlik qilishni, bir-birini qo‘llab-quvvatlashni o‘rganadi.

Uchinchi bosqich — ichki nazorat va refleksiya bosqichi.

Bu bosqich eng muhim bosqich hisoblanadi. Unda:

- o‘quvchi o‘z xatti-harakatini baholaydi
- “Bugun men nima foydali ish qildim?” kabi savollar orqali fikr yuritadi
- o‘z xatolarini anglaydi va to‘g‘rilashga harakat qiladi

- Bu bosqichda tashqi nazorat asta-sekin ichki nazoratga aylanadi.

Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ushbu modelni bosqichma-bosqich joriy etish o‘quvchilarda barqaror ijobiy xulq-atvorni shakllantiradi. Eng muhimi, o‘quvchi o‘z harakati uchun javobgarlikni his qila boshlaydi.

Xulosa qilib aytganda, Yaponiya ta’lim tizimida shakllangan tarbiya modeli o‘zining soddaligi, tizimliligi va amaliy yo‘naltirilganligi bilan ajralib turadi. Ushbu modelning eng muhim jihati shundaki, unda tarbiya alohida o‘rgatiladigan jarayon emas, balki kundalik faoliyat orqali shakllanadigan hayotiy ko‘nikma sifatida qaraladi. Aynan shu yondashuv o‘quvchida tashqi nazoratga emas, balki ichki mas’uliyatga asoslangan xulq-atvorni shakllantirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston boshlang‘ich ta’lim tizimi uchun ushbu tajriba muhim metodik manba bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Biroq uni bevosita ko‘chirib olish emas, balki milliy mentalitet, qadriyatlar va mavjud pedagogik sharoitlarni inobatga olgan holda moslashtirish zarur. Ayniqsa, bolalarda kichik yoshdan boshlab oddiy, lekin barqaror odatlarni shakllantirish, ularni jamoaviy faoliyatga jalb qilish hamda asta-sekin ichki nazorat va refleksiya ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarga ishonch bildirilgan va ularga mas’uliyat yuklangan muhitda ular o‘zini boshqarishga tezroq o‘rganadi. Bunday sharoitda o‘qituvchi nazoratchi emas, balki yo‘naltiruvchi va hamkor sifatida namoyon bo‘ladi. Bu esa sinfdagi psixologik muhitni ijobiy tomonga o‘zgartiradi, o‘quvchilarning o‘zaro hurmat va hamkorlik asosida ishlashiga zamin yaratadi.

Shuningdek, tarbiya jarayonining samaradorligi ota-ona va maktab hamkorligiga bevosita bog‘liq. Agar bola maktabda o‘rgangan ijobiy xulq-atvorni oilada ham davom ettirsa, bu sifatlar mustahkam odatga aylanadi. Shu bois integratsiya jarayonida ota-onalarni ham faol jalb qilish, ularga metodik tavsiyalar berish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, yapon tarbiya tajribasini bosqichma-bosqich, transformatsion yondashuv asosida joriy etish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida intizom, mas’uliyat, mehnatsevarlik va jamoaviylik kabi muhim sifatlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Bu esa nafaqat ta’lim sifatini oshiradi, balki kelajakda jamiyatda faol, ongli va mas’uliyatli shaxslarning shakllanishiga mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. OECD. *Education in Japan: An Overview of the Education System*. – Paris: OECD Publishing, 2020.
2. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology (MEXT). *School Education in Japan*. – Tokyo, 2019.
3. Rohlen T.P. *Japan’s High Schools*. – Berkeley: University of California Press, 1983.

4. Lewis C. *Educating Hearts and Minds: Reflections on Japanese Preschool and Elementary Education*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
5. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: Fan, 2017.
6. Quronov M. *Tarbiya va ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishga oid o‘quv dasturi*. – Toshkent, 2024.

3-SINFDA “MEHNATSEVAR BOLA QANDAY BO‘LADI?” MAVZUSIDAGI MASHG‘ULOTNI O‘TKAZISH METODLARI

M.Quronov – pedagogika fanlari doktori, professor,
O.Bazarov – falsafa fanlari bo‘yicha PhD falsafa doktori.
M.Isaqova – NDPI mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada 3-sinf o‘quvchilarida mehnatsevarlik fazilatini shakllantirishga qaratilgan mashg‘ulotni tashkil etishning samarali usullari yoritilgan. Mavzuni o‘quvchilar yoshiga mos, hayotiy misollar, amaliy mashqlar, suhbat va refleksiya asosida olib borish yo‘llari ko‘rsatilgan. Shuningdek, yapon tarbiya metodikasining ayrim tamoyillarini milliy muhitga moslashtirgan holda modifikatsiya qilib qo‘llash imkoniyatlari tavsiflangan. Maqolada mehnatsevarlikni nazariy tushuncha emas, balki kundalik xulq-atvorda namoyon bo‘ladigan amaliy fazilat sifatida shakllantirish muhim ekani asoslangan.

Kalit so‘zlar: mehnatsevarlik, amaliy xulq, refleksiya, yapon tarbiya metodikasi, boshlang‘ich ta‘lim.

Boshlang‘ich sinf davri o‘quvchilarda yaxshi xulq-atvorni shakllantirish juda muhim hisoblanadi. Ayniqsa, mehnatsevarlik bolaning faqat o‘qishiga emas, balki uning mas‘uliyatli bo‘lishiga, jamoada o‘z o‘rnini topishiga va hayotda to‘g‘ri xatti harakatlar qilishga, adekvat xulq modellarini tanlashga yordam beradi. Ushbu jarayonda 3-sinfda “Mehnatsevar bola qanday bo‘ladi?” mavzusidagi mashg‘ulotni to‘g‘ri tashkil qilish katta ahamiyatga ega.

Mehnatsevarlikni bolalarga faqat gap bilan tushuntirish yetarli emas. Mehnatsevarlikni bola hayotda ko‘rishi, his qilishi va amal qilib ko‘rishi kerak. Chunki 3-sinf o‘quvchilari uzun va qiyin tushunchalardan ko‘ra, oddiy misollar va aniq harakatlar orqali yaxshiroq tushunadilar. Shuning uchun darsda bolalar bilan savol-javob qilish, hayotiy misollar keltirish, kichik amaliy ishlar berish va oxirida xulosa chiqarish muhim..

Ushbu mashg‘ulotning asosiy vazifasi 3-sinf o‘quvchisi ongida mehnatsevarlikni quruq shior yoki yaxshi xulq sifatida emas, balki kundalik hayotda ko‘rinadigan aniq amaliy fazilat sifatida tushuntirishdan iborat. Bu mavzu bolada ishga mas‘uliyat bilan qarash, topshiriqni oxirigacha bajarish, befarq bo‘lmaslik, jamoaga foyda keltirish, o‘z vazifasini sidqidildan bajarish kabi

sifatlarni shakllantiradi. 3-sinf o‘quvchisi mehnatsevarlikni hali nazariy ta’rif orqali emas, balki “Kim ishni chala qoldirmaydi?”, “Kim yonidagilarga yordam beradi?”, “Qanday bola ishlarini o‘z vaqtida qiladi?” kabi hayotiy misollar orqali yaxshiroq qabul qiladi. Shuning uchun mashg‘ulotda bolaga uzun ta’rif emas, aniq belgilar, tanish vaziyatlar va kichik amaliy mashqlar orqali ko‘rsatib tushuntirish kerak.

Mashg‘ulotning maqsadi – o‘quvchilarga mehnatsevarlik fazilatining mazmunini anglatish. Bu jumla o‘qituvchi uchun shuni anglatadiki, mashg‘ulot oxirida bola mehnatsevarlik haqida chiroyli gap eshitib chiqmasligi, balki mehnatsevar bola qanday bo‘lishining 3–4 ta aniq belgilarini aniq ayta olishi kerak.

Masalan: mehnatsevar bola ishdan qochmaydi, berilgan vazifani tugatadi, boshqalarga yordam beradi, tartib va tozalikka amal qiladi. Mashg‘ulot “kirish suhbat”, “hayotiy misol”, “amaliy mashq”, “yakunlovchi xulosa” va «refleksiya» degan to‘rt qismga bo‘lib olib boriladi. O‘qituvchi darsni savol bilan boshlaydi, keyin bolalarga tanish bir hayotiy vaziyat orqali mehnatsevarlikni ko‘rsatadi, shundan so‘ng kichik amaliy topshiriq berib, mavzuni bolalarning o‘z harakati orqali mustahkamlaydi, oxirida esa xulosa chiqarib, bolalarga o‘z fikrini aytiradi (1 jadval).

1 jadval. 3 sinf o‘quvchilarida mehnatsevarlik fazilatini o‘rganishning keys metodi

Vaziyat (keys)	Savollar	Kutiladigan javob yo‘nalishi
1. Sinfda ikki o‘quvchi bor: biri: vazifasini vaqtida qiladi, partasini tartibli tutadi, navbatchilikda yordam beradi. Ikkinchisi: ishni chala tashlaydi, “bu mening ishim emas” deydi.	Qaysi bolani mehnatsevar deymiz? Nima uchun?	Birinchi bola mehnatsevar, chunki u mas’uliyatli, ishni oxirigacha bajaradi
2. Sinf o‘quvchilari gullarga suv quyishayotganida bir bola “Menga hech kim aytgani yo‘q” deb chetga chiqdi. Boshqa bola aytilmasdan chelak olib kelib yordam berdi.	Qaysi bola mehnatsevar? Uning qanday fazilatlari bor?	Ikkinchi bola mehnatsevar, chunki tashabbuskor va yordamga tayyor
3. Onasi kitoblarni joyiga qo‘yishni aytdi. Bir bola faqat o‘zinikini yig‘ishtirdi. Boshqasi esa o‘ziniki bilan birga ukasining ham narsalarini tartibladi.	Bu vaziyatda mehnatsevarlik qaysi bolada ko‘rinadi? Nima uchun?	Ikkinchi bolada, chunki u faqat o‘zini emas, boshqalarni ham o‘ylaydi

4.O‘qituvchi aytmasdan turib, bir o‘quvchi o‘zi bilib, doskani tozaladi va sinfni tayyorladi.	Bu qanday xulq namunasi?	Faollik, tashabbus va mehnatsevarlik

Amaliy mashq qismida bolalarga uzun yozma ish emas, kichik, tez bajariladigan vazifa bering. Masalan, 1-mashq: “Mehnatsevar bolaning 4 belgisi”ni jamoa bilan tuzish. Doskaga “Mehnatsevar bola...” deb yozing va bolalardan gapni davom ettirishni so‘rang. **“4 taraf”** metodi bilan ukuvchilarga topshirik beriladi:

2-mashq: juftlikda “Qaysi xulq mehnatsevarlikka kiradi?” o‘yini. O‘qituvchi 4–5 ta holatga mos iboralarni aytadi: “ishni tugatish”, “chala tashlash”, “boshqaga yordam berish”, “ishdan qochish”, “navbatchilik qilish”. Bolalar to‘g‘ri holatni tanlaydi. Agar xohlasangiz, yana bitta kichik topshiriq bering: “Bugun sinf uchun qanday kichik foydali ish qila olasan?” Bu savol mehnatsevarlikni darhol amal bilan bog‘laydi.

“Google qidiruv metodi” — savolni Google qidiruv oynasi ko‘rinishida berib, o‘quvchilardan to‘g‘ri javobni tanlashni talab qiladigan interfaol usul. Rasmda “Qaysi xulq mehnatsevarlikka kiradi?” savoli berilib, o‘quvchilar ijobiy (ishni tugatish, yordam berish) va salbiy xulqlarni tanib olib, ajratadilar. Bu metod o‘quvchilarda mas‘uliyat, qat’iyat va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi hamda darsni qiziqarli qiladi.

Quyidagi namunaviy gaplardan faqat gapirmaydi, ish qiladi.” zifani puxta bajarishdan boshlanadi.” matsevarlikka o‘rganadi.” “Yordam

- 2) Mehnatsevarlik faqat kattalarga xosmi yoki bolalarga ham kerakmi?
- 3) Mehnatsevar bolani qanday bilib olsa bo‘ladi? Kutiladigan javoblar taxminan shunday bo‘lishi mumkin: “ishni tugatadi”, “yalqov bo‘lmaydi”, “yordam beradi”, “o‘z vazifasini qiladi”, “tartibli bo‘ladi”.

Yapon tarbiya metodikasi asosida ishlangan tarbiya dasturlari asosida o‘tkaziladigan mashg‘ulotda yapon tarbiya metodikasining bir nechta muhim tamoyili ishlatiladi.

Birinchi tamoyil — kichik qadam: bolaga “mehnatsevar bo‘l” deb umumiy talab qo‘yilmaydi, balki mehnatsevarlikning aniq belgisi ko‘rsatiladi.

Ikkinchi tamoyil — amaliy xulq: fazilat gap orqali emas, harakat orqali tushuntiriladi.

Uchinchi tamoyil — namuna va hayotiy vaziyat: bola tayyor ta’rifni yodlamaydi, balki misoldan xulosa chiqaradi.

To‘rtinchi tamoyil — refleksiya: mashg‘ulot oxirida bola o‘zini o‘ylab ko‘radi — “men bugun qanday mehnat qildim?” Bu yapon metodikasidagi odatni anglash va xulqni o‘zlashtirish bosqichiga mos keladi. Bu usul milliy muhitga moslashtirilgan bo‘lishi kerak, ya’ni misollar maktab, oila, mahalla va sinf hayotidan olinishi lozim.

O‘qituvchi uchun eng muhim ogohlantirish shundan iborat-ki, mashg‘ulotni quruq nasihatga aylantirmang. “Mehnat qilish kerak”, “Yalqov bo‘lmang, ha”, kabi umumiy gaplar ko‘payib ketsa, bola eshitadi, lekin mazmunni his qilmaydi. Gapni, tushuntirishni ortiqcha cho‘zmang: 3-sinf o‘quvchisi uchun 1 ta aniq tushuncha, 2 ta hayotiy misol, 1–2 ta mashq yetarli. Ya’ni “1+2+3” metodidan doimiy foydalanish mumkin. Bu o‘quvchilarda ichki bir qoida vazifasida ongiga joylashadi(2 jadval).

2 jadval. **“1+2+3” METODI**

1 ta aniq tushuncha	2 ta hayotiy misol	3 ta mashq
1. Mehnatsevarlik — ishni oxirigacha bajarish va mas’uliyatli bo‘lish.	1. Dilshod uy vazifasini yarmida qoldirmay, oxirigacha bajardi. 2. Malika sinfda navbatchilik qilib, doska va partalarni tozalashga yordam berdi.	1. O‘quvchilar o‘z partasini tartibga keltiradi. 2. “Qaysi holat to‘g‘ri?” o‘yini orqali to‘g‘ri va noto‘g‘ri xulqni ajratadi. 3. “Men bugun nima qildim?” savoliga har bir o‘quvchi 1 ta misol keltiradi.

Bolalarni uyaltirmang va ularni bir biriga taqqoslamang. “Falonchi mehnatsevar, sen esa unday emassan” degan yondashuv noto‘g‘ri. Aksincha, “sen ham mehnatsevarlikni ko‘rsata olasan” degan ruhni bering. Mashg‘ulotda mehnatsevarlikni faqat og‘ir jismoniy mehnat bilan bog‘lamang; 3-sinf bolasi uchun o‘quv qurolini tayyorlash, vazifani tugatish, navbatchilikka yordam berish ham mehnatsevarlikdir.

Mashg‘ulot natijasida bola mehnatsevarlik belgilarini ayta oladi. Bu bola faqat bitta so‘z aytsa bo‘ldi, degani emas. O‘qituvchi tarbiyaviy natija yuzaga

chiqqanini nimadan sezishi mumkin? Agarda o‘quvchi mehnatsevarlikni 3–4 ta aniq xulq bilan bog‘lab ayta olsa, to‘g‘ri va noto‘g‘ri xulqni farqlay olsa, o‘z hayotidan misol keltira olsa, natija yaxshiligi bilinadi. Masalan, bola: “Mehnatsevar bola ishni chala tashlamaydi”, “U boshqalarga yordam beradi”, “U topshiriqni vaqtida qiladi” desa — demak, natija bor. Agar mashg‘ulotdan keyin o‘quvchi sinfdagi kichik ishlarga faolroq munosabat ko‘rsata boshlasa, bu eng yaxshi, ya’ni amaliy natija hisoblanadi.

Qisqasi, bu mashg‘ulotning vazifasi bolaga mehnatsevarlik haqida qoidalarni yodlatish emas, balki mehnatsevarlikni ko‘zga ko‘rinadigan, bajariladigan va kundalik hayotda namoyon bo‘ladigan fazilat sifatida anglatish va o‘rgatishdir. Shuning uchun mashg‘ulotni shunday olib boring: **savol bilan boshlang, misol bilan ochib bering, mashq bilan mustahkamlang, xulosa va refleksiya bilan yakunlang**. Shunda o‘quvchi mashg‘ulotdan mehnatsevarlikni eshitibgina emas, tushunib va qabul qilib chiqadi.

Xulosa qilib aytganda, 3-sinf o‘quvchilarida mehnatsevarlik fazilatini shakllantirish tarbiya jarayonining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur mashg‘ulotni to‘g‘ri tashkil etish orqali o‘quvchilarda ishga mas’uliyat bilan qarash, berilgan vazifani oxirigacha bajarish, jamoaga foyda keltirish va befarq bo‘lmaslik kabi ijobiy xulq-atvor shakllanadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mehnatsevarlikni bolalarga quruq tushuntirish emas, balki hayotiy misollar, amaliy mashqlar va interfaol usullar orqali yetkazish ancha samarali hisoblanadi. Chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘proq ko‘rib, bajarib va his qilib o‘rganadilar. Shu bois mashg‘ulotni savol-javob, misol, amaliy faoliyat va refleksiya uyg‘unligida tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, yapon tarbiya metodikasidagi kichik qadamlar, amaliy harakat va refleksiya kabi tamoyillarni milliy muhitga moslashtirgan holda qo‘llash o‘quvchilarda barqaror ijobiy odatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa mehnatsevarlikni faqat tushuncha sifatida emas, balki kundalik hayotda namoyon bo‘ladigan xulq darajasiga olib chiqadi.

Natijada, o‘quvchi mehnatsevarlikning aniq belgilarini anglaydi, to‘g‘ri va noto‘g‘ri xulqni farqlay oladi hamda o‘z hayotida ushbu fazilatni namoyon qilishga intiladi. Demak, mazkur mashg‘ulot o‘quvchilarda mehnatsevarlikni shakllantirishda samarali tarbiyaviy vosita bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent, 2023.
2. Ishmuxamedov R.J. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
3. Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology of Japan (MEXT). Basic Education in Japan: Chi, Toku, Tai. – Tokyo: MEXT, 2018.
4. EDU-Port Japan. Tokkatsu (Special Activities) Pamphlet. – Tokyo: MEXT / EDU-Port Japan, 2022.

5. EDU-Port Japan. Internationalization and Quality Assurance of Tokkatsu Aimed at Fostering Non-Cognitive Skills: Symposium Report. – Tokyo: EDU-Port Japan, 2024.

СОТРУДНИЧЕСТВО ШКОЛЫ И СЕМЬИ В ФОРМИРОВАНИИ КУЛЬТУРЫ ОДЕЯНИЯ У ДЕВОЧЕК

Атемова К.Т. – д.п.н., профессор кафедры педагогики Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. г.Астана, Казахстан.

Annotatsiya. Ushbu maqolada qizlar kiyimining zamonaviy madaniyati va globallashuvning uning o'zgarishiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Milliy urf-odatlarimizning qizlar kiyimidagi ahamiyati ularning kelajakdagi salomatlik uchun ahamiyati mazmunida tushuntiriladi. Bundan tashqari, maktablarda qizlarning kiyim-kechak madaniyatini rivojlantirish bo'yicha ota-onalarni xabardor qilish uchun qimmatli tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Qizlar, kiyinish qoidalari, maslahat, ota-onalar, maktab, an'ana.

Аннотация. В статье рассматривается современная культура одевания девочек и влияние глобализации на ее изменение. Объясняется важность национальных традиций в одевании для девочек в контексте их важности на здоровье. Кроме того, представлены ценные рекомендации по информированию родителей о формировании культуры одевания девочек со стороны школы.

Ключевые слова: Девочки, дресс-код, консультирование, родители, школа, традиции.

Annotation. This article examines the contemporary culture of girls' clothing and the impact of globalization on its transformation. It explains the importance of our national traditions in girls' clothing in the context of their importance for future health. Furthermore, it provides valuable recommendations for educating parents about the development of a culture of girls' clothing at schools.

Key words: Girls, dress code, counseling, parents, school, traditions.

Влияние глобализации на общество постепенно меняет нашу традиционную культуру и напоминает нам о том, что мы не придаем большого значения некоторым нашим ценностям. Первое, на что обращает внимание человек, — это его одежда и культура. Особенно воспитание девочки отражает ситуацию в семье. Воспитание девочки — это не только успех одной семьи, но и сущность всей нации. Девочка начинает взрослеть, как только ей исполняется 14-15 лет. Она старается содержать волосы в чистоте, стильно одеваться, чувствовать себя взрослой и выглядеть красивой и грациозной в глазах окружающих. К косметическим и гигиеническим качествам, которые делают человека красивым, относятся уход за волосами,

лицом и стилем одежды.

Поэтому особое внимание следует уделить воспитанию девочек в семье. В первую очередь, необходимо обратить внимание на их культуру одевания. В этой связи со стороны специалистов школьного образования необходимо организовать для родителей информацию взаимосвязанных с педагогической, психологической, физиологической и даже медицинской точек зрения.

На школьных родительских собраниях, «Девичьих собраниях» и «Девичьих клубах», организованных девочками, следует рассказывать о важности дресс-кода, и таким образом формировать национальную культуру.

Культура одевания — это совокупность традиций, смыслов и эстетических норм, отражающих национальную идентичность, историю и социальный статус народа. Одежда служит средством передачи культурного наследия, объединяя прошлое с современностью через орнаменты, материалы и фасоны, а также выражает индивидуальность через элементы фольклорного стиля [1].

У тюркских народов существует особый дресс-код для девочек и культура, отражающая их воспитание. Юбка или платье с широкой юбкой всегда считались основной характеристикой женщины. Причина этого не только в красоте такой одежды. Специалисты в области энергетических практик утверждают, что когда женщина носит юбку, её женская энергия начинает накапливаться. Поэтому юбка является священным предметом одежды для женщин.

Сейчас учёные научно доказывают, что дресс-код не является наследственным признаком. Доктор медицинских наук, профессор Карлыгаш Тогызбаева, говорит об этом следующее: «...Мужчины часто черпают энергию с неба, а женщины — с земли. Женщина, которая ходит обнажённой, берёт из неба лишнюю энергию, которая ей не нужна, и в результате в её организме появляется мужской гормон тестостерон». В результате гормональные нарушения в организме приводят к злокачественным опухолям половых органов и другим заболеваниям. А энергия, поступающая из места, где она участвует в образовании необходимого количества женских эстрогенов, которые так необходимы девушкам для того, чтобы стать будущими матерями и родить детей, свободно и обильно проходит через длинное, свободное платье в женский организм. В результате девочки будут обладать хорошим здоровьем, женской нежностью и здоровым будущим в качестве матерей. Ношение тесных брюк или блокирование энергетических каналов, идущих от земли, будет препятствовать этому очень важному процессу. Поскольку эти процессы не выполняются должным образом, в обществе могут возникать различные виды гендерных отклонений, то есть нарушения гендерной ориентации [2]. Поэтому мудрая поговорка «Разумная девушка держит юбку закрытой» не напрасно [3]. В обществе также много девушек с мужскими чертами.

Медицинская наука располагает и другой полезной информацией о культуре женской одежды. Нашим дочерям и их родителям также полезно знать об этом. Особенность женских волос заключается в том, что они действуют как магнит, собирая вредную энергию из воздуха. Ученые считают, что это также влияет на них, в частности, на частоту головных болей [4]. Поэтому во время занятий с девочками в школе необходимо предоставлять информацию об уходе за волосами и о важности волос для будущего материнства. Мужчинам не опасно ходить без головного убора, потому что они получают энергию не с земли, а с неба, наоборот, они получают позитивную энергию с неба.

Традиционно тюркские женщины носят длинные платья с широкими юбками и белые платки на голове. Медицинские эксперты признают, что ношение платка также физиологически полезно для женщин. Трудно отличить социальные и возрастные особенности от того, как одеваются современные девушки. Однако всегда уместно одеваться так, чтобы сочетать культуру с современными и национальными традициями.

Естественная утонченность и вкус девочек в семье формируются примером их матерей и бабушек. Стили одежды постоянно меняются и развиваются, чтобы соответствовать времени. Однако не следует следовать общественным тенденциям, полагая, что так одевается современная молодежь. В конце концов, общественные тенденции формируются отдельными людьми по собственному примеру, не так ли? Поэтому важно, чтобы каждая девушка сформировала свой собственный стиль одежды.

Неоспоримо, что по мере развития общества меняются времена, материальные и духовные ценности, меняются и стили одежды девушек, а также их отношение к соответствующему выбору одежды.

Стиль — это форма жизни и деятельности, которая характеризует особенности общения, поведения и образа мышления [5]. Сегодня существует множество вариантов стилей одежды для молодежи. К ним относятся: классический, повседневный, гранж, минимализм и спортивный шик.

Классический стиль одежды характеризуется сдержанностью и элегантностью. *Повседневный стиль* характеризуется комфортом и обыденностью.

В наши дни люди выбирают стиль, который им удобен и комфортен. Это не всегда приятно. Удобная одежда может не соответствовать возрасту, деятельности, менталитету и национальной принадлежности человека. Поэтому необходимо ограничивать себя в некоторых комфортах.

Для одежды в стиле гранж характерны протест, рваные элементы, небрежность. Такие стили одежды часто встречаются среди молодежи. Однако этот стиль не поддерживается взрослыми. Тем не менее, молодежь любит этот стиль.

Следующий стиль — минимализм. Этот стиль характеризуется лаконичностью, минимумом деталей. Этот стиль особенно подходит для девичьей одежды, отражая позитивные аспекты их воспитания. Характерной чертой спортивно-шикарного стиля является сочетание спортивной одежды с гламурными элементами. Он подходит молодым людям, будет удобным и комфортным в путешествиях. Стиль помогает создать уникальный, целостный образ, при этом его можно менять в зависимости от ситуации.

Поэтому каждой матери лучше обращать внимание на то, как одеваются ее дочери, и следить за этим. При этом не следует забывать, что и наша собственная культура одевания также влияет на их выбор и взгляды.

Обобщая приведенную выше информацию, мы видим, что в основе культуры одевания, которую наши предки формировали и практиковали на протяжении веков, лежит стремление к сохранению здоровья, в то время как современные стили одежды в основном ориентированы на удобство.

В последние годы платья с длинными юбками снова вошли в моду, позволяя женщинам ощущать силу земли и нежность любимой женщины. Человек и природа напрямую связаны. Необходимо жить в соответствии с законами природы.

Подводя итог рассмотренной выше информации, можно сформулировать следующие рекомендации:

- Было бы эффективно повысить уровень осведомленности родителей и способствовать обмену идеями путем сотрудничества с семьями в формировании культуры одевания для девочек в школе;
- Содержание «встречи девочек», организованной для формирования культуры одевания у девочек, следует улучшить, включив в него темы, связанные со стилями одежды;
- Необходимо понимать, что на мероприятиях, направленных на ознакомление девочек с будущей семейной жизнью, необходимо разъяснять медико-физиологические, психологические и педагогические аспекты культуры одевания в нашей национальной традиции, которые будут полезны для их будущей жизни;
- При выборе современной одежды также было бы разумно отдавать предпочтение моделям, отражающим нашу национальную идентичность и гендерные особенности.

Список литературы:

1. Қалыбекова А.А. Теоретические и прикладные основы народной педагогики казахов. —Алматы: Баур, 2006.- 364 стр.
2. Атемова К.Т. Қыз тәрбиесіне пайдалы 10 кеңес. Учебно-методическое пособие. —Шымкент: «Ақкен Медиа». 2019.-72 стр.
3. Казахские пословицы и поговорки /Составитель: Ж.Малайсайрин. - Алматы, 2004. - 184 стр.

4. Атемова К.Т. Формирование традиций семейного воспитания у тюркских народов. Монография. –Алматы, 2009. -328 стр.

5. Шарков Ф.И. Константы Гудвилла: стиль, паблисити, репутация, имидж и бренд фирмы. - М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и Ко", 2012.- С. 56.

OTA-ONA VA MAKTAB HAMKORLIGI: FARZAND KAMOLOTINI TA'MINLASHDA XALQARO TAJRIBALAR VA INNOVATSION YONDASHUVLAR

L.M.Qaraxonova – Qori Niyoziy nomidagi TPMI bo‘lim mudiri, p.f.d.,
katta ilmiy xodim

Ma'lumki, insonning shaxs sifatida shakllanishi avvalo oilada boshlanadi, maktabda esa bu jarayon izchil davom etadi. Shu bois, ota-ona va ta'lim muassasasi o'rtasidagi uzviy bog'liqlik bola kamoloti uchun hal qiluvchi omil hisoblanadi. Agar ushbu ikki muhit o'zaro hamjihatlikda faoliyat yuritssa, bolaning rivojlanishi barqaror va samarali bo'ladi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarda hamkorlik tushunchasi keng ma'noga ega bo'lib, u faqatgina rasmiy muloqot bilan cheklanmaydi. Bu jarayon bolaning ta'lim va tarbiyasiga doir barcha qarorlarni birgalikda qabul qilish, uning individual xususiyatlarini hisobga olish va rivojlanishi uchun qulay muhit yaratishni nazarda tutadi.

Endilikda, turli mamlakatlar tajribasiga nazar tashlab, ushbu hamkorlik qanday yo'lga qo'yilganini ko'rib chiqamiz.

Amerika ta'lim tizimida ota-onalar ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida qaraladi. U yerda maktab va ota-ona o'rtasidagi muloqot doimiy va tizimli ravishda tashkil etiladi. Ota-onalar bolaning o'qishida, maktab tadbirlarida va hatto qaror qabul qilish jarayonlarida ham ishtirok etadilar. Bu esa bolada mas'uliyat va qiziqishni oshiradi.

Finlyandiya tajribasi esa ishonch va insonparvarlik tamoyillariga asoslanadi. Bu mamlakatda bola markaziy o'rinda bo'lib, o'qituvchi va ota-ona uning rivojlanishi uchun bir jamoa sifatida ish olib boradi. Har bir bola uchun individual yondashuv ta'minlanadi va bu ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Yaponiyada tarbiya jarayoni jamoaviylik va intizomga asoslangan. Ota-onalar maktab hayotida faol qatnashib, bolalarda mehnatsevarlik, tartib va jamoaga hurmat kabi fazilatlarini shakllantirishga katta e'tibor qaratadilar.

Germaniyada esa ota-ona va maktab hamkorligi huquqiy va tashkiliy jihatdan mustahkamlangan. Ota-onalar maktab boshqaruvida ishtirok etadilar, bolaning rivojlanishi yuzasidan muntazam axborot oladilar va ta'lim jarayonida faol qatnashadilar.

Endilikda boshqa rivojlangan davlatlar tajribasiga ham e'tibor qaratamiz.

Janubiy Koreyada ta'limga bo'lgan munosabat juda yuqori darajada. Bu yerda ota-onalar farzand ta'limiga katta mas'uliyat bilan yondashadilar. Ular maktab

bilan doimiy aloqada bo‘lib, bolaning o‘qish jarayonini nazorat qiladilar va qo‘llab-quvvatlaydilar. Natijada, bolalar yuqori natijalarga erishadilar.

Singapur ta‘lim tizimida esa “maktab — oila — jamiyat” uchligi asosiy tamoyil hisoblanadi. Ota-onalar ta‘lim jarayonida faol ishtirok etadilar, bolaning rivojlanishi uchun barcha sharoitlar yaratiladi. Bu mamlakatda hamkorlik yuqori darajada tashkil etilgani sababli ta‘lim sifati jahonda yetakchi o‘rinlarda turadi.

Buyuk Britaniyada ota-ona va maktab o‘rtasidagi aloqa muntazam ravishda elektron platformalar orqali amalga oshiriladi. Ota-onalar bolaning o‘qishi, xulqi va rivojlanishi haqida doimiy ma‘lumotga ega bo‘ladilar. Bu esa shaffoflik va ishonchni ta‘minlaydi.

Kanada ta‘lim tizimida esa inklyuzivlik va individual yondashuv asosiy o‘rinda turadi. Ota-onalar bolaning ta‘lim yo‘lini belgilashda faol ishtirok etadilar va o‘qituvchilar bilan yaqin hamkorlikda ishlaydilar.

Avstraliyada ham ota-ona va maktab hamkorligi yuqori darajada rivojlangan bo‘lib, maktablar ota-onalarni turli tadbirlar, treninglar va maslahatlarga jalb qiladi. Bu esa bolaning rivojlanishida ijobiy natijalarni ta‘minlaydi.

Ko‘rinib turibdiki, dunyo mamlakatlarida ota-ona va maktab hamkorligi turli shakllarda amalga oshirilsa-da, ularni birlashtirib turuvchi asosiy g‘oya — bolaning manfaati va uning barkamol shaxs sifatida rivojlanishidir.

Yurtimizda ham bu yo‘nalishda muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Maktab va oila o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, ota-onalarni ta‘lim jarayoniga jalb qilish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish orqali muloqotni kuchaytirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Biroq, xalqaro tajribalardan kelib chiqib, yana quyidagi yo‘nalishlarni rivojlantirish maqsadga muvofiq: ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish, raqamli muloqot platformalarini keng joriy etish, psixologik xizmatlarni kuchaytirish va maktab, oila hamda mahalla o‘rtasidagi hamkorlikni yanada mustahkamlash. Bu borada quyidagi psixologik-pedagogik **tavsiyalarni** keltirish o‘rinli bo‘lar edi:

- Ota-onalarning pedagogik va psixologik savodxonligini oshirishga qaratilgan treninglar tashkil etish;
- Bolaning individual xususiyatlarini aniqlash va shu asosda tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish;
- Ota-ona, o‘qituvchi va psixolog o‘rtasida “uchlik hamkorlik” tizimini yo‘lga qo‘yish;
- Bolalarda stress, qo‘rquv va ijtimoiy muammolarni bartaraf etishda ota-onalarni faol ishtirokchiga aylantirish.

Xulosa o‘rnida ta‘kidlash joizki, farzand tarbiyasida muvaffaqiyatga erishish – bu faqatgina bir tomonning emas, balki barcha ishtirokchilarning birgalikdagi sa’y-harakatlari natijasidir. Ota-ona va maktab o‘rtasidagi mustahkam hamkorlik bolaning bilimli, tarbiyali va hayotga tayyor shaxs bo‘lib kamol topishini ta‘minlaydi. Shu bois, har birimiz bu mas’uliyatli vazifaga jiddiy yondashib, kelajak avlod tarbiyasida faol ishtirok etishimiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. -T.:”O‘zbekiston” – 2017-y. 295 – 297 b.
2. Sh. Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston demokratik o‘zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanmoqda. – T.: O‘qituvchi MU MCHJ, 2021. 7 b.
3. Ota-ona - murabbiy [Matn] / X.Ibraimov, M.Kuronov, J.Fozilov, F.Zaripov; - Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2024. - 220 b.
4. X.Ibraimov va boshqalar. Najot tarbiyada. -T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. -2025. – 60 b.
5. L.M.Qaraxonova. Tarbiyani shakllarini maktab-oila-mahalla hamkorligida tashkil etish mexanizmlari // “Uzluksiz ta’lim” j. –T.: O‘zPFITI. 2025. № 2. –B.70-74.
6. L.M.Qaraxonova. Maktab-oila-mahalla hamkorligi asosida o‘quvchilarda vatanparvarlik va axloqiy sifatlarni tarbiyalash// BELARUS-O‘ZBEK ilmiy-metodik jurnal. 2025-y. № 3. <https://gri-journal.uz> -B.34-38.

**UMUMIY O‘RTA TA’LIM MUASSASALARIDA O‘QUVCHILARNI
AKSIOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA TARBIYALASHNING
STRATEGIK YO‘NALISHLARI**

Fazilov Djamoliddin Kamolitdinovich – Qori Niyoziy nomida Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil tadqiqotchisi,
pedagogika fanlari nomzodi.

Ta’lim muassasalarida olib borilgan tahlillar shu narsani ko‘rsatdiki, aksiologik yondashuv asosida o‘quvchilarni tarbiyalash intizomni ma’no-mazmun bilan boyitishni ta’minlaydi. O‘quvchi qoidaga qadriyatni tushungani uchun amal qiladi. Bu esa - tarbiyaning eng ustuvor natijasi, ya’ne tashqi nazoratsiz ishlaydigan ichki me’yorni vujudga kelishiga zamin yaratadi.

Ushbu tahlillarni bir nuqtada jamlasak, umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida aksiologik yondashuv asosida o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalash quyidagi strategik yo‘nalishlarda faoliyat olib borishini talab etadi degan xulosaga kelishimiz mumkin.

1. Qadriyatlar ketma-ketligini aniqlash va yoshga moslashtirish. Bir vaqtning o‘zida barcha qadriyatlarni birdek «qattiq» talab qilish o‘quvchini charchatadi va formalizmga olib keladi. Bunda davlat tomonidan ishlab chiqilgan konsepsiyalarda belgilangan tayanch kompetensiyalarni asos sifatida qabul qilib (mas’uliyat, huquqiy madaniyat, bag‘rikenglik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va h.k.) o‘quvchilarning yoshiga qarab mos tarbiyaviy ustuvorlik belgilanishi lozim.

2. Oila-mahalla-maktab hamkorligini qadriyatlar asosida birlashtirish. Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi tarbiyani institutlar hamkorligida ko‘rishni nazarda tutadi. Amalda esa bu hamkorlik «mavsumiy majlis» sifatida qolib ketmasligi uchun qadriyatlarga asoslangan umumiy kelishuv mexanizmi (masalan, maktab uchun “qadriyatlar majmuasi”, oila, ota-onalar uchun tavsiyalar, sinf o‘quvchilari uchun jamoa kodeksi) ishlab chiqilishi zarur.

3. Raqamli etika va axborot madaniyatini tarbiyaning ajralmas qismiga aylantirish. O‘zbekistonda ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari sonining keskin o‘sishi va UNESCO‘ning raqamli fuqarolik ta’limiga urg‘u berishi shundan dalolat beradiki, axloqiy tarbiya endi “onlayn odob”, “muloqot madaniyati”, “xavfsizlik va mas’uliyat” kabi yo‘nalishlarisiz to‘liq bo‘la olmaydi.

4. Ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni (empatiya, hamkorlik, o‘zini-o‘zi nazorat qilish) qadriyatlar bilan bog‘lab rivojlantirish. OECD SSES tadqiqoti ta’limda ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarning ahamiyatini keng asoslaydi. Bu ko‘nikmalar ma’naviy-axloqiy tarbiyaning “psixologik muhariri” ekanini hisobga olganda, tarbiya dasturlarida refleksiya, emotsional savodxonlik, konfliktni tinch yo‘l bilan hal qilish kabi elementlar tizimli o‘rin olishi shart.

5. Monitoring va baholash: qadriyatni «o‘lchash» emas, uning namoyon bo‘lishini kuzatish. Tarbiyada baholash murakkab jarayon bo‘lib, qadriyatni test bilan o‘lchab bo‘lmaydi. Lekin vaziyatli topshiriqlar, kuzatuv kartalari, o‘quvchi kundaliklari, jamoaviy loyihalardagi rollar tahlili orqali qiymatli munosabatning rivojlanish dinamikasini baholash mumkin. Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasida sotsiologik so‘rovlar va baholash texnologiyalarini ishlab chiqish kabi vazifalar ham nazarda tutilgani bu yo‘nalishning dolzarbligini ko‘rsatadi.

Shunday qilib, ma’naviy-axloqiy tarbiyani aksiologik yondashuv asosida tashkil etish bugungi kunda ilmiy va amaliy zarurat sifatida namoyon bo‘ladi. Bir tomondan, O‘zbekistonda tarbiyaning me’yoriy-huquqiy asoslari tarbiyani qadriyatlar va kompetensiyalar tizimi sifatida ko‘rishga yo‘naltirmoqda. Ikkinchi tomondan, o‘smir yosh psixologiyasi (ichki pozitsiya, identifikasiya, tengdoshlar normasi, refleksiya) va raqamli muhitning keng ta’siri sharoitida tarbiyaning eski «nasihat beruvchi» shakllari yetarli samara bermasligi mumkin. Uchinchi tomondan, xalqaro tajriba (UNESCO‘ning raqamli GCED yondashuvi, OECD‘ning ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalar haqidagi dalillari) tarbiyani axloqiy qaror qabul qilish, tanqidiy fikr, mas’uliyat va ishtirok bilan bog‘lab ko‘rish kerakligini ko‘rsatmoqda.

Shu ma’noda, aksiologik yondashuv umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘quvchilari uchun «tarbiyani mazmunan qayta qurish» imkonini beradi. O‘quvchiga qadriyatlarni aytib qo‘yish emas, qadriyatlarni yashash, tanlash, muhofaza qilish va refleksiya qilish madaniyatini berish lozim. Ana shu madaniyat shakllansa, o‘quvchi tashqi ta’sirlar (ommaviy madaniyat, virtual muhit, ijtimoiy bosim) qarshisida yo‘qolib qolmaydi, aksincha, o‘z qadriyatlari asosida mustaqil qaror chiqara oladi. Bu esa bevosita ushbu dissertatsiya mavzusining markaziy

g‘oyasi — «aksiologik yondashuv asosida o‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy sifatlarini tarbiyalash tizimi»ni ilmiy-amaliy jihatdan asoslashga xizmat qiladi.

Aksiologik yondashuv asosida o‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy sifatlarini tarbiyalash tizimi ijtimoiy-pedagogik zaruriyat sifatida quyidagi omillar bilan belgilanadi.

Birinchidan, jamiyatning ma‘naviy barqarorligi va milliy o‘zligini saqlash ehtiyoji;

Ikkinchidan, ta‘lim muassasalarining faqat bilim berish emas, balki tarbiyalash funksiyasining kuchayib borishi;

Uchinchidan, o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishida qadriyatli yo‘nalishlarni shakllantirishga bo‘lgan ehtiyojning ortishi.

Mazkur tizimning ijtimoiy-pedagogik mohiyati shundaki, u o‘quvchilarda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga tayangan ma‘naviy-axloqiy sifatlarni kompleks tarzda shakllantirishga qaratilgan. Bu sifatlar qatoriga insoniylik, mas‘uliyat, vatanparvarlik, adolat, mehnatsevarlik, o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik kabi fazilatlar kiradi. Ushbu sifatlarning shakllanishi tasodifiy emas, balki muayyan pedagogik shart-sharoitlar, maqsadli tarbiyaviy ta’sirlar natijasida amalga oshadi [84].

Aksiologik yondashuvning pedagogik ahamiyati, avvalo, uning ta‘lim va tarbiya mazmunini qayta ko‘rib chiqish imkoniyati bilan bog‘liq. An‘anaviy yondashuvlarda tarbiya mazmuni ko‘p hollarda normativ xarakterga ega bo‘lib, o‘quvchilarga tayyor axloqiy qoidalarni yetkazishga qaratilgan. Aksiologik yondashuv esa o‘quvchilarni qadriyatlarni ongli ravishda anglash, baholash va shaxsiy tajriba orqali o‘zlashtirishga undaydi. Bu esa tarbiya jarayonida sub’ekt-sub’ekt munosabatlarini qaror toptirishga xizmat qiladi.

Umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida aksiologik yondashuv asosida tashkil etilgan tarbiya tizimi o‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy rivojlanishini ta‘minlash bilan birga, ularda ijtimoiy faollik, mustaqil fikrlash va mas‘uliyatli qaror qabul qilish ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. Bunda pedagog tarbiya jarayonining boshqaruvchisi sifatida emas, balki qadriyatlarni birgalikda anglash va o‘rganish jarayonining hamkori sifatida ishtirok etadi. Bu holat o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi va tarbiya samaradorligini oshiradi.

Aksiologik yondashuv asosida ma‘naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etishning ijtimoiy zaruriyatini asoslashda davlat ta‘lim siyosati ham muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston Respublikasida qabul qilingan ta‘limga oid normativ-huquqiy hujjatlarda yosh avlodni ma‘naviy barkamol etib tarbiyalash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu esa ta‘lim muassasalarida tarbiya jarayonini ilmiy jihatdan takomillashtirish, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etishni talab qiladi.

Mazkur nuqtai nazardan qaralganda, aksiologik yondashuv asosida o‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy sifatlarini tarbiyalash tizimi jamiyat ehtiyojlariga javob beruvchi, ilmiy asoslangan va amaliy ahamiyatga ega pedagogik tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu tizim o‘quvchilarda qadriyatli

munosabatlarni shakllantirish orqali ularning ijtimoiy moslashuvini, ma’naviy barqarorligini va shaxsiy kamolotini ta’minlashga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, mazkur tizimning ijtimoiy ahamiyati uning profilaktik xususiyati bilan ham bog‘liq. Ya’ni, aksiologik yondashuv asosida tashkil etilgan tarbiya jarayoni o‘quvchilarda deviant xulq-atvor, axloqiy inqiroz, befarqlik kabi salbiy holatlarning oldini olishga qaratilgan samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Bu esa uning ijtimoiy-pedagogik zaruriyat sifatidagi ahamiyatini yanada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda aksiologik yondashuv asosida o‘quvchilarning ma’naviy-axloqiy sifatlarini tarbiyalash tizimi zamonaviy ta’lim tizimining ajralmas qismi bo‘lib, u jamiyat taraqqiyoti, shaxs kamoloti va ta’lim muassasalarining ijtimoiy vazifalari bilan uzviy bog‘liqdir. Mazkur tizimni ilmiy jihatdan asoslash va amaliyotga joriy etish pedagogika fanining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

UZLUKSIZ TA’LIM VA TARBIYA JARAYONIDA MILLIY QADRIYATLARNING UZVIYLIGI

Umaraliyeva Muxayo Abdugaparovna – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti “Ilmiy va ilmiy pedagog kadrlar tayyorlash” ilmiy tadqiqot bo‘limi boshlig‘i

Annotatsiya. Ushbu maqolada uzluksiz ta’lim va tarbiya tizimida milliy qadriyatlarning uzviyligini ta’minlash masalasi yoritiladi. Milliy qadriyatlar shaxsning ma’naviy kamolotida, uning dunyoqarashi va ijtimoiy faolligini shakllantirishda muhim omil sifatida tahlil qilinadi. Maqolada ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi uzluksizlik, tarbiya jarayonida milliy merosdan foydalanish hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan milliy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish masalalari ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, globallashuv sharoitida milliy o‘zlikni saqlash va yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning dolzarb jihatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar. uzluksiz ta’lim, tarbiya, milliy qadriyatlar, ma’naviyat, uzviylik, pedagogik jarayon, milliy o‘zlik, globallashuv, vatanparvarlik, ta’lim tizimi.

Bugungi globallashuv jarayonida ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim va dolzarb vazifalardan biri yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularning ma’naviy dunyoqarashini shakllantirish hamda milliy o‘zlikni anglash tuyg‘usini mustahkamlashdan iboratdir. Chunki globallashuv sharoitida axborot oqimining tezlashuvi, turli madaniyatlarning o‘zaro ta’siri va integratsiyasi kuchayishi natijasida yoshlar ongiga turli g‘oya va qarashlar kirib kelmoqda. Bunday sharoitda milliy qadriyatlar tizimi shaxsni ma’naviy jihatdan barqaror, o‘z ildiziga sodiq va mustaqil fikrlaydigan inson sifatida shakllantirishda muhim himoya mexanizmi vazifasini bajaradi.

Uzluksiz ta’lim tizimi esa maktabgacha ta’limdan boshlab umumiy o’rta ta’lim, o’rta maxsus va kasbiy ta’lim hamda oliy ta’limgacha bo’lgan barcha bosqichlarni o’z ichiga olishi bilan tavsiflanadi. Ushbu tizimning asosiy xususiyati shundan iboratki, unda ta’lim va tarbiya jarayonlari uzviy bog‘liq holda, bosqichma-bosqich rivojlanib boradi. Har bir ta’lim bosqichi o’zidan oldingi bosqichning mantiqiy davomi bo’lib, keyingi bosqich uchun zarur bilim, ko’nikma va tarbiyaviy asoslarni shakllantiradi. Mazkur bosqichlar o’rtasida tarbiya jarayonining izchilligi va uzviyligini ta’minlash shaxsning barkamol rivojlanishida muhim pedagogik omil sifatida e’tirof etiladi. Chunki tarbiya jarayonida uzilishlar yuzaga kelsa, o’quvchining ma’naviy rivojlanishida bo’shliqlar paydo bo’lishi mumkin. Aksincha, uzluksiz va tizimli yondashuv asosida tashkil etilgan tarbiya jarayoni shaxsda barqaror qadriyatlar tizimini shakllantiradi, uning ijtimoiy faolligini oshiradi hamda jamiyatda o’z o’rnini topishiga yordam beradi.

Milliy qadriyatlar xalqning tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan urf-odatlar, an’analar, ma’naviy merosi hamda ijtimoiy tajribasining yaxlit tizimi sifatida namoyon bo’lib, jamiyatning ma’naviy qiyofasini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ular avloddan avlodga o’tib keluvchi barqaror ma’naviy-me’yoriy qadriyatlar tizimini tashkil etadi va shaxsning dunyoqarashi, axloqiy pozitsiyasi hamda ijtimoiy xulq-atvorini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu bois milliy qadriyatlarni saqlash, rivojlantirish va ta’lim jarayoniga tizimli ravishda integratsiya qilish masalasi zamonaviy pedagogikaning dolzarb ilmiy-amaliy yo’nalishlaridan biri sifatida e’tirof etiladi.

Ta’lim jarayonida milliy qadriyatlarning uzviy ravishda aks etishi o’quvchilarda milliy o’zlikni anglash, tarixiy xotiraga hurmat, madaniy identifikatsiya hamda ma’naviy-axloqiy qarashlarning barqaror shakllanishiga xizmat qiladi. Bu jarayon shaxsning nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki uning ijtimoiylashuvi, fuqarolik pozitsiyasi va jamiyatdagi faol ishtirokini ham mustahkamlaydi. Shu nuqtai nazardan, ta’lim mazmuniga milliy qadriyatlarni singdirish didaktik, metodik va tarbiyaviy jihatdan izchil yondashuvni talab etadi. Uzluksiz ta’lim tizimi esa shaxsning butun hayoti davomida bilim, ko’nikma va malakalarni bosqichma-bosqich, izchil hamda tizimli ravishda rivojlantirishga yo’naltirilgan yaxlit pedagogik tizim sifatida qaraladi. Ushbu tizim maktabgacha ta’lim, umumiy o’rta ta’lim, o’rta maxsus va oliy ta’lim bosqichlarini o’z ichiga olib, shaxsning intellektual, ma’naviy va kasbiy rivojlanishini uzluksiz ta’minlaydi.

Mazkur tizimda tarbiya jarayoni ta’lim jarayoni bilan integratsiyalashgan holda, o’zaro uzviy bog‘liqlikda amalga oshiriladi. Ya’ni, har bir ta’lim bosqichida o’quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda milliy qadriyatlar asosidagi tarbiyaviy ta’sir mexanizmlari bosqichma-bosqich rivojlantiriladi. Bu esa ta’limning faqat bilim berishga emas, balki barkamol shaxsni shakllantirishga qaratilgan kompleks jarayon ekanligini ko’rsatadi.

Tarbiya jarayonining uzviyligi zamonaviy ilmiy-pedagogik yondashuvlarga ko’ra, ta’lim tizimining barcha bosqichlari o’rtasida mantiqiy, metodik va

mazmuniy izchillikning ta’minlanishi bilan tavsiflanadi. Bu jarayonda tarbiya faqat alohida faoliyat turi sifatida emas, balki uzluksiz ta’lim tizimining ajralmas tarkibiy qismi sifatida namoyon bo’ladi. Xususan, tarbiya jarayonining uzviyligi quyidagi ilmiy-pedagogik jihatlarida o’z ifodasini topadi: ta’lim bosqichlari o’rtasida didaktik va metodik mantiqiy izchillikning ta’minlanishi; tarbiyaviy maqsad va vazifalarning uzluksiz davomiylik asosida amalga oshirilishi; milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning ta’lim-tarbiya jarayoniga tizimli va bosqichma-bosqich singdirilishi; shuningdek, shaxsning rivojlanish dinamikasini uzluksiz pedagogik monitoring va diagnostika asosida kuzatib borilishi.

Ushbu uzviylikning muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida milliy qadriyatlar ta’lim jarayonining mazmuniy asosini boyituvchi va uni real hayotiy tajriba bilan bog’lovchi omil sifatida maydonga chiqadi. Milliy qadriyatlar ta’lim-tarbiya jarayoniga integratsiya qilinganda, ular nafaqat bilim berish jarayonini mazmunan boyitadi, balki shaxsning ma’naviy-axloqiy shakllanishiga ham bevosita ta’sir ko’rsatadi. Ilmiy jihatdan qaralganda, milliy qadriyatlar ta’lim jarayonida quyidagi asosiy yo’nalishlarda funksional ahamiyat kasb etadi: shaxsning ma’naviy dunyosini shakllantirish, vatanparvarlik va fuqarolik tuyg’ularini rivojlantirish, axloqiy me’yorlarni mustahkamlash hamda ijtimoiy mas’uliyatni oshirish. Ushbu yo’nalishlar o’zaro tizimli bog’liqlikda bo’lib, ta’lim oluvchining shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida kompleks ta’sir mexanizmini yuzaga keltiradi.

Milliy qadriyatlarning ta’lim jarayoniga izchil va bosqichma-bosqich integratsiya qilinishi o’quvchilarda o’z tarixiga hurmat, milliy g’urur va ma’naviy barqarorlik kabi sifatlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Natijada, tarbiya jarayonining uzviyligi ta’minlanib, shaxsning har tomonlama rivojlanishi uchun ilmiy asoslangan pedagogik muhit yaratiladi.

Milliy qadriyatlarni uzluksiz ta’lim tizimiga integratsiya qilish murakkab pedagogik jarayon bo’lib, u bir qator ilmiy asoslangan mexanizmlar orqali amalga oshiriladi. Ushbu jarayon ta’lim mazmuni, tarbiya shakllari va ijtimoiy hamkorlik tizimining uyg’unligini ta’minlashga xizmat qiladi.

- O’quv dasturlarini milliy lashtirish – bu ta’lim mazmuniga milliy tarixiy tajriba, madaniy meros, urf-odat va an’analarni tizimli ravishda kiritish jarayonidir. Bunda fan dasturlari o’quvchilarda milliy o’zlikni anglash, tarixiy xotira va madaniy identifikatsiyani shakllantirishga yo’naltiriladi.

- Tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish – milliy bayramlar, an’anaviy marosimlar, ma’naviy-ma’rifiy kechalar va turli madaniy tadbirlar orqali o’quvchilarda milliy qadriyatlarga nisbatan hurmat va daxldorlik tuyg’usini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday tadbirlar tarbiya jarayonining amaliy va emotsional jihatini kuchaytiradi.

- Interfaol ta’lim metodlaridan foydalanish – muhokama, loyiha asosida o’qitish, rolli o’yinlar va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish kabi metodlar orqali o’quvchilarda milliy qadriyatlarni anglash va ularni hayotiy vaziyatlarda qo’llash

kompetensiyalari shakllantiriladi. Bu yondashuv bilimlarni faol o‘zlashtirishni ta’minlaydi.

- Oila va ta’lim muassasasi hamkorligi – milliy tarbiyaning uzluksizligini ta’minlashda muhim ijtimoiy-pedagogik omil hisoblanadi. Ota-onalarning tarbiya jarayonidagi ishtiroki, oilaviy an’analar va qadriyatlarning maktab ta’limi bilan uyg‘unligi o‘quvchilarda barqaror ma’naviy-axloqiy qarashlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Globalashuv sharoitida madaniyatlar integratsiyasi jarayoni tobora kuchayib bormoqda. Bu holat milliy o‘zlikni saqlash, milliy identifikatsiyani mustahkamlash masalasini dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida kun tartibiga olib chiqadi. Ushbu jarayonda ta’lim tizimi shaxsni shakllantiruvchi asosiy ijtimoiy institut sifatida muhim himoya va regulativ mexanizm vazifasini bajaradi. Agar ta’lim jarayonida milliy qadriyatlar tizimli va maqsadli ravishda integratsiya qilinmasa, yosh avlodda madaniy ildizlardan uzilish, tarixiy xotira va milliy o‘zlikka nisbatan befarqlik holatlari yuzaga kelishi mumkin. Shu bois, zamonaviy ta’lim mazmunida milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlash, ularni o‘zaro dialektik birlikda shakllantirish muhim pedagogik zarurat hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, uzluksiz ta’lim va tarbiya jarayonida milliy qadriyatlarning uzviy integratsiyasi shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta’minlovchi muhim pedagogik omil sifatida namoyon bo‘ladi. Milliy qadriyatlar ta’lim mazmunini boyitib, uning tarbiyaviy salohiyatini oshiradi hamda yosh avlodda ma’naviy barkamollik, vatanparvarlik va ijtimoiy faollik kabi sifatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois, ta’lim tizimining barcha bosqichlarida milliy qadriyatlarni izchil, tizimli va ilmiy asosda singdirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016.
2. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2012.
3. Yuldashev J.G‘., Hasanov S. Ta’lim jarayonida tarbiya metodikasi. – Toshkent, 2018.
4. Abduqodirov A.A. Pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Fan, 2016.

MAKTAB VA OILANING BOLA KOGNITIV RIVOJLANISHIDAGI O‘ZARO BOG‘LIQLIGI

F.Ibragimova – TDIU dotsenti, p.f.d(DSc)

Annotatsiya: Ushbu maqolada bola shaxsining kognitiv (bilish) rivojlanishida maktab va oila o‘rtasidagi ijtimoiy-pedagogik hamkorlikning

ahamiyati tadqiq etiladi. Tadqiqotning markaziy g‘oyasi bola intellektual salohiyatining o‘rishini faqat maktab ta’limi bilan cheklab qo‘ymay, balki oilaviy muhitning determinantlik rolini ochib berishga qaratilgan. Maqolada U.Bronfenbrennning ekologik tizimlar nazariyasi va hamkorlik modellari asosida oila-maktab munosabatlarining bola xotirasi, diqqati va mantiqiy fikrlashiga ta’siri tahlil qilingan. Shuningdek, xalqaro ta’lim tizimidagi muvaffaqiyatli modellar o‘rganilib, ota-onalarning ta’limiy jarayondagi ishtirokini stimallashtirish orqali o‘quvchilarning akademik ko‘rsatkichlarini yaxshilash bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: kognitiv rivojlanish, maktab va oila hamkorligi, ekologik tizimlar nazariyasi, intellektual salohiyat, akademik muvaffaqiyat, ijtimoiy-pedagogik hamkorlik, kognitiv stimulyatsiya.

KIRISH

Inson kapitalini rivojlantirishning poydevori hisoblangan kognitiv taraqqiyot faqatgina ta’lim muassasasi devorlari ichida shakllanmaydi. Zamonaviy pedagogik psixologiya bola kognitiv rivojlanishini **"maktab-oila-jamiyat"** uchburchagining sinergetik mahsuli deb qaraydi. Bugungi kunda xalqaro miqyosda ota-onalarning maktab hayotidagi ishtiroki shunchaki tashkiliy yordam emas, balki bolaning tanqidiy fikrlashi, xotirasi va muammolarni hal qilish qobiliyatini stimallashtiruvchi asosiy omil sifatida e’tirof etilmoqda.

1. Kognitiv rivojlanishning ekologik modeli

Bola rivojlanishini tushunishda Yuriy Bronfenbrennning **Ekologik tizimlar nazariyasi** eng muhim metodologik asosdir. Ushbu nazariyaga ko‘ra, bolaning kognitiv o‘rishi uning bevosita atrof-muhiti (oila, maktab) va ushbu muhitlar o‘rtasidagi aloqalar (mezotizim) sifatiga bog‘liq.

- **Oila (Mikrotizim):** Dastlabki kognitiv stimul manbai.
- **Maktab va oila aloqasi (Mezotizim):** Agar ota-ona va o‘qituvchi o‘rtasida kognitiv maqsadlar mushtarak bo‘lsa (masalan, o‘qishga bo‘lgan yondashuv), bolada axborotni qayta ishlash tezligi va motivatsiya darajasi yuqori bo‘ladi.

2. Xalqaro hamkorlik modellari: Amerika modeli

Jons Xopkins universiteti professori Joys Epshteyn maktab va oila hamkorligini 6 ta asosiy yo‘nalishga ajratadi, ularning har biri kognitiv natijalarga xizmat qiladi:

1. Ota-onalik (Parenting): Oilada ta’limiy muhitni yaratish.
2. Muloqot (Communicating): Maktabdan uyga va uydin maktabga axborot oqimi.
3. Ko‘ngillilik (Volunteering): Ota-onalarning maktab tadbirlarida ishtiroki.
4. Uyda o‘rganish (Learning at Home): Uy vazifalarini bajarishda ota-onaning "mentor"lik roli.
5. Qaror qabul qilish (Decision Making): Maktab boshqaruvida ota-onalar kengashi.
6. Jamiyat bilan hamkorlik: Tashqi resurslarni bola kamoloti uchun jalb etish.

3. Xalqaro tajriba: PISA va TALIS natijalari tahlili

PISA (Programme for International Student Assessment) tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, ota-onalar farzandlari bilan bolalikdan kitob o‘qishi, kunlik

voqealarni muhokama qilishi o'quvchilarning 15 yoshdagi matnni tushunish va mantiqiy savodxonlik darajasini **30-40% ga** oshiradi. Masalan, Finlyandiya va Estoniya ta'lim tizimida "Ota-ona – o'qituvchi – o'quvchi" o'rtasidagi doimiy muloqot raqamli platformalar (e-Kool, Wilma) orqali kognitiv monitoring darajasiga ko'tarilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, maktab va oila o'rtasidagi bog'liqlik quyidagi kognitiv ko'rsatkichlarga bevosita ta'sir qiladi:

- Verbal intellekt: Oila va maktabda boy so'z boyligi va muloqot muhiti mavjudligi.
- Metakognitiv ko'nikmalar: Bola o'zining o'rganish jarayonini boshqara olishi (ota-ona va o'qituvchi tomonidan bir xil talab qo'yilganda).
- Akademik natijadorlik: Hamkorlik yuqori bo'lgan guruhlarda past bo'lganlarga nisbatan o'rtacha ball 1.4 barobar baland.

XULOSA VA TAKLIFLAR

1. Hamkorlikning yangi paradigmasi: Ota-onalarni maktabga faqat "majlis" uchun emas, balki ta'limiy loyihalarning hammuallifi sifatida jalb etish zarur.
2. Kognitiv treninglar: Maktablar qoshida ota-onalar uchun "Farzandning kognitiv rivojlanishini qanday qo'llab-quvvatlash mumkin?" mavzusida qisqa kurslar tashkil etish.
3. Raqamli integratsiya: Oila va maktab muloqotini faqat baholarni bildirish bilan cheklamay, bolaning qiziqishlari va qobiliyatlari haqidagi "kognitiv kundalik" sifatida yuritish.

Xalqaro tajriba shuni isbotlamoqdaki, maktab va oila o'rtasidagi uzviy bog'liqlik — bu shunchaki ijtimoiy burch emas, balki bolaning intellektual salohiyatini yuzaga chiqaruvchi eng samarali pedagogik instrumentdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. Harvard University Press.
2. Epstein, J. L. (2018). *School, Family, and Community Partnerships*. Westview Press.
3. OECD (2023). *PISA 2022 Results: Factsheets on Parental Involvement*.
4. Muslimov N.A. (2021). *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va hamkorlik pedagogikasi*.

OILA–MAHALLA–TA'LIM MUASSASASI HAMKORLIGINING PEDAGOGIK ASOSLARI: BARKAMOL AVLOD TARBIYASIDA MILLIY QADRIYATLAR INTEGRATSIYASI

Musurmonkulov Oybek Urolovich – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti yetakchi ilmiy xodimi, p.f.b.f.d. (PhD), katta ilmiy xodim

Annatatsiya. Mazkur maqolada oila, mahalla va ta'lim muassasalarining o'zaro hamkorligi milliy pedagogika nuqtai nazaridan tahlil etiladi. Muallif ushbu uch ijtimoiy institutning barkamol avlod tarbiyasidagi rolini, hamkorlik mexanizmlarini, ota-onalar qo'mitalarining vazifalari va huquqlarini, shuningdek, tarbiya jarayonidagi mavjud kamchiliklarni ilmiy jihatdan o'rganadi. Maqolada milliy tarbiya an'analari asosida shakllanadigan ma'naviy-axloqiy sifatlarning bolaning kelajak hayotiga ta'siri, zamonaviy pedagogik muammolarning yechimlari hamda yangi O'zbekiston sharoitida uch omilning uyg'unlashuvi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida milliy pedagogik madaniyatning ustuvorligi asoslangan holda amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: barkamol avlod; oila-mahalla-ta'lim muassasasi hamkorligi; milliy tarbiya; ma'naviy-axloqiy tarbiya; ota-onalar qo'mitasi; guruh rahbari; pedagogik madaniyat; mafkuraviy immunitet; fuqarolik pozitsiyasi; milliy qadriyatlar.

Аннотация. В данной статье рассматривается взаимодействие семьи, махалли и образовательных учреждений с точки зрения национальной педагогики. Автор научно исследует роль трёх социальных институтов в воспитании гармонично развитого поколения, механизмы их сотрудничества, функции и права родительских комитетов, а также существующие недостатки воспитательного процесса. В статье анализируется влияние духовно-нравственных качеств, формируемых на основе национальных традиций воспитания, на будущую жизнь ребёнка, пути решения современных педагогических проблем и согласование трёх факторов в условиях нового Узбекистана. По результатам исследования разработаны практические рекомендации с обоснованием приоритета национальной педагогической культуры.

Ключевые слова: гармоничное поколение; сотрудничество семьи-махалли-учебного заведения; национальное воспитание; духовно-нравственное воспитание; родительский комитет; руководитель группы; педагогическая культура; идеологический иммунитет; гражданская позиция; национальные ценности.

Abstract: This article analyzes the interaction between family, mahalla (community) and educational institutions from the perspective of national pedagogy. The author scientifically examines the role of these three social institutions in raising a harmoniously developed generation, the mechanisms of their cooperation, the functions and rights of parent committees, as well as existing shortcomings in the educational process. The article analyzes the influence of spiritual-moral qualities formed on the basis of national educational traditions on a child's future life, solutions to modern pedagogical problems, and the harmonization of the three factors in the context of the new Uzbekistan. Based on the research findings, practical recommendations have been developed substantiating the priority of national pedagogical culture.

Keywords: harmonious generation; family-mahalla-educational institution cooperation; national upbringing; spiritual-moral education; parent committee; group leader; pedagogical culture; ideological immunity; civic position; national values.

Ma'lumki, bugungi kunda barkamol avlodni tarbiyalashda uch ijtimoiy institutning — oila, mahalla va ta'lim muassasasining — o'zaro uyg'un hamkorligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ushbu uch omilning integratsiyasi xalqimizning ko'p asrlik pedagogik tajribasi va milliy qadriyatlar zahirida shakllangan bo'lib, o'sib kelayotgan avlodni umuminsoniy va milliy an'analar ruhida tarbiyalashni, ularda yuksak insoniy fazilat va ma'naviy sifatlarni mustahkamlashni, yoshlar ongini mafkuraviy va ma'naviy tahdidlardan himoya qilishni, hamda mustahkam g'oyaviy immunitet va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Zero, ushbu uch muassasa bir-biri bilan chambarchas bog'liq holda faoliyat yuritgandagina yosh avlodning to'laqonli ma'naviy shakllanishi ta'minlanadi.

Yangi O'zbekiston qurilishi jarayonida mahallalar ijtimoiy hayotning faol markaziga aylandi. Bu esa oila, mahalla va ta'lim muassasalarining tarbiyaviy maqsadlarini yanada uyg'unlashtirdi va ular o'rtasidagi ma'naviy-tarbiyaviy hamkorlikni sifat jihatdan yangi, samarali bosqichga ko'tardi. Ushbu hamkorlikning muvaffaqiyati bir qator shartlarga bog'liq: o'quvchilarga qo'yiladigan ma'naviy talablarning yaxlitligi; tarbiyaviy ta'sirlarning o'zaro mosligi va bir-birini to'ldirishi; erishilgan tarbiyaviy yutuqlarni mustahkamlash va yuzaga keladigan muammolarni birgalikda, hamjihatlikda bartaraf etish. Barcha bu jihatlar pirovard natijada o'quvchi shaxsining ma'naviy kamolotida namoyon bo'ladi.

Mazkur hamkorlikning asosiy koordinatori va amalga oshiruvchisi - bu guruh rahbaridir. Guruh rahbarining zimmasiga yuklatilgan vazifalardan biri - o'quvchilarning ota-onalari bilan muntazam aloqa o'rnatish, ularning turmush sharoiti va oilaviy ma'naviy muhiti bilan yaqindan tanishib borish hisoblanadi. Bunda shaxsiy uchrashuv va suhbatlar, uy tashriflari, ota-onalar yig'ilishlari va zamonaviy raqamli aloqa vositalaridan foydalanish kabi usullar qo'llanilishi zarur.

O'quvchining o'qish ko'rsatkichlari, xulq-atvori, maktab ichidagi va tashqarisidagi - uy, ko'cha, mahalla, jamoat joylari - xatti-harakatlari to'g'risidagi ma'lumotlarni muntazam almashib turish guruh rahbarini ham, ota-onani ham tarbiyalanuvchining shaxsi va ma'naviyati haqida xolisona axborot bilan ta'minlaydi. Ushbu ikki tomonlama axborot almashinuvi tarbiya jarayonini individuallashtirish va uning samaradorligini oshirishga asos bo'ladi.

Ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirishga doimiy g'amxo'rlik qilish maktabning muhim ijtimoiy-pedagogik vazifalaridan biridir. Ushbu maqsadda ta'lim muassasasida ota-onalar uchun pedagogik bilimlarni kengaytirishga qaratilgan ma'ruzalar, suhbatlar, treninglar, maslahat sho'balari va master-klasslar

tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Zamonaviy pedagogikaning ilg‘or usullari bilan qurollangan ota-onagina farzandini to‘g‘ri yo‘naltira oladi.

Bu ishlar ta‘lim muassasasi, mahalla va oilaning ma‘naviy-ma‘rifiy hamkorligi doirasida maktab tashabbusi bilan amalga oshiriladi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan foydalangan holda onlayn seminarlar va vebinarlar o‘tkazish, foydali pedagogik resurslarni tarqatish ham zamonaviy sharoitda samarali yondashuv hisoblanadi.

Ta‘lim muassasasi, mahalla va oila hamkorligi ota-onalar qo‘mitalari faoliyatini tartibga solish va yo‘naltirish orqali yanada mustahkamlanadi. Ota-onalar qo‘mitalari ta‘lim muassasasining umumiy yig‘ilishida bir o‘quv yili muddatiga saylanadi; qo‘mitaga har bir guruh o‘quvchilari ota-onalarining vakillari kiritilishiga erishiladi. Qo‘mita a‘zolari orasidan raisi va kotibi saylanib, raisi ta‘lim muassasasi pedagogik kengashining to‘laqonli a‘zosi hisoblanadi.

Ota-onalar qo‘mitasi quyidagi muhim vazifalarni amalga oshiradi: oilalarning bola tarbiyasi uchun mas‘uliyatini oshirish va bu borada ota-onalarga amaliy yordam ko‘rsatish; ota-onalarning ta‘lim muassasasi hayotidagi faolligini kuchaytirish; ota-onalarning pedagogik saviyasi va madaniyatini yuksaltirish; o‘quvchilarda salbiy odatlar va illatlar shakllanishining oldini olish, ularni e‘tiborsiz qoldirilish holatlari, huquqbuzarlik xavflaridan ogohlantirishdir.

Ota-onalar qo‘mitasi qator qonuniy huquqlarga ega: tegishli tashkilotlarga ta‘lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish bo‘yicha maktab ma‘muriyati bilan birgalikda murojaat qilish; tarbiyaviy ishlarni yaxshilash maqsadida direktor yoki pedagogik kengash kun tartibiga takliflar kiritish; ota-onalarni qiziqtirgan savollar bo‘yicha ma‘ruza va suhbatlar tashkil etish; ibratli ota-onalarni rag‘batlantirish va xulqi yo‘ldan chiqqan o‘quvchilarning ota-onalari bilan maxsus tarbiyaviy suhbatlar o‘tkazish. Biroq, amaliyotda bu huquqlardan yetarlicha foydalanilmayapti - bu holat qo‘mitalar faoliyatini kuchaytirishni talab etuvchi muhim muammo bo‘lib qolmoqda.

Tajriba-tadqiqot ishlarida ko‘p uchraydigan va bartaraf etilishi zarur bo‘lgan asosiy kamchilik - ta‘lim muassasasi, mahalla va oilaning o‘quvchilarga qo‘yayotgan ma‘naviy talablarining bir xil emasligi, ya‘ni ularning inkohrentligidir. Tarbiyaviy talablar va qadriyatlar to‘g‘risida uch institutning pozitsiyalari farqlanadigan joyda esa tarbiyasi qiyin, dag‘al bolalarning paydo bo‘lishiga asosiy sabab bo‘ladi.

Nojo‘ya qilmishlarning juda ko‘pchiligi, yuqorida aytganimizdek, oiladagi noto‘g‘ri talablar, noto‘g‘ri munosabatlar va bolaning noto‘g‘ri hayot kechirishidan kelib chiqadi. Avvalo bolaning turmushi, ma‘naviy muhiti qanday bo‘lganligi to‘g‘risida guruh rahbari ota-onalar bilan gaplashib olishi kerak. Agar oilada hamma amal qilgan umumiy ma‘naviy qoidalar, tartib bo‘lmas, yoki bo‘lsa ham kattalarning o‘zlari bu qoidalarga rioya qilmasalar, agar bolalar bu qoidalarni

1 Inkohrentlik (incoherence) — bu bog‘liqlikning yo‘qligi, izchillikning buzilishi degani. (Inkohrentlik = tartibsizlik + bog‘liqlik yo‘qligi + izchil emaslik).

buzganlarida ko‘pincha e‘tiborsiz qoldiriladigan bo‘lsa, agar kattalar bolalardan talab qilsalar-u o‘zlari buzadigan bo‘lsalar, u taqdirda bunday oilada bolalarning belgilangan qoidalarga rioya qilmasliklariga nojo‘ya qiliq deb baho berib bo‘lmaydi. Demak, bu holda bolalar nimani nima uchun qilish mumkin-u, nimani nega qilish mumkin emasligini bilmaydilar, uning faxmiga bormaydilar.

Agar kattalar bolaning bola ekanligini nazarda tutmay, katta kishidan talab qilingandek, boladan talab qiladigan bo‘lsalar, shu onda o‘zlarining ulug‘liklaridan foydalanib, bolani uyalmasdan bot-bot xafa qilaversalar, uning hissiyoti va fazilatlarini haqorat qilishga botinsalar, u taqdirda bolaning dag‘al, odobsiz, dilozorligi va boshqa yomon sifatlariga taajjublanishga o‘rin qolmaydi.

Bolaga guruh a‘zolarining - ilgari notanish bo‘lgan tengdoshlar jamoasining — munosabati va bahosi uning ma‘naviy qiyofasiga katta ta‘sir ko‘rsatadi. Sinfda maqtaladigan fazilatlarnin uning uchun ahamiyati ortib boradi. Shu sababli, sinf va oilada bir xil qadrlanadigan, maqtaladigan fazilat va me‘yorlar ro‘yxati shakllantirish zarur. Shundagina “men ushbu sinfning o‘quvchisiman” deb biladigan bola bu qadriyatlarni o‘ziga xos ehtiyoj sifatida qabul qilishga intiladi.

Buni amalda qo‘llashga misol: o‘qituvchi bir o‘quvchisining onasi bilan farzandining xatti-harakati yuzasidan suhbat qurganda, ona o‘z farzandini oqlab, muammoni uning do‘stining ta‘siriga bog‘lab qo‘ydi. Holbuki, farzand tarbiyasi va uning o‘z tanloviga mas‘uliyat — birinchi navbatda ota-ona zimmasida. O‘qituvchi bu haqiqatni onaga tushuntirib, ota-onaning tarbiyaviy mas‘uliyatini anglatdi. Bunday hollar pedagogik amaliyotda tez-tez uchraydi: ota-ona o‘z farzandini nuqsonsiz deb bilib, salbiy xususiyatlarini boshqa bolalarga yoki muhitga ko‘chiradi. Bunday noto‘g‘ri pozitsiyaning oldini olish maqsadida maktab va mahalla birgalikda ishlashi zarur.

Bunday holatlarning oldini olishda, shaxsni o‘z halqi, millati bilan bog‘lashda milliy tarbiya, qadriyatlarimiz yosh avlod ma‘naviy ongning shakllanishiga asos bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli biz oilaviy tarbiya amaliyotini tahlil qilishda mazkur yondashuvga tayandik. Chunki uzoq yillar sobiq sho‘ro pedagogikasida ta‘lim muassasasi va oilaning tarbiyaviy hamkorligi targ‘ibot qilinsa-da, ular hamkorligining pirovard natijasi mavhumligicha qolaverar edi. Milliy mustaqillik bizga maktab va oilaning ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarni tashkil qilishning pirovard natijasini pedagogik tashhis va aniq tasavvur qilish imkoniyatini yaratdi. Demak, milliy tarbiya taraqqiyotimizning zarur fazilatlarini yoshlarning xarakteri sifatlariga aylantira olsagina uning natijalaridan qoniqish mumkin bo‘ladi. Shuning uchun masalaga o‘zbek xarakteri konsepsiyasi nuqtai nazaridan yondashmoq zarur. Ana shunda tarbiyada ham xuddi ta‘limdagidek aniqlikka va samaradorlikka erishiladi.

Milliy pedagogik madaniyati yuksak ota-onalar farzandini hayotiy qiyinchiliklarga duch kelganda yonida bo‘ladilar, ammo muammolarni farzandi o‘rniga o‘zlari hal qilmaydilar. Aksincha, farzandini o‘z muammolarini mustaqil hal etishga o‘rgatadilar: begonalar bilan muomala qilishga, uy vazifalarini o‘zi bajarishga, jamoaviy faoliyatda ishtirok etishga va hokazolarga o‘z kuchi bilan

erishishga yo‘naltiradilar. Shundagina bola ota-onasi qiyinchiliklarda yonida turganini his qila turib, mustaqil harakat qilishga intiladi — bu esa uning shaxsiy o‘sishi va mas‘uliyatligining garovi bo‘ladi.

Bola ota-onasining unga “ojiz”, “nozik” deb qarashlarini kundalik hayotda ko‘rib va his qilib, oxir-oqibat o‘zini shu nuqtai nazardan baholashga boradi. Natijada “men ojizman, meni ardoqlashlari kerak” degan zararli e‘tiqod shakllanadi. Ta‘lim muassasasidagi birinchi qiyinchiliklarga duch kelganda bunday bola taslim bo‘ladi, tengdoshlari bilan munosabatda muammolarga yuz tutadi va tushkunlikka tushadi. Ushbu injiqliq va anglanmagan norozilik takrorlana-takrorlana turg‘un xarakter xususiyatiga aylanib, bolaning butun kelajak hayotiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Oila–mahalla–ta‘lim muassasasi tizimi Yangi O‘zbekiston ijtimoiy qurilishining uch asosiy ustunini tashkil etadi. Ushbu tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, barkamol avlodni shakllantirish uchun uchta ijtimoiy institutning ta‘siri va tarbiyaviy talablarini muvofiqlashtirishgan, integratsiyalashgan holda amalga oshirish — zaruriy shart. Ta‘lim muassasasi, mahalla va oila o‘rtasidagi hamkorlik samaradorligi quyidagi omillarga bog‘liq: tarbiyaviy talablarning yaxlitligi va izchilligi; guruh rahbarlarining oila bilan muntazam va samarali aloqasi; ota-onalar qo‘mitalarining faol va huquqdan to‘liq foydalanadigan faoliyati; ota-onalar pedagogik madaniyatini tizimli oshirib borish; milliy qadriyatlar va an‘analar asosida shakllangan ma‘naviy-axloqiy mezonlar.

Bolalikdan shakllanadigan milliy xarakter va ma‘naviy sifatlar insonning keyingi barcha faoliyatiga poydevor bo‘lganligi sababli, ota-onalar, mahalla faollari va pedagoglar bu mas‘uliyatni to‘la anglagan holda hamkorlik qilishlari lozim. Ota-onalar farzandini haddan ziyod avaylamasdan, balki uni mustaqillikka va mas‘uliyatga o‘rgatishi; maktab esa bu jarayonni ilmiy-pedagogik jihatdan qo‘llab-quvvatlashi zarur.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Prezidentimiz ta‘kidlaganidek, “bog‘cha tarbiyachisi, maktab muallimi, professor-o‘qituvchilar va ilmiy-ijodiy ziyolilarimiz yangi uyg‘onish davrining to‘rt tayanch ustuni” bo‘lsa, hurmatli ota-onalar bu Renessansning beshinchi va eng muhim halqasi bo‘ladilar. Faqat ushbu besh halqaning chinakam hamkorligidagina milliy pedagogik maqsad - har bir yosh avlod vakilini barkamol inson sifatida voyaga yetkazish - to‘liq amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston mahallalari uyushmasi faoliyatini yo‘lga qo‘yish va mahallalarda boshqaruv tizimini takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” - Qaror. / <https://lex.uz/docs/-6705734>

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birinchi bo‘g‘in sifatida ishlashini ta‘minlashga qaratilgan chora-tadbirlar to‘g‘risida” – Farmon. <https://lex.uz/docs/-6705763>

3. X.Ibraimov, M.Quronov. Umumiy pedagogika. Darslik T-Shahhof 2023 y.
4. X.Ibraimov, M.Quronov, J.Fozilov, F.Zaripov. Ota-ona murabbiy. Ota-onalar uchun uslubiy qo'llanma. Sarvar print nashriyoti, Toshkent 2024.
5. X.Ibraimov, M.Quronov, D.Ibragimova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Darslik. T- Shahhof 2024 y.

XALQARO TARBIYA MODELLARINING TA'LIM-TARBIYA TIZIMIGA SAMARALI TA'SIR MEXANIZMLARI

K.A.Karimov – Qori Niyoziy nomidagi TPMI bo'lim mudiri, p.f.d., dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada xalqaro ta'lim-tarbiya modellarining mazmun-mohiyati hamda ularning O'zbekiston ta'lim tizimiga moslashuvi (transformatsiyasi) jarayoni tahlil qilinadi. Shuningdek, ilg'or xorijiy tajribalarni milliy qadriyatlar asosida joriy etishning nazariy va amaliy jihatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: xalqaro ta'lim, tarbiya modeli, transformatsiya, kompetensiya, innovatsiya, milliy qadriyatlar, integratsiya.

Tarbiya maqsadi – davlat, jamiyat va har bir fuqaro manfaatlarini amalga oshirishga qaratilgan davlat maqsad va vazifalarining tarkibiy qismidir. Shuningdek, davlat inson hayoti va faoliyatiga, fuqarolarning milliy tarbiyasiga hissa qo'shadigan qoidalar va qoidalarni joriy qiladi.

Darhaqiqat, tarbiya o'z mazmun mohiyatiga ko'ra ijtimoiy – pedagog hodisa sifatida tarixiy, ma'naviy – ma'rifiy tajriba bilan xulq – odob me'yorlari, axloqiy – huquqiy qoidalar hamda ma'naviy qadriyatlar avloddan avlodga o'tib kelishiga xizmat qiladi va shunday bo'lib qoladi. U odamni inson va shaxs bo'lib shakllanishini, uni ijtimoiylashuvini ro'yobga chiqaradigan hamda taminlaydigan omil hisoblanadi.

Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim-tarbiya tizimlari o'rtasidagi integratsiya jarayoni tobora kuchayib bormoqda. Xalqaro miqyosda sinovdan o'tgan ilg'or pedagogik modellarni milliy ta'lim tizimiga joriy etish orqali ta'lim sifatini oshirish muhim strategik yo'nalish hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida xalqaro tajribaga keng e'tibor qaratilmoqda.

Xalqaro ta'lim-tarbiya modellari turli mamlakatlarning pedagogik tajribasi asosida shakllangan bo'lib, quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

Finlyandiya modeli – o'quvchi shaxsiga erkinlik berish, stresssiz ta'lim muhiti yaratish;

Yaponiya modeli – intizom, jamoaviylik va axloqiy tarbiyaga urg'u berish;

AQSh modeli – individuallik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish;

Janubiy Koreya modeli – yuqori akademik natijalar va mehnatsevarlikni shakllantirish.

Mazkur modellarning har biri o‘ziga xos pedagogik yondashuv va qadriyatlarga asoslanadi.

Tarbiya - ijtimoiy ehtiyojlarga muvofiq bolani shaxs sifatida shakllantirish jarayonini maqsadli va tizimli boshqarish (N.E. Kovalyov); - ixtisoslashtirilgan pedagogik nuqtayi nazardan qaralsa, tarbiya - bu shaxsning jamiyat ichidagi munosabatlari, xususiyatlari, fazilatlarini, e’tiqodlari va xatti-harakatlariga qasddan ta’sir qilish jarayoni va natijasidir (Yu.K.Babanskiy).

Tarbiya - A.V.Petrovskiy ta’riflaganidek, shaxsning rivojlanishi uchun zarur shartsharoitlarni ta’minlovchi aniq parametrlar, tushunchalar, tamoyillar va qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan tizimli va maqsadli ta’sir sifatida ta’riflanadi. Kengroq ijtimoiy kontekstda tarbiya jamiyatning shaxsga umumiy ta’sirini o‘z ichiga oladi.

A.V.Mudrik ta’kidlaganidek, bolalarda ularning yaxlit rivojlanishiga hissa qo‘shadigan fazilatlar va e’tiqodlar tizimini shakllantirish jarayoni va harakatlar tizimidir. Ijtimoiy markazlashgan nuqtayi nazarga asoslangan an’anaviy pedagogik yondashuv hamda shaxsni shakllantiruvchi, ijtimoiylashuvga yordam beradigan faoliyatlar jamlanmasi. Ushbu yondashuvning asosiy maqsadi shaxsni maksimal ijtimoiy foydalilik nuqtayi nazaridan jamiyatga integratsiya qilishdir. Binobarin, ta’lim maqsadi shaxsni har tomonlama va har tomonlama barkamol rivojlantirish, tashqi me’yorlarga muvofiq holda qabul qilinadi. Bundan tashqari, pedagogikaning yana bir bo‘limida gumanistik g‘oyalarning paydo bo‘lishi yangi tarbiya paradigmasini ishlab chiqishga yordam berdi, bu bolani faol o‘rganish subyekti sifatida yangi nuqtayi nazarga urg‘u beradi.

Ya.A. Komenskiy “Tarbiyaning maqsad va vazifalari, uning ahamiyati, amalga oshirish yo‘llari shaxsning jamiyatdagi mavqeiga qarab belgilanishi kerak”, “Tarbiya insonni shakllantiradigan va takomillashtiruvchi uyg‘un jarayondir”.

Komenskiy ta’lim maqsadini quyidagi asosiy elementlarga ajratgan:

- insonga hamma narsani bilish – “ilmiy bilim”;
- narsalarni va o‘zini o‘zlashtirish – “axloq”;
- Xudoga sig‘inish, obyektlar – “diniy ta’lim”;
- jismoniy salomatlik – “jismoniy tarbiya”.

Xulosa. Xalqaro ta’lim-tarbiya modellarining O‘zbekiston ta’lim tizimiga transformatsiyasi — bu murakkab, ammo zarur jarayondir. Ushbu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun xorijiy tajribani tanqidiy tahlil qilish va uni milliy xususiyatlar bilan uyg‘unlashtirish talab etiladi. Natijada zamonaviy, raqobatbardosh va milliy qadriyatlarga asoslangan ta’lim tizimini shakllantirish mumkin bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yhati

1. Sh.Mirziyoyev “Ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi”// videoselektor yig‘ilishidagi nutq. – 15-iyun, 2017-yil.

2. Abdulla Avloniy "Turkiy Guliston yoxud axloq" O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, Toshkent 2004.-96 b.
3. Abdurahmon Jomiy "Milliy tarbiya darslik" Toshkent 2019. 171 b
4. Yuldoshev, Utkir, and Uktamjon Jumankuziyev. "Opredeleniye vedущix pedagogicheskix zakonomernostey i osnovopolagayushix principov formirovaniya informatsionnoy kultury detey shkolnogo vozrasta." *Obshchestvo i innovatsii* 2.5/S (2021): 68-76.
5. Mansurjonovich, J. M., and Y. S. Sattorovich. "Maxsus izlamalardan foydalanish ta'lim jarayonini tashkil etishning muhim avtozyatlari". *Ochiq kirish ombori* 4.3 (2023): 126-133.

РАЗВИТИЕ КОГНИТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ СТАРШЕКЛАССНИКОВ В СВЯЗИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Саханова Ақерке Жумабаевна, Бекботаева Фариза Оралбайқызы
Город Шымкент., Республика Казахстан.

Развитие цифровых технологий изменило наше поведение, связанное с обучением, общением и социализацией в обществе. Благодаря тому, что расширился доступ к образовательным ресурсам и появились возможности сотрудничать со сверстниками и преподавателями в режиме реального времени цифровые технологии открылись новые возможности для образования и личностного роста. Однако технологии также создали ряд проблем, таких как зависимость, социальная изоляция и отвлекающие факторы, которые могут иметь значительные последствия для психического здоровья и благополучия человека.

Актуальность проблемы обусловлена тем, что в настоящее время интенсивность спектра возможностей, которые дают информационно-коммуникативные технологии и интенсивность воздействия на человека информационной среды настолько обширна, что с трудом поддается регуляции. Из этого вытекает ряд специфических особенностей, отличающих развитие молодежи от тех условий, которые существовали еще 10 - 15 лет назад. Современные дети и молодежь находятся под постоянным и интенсивным воздействием информационных потоков, одновременно поступающих по разным каналам. Они живут в условиях двоичности мира: реального и виртуального, причем в цифровом мире количество времени молодёжь проводит все больше. Множество видов деятельности и возможностей перешло в формат цифрового пространства: коммуникация через социальные сети и мессенджеры, обучение с помощью дистанционных информационно телекоммуникационных технологий, широкий спектр возможностей для досуга (видео, игры и др.), востребованность цифровых

профессий и работа «не выходя из дома», возможности заниматься бизнесом и совершать покупки через интернет-магазины и многое другое [3, 23с].

С одной стороны, цифровой мир расширил возможности для современной молодежи. Но, с другой стороны, интенсивное воздействие цифровых технологий и продолжительность погружения в виртуальную реальность негативно сказывается на жизни человека в реальности, на его когнитивных способностях и психике. Кроме того, возникли такие специфические угрозы, которых не было ранее: нехимические формы зависимости.

В последние годы вопросы воздействия цифровой среды на человека являются одним из актуальных направлений исследований в областях психологии, педагогики, социологии, технических и других научных дисциплин. Несмотря на широкий спектр исследований, большинство научных публикаций констатируют положительные и отрицательные факторы влияния информационных технологий на человека, но пока отсутствует комплексное понимание проблемы. В публикациях последних лет, исследователи озвучивают новые данные и ставят новые вопросы, требующие дополнительного изучения. И большая часть этих вопросов связана с особенностями развития молодежи в условиях цифровой реальности и проблема уменьшения рисков психологической, когнитивной, поведенческой деформации личности. Вышесказанное обусловило выбор темы исследования. Проблема исследования заключается в необходимости выявления научно обоснованных эффектов и тенденций развития высших психических функций представителей современной молодежи для возможной коррекции и профилактики неблагоприятных последствий взаимодействия человека с интенсивно развивающимися информационно-коммуникативными технологиями. Положительное воздействие Т.О. Боброва видит в том, что компьютерные и цифровые технологии позволяют обогатить образовательный процесс и программы обучения становятся интерактивными. Наличие видео и аудио контента, визуализации, анимации, геймификации в образовательном процессе повышает его эффективность и вызывает интерес у детей [3, 55с].

Т.О. Боброва отмечает, что компьютерные игры позитивно воздействуют на формирование мышления, а именно:

- 1) способствуют формированию таких операций, как обобщение и классификация;
- 2) стимулируют развитие критического мышления;
- 3) развивают логику, образное мышление, воображение
- 4) стимулируют развитие внимания;
- 5) развивают координацию.

В числе негативных проявлений Т.О. Боброва выделяет: ухудшение внимания; снижение мотивации к обучению; фиксацию на компьютерной игре (зависимость) и отказ от других увлечений; нарушение функций

извлечения информации из долговременной памяти (ухудшение памяти) [3, 65с].

Развитие цифровых технологий приносит множество позитивных эффектов для молодёжи. Среди них выделяют:

1. Доступ к образованию: Цифровые технологии предоставляют молодым людям доступ к образовательным ресурсам, которые ранее были недоступны. Онлайн-курсы, видеоуроки и интерактивные образовательные платформы позволяют молодым людям расширять свои знания и навыки, независимо от места проживания или уровня доступных ресурсов. Цифровые технологии позволяют молодежи из отдаленных или малообеспеченных регионов получить доступ к образовательным ресурсам, которые раньше были недоступны. Онлайн-курсы, электронные библиотеки и видео-лекции позволяют получать знания в любом месте и в любое время.

2. Социальное взаимодействие: Социальные медиа, сообщества и мессенджеры позволяют молодым людям поддерживать связь с друзьями и семьей на расстоянии. Это помогает им чувствовать себя социально связанными и поддерживать взаимодействие с разными культурами и точками зрения. Цифровые технологии облегчают глобальное обучение и сотрудничество между молодыми людьми со всего мира. Они могут обмениваться идеями, работать над проектами на расстоянии и участвовать в международных образовательных программах.

3. Творчество и самовыражение: Цифровые инструменты, такие как фото- и видеокамеры, программы для монтажа и дизайна, аудиоредакторы и софт для создания игр, позволяют молодым людям развивать свою творческую самореализацию. Они могут создавать и делиться своими произведениями с миром, что способствует их личностному росту и развитию.

4. Развитие навыков: Использование цифровых технологий помогает молодым людям развивать ценные навыки, такие как коммуникация, критическое мышление, решение проблем, сотрудничество и техническая грамотность. Они могут учиться новым навыкам через онлайн-курсы, игры и приложения, что способствует их личностному и профессиональному развитию.

5. Повышение эффективности: Цифровые технологии упрощают и автоматизируют многие процессы, что помогает молодым людям быть более продуктивными и эффективными. От использования онлайн-планировщиков и органайзеров до совместной работы в облаке, эти инструменты помогают управлять временем и задачами, улучшая производительность и достижение целей. Все эти позитивные эффекты содействуют развитию молодежи, обеспечивая им больше возможностей для образования, социализации, самовыражения и развития навыков.

Л.Г. Зверева и А.А. Сафонова рассматривают аспекты влияния информационных технологий на воспитание школьников [4, 150с]. Они

считают, что применение информационно-коммуникативных технологий (ИКТ) ведет к более эффективному обучению детей, поскольку позволяет «перейти от объяснительно-иллюстрированного метода к деятельностному, где ребёнок превращается в активного субъекта воспитательной деятельности» [15]. Исследователи отмечают позитивное влияние ИКТ на формирование проектного мышления, активизирует познавательную активность поскольку предлагает более широкий и интересный спектр форм представления информации: мультипликации, тесты, игры, видео и др. [15].

Литература:

1. Юрьева Л.Н. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика: Монография / Л.Н. Юрьева, Т.Ю. Больбот. – Днепропетровск: Пороги, 2022. – 196 с.
2. Газзали А. Рассеянный ум. Как нашему древнему мозгу выжить в мире новейших цифровых технологий: пер. с англ. / А. Газзали, Л.Д. Розен. – М.: Эксмо, 2024. – 416 с.
3. Боброва Т.О. Влияние компьютерных и информационных технологий на познавательные-интеллектуальные способности детей // Экономика и социум. – 2020. – № 3 (22). – С. 1533 – 1537.
5. Зверева Л.Г. Влияние ИКТ на уровень воспитания школьников / Л.Г. Зверева, А.А. Сафонова // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2022. – № 2 (1). – С. 126–128.

QIZLAR TARBIYASIDA MAHALLA-OILA-MAKTAB HAMKORLIGI MEXANIZMLARI

Choriyeva D.I – Qori Niyoziy nomidagi TPMI katta ilmiy xodimi

Axunova U.O – Qori Niyoziy nomidagi TPMI tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada qizlar tarbiyasida oila, mahalla va maktab hamkorligining pedagogik mexanizmlari yoritiladi. Zamonaviy sharoitda qizlarda ma'naviy-axloqiy fazilatlar, o'ziga ishonch, ijtimoiy faollik, liderlik va kasbiy yo'nalishni shakllantirishda ota-onalar mas'uliyatini oshirishning ahamiyati tahlil qilinadi. Oila ta'lim salohiyatining tarkibiy qismlari, qizlar tarbiyasida ijtimoiy hamkorlikning samarali shakllari hamda metodik tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: qizlar tarbiyasi, oila ta'lim salohiyati, ijtimoiy hamkorlik, ma'naviyat, o'ziga ishonch, barkamol avlod, zamonaviy maktab.

Kirish. O'zbek xalqi azaldan oilaparvarligi va farzandparvarligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa qizlar tarbiyasi milliy qadriyatlarimizda alohida o'rin tutadi. Qizlar kelajakda oila tarbiyachisi, jamiyatning ma'naviy tayanchi, yetuk mutaxassis va rahbar sifatida shakllanishi uchun ularni bolalikdan ma'naviy, axloqiy va intellektual jihatdan barkamol etib tarbiyalash zarur.

Bugungi globallashuv davrida internet, ommaviy madaniyat va ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri ortib borayotgan bir paytda qizlar tarbiyasiga yanada

mas’uliyat bilan yondashish talab etilmoqda. Zamonaviy ota-onalar qizlarini yaxshi tarbiyalashni istaydilar, biroq ko‘pincha qanday metodlardan foydalanishni bilmaydilar. Shu sababli oila, mahalla va maktab hamkorligini kuchaytirish dolzarb pedagogik vazifadir.

Qizlar tarbiyasida oilaning ta’lim salohiyati

Oila qiz bola shaxsining shakllanishida birlamchi va hal qiluvchi ijtimoiy institut hisoblanadi. Pedagogik va psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, shaxsning ma’naviy-axloqiy qarashlari, ijtimoiy xulq-atvori, o‘ziga bo‘lgan munosabati hamda hayotiy qadriyatlari avvalo oilaviy muhit ta’sirida shakllanadi. Shu nuqtai nazardan, oilaning ta’lim salohiyati qizlarning barkamol, mustaqil fikrlovchi va ijtimoiy faol shaxs sifatida voyaga yetishida asosiy omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Oilaning ta’lim salohiyati bir qator tarkibiy komponentlardan iborat bo‘lib, ular o‘zaro bog‘liq holda qizlar tarbiyasining samaradorligini ta’minlaydi.

Birinchidan, ota-onaning pedagogik savodxonligi muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik savodxonlik deganda ota-onaning yosh xususiyatlari psixologiyasi, tarbiya metodlari, kommunikativ madaniyat, konfliktologiya va motivatsion yondashuvlar haqida bilimga ega bo‘lishi tushuniladi. Pedagogik savodxon ota-onalar qizlarda ijobiy o‘zini anglash, mas’uliyat hissi va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga ko‘maklashadi. Aksincha, pedagogik bilimlarning yetishmasligi ortiqcha nazorat, beparvolik yoki avtoritar munosabatlarga olib kelib, qizlarning psixologik rivojiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Ikkinchidan, oiladagi ma’naviy-psixologik muhit qizlar tarbiyasining barqarorligini ta’minlovchi omildir. Mehr-oqibat, hurmat, o‘zaro tushunish, ochiq muloqot va qo‘llab-quvvatlash muhitida ulg‘aygan qizlarda o‘ziga ishonch, emotsional barqarorlik va ijtimoiy faollik yuqori bo‘ladi. Oiladagi konfliktlar, zo‘ravonlik yoki befarqlik esa qizlarda qo‘rquv, o‘ziga ishonchsizlik va ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklarini keltirib chiqarishi mumkin.

Uchinchidan, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat qizlar tarbiyasida muhim metodik asos hisoblanadi. Milliy an’analar, odob-axloq me’yorlari, mehnatsevarlik, hayo va kamtarlik kabi fazilatlar qizlarning ma’naviy dunyosini boyitadi. Shu bilan birga, zamonaviy jamiyat talablariga mos ravishda gender tenglik, inson huquqlari, bag‘rikenglik va madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini ham shakllantirish zarur.

To‘rtinchidan, ota-onaning shaxsiy namunasining ijobiyligi qizlar tarbiyasining eng kuchli pedagogik vositalaridan biridir. Ota-onaning o‘zaro hurmatga asoslangan munosabati, mehnatsevarligi, kitobxonligi, halolligi va madaniyati qizlar uchun bevosita namuna bo‘lib xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, qizlar ota-onasining xulq-atvorini ongli va ongsiz ravishda takrorlashga moyil bo‘ladi.

Beshinchidan, qizlarning qiziqish va qobiliyatlarini qo‘llab-quvvatlash oilaning ta’lim salohiyatini belgilovchi muhim mezondir. Qizlarning ilmiy, ijodiy,

sport yoki texnologik qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish ularning o‘ziga ishonchini oshiradi hamda kasbiy yo‘nalishini belgilashda yordam beradi. Oila tomonidan qo‘llab-quvvatlangan qizlar jamiyatda faol, tashabbuskor va lider sifatida shakllanishi ehtimoli yuqori bo‘ladi.

Oilaviy tarbiya natijasida qizlarda o‘ziga ishonch, hayo-iffat, mustaqil fikrlash, mas’uliyat, liderlik va ijtimoiy faollik kabi fazilatlar shakllanadi. Agar oilada mehr-oqibat, adolat, o‘zaro hurmat va ma’naviy birlik hukm sursa, qizlar ruhiy jihatdan sog‘lom, ijtimoiy faol va mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega shaxs bo‘lib ulg‘ayadi.

Xulosa qilib aytganda, oilaning ta’lim salohiyatini rivojlantirish qizlar tarbiyasining sifatini oshirishning asosiy sharti hisoblanadi. Ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish, oilaviy muhitni sog‘lomlashtirish va qizlarning qobiliyatlarini qo‘llab-quvvatlash orqali barkamol, bilimli va ma’naviyatli qizlar avlodini tarbiyalash mumkin.

Mahalla – qizlar tarbiyasining ijtimoiy makoni

Mahalla qadimdan jamiyatning eng muhim ijtimoiy-pedagogik institutlaridan biri sifatida shakllangan bo‘lib, unda avlodlararo tajriba, milliy qadriyatlar va ijtimoiy me’yorlar uzviy ravishda yosh avlodga yetkazib kelingan. Qizlar tarbiyasida mahalla muhitining ahamiyati ayniqsa katta, chunki mahalla oiladan keyingi ikkilamchi ijtimoiylashuv makoni bo‘lib, unda qizlar jamiyat qoidalari, jamoaviy munosabatlar madaniyati, kattalarga hurmat, kichiklarga mehr ko‘rsatish kabi ijtimoiy xulq-atvor normalarini o‘zlashtiradi.

Mahalla muhitida qizlar ijtimoiy mas’uliyatni his qilish, jamoada ishlash, milliy an’ana va qadriyatlarni asrab-avaylash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shu sababli mahalla qizlar tarbiyasining muhim ijtimoiy makoni sifatida ularning ma’naviy, psixologik va kasbiy rivojiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Mahallaning qizlar tarbiyasidagi pedagogik vazifalarini quyidagi yo‘nalishlar orqali tizimlashtirish mumkin:

Birinchidan, qizlar klublari va ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni tashkil etish. Mahallalarda “qizlar klubi”, “kitobxon qizlar”, “iqtidorli qizlar” kabi to‘garaklar tashkil etilishi qizlarda ijodkorlik, nutq madaniyati, kitobxonlik, liderlik va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bunday tadbirlar qizlarning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish bilan birga, ularni salbiy ijtimoiy ta’sirlardan himoya qiladi.

Ikkinchidan, erta nikoh va zo‘ravonlikning oldini olish. Mahalla fuqarolar yig‘ini, xotin-qizlar faollari va profilaktika inspektorlari bilan hamkorlikda qizlarning huquqiy savodxonligini oshirish, oilaviy zo‘ravonlikka qarshi targ‘ibot olib borish, psixologik maslahat xizmatlarini yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon qizlarning ijtimoiy himoyasini ta’minlab, ularning xavfsiz muhitda rivojlanishiga xizmat qiladi.

Uchinchidan, kasb-hunar to‘garaklari orqali qizlarni qo‘llab-quvvatlash. Tikuvchilik, it, dizayn, pazandachilik, hunarmandchilik, til o‘rganish kabi yo‘nalishlarda tashkil etilgan to‘garaklar qizlarning qobiliyatlarini rivojlantiradi,

kasbiy orientatsiyani shakllantiradi va iqtisodiy mustaqillik hissini uygʻotadi. Bu esa qizlarda oʻziga ishonchni oshiradi va kelajak hayotiga puxta tayyorlaydi.

Toʻrtinchidan, faol ayollar va onalar mentorligini yoʻlga qoʻyish. Mahalladagi tajribali ayollar, pedagoglar, shifokorlar, tadbirkorlar va sanʼatkorlar qizlar uchun mentor sifatida biriktirilsa, ular qizlarga hayotiy tajriba, kasbiy maslahat va maʼnaviy koʻmak berishi mumkin. Mentorlik tizimi qizlarda ijtimoiy faollik, liderlik va masʼuliyat tuygʻularini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Shuningdek, mahalla qizlarni ijtimoiy loyihalar, ekologik aksiyalar, sport va madaniy tadbirlarga jalb etish orqali ularning fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlaydi. Mahalla muhitida ijobiy jamoatchilik nazorati mavjud boʻlib, u qizlarning ijtimoiy himoyasini taʼminlaydi va salbiy illatlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, mahalla qizlar tarbiyasining muhim ijtimoiy makoni sifatida oila va maktab bilan hamkorlikda qizlarda maʼnaviy barkamollik, ijtimoiy faollik va kasbiy yoʻnalishni shakllantirishga xizmat qiladi. Mahalla tizimida tashkil etilgan maqsadli pedagogik faoliyat qizlarni jamiyatning faol, ongli va masʼuliyatli aʼzolari sifatida tarbiyalashga zamin yaratadi.

Maktabning qizlar tarbiyasidagi roli

Maktab qizlarning intellektual, maʼnaviy va ijtimoiy rivojlanishida asosiy pedagogik muhitlardan biri hisoblanadi. Maktab nafaqat bilim beruvchi muassasa, balki shaxsni har tomonlama shakllantiruvchi tarbiya makoni sifatida qizlarda mustaqil fikrlash, ijtimoiy faollik, oʻziga ishonch va kasbiy yoʻnalishni rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy taʼlim tizimida qizlar tarbiyasi gender sezgir pedagogik yondashuv, individual rivojlanish strategiyalari va ijtimoiy hamkorlik asosida olib borilishi muhimdir.

Maktabning qizlar tarbiyasidagi roli bir necha metodik yoʻnalishlarda namoyon boʻladi:

Birinchidan, maʼnaviyat va tarbiya darslari. Ushbu darslar orqali qizlarda milliy qadriyatlarga hurmat, maʼnaviy poklik, madaniy xulq-atvor, ijtimoiy masʼuliyat va fuqarolik ongini shakllantirish mumkin. Maʼnaviyat darslari interfaol metodlar – munozara, rolli oʻyinlar, keys-stadiyalar orqali tashkil etilganda qizlarning mustaqil fikrlash va axloqiy qaror qabul qilish koʻnikmalari rivojlanadi.

Ikkinchidan, psixologik treninglar va liderlik mashgʻulotlari. Maktab psixologi va sinf rahbarlari tomonidan oʻtkaziladigan treninglar qizlarda oʻzini anglash, oʻziga ishonch, stressni boshqarish, kommunikativ madaniyat va liderlik qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ayniqsa, oʻsmirlik davrida qizlarning emotsional holatini barqarorlashtirish va ijtimoiy moslashuvini taʼminlashda bunday mashgʻulotlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Uchinchidan, kasb tanlash boʻyicha mahorat darslari. Zamonaviy maktab qizlarda kasbiy orientatsiyani erta bosqichdan shakllantirishi zarur. Turli kasb egalari bilan uchrashuvlar, mahorat darslari, ekskursiyalar va amaliy mashgʻulotlar qizlarning qiziqishlarini aniqlashga yordam beradi. Bu esa kelajakda ularning

mustaqil kasb tanlashiga, iqtisodiy faolligiga va jamiyatda munosib o‘rin egallashiga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, sport va san‘at to‘garaklari. Sport mashg‘ulotlari qizlarda jismoniy sog‘lomlik, intizom va irodani shakllantirsa, san‘at to‘garaklari ijodkorlik, estetik did va o‘zini ifoda etish qobiliyatini rivojlantiradi. Bunday faoliyatlar qizlarning ijtimoiylashuviga ijobiy ta‘sir ko‘rsatib, ularni salbiy ta‘sirlardan himoya qiladi.

Beshinchidan, ijtimoiy loyihalarda ishtirok. Maktabda tashkil etilgan ekologik aksiyalar, xayriya tadbirlari, volontyorlik faoliyati qizlarda fuqarolik mas‘uliyati, hamdardlik va jamoaviylikni rivojlantiradi. Ijtimoiy loyihalarda ishtirok etgan qizlar o‘zlarini jamiyatning faol a‘zosi sifatida his etadi.

Maktabning qizlar tarbiyasidagi samaradorligi oila va mahalla bilan hamkorlik darajasiga bevosita bog‘liq. Maktab ota-onalar bilan muntazam muloqot olib borib, qizlarning psixologik holati, qiziqishlari va muammolarini aniqlashi, individual yondashuv asosida pedagogik yordam ko‘rsatishi zarur. Ota-onalar yig‘ilishlari, seminarlar, psixologik maslahatlar va qo‘shma tarbiyaviy tadbirlar orqali uch tomonlama hamkorlik mustahkamlanadi.

Shuningdek, zamonaviy maktabda gender tenglik tamoyillari asosida ta‘lim muhitini yaratish, qizlarning STEM yo‘nalishlariga qiziqishini oshirish, ularning liderlik salohiyatini qo‘llab-quvvatlash muhim vazifalardan biridir. Bu orqali qizlar o‘z imkoniyatlarini anglab, jamiyatda faol, bilimli va ma‘naviyatli shaxs sifatida shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, maktab qizlar tarbiyasida tizimli pedagogik faoliyat olib boruvchi asosiy institut sifatida ularning ma‘naviy barkamolligi, kasbiy yo‘nalishi va ijtimoiy faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Oila va mahalla bilan hamkorlikda olib borilgan tarbiyaviy ishlar esa qizlarning har tomonlama kamol topishiga mustahkam zamin yaratadi.

Xulosa. Qizlar tarbiyasi jamiyatning ijtimoiy-ma‘naviy barqarorligi va milliy taraqqiyotini ta‘minlovchi muhim omillardan biridir. Shaxs tarbiyasi birgina muhit ta‘siri bilan emas, balki oila, mahalla va maktabning uzviy hamkorligi natijasida shakllanadi. Ushbu uch institutning o‘zaro integratsiyasi pedagogika va sotsiologiya fanlarida ijtimoiylashtirish mexanizmi sifatida talqin qilinadi.

Oila – shaxsning birlamchi ijtimoiylashuv muhiti bo‘lsa, mahalla – ijtimoiy-madaniy qadriyatlarni mustahkamlovchi makon, maktab esa ilmiy bilimlar va kasbiy kompetensiyalarni shakllantiruvchi muassasa hisoblanadi. Shu sababli qizlar tarbiyasida mazkur institutlarning uzviy hamkorligi zarur pedagogik shartlardan biridir.

Hamkorlikning asosiy maqsadi – qizlarda ijtimoiy faollik, ma‘naviy poklik, mustaqil fikrlash, liderlik fazilatlarini, kasbiy yo‘nalish tanlash ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Qizlar tarbiyasida oila–mahalla–maktab hamkorligi uzluksiz va tizimli bo‘lishi zarur. Diagnostika, integrativ rejalashtirish, mentorlik, pedagogik ma‘rifat

va raqamli hamkorlik mexanizmlari qizlarning ma'naviy-axloqiy kamoloti va ijtimoiy muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Bunday hamkorlik orqali jamiyatda sog'lom, ma'rifatli va faol ayollar avlodi shakllanadi. Bu esa milliy taraqqiyot va ijtimoiy barqarorlikning muhim omili hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent, 2021.
2. O'zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni, 2020.
3. Karimova V.M. Oila psixologiyasi. – Toshkent, 2019.
4. Musurmonova O. O'quvchilarda ma'naviy madaniyatni shakllantirish texnologiyalari. – Toshkent.
5. “Oilalarni mustahkamlash va xotin-qizlarning faolligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-401-sonli qaror.
6. “O'smirlar psixologiyasi va o'smir xulq-atvorining o'ziga xosligi”. M.Q.Qodirova, N.Naxalboyeva.

FARZAND KAMOLOTI YO'LIDA OTA-ONA VA MAKTAB HAMKORLIGI VA BUNDA XORIJIY TAJRIBALAR

D.Xojimetova – Jizzax DPU, f.f.n, dotsent

Annotatsiya. Zamonaviy ta'lim tizimida shaxs kamoloti kompleks yondashuvni talab etadi. Bu jarayonda oila va maktabning o'zaro hamkorligi hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Farzandning intellektual, ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishi ko'p jihatdan ota-ona va pedagoglar o'rtasidagi hamjihatlikka bog'liq. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, ta'lim samaradorligini oshirishda ota-onalarning maktab hayotidagi faol ishtiroki muhim o'rin tutadi. Shu bois ushbu tezisda xorijiy tajribalar asosida ota-ona va maktab hamkorligining ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ota-ona, maktab, hamkorlik, ta'lim sifati, farzand kamoloti, xorijiy tajriba, pedagogika, ijtimoiy rivojlanish, oilaviy tarbiya, kommunikatsiya.

KIRISH

Bugungi globallashtirish sharoitida ta'lim tizimining samaradorligi nafaqat maktab faoliyati, balki ota-onalar bilan hamkorlik darajasiga ham bevosita bog'liqdir. Farzandning har tomonlama kamol topishi uchun oila va ta'lim muassasasi o'rtasida mustahkam, tizimli va uzluksiz hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, ota-ona va maktab o'rtasidagi samarali aloqa o'quvchilarning nafaqat akademik natijalarini, balki ijtimoiy va psixologik rivojlanishini ham sezilarli darajada yaxshilaydi. Rivojlangan davlatlarda, xususan AQSh, Finlyandiya va Yaponiya ta'lim tizimlarida ota-onalarning maktab hayotidagi ishtiroki yuqori darajada yo'lga qo'yilgan. AQShda “Parent-Teacher Association”

(PTA) orqali ota-onalar maktab boshqaruvi va ta’lim jarayonida faol qatnashadi. Bu esa o‘zaro ishonchni mustahkamlab, bolaga nisbatan yagona yondashuvni ta’minlaydi. Finlyandiya tajribasida o‘qituvchi, ota-ona va o‘quvchi o‘rtasida tenglikka asoslangan hamkorlik ustuvor hisoblanadi. Ota-onalar farzandining individual rivojlanish rejasini tuzishda faol ishtirok etadi, bu esa ta’limning individuallashtirishiga xizmat qiladi. Yaponiya ta’lim tizimida esa intizom va jamoaviylikka katta e’tibor berilib, ota-onalar maktab tadbirlarida muntazam ishtirok etadi. Natijada bolalarda mas’uliyat, hurmat va ijtimoiy ko‘nikmalar shakllanadi. Shuningdek, xorijiy tajribalardan kelib chiqib, samarali hamkorlik quyidagi omillarga asoslanishi aniqlangan:

- a) muntazam va ochiq muloqot;
- b) ota-onalarni ta’lim jarayoniga jalb etish;
- c) farzand manfaatlarini ustuvor qo‘yish;
- d) o‘zaro ishonch va hurmatni shakllantirish.

Ota-onalar bilan hamkorlikning psixologik-pedagogik asoslarini tahlil qilish.

Oila muhitining bola rivojiga ta’sirini ilmiy jihatdan yoritish; Ota-onaning shaxsiy pozitsiyasi, muloqot madaniyati va farzand tarbiyasidagi roli.

Ota-onalar bilan hamkorlikning zamonaviy shakl va metodlarini o‘rganish.

Majlislar, seminarlar, treninglar, ota-onalar klublari faoliyatini tahlil qilish; Charxpalak, keys-stadi, muloqot maydoni, “fikrlar devori” kabi interfaol usullarni qo‘llash.

Ota-onalar majlislari ssenariylarini ishlab chiqishning ilmiy-metodik asoslarini yaratish.

Ssenariy tuzilmasi, maqsadli yo‘nalishlari va muloqot texnologiyalarini ishlab chiqish; Pedagog va psixolog faoliyatining o‘zaro integratsiyasini ko‘rsatish.

O‘zbekiston va xorijiy tajribalarni qiyosiy o‘rganish.

Finlyandiya, AQSh, Yaponiya kabi mamlakatlarda ota-onalar bilan ishlash tizimlarini tahlil qilish; Ularning ijobiy tajribalarini mahalliy sharoitda tatbiq etish yo‘llarini ishlab chiqish.

Ota-onalar bilan hamkorlik samaradorligini oshirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Maktab psixologi, sinf rahbari va ota-onalar o‘rtasidagi kommunikatsiyani takomillashtirish; Ota-onalar pedagogik savodxonligini oshirish bo‘yicha trening va kurslar ishlab chiqish.

Oila, maktab va mahalla o‘rtasidagi integratsiyani mustahkamlash. Mahalla fuqarolar yig‘ini, nodavlat tashkilotlar bilan hamkorlik mexanizmlarini ishlab chiqish; Bolaning ijtimoiylashtirish jarayonida “uchlik hamkorlik modeli”ni shakllantirish.

Ota-onalar majlislari samaradorligini monitoring qilish va tahlil qilish tizimini yaratish. So‘rovnomalar, intervyu, refleksiya, kuzatuv metodlari

asosida natijalarni baholash; Ota-onalarning fikr-mulohazalari asosida hamkorlikni doimiy takomillashtirib borish.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ota-ona va maktab hamkorligi farzand kamolotining muhim sharti hisoblanadi. Xorijiy tajribalar ushbu jarayonni samarali tashkil etishning turli modellari mavjudligini ko'rsatadi. Mazkur tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish orqali ta'lim sifatini oshirish va barkamol avlodni tarbiyalash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida”gi qarori. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. *Maktab, oila va jamoatchilik hamkorligi bo'yicha metodik qo'llanma*. – Toshkent: “O'qituvchi”, 2022.
3. Hoover-Dempsey, K. V., Sandler, H. M. *Parental Involvement in Education*. Teachers College Press, 2005.
4. OECD. *Parental Involvement in Education: Lessons from PISA*. OECD Publishing, 2012.
5. Smit, M. K. “Parent and Teacher Partnerships.” *The Encyclopedia of Informal Education*, 2019.
6. O'zbekiston Respublikasi “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni, 2020

UZLUKSIZ TARBIYA JARAYONIDA AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY QADRIYATLAR UYG'UNLIGI

Abdullayeva Surayyo Ashrafxanovna - O'zbekiston milliy pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi (PhD)

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi uzluksiz tarbiya jarayonida an'anaviy va zamonaviy qadriyatlar uyg'unligining nazariy-pedagogik asoslari yoritilgan. Unda milliy qadriyatlarning yosh avlod ma'naviy-axloqiy kamolotidagi o'rni, zamonaviy qadriyatlarning shaxsning ijtimoiylashuvi, va innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, oila, ta'lim muassasasi va jamoatchilik hamkorligi asosida qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash mexanizmlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: uzluksiz tarbiya, an'anaviy qadriyatlar, zamonaviy qadriyatlar, qadriyatlar uyg'unligi, milliy tarbiya, ma'naviy kamolot, barkamol shaxs, ijtimoiylashuv, media savodxonlik, pedagogik hamkorlik.

Аннотация: В данных тезисах освещаются теоретико-педагогические основы гармонии традиционных и современных ценностей в процессе непрерывного воспитания. Проанализирована роль национальных ценностей в духовно-нравственном становлении подрастающего поколения, а также значение современных ценностей в социализации личности и развитии

инновационных компетенций. Кроме того, раскрыты механизмы обеспечения гармонии ценностей на основе сотрудничества семьи, образовательного учреждения и общественности.

Ключевые слова: непрерывное воспитание, традиционные ценности, современные ценности, гармония ценностей, национальное воспитание, духовное развитие, всесторонне развитая личность, социализация, медиаграмотность, педагогическое сотрудничество.

Annotation: This thesis highlights the theoretical and pedagogical foundations of the harmony of traditional and modern values in the process of continuous upbringing. It analyzes the role of national values in the spiritual and moral development of the younger generation, as well as the importance of modern values in the socialization of the individual and the development of innovative competencies. It also describes the mechanisms for ensuring the harmony of values through cooperation among the family, educational institutions, and the wider community.

Keywords: continuous upbringing, traditional values, modern values, harmony of values, national upbringing, spiritual development, well-rounded personality, socialization, media literacy, pedagogical cooperation.

Hozirgi globallashuv davrida jamiyat hayotining barcha sohalarida chuqur o‘zgarishlar yuz bermoqda. Bunday sharoitda yosh avlodni tarbiyalash masalasi nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy, ma’naviy, madaniy va strategik ahamiyat kasb etadi. Chunki har qanday jamiyatning ertangi taraqqiyoti, uning ma’naviy barqarorligi va ijtimoiy uyg‘unligi bevosita shu jamiyatda voyaga yetayotgan yoshlarning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va fuqarolik pozitsiyasiga bog‘liqdir.

Tarbiya azaldan inson kamolotining asosiy omili sifatida qaralgan. Sharq mutafakkirlari, milliy pedagogika namoyandalari hamda zamonaviy ilmiy qarashlarda insonning nafaqat bilimli, balki odobli, mas’uliyatli, vatanparvar, komil shaxs bo‘lib shakllanishida tarbiyaning hal qiluvchi o‘rni alohida e’tirof etilgan. Shu nuqtai nazardan qaraganda, “bugungi tarbiya tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri an’anaviy qadriyatlar bilan zamonaviy qadriyatlar o‘rtasida mazmunli va barqaror uyg‘unlikni ta’minlashdan iboratdir” [1, 221-b.].

Uzluksiz tarbiya jarayoni inson hayotining barcha bosqichlarini qamrab oladigan tizimli faoliyatdir. U oiladan boshlanib, maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta ta’lim, professional ta’lim, oliy ta’lim va ijtimoiy faoliyat davomida izchil davom etadi. Mazkur jarayonning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan unda qanday qadriyatlar singdirilishi, bu qadriyatlar qanday vosita va metodlar orqali uzatilishi hamda yoshlarning hayotiy tajribasi bilan qanchalik uyg‘unlashishiga bog‘liq.

Bugungi kunda ayrim hollarda an’anaviy qadriyatlar eskilik sarqiti sifatida, zamonaviy qadriyatlar esa mutlaq yangilik va yagona to‘g‘ri yo‘l sifatida talqin qilinadi. Aslida esa bunday qarash biryoqlama yondashuvga olib keladi. Zero, tarbiya jarayonida an’anaviylik ham, zamonaviylik ham inson manfaatiga xizmat qilgan taqdirdagina haqiqiy tarbiyaviy kuchga ega bo‘ladi. Shuning uchun uzluksiz

tarbiya jarayonida qadriyatlar uygʻunligini ilmiy-pedagogik asosda oʻrganish va amaliyotga tatbiq etish nihoyatda muhimdir.

Uzluksiz tarbiya deganda insonni hayotning turli bosqichlarida izchil, tizimli va uzviy tarzda maʼnaviy-axloqiy, intellektual, estetik, huquqiy va fuqarolik jihatdan rivojlantirishga qaratilgan jarayon tushuniladi. Bu tushuncha tarbiyani bir martalik yoki faqat muayyan yosh davriga xos hodisa sifatida emas, balki butun umr davom etadigan ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida talqin etadi. Mazkur yondashuv Oʻzbekiston Respublikasida tasdiqlangan uzluksiz maʼnaviy tarbiya konsepsiyasida ham oʻz aksini topgan.

“Konsepsiyada tarbiya va taʼlimning bir-biridan ajralmasligi, ularning uygʻun va uzluksiz tarzda tashkil etilishi zarurligi taʼkidlangan” [2, 199-b.]. Shuningdek, homila davridan boshlab bolalarda shaxsiy fazilatlarni yoshga mos, bosqichma-bosqich shakllantirish, ota-ona, tarbiyachi, oʻqituvchi va jamoatchilik hamkorligini kuchaytirish asosiy vazifalar sifatida belgilangan. Bu esa tarbiya jarayonida qadriyatlar masalasiga kompleks yondashuv zarurligini koʻrsatadi.

Uzluksiz tarbiyaning mazmuni faqat axloqiy targʻibot bilan cheklanmaydi. U shaxsning oʻzini anglash, jamiyatdagi oʻrnini tushunish, ijtimoiy masʼuliyatni his etish, huquq va burchlarini bilish, sogʻlom turmush tarziga amal qilish, boshqalar bilan muloqot madaniyatini egallash, maʼnaviy immunitetga ega boʻlish kabi koʻplab yoʻnalishlarni qamrab oladi. Demak, uzluksiz tarbiya mazmuni tabiatan koʻp qirrali boʻlib, u qadriyatlar tizimiga tayanadi.

Anʼanaviy qadriyatlar millatning tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan va avloddan-avlodga oʻtib kelayotgan maʼnaviy, axloqiy, madaniy mezonlardir. Ularga urf-odatlar, marosimlar, xalq ogʻzaki ijodi, oilaviy tarbiya meʼyorlari, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, halollik, vatanparvarlik, bagʻrikenglik, mehnatsevarlik, andisha va or-nomus kabi tushunchalar kiradi. Ushbu qadriyatlar shaxsni milliy oʻzlik ruhida shakllantiradi va jamiyatning ichki maʼnaviy tayanchini mustahkamlaydi.

“Yoshlar tarbiyasida milliy qadriyatlar maʼnaviy kompas vazifasini bajaradi. Ular yosh shaxsga kim ekanini, qaysi madaniy makonga mansubligini, ajdodlaridan qanday maʼnaviy meros qolganini anglash imkonini beradi. Bu esa oʻz navbatida, tarixiy xotira, daxldorlik hissi va ijtimoiy masʼuliyatni kuchaytiradi” [3, 287-b.].

Anʼanaviy qadriyatlarning eng muhim afzalliklaridan biri shundaki, ular shaxsning ichki dunyosini boyitadi. Inson oʻzida hayo, sabr, sadoqat, mehr, saxovat, hurmat kabi fazilatlarni shakllantirgan sari uning nafaqat oiladagi, balki jamiyatdagi munosabatlari ham sogʻlomlashadi.

Shu maʼnoda anʼanaviy qadriyatlar tarbiyaning maʼnaviy-axloqiy negizi hisoblanadi.

Biroq anʼanaviy qadriyatlarni tarbiya jarayoniga tatbiq etishda ularga faqat tashqi marosim yoki formal urf-odat sifatida emas, balki ichki mazmun va maʼnaviy mohiyat bilan yondashish talab etiladi. Aks holda qadriyatlar yosh ongida yashovchan gʻoya emas, balki majburiy amal sifatida qabul qilinishi mumkin. Shu

sababli pedagog va ota-onalar an’anaviy qadriyatlarning mohiyatini zamonaviy til va usullar bilan tushuntira olishi kerak.

Zamonaviy qadriyatlar bugungi taraqqiyot talablari, demokratik tamoyillar, ilm-fan yutuqlari va global axborot makoni bilan chambarchas bog‘liqdir. Ular qatoriga inson huquqlari, erkin fikrlash, tanqidiy tafakkur, gender tengligi, ijtimoiy faollik, ochiqlik, bag‘rikenglik, media savodxonlik, raqamli madaniyat, ekologik mas’uliyat va innovatsion yondashuv kabilar kiradi.

Bunday qadriyatlar yoshlarni zamon bilan hamnafas bo‘lishga, murakkab ijtimoiy muammolarni mustaqil hal eta olishga tayyorlaydi.

Ayniqsa, axborot texnologiyalari rivojlangan davrda media savodxonlik va axborot madaniyati alohida ahamiyatga ega bo‘lmoqda. Yoshlar turli manbalardan kelayotgan axborotni tahlil qilish, rost va yolg‘onni farqlash, manipulyativ ta’sirlardan himoyalash, internet etikasi va raqamli xavfsizlik qoidalariga amal qilishni o‘rganishi zarur. Bu ko‘nikmalar zamonaviy tarbiya tizimining ajralmas qismi bo‘lib bormoqda.

Zamonaviy qadriyatlarning yana bir muhim jihati shundaki, ular shaxsda tashabbuskorlik va mustaqillikni kuchaytiradi. Yoshlar o‘z fikrini erkin bayon qilish, muammolarga ijodiy yechim topish, jamoa bilan ishlash, yangi bilimlarni tez o‘zlashtirish, kasbiy raqobatga tayyor bo‘lish kabi fazilatlarni egallaydi. Bu esa ularni nafaqat milliy, balki global mehnat va madaniy maydonda ham faol bo‘lishga yordam beradi.

Shu bilan birga, zamonaviy qadriyatlar noto‘g‘ri talqin etilganda ayrim xatarlarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Masalan, cheksiz individualizm, me’yorlarning nisbiylashuvi, ommaviy madaniyatning bosimi, virtual muloqotning jonli insoniy aloqalarni siqib chiqarishi kabi holatlar tarbiyaga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun zamonaviy qadriyatlarni an’anaviy ma’naviy mezonlardan uzib qo‘ymaslik muhimdir.

An’anaviy va zamonaviy qadriyatlar uyg‘unligi deganda ularning bir-birini inkor etishi emas, balki o‘zaro boyitishi tushuniladi. An’anaviy qadriyatlar shaxsga ma’naviy tayanch, axloqiy mezon va milliy identifikatsiyani bersa, zamonaviy qadriyatlar uning ijtimoiy faolligi, tafakkur erkinligi va yangi sharoitlarga moslashuvchanligini ta’minlaydi. Bu ikki qatlam uyg‘unlashganda shaxsning ham ichki, ham tashqi rivojlanishi muvozanatlashadi.

Pedagogik nuqtai nazardan bunday uyg‘unlik integrativ yondashuvni talab qiladi. Ya’ni tarbiya mazmuni, metodlari, vositalari va subyektlari an’anaviy hamda zamonaviy omillarni yagona maqsadga bo‘ysundirgan holda tashkil etilishi zarur. Misol uchun, xalq pedagogikasi namunalarini interfaol metodlar bilan, milliy tarbiya g‘oyalarini kompetensiyaviy yondashuv bilan, odob-axloq me’yorlarini raqamli muhit odobi bilan bog‘lash mumkin.

Falsafiy jihatdan qaralganda, uyg‘unlik tushunchasi qarama-qarshiliklarni me’yorli birlikka keltirishni anglatadi. Tarbiyada ham an’ana va yangilikning uyg‘unligi shaxsda ichki mustahkamlik va tashqi moslashuvchanlikni birlashtiradi.

Bu esa komil inson tarbiyasining zamonaviy modelini shakllantirishga xizmat qiladi.

“Uzluksiz tarbiya jarayonida qadriyatlar uygʻunligini taʼminlovchi birinchi institut oiladir” [4, 194-b.].

Bola ilk ijtimoiy tajribani oilada oladi, tilni, muomala madaniyatini, odob meʼyorlarini, mehr va masʼuliyatni shu yerda oʻzlashtiradi. Agar oilada milliy qadriyatlarga hurmat, kitobxonlik, muloqot madaniyati va sogʻlom axborot muhiti mavjud boʻlsa, bu bola shaxsining keyingi rivojlanishiga kuchli taʼsir koʻrsatadi.

Maktab va boshqa taʼlim muassasalari esa oilada boshlangan tarbiyaviy jarayonni ilmiy-pedagogik asosda davom ettiradi. Bu bosqichda oʻquvchilar milliy meros, tarix, adabiyot, sanʼat va odob-axloq haqidagi bilimlarni tizimli oʻrganadi, shu bilan birga, zamonaviy fan-texnika, kommunikatsiya, media madaniyat va ijtimoiy faollik koʻnikmalarini egallaydi. Demak, taʼlim muassasasi anʼanaviy va zamonaviy qadriyatlarni birlashtiruvchi asosiy maydonlardan biridir.

Mahalla va jamoatchilik ham tarbiya jarayonida muhim rol oʻynaydi. Chunki yoshlarning ijtimoiy xulqi koʻp jihatdan u yashayotgan muhit, atrofidagi kattalar, tengdoshlar va jamoat qadriyatlari bilan belgilanadi. Shu sababli oila-maktab-mahalla hamkorligi uzluksiz tarbiyaning muhim sharti sifatida qaraladi.

Anʼanaviy va zamonaviy qadriyatlar uygʻunligini taʼminlash uchun tarbiya metodlari ham moslashuvchan va mazmunan boy boʻlishi kerak. Birinchidan, suhbat, namuna koʻrsatish, tushuntirish, ragʻbatlantirish, jamoaviy faoliyatga jalb etish kabi klassik metodlar milliy odob-axloqni singdirishda samarali hisoblanadi. Ikkinchidan, trening, loyiha metodi, debat, keys-stadi, raqamli platformalar, multimediali taqdimotlar va kreativ topshiriqlar zamonaviy qadriyatlarni shakllantirishda muhim vosita boʻlib xizmat qiladi.

Masalan, Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, Ibn Sino kabi allomalar merosini oʻrganish jarayonida faqat maʼlumot berish bilan cheklanmasdan, oʻquvchilarga ularning gʻoyalarini bugungi hayot bilan bogʻlash topshiriqlari berilishi mumkin.

Shu tarzda anʼanaviy maʼnaviy meros zamonaviy tahlil, munozara va mustaqil fikrlash metodlari bilan uygʻunlashadi.

“Yana bir muhim mexanizm bu mediataʼlim elementlarini tarbiyaga integratsiya qilishdir” [5, 241-b.].

Yoshlar internetdan foydalanish madaniyati, soxta axborotni aniqlash, onlayn muloqot etikasi, shaxsiy maʼlumotlarni himoya qilish kabi mavzularda tarbiyalansa, ular zamonaviy axborot makonida yanada himoyalangan boʻladi. Bu jarayonda milliy odob va masʼuliyat tushunchalari raqamli xulq meʼyorlari bilan uygʻunlashtirilishi lozim.

Bugungi tarbiya amaliyotida qadriyatlar uygʻunligini taʼminlashga toʻsqinlik qilayotgan ayrim muammolar mavjud. Ulardan biri anʼanaviy qadriyatlarning mazmunan emas, shaklan oʻrgatilishidir. Bunda yoshlar qadriyatlarning asl maʼnosini anglamasdan, ularni majburiy norma sifatida qabul qilishi mumkin.

Ikkinchi muammo zamonaviylikning noto‘g‘ri tushunilishidir. Ba‘zan erkinlik mas’uliyatsizlik, yangilik esa milliylikdan voz kechish sifatida talqin qilinadi. Bu esa yosh ongida identitet inqirozi, ma’naviy bo‘shliq va ijtimoiy beqarorlikka olib kelishi mumkin.

Uchinchi muammo oila, maktab va jamiyat o‘rtasidagi tarbiyaviy uzviylikning yetarli emasligidir. Agar uyda bir xil, maktabda boshqa, ommaviy axborot vositalarida esa tamoman zid qadriyatlar targ‘ib qilinsa, yosh ongida chalkashlik yuzaga keladi. Shuning uchun tarbiya subyektlari o‘rtasida maqsad, mazmun va yondashuvlar birligi ta’minlanishi kerak.

Mazkur muammolarni hal etish uchun quyidagi yo‘nalishlar muhimdir:

- Tarbiya dasturlarini milliy va zamonaviy qadriyatlar integratsiyasi asosida yangilash.
- Pedagog va ota-onalarning pedagogik hamda media madaniyatini oshirish.
- Yoshlarning yosh xususiyati va ehtiyojidan kelib chiqib bosqichma-bosqich tarbiyaviy

model ishlab chiqish.

- Oila, ta’lim muassasasi va mahalla hamkorligini kuchaytirish.
- Tarbiya jarayonida interfaol, dialogik va reflektiv metodlardan keng foydalanish.

Xulosa o‘rnida aytadigan bo‘lsak uzluksiz tarbiya jarayonida an’anaviy va zamonaviy qadriyatlar uyg‘unligi shaxs kamolotining eng muhim pedagogik shartlaridan biridir. An’anaviy qadriyatlar yosh avlodga ma’naviy ildiz, axloqiy mezon, tarixiy xotira va milliy o‘zlikni bersa, zamonaviy qadriyatlar ularda mustaqil fikrlash, ijtimoiy faollik, media savodxonlik va zamon talablariga moslashuvchanlikni shakllantiradi. Shu sababli tarbiya tizimida an’ana va yangilikni qarama-qarshi qo‘yish emas, balki ularni o‘zaro to‘ldiruvchi, boyituvchi va rivojlantiruvchi omillar sifatida ko‘rish maqsadga muvofiqdir. Faqat shunday yondashuv asosida milliy o‘zligini anglagan, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega, ma’naviy barkamol va ijtimoiy faol shaxsni tarbiyalash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Rahman A. Education Culture: The Dialectics Between Tradition and Modernity // Best Journal of Global Education and Social Development. Ind.: Pub. Press. 2025, 30 March. - 221 p.

2. Kumar R. Bridging the Gap: Traditional vs. Modern Education. A Value-Based Approach for Multiculturalism. Ind.: Pub. Value. 2023. - 31 December. - 199 p.

3. Putri N. Innovative Theories in Education: Bridging Tradition and Modern Approaches. Ind.: Pub. Value. 2024. - 287 P.

4. Santoso D. A Systematic Literature Review on Character Education Strategies. Ind.: Pub. Molang. 2024. - 194 p.

5. Yildirim H., Cekic A. Teachers' Views on Character // Values Education in Schools. Tr.: Pub. Temiz. 2020. - 241. p.

FARZAND KAMOLOTI UCHUN XALQARO TARBIYA MODELLARINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ravshanov Surat Botir o‘g‘li – Sarbon universiteti “Huquqiy fanlar”
kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada farzand kamoloti jarayonida muhim o‘rin tutuvchi xalqaro tarbiya modellari tizimli va qiyosiy tahlil asosida o‘rganiladi. Xususan, turli ijtimoiy-madaniy muhitlarda shakllangan pedagogik yondashuvlarning nazariy asoslari, ularning metodologik tamoyillari hamda amaliy qo‘llanish mexanizmlari keng yoritiladi. Maqolada G‘arb, Sharq va Skandinaviya mamlakatlarida amal qilayotgan tarbiya tizimlarining o‘ziga xos jihatlari, ularning shaxs kamolotiga ta’siri ilmiy-nazariy manbalar asosida tahlil etiladi.

Shuningdek, zamonaviy globallashuv sharoitida tarbiya jarayonining transformatsiyalashuvi, innovatsion pedagogik texnologiyalarning joriy etilishi hamda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvning ustuvorligi masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Turli davlatlar tajribasini qiyoslash orqali tarbiya modellari samaradorligining mezonlari aniqlanadi va ularning milliy qadriyatlar, an’analar hamda mental xususiyatlar bilan uyg‘unlashuv darajasi baholanadi.

Maqolaning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda xalqaro tarbiya modellarining integrativ xususiyatlari ochib berilib, ularni milliy tarbiya tizimiga moslashtirishning nazariy-uslubiy asoslari ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari farzand kamolotini ta’minlashda kompleks yondashuv zarurligini asoslaydi hamda barkamol shaxsni shakllantirishda samarali pedagogik strategiyalarni belgilashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: tarbiya, farzand kamoloti, xalqaro tarbiya modellari, pedagogik yondashuv, qiyosiy pedagogika, shaxs rivoji, ijtimoiylashuv, innovatsion ta’lim, milliy qadriyatlar, integrativ yondashuv. Kirish

Globallashuv jarayonida farzand tarbiyasi masalasi nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Har bir jamiyat o‘zining tarixiy, madaniy va ijtimoiy sharoitlariga mos ravishda tarbiya tizimini shakllantiradi. Shu bilan birga, rivojlangan davlatlar tajribasini o‘rganish va ularni mahalliy sharoitga moslashtirish muhim vazifalardan biridir.

Farzand kamoloti – bu shaxsning jismoniy, aqliy, ma’naviy va ijtimoiy jihatdan barkamol bo‘lib shakllanish jarayonidir [1].

Xalqaro tarbiya modellari tushunchasi. Xalqaro tarbiya modellari deganda turli davlatlarda shakllangan va amaliyotda sinovdan o‘tgan tarbiyaviy yondashuvlar majmui tushuniladi. Ushbu modellarning asosiy maqsadi – bolalarda mustaqil fikrlash, ijtimoiy moslashuv va shaxsiy mas’uliyatni rivojlantirishdir [2].

Zamonaviy pedagogika fanida tarbiya jarayonining samaradorligini ta'minlash maqsadida turli ijtimoiy-madaniy muhitlarda shakllangan va amaliyotda o'zini oqlagan bir qator konseptual modellarning mavjudligi e'tirof etiladi. Ushbu modellarning har biri jamiyatning tarixiy rivojlanishi, madaniy qadriyatlari, ijtimoiy tuzilishi va falsafiy qarashlari bilan bevosita bog'liq holda shakllangan bo'lib, ular orasida G'arbiy liberal model, Sharqiy kollektivistik model, Skandinaviya ijtimoiy modeli hamda Yaponiya intizomiy modeli alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Mazkur modellarni qiyosiy tahlil qilish farzand kamoloti jarayonida samarali pedagogik strategiyalarni aniqlash imkonini beradi.

G'arbiy tarbiya modeli, xususan, AQSh, Buyuk Britaniya va boshqa rivojlangan Yevropa davlatlarida shakllangan bo'lib, uning metodologik asosi individualizm, erkinlik va shaxs huquqlarining ustuvorligiga tayanadi. Ushbu model doirasida bola mustaqil subyekt sifatida qaraladi va uning shaxsiy ehtiyojlari, qiziqishlari hamda individual rivojlanish trayektoriyasiga alohida e'tibor qaratiladi.

Mazkur modelning nazariy asoslari pragmatizm, konstruktivizm va gumanistik pedagogika g'oyalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unda ta'lim va tarbiya jarayoni o'quvchining faol ishtiroki asosida tashkil etiladi. Natijada, bola nafaqat bilim oluvchi, balki o'z bilimini mustaqil ravishda shakllantiruvchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi.

G'arbiy tarbiya modelining muhim xususiyatlaridan biri – erkin fikrlashni qo'llab-quvvatlashdir. Bu jarayonda bolalarga o'z fikrini ochiq ifoda etish, muammolarga turli nuqtayi nazardan yondashish hamda ijodiy yechimlar ishlab chiqish imkoniyati yaratiladi. Shu orqali ularda innovatsion tafakkur va kreativlik rivojlanadi.

Shuningdek, mazkur model tanqidiy tafakkurni shakllantirishga alohida e'tibor qaratadi. Ta'lim jarayonida o'quvchilar tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki ularni tahlil qiluvchi, baholovchi va qayta ishlovchi faol subyekt sifatida ishtirok etadilar. Bu esa ilmiy dunyoqarashning shakllanishiga hamda mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyasining rivojlanishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, G'arbiy modelda bolaning huquqlari va erkinliklari ustuvor hisoblanadi. Xususan, bola shaxs sifatida hurmat qilinadi, uning fikri inobatga olinadi va individual rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillarni bartaraf etishga alohida e'tibor beriladi. Ushbu yondashuv demokratik qadriyatlarning shakllanishiga hamda shaxsning ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi.

G'arbiy tarbiya modeli shaxsning mustaqilligi, tashabbuskorligi va ijtimoiy faolligini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lib, u zamonaviy innovatsion jamiyat talablariga mos keluvchi barkamol avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ushbu modelni qo'llashda ijtimoiy muvozanat va axloqiy me'yorlarning saqlanishi masalasiga ham alohida e'tibor qaratish zarur.

Ushbu modelning ustunligi shundaki, u ijodkorlik va innovatsion fikrlashni rivojlantiradi, biroq ba'zan ijtimoiy intizomning sustlashishiga olib kelishi mumkin [3].

Sharq mamlakatlarida, jumladan, Xitoy, Koreya va Yaponiya kabi davlatlarda shakllangan tarbiya modeli asosan kollektivizm, an’anaviylik va ijtimoiy uyg’unlik tamoyillariga asoslanadi. Ushbu modelning falsafiy-negizi konfutsiylik, buddaviylik hamda milliy madaniy qadriyatlar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, unda shaxsning jamiyatdagi o‘rni va ijtimoiy mas’uliyati ustuvor ahamiyat kasb etadi. Mazkur yondashuvda individning manfaatlari ko‘proq jamiyat, oila va jamoa manfaatlari bilan uyg’un holda qaraladi, ya’ni shaxs kamoloti ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog‘liq holda shakllanadi.

Sharqiy tarbiya modelining muhim jihatlaridan biri – kattalarga hurmat tamoyilidir. Bu prinsip nafaqat oilaviy munosabatlarda, balki ta’lim muassasalarida ham yetakchi o‘rin tutadi. Kattalarga bo‘lgan hurmat orqali bolalarda itoatkorlik, sabr-toqat, odob-axloq me’yorlariga rioya qilish kabi ijtimoiy fazilatlar shakllantiriladi. Ushbu jarayon yosh avlodni milliy an’analarga sodiq, ma’naviy yetuk shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Shuningdek, mazkur modelda intizom va mas’uliyat tushunchalari markaziy o‘rin egallaydi. Bolalar erta yoshdan boshlab o‘z xatti-harakatlari uchun javobgarlikni his etishga o‘rgatiladi, qat’iy tartib-qoidalar asosida yashash va faoliyat yuritish ko‘nikmalari shakllantiriladi. Bu esa shaxsda o‘zini boshqarish, iroda kuchi va maqsadga intilish kabi sifatlarning rivojlanishiga olib keladi. Ta’lim jarayonida ham yuqori talabchanlik va tizimlilik ustuvor bo‘lib, bilimlarni chuqur o‘zlashtirishga alohida e’tibor qaratiladi.

Jamoaviylik tamoyili ham Sharqiy tarbiya modelining ajralmas qismi hisoblanadi. Unda bolalar guruh bilan ishlash, o‘zaro hamkorlik qilish, umumiy maqsad yo‘lida individual manfaatlarni muvofiqlashtirishga o‘rgatiladi. Natijada, ijtimoiy moslashuv darajasi yuqori bo‘lgan, jamoada samarali faoliyat yurita oladigan shaxs shakllanadi.

Sharqiy kollektivistik tarbiya modeli ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash, ma’naviy qadriyatlarni asrab-avaylash va jamiyatda uyg’unlikni qaror toptirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu modelda individual tashabbus va mustaqil fikrlash imkoniyatlarini kengaytirish masalasi zamonaviy pedagogika nuqtayi nazaridan dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Sharqiy model bolalarda ijtimoiy moslashuv va intizomni kuchli shakllantiradi, biroq mustaqil fikrlash imkoniyatlarini cheklashi mumkin [4].

Skandinaviya mamlakatlari (Finlyandiya, Shvetsiya, Norvegiya) ta’lim va tarbiyada eng ilg‘or tizimlardan biri hisoblanadi. Bu model insonparvarlik va tenglik tamoyillariga asoslanadi.

Asosiy xususiyatlari:

Bolaga bosim o‘tkazmaslik

O‘yin orqali o‘rganish

Psixologik qulay muhit yaratish

Mazkur model bolalarning ruhiy salomatligi va tabiiy rivojlanishini ta’minlaydi [5].

Yaponiya tarbiya modeli. Yaponiya tarbiya tizimi o‘ziga xos uyg‘unlikka ega bo‘lib, unda intizom, mehnatsevarlik va jamoaviylik muhim o‘rin tutadi.

Asosiy jihatlari:

Erta yoshdan mehnatga o‘rgatish: Jamiyatga moslashuvni kuchaytirish: Axloqiy tarbiyani ustuvor qilish

Yaponiya modelining muhim tomoni – bolalarda mas’uliyat hissini juda erta shakllantirishdir [6].

Har bir davlat o‘zining milliy qadriyatlari va mentalitetini hisobga olgan holda xalqaro tajribani moslashtirishi lozim. O‘zbekiston sharoitida:

Sharqiy hurmat va qadriyatlar

G‘arbiy innovatsion fikrlash

Skandinaviya insonparvar yondashuvi uyg‘unlashtirilgan holda samarali tarbiya tizimi yaratilishi mumkin.

Bu integratsiya farzandning har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi [7].

Xulosa. Xalqaro tarbiya modellari farzand kamolotini ta’minlashda muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etuvchi kompleks tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Turli mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, har bir tarbiya modeli muayyan ijtimoiy-madaniy muhit, tarixiy rivojlanish bosqichi hamda jamiyatning qadriyatlar tizimi bilan uzviy bog‘liq holda shakllanadi. Shu bois, mazkur modellarning har biri o‘ziga xos ustunlik va cheklovlarga ega bo‘lib, ularni chuqur ilmiy tahlil qilish hamda qiyosiy o‘rganish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqotlar natijasi shuni ko‘rsatadiki, G‘arbiy tarbiya modeli shaxsning mustaqilligi, tanqidiy tafakkuri va innovatsion fikrlashini rivojlantirishga xizmat qilsa, Sharqiy model ijtimoiy intizom, ma’naviy qadriyatlar va jamoaviylikni mustahkamlashda samarali hisoblanadi. Skandinaviya tajribasi esa insonparvarlik, tenglik va psixologik qulay muhitni ta’minlash orqali shaxsning tabiiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydi. Yaponiya modeli esa intizom, mehnatsevarlik va ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirishda yuqori natijalarni namoyon etadi.

Shu nuqtayi nazardan, zamonaviy tarbiya tizimi monolit yoki biryoqlama yondashuv bilan cheklanib qolmasligi, balki integrativ xarakter kasb etishi zarur. Ya’ni, turli xalqaro modellarning eng samarali va ilg‘or jihatlari tanlab olish, ularni milliy mentalitet, qadriyatlar va ijtimoiy ehtiyojlar bilan uyg‘unlashtirish orqali kompleks tarbiya tizimini shakllantirish maqsadga muvofiqdir. Bunday integratsiyalashgan yondashuv shaxsning nafaqat intellektual, balki ma’naviy-axloqiy, ijtimoiy va emotsional rivojlanishini ham ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. I.A. Karimov Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. J. Dewey. Democracy and Education. New York: Macmillan, 2021.
3. J. Bruner. The Culture of Education. Harvard University Press, 2020.
4. Confucius. Analects. Translated editions, various publications.

5. P. Sahlberg Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? Teachers College Press, 2021.
6. M. White The Japanese Educational Challenge. Free Press, 2024.
7. B.X. Xodjayev Pedagogika nazariyasi va tarixi. Toshkent, 2024.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ШКОЛЫ И СЕМЬИ В ФОРМИРОВАНИИ ЦИФРОВОГО БЕЗОПАСНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ С ДЕВИАНТНЫМИ ПРОЯВЛЕНИЯМИ

Тулаганова Гулжахон Эркин кизи - специалист отдела по изучению проблем детей групп социального и правового риска Республиканского центра социальной адаптации детей

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме взаимодействия образовательных организаций и семьи в процессе формирования цифрового безопасного поведения подростков, имеющих девиантные проявления. В работе анализируются теоретические подходы к пониманию цифровой девиации как новой формы отклоняющегося поведения, рассматриваются факторы семейного воспитания, детерминирующие риски возникновения девиантного поведения в информационном пространстве, а также обосновываются направления сотрудничества школы и семьи в профилактике цифровых девиаций. Особое внимание уделяется специфике воспитательных стилей и их влиянию на формирование у подростков навыков безопасного поведения в сети Интернет. На основе анализа научных исследований предлагаются практические рекомендации по организации эффективного взаимодействия педагогов и родителей в исследуемом направлении.

Ключевые слова: цифровая девиация, девиантное поведение подростков, взаимодействие школы и семьи, информационная безопасность, стили семейного воспитания, профилактика девиантного поведения, цифровая социализация.

Annotatsiya. Ushbu maqola deviant ko‘rinishlarga ega bo‘lgan o‘smirlarda raqamli xavfsiz xulq-atvorni shakllantirish jarayonida ta’lim muassasalari va oilaning hamkorligining dolzarb muammosiga bag‘ishlangan. Ishda raqamli deviatziyaning yangi og‘ishgan xulq-atvor shakli sifatidagi nazariy yondashuvlari tahlil qilinadi, axborot makonida deviant xulq-atvor xavfini keltirib chiqaruvchi oilaviy tarbiya omillari ko‘rib chiqiladi hamda raqamli deviatziyalarning oldini olishda maktab va oila hamkorligining yo‘nalishlari asoslanadi. O‘smirlarda Internet tarmog‘ida xavfsiz xulq-atvor ko‘nikmalarini shakllantirishga ta’sir ko‘rsatadigan tarbiya uslublari va ularning o‘ziga xos xususiyatlariga alohida e’tibor qaratilgan. Ilmiy tadqiqotlar tahlili asosida ushbu yo‘nalishda o‘qituvchilar va ota-onalarning samarali hamkorligini tashkil etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli deviatsiya, o‘smirlarning deviant xulq-atvori, maktab va oila hamkorligi, axborot xavfsizligi, oilaviy tarbiya uslublari, deviant xulq-atvor profilaktikasi, raqamli sotsializatsiya.

Abstract. The article is devoted to the urgent problem of interaction between educational organizations and the family in the process of forming digitally safe behavior among adolescents with deviant manifestations. The paper analyzes theoretical approaches to understanding digital deviation as a new form of deviant behavior, examines family upbringing factors that determine the risks of deviant behavior in the information space, and substantiates the directions for cooperation between schools and families in the prevention of digital deviations. Special attention is paid to the specifics of parenting styles and their influence on the formation of safe online behavior skills in adolescents. Based on the analysis of scientific research, practical recommendations are offered for organizing effective interaction between teachers and parents in this area.

Keywords: digital deviation, deviant behavior of adolescents, school-family interaction, information security, parenting styles, prevention of deviant behavior, digital socialization.

Современная социокультурная ситуация характеризуется стремительным развитием информационно-коммуникационных технологий и их проникновением во все сферы жизнедеятельности человека. Цифровая трансформация общества, являясь объективным процессом, порождает новые вызовы для системы образования и института семьи. Особую озабоченность исследователей и практиков вызывает проблема девиантного поведения подростков в цифровом пространстве, что актуализирует необходимость поиска эффективных механизмов взаимодействия школы и семьи в формировании безопасного поведения обучающихся.

Как справедливо отмечает В.Н. Жадан, цифровые технологии, ставшие неотъемлемой частью жизни современного общества, способствовали значительным изменениям мира, к которым человечеству приходится адаптироваться. Передовой группой, наиболее полно осваивающей новые цифровые технологии и в наибольшей степени, подвергающейся их воздействию, являются несовершеннолетние, существенно опережающие взрослых по активности освоения виртуального пространства [3, с. 110]. Согласно докладу Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ), дети и подростки составляют около трети пользователей Интернета во всем мире, при этом возраст начала выхода в сеть постепенно снижается [11, с. 3].

Цель настоящей статьи заключается в теоретическом обосновании направлений взаимодействия школы и семьи в формировании цифрового безопасного поведения подростков с девиантными проявлениями и определении практических путей реализации данного взаимодействия.

В современной научной литературе все большее внимание уделяется феномену цифровой девиации как новой форме отклоняющегося поведения. М.В. Костоломова определяет цифровую девиацию как совокупность

отклоняющихся от социальных норм физических, эмоциональных, интеллектуальных, социальных и мировоззренческих личностных реакций на значительные изменения социальной реальности, обусловленные воздействием цифровизации на все уровни человеческой жизни. Исследователь выделяет следующие особенности цифрового девиантного поведения: отсутствие реальной физической угрозы для окружающих при причинении вреда самому себе; латентность, позволяющая подростку, получив психоэмоциональную разрядку в виртуальной реальности, не испытывать потребности в нарушении установленных норм в реальной жизни; необходимость уточнения юридической ответственности; комплексный характер проявления; сложность прогнозирования будущих форм цифровой девиации [7, с. 48–50].

Анализ научных исследований позволяет выделить следующие виды девиантного поведения несовершеннолетних, реализуемые в виртуальном пространстве: кибербуллинг (преследование, унижение, издевательства и оскорбления посредством инструментов виртуальной реальности); кибермоббинг (намеренные угрозы, оскорбления, диффамации); секстинг (пересылка личных фотографий и сообщений интимного характера); троллинг (размещение провокационных сообщений); геронтофобия; шоплифтинг (демонстрация в сети товаров, похищенных из магазинов); астротурфинг [2, с. 145].

Особую опасность представляют так называемые «группы смерти», философия которых строится на идее о жестокости и несправедливости мира. Как отмечает Л.В. Жихарева, все их послания построены на внушении подростку ощущения нужности в сообществе; чем больше школьник выполняет заданий, тем более прочную позицию он может занять в группе [4, с. 164]. А.А. Васильев с соавторами подчеркивают, что виртуальная реальность помогает преступникам подавлять волю несовершеннолетних, формируя сначала привязанность, а затем и зависимость от определенной группы [13, с. 212].

Семья является основным институтом первичной социализации, играющим ключевую роль в формировании ценностных ориентаций и поведенческих моделей подростков, в том числе в цифровой среде. Исследование В.Р. Идрисова показывает, что большинство опрошенных респондентов (70,6%) причину девиации подростков связывают с неблагоприятным характером взаимоотношений в семье. Среди причин, способствующих формированию отклоняющегося поведения, респонденты отметили плохую наследственность (32,7%), плохой пример со стороны родителей (26,5%), дезориентацию (12,9%) [5, с. 1195-1196].

В контексте формирования цифрового безопасного поведения особое значение приобретает стиль семейного воспитания. Как отмечает А.И. Лесникова, стиль семейного воспитания – это своеобразный подход родителей в воспитании своего ребенка, включающий определенные приемы

и методы воздействия, а также особую манеру общения и взаимодействия с ним [8, с. 26]. Исследование, проведенное с использованием методики «Анализ семейных взаимоотношений» Э.Г. Эйдемиллера и В.В. Юстицкиса, выявило прямую взаимосвязь между стилем воспитания и уровнем интернет-зависимости подростков. У подростков с низким показателем зависимости родители склонны использовать демократический стиль воспитания (82% семей); у подростков с умеренным уровнем зависимости преобладает либеральный стиль (76% семей); у подростков с высоким уровнем зависимости доминирует авторитарный стиль (74% семей) [8, с. 59–60].

Исследование информационной среды семьи, проведенное А.Е. Колпаковой, демонстрирует неоднозначность проявлений девиантного поведения подростков под влиянием семейной информационной среды. Наиболее чувствительны к влиянию семейной информативности риски противоправного и агрессивного поведения. Выбор телефона и прессы в качестве предпочитаемых источников информации в семье повышает риск противоправного поведения, а ориентация на внешние рекомендации при выборе информационного источника снижает его. При этом интерес к учебной информации удерживает от правонарушений, а склонность к агрессивному поведению провоцируется предпочтением подростками прессы и интересом к потребительскому контенту [6, с. 268].

Важно отметить, что функциональная несостоятельность семьи в вопросах воспитания создает благоприятную почву для формирования девиантных проявлений. По данным М.М. Миннегалиева и Ю.И. Юрички, значительная часть подростков девиантного поведения воспитывается в так называемых функционально несостоятельных семьях, которые не справляются с задачами воспитания, несмотря на наличие объективных условий. Причины трудновоспитуемости подростков часто кроются в педагогической несостоятельности родителей, в характере эмоциональных отношений детей и родителей, в неумении супругов создать благоприятную семейную атмосферу [9, с. 45].

Школа как институт социализации обладает значительным потенциалом в формировании у подростков навыков безопасного поведения в цифровой среде. Как отмечают С.Г. Абрамкина и А.В. Макова, основная задача школы и родителей – научить детей правильно и безопасно использовать пространство Интернета. Авторы описывают опыт МБОУ «СОШ № 117» г. Барнаула, где реализуются различные формы взаимодействия семьи и школы в процессе обеспечения информационной безопасности детей: уроки по медиабезопасности; программа внеурочной деятельности «Проектная деятельность по информатике»; организация совместного досуга детей и родителей; повышение информационной грамотности родителей; индивидуальные консультации психолога, социального педагога, учителя информатики; родительские собрания с

привлечением специалистов; участие в городских онлайн-конференциях [1, с. 8-9].

Цифровая трансформация образования открывает новые возможности для взаимодействия семьи и школы. Г.В. Радченко подчеркивает, что важнейшим аспектом успешной стратегии взаимодействия семьи и школы в период цифровой трансформации является информационная прозрачность. Онлайн-дневники помогают без искажений контролировать успеваемость ребенка, электронный журнал позволяет отслеживать посещаемость и получать актуальную информацию о темах уроков. Внедрение новых технологий модернизирует процесс коммуникации: почтовые службы и мессенджеры позволяют выстроить асинхронное и синхронное взаимодействие, платформа «Сферум» открывает доступ к видеосвязи и родительским собраниям в онлайн-формате, сообщества в социальной сети «ВКонтакте» повышают вовлеченность детей и родителей в повседневную жизнь школы [12, с. 73–74].

Однако, как справедливо отмечает О.А. Щекина, в условиях цифровой трансформации меняются ценностные ориентиры, потребности в социальных связях, общение переносится в социальные сети. Деятельность в онлайн – объективная реальность, имеющая собственные закономерности; ИКТ стали субъектом образования и воспитания [14, с. 192]. Это требует от педагогов и родителей соблюдения баланса общения и использования цифровых технологий в жизнедеятельности.

Эффективность профилактики девиантного поведения подростков в цифровой среде обусловлена согласованностью действий семьи и школы. Т.Н. Позднякова, исследуя уровень взаимодействия семьи и школы, констатирует преобладание среднего (нормативного) уровня взаимодействия (44,9%), при этом низкий уровень выявлен в 16,7% случаев, высокий – в 38,4%. Исследователь отмечает, что в системе отношений семьи и школы преобладает статусно-ролевой тип взаимодействия: общение субъектов реализуется в пределах статусных функций и не выходит за рамки нормативно заданных прав и обязанностей [10, с. 7–8].

Для формирования конструктивного взаимодействия необходимо преодоление ряда проблем, выделяемых О.А. Щекиной: недостаточная готовность педагогов и родителей к результативному взаимодействию на основании партнерства и диалога; переход от ограниченного доступа к информации к абсолютно неограниченному получению информации и публичности интернет-пространства; влияние негативного контента на взаимодействие семьи и школы; недостаточное ценностно-смысловое согласование позиций семьи и школы; необходимость формирования информационной культуры педагогов, детей и родителей; сокращение живого контакта между участниками образовательного процесса [14, с. 192–193].

М.М. Миннегалиев и Ю.И. Юричка подчеркивают, что для повышения эффективности воспитательно-профилактической работы с подростками необходимо взаимодействие семьи и школы, в основе формирования которого должен лежать программно-целевой подход, предусматривающий стратегические цели, задачи и приоритетные направления, использующие соответствующие технологии, направленные на профилактику девиантного поведения [9, с. 45-46].

Важным направлением совместной деятельности является психолого-педагогическое просвещение родителей. Как отмечают С.Г. Абрамкина и А.В. Макова, психолого-педагогическое просвещение направлено на свободное развитие личности путем передачи педагогических знаний и опыта гуманистических отношений; в процессе освоения педагогических знаний продолжает развиваться личность самих родителей [1, с. 9].

На основе проведенного анализа можно предложить следующие направления организации взаимодействия школы и семьи по формированию цифрового безопасного поведения подростков с девиантными проявлениями:

1. Диагностическое направление предполагает систематическое изучение особенностей семейного воспитания, стилей родительно-детских отношений, информационной среды семьи с целью выявления факторов риска возникновения цифровых девиаций.
2. Просветительское направление включает организацию лекториев, семинаров, тренингов для родителей по вопросам возрастных особенностей подростков, специфики их поведения в цифровой среде, методов формирования информационной безопасности, признаков интернет-зависимости и способов ее профилактики.
3. Консультативное направление реализуется через индивидуальную работу психолога, социального педагога с семьями, имеющими высокий риск возникновения девиантных проявлений у подростков.
4. Деятельностное направление предполагает организацию совместных мероприятий детей и родителей (проектная деятельность, конкурсы, экскурсии), способствующих формированию доверительных отношений и освоению конструктивных способов взаимодействия.
5. Координационное направление заключается в согласовании требований и воспитательных воздействий на подростка, выработке единой стратегии формирования безопасного поведения в цифровой среде.

Особого внимания требует работа с семьями, демонстрирующими различные дисфункции воспитания. Как отмечает В.Р. Идрисов, правильно выбранный стиль семейного воспитания способствует формированию гармонично развитой личности. И наоборот, ошибки в выборе стиля семейного воспитания способствуют нарушению личностного развития ребенка, формированию комплекса неполноценности и другим отягчающим последствиям [5, с. 1199].

Проведенный теоретический анализ позволяет сделать вывод о том, что формирование цифрового безопасного поведения подростков с девиантными проявлениями требует объединения усилий семьи и школы как основных институтов социализации. Цифровая девиация, представляющая собой новую форму отклоняющегося поведения, обусловлена не только особенностями виртуальной среды, но и характером семейного воспитания, качеством детско-родительских отношений, а также информационной культурой семьи.

Эффективность профилактики цифровых девиаций определяется: учетом стиля семейного воспитания и его коррекцией при необходимости; повышением информационной грамотности родителей и педагогов; организацией совместной деятельности детей и родителей, способствующей укреплению эмоциональных связей; созданием единой воспитательной среды, основанной на доверии, взаимопонимании и сотрудничестве.

Перспективы дальнейших исследований связаны с разработкой и апробацией комплексных программ взаимодействия семьи и школы, направленных на профилактику различных форм цифровых девиаций, а также с изучением влияния цифровой трансформации на развитие личности подростка и характер его социализации.

Список использованной литературы:

1. Абрамкина С.Г., Макова А.В. Взаимодействие семьи и школы в процессе обеспечения информационной безопасности школьников // Алтайский государственный педагогический университет. – Барнаул, – С. 7–9.
2. Воробьева К.А. Современные тенденции в формировании новых форм девиантного поведения у подростков в информационном пространстве // Цифровое общество в культурно-исторической парадигме: материалы международной научной конференции / под ред. Т.Д. Марцинковской, В.Р. Орестовой, О.В. Гавриченко. – М., 2018. – С. 144–147.
3. Жадан В.Н. Влияние условий цифровизации на правосознание и поведение несовершеннолетних // Юридическая наука. – 2022. – № 5. – С. 108–115.
4. Жихарева Л.В. Виртуальные группы смерти: методология исследования // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2018. – Т. 37. – № 1. – С. 161–168.
5. Идрисов В.Р. Влияние дисфункций семейного воспитания на формирование у подростков девиантного поведения // Южно-Уральский государственный медицинский университет. – Челябинск, – С. 1191–1201.
6. Колпакова А.Е. Информационная среда семьи и девиантное поведение подростков - Материалы VI Национального конгресса с международным участием «Здоровые дети — будущее страны»– Санкт-Петербург, - 2022. Т.5, спецвыпуск 2 – С. 267–268.

7. Костоломова М.В. Цифровая девиация как феномен новой социальной реальности: методологические основания и концептуализация понятия // Социологическая наука и социальная практика. – 2020. – Т. 8. – № 2. – С. 41–53.
8. Лесникова А.И. Роль семьи в профилактике интернет-зависимости подростков: выпускная квалификационная работа. – Санкт-Петербург, 2023. – 116 с.
9. Миннегалиев М.М., Юричка Ю.И. Профилактика девиантного поведения подростков в условиях семьи и школы. – Бирск, Россия – №3(6) - 2012 – С. 43-46.
10. Позднякова Т.Н. Проблемы взаимодействия семьи и школы в современной образовательной практике // Мир науки. Педагогика и психология. – 2019. – Т. 7. – № 5. – С. 1–9. – URL: <https://mir-nauki.com/PDF/04PDMN519.pdf> (дата обращения: 02.04.2026).
11. Положение детей в мире, 2017 год: дети в цифровом мире: доклад / ЮНИСЕФ. – 2017. – 40 с. – URL: <https://www.unicef.org/> (дата обращения: 02.04.2026).
12. Радченко Г.В. Семья и школа: возможности взаимодействия в контексте цифровой трансформации образования // Ленинградский государственный университет им. А.С. Пушкина. – Санкт-Петербург, 2024. – С. 71–75.
13. Трансформация права в цифровую эпоху: монография / под ред. А.А. Васильева. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2020. – 432 с.
14. Щекина О.А. Некоторые аспекты взаимодействия семьи и образовательного учреждения в условиях информационно-цифрового пространства // Санкт-Петербургская академия постдипломного педагогического образования. – Санкт-Петербург, – С. 191–195.

ETHICAL AND LEGAL CHALLENGES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PUBLIC AND CORPORATE GOVERNANCE

Murodov Nodirbek Oybek ugli

PhD Student, Kori Niyazi National Institute of Pedagogical Education, Republic of Uzbekistan, Tashkent

E-mail: nodirbekk98@bk.ru

Artificial intelligence (AI) is gradually becoming an integral tool in the work of public authorities as well as private companies around the world. Modern AI technologies make it possible to automate routine operations, increase the speed of processing large volumes of data, predict the consequences of managerial decisions, and optimize the allocation of resources. The implementation of AI contributes to improving organizational efficiency, enhancing the quality of services provided, and reducing time and financial costs. However, the active use

of these technologies generates a number of new ethical, legal, and social challenges that require comprehensive analysis and a systematic approach to their resolution.

Ethical Aspects of AI Implementation

From an ethical perspective, one of the key challenges is ensuring the transparency of algorithms and the fairness of the decisions they produce. AI algorithms often operate on the basis of complex machine learning models that cannot always be fully interpreted by humans. This creates a so-called “black box” in the decision-making process, where developers and users do not fully understand how the system arrived at a particular outcome. Such opacity may lead to errors, algorithmic bias, and discrimination against certain population groups, which is particularly critical in public administration, where decisions directly affect citizens’ rights and lives [1].

Modern research emphasizes the need to develop the concept of “ethical AI,” which should be explainable, fair, safe, and accountable to society. Academic literature identifies five key principles of ethical AI: transparency, fairness, accountability, safety, and respect for human rights [5]. It is essential that developers and public authorities integrate these principles at all stages of the AI system lifecycle — from design and testing to deployment and ongoing monitoring of outcomes.

Particular attention is paid to the protection of human dignity, the prevention of discrimination, and the observance of the principle of privacy. For example, the use of AI to analyze the behavior of employees or citizens requires the implementation of mechanisms that eliminate algorithmic bias, ensure the possibility of appealing decisions, and provide transparency regarding the criteria on which such decisions are based.

Legal Aspects of AI Application

The legal regulation of AI implementation covers a broad range of issues — from personal data protection and the safeguarding of the right to privacy to determining liability for the actions of AI systems. International practice demonstrates a diversity of approaches: some countries classify AI strictly as a tool, while others discuss the possibility of granting AI systems certain independent rights and obligations [2].

In Russia, the development of a legal framework for AI is ongoing. The main directions include the creation of safety standards, the implementation of the National Strategy for the Development of Artificial Intelligence until 2030, and the determination of liability for possible errors and negative consequences of technology deployment [3].

The European Union has proposed the draft “Artificial Intelligence Act,” aimed at harmonizing regulations governing the use of AI, including the classification of technologies according to risk levels and the establishment of obligations to ensure transparency and explainability of algorithms [3].

A particular challenge in the legal sphere is determining liability for decisions made by autonomous systems. The question of who bears responsibility — the developer, the operator, or the organization — remains a subject of ongoing debate. Academic literature emphasizes the need to introduce the principle of “reasonable accountability,” whereby humans remain the key decision-makers in critically important matters, while AI functions as a decision-support tool rather than an independent authority [4].

Corporate Sector and AI Challenges

In the corporate environment, AI is actively used to analyze employee performance, predict customer behavior, optimize marketing strategies, and support managerial decision-making. This enables organizations to increase productivity, reduce costs, and make more accurate decisions. However, the implementation of AI in the corporate sector creates a need for the development of ethical norms and guidelines to prevent bias and misuse.

For example, the use of algorithms to evaluate employees or make personnel decisions can exacerbate discrimination if the system is trained on historical data containing existing biases. To address this issue, companies implement corporate AI ethics codes, develop transparent processes for auditing algorithms, and train employees in ethical interaction with AI. In addition, organizations are required to comply with personal data processing standards and consider the social consequences of technology deployment [4].

Information Inequality and Social Risks

An additional challenge is information and digital inequality. Organizations with large volumes of data and powerful computing resources gain a significant advantage, which can exacerbate social and economic disparities. At the same time, the population and small organizations lacking access to modern technologies find themselves in a vulnerable position. Addressing this issue requires the implementation of principles of “responsible digital governance,” which include measures to ensure access to technology, algorithmic transparency, and the protection of citizens’ rights.

Moreover, it is necessary to take into account the cultural, social, and psychological aspects of AI implementation. The widespread deployment of autonomous systems may lead to a decline in public trust toward government authorities and companies if processes remain opaque. In this context, building trust through transparency, user education, and citizen engagement in discussions about technology deployment becomes a key factor for the successful and safe use of AI.

Conclusions

Thus, the implementation of AI in public and corporate governance requires a comprehensive approach that includes ethical, legal, and social measures. The key aspects of the safe and sustainable development of artificial intelligence are: Development of transparent algorithms and adherence to the principles of “ethical AI.”

Ensuring the protection of personal data, human rights, and the prevention of discrimination.

Formation of a legal framework, including the determination of liability for AI actions and the harmonization of standards.

Implementation of corporate norms and AI ethics codes to prevent bias and misuse.

Reducing information inequality and engaging society in digital governance processes.

A comprehensive combination of these measures will ensure a balance between technological efficiency, adherence to ethical standards, and the protection of citizens' interests, promoting the safe and sustainable development of artificial intelligence for the benefit of society.

References

Bespalov, A.Yu. Ethical Aspects of Using Artificial Intelligence in Public Administration // Bulletin of State and Municipal Governance. 2023.

Gusev, I.A. Legal Regulation of Artificial Intelligence: International Experience and Prospects for Russia // Law and Digital Economy. 2022.

European Commission. Artificial Intelligence Act: Proposal for a Regulation Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence. Brussels, 2021.

Romanov, S.N. Liability for Decisions Made by Artificial Intelligence Systems // Journal of Russian Law. 2021.

Floridi, L., Cowls, J. A Unified Framework of Five Principles for AI in Society and Governance // Harvard Data Science Review. 2020.

BOLALAR ADABIYOTINING TA'LIMIY VA TARBIYAVIY IMKONIYATLARI.

Yuldoshova Mehriniso Ochildiyevna – *Denov tadbirkorlik va pedagogika
instituti Maktabgacha ta'lim kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolalar adabiyotining boshlang'ich ta'lim tizimidagi o'rni, uning ta'limiy va tarbiyaviy imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Bolalar adabiyoti orqali o'qituvchilarda bilim olishga qiziqish, o'quv-bilish faolligi, mustaqil va tanqidiy fikrlash, axloqiy-estetik qarashlarni shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, bolalar adabiyotidan dars jarayonida samarali foydalanish yo'llari, uning shaxs kamolotiga ta'siri va pedagogik imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, ta'limiy imkoniyatlar, tarbiyaviy ahamiyat, boshlang'ich ta'lim, shaxs tarbiyasi, o'quv-bilish faolligi.

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri – har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlovchi va ma'naviy yetuk shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. Ushbu jarayonda bolalar adabiyoti muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Chunki bolalar uchun mo'ljallangan

badiiy asarlar bolaning ruhiy dunyosiga bevosita ta'sir etib, uning tafakkuri, nutqi, his-tuyg'ulari va axloqiy qarashlarini shakllantiradi.

Bolalar adabiyoti nafaqat o'qish darslarining mazmunini boyitadi, balki boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim jarayoniga faol jalb etilishiga xizmat qiladi. Shu sababli uning ta'limiy va tarbiyaviy imkoniyatlarini chuqur o'rganish dolzarb masala hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Bolalar adabiyoti boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim olish jarayonida muhim manba hisoblanadi. Ertaklar, hikoyalar, masallar va she'riy asarlar orqali o'quvchilar yangi bilimlarni qiziqarli va tushunarli shaklda o'zlashtiradilar. Adabiy matnlar bolalarda o'qishga bo'lgan qiziqishni oshirib, ularning o'quv-bilish faolligini rivojlantiradi.

Shuningdek, bolalar adabiyoti o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytiradi, og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi. Matn ustida ishlash, savol-javoblar, qayta hikoyalash, reja tuzish kabi topshiriqlar bolalarda tahliliy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Adabiy asarlar asosida fanlararo integratsiyani amalga oshirish ham ta'lim samaradorligini oshiradi.

Bolalar adabiyotining eng muhim vazifalaridan biri – yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashdir. Asarlardagi ijobiy qahramonlar obrazlari orqali bolalarda mehr-shafqat, halollik, mehnatsevarlik, do'stlik, vatanparvarlik kabi fazilatlar shakllanadi. Salbiy obrazlar esa noto'g'ri xatti-harakatlarning oqibatlarini anglashga yordam beradi.

Bolalar adabiyoti o'quvchilarning estetik didini rivojlantirib, go'zallikni anglash va qadrlash ko'nikmalarini hosil qiladi. Badiiy obrazlar va tasvirlar bolaning tasavvurini kengaytirib, ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Bu jarayon shaxsning har tomonlama kamol topishida muhim ahamiyatga ega.

Bolalar adabiyotidan samarali foydalanish uchun o'qituvchi metodik jihatdan puxta tayyor bo'lishi zarur. Asar tanlashda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va individual imkoniyatlari hisobga olinishi kerak. Ifodali o'qish, rollarga bo'lib o'qish, sahnalashtirish, ijodiy topshiriqlar berish orqali dars jarayoni yanada samarali tashkil etiladi.

Badiiy asarlarni qayta hikoya qilishga o'rgatishda tarbiyachining asosiy vazifasi mazkur yoshdagi bolalarga mos bo'lgan asarlarni tanlashdir. Hikoya o'ylab toppish (to'qish) metodi bolalarni ijodiy izlanishga: kuzatganlari bo'yicha hikoya tuzish; xotiradan hikoya tuzish; xayoliy hikoya tuzishga o'rgatadi. Maqsadga muvofiq hisoblangan ish rejalaridan biri – bu mashg'ulotning oylik, haftalik ish rejasidir. Oylik ish rejada mashg'ulotlarning izchilligi, unda ona tilining barcha komponentlari (lug'at ishi, tovush madaniyatini tarbiyalash, bog'lanishli dialogik va monologik nutq, tilning grammatik qurilishi)ni rivojlantirish o'z aksini topadi. Bola nutqining hamma tomonlarini bir vaqtning o'zida parallel tarzda rivojlantirib borish kerak, chunki bola nutqini o'stirish bo'yicha ish vazifalari bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Shuning uchun bir mashg'ulotning o'zida bola nutqini o'stirishning bir necha vazifalari hal etiladi,

ammo ulardan biri asosiy hisoblanib, boshqasi esa mashg‘ulotning bir qismi sifatida rejalashtiriladi.

Bundan tashqari, darsdan tashqari mashg‘ulotlarda bolalar adabiyotidan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil o‘qish madaniyatini shakllantiradi va ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etishga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bolalar adabiyoti boshlang‘ich ta‘lim tizimining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u o‘quvchilarning intellektual, axloqiy va estetik rivojlanishida beqiyos ahamiyat kasb etadi. Bolalar adabiyotining ta‘limiy va tarbiyaviy imkoniyatlaridan maqsadli va tizimli foydalanish o‘quvchilarning o‘quv-bilish faolligini oshirish, shuningdek, barkamol shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva M. **Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
2. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. **Pedagogik texnologiyalar asoslari.** – Toshkent: Fan, 2017.
3. Qosimova K., Matchonov S. **O‘qish darslari metodikasi.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
4. Karimov I.A. **Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch.** – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
5. Zunnunov A. **Bolalar adabiyoti va tarbiya masalalari.** – Toshkent: Sharq, 2016.
6. To‘xtayeva H. **Boshlang‘ich sinflarda badiiy matn ustida ishlash metodikasi.** – Toshkent: Innovatsiya, 2020.
7. Davlat ta‘lim standarti. **Boshlang‘ich ta‘lim uchun DTS.** – Toshkent, 2021.
8. Vygotsky L.S. **Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.** – Cambridge: Harvard University Press, 1978.
9. Piaget J. **The Psychology of the Child.** – New York: Basic Books, 1969.
10. Tomlinson C.A. **Differentiated Instruction in the Classroom.** – Alexandria: ASCD, 2014.
11. McGee L.M., Richgels D.J. **Literacy’s Beginnings: Supporting Young Readers and Writers.** – Boston: Pearson, 2012.
12. Nurmonov A. **Bolalar adabiyotining tarbiyaviy ahamiyati.** // *Pedagogik ta‘lim* jurnali, 2020, №3.
13. Rasulov R. **Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘quv-bilish faolligini rivojlantirish yo‘llari.** // *Xalq ta‘limi*, 2019, №4.

YAPONIYA TARBIYA MODELLARINING O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIGA TRANSFORMATSIYASI (NAMANGAN VILOYATI MISOLIDA)

Mamajonov Rasuljon Maxkamovich – Namangan viloyati Pedagogik mahorat
markazi Tarbiya fani metodisti

Maxkamova Muazzam Rasuljon qizi – Yangi Namangan tumani 49-davlat
maktabgacha ta’lim tashkiloti Rus tili o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim-tarbiya tizimining sifati va samaradorligini oshirish, o‘quvchi-yoshlarda zamonaviy bilim hamda ko‘nikmalarni shakllantirish, ta’lim tizimlari va ilm-fan sohasi o‘rtasida yaqin hamkorlik hamda integratsiyani ta’minlash, ta’limning uzviyligi va uzluksizligini yo‘lga qo‘yish borasidagi olib borilayotgan ishlar yoritilgan. Shuningdek, ta’lim dargohlarida ta’lim sifatini oshirish hamda zamonaviy innovatsion metodlarni joriy etish masalalari haqida ma’lumotlar berilgan.

Аннотация. В данной статье освещаются вопросы повышения качества и эффективности системы образования и воспитания, формирования у учащейся молодёжи современных знаний и навыков, обеспечения тесного сотрудничества и интеграции между образовательными системами и сферой науки, а также организации преемственности и непрерывности образования. Кроме того, представлены сведения о мерах по повышению качества обучения в образовательных учреждениях и внедрению современных инновационных методов.

Abstract: This article highlights efforts aimed at improving the quality and effectiveness of the education and upbringing system, developing modern knowledge and skills among students and youth, ensuring close cooperation and integration between educational systems and the field of science, and establishing continuity and lifelong learning in education. It also provides information on enhancing the quality of education in educational institutions and introducing modern innovative teaching methods.

Kalit so‘zlar: transformatsiya, integratsiya, Yaponiya tajribasi, intizom, mas’uliyat, klaster, fassilitator, ahloq, lokalizatsiya, raqamli texnologiya

Ключевые слова: трансформация, интеграция, опыт Японии, дисциплина, ответственность, кластер, фасилитатор, этика, локализация, цифровые технологии

Keywords: transformation, integration, Japanese experience, discipline, responsibility, cluster, facilitator, ethics, localization, digital technology

Bugungi kunda mamlakatimizda ta’lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish bo‘yicha bir qator ibratli ishlar amalga oshirilmoqda. Bunda ta’lim-tarbiya sohasida samrali yutuqlarga erishgan bir qator mamlakatlar tajribalarini joriy etish (transformatsiya)ga e’tibor qaratilmoqda. Xalqaro tarbiya modellarinin

O‘zbekiston ta’lim-tarbiya tizimiga transformatsiyasi-bu jahonda sinovdan o‘tgan pedagogik yondashuvlar va qiymatlarni milliy an’ana, madaniyat va ta’lim siyosatimizga moslashtirib joriy etish jarayonidir. Bu jarayon shunchaki ko‘chirish emas, balki moslashtirish, boyitish va integratsiya qilishni anglatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevni 2025-yil 19-dekabr sanasida Yaponiyaga rasmiy tashrifi bo‘lib, unda Imperator Naruxito bilan uchrashuv o‘tkazildi.

Uchrashuvda O‘zbekiston Prezidentining bu galgi tashrifi O‘zbekiston-Yaponiya do‘stlik va strategik sheriklik munosabatlarini yanada mustahkamlash yo‘lidagi muhim voqea ekanini ta’kidlandi.

Mamlakatimiz yetakchisi Imperator Naruxitoga chuqur hurmat-ehtiromini bildirib, Yangi O‘zbekistondagi ortga qaytmas islohotlarni izchil qo‘llab-quvvatlayotgani uchun minnatdorlik izhor etdi.

O‘zbek va yapon xalqlari geografik jihatdan bir-biridan olis bo‘lishiga qaramay, ularni mentalitetlar, urf-odatlar va oilaviy qadriyatlar o‘xshashligi, shuningdek, ildizlari Buyuk Ipak yo‘li davriga borib taqaladigan ko‘p asrlik tarixiy aloqalar bog‘lab turgani ta’kidlandi.

Ikki tomonlama hamkorlik, ayniqsa, ta’lim va kadrlar tayyorlash hamda madaniy-gumanitar almashinuvlar sohasida izchil kengayib borayotgani mamnuniyat bilan qayd etildi. Bugungi kunga qadar 3 mingdan ortiq o‘zbekistonlik mutaxassislar Yaponiyada amaliyot o‘tadi, 440 nafardan ziyodi esa stipendiya asosida oliy ma’lumotga ega bo‘ldi. O‘zbekistondagi 7 ta universitetda yapon tili o‘qitilmoqda.

2025-yil so‘nggida kunchiqar yurtda bo‘lib qaytgan Namangan viloyati hokimligi delegatsiyasi ham bir qator muhim kelishuvlarga erishdi. Jumladan, o‘zib kelayotgan yosh avlodni nafaqat ilmiy, balki tarbiyaviy jihatdan ham yetuk qilib voyaga yetkazish maqsadida Namangan viloyatidagi “Yaponiya tajribasi” joriy etilishi belgilandi. Ushbu tajriba 18 ta maktabgacha ta’lim tashkiloti va 17 ta umumta’lim maktabining boshlang‘ich sinflaridagi 95 ta sinfni qamrab oldi.

Bugungi kunda yoshlar orasida ko‘p uchrayotgan intizom, mas’uliyat, jamoaviylikning sustligi, telefonga haddan tashqari bog‘lanish, befarqlik hamda tarbiyaviy bo‘shliq kabi muammolarga yechim sifatida mazkur tajriba-sinov muhim ahamiyat kasb etadi. Aynan 7-9 yosh oralig‘ida bu kabi ko‘nikmalar shakllanishi inobatga olinib, tartib-qoidalar maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich sinflardan boshlab joriy etilishi belgilangan.

Tajriba-sinov doirasida har bir o‘quvchi sinf xonasiga kirganda o‘ziga biriktirilgan shkafga kiyimlarini joylaydi, ovqatlanishda faqat shaxsiy idishlardan foydalanadi hamda sinf xonasining tozaligiga o‘quvchilarning o‘zi mas’ul bo‘ladi. Bu orqali bolalarda mustaqillik, tartib-intizom va jamoaga mas’uliyat hissi shakllantiriladi.

Mazkur tajriba-sinov boshlang‘ich sinflarda tatbiq etilib, jami 95 ta sinfni qamrab oladi. Bugungi kunda yosh o‘g‘il-qizlar orasida ko‘p uchrayotgan intizom, mas’uliyat, jamoaviylikning sustligi, telefonga haddan tashqari bog‘lanish, befarqlik

va tarbiyaviy bo‘shliq kabi muammolarga yechim sifatida ushbu tajriba muhim ahamiyat kasb etadi.

Yaponiya ta’lim tizimi boshlang‘ich (6-12 yosh, 1-6-sinf), o‘rta (12-15 yosh, 7-9-sinf) hamda yuqori (15-18 yosh, 10-12-sinf) bosqichlarga bo‘linadi. Mamlakat bo‘yicha 18822 ta boshlang‘ich maktab mavjud. Boshlang‘ich maktablarda 5,94 million o‘quvchi tahsil ko‘radi, 430 ming nafar muallim faoliyat yuritadi.

Maktabgacha ta’limga ham Yaponiyada katta e’tibor beriladi, chunki psixologlarning ta’kidlashicha 7 yoshgacha inson bilimlarni 70 foizini, kolgan 30 foizini butun kolgan umri davomida o‘zlashtiradi. Maktabgacha tarbiya odatda oiladan boshlanadi. Yapon ayollari uchun onalik xar doimgidek birinchi o‘rinda turadi. Ko‘pgina yapon ayollarin bola tarbiyasi ularning xayotlarining bosh maksadi deb hisoblashadi..

Yaponiya maktabgacha ta’lim tizimida tarbiyachilar tomonidan bolalarni kichik guruh (xan)larga bo‘lib o‘qitishlari maktabgacha tarbiyaning asosiy xususiyatlaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Bu guruhlar o‘zlarining stollariga, bolalarning o‘zlari tanlagan shaxsiy nomlariga, (bu bolalarda karorlar qabul qilishda, o‘zgalar fikrini xurmat qilish, guruh a’zolarining barchasini tashabbuskor bo‘lishga) o‘rgatadi. Bunday usul kichik maktablarda ham, o‘rta maktablarda ham davom etadi. Bu guruhlar o‘rtacha har 5 oyda shakllanib turadi. Yapon bolalariga sinfni boshqarish juda yoqadi. Shuning uchun har kuni bolalarning o‘zlari (toban) boshkaruvchi tanlaydilar. Xar bir bola bu vazifani ma’lum vaqt bajarib ko‘radi.

Boshlangich maktabda o‘qituvchilar bolalarni tanqidga, ya’ni o‘z xulqlarini yomon tomonlarini, maktabdagi kamchiliklarni tanqid qilishni o‘rgatadilar. Bundan ko‘rinib turibdiki, o‘qituvchi faqat ta’lim berish bilan cheklanib qolmay, bolaning har tamonlama rivojlanishiga ta’sir etadi. Shuning uchun xam Yaponiyada o‘qituvchi kasbiga katta e’tibor beriladi. Shuning uchun Yaponiya-rivojlangan davlatlar ichida o‘qituvchining maoshi davlat rahbarlari maoshidan ham yuqori bo‘lgan yagona davlatdir.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarda zamonaviy ko‘nikmalarni shakllantirish hamda ilg‘or xorijiy tajribalarni amaliyotga joriy etish maqsadida Namangan viloyatida Yaponiyaning ta’lim modeli asosida tajriba-sinov ishlari bosqichma-bosqich yo‘lga qo‘yilmoqda.

Tajriba-sinov ishlariga umumiy rahbarlik sohada katta tajribaga ega yaponiyalik mutaxassis-Goto Mikako xonim tomonidan nazorat qilinmoqda.

Goto Mikako Tokio shahrida tug‘ilgan, Meysey (Massey University) universitetining Gumanitar fanlar fakulteti Pedagogika yo‘nalishini tamomlab, boshlang‘ich maktab va bog‘cha o‘qituvchisi huquqini beruvchi davlat litsenziyalarini olgan. Amaliy ta’lim, rolli o‘yinlar, fanlararo integratsiya va maktab boshqaruvi sohalarida tajribaga ega. Yaponiya ta’lim tizimining zamonaviy metodikalarini amaliyotga joriy etish bo‘yicha mutaxassis

Namangan viloyati maktablarida “Yaponiya tajribasi”ni keng joriy etishdan ko‘zlangan maqsad va mohiyat, kutilayotgan natija haqida fikr-mulohaza almashildi. Ta’kidlandiki, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, yuqori intizom,

jamoada ishlash madaniyati, mehnatsevarlik va mas’uliyat hissini shakllantirish barobarida odob-ahloq fazilatlarini kuchaytirish lozim. Bu borada O‘zbekiston va Yaponiya xalqlari o‘rtasida mushtaraklik, o‘xshash jihatlar ko‘pligi tajriba-sinovni muvaffaqiyatli o‘tishiga zamin yaratadi.

Ushbu tajriba-sinov o‘quvchilarda intizom, mas’uliyat va ijtimoiy faollik kabi muhim hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

Yaponiya tarbiya modelining o‘ziga xos xususiyatlari intizom va jamoaviylik, axloqiy tarbiyaga katta e’tibor berish, o‘z-o‘ziga xizmat qilish (maktabni tozalash va h.k.) va vatanparvarlik va milliy qadriyatlarni singdirishga qaratilgan.

Namangan tajribasi sifatida O‘zbekiston ta’lim tizimiga Yaponiya tarbiya modelini transformatsiya qilishda quyidagilarni e’tiborga olish lozim:

Ta’lim mazmunini yangilashda kompetensiyaga asoslangan ta’limga o‘tish, xalqaro baholash tizimlariga (PISA, TIMSS) moslashish va darsliklarni zamonaviylashtirish, tarbiyada milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligida milliy an’analar, vatanparvarlik, ma’naviyat, axloqiy tarbiyani kuchaytirish, oila, mahalla va maktab hamkorligi yaxshi yo‘lga ko‘yish, xozirda mavjud bo‘lgan pedagogik yondashuvlarni o‘zgartirishda o‘qituvchi yo‘lboshchi (facilitator) bo‘lishi, interfaol metodlar (klaster, keys, rolli o‘yinlar)ga keng o‘rin berish, o‘quvchilarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, ta’limiy jarayonlarga raqamli texnologiyalarni jalb etishda onlayn platformalar, elektron darsliklar, masofaviy ta’lim imkoniyatlaridan keng foydalanishni ko‘zda tutish kerak.

Horijiy ta’lim-tarbiyadagi modellarni transformatsiya qilishda bir qator muammolar ham uchrashi tabiiy holatdir.

Bularga ayrim modellarni to‘liq ko‘chirishda madaniy mos kelmasligi, o‘qituvchilarning tayyorgarlik darajasi yetarli bo‘lmasligi, infratuzilma muammolari va an’anaviy fikrlashdan chiqish qiyinligi kabilarni misol qilishi mumkin.

Uchraydigan muammolarni hal qilishda, ya’ni samarali transformatsiya uchun xalqaro tajribani lokalizatsiya qilish (tashqi (xalqaro) g‘oya, mahsulot yoki tajribani mahalliy sharoit, til, madaniyat va qadriyatlarga moslashtirish), o‘qituvchilarni doimiy qayta tayyorlash, pilot maktablar orqali sinovdan o‘tkazish va ota-ona va jamiyatni jarayonga jalb qilish kabi jarayonlar yechim bo‘la oladi.

Bir qator ilg‘or horijiy davlatlar orasidan nimaga aynan Yaponiya tajribasi tanlab olindi?

Yaponcha tarbiya- bu faqat bilim berish emas, balki axloq, intizom, jamoaviylik va mas’uliyatni shakllantirishga qaratilgan mukammal tizimdir. Ushbu model yapon ta’lim tizimining asosiy ustuni hisoblanadi.

Yapon tarbiya modelida axloqiy tarbiya (dotoku- yaponcha atama bo‘lib, "axloq," "etika" yoki "ma’naviyat" degan ma’noni anglatadi) axloqiy-estetik ta’lim bo‘lib, maktab o‘quvchilarida axloq, atrofdagilarga hurmat, mas’uliyat va jamiyatda o‘zini tutish qoidalarini tushunish hissini tarbiyalashga qaratilgan

majburiy mashg‘ulotlardan iborat. Maktablarda alohida “axloq darsi” bo‘lib, hrmat, rostgo‘ylik, mas‘uliyat kabi qadriyatlar o‘rgatiladi. Bu bilan yaponlarda “Yaxshi inson bo‘lish” bilimdan ustun qo‘yiladi.

Jamoaviylik va o‘zaro hamkorlik ham ustun ko‘rilib, “Men” emas, “Biz” tamoyiliga asosan, guruhda ishlash, bir-biriga yordam berish va topshiriqlar ijrosida sinfda barcha teng ishtirok etadi. Bundan tashqari ta’lim muassasalarida intizom va tartibga e’tibor qaratilib, bolalar kichik yoshdan qoidalarga amal qiladi. Vaqtga rioya qilish ham o‘quvchilarga yoshlikdan singdiriladi. O‘z-o‘ziga xizmat qilish orqali o‘quvchilar sinfni o‘zlari tozalaydi, ovqatni o‘zlari tarqatadi va bu orqali mas‘uliyat hissi kuchaytiriladi.

O‘qituvchi ta’lim dargohlarida faqat bilim beruvchi emas, shaxsiy namuna orqali ta’sir ko‘rsatadigan tarbiyachi obrazida namoyon bo‘ladi. Bu orqali o‘quvchi bilan yaqin va ishonchli munosabat o‘rnatishga e’tibor qaratiladi.

Bu munosabatlar o‘quvchilarning ta’lim dargohlaridagi faoliyatlarida darsdan keyin o‘quv xonalarini umumiy tozalash, maktab formasi va ahloq-odab qoidalariga amal qilish, jamoa bo‘lib tushlik qilish, sport va boshqa madaniy-ma’rifiy tadbirlarda ishtiroklarida namoyon bo‘ladi.

Mamlakatimiz ta’lim dargohlarida Yaponiya ta’lim modellari tatbiq qilish orqali o‘quvchilarni intizomli va mas‘uliyatli shaxs sifatida shakllanishlari, jamoa bo‘lib ishlash ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari, kuchli va axloqiy jihatdan barqaror avlod qilib tarbiyalashga imkon yaratiladi.

Albatta har sohada bo‘lgani singari bu modelning ham o‘ziga xos kamchiliklari mavjud. Masalan, o‘quvchilarda individuallik ba’zan cheklanishi, doimiy qattiq tizim ayrim bolalarga bosim bo‘lishi ehtimol borligi, erkin fikr bildirish har doim ham rag‘batlantirilmasligi kabilarni aytish mumkin.

Xulosa.

Yapon tarbiya modelini mamlakatimiz ta’lim dargohlariga tatbiq etish orqali maktab va maktabgacha ta’lim muassasalarida axloqiy darslarni kuchaytirish, o‘quvchilarda mas‘uliyat va intizomni oshirish va ularda jamoaviy ishlash madaniyatini rivojlantirish mumkin.

Chunki, Yaponcha tarbiya-bu “aqlli inson”dan ko‘ra “yaxshi inson”ni tarbiyalashga qaratilgan tizimdir. Unda har bir bola jamiyatning muhim a’zosi sifatida shakllantiriladi.

Albatta, Yaponiya kabi sanoati rivojlangan va intellektual salohiyati yuqori bo‘lgan mamlakatlar tajribasini boshqa mamlakat ta’lim tizimiga samarali tatbiq qilishda kadrlar raqobatbardoshligi va kadr tayyorlashning sifati, ta’lim, ilm-fan va ishlab chiqarishning uzviy bog‘langanligi, fan-texnika, texnologiya va iqtisodiyot borasida erishilgan eng so‘nggi yutuqlarga asoslanib ishlab chiqilgan kasbiy ta’lim dasturlari hamda ta’lim muassasalari turlarining rang-barangligi, professional ta’lim tizimini iqtisodiyotning ustuvor va foyda keltiruvchi tarmog‘iga asoslanganligi, ta’lim muassasalarini zamonaviy o‘quv-uslubiy adabiyotlari hamda moddiy texnikaviy bazasi bilan ta’minlanganligi, professional ta’lim tizimiga yuqori malakali o‘qituvchilar va mutaxassislarni jalb etilganligi, ta’lim

jarayonining axborot va kommunikatsion vositalar bilan ta'minlanganligi, kadrlar tayyorlash sifatini xolisona baholash va nazorat qilish tizimining qo'llanilganligi, intellektni o'lchash va baholash, qobiliyat va shaxsiy sifatlarini o'lchash va baholash ularning o'sish muammolari bo'yicha, shuningdek kasbga yo'naltirilgan muammolari bo'yicha psixologik-pedagogik izlanishlar, tadqiqotlarining bajarilganligi kabi omillar muhim rol o'ynashini ham e'tiborga olishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. N.Xo'jayev va boshqalar “Pedagogika asoslari” Toshkent., “TDIU”2003-yil.
2. Mavlonova R. va boshqalar “Pedagogika” Toshkent 2003-yil
3. Подласый И. П. “Педагогика”. Москва ,2005
4. <https://www.xabar.uz/tahlil/yapon-talim-mojizasining-siri-nimada>
5. [www. inter – pedagogika. ru.](http://www.inter-pedagogika.ru)
6. <https://ok.ru/group/52462523187415/topic/63822629049815>

**OILA VA GOSPITAL MAKTAB HAMKORLIGINING IJTIMOY-
PEDAGOGIK MEXANIZMLARI**

Xoliqulova Dilnoza Sheraliyevna – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada uzoq muddatli statsionar davolanishda bo'lgan bolalar oilalaridagi tarbiyaviy funksiyalarning transformatsiyasi va gospital maktab bilan hamkorlik qilishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmlari tahlil qilinadi. Maqolada og'ir xastalik tufayli oila tizimida yuzaga keladigan inqirozli holatlar, rollar almashinuvi va emotsional stress omillar tahlil qilinadi. Tadqiqotda “Mehrli maktab” loyihasi misolida ota-onalarni ijtimoiy-pedagogik hamrohlik qilish, ularning pedagogik savodxonligini oshirish va shifoxona sharoitida “bolalik makoni”ni yaratishning ahamiyati asoslab berilgan. Xulosa qismida oila va gospital maktab hamkorligi bolaning shaxs sifatida shakllanishi hamda rehabilitatsiyasi uchun strategik resurs ekanligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: gospital pedagogika, oilaviy tarbiya, Mehrli maktab, ijtimoiy-pedagogik hamrohlik, uzoq muddatli gospitalizatsiya, transformatsiya, ota-ona va bola munosabatlari, rehabilitatsiya.

Аннотация: В данной статье анализируется трансформация воспитательных функций в семьях детей, находящихся на длительном стационарном лечении, а также социально-педагогические механизмы взаимодействия с госпитальной школой. Рассматриваются кризисные ситуации, возникающие в семейной системе из-за тяжелой болезни, смена ролей и факторы эмоционального стресса. На примере проекта “Mehrli maktab” обосновывается значимость социально-педагогического

сопровождения родителей, повышения их педагогической грамотности и создания “пространства детства” в условиях больницы. В заключении подчеркивается, что сотрудничество семьи и госпитальной школы является стратегическим ресурсом для формирования личности и реабилитации ребенка.

Ключевые слова: госпитальная педагогика, семейное воспитание, Mehrli maktab, социально-педагогическое сопровождение, длительная госпитализация, трансформация, детско-родительские отношения, реабилитация.

Abstract: This article analyzes the transformation of educational functions within families of children undergoing long-term inpatient treatment, alongside the socio-pedagogical mechanisms of cooperation with hospital schools. It examines the crisis situations arising in the family system due to severe illness, the shift in roles, and emotional stress factors. Using the “Mehrli Maktab” project as a case study, the article highlights the importance of providing socio-pedagogical support to parents, enhancing their pedagogical literacy, and creating a “childhood space” within a hospital setting. The conclusion emphasizes that the partnership between the family and the hospital school serves as a strategic resource for the child’s personality development and rehabilitation.

Keywords: hospital pedagogy, family education, Mehrli Maktab, socio-pedagogical support, long-term hospitalization, transformation, parent-child relationships, rehabilitation.

Oila — bola tarbiyasida oʻrni beqiyos boʻlgan asosiy va yetakchi ijtimoiylashuv institutidir. U barkamol avlod hayotidagi tarbiyaning boshlangʻich va eng muhim bosqichi hisoblanadi. Mahalliy pedagogika fanida oilaviy tarbiya, uning salohiyati, tamoyillari, mazmuni va maqsadlari atroflicha oʻrganilgan boʻlsa-da, gospital pedagogika doirasida ushbu masala alohida tadqiq qilinmagan. Shiddat bilan oʻzgarib borayotgan dunyoda oilaning tarbiyaviy missiyasi hamda shaxsning shakllanishi va rivojlanishidagi fundamental ahamiyati alohida oʻrin tutadi. Davlat oila siyosati konsepsiyasi oilaviy tarbiyani qoʻllab-quvvatlashni asosiy vazifalardan biri sifatida belgilaydi, ota-onalarning (qonuniy vakillarning) oʻsib kelayotgan avlod tarbiyasiga nisbatan savodli va masʼuliyatli munosabatini shakllantirish hamda rivojlantirishga koʻmaklashish zarurligi taʼkidlanadi [2, 3]. Shubhasiz, oʻz farzandlarini tarbiyalashda soʻzsiz ustunlik huquqini amalga oshirishda oila davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlariga muvofiq shakllantirilgan va tasdiqlangan tarbiya maqsad hamda vazifalariga erishish uchun boshqa tarbiya institutlari bilan oʻzaro hamkorlikni yoʻlga qoʻyishda qoʻllab-quvvatlashga, hamrohlikka va yordamga muhtojdir [4]. Taʼkidlash joizki, anʼanaviy oilaviy qadriyatlarni saqlash, mustahkamlash va targʻib qilish mamlakatimizning maʼnaviy-axloqiy qadriyatlari, madaniyati va tarixiy xotirasini himoya qilish boʻyicha strategik milliy ustuvorlikni amalga oshirishning muhim sharti sifatida belgilanadi.

Pedagogika fanida o'sib kelayotgan avlod tarbiyasining ko'plab muammolari, jumladan, oila va maktab tarbiyasi, tarbiya jarayonida oila va ta'lim tashkilotlarining hamkorligi masalalari, to'liq bo'lmagan oilalarda tarbiya olayotgan hamda og'ir hayotiy vaziyatga tushib qolgan bolalar tarbiyasining turli jihatlar va boshqa masalalar tadqiq etilgan. Tibbiyot sohasida esa bolaning uzoq muddatli statsionar davolanishni talab qiladigan og'ir onkologik kasalliklari bilan bog'liq stressli vaziyatlarda ota-onalarning oilaviy xulq-atvori o'ziga xosliklari o'rganilmoqda, bolaning kasalligi davrida oilalar duch keladigan muammolar tadqiq qilinmoqda[4, 5]. Biroq, hozirgi vaqtda bolaning og'ir kasalligi tufayli oilaning butun qaror topgan hayot tarzi o'zgargan sharoitda oilaviy tarbiya muammolariga bag'ishlangan tadqiqotlarning yetarli emasligini aniqlash mumkin. Agar odatdagi koordinatalar tizimi, ya'ni shartli **“ona yurt — qadrdon uy — oila — qadrdon maktab — sevimli pedagoglar”** modeli **“tibbiy statsionar — shifoxona palatasi — bola va uning ota-onasi (qonuniy vakili) — shifokorlar — gospital maktab — gospital pedagoglar”** modeliga transformatsiya bo'lsa nima sodir bo'ladi?

Tarbiya — bu oiladan tashqari ko'plab ishtirokchilarni birlashtiruvchi maqsadli va uzluksiz jarayon bo'lib, tibbiy statsionarda bo'lish davrida ham bu jarayon to'xtab qolmaydi. Shu bilan birga, oilaning odatdagi hayot ritmini o'zgartiruvchi omillar, shubhasiz, ushbu ijtimoiy institutning tarbiyaviy funksiyasiga ham ta'sir ko'rsatadi. Bu, o'z navbatida, tarbiya natijasiga ta'sir qiladimi va alohida diqqat bilan o'rganishni talab etadimi? Mana shu savollar uzoq muddatli davolanishda bo'lgan bolalarni o'qitish va tarbiyalash amaliyotining rivojlanishi bilan dolzarb bo'lib bormoqda.

Og'ir va uzoq muddatli kasal bolalarning oilaviy tarbiyasi muammolari bo'yicha tadqiqotlarning yetishmasligi ko'p jihatdan bunday masalalar faqat tibbiyot, psixologiya va pedagogika tutashgan nuqtada, fanlararo yondashuv hamda idoralararo hamkorlik asosidagina anglanishi mumkinligi bilan izohlanadi. Bunday fanlararo yondashuvni amalga oshirish va zaruriy empirik ma'lumotlarni to'plash uchun **“Mehrlil maktab”** loyihasi doirasida tashkil etilgan gospital maktablar yetarli ilmiy-amaliy salohiyat hamda manba bazasiga ega. Loyiha amalga oshirilgan yillar davomida **“Mehrlil maktab”** faoliyati doirasida uzoq muddatli davolanishda bo'lgan bolalarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishdagi ko'plab muammolarni hal etish borasida boy amaliy tajriba to'plandi. Gematologik, onkologik hamda og'ir jarohatdan keyingi holatlar uzoq muddatli statsionar davolanishni taqozo etadi. Bunday ehtiyojni keltirib chiqaruvchi jami 60 turdagi kasalliklar mavjud bo'lib, ularni davolash jarayoni 21 kundan ortiq davom etganda **“uzoq muddatli davolanish”** sifatida tavsiflanadi. Ta'kidlash joizki, aksariyat hollarda sog'liqni tiklash va rehabilitatsiya jarayonlarining murakkabligi sababli, statsionarda qolish muddati belgilangan minimal vaqtdan ancha ko'proqni tashkil etadi.

Gospital maktab bolalar kontingenti eng salmoqli bo'lib, 200 nafardan oshadi. Aniqlanishicha, 97,5% holatlarda bular statsionarda ota-onalari bilan birga

bo‘lgan bolalardir (90,2% — onalar, 7,3% — otalar), 2,5% holatlarda esa oila a‘zosi boan qonuniy vakillar bilan birgadir. Ko‘pincha bular buvilar (1,7%), kamroq hollarda buvalar (0,1%) va ona yoki ota tomonlama boshqa qarindoshlardir. Yana 0,6%ni bolaga qonuniy vakil — vasiy hamrohlik qiladigan guruh tashkil etadi. Shunday qilib, hamrohlik qiluvchi kattalar, qoidaga ko‘ra, bolaning gospitalizatsiyasigacha ham ishlamasdan, uy xo‘jaligi va bolalar tarbiyasi bilan shug‘ullangan onalar bo‘lib chiqdi. Ma‘lumki, o‘zbek oilalarida farzandning og‘ir xastalikka chalinishi butun oila tizimining hayot tarzini tubdan o‘zgartirib yuboradi. Ko‘p hollarda oilaning moddiy ta‘minotini kafolatlash maqsadida asosiy daromad keltiruvchi mas‘uliyati otaning zimmasida qolsa, ona farzandiga hamrohlik qilish va unga doimiy qarovni ta‘minlash uchun o‘z kasbiy faoliyatini vaqtincha to‘xtatishga yoki butunlay voz kechishga majbur bo‘ladi.

Biroq real amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ro‘zg‘orning boshqa hayotiy zaruriyatlarini (moddiy ehtiyojlar, uy-joy masalalari, boshqa farzandlar tarbiyasi) hal qilish maqsadida ota va onaning shifoxonadagi “navbatchiligi” almashib turishi tabiiy holga aylanadi. Bunday vaziyatda hamrohlik qiluvchi kattaning o‘rni almashishi bolaning emotsional holatiga va tarbiya jarayonining barqarorligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Mazkur holat sog‘liqni saqlash va ta‘lim mutaxassislaridan nafaqat tibbiy, balki chuqur o‘ylangan ijtimoiy-pedagogik strategiyani hamda fanlararo hamkorlikni talab etadi. Shifoxona devorlari orasida farzandi bilan uzoq vaqt qolayotgan onalar (yoki boshqa yaqinlari) zimmasiga nafaqat parvarish, balki “shifoxona sharoitidagi pedagog” vazifasi ham yuklanadi. Bu esa ulardan o‘ziga xos sabr-toqat, yuksak ichki resurs, hissiy barqarorlik hamda kasal bola bilan muloqot qilishning o‘ziga xos psixologik ko‘nikmalarini shakllantirishni taqozo etadi.

Mutaxassislarning fikricha, oiladagi ma‘naviy muhit va ota-onaning ruhan tetikligi farzand tarbiyasining poydevori hisoblanadi. Farzand og‘ir dard bilan kurashayotgan uzoq vaqt davomida oila juda katta ruhiy bosim ostida qoladi. Bu sinov ba‘zan oila a‘zolari o‘rtasidagi mehr-oqibatning zayiflashishiga, hatto oilaning parokanda bo‘lishiga olib kelishi mumkin. Biroq bizning xalqimizga xos bo‘lgan “boshga ish tushganda birlashish” xislati bu inqirozni yengishga yordam beradi. Bunday og‘ir damlarda ota-ona bor e‘tiborini farzandini oyoqqa turg‘izishga qaratib, umumiy dard atrofida yanada jipslashishi ham bor gap. Buning uchun oiladan yuksak sabr-toqat va o‘zgargan sharoitga tezda moslasha olish qobiliyati talab etiladi. Shifoxonada uzoq qolib ketish — nafaqat bola uchun, balki ota-ona uchun ham katta imtihon. Doimiy xavotir, uyqusizlik va moddiy qiyinchiliklar ota-onaning ruhiy charchashiga (vıgoraniye), asabiylashishiga olib keladi. Natijada, farzand bilan bo‘ladigan samimiy muloqot va tarbiya jarayoni ikkinchi darajaga tushib qolishi mumkin. Shifokor va psixologlarning ta‘kidlashicha, bunday vaziyatda oilaning tushkunlikka tushib qolmasligi uchun tashqi yordam va ijtimoiy dalda suv bilan havodek zarur. Aynan shu nuqtada shifoxona sharoitida “Mehrli maktab” va undagi gospital pedagoglarning o‘rni yaqqol ko‘rinadi. Ular shunchaki bilim beruvchi emas, balki shifoxona muhitini

bolalik shukuhi bilan to‘ldiruvchi, ota-onaga ma’naviy tayanch bo‘luvchi asosiy kuchga aylanadi. Gospital maktab shifoxonaning sovuq va qat’iy muhitini bolaning ruhiyati uchun qulay, xavfsiz va nurli maskanga aylantirishga xizmat qiladi. Biroq, bu kutilmagan inqiroz har doim ham oilaviy munosabatlarning tanazzuliga olib kelmaydi. Aksincha, farzand hayotini saqlab qolish yo‘lidagi umumiy g‘amxo‘rlik va mushtarak dard ota-onani bir maqsad atrofida yanada jipslashishiga xizmat qilishi mumkin [4]. Bu jarayonda oilaning ichki resurslari safarbar etilib, qiyinchiliklarni birgalikda yengish strategiyasi shakllanadi.

Gospital maktab va pedagog shunchaki bilim beruvchi shaxs emas, balki shifoxona muhitidagi ijtimoiy-ma’naviy bo‘shliqni to‘ldiruvchi (kompensatsiya qiluvchi) asosiy bo‘g‘indir. Ular kelajakning noaniqligi bilan bog‘liq murakkab vaziyatlarda oilaga jamiyatga qayta moslashishda ko‘maklashadi. Shu bilan birga, bolaning kasallik tufayli tashqi ko‘rinishi yoki jismoniy imkoniyatlari o‘zgarishi bilan bog‘liq og‘ir ruhiy kechinmalarini pedagogik usullar orqali yumshatishga xizmat qiladi. Shifoxonaning sovuq va qat’iy tartib-qoidalari ichida “bolalik makoni”ni yaratish gospital pedagogikaning eng oliy vazifasidir. Gospital maktab orqali oilaviy muhit elementlari — qiziqarli mashg‘ulotlar, do‘stona muloqot va ijodiy jarayonlar qayta tiklanadi [7]. Bu esa nafaqat bola, balki uning ota-onasi uchun ham shifoxonadagi vaqtinchalik yashash joyini ma’naviy jihatdan qadrdon xonadonga yaqinlashtiradi. O‘zbekiston sharoitida “Mehrli maktab” loyihasi doirasida ota-onalarni ijtimoiy-pedagogik hamrohlik qilishning mukammal va tizimli modeli yaratilgan [2]. Ushbu hamkorlikning asosi sifatida ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish va ulardagi haddan tashqari g‘amxo‘rlik (giperopeka) kabi tarbiyaviy xatolarning oldini olishga qaratilgan psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash tizimi yo‘lga qo‘yilgan [1]. Shu bilan birga, ota-onalarni ta’lim jarayonining faol sub’yektiga aylantirish maqsadida ularni pedagog yo‘nalishi bo‘yicha qayta tayyorlash ishlari amalga oshiriladi [8]. “Mas’uliyatli ota-onalar klubi”, “Mutolaa daqiqasi” va “Mening kichik vatanim” kabi turli motivatsion loyihalar orqali ota-onalar hamda bolalar o‘rtasidagi emotsional aloqalar mustahkamlanadi, bu esa davolanish jarayonida oilaviy jipslikni ta’minlaydi.

Gospital pedagogika amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, bu tizim shunchaki o‘quv dasturlarini o‘zlashtirish emas, balki butun oilani inqirozli holatdan olib chiqish strategiyasidir. Inklyuzivlik tamoyili asosida sog‘lig‘i cheklangan bolalar va ularning yaqinlari jamiyatdan uzilib qolmasligi kafolatlanadi. Ota-onalar hamjamiyatining shakllanishi esa “dardni bo‘lishish” imkonini berib, ota-onalar uchun eng samarali ma’naviy dori vazifasini o‘taydi. Tarbiyaviy jarayondagi optimistik ruh bolaning ruhiyatida kelajakka ishonch va qadrdon maktabiga qaytish ishtiyoqini uyg‘otadi. Ota-onaning o‘z farzandiga bo‘lgan ishonchi va gospital pedagogning mahorati birlashganda, hayotiy sinovlar tushkunlik manbayi emas, balki o‘ziga xos “hayot maktabi”ga aylanadi [9, 10]. Bu esa pirovard natijada bolaning shaxs sifatida shakllanishi va sog‘ayish jarayoniga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, uzoq muddatli davolanish jarayonida bo‘lgan bolalar uchun oilaviy tarbiya va maktab hamkorligi shunchaki ta’limiy jarayon emas, balki hayotiy sinovlarni katta tajriba maktabiga aylantirish imkoniyatidir. Mazkur hamkorlik orqali bola va uning yaqinlari og‘ir xastalik keltirib chiqargan ruhiy tushkunlikni yengib o‘tishadi hamda ijtimoiy muhitdan uzilib qolmaslikka erishishadi. Gospital maktab ota-onaning o‘z farzandiga bo‘lgan ishonchini va tarbiyaviy pozitsiyasini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash orqali bolaning shaxs sifatida rivojlanishini kafolatlaydi. Natijada, shifoxona sharoitida ham ta’lim va tarbiyaning uzviyligi ta’minlanib, bolaning intellektual va emotsional o‘sishi kasallik tufayli to‘xtab qolmasligi uchun mustahkam poydevor yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Голованов, В. П. Социально-педагогическое сопровождение воспитания ребёнка в семье // Педагогическое искусство. — 2022. — № 1. — С. 119–133.
2. Gulyamova, G. “Mehrli maktab” loyihasi doirasida gospital ta’limni tashkil etishning metodik asoslari. — Toshkent, 2023. (yoki sohaga oid mahalliy metodik qo‘llanma).
3. Стратегия развития воспитания в Российской Федерации на период до 2025 года (Распоряжение Правительства РФ № 996-р).
4. Гусева, М. А. и др. Анализ механизмов семейного поведения в ситуации стресса, связанного с онкологическим заболеванием у ребёнка // Педиатрический вестник Южного Урала. — 2019. — № 1. — С. 20–27.
5. Володин, Н. Н. и др. Стратегия медико-психолого-социальной реабилитации детей с гематологическими и онкологическими заболеваниями // Онкогематология. — 2015. — № 1. — С. 7–15.
6. Хуторской, А. В. Педагогика: Учебник для вузов. Стандарт третьего поколения. — СПб.: Питер, 2019. — 608 с.
7. Гусев, И. А. Формирование воспитательной системы госпитальной школы: модель проекта “УчимЗнаем” // Сборник научных трудов ИФЕО. — Казань, 2021. — С. 274–289.
8. Шарилов, С. В. Педагогическая поддержка образовательных возможностей детей, находящихся на длительном лечении // Альманах Института коррекционной педагогики. — 2020. — № 40.
9. Дольто, Ф. На стороне подростка. — СПб.: Петербург-XXI век, 1997. — 278 с.
10. Демакова, И. Д. Педагогика и психология о феномене “пространство детства” // Вестник Калмыцкого университета. — 2012. — № 1. — С. 42–49.

MAKTAB DARSLARINING INTIZOMIY OMILLARI XUSUSIDA

Dehqanova Muborakxon G'iyoziddin qizi-Qori Niyoziy nomidagi
Tarbiya pedagogikasi milliy instituti doktranti

Annotatsiya: maqolada maktab o'quvchilarining dars intizomiga rioya qildirishning ahamiyati, yo'l-yo'riqlari, tartib-intizom ta'lim samaradorligi omili ekanligi va unga erishishning murakkab usullari tahlil qilinib, metodik tavsiyalar berish maqsad qilib olingan.

Kalit so'zlar: globallashuv, maktab jamoatchiligi, o'quvchi, o'qituvchi, tartib-intizom, omil, hamkorlik, muvofiqlashtirish, darslarda intizomiy tartib, vertual-axborot muhiti, ommaviy axborot vositalari, maktabda o'rnatilgan tartib-intizomni buzilishi, xulq-atvor.

Har qanday zamonda ham dars intizomi masalasi o'z zarbdorligini yo'qotmagan. O'tmishda darsning yirik bir asarga tenglashtirilishi kabi allomalarning fikri yoki zamonaviy maktab ta'limi muammolarining yechimini izlash ham bevosita dars intizomiga borib taqaladi. Demak, intizom pedagogik vosita sifatida bosh omil hisoblanadi. Intizomni ta'minlash va saqlash bu ko'pchilikka bog'liq bo'lgan tarbiyaviy tadbir hisoblanib, asosiy mas'uliyat otonalar va o'qituvchilarga tushadi.

P.V. Kapterov yozgan ediki, “Maktab ishi ko'pchilikning – o'qituvchilar va o'quvchilarning manfaatlari uchun hamkorlikdagi ishidir. Ko'pchilikning hamkorlikdagi faoliyat va hayotini esa ma'lum tartiblarsiz amalga oshirib bo'lmaydi. Zero, tartib jamiyatda yashash va ishlashning muhim shartidir. Maktab hayotining tartibi intizomdir. Uning vazifasi – maktabda ta'lim oluvchilarning hayotini boshqa ta'lim oluvchilar hamda o'qituvchilar bilan hamohang tarzda tashkil etishdan iborat. Intizom o'quvchi va o'qituvchi shaxsiga nisbatan maktab jamoatchiligi va alohida shaxslar tomonidan o'tkazilishi mumkin bo'lgan tazyiqlardan himoya qilishni anglatadi. Intizom ta'lim oluvchi alohida shaxslar yoki o'qituvchilarning, maktab jamoasining qiziqishlarini muvofiqlashtirish orqali hamkorlikdagi do'stona faoliyat uchun zamin yaratmog'i lozim”.

Olimning fikridan va hayotiy tajribalarimizdan kelib chiqib, zamonaviy maktab, umuman uning intizomiy omillari globallashuv bosqichi bilan bog'liq bo'lgan ta'lim jarayonlarining mavjud xususiyatlari va mohiyatlarining umumiylikni anglatilishini tushunish qiyin emas.

Ayni paytda maktab ma'muriyati darslarda intizomiy tartibni tashkil etishdagi murakkabliklarni ro'kach qilib aybni zamonga, o'quvchilarga, vertual-axborot muhiti va shu kabilarga ag'darmoqchi bo'ladilar. Boshqa tarafdin qaraganda ommaviy axborot vositalarida maktabda va darsda intizom borasida ham “o'qituvchi – o'quvchi” munosabatlarida (o'qituvchi o'quvchining soch gajagini kesib, peshonasiga “ikkichi” deb yozib qo'ygan) ham, “o'quvchi – o'quvchi” munosabatlarida ham chegaradan chiqib, haddidan oshayotgan holatlar kuzatiladi. Bu holat maktab jamoatchiligi tomonidan haqiqat, fenomen, butun maktabni zaharlagan “virus” sifatida, nafaqat me'yordan oshsa, balki har kuni

kuzatib, nazorat qilib boriladigan badanning, vujudning haroratidek emas, balki xususiy, ahyon-ahyonda uchrab turadigan holat tariqasida qaraladi. Afsuski, maktab jamoatchiligi bunday haqiqatga qarshi maqsadli tarzda ishlashni xohlamaydi, balki qaysidir joyda namoyon bo‘lgan qaysidir “virus”ga nisbatan “karantin” uslubini qo‘llash bilan kifoyalanadi.

Maktab jamoatchiligi asrlar mobaynida o‘quvchilarning yurish-turishi, xatti-harakatlarini kuzatish natijasida pedagoglarning “retseptur ma’lumotnoma”si (pedagogik potfolio)ni to‘ldirib bormoqdalar. Kundalik hayotdagi dalillar maktab intizomining muammolar ko‘lamini kengaytirmoqda, amaliyot esa ularni bartaraf etish yo‘llarini izlamoqda.

Bolalarni intizomga o‘rgatish har doim pedagogika fanining asosiy vazifalaridan biri bo‘lgan va bugungi kunda ham, bundan keyin ham shunday bo‘lib qolmoqda.

“Retseptor ma’lumotnomasi” keng qamrovli davomiylikka ega. Zero, zamonaviy sharoitda maktabning muammoli muhit ko‘lami ortib bormoqda. Jumladan, darsda haddan ziyod vaysaqilik (ko‘p gapirish), darsga kelmaslik, kechikib kelish, yolg‘onchilik, provakator o‘quvchilarni paydo bo‘lishi, tamaki chekish, alkogolizm, narkotiklar, qo‘l telefonlari, o‘quvchilarni turli oilalardan saralanishi kabi muammolar masala yechimini chigallashiga sababchi bo‘ladi. Ammo sabablar qanchalik ko‘p va murakkab bo‘lmasin zamonaviy maktab o‘z o‘quvchilarini barkamol insonlar qilib tarbiyalashi hayotiy zarurat hisoblanadi.

Zero uchinchi Renesans poydevorini qurishga qodir jismoniy, ruhiy va ma’naviy barkamol shaxslar globallashuv sharoitida jamiyatimiz uchun juda zarurligi nuqtai nazaridan maktab pedagogik jamoasiga katta mas’uliyat yuklanadi. Ta’lim berish jarayonida o‘qituvchilar qanchalik an’anaviy dars berish usullaridan farqli o‘laroq, zamonaviy innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalaridan keng foydalansalar, bunday darslar o‘quvchilar uchun ham qiziqarli va intizomli bo‘lishi muqarrardir.

Chunki o‘qituvchining qiziqarli tarzda dars o‘tishi o‘quvchilarni beixtiyor jarayonga jalb etishning muhim garovidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. Julia G. Thompson. La gestion de classe au secondaire. Ghidpratique. Chenerlier Edication. Montreal. 2013. 318 p.
2. Axmedova M. “Pedagogik konfliktologiya” o‘quv-qo‘llanma. – T.: 2005-y. B. 17.
3. Rashidov H., Musurmonov R. “Dars intizomiga salbiy munosabatdagi bolalarga nisbatan konstruktiv ta’sir etishning nazariy asoslari” monografiya. – T.: Noshirlik yog’dusi nashriyoti, 2015-y
4. R.Musurmonov “Ta’lim sifatini boshqarishga ijobiy ta’sir etuvchi omillar haqida”, Kirgiziya Vestnik Batkentskogo gos. Univer. J. 2008. № 5.

5. R. Musurmonov “Sogʻlom avlod tarbiyasi – jamiyat taraqqiyotining asosi” OʻzMU xabarlar jurnali. – T.: 2011 y. № 1

ALOHIDA TAʼLIM EHTIYOJLI BOLALAR TARBIYASIDA ANʼANAVIY QADRIYATLARNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Gulyamova Aziza Otabek qizi – Qori Niyoziy nomidagi TDPU “Inklyuziv taʼlim-tarbiya metodikasi” boʻlimi, katta ilmiy xodim (PhD)

Kirish. Zamonaviy pedagogika va taʼlim tizimi oldida turgan ustuvor vazifalardan biri alohida taʼlim ehtiyojlariga ega boʻlgan bolalarni samarali ijtimoiylashtirish, ularning shaxs sifatida kompleks rivojlanishini taʼminlash hamda jamiyat hayotida faol ishtirok etishga tayyorlashdan iboratdir. Inklyuziv taʼlim paradigmasining keng joriy etilishi mazkur toifadagi bolalarning taʼlim olish huquqini taʼminlash bilan bir qatorda, ularning ijtimoiy integratsiyasini jadallashtirishga xizmat qilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, tarbiya jarayonida milliy-madaniy meros va anʼanaviy qadriyatlarining pedagogik salohiyatidan samarali foydalanish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Anʼanaviy qadriyatlar jamiyatning tarixiy taraqqiyoti jarayonida shakllangan, avlodlar oʻrtasida uzatiladigan axloqiy, maʼnaviy va ijtimoiy meʼyorlar tizimi sifatida shaxs kamolotida muhim determinatsion omil hisoblanadi.

Ayniqsa, alohida taʼlim ehtiyojlariga ega bolalar tarbiyasida ushbu qadriyatlar nafaqat axloqiy meʼyorlarni shakllantiruvchi vosita, balki psixologik barqarorlikni taʼminlovchi, ijtimoiy moslashuvni ragʻbatlantiruvchi muhim pedagogik resurs sifatida namoyon boʻladi.

Mazkur maqolada anʼanaviy qadriyatlarining pedagogik mohiyati, ularning alohida taʼlim ehtiyojli bolalar rivojiga koʻrsatadigan taʼsiri hamda ularni taʼlim-tarbiya jarayonida qoʻllashning ilmiy-uslubiy asoslari tizimli ravishda tahlil etiladi.

Asosiy qism. Alohida taʼlim ehtiyojli bolalar tushunchasi va ularning psixologik-pedagogik xususiyatlari.

Alohida taʼlim ehtiyojlariga ega bolalar kategoriyasi zamonaviy pedagogika va maxsus taʼlim nazariyasida kompleks va koʻp komponentli tushuncha sifatida talqin etiladi. Mazkur toifa oʻz ichiga jismoniy (harakat apparati buzilishlari), intellektual (aqliy rivojlanishdagi ortda qolish yoki iqtidorlilikning oʻziga xos shakllari), sensor (koʻrish va eshitish nuqsonlari), emotsional-irodaviy (xulq-atvor va hissiy barqarorlik bilan bogʻliq muammolar) hamda ijtimoiy rivojlanishdagi cheklanishlarga ega boʻlgan bolalarni qamrab oladi.

Ushbu bolalarning umumiy jihati shundan iboratki, ular standart taʼlim dasturlarini oʻzlashtirishda muayyan qiyinchiliklarga duch keladi va shu sababli maxsus pedagogik sharoitlar, moslashtirilgan oʻquv dasturlari hamda individual yondashuvni talab qiladi. Bu esa taʼlim jarayonida differensiallashgan va inkluziv metodologiyalardan foydalanishni zarur etadi.

Alohida ta’lim ehtiyojli bolalar rivojlanishining muhim xususiyatlaridan biri – ularning kognitiv jarayonlari (idrok, diqqat, xotira, tafakkur)ning o’ziga xos tarzda shakllanishidir. Masalan, ayrim bolalarda diqqatning barqaror emasligi yoki hajmining cheklanganligi kuzatilsa, boshqalarida esa axborotni qayta ishlash tezligi past bo’lishi mumkin. Shu bilan birga, emotsional-irodaviy sohada ham o’ziga xosliklar namoyon bo’ladi: tez ta’sirchanlik, o’z-o’zini boshqarishdagi qiyinchiliklar yoki aksincha, passivlik va ijtimoiy faollikning pastligi kabi holatlar uchraydi.

Mazkur toifadagi bolalar bilan ishlashda individualizatsiya tamoyili yetakchi o’rin egallaydi. Individual yondashuv har bir bolaning psixofiziologik xususiyatlari, rivojlanish darajasi, ehtiyojlari va qiziqishlarini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Shu bilan birga, differensiallashgan ta’lim metodikasi orqali o’quv materiali murakkablik darajasi, hajmi va taqdim etilish shakliga ko’ra moslashtiriladi.

Pedagogik jarayonda ijobiy psixologik muhitni shakllantirish ham alohida ahamiyat kasb etadi. Bunday muhit o’zaro hurmat, ishonch, qo’llab-quvvatlash va xavfsizlik hissiga asoslanadi. Aynan shu omillar bolaning ichki motivatsiyasini rag’batlantiradi, o’ziga bo’lgan ishonchini mustahkamlaydi hamda o’quv faoliyatiga ijobiy munosabatni shakllantiradi.

Ijtimoiy qo’llab-quvvatlash tizimi esa pedagog, ota-ona va tengdoshlar o’rtasidagi hamkorlikni o’z ichiga oladi. Bu tizim orqali bola o’zini jamiyatning to’laqonli a’zosi sifatida his eta boshlaydi, bu esa uning ijtimoiy moslashuv jarayonini sezilarli darajada yengillashtiradi. Ayniqsa, tengdoshlar bilan o’zaro muloqot jarayonida kommunikativ kompetensiyalar, ya’ni fikrni ifodalash, tinglash, murosaga kelish va hamkorlik qilish ko’nikmalari shakllanadi.

Ilmiy tadqiqotlar natijalari shuni ko’rsatadiki, ijobiy emotsional fon va qo’llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhit alohida ta’lim ehtiyojli bolalarning rivojlanishida determinatsion omil sifatida namoyon bo’ladi. Xususan, bunday sharoitda bolalarning kognitiv faolligi oshadi, ya’ni ular yangi bilimlarni o’zlashtirishga nisbatan faolroq bo’ladi, mustaqil fikrlashga intiladi hamda muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyati rivojlanadi.

Bundan tashqari, ijobiy ijtimoiy muhit kommunikativ kompetensiyalar rivojiga ham sezilarli ta’sir ko’rsatadi. Bola o’z fikrini erkin bayon etishga, boshqalarni tushunishga va ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etishga o’rganadi. Natijada uning ijtimoiy moslashuv darajasi oshib, jamiyatga integratsiyalashuv jarayoni samaraliroq kechadi.

Shunday qilib, alohida ta’lim ehtiyojli bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlarini chuqur o’rganish va ularni hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etish nafaqat ularning bilim olish samaradorligini oshiradi, balki shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi.

An’anaviy qadriyatlarning mohiyati va tarbiyaviy potentsiali.

An'anaviy qadriyatlar – bu jamiyatning ijtimoiy-madaniy tajribasini o'zida mujassam etgan, shaxsning axloqiy ongini shakllantirishga xizmat qiluvchi normativ-me'yoriy tizimdir. Ular quyidagi asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi:

- insonparvarlik va mehr-oqibat;
- ijtimoiy ierarxiyaga hurmat (kattalarga hurmat, kichiklarga g'amxo'rlik);
- sabr-toqat va tolerantlik;
- jamoaviylik va kooperativlik;
- oilaviy qadriyatlar va ijtimoiy mas'uliyat.

Mazkur qadriyatlar shaxsning ijtimoiy identifikatsiyasi, axloqiy pozitsiyasi va xulq-atvor strategiyalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, alohida ta'lim ehtiyojli bolalarda bu qadriyatlar o'ziga ishonch hissini mustahkamlash, ijtimoiy faollikni oshirish hamda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda samarali pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

An'anaviy qadriyatlarning pedagogik ahamiyati

Alohida ta'lim ehtiyojli bolalar tarbiyasida an'anaviy qadriyatlarning pedagogik ahamiyati ko'p qirrali xarakterga ega bo'lib, quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

a) Psixologik qo'llab-quvvatlovchi funksiyasi: Mehr-oqibat va bag'rikenglikka asoslangan ijtimoiy muhit bolaning o'zini qadrlangan subyekt sifatida his etishiga yordam beradi. Bu esa ichki motivatsiya, o'z-o'zini baholash va emotsional barqarorlikning oshishiga olib keladi.

b) Ijtimoiy integratsion funksiyasi: Jamoaviylik va hamjihatlik qadriyatlari bolalarning ijtimoiy aloqalar tizimiga kirib borishini osonlashtiradi, ularning tengdoshlari bilan samarali kommunikatsiya o'rnatish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

c) Axloqiy-regulyativ funksiyasi: An'anaviy qadriyatlar orqali bolalarda axloqiy me'yorlar, ijtimoiy maqbul xulq-atvor modellari va qaror qabul qilish kompetensiyalari shakllanadi. Bu esa ularning mustaqil hayotga tayyorgarligini oshiradi.

d) Inklyuziv muhitni rivojlantiruvchi funksiyasi: Milliy qadriyatlar asosida tashkil etilgan ta'lim muhitida ijtimoiy adolat, tenglik va o'zaro hurmat tamoyillari mustahkamlanadi. Natijada diskriminatsion holatlar kamayib, inklyuziv madaniyat shakllanadi.

An'anaviy qadriyatlarni pedagogik amaliyotga joriy etish mexanizmlari

An'anaviy qadriyatlarni alohida ta'lim ehtiyojli bolalar tarbiyasiga integratsiya qilish quyidagi metodik yo'nalishlar asosida amalga oshiriladi:

Oila va ta'lim muassasasi hamkorligini mustahkamlash – tarbiyaviy ta'sirning uzluksizligini ta'minlaydi;

Milliy o'yinlar, marosimlar va urf-odatlardan foydalanish – bolalarning emotsional faolligini oshiradi;

Integratsiyalashgan pedagogik yondashuv qadriyatlarni o‘quv va tarbiyaviy faoliyat mazmuniga tizimli singdirish;

Individual-reabilitatsion yondashuv – har bir bolaning psixofiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta’limni tashkil etish.

Xulosa. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy qadriyatlar alohida ta’lim ehtiyojli bolalar tarbiyasi tizimida nafaqat tarbiyaviy vosita, balki ko‘p funksiyali pedagogik hamda ijtimoiy-psixologik resurs sifatida namoyon bo‘ladi. Ularning mazmun-mohiyati shaxsning aksiologik (qadriyatga yo‘naltirilgan) ongini shakllantirish, ijtimoiy xulq-atvor me‘yorlarini interiorizatsiya qilish hamda shaxslararo munosabatlar tizimida faol ishtirok etish kompetensiyalarini rivojlantirish bilan chambarchas bog‘liqdir.

An’anaviy qadriyatlar ta’sirida alohida ta’lim ehtiyojli bolalarda axloqiy ong va xulq-atvor stereotiplari bosqichma-bosqich shakllanadi. Bu jarayon, o‘z navbatida, ijtimoiy normalarni anglash, ularga rioya qilish hamda ijtimoiy maqbul xatti-harakatlarni namoyon etishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mazkur qadriyatlar bolalarning ijtimoiy moslashuv mexanizmlarini faollashtiradi, ya’ni ular yangi ijtimoiy muhitga kirishish, unda o‘z o‘rnini topish va barqaror ijtimoiy aloqalar o‘rnatish qobiliyatini rivojlantiradi.

Psixologik nuqtai nazardan, an’anaviy qadriyatlarga asoslangan tarbiya emotsional barqarorlikni mustahkamlovchi omil sifatida alohida ahamiyatga ega. Mehr-oqibat, bag‘rikenglik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash muhitida tarbiyalangan bolalarda tashvish darajasi pasayadi, o‘z-o‘zini baholash adekvat shakllanadi hamda stressga chidamlilik (rezilyentlik) ortadi. Bu esa ularning ta’lim jarayonidagi faolligi va muvaffaqiyat ko‘rsatkichlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, an’anaviy qadriyatlar kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim determinatsion omil sifatida namoyon bo‘ladi. Jamoaviylik, o‘zaro hurmat va hamkorlik tamoyillariga asoslangan ijtimoiy tajriba bolalarda samarali muloqot qilish, ijtimoiy rollarni anglash, konfliktsiz muhitda o‘z fikrini ifodalash hamda boshqalar nuqtai nazarini qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Shu bois, zamonaviy inklyuziv ta’lim tizimini takomillashtirish jarayonida milliy va an’anaviy qadriyatlarni pedagogik faoliyatga ilmiy asosda integratsiya qilish strategik ahamiyat kasb etadi. Mazkur integratsiya tizimli, izchil va maqsadga yo‘naltirilgan holda amalga oshirilishi lozim bo‘lib, u o‘quv-tarbiya jarayonining barcha komponentlarini – maqsad, mazmun, metod, vosita va shakllarni qamrab olishi zarur.

Natijada, an’anaviy qadriyatlarga tayangan pedagogik yondashuv alohida ta’lim ehtiyojli bolalarning jamiyatda munosib o‘rin egallashi, ijtimoiy faolligining ortishi, mustaqil hayot kechirishga tayyorgarligining shakllanishi hamda ularning shaxsiy salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi. Bu esa, o‘z navbatida, inklyuziv jamiyatni barpo etishning muhim sharti sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. UNESCO. Inclusive Education Guidelines. – Paris, 2009.
3. Nurkeldiyeva D.K. Maxsus pedagogika asoslari. – Toshkent, 2019.
4. Xudoyberdiyev M. Pedagogik mahorat va innovatsiyalar. – Toshkent, 2021.
5. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.
6. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development. – Harvard University Press, 1979.
7. Ainscow M. Developing Inclusive Education Systems. – Routledge, 2005.

**QIZLAR KAMOLOTIDA OTA-ONA, MAKTAB VA MAHALLA
HAMKORLIGI: XALQARO TARBIYA MODELLARI ASOSIDA 5–7-
SINF O‘QUVCHILARI MISOLIDA TASHKIL ETISH MEXANIZMLARI**

Abdurazoqova Marg‘uba Muxammad qizi - Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi umumiy o‘rta ta’lim maktablarida 5–7-sinf qizlari tarbiyasini ota-ona, maktab va mahalla hamkorligi asosida tashkil etish masalalari yoritilgan. Shuningdek, rivojlangan davlatlar tajribasi asosida qizlar kamolotini ta’minlashga qaratilgan xalqaro tarbiya modellari tahlil qilinib, ularni milliy ta’lim tizimiga joriy etish mexanizmlari ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, oila, maktab va mahalla hamkorligi qizlar tarbiyasining samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligi asoslangan.

Kalit so‘zlar: qizlar tarbiyasi, hamkorlik, oila, maktab, mahalla, xalqaro tajriba, tarbiya modeli, 5–7-sinf, ma’naviy tarbiya, ijtimoiy hamkorlik

Abstract: This thesis examines the issues of organizing the upbringing of 5–7th grade girls in general secondary schools based on cooperation between parents, school, and community (mahalla). The study also analyzes international educational models aimed at ensuring girls' development and proposes mechanisms for their implementation into the national education system. The research findings show that cooperation between family, school, and community is an important factor in improving the effectiveness of girls' upbringing and moral development.

Keywords: girls' upbringing, cooperation, family, school, community, international experience, educational model, grades 5–7, moral education, social partnership

Аннотация: В данной тезисе рассматриваются вопросы организации воспитания девочек 5–7 классов в общеобразовательных школах на основе сотрудничества семьи, школы и махалли. Также анализируются международные модели воспитания, направленные на развитие девочек, и

разрабатываются механизмы их внедрения в национальную систему образования. Результаты исследования показывают, что сотрудничество семьи, школы и махалли является важным фактором повышения эффективности воспитания девочек.

Ключевые слова: воспитание девочек, сотрудничество, семья, школа, махалля, международный опыт, модель воспитания, 5–7 классы, духовно-нравственное воспитание, социальное партнерство

Kirish

Bugungi globallashuv jarayonida yosh avlod tarbiyasi, ayniqsa qizlar tarbiyasi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Jamiyatda sog‘lom ma‘naviy muhitni shakllantirish, oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash hamda kelajak avlodni barkamol inson sifatida tarbiyalashda qizlar tarbiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida qizlar tarbiyasini samarali tashkil etish, ota-ona, maktab va mahalla hamkorligini kuchaytirish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

5–7-sinf o‘quvchilari yosh jihatdan o‘smirlik davriga o‘tish bosqichida bo‘lib, bu davrda ularning psixologik, ijtimoiy va ma‘naviy rivojlanishida keskin o‘zgarishlar yuz beradi. Aynan shu davrda qizlarda ijtimoiy munosabatlar, qadriyatlar tizimi, hayotiy qarashlar shakllana boshlaydi. Shuning uchun qizlar tarbiyasida oila, maktab va mahalla hamkorligi muhim pedagogik omil hisoblanadi.

Asosiy qism

Qizlar tarbiyasini samarali tashkil etishda xalqaro tajriba muhim o‘rin tutadi. Jumladan, Finlandiya, Yaponiya, Janubiy Koreya va Singapur kabi davlatlarda ota-ona, maktab va jamoatchilik hamkorligi asosida yoshlar tarbiyasiga alohida e‘tibor qaratiladi. Bu davlatlarda ta‘lim jarayoni faqat maktab bilan cheklanib qolmay, balki ota-onalar va mahalliy jamoalar faol ishtirok etadigan tizim sifatida yo‘lga qo‘yilgan.

Masalan, Finlandiya ta‘lim tizimida ota-onalar maktab hayotining faol ishtirokchisi hisoblanadi. Ota-onalar bilan muntazam uchrashuvlar, seminarlar va treninglar tashkil etiladi. Bu orqali bolalarning ijtimoiy va ma‘naviy rivojlanishi nazorat qilinadi. Yaponiya tajribasida esa mahalla va jamoatchilikning yoshlar tarbiyasidagi o‘rni alohida ahamiyatga ega. Mahalla vakillari maktab bilan hamkorlikda tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etadi.

O‘zbekiston sharoitida ham mahalla institutining mavjudligi qizlar tarbiyasini samarali tashkil etishda katta imkoniyat yaratadi. Mahalla, ota-onalar va maktab hamkorligi orqali qizlarda milliy qadriyatlar, odob-axloq, mas‘uliyat, ijtimoiy faollik kabi fazilatlarni shakllantirish mumkin.

5–7-sinf qizlari bilan ishlashda quyidagi hamkorlik mexanizmlarini qo‘llash maqsadga muvofiq:

- ota-onalar bilan muntazam suhbat va seminarlar tashkil etish
- mahalla faollari bilan hamkorlikda tarbiyaviy tadbirlar o‘tkazish
- qizlar uchun ma‘naviy-ma‘rifiy to‘garaklar tashkil etish

- psixologik treninglar va maslahatlar o‘tkazish
- ijtimoiy loyihalar va tanlovlar tashkil etish

Mazkur mexanizmlar qizlarning ijtimoiy faolligini oshirish, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda ularni kelajak hayotga tayyorlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, qizlar kamolotini ta’minlashda ota-ona, maktab va mahalla hamkorligi muhim pedagogik omil hisoblanadi. Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, hamkorlik asosida tashkil etilgan tarbiya tizimi qizlarning ma’naviy, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

5–7-sinf qizlari bilan ishlashda hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish, ota-onalar bilan tizimli ishlarni yo‘lga qo‘yish, mahalla imkoniyatlaridan samarali foydalanish qizlar tarbiyasining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Oila to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. Sh.M.Mirziyoyev. Yangi O‘zbekiston strategiyasi.
4. Abduqodirov A. Pedagogik hamkorlik asoslari.
5. Hasanboyeva O. Oila pedagogikasi.
6. Yo‘ldoshev J. Tarbiya nazariyasi va metodikasi.

ПРОЕКТНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ФОРМА СОТРУДНИЧЕСТВА РОДИТЕЛЕЙ И ШКОЛЫ

Есимбекова Асылжан Омаровна, преподаватель-лектор
Жетысуского университета им. И.Жансугурова

Аннотация. В статье проектно-исследовательская деятельность рассматривается как одна из наиболее эффективных форм реального сотрудничества между семьей и школой. Автор показывает, что привычные способы взаимодействия родителей и педагогов часто сводятся к формальному информированию, контролю успеваемости и редкому участию в школьных событиях. В отличие от этого проектно-исследовательская работа создаёт пространство для совместного поиска ответов на вопросы, обсуждения хода исследования, анализа полученных данных и представления результатов, при этом сохраняя ведущую роль самого ребёнка. На основе анализа зарубежных исследований и нормативных документов Республики Казахстан обосновывается, что такая форма сотрудничества положительно влияет не только на учебные результаты детей, но и на укрепление взаимного доверия между семьёй и школой, формирование исследовательской культуры у школьников, повышение педагогической компетентности родителей и переход от формального участия к настоящему партнёрству.

Ключевые слова: сотрудничество родителей и школы, проектно-исследовательская деятельность, семейно-школьное партнёрство, начальное образование, развитие ребёнка, исследовательская культура ребёнка.

Annotatsiya. Ushbu maqolada loyihaga asoslangan tadqiqotlar oila va maktab oʻrtasidagi chinakam hamkorlikning eng samarali shakllaridan biri sifatida koʻrib chiqiladi. Muallif anʼanaviy ota-ona va oʻqituvchi oʻrtasidagi oʻzaro munosabatlar koʻpincha rasmiy axborot tarqatish, oʻquv natijalarini monitoring qilish va maktab tadbirlarida vaqti-vaqti bilan ishtirok etishga olib kelishini koʻrsatadi. Aksincha, loyihaga asoslangan tadqiqotlar savollarga javob izlash, tadqiqot jarayonini muhokama qilish, maʼlumotlarni tahlil qilish va natijalarni taqdim etish uchun birgalikda maydon yaratadi, bularning barchasi bolaning yetakchi rolini saqlab qoladi. Qozogʻiston Respublikasining xalqaro tadqiqotlari va meʼyoriy hujjatlarini tahlil qilish asosida, hamkorlikning ushbu shakli nafaqat bolalarning oʻquv natijalariga, balki oila va maktab oʻrtasidagi oʻzaro ishonchni mustahkamlashga, maktab oʻquvchilarida tadqiqot madaniyatini shakllantirishga, ota-onalarning pedagogik kompetentsiyasini oshirishga va rasmiy ishtirokdan chinakam sheriklikka oʻtishga ijobiy taʼsir koʻrsatishi koʻrsatilgan.

Kalit soʻzlar: ota-ona va maktab hamkorligi, loyihaga asoslangan tadqiqotlar, oila va maktab hamkorligi, boshlangʻich taʼlim, bolaning rivojlanishi, bolalar tadqiqot madaniyati.

Abstract. This article examines project-based research as one of the most effective forms of genuine collaboration between family and school. The author demonstrates that traditional parent-teacher interactions often boil down to formal information sharing, academic performance monitoring, and occasional participation in school events. In contrast, project-based research creates a space for collaboratively seeking answers to questions, discussing the research process, analyzing the data, and presenting the results, all while maintaining the child's leading role. Based on an analysis of international research and regulatory documents of the Republic of Kazakhstan, it is demonstrated that this form of collaboration has a positive impact not only on children's academic performance but also on strengthening mutual trust between family and school, fostering a research culture in schoolchildren, enhancing parents' pedagogical competence, and transitioning from formal participation to genuine partnership.

Key words: parent-school collaboration, project-based research, family-school partnership, primary education, child development, child research culture.

Современная школа все настойчивей осознает, что сотрудничество родителей и педагогов не просто вспомогательная задача, а одно из самых важных условий полноценного становления ребенка. Согласно международным аналитическим материалам, партнерство семьи и школы связано не только с повышением результата учебного процесса, но и с тем, что справедливо оценивает образовательный процесс с учетом реальных условий жизни ребенка, его социума и ресурсов его семейной среды. Именно

поэтому сегодня важно не просто понимание взаимодействия родителей и школы как двух сторон обмена сообщениями или загруженными мероприятиями, но это должна быть такая форма кооперации, когда семья включается в образовательный процесс не формально, а содержательно и по-настоящему. Это принципиально, в том числе и в плане равенства возможностей (equity): привлечение семей позволяет преодолевать социально-экономические барьеры и строить индивидуальные траектории поддержки. Согласно данным ОЭСР, школьные партнерства с семьями и сообществом имеют ключевую роль в решении комплексных задач такими как эмоциональное благополучие, психическое здоровье и цифровая грамотность детей. В отчете 2025 года указывается, что такие партнерства наиболее распространены именно с родителями (в 64% систем образования обязательны или реализуются в большинстве школ) так как позволяют школе лучше понимать контекст жизни ученика и снижают нагрузку педагогов за счет разделения ответственности. Исследования OECD в рамках PISA показывают, что партнерство семьи и школы имеет как домашнее, так и школьное измерение: родители могут обсуждать с ребенком учебные вопросы. Помогать ему, таким образом, не просто выстраивать свою образовательную траекторию, но общаться с педагогами, участвовать в школьной жизни, принимать отдельные решения. Эта логика особенно важна для понимания проектно-исследовательской деятельности, потому что она естественным образом объединяет обе сферы: работа начинается в школе, но продолжается дома в виде наблюдений, обсуждений, поиска материалов, уточнения гипотез, подготовки итогового продукта. Таким образом, проектно-исследовательская деятельность снимает жесткую границу между «школьным» и «семейным» участием в образовании ребенка. Согласно данным PISA 2018, родительское вовлечение в школьные дела (обсуждение прогресса ребенка с учителями, участие в управлении школой, волонтерство) имеет положительную корреляцию с результатами учащихся в чтении и их общим благополучием. В школах с высоким уровнем родительского участия проблемы с дисциплиной, а также поведение со стороны учителей, ниже, а также высоки показатели удовлетворенности школьной жизнью. В свою очередь, в школах с низким социально-экономическим положением вовлеченность родителей уже на 11 процентных пунктов ниже, что подчеркивает важность системных усилий по искоренению препятствий, связанных с рабочим временем родителей и не всегда удачным временем школьных мероприятий. Теоретически это отлично соотносится с подходом Дж.Эпштейн, рассматривающей школьно-семейное партнерство как систему взаимосвязанных форм участия: родительство, коммуникация, волонтерство, обучение дома, участие в принятии решений и сотрудничество с сообществом. Значение этой модели заключается в том, что она переводит разговор про взаимодействие семьи и школы из разряда «взаимоотношений» в разряд «серии взаимосвязанных форм участия».

Если опереться на эту логику, то проектно-исследовательская деятельность может быть понята не просто как учебная технология, а как педагогически оформленный способ соединения нескольких типов участия семьи сразу, прежде всего коммуникации, обучения дома и совместной ответственности за образовательный результат.

Содержательная специфика проектно-исследовательской деятельности раскрывается в исследованиях по project-based learning. Дж. Томас показывает, что проектное обучение не сводится к выполнению отдельного задания или изготовлению продукта. Его сущностными признаками выступают центральность проекта для учебного процесса, наличие ведущего вопроса, конструктивное исследование, автономия учащихся и реалистичность задачи. Эти характеристики особенно важны для темы сотрудничества родителей и школы, поскольку задают пределы взрослого участия: родитель не подменяет ребенка, а включается в обсуждение проблемы, поддержку поиска и организацию условий для самостоятельной познавательной работы.

С. Белл, анализируя потенциал проектного обучения для школы XXI века, подчеркивает, что оно строится на исследовательском поиске, выборе, кооперации и публичном представлении результата. В таком формате родитель перестает быть только внешним наблюдателем за школьной жизнью ребенка. Он становится участником образовательного процесса в иной роли, не контролера и не исполнителя работы вместо ребенка, а партнера, который помогает удерживать интерес к задаче, обсуждать ход исследования, поддерживать рефлекссию и связывать школьный проект с жизненным опытом семьи. Тем самым проектно-исследовательская деятельность меняет саму антропологию взаимодействия, вместо одностороннего требования школа получает пространство диалога, а семья получает пространство осмысленного участия.

Эмпирические исследования также подтверждают, что проектная форма работы способна усиливать родительскую вовлеченность. В исследовании M.Souto-Manning и K.Lee, посвященном восприятию родителями проектного подхода во втором классе, были зафиксированы положительные оценки такой работы: родители связывали ее с ростом учебной мотивации детей, формированием сообщества обучающихся, раскрытием сильных сторон ребенка, улучшением академических результатов и усилением собственного участия в образовательном процессе. Существенно, что первоначальное недоверие к проектной работе по мере накопления опыта уступало признанию ее развивающего потенциала. Это особенно показательно для школьной практики, где родители нередко воспринимают «настоящее обучение» исключительно через традиционные формы заданий и контроля.

Современные исследования совместного обучения детей и родителей в исследовательских задачах показывают, что семейное участие может быть не только эмоциональной поддержкой, но и когнитивным ресурсом. В работе А.

K. Møller и С. F. Каур показано, что при выполнении inquiry-based заданий родители и дети совместно осваивают способы рассуждения, пробуют разные стратегии решения и выстраивают «мягкое сопровождение» друг друга в процессе поиска ответа. Для школьной педагогики это означает важную вещь: правильно организованная проектно-исследовательская деятельность переводит родительское участие из режима бытовой помощи в режим совместного познания. В такой модели семья становится не приложением к школе, а частью расширенной образовательной среды ребенка.

Дополнительные исследования подтверждают эти выводы. Например, в рамках Dual Capacity-Building Framework (Mapp & Kuttner, 2013) подчеркивается, что эффективное партнерство возникает только тогда, когда и у родителей, и у педагогов развиваются навыки, знания и убеждения для совместной работы. Проектно-исследовательская деятельность идеально вписывается в эту рамку, поскольку требует от взрослых не просто контроля, а совместного построения знаний. Аналогично, недавние работы по play-based и project-based learning в контексте family-school-community partnerships (Keung et al., 2023) демонстрируют, как такие проекты способствуют формированию bonding и bridging social capital, укрепляя связи внутри школы и между семьями и сообществом.

Вместе с тем сама по себе идея партнерства не обеспечивает его качества. Исследование Р. Десландес показывает, что устойчивые программы сотрудничества семьи, школы и сообщества возникают там, где они встроены в образовательный проект школы, обеспечены специальной координацией и опираются на продуманные планы действий. Следовательно, если проектно-исследовательская деятельность рассматривается как форма сотрудничества родителей и школы, она должна быть институционально организована: необходимы понятные правила участия семьи, распределение ролей, формы обратной связи, совместное обсуждение тем и прозрачные критерии оценки результатов. Без этого даже полезная идея может остаться разовой практикой без долговременного эффекта.

Практические рекомендации из международного опыта (например, Edutopia и австралийские программы Positive Behaviour for Learning) включают приглашение родителей в качестве экспертов по темам проектов, совместное обсуждение результатов и интеграцию семейного опыта в школьные задания. Это не только повышает мотивацию детей, но и делает обучение аутентичным и связанным с реальной жизнью.

Для казахстанского образовательного контекста подобная постановка вопроса имеет и нормативное основание. Закон Республики Казахстан «Об образовании» закрепляет права и обязанности родителей как законных представителей в сфере получения ребенком образования (ст. 49). Однако правовая фиксация участия семьи сама по себе еще не означает педагогически содержательного партнерства. Именно поэтому проектно-исследовательская деятельность представляется перспективной формой

конкретизации этих норм, она позволяет перевести участие родителей из области формального присутствия в область совместной образовательной ответственности, где главной фигурой остается ребенок, а школа и семья выступают как согласованные стороны его развития. В Казахстане уже появляются инициативы по усилению родительского вовлечения (например, через программы Parents International), что создает благоприятную почву для внедрения проектных методов.

Следовательно, проектно-исследовательская деятельность может быть рассмотрена как одна из наиболее продуктивных форм сотрудничества родителей и школы. Ее педагогическая ценность заключается в том, что она соединяет учебную задачу, жизненный опыт семьи и субъектную активность ребенка. В отличие от традиционных моделей взаимодействия, основанных преимущественно на контроле и информировании, она строится на совместном поиске, обсуждении, наблюдении, рефлексии и представлении результата. В этом смысле проектно-исследовательская деятельность выступает не внешним дополнением к учебному процессу, а особым способом организации общего развивающего пространства «ребенок-семья-школа», в котором сотрудничество приобретает реальное содержательное наполнение.

Для успешной реализации школам рекомендуется:

разрабатывать четкие руководства по участию родителей в проектах (роли, этапы, оценка);

проводить тренинги для педагогов по работе с семьями в проектном формате;

мониторить результаты через опросы родителей и детей, фиксируя рост мотивации,

академических навыков и семейной вовлеченности;

интегрировать проектные методы в школьные программы с учетом культурного и регионального контекста Казахстана.

Такая системная работа позволит не только повысить качество образования, но и укрепить социальную сплоченность вокруг школы как центра развития сообщества.

ЛИТЕРАТУРА

1. OECD. School partnerships addressing child well-being and digital technology. – Paris: OECD Publishing, 2025. – DOI: <https://doi.org/10.1787/3c946a99-en>
2. OECD. PISA 2018 Results (Volume III): What School Life Means for Students' Lives. – Paris: OECD Publishing, 2019. – DOI: <https://doi.org/10.1787/acd78851-en>.
3. Epstein J. L., Sanders M. G., Sheldon S. B., Simon B. S., Salinas K. C., Jansorn N. R., Van Voorhis F. L., Martin C. S., Thomas B. G., Greenfield M. D., Hutchins D. J., Williams K. J. School, family, and community partnerships: Your

Handbook for Action. 4th ed. – Thousand Oaks, CA: Corwin, 2018. – URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED586508>

4. Thomas J. W. A Review of Research on Project-Based Learning. – San Rafael, CA: the Autodesk Foundation, 2000: https://tecfa.unige.ch/proj/eteach-net/Thomas_researchreview_PBL.pdf

5. Bell S. Project-Based Learning for the 21st Century: Skills for the Future // The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas. – 2010. – Vol. 83, no. 2. – P. 39–43. – DOI: <https://doi.org/10.1080/00098650903505415>

6. Souto-Manning M., Lee K. “In the beginning I thought it was all play”: Parents’ Perceptions of the Project Approach in a Second Grade Classroom // The School Community Journal. – 2005. – Vol. 15, no. 2. – P. 7-20.

7. Møller A.K., Kaup C. F. Parents’ and Children’s Learning When Collaborating on Inquiry-Based Mathematics and Computational Thinking Tasks // Journal of Pedagogical Research. – 2023. – Vol. 7, no. 2. – P. 108-126: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1380990>

8. Deslandes R. Designing and Implementing School, Family, and Community Collaboration Programs in Quebec, Canada // School Community Journal. – 2006. – Vol. 16, no. 1. – P. 81-106. – URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ794805>

9. Об образовании: Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III (с изм. и доп.). – Ст. 49: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319>

10. Mapp K. L., Kuttner P. J. Partners in Education: A Dual Capacity-Building Framework for Family–School Partnerships. – Washington, DC: U.S. Department of Education, 2013. – URL: <https://www.ed.gov/sites/ed/files/documents/family-community/partners-education.pdf>

11. Keung C. et al. A family-school-community partnership supporting play-based learning: A social capital perspective // Teaching and Teacher Education. – 2023. – Vol. 135. – DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2023.104030>

СОТРУДНИЧЕСТВО РОДИТЕЛЕЙ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ СТУДЕНТАМИ ПОЭТИКИ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Медетова Раушан Мамадияровна – заведующая отделом, доктор педагогических наук, старший научный сотрудник,
Пирматова Мадина Серик кизи – соискатель Национального института педагогики воспитания

Аннотация. В статье речь идёт о сотрудничестве родителей и образовательных учреждений при изучении студентами русской литературы.

Ключевые слова: сотрудничество родителей и образовательных учреждений, русская литература, методика, поэтика, художественное произведение, изучение, воспитание.

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarining rus adabiyotini o‘rganishida ota-onalar va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlik muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: ota-onalar va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlik, rus adabiyoti, metodika, poetika, adabiy asar, o‘rganish, tarbiya.

Abstract. This article discusses collaboration between parents and educational institutions in students’ study of Russian literature.

Key words: collaboration between parents and educational institutions, Russian literature, methodology, poetics, literary work, study, education.

Современное учебное занятие по русской литературе, как показывает анализ научных публикаций, учебных и методических пособий, педагогической практики, материалов конкурсов профессионального мастерства, трудно себе представить без целенаправленной, систематической работы, предполагающей сотрудничество и сотворчество преподавателя и студентов, к которой при необходимости подключаются преподаватели других учебных дисциплин, сотрудники информационно-ресурсных центров, а также родители.

При этом все активнее используются возможности внеаудиторной деятельности, неисчерпаемые ресурсы информационного пространства, дающие простор для проявления исследовательских и творческих способностей студентов, реализации самых смелых проектов, содействующие развитию аналитических и интерпретационных умений, а также «мягких навыков» (soft skills) и «твёрдых навыков» (hard skills), которые будут востребованы независимо от того, какой род деятельности выберет в последующем студент. Речь идет, о четырех группах таких навыков: коммуникация, коллаборация (сотрудничество), критическое мышление и креативность.

Особую значимость приобретают в последнее время еще две группы таких навыков: самопрезентация и медиакомпетентность. Исходя из сказанного выше, мы решили рассмотреть обучение в сотрудничестве на учебных занятиях по русской литературе и во внеаудиторной деятельности в сравнительно-историческом аспекте и представить отдельные современные практики.

Анализ научных публикаций, нормативно-правовых документов, учебной и методической литературы, публицистики и мемуаристики разных периодов развития литературного образования и методики преподавания русской литературы в высшем образовательном учреждении позволяет говорить о некоторых *ведущих закономерностях*, связанных с исследуемой нами проблемой обучения в сотрудничестве.

Во-первых, содержание литературного образования и методические подходы к работе с художественным текстом на учебных занятиях по литературе самым тесным образом связаны с развитием русской литературы.

Во-вторых, вся история литературного образования и методики преподавания русской литературы может быть представлена как

«постепенное, но неуклонное движение к читателю», что подтверждает анализ опыта отдельных образовательных учреждений и публикаций педагогов-словесников.

В русской литературе имеется целый ряд важных для изучения и воспитания квалифицированного читателя моментов и вводятся такие значимые для демонстрации движения методики к студенту понятия, как «внимательный читатель», «рефлексивная сторона мышления», «воображение», «ассоциация», «резонанс», «медленность и осторожность восприятия» и другие, подробно говорится о разном выборе текстов для чтения и разбора применительно к разным возрастным группам, а также о разной степени руководства чтением и его принципиальных основаниях.

В-третьих, учебные занятия по русской литературе, несмотря на необходимые ограничения, связанные с определенной заданностью содержания и формата общения преподавателя и студентов, тем не менее, всегда чутко реагировали на появление новых форм коммуникации, заимствовали отдельные формы и приемы обучения не только из высшей школы, но и из широкого культурного и информационного пространства. К примеру, театральные студии и кружки, чтение по ролям, инсценирование, мизансценирование, подготовка рецензии на спектакли; кино- или телеуроки.

Кроме того, широкое распространение получили такие формы работы, как составление киносценария, сопоставление литературного произведения и его театральной или кинематографической версии, литературные игры по образцу телевизионных передач. Такие виды деятельности, разумеется, предполагали работу в группе, сотрудничество и сотворчество преподавателя и студента, взаимосвязь аудиторной и внеаудиторной работы.

Особое место в истории литературного образования справедливо отводится литературным обществам, творческим объединениям, литературным собраниям, читательским клубам, литературным беседам. Проведение учебной дискуссии при непосредственном руководстве преподавателя и эвристической беседы в целях литературного развития, а также развития речи и самостоятельности студентов – это форма внеаудиторной работы, способствующая эффективной организации учебного диалога и обучения в сотрудничестве.

В-четвертых, все изменения в культурном и информационном поле, приводившие и к изменениям в методике обучения русской литературе, становились предметом исследования. От начального периода увлечения и зачастую не вполне оправданного чрезмерного использования новых информационных технологий и форматов (например, киноуроки и телеуроки или цифровые образовательные ресурсы) преподаватели приходили к научно обоснованному их привлечению на уроках русской литературы в качестве необходимого инструмента, не заменяющего традиционные приемы работы, способствующие формированию интереса к чтению художественных текстов, их анализу и интерпретации. Показательно в этом смысле мнение

известного специалиста по теории чтения Ю.П. Мелентьевой о том, что «для формирования полноценного восприятия текста (т.е. полноценного чтения) цифровое чтение должно быть освоено читателем после овладения традиционным чтением, а не предшествовать ему».

Обратимся к отдельным формам обучения в сотрудничестве, которые использовались нами на уроках русской литературы и во внеаудиторной деятельности в ходе проведения опытно-экспериментальной работы. Говоря об использовании методики обучения в сотрудничестве, мы имеем при этом в виду гармоничное сочетание традиций национальной педагогики и методики преподавания русской литературы, поисков и опыта национальной педагогики сотрудничества (В.И. Андриянова, Л.Т. Ахмедова, Е.А. Лагай, Ю.У. Матенова, Н.М. Петрухина и др.) и пришедшей из зарубежной дидактики технологии обучения в сотрудничестве (Д.У. Джонсон, М.Б. Тинзман, Э. Джексон и др.).

Обучение в сотрудничестве на учебных занятиях по русской литературе рассматривается нами как коммуникация и командное взаимодействие участников образовательных учреждений.

По мнению В.А. Сухомлинского, обеспечить этому процессу интерактивность и дать студентам необходимый эмоциональный стимул к чтению призвана групповая форма работы, в результате которой можно говорить о том, что студенты «полюбили книгу, научились познавать по книге не только окружающий мир, но и самих себя». Реализация творческого потенциала студента при работе в сотрудничестве видится нам следствием интеллектуального и эмоционального напряжения, необходимого для осмысленного восприятия и понимания литературного произведения.

Проект «Литературный клуб» стал своеобразным началом опытно-экспериментальной работы по актуализации уже известных и разработке, а также внедрении в практику новых (или обновленных) форм обучения в сотрудничестве изучения русской литературы. Особые условия обучения, в том числе дополнительные занятия по курсам «Филологическая лаборатория» и «Литературы стран изучаемых языков», дали простор для творчества, позволили больше времени уделить работе в группах и индивидуальной работе, что необходимо для эффективной организации обучения в сотрудничестве на учебных занятиях по русской литературе, в особенности, если речь идёт об изучении больших по объёму произведений.

Одной из важных задач проекта на начальном этапе работы стало создание особого образовательного пространства аудитории, где изучается русская литература, в котором представлены не только традиционно размещаемые здесь портреты писателей, стендовые материалы по теории и истории русской литературы, но и небольшая библиотека с электронным каталогом и особой полкой-шаром для буккроссинга, стенд «Наши филологические достижения» и полка «Что мы сейчас читаем?», места для отдыха, чтения и рисования, настольные игры, маркерная доска,

дополнительная информация, представленная в интерактивном режиме. Традиционная аудитория, где преподаётся русская литература превратился в кабинет чтения и общения, где можно было спокойно почитать, оставить отзыв или рисунок, обсудить, продолжить работу в группе, начатую на учебном занятии. Нельзя не сказать и о том, что создание пространства аудитории также результат сотрудничества: студенты вместе с преподавателем следили за состоянием аудитории, помогали в оформлении каталога литературы, пополнении коллекции настольных игр и библиотечного фонда, в дизайнерском оформлении кабинета. Педагогическая мемуаристика играет большую роль в воспитании студента в созданной в аудитории атмосфере.

Одной из эффективных форм обучения в сотрудничестве, способной сделать изучение классического произведения более живым и интересным, является коллективное устное сочинение как вид устной творческой работы, которая представляет собой развернутое высказывание группы студентов на заданную тему. Его истоки можно найти как в опыте организации литературных бесед, о которых шла речь выше, так и в публикациях педагогов, сторонников проектного метода, и педагогов-новаторов. Работая над таким сочинением, преподаватель, безусловно, учитывает опыт создания студентами других развернутых устных и письменных высказываний (устный и письменный ответ на вопрос, традиционное сочинение, отчет о выполнении индивидуального или группового задания и др.). Важное отличие коллективного устного сочинения от традиционного письменного в том, что оно может использоваться на любом этапе работы с литературным произведением (предшествовать чтению, стать частью разговора о произведении, его сюжете, героях, проблематике или художественном своеобразии, стать основой урока-рефлексии или финальной проверочной работы). Новейшие технологии (интерактивная доска, социальные сети и др.) внесут элемент новизны и в процесс создания коллективного устного сочинения, и в оформление результата работы над ним. Проблемный вопрос, лично значимый для студентов, способный заинтересовать, вызвать разные суждения и, возможно, дискуссию, является одним из самых действенных способов задать продуктивное направление мыслям студентам. Пример такого проблемного вопроса: «Легко ли быть честным человеком?» (на материале романа А.С.Пушкина «Капитанская дочка».) Пример традиционной формулировки темы: «Любовь и долг в рассказах И.А.Бунина «Кавказ» и А.П.Чехова «О любви». Допустимо дать несколько более узких тем по одному произведению и распределить их между группами (или предложить группам выбор).

Одним из значимых продуктов реализации принципа сотрудничества во внеаудиторной деятельности стало создание студентами коллективного эссе «Смогли бы мы?». Студентам было предложено написать в свободной форме эссе по поэтике художественных произведений – творческое задание,

направленное на анализ структуры, стиля, художественных образов и композиции текста. Эссе предполагало свободную форму, отражающую личное восприятие и теоретическое понимание автора: анализ художественного образа: как автор создает художественный мир; стиль и композиция: особенности построения сюжета, использование художественных средств; свобода самовыражения: размышления о роли автора, жанровые особенности, отсылка к историческому контексту, что помогло развить навыки критического мышления и проанализировать литературный процесс. После чего в процессе групповой работы был подготовлен текст коллективного эссе, ставшего основой для сценария чтецкого спектакля.

Большой отклик у студентов вызывают формы работы в сотрудничестве в аудитории и вне аудитории, связанные с использованием новейших технологий и медиаформатов. Некоторые из них уже вошли в практику преподавания и нашли отражение в публикациях. Нами были разработаны задания, связанные с анализом и интерпретацией образов классических литературных произведений и основанные на использовании элементов современного формата скринлайф, специфика которого заключается в том, что все события в нем происходят на экране электронного гаджета, а действия героев связаны с его использованием. В процессе организации такой работы, когда студенты, как при любом творческом прочтении текста (инсценировке, чтении по ролям и др.), представляли себя на месте литературных героев (создавая аккаунты в специальных социальных сетях), мы учитывали, с одной стороны, научно-методические и психологические основания изучения литературы: продуктивный, ориентированный на сотрудничество методический опыт предшественников (сочинения от лица персонажей, суды над литературными героями и др.), а, с другой стороны, – реалии современного информационного пространства, в котором находится студент и которое предоставляет широкие возможности для творческой и игровой деятельности.

Читательским форумом, как известно, изначально называлось пространство (городская площадь и прилегающая к ней застройка) в городах Римской империи, предназначенное для общения граждан, официальных встреч, заседаний. Позднее форумами стали называть организованные с целью обмена опытом представительные собрания и съезды. С появлением Интернета форумами также стали называть сайты, предназначенные для коллективного обсуждения чего-либо. Таким образом, форум во все времена – это пространство, реальное или виртуальное, в котором осуществляются обмен информацией и мнениями, диалог, сотрудничество. Читательский форум как форма сотрудничества подготовлен всем ходом истории литературного образования (литературные собрания, литературные беседы, читательские клубы и др.).

Организованный на читательском форуме диалог позволяет изучить интересы студентов и создать основу для дальнейшей работы по руководству их чтением. Другая, не менее важная цель проведения такого форума, – развитие интереса к чтению посредством знакомства с жанровым и тематическим разнообразием художественной литературы, новинками современной литературы.

Эффективность использования предложенных форм обучения в сотрудничестве на учебных занятиях по русской литературе и во внеаудиторной деятельности подтверждается не только результатами групповой работы, но индивидуальными достижениями студентов, демонстрирующими более глубокое понимание поэтики художественных произведений, сформированные аналитические, интерпретационные и коммуникативные умения, а главное – интерес к чтению и работе в группе.

Литература

1. Заботнов П.В. Обучение в сотрудничестве на уроках литературы и во внеурочной деятельности: использование элементов скринлайфа // Педагогика и психология образования. – М., 2024. – № 1. – С. 61-72.

2. Скафтымов А.П. Поэтика художественных произведений. – М.: Высшая школа, 2007. – 535 с.

ХАЛҚАРО ТАРБИЯ МОДЕЛЛАРИ ВА УЛАРНИНГ КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ МЕТОДОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ

Махмудов Абдулхалим Хамидович – п.ф.д., профессор, Қори Ниёзий номидаги Тарбия педагогикаси миллий институти, "Миллий тарбиянинг рақамли педагогик таъминоти" илмий-тадқиқот бўлими мудири

Аннотация: Мазкур мақолада халқаро тарбия моделлари ва уларнинг концептуал асосларини шакллантиришнинг методологик жиҳатлари илмий-назарий нуқтаи назардан таҳлил қилинган. Унда тарбия моделларининг мазмуни, турлари ҳамда уларни шакллантиришда қўлланиладиган замонавий методологик ёндашувлар ёритилган.

Калит сўзлар: халқаро тарбия моделлари, концептуал асослар, методологик ёндашув, шахсга йўналтирилганлик, компетенциявий ёндашув, синергетика, социомаданий ёндашув, таълим тизими, инновацион технологиялар, педагогик жараён.

Аннотация: В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируются международные модели воспитания и методологические аспекты формирования их концептуальных основ. В ней освещены содержание, виды моделей воспитания, а также современные методологические подходы, используемые при их формировании.

Ключевые слова: международные модели воспитания, концептуальные основы, методологический подход, личностно-ориентированность,

компетентностный подход, синергетика, социокультурный подход, система образования, инновационные технологии, педагогический процесс.

Abstract: This article analyzes international educational models and the methodological aspects of forming their conceptual foundations from a scientific and theoretical perspective. It highlights the content and types of educational models, as well as modern methodological approaches used in their formation.

Keywords: international educational models, conceptual foundations, methodological approach, student-centeredness, competency-based approach, synergetics, sociocultural approach, educational system, innovative technologies, pedagogical process

Жаҳонда кечаётган глобаллашув жараёнлари, ахборот-коммуникация технологияларининг жадал ривожланиши ҳамда таълим соҳасидаги интеграциялашув тенденциялари тарбия тизимида янгича ёндашувларни талаб этмоқда. Бугунги кунда жамият тараққиёти нафақат билимли, балки юксак маънавий-ахлоқий фазилатларга эга, мустақил фикрлай оладиган ва ижтимоий фаол шахсни тарбиялаш билан бевосита боғлиқдир. Шу нуқтаи назардан, халқаро тарбия моделларини ўрганиш, уларнинг концептуал асосларини таҳлил қилиш ва миллий таълим тизимида мос равишда шакллантириш долзарб илмий-амалий аҳамият касб этмоқда[1, 2].

Турли мамлакатларда шаклланган тарбия моделлари ўзига хос педагогик анъаналар, маданий қадриятлар ва ижтимоий эҳтиёжларга асосланган бўлиб, уларни ўзаро таққослаш ва умумлаштириш орқали самарали педагогик ечимларни ишлаб чиқиш мумкин. Айниқса, гуманистик, компетенциявий, социомаданий ва инновацион ёндашувларга асосланган халқаро тарбия моделлари шахс камолотини таъминлашда муҳим омил сифатида намоён бўлмоқда.

Мазкур тадқиқотда халқаро тарбия моделлари ва уларнинг концептуал асосларини шакллантиришнинг методологик жиҳатлари илмий-назарий жиҳатдан таҳлил қилинади. Шунингдек, тарбия жараёнида қўлланиладиган замонавий методологик ёндашувлар, уларнинг ўзаро боғлиқлиги ва самарадорлиги ёритилади. Тадқиқотнинг асосий мақсади – халқаро тажрибаларга таянган ҳолда тарбия моделларини шакллантиришнинг илмий асосларини очиқ бериш ҳамда уларни миллий таълим тизимида жорий этишнинг самарали йўллари аниқлашдан иборат.

Ушбу масаланинг ўрганилиши замонавий педагогика фани олдида турган муҳим вазифалардан бири бўлиб, у тарбия жараёнини такомиллаштириш, таълим сифати ва самарадорлигини оширишга хизмат қилади[3, 4].

Халқаро тарбия моделлари ва уларнинг концептуал асосларини шакллантириш масаласи замонавий педагогикада муҳим илмий йўналишлардан бири ҳисобланади. Ушбу жараённи чуқур англаш учун,

аввало, тарбия моделларининг мазмуни, уларнинг турлари ва уларни шакллантиришда қўлланиладиган методологик ёндашувларни таҳлил қилиш зарур.

Халқаро тарбия моделлари турли мамлакатлардаги таълим-тарбия амалиёти асосида шаклланган бўлиб, улар муайян педагогик ғоялар, қадриятлар ва мақсадларга таянади. Ушбу моделлар орқали шахсни ҳар томонлама ривожлантириш, унинг ижтимоийлашувини таъминлаш ва жамият талабларига мослаштириш кўзда тутилади. Замонавий шароитда қуйидаги тарбия моделлари алоҳида аҳамият касб этмоқда: *гуманистик, компетенциявий, социомаданий* ва *инновацион-рақамли* тарбия моделлари.

Гуманистик тарбия модели замонавий педагогиканинг муҳим йўналишларидан бири бўлиб, у инсонни олий қадрият сифатида эътироф этади. Ушбу модель шахснинг эркинлиги, кадр-қиммати, ички имкониятлари ва ижодий салоҳиятини ривожлантиришга қаратилган. Шу боис, уни шакллантириш муайян методологик асосларга таянади. Аввало, гуманистик тарбия моделининг асосий методологик тамойили — шахсга йўналтирилган ёндашув ҳисобланади. Бу ёндашувга кўра, ҳар бир ўқувчи такрорланмас индивидуал шахс сифатида қаралади. Тарбия жараёнида унинг қобилиятлари, қизиқишлари, эҳтиёжлари ва психологик хусусиятлари ҳисобга олинади.

Иккинчи муҳим жиҳат — субъект-субъект муносабатларини таъминлашдир. Гуманистик моделда ўқитувчи ва ўқувчи ўртасидаги муносабатлар ҳамкорлик ва ўзаро ҳурмат асосида қурилади. Ўқитувчи авторитар позициядан воз кечиб, маслаҳатчи, ҳамкор ва йўл кўрсатувчи сифатида фаолият юритади. Бу эса тарбия жараёнида ишончли ва эркин мулоқот муҳитини шакллантиради.

Учинчи методологик жиҳат — фаолиятга асосланган ёндашувдир. Гуманистик тарбияда шахс фаол иштирок орқали ривожланади. Шу сабабли, ўқувчилар турли ижодий топшириқлар, муаммоли вазиятлар ва амалий фаолиятларда иштирок этиши орқали ўз имкониятларини намоён қилади. Бу жараён уларда мустақил фикрлаш ва қарор қабул қилиш қобилиятини шакллантиради.

Тўртинчи жиҳат — рефлексив ёндашув ҳисобланади. Бу ёндашув орқали ўқувчилар ўз фаолиятини таҳлил қилиш, ўз-ўзини баҳолаш ва шахсий ривожланиш йўналишларини белгилашни ўрганадилар. Рефлексия шахснинг ички дунёсини англаш ва ўзини такомиллаштиришда муҳим аҳамият касб этади.

Бешинчи методологик асос — қадриятларга йўналтирилганликдир. Гуманистик тарбия инсонпарварлик, эркинлик, масъулият, толерантлик ва ҳамжиҳатлик каби умуминсоний қадриятларга таянади. Бу қадриятлар тарбия жараёнида нафақат ўргатилади, балки амалий фаолият орқали шакллантирилади.

Компетенциявий тарбия модели замонавий таълим тизимида устувор аҳамият касб этувчи ёндашувлардан бири бўлиб, у ўқувчиларда билим, кўникма ва малакаларни комплекс ҳолда шакллантиришга қаратилган. Ушбу модель шахсининг ҳаётий фаолиятда муваффақиятли иштирок этиши, ижтимоий мослашуви ва рақобатбардошлигини таъминлашга хизмат қилади. Шу сабабли, уни шакллантириш муайян методологик асосларга таянади.

Аввало, компетенциявий тарбия моделининг асосий методологик тамойили — натижага йўналтирилган ёндашувдир. Бу ёндашувда таълим жараёнининг асосий мақсади сифатида ўқувчининг муайян компетенцияларни эгаллаши белгиланади. Яъни, фақат билимларни ўзлаштириш эмас, балки уларни амалий фаолиятда қўллаш қобилияти шакллантирилади.

Иккинчи муҳим жиҳат — фаолиятга асосланган ёндашув ҳисобланади. Унга кўра, ўқувчилар билимларни тайёр ҳолда қабул қилмайди, балки турли амалий машғулотлар, муаммоли вазиятлар ва лойиҳалар орқали мустақил равишда эгаллайди. Бу эса уларда таҳлил қилиш, қарор қабул қилиш ва ижодий фикрлаш кўникмаларини ривожлантиради.

Учинчи методологик асос — интегратив ёндашувдир. Компетенциявий моделда турли фанлар ўртасидаги боғлиқлик кучайтирилиб, билимлар тизимли равишда шакллантирилади. Бу ўқувчининг мураккаб ҳаётий муаммоларни комплекс тарзда ҳал қилиш қобилиятини ривожлантиради.

Тўртинчи жиҳат — шахсга йўналтирилганликдир. Компетенциявий тарбияда ҳар бир ўқувчининг индивидуал имкониятлари, қизиқишлари ва ривожланиш суръати ҳисобга олинади. Бу эса таълим жараёнини самарали ташкил этишга ёрдам беради.

Бешинчи муҳим жиҳат — рефлексив ёндашув ҳисобланади. Ушбу ёндашув орқали ўқувчилар ўз фаолиятини баҳолаш, хатоларини таҳлил қилиш ва келгуси ривожланиш йўналишларини белгилашни ўрганадилар. Бу жараён уларда ўз-ўзини бошқариш ва мустақил ривожланиш қобилиятини шакллантиради.

Шунингдек, компетенциявий тарбия моделини шакллантиришда амалийлик ва ҳаётийлик тамойили муҳим аҳамиятга эга. Яъни, таълим мазмуни реал ҳаёт билан боғланиб, ўқувчиларни кундалик ҳаётда учрайдиган муаммоларни ҳал қилишга тайёрлайди.

Бундан ташқари, баҳолашнинг замонавий усуллари ҳам методологик жиҳат сифатида муҳимдир. Компетенциявий ёндашувда анъанавий билимни текшириш билан чекланиб қолмасдан, портфолио, лойиҳа ишлари, кейслар ва амалий топшириқлар орқали баҳолаш кенг қўлланилади.

Социомаданий тарбия модели шахсни муайян ижтимоий ва маданий муҳитда ривожлантиришга қаратилган педагогик ёндашув ҳисобланади. Ушбу модель жамиятнинг маданий мероси, кадриятлари ва ижтимоий муносабатлар тизимида таянади ҳамда ўқувчини фаол ижтимоий субъект

сифатида шакллантиришни мақсад қилади. Шу боис, уни шакллантириш комплекс методологик асосларга таянади.

Аввало, социомаданий тарбия моделининг асосий методологик тамойили — маданиятга асосланган ёндашувдир. Бу ёндашувга кўра, тарбия жараёни миллий ва умуминсоний маданий қадриятлар негизида ташкил этилади. Ўқувчилар маданий мерос, анъаналар ва урф-одатлар билан танишиш орқали ўз миллий ўзлигини англайди ва

жамиятда муносиб ўрин эгаллашга тайёрланади.

Иккинчи муҳим жиҳат — ижтимоийлашувга йўналтирилганликдир. Социомаданий модель шахсни жамият ҳаётига фаол жалб этишни назарда тутди. Бу жараёнда ўқувчилар ижтимоий ролларни ўзлаштиради, жамоада ишлаш, мулоқот қилиш ва ҳамкорлик қилиш кўникмаларини ривожлантиради.

Учинчи методологик асос — фаолиятга асосланган ёндашув ҳисобланади. Ушбу ёндашувда тарбия жараёни турли ижтимоий ва маданий фаолиятлар орқали амалга оширилади. Масалан, ижтимоий лойиҳалар, маданий тадбирлар, жамоавий ишлар орқали ўқувчилар амалий тажриба орттиради.

Тўртинчи жиҳат — коммуникатив ёндашувдир. Социомаданий тарбияда мулоқот марказий ўрин тутди. Ўқувчилар турли ижтимоий гуруҳлар билан мулоқот қилиш, фикр алмашиш ва ўзаро тушуниш кўникмаларини эгаллайди. Бу эса уларда толерантлик ва маданий мулоқот маданиятини шакллантиради.

Бешинчи муҳим жиҳат — қадриятларга йўналтирилганликдир. Социомаданий тарбия инсонпарварлик, ватанпарварлик, бағрикенглик ва ижтимоий масъулият каби қадриятларга таянади. Ушбу қадриятлар ўқувчиларнинг хулқ-атвори ва дунёқарашини шакллантиришда муҳим роль ўйнайди.

Шунингдек, мазкур моделни шакллантиришда интегратив ёндашув ҳам муҳим аҳамиятга эга. Бу ёндашув таълим, тарбия ва ижтимоий муҳит ўртасидаги узвий боғлиқликни таъминлайди. Яъни, мактаб, оила ва жамият ҳамкорлиги орқали тарбия жараёни самарадорлиги оширилади.

Бундан ташқари, контекстуал ёндашув ҳам муҳим методологик жиҳатлардан бири бўлиб, у тарбия жараёнини муайян ижтимоий ва маданий шароитларга мос равишда ташкил этишни назарда тутди. Бу эса ҳар бир жамиятнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиш имконини беради

Инновацион-рақамли тарбия модели эса ахборот технологиялари асосида шаклланиб, замонавий таълим муҳитини яратишга хизмат қилади. Унда электрон таълим ресурслари, онлайн платформалар, мультимедиа воситалари ва сунъий интеллект имкониятларидан кенг фойдаланилади. Бу эса ўқувчиларнинг мустақил таълим олиш ва ўз-ўзини ривожлантириш қобилиятларини оширади.

Шунингдек, халқаро тарбия моделларини миллий таълим тизимига жорий этишда адаптация жараёни муҳим ўрин тутди. Бу жараёнда чет эл тажрибасини тўғридан-тўғри қўчириш эмас, балки уни миллий менталитет, анъаналар ва ижтимоий шароитларга мослаштириш талаб этилади. Фақат шундагина ушбу моделлар амалиётда самарали қўлланилиши мумкин бўлади[5, 6].

Хулоса қилиб айтганда, халқаро тарбия моделлари ва уларнинг концептуал асосларини шакллантиришнинг методологик жиҳатлари комплекс ва тизимли ёндашувни талаб этади. Бу эса таълим-тарбия жараёнининг самарадорлигини ошириш ва баркамол шахсни тарбиялашга хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Болалар учун мўлжалланган миллий контентлар яратиш ва уларни оммалаштиришни қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида” ги 15.05.2025 йилдаги ПҚ-183-сон қарори.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Қори Ниёзий номидаги Тарбия педагогикаси миллий институтини ташкил этиш тўғрисида” ги 21.06.2024 йилдаги ПҚ-232-сон қарори.

3. Беляев Геннадий Юрьевич Актуальные направления и модели воспитания в современной зарубежной практике // Сибирский педагогический журнал. 2013. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-napravleniya-i-modeli-vospitaniya-v-sovremennoy-zarubezhnoy-praktike>

4. Беляев Геннадий Юрьевич Актуальные модели воспитания: век XXI // Отечественная и зарубежная педагогика. 2014. №5 (20). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-modeli-vospitaniya-vek-hhi>

5. Махмудов А.Х., Сайдалиев А.И. Рақамли дунё ва бола тарбияси [Матн]: методик қўлланма / А.Х.Махмудов, А.И.Сайдалиев. – Тошкент: Bookmany print, 2025. – 100 Б.

6. Махмудов А.Х., Фефелов В.С., Камилова А.Б. Инновационные пути педагогического прорыва.-Ташкент, 2019. -№6. - С.3-9.

МЫСЛИТЕЛИ ВОСТОКА О ЛИЧНОСТИ, ЕЕ РАЗВИТИИ, ОБУЧЕНИИ И ВОСПИТАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Шукурулло Мардонов – з/о Национального института педагогики воспитания имени Кары Ниязи, дп.н., профессор

Гулбахор Алмутатова – докторант Джизакского государственного педагогического университета

Педагогические идеи великих мыслителей представляют собой демократическое направление в педагогической мысли Средневековья, оказывали и оказывают огромное влияние на представления о человеке, его воспитании, всестороннем развитии личности, о гуманизме, на формирование и совершенствование педагогики о воспитании и обучении подрастающего поколения.

Великие личности Востока оставили на века свои, как незыблемые руководства, педагогические суждения и принципы, в том числе и относительно учителя и ученика, о принципах, формах, методах, способах и средствах воспитания и обучения.

Рассмотрим педагогические воззрения великих мыслителей Востока - Мухаммада аль-Хоразми (787 - ок.850), Абу Наср аль-Фараби (870 - 950), Абу Райхона Бируни (973 - ок. 1050), Абу Али ибн Сино - Авиценны (980 - 1037), Омара Хайяма (ок. 1048 - ок. 1123), Муслихиддина Саади (1184 - 1291), Абдурахмана Джами (1414 - 1492), Алишера Навои (1441 - 1501), Захириддина Мухаммада Бабура (1483 - 1530), Бурханиддина Зарнуджи (1150 -), Ахмада Югнаки (XII в.) и др.

Аль-Хорезми философски рассуждал о человеке, его назначении, верил в силу человеческого разума, говорил о человеке как о самом ценном в мире; считал, что цена человека в его знаниях и мастерстве.

Хорезми излагает свои взгляды на человека, в том числе и на учителя, выражая идеи демократического просветительства. Педагогические и дидактические принципы, учебные формы и методы, раскрытые Хорезми: принцип единства единичного, особенного и общего; описание и последовательное объяснение наблюдаемых фактов и явлений; вопросо-ответная форма; опытно-наблюдательный метод; алгоритмический метод; самостоятельность; творческая активность.

Абу Наср аль-Фараби ставит проблему всестороннего развития и совершенствования человека. Рассматривает широкий круг вопросов обучения и воспитания, о роли учителя в учебно-воспитательном процессе. Основные положения педагогического учения Абу Насра аль-Фараби: нравственное воспитание и интеллектуальные качества в значительной степени гарантирует достижения наивысшего совершенства; правильное нравственное воспитание начинается с воспитания благородных свойств и качеств, достигает выработки у воспитанника очевидных нравственных норм поведения и практических навыков овладения искусством (ремеслом), в чем большое значение имеют нравственные примеры поведения и действий; это воспитание зависит от окружающей среды, воли и желания воспитуемого, а также от социальной направленности воспитательной деятельности; при этом используются пути: обучение теоретическим понятиям и воспитание эстетическими добродетелями, методом убеждения (слова), действующим на человека, а также - индивидуальным подходом.

Учитель, - утверждал Абу Наср аль-Фараби, - должен обладать такими качествами, как: абсолютное совершенство органов чувств, логика, феноменальная память, острая наблюдательность, блестящая речь, любовь к познанию; воздержанность в еде и напитках, равнодушие к деньгам; справедливость, ответственность, смелость; добродетель.

Педагогические и дидактические принципы, учебные формы и методы, раскрытые аль-Фараби: теоретическая и практическая направленность обучения; научность знаний, их преемственность; системность, логичность и последовательность, связь с жизнью; наглядность; наблюдения и опыт; методы и способы рассуждений: диалектический, доказательный, дискуссионный, риторический, поэтический; метод индукции и дедукции; упражнение и повторение.

Абу Райхон Бируни - представитель демократической педагогики. Интересовался сознанием и процессом познания, его источником. Научно обосновывал предлагаемые формы и методы обучения, активизирующие познавательную деятельность. Педагогические принципы, учебные формы и методы, раскрытые аль-Бируни: доступность обучения (от близкого к более отдаленному; от известного к менее известному); вооружение обучающихся научными фактами; научная практика; опыт и наблюдение; эксперимент; повторение и сообщение.

Абу Али ибн Сино. В основе его педагогических воззрений следующие вопросы: вера в человеческие возможности (разностороннего развития); воспитание совершенного, полноценного человека; творческий подход к педагогике; содержание воспитания, образования и обучения; педагогические и дидактические принципы; учебный процесс, принципы этого процесса; коллективное обучение; воспитание (нравственное, умственно-интеллектуальное, эстетическое, физическое, трудовое, его принципы, системы, цель, задачи, содержание); нравственность (высокие моральные качества подрастающего поколения) - основной предмет воспитания и существенный результат, его цель, содержание; воспитание, привитие, выработка и развитие у подрастающего поколения высоких человеческих качеств, в том числе дружбы и товарищества; воспитание детей в семье; индивидуальный подход к воспитуемым и обучаемым; методы обучения и воспитания; требования к учителю.

Ибн Сино уделял большое внимание роли учителя и воспитателя. Учитель, утверждал он, должен быть честным, мудрым, справедливым, опрятным, вежливым.

Другие требования, которые ибн Сино ставит перед учителем: умеренность в обращении с детьми; внимание претворению учениками в жизнь учения-знания; применение разнообразия методов и форм работы с детьми; учет индивидуальных особенностей каждого ребенка; активизация интереса детей к своим занятиям; чтобы мысли учителя были доступны всем учащимся - каждое слово сопровождать мимикой и жестами, ибо эти приемы

вызывают у детей эмоциональное чувство; внушение воспитанникам высоконравственного принципа: «жить не только для себя, но и для других».

Педагогические и дидактические принципы, учебные формы и методы, раскрытие ибн Сино: опыт; принцип причинных связей; анализ-синтез-обобщение; не привязывать сразу ребенка к книге; коллективное обучение; упражнения (их нормированность, посильность, коллективность с учетом склонностей и способностей учащихся); постепенность обучения, от легкого к трудному; наглядность с учетом индивидуальности ученика; методы: связь теории с практикой, путь от общего к частному, системность и логичность, последовательность и стройность изложения и рассуждений; наблюдения, эксперимент, практика.

Омар Хайям. Целью воспитания считал формирование здравомыслящего человека, с проницательным умом, умеющего мыслить - в этом усматривал прежде всего умственно-интеллектуальный потенциал личности. Считал необходимым формирование положительных качеств человека, постоянно, последовательно. Утверждал, что, если нет у человека хороших качеств - он собственными усилиями должен выработать их, а от отрицательных избавиться с помощью силы воли. Для Омара Хайяма в воспитании главное - привычки, мышление, осмысление.

Он - за: правильное, ясное мышление и ум, дисциплину и постоянную работу над собой; за воспитание силы воли для достижения положительных результатов.

Поэт Омар Хайям воспевал идеи гуманизма и свободомыслия, прославлял величие человеческого духа: «человек, словно в зеркале мир, многолик. Он - ничтожен - и он же безмерно велик».

Омар Хайям прекрасными поэтическими строками утверждал величие человека, воспевал радость жизни, вселял молодому поколению чувство оптимизма и творческого наслаждения, советовал брать от жизни все полезное.

Назидательный и воспитательный характер творчества Омара Хайяма способствовал воспитанию молодого поколения. Педагогические и дидактические принципы, раскрытые Омаром Хайямом: полное, глубокое, осмысленно-осознанное усвоение знаний, их самостоятельное приобретение; самостоятельная мыслительная деятельность; изучение жизненных явлений; практика - повторение и многократность действий и операций; использование одновременно разнообразных методов обучения.

Мыслители Востока оставили немаловажный след в педагогике.

Муслихиддин Саади утверждал следующее: принцип активного участия личности в формировании знаний; учет природных задатков как предпосылок развития способностей; систематичность и доступность знаний, применение их на практике, связь знаний с жизнью; развитие умственных способностей; ведущая роль трудового воспитания и обучения.

Абдурахмон Джами - за гуманистическое обучение, научность, систематичность и последовательность, доступность, связь с практикой.

Захириддин Мухаммад Бабур - настаивал на: связи науки с жизнью; учета особенностей и способностей обучающихся; активизации их познавательной деятельности; умении анализировать, синтезировать, обобщать полученные знания; использование этико-дидактических наставлений.

Алишер Навои. Основные педагогические идеи: гуманизм, уважение к человеку, его разностороннее развитие; интернационализм - уважение не только к своему, но и другому народу; природа как средство, совершенствующее человека; просветительство; знание - украшение человека; главное - познавательные способности - для постижения действительности; необходимость в познании и понимании действительности ощущений, разума (мышления) и - чувственных данных, в которых отражаются ощущения и разум; знания - для других; положительные качества личности (человеколюбие, доброта, вежливость, учтивость, скромность, сдержанность, щедрость, бескорыстие, отсутствие чувства зависти, трудолюбие), подлежащие воспитанию; требования к учителю.

Алишер Навои ставил в центр внимания человека и его воспитание. Значительное место в педагогических трудах Алишера Навои занимают требования к учителю. Здесь главным эпиграфом может служить такое утверждение великого мыслителя: «Знания и мудрость украшают человека». Однако Алишер Навои акцентирует следующее: овладение науками и ремеслом - не самоцель: «Они должны быть полезными народу, ибо тот, кто послужил знания и не сумел их применить, похож на дехканина, вспахавшего поле, но не засеявшего его». Бесспорно, по мнению Алишера Навои, любовь к обучаемым: «Главное - это любовь к детям. Невежество учителя - большой бич для школы. Учитель должен не только в совершенстве знать свой предмет и обладать глубокими знаниями, но и понимать нужды народа, показывать во всем пример». И это совершенно справедливо, поскольку считает Алишер Навои, главное - уважение к Человеку - самому высокому и ценному дару природы, приветливость к нему (порождает чувство дружбы, долга), вежливость, уважение (отучает от насмешек и издевательств), - все эти качества порождают человечность.

Алишер Навои - за нравственное и трудовое воспитание, но при соответствующих знаниях педагога: «...преподаватель не должен ... пытаться преподавать то, чего не знает сам, ... не должен делать то, что не позволено. Иначе он не преподаватель...». Итак, учитель обязан в совершенстве знать свой предмет, свое дело, а долг школы - давать учащимся многосторонние знания.

Педагогические идеи, дидактические принципы, раскрытие Алишером Навои: гуманизация образования; разностороннее развитие человека; внимание индивидуальным особенностям учеников; последовательность и

доступность изложения материала; развитие познавательной активности учащегося; нравственное воспитание; трудовое воспитание. А также - требования к учителю.

Бурхануддин Зарнуджи создал своеобразный учебник педагогики - «Наставление учащемуся на пути обучения», где даются рекомендации по организации процесса обучения. Утверждает необходимость уважения к учителю.

Педагогические идеи, дидактические принципы, учебные формы и методы, раскрытые Бурханиддина Зарнуджи: сознательное желание в процессе обучения; старание и прилежание; роль науки, знаний, их приобретение и совершенствование; доступность, последовательность и системность обучения; связь теории с практикой; анализ, синтез, обобщение изученного; урок, порядок его проведения; беседа, рассуждение, разговор; повторение изученного; расположение и наставление; самообразование.

Махмудходжа Бехбуди. Считал, что смысл национального прогресса заключается в воспитании развитого и образованного гражданина в экономике и образовании; что будущее в новых кадрах, специалистах и образованной молодежи. А поэтому нужны новые методы обучения.

М. Бехбуди об учителе: он должен быть - всесторонне развитым, иметь полноценное образование; всегда в поисках новых методов обучения и воспитания подрастающего поколения.

Абдулла Авлони - рассматривает такие вопросы педагогики: обучение и воспитание, их неразрывное единство; нравственное воспитание; этика; умственные способности ребенка, их совершенствование; знания как высокое и священное свойство человека.

Абдулла Авлони - о личности учителя: высокий нравственный облик, педагогическая этика, знания - как великая сила в работе и в личной жизни; совершенствование нравственного воспитания ребенка (привитие ему хорошего нрава, ознакомление с этикой); развитие, совершенствование и тренировка умственных способностей детей, их памяти; обучение не только чтению и письму, но и правильно разбираться в сущности каждой вещи, отличать хорошее от плохого.

Ахмад Югнаки пропагандирует пользу и престиж образования. Провозглашает вред безграмотности. Создает систему формирования и развития личности, в которой важными условиями являются: образованность и гармоничное развитие, особенно нравственное воспитание, в том числе культура поведения и общения, а также обучение, в его процессе - прежде всего умственное развитие.

Ахмад Югнаки даёт образовательно-воспитательные задачи - в незабываемой и своеобразной поэтической форме, актуальные и сегодня, поскольку в них заложена идея полноценной личности. В воспитании положительных черт личности предлагает прежде всего такие, как: справедливость, скромность, терпимость, тактичность, щедрость.

Таким образом, великие просветители Востока размышляли о человеке, его воспитании и обучении, придавали при этом большое значение труду, знаниям, уму, речи - искусству слова, высоким нравственным качествам. Они хотели видеть человека всесторонне развитым, умелым, образованным.

В мировоззрениях мыслителей Востока - огромная духовная сила, жизнеспособность и живучесть концепций, преемственность принципов, масштаб педагогического мышления, высокий гуманизм, патриотизм, правдивость и миролюбие.

Литература

1. Авлоний А. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. - 62 б.
2. Ал-Хоразмий, Муқаммад ибн Мусо. Танланган асарлар. – Тошкент: Фан, 1983. -972 б.
3. Беруний, Абу Райхон. +индистон. Танланган асарлар. т.II. –Т.: Фан, 1968. -538 б.
4. Беҳбудий М. Баёни ҳақиқат. Улуғ Туркистон газетаси, 1971, 12 июнь.
5. Бобур, Заҳириддин Муҳаммад. Бобурнома. –Тошкент: Фан, 1960. -574 б.
6. Жомий, Абдурахмон. Баҳористон.– Тошкент: Ёш гвардия,1979.-104 б.
7. Мардонов Ш.Қ. Янги таълимий кадриятлар асосида педагогик кадрларни тайёрлаш ва малакасини ошириш. – Тошкент: Фан, 2006.-232 б.
8. Саъдий, Муслиҳиддин. Гулистон. – Тошкент: Бадиий адабиёт, 1968. -184 б.
9. Сина, ибн Абу Али. Даниш-наме (Книга знаний). Перев. на русск. яз. А.Багаутдинова. –Таджикиздат, 1987. -286 с.
- 10.Форобий, Абу Наср. Фозил одамлар шаҳри (Тузувчи М.Мақмудов). – Тошкент: Мерос, 1993. -224 б.
- 11.Югнакий, Аҳмад. Ҳибатул ҳақойиқ (ҳикматлар армуғони) (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи Ў.Мақмудов). - Тошкент: Бадиий адабиёт, 1971. -104 б

RAQAMLI TA'LIM VOSITALARI YORDAMIDA IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI.

Kadirova Nodira Abdixalilovna – Yangi Asr universiteti magistranti

Annotatsiya.“Raqamli ta’lim vositalari yordamida ijodkorlikni rivojlantirish texnologiyasi” mavzusiga mos, ilmiy-uslubiy talablarga yaqinlashgan maqola namunasi keltiriladi. Siz uni o‘z dissertatsiyangiz yoki maqola standartlariga qarab tahrir qilishingiz mumkin.

Kalit so‘zlar:Kommunikatsiya, texnologiya, raqamli, ijodkorlik, laboratoriya,ilova, mexanizm.

XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta’lim tizimini tubdan yangilash, o’qitish jarayonini raqamlashtirish va o’quvchilarda ijodkorlik kompetensiyalarini shakllantirishni dolzarb vazifaga aylantirdi. Raqamli ta’lim vositalari – multimediya darsliklari, interaktiv platformalar, virtual laboratoriyalar, mobil ilovalar va onlayn o’yinlar – o’quvchilarning mustaqil fikrlashi va kreativ yondashuvini qo’llab-quvvatlaydigan samarali muhitni yaratishga xizmat qilmoqda. Raqamli pedagogika g’oyalari ko’ra, an’anaviy ta’lim shakllari zamonaviy raqamli vositalar bilan uyg’unlashgandagina shaxsning kompleks rivojlanishi, jumladan ijodiy salohiyatini to’laqonli ro’yobga chiqarish mumkin bo’ladi. Shu bois, raqamli ta’lim vositalari yordamida ijodkorlikni rivojlantirish texnologiyasini ilmiy asoslash, uning mazmuni, tamoyillari va amaliy mexanizmlarini aniqlash bugungi kunda muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Ijodkorlik pedagogik adabiyotlarda shaxsning yangi, original g’oyalar yaratish, muammolarga noodatiy yechim topish, mavjud bilim va tajribalarni noan’anaviy kombinatsiyalash qobiliyati sifatida izohlanadi.

Ta’lim jarayonida ijodkorlik faqat badiiy-texnik mahsulot yaratish bilan cheklanmay, balki o’quv materialini yangicha talqin qilish, savollarga turfa yondashuvlarni taklif etish, loyihalar ishlab chiqish orqali namoyon bo’ladi. Raqamli ta’lim vositalari esa o’quvchilarga interaktiv kontent, multimediya materiallar, simulyatsiyalar, virtual tajribalar va hamkorlikda o’rganish platformalari orqali bilimlarni faol o’zlashtirish imkonini beradi. Tadqiqotlarda raqamli texnologiyalar tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish, axborot savodxonligi bilan bir qatorda ijodiy faoliyatni ham rivojlantirishga xizmat qilishi qayd etiladi. raqamli ta’lim vositalari va ijodkorlik o’rtasidagi bog’liqlik quyidagicha talqin etilishi mumkin: raqamli muhit o’quvchi uchun ochiq, moslashuvchan, multimodal va interaktiv o’quv makonini yaratadi, bu esa uning ijodiy faoliyatini rag’batlantiruvchi omil vazifasini bajaradi. texnologiya o’quv jarayoniga raqamli vositalarni maqsadli integratsiya qilish orqali o’quvchilarda kreativ fikrlash, original mahsulot yaratish va innovatsion yechimlar ishlab chiqish ko’nikmalarini shakllantirishga qaratilgan tizimli pedagogik faoliyatni anglatadi. U quyidagi tarkibiy komponentlarni o’z ichiga oladi.

Maqsadli komponent – o’quvchilarda ijodiy tafakkur, muammoli vaziyatlarga noodatiy yondashuv, raqamli savodxonlik va media madaniyatni rivojlantirishni ko’zlaydi.

Mazmunli komponent – raqamli resurslarga asoslangan ijodiy topshiriqlar, loyihalar, virtual eksperimentlar, interaktiv mashqlar va gamifikatsiyalashgan o’quv vazifalarini qamrab oladi.

Texnologik komponent – raqamli platformalar (LMS, onlayn kurslar, bulutli hujjatlar), multimedia vositalari, mobil ilovalar, virtual va qo’shimcha reallik texnologiyalaridan foydalanish ketma-ketligi bilan belgilanadi.

Texnologiyaning amaliy joriy etilishi shartli ravishda uch bosqichga bo’linadi.

Mativatsion kommunikativ komponent- o‘quvchini faollashtiruvchi reyting tizimlari, badge va sertifikatlar, forum va chatlar, birgalikda loyiha ishlari, onlayn muhokamalarni o‘z ichiga oladi.

Natijaviy komponent-ijodkorlik darajasi, raqamli mahsulotlar sifati, tanqidiy fikrlash va mustaqil ishlash ko‘nikmalarining shakllanishi bilan ifodalanadi. Texnologiyaning asosiy tamoyillari va bosqichlari.

Raqamli ta’lim vositalari yordamida ijodkorlikni rivojlantirish texnologiyasi quyidagi didaktik va metodik tamoyillarga tayanadi:

Shaxsga yo‘naltirilganlik– raqamli muhitda o‘quvchining individual qiziqishlari, tayyorgarlik darajasi va o‘rganish uslubi hisobga olinadi, adaptiv dasturlar va differensiallashtirilgan topshiriqlar qo‘llaniladi.

Faollik va interaktivlik– o‘quvchi passiv tinglovchi emas, balki kontent yaratuvchi, muammolarni hal qiluvchi va hamkorlikda ishlovchi subyekt sifatida ishtirok etadi.

Muammolilik va loyihaviy yondashuv– raqamli vositalar asosida real hayotiy vaziyatlar modellashtiriladi, loyiha va tadqiqot topshiriqlari orqali ijodiy yechimlar ishlab chiqiladi.

Interaktivlik– turli fanlar mazmuni raqamli muhitda integratsiya qilinadi, multimodal resurslar yordamida kompleks ijodiy faoliyat tashkil etiladi. Refleksivlik– o‘quvchilar o‘z ijodiy faoliyatini tahlil qiladi, onlayn portfoliolar, bloglar va elektron jurnallar orqali natijalarini baholaydi. O‘quvchilarning ijodiy g‘oyalar soni va originaligi, noodatiy yechimlar taklif qilish chastotasi. Yaratilgan raqamli mahsulotlar sifati (mazmuniy to‘liqlik, dizayn, interaktivlik, muammoga moslik). Mustaqil va jamoaviy faoliyatga tayyorlik, tashabbuskorlik va o‘zini-o‘zi boshqarish darajasi. Tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va axborot bilan ishlash ko‘nikmalari. Mavjud tadqiqotlar raqamli texnologiyalarni maqsadli va metodik asoslangan holda qo‘llash o‘qitish samaradorligini oshirishi, o‘quvchilarda motivatsiya, faollik va ijodiy tafakkur darajasini sezilarli yuksaltirishini ko‘rsatmoda.

Xulosa. Raqamli ta’lim vositalari yordamida ijodkorlikni rivojlantirish texnologiyasi zamonaviy ta’lim tizimida shaxsning kreativ salohiyatini ro‘yobga chiqarishga qaratilgan integrativ, shaxsga yo‘naltirilgan va innovatsion yondashuvdir. Ushbu texnologiya raqamli vositalarni tasodifiy emas, balki ilmiy asoslangan tamoyillar, aniq maqsadlar, bosqichlar va baholash mezonlari asosida qo‘llashni talab qildi. Kelgusida raqamli pedagogika, immersiv texnologiyalar (VR/AR), sun’iy intellektga asoslangan adaptiv tizimlar va gamifikatsiya imkoniyatlarini yanada chuqur integratsiya qilish ijodkorlikni rivojlantirish texnologiyalarini yangi bosqichga ko‘tarishi kutilmoqda. Shu ma’noda, o‘qituvchilarning raqamli va pedagogik ijodkorlik kompetensiyalarini doimiy rivojlantirish mazkur texnologiyaning muvaffaqiyatli joriy etilishining asosiy sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adaboyotlar.

1. Raqamli va zamonaviy texnologiyalar orqali o‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini, ko‘nikmalarini shakllantirish // international journal of science. 2025.
2. Innovatsion ta’lim texnologiyalari va vositalari: Maktabgacha, umumiy o‘rta va oliy ta’lim uchun metodik qo‘llanma. – Raqamli ta’lim resurslari portali, 2024.
3. Talabalarning texnik ijodkorligini rivojlantirish bo‘yicha metodik yondashuvlar // Journal of Academic Social Science. 2025.
4. Pedagogik faoliyatda raqamli kompetensiyalar. O‘quv-uslubiy majmua. – Toshkent, 2024.
5. O‘zbekistonda raqamli texnologiyalarni ta’limda joriy etish masalalari // Innovatsion izlanishlar jurnali.
6. Arolov D.D. Maktab o‘quvchilarida ijodkorlikni rivojlantirish metodikasi ahamiyati // in-academy.uz, ilmiy maqola.
7. Raqamli texnologiyalarning Yangi O‘zbekiston rivojiga ta’siri // Ilmiy maqola to‘plami. 2023.
8. Elektron o‘quv resurslari va elektron darsliklar: raqamli ta’lim vositalarini yaratish talablari. – BIMM, metodik qo‘llanma.
9. Maktabgacha ta’lim tashkilotida bo‘lajak tarbiyachilarda ijodkorlikni rivojlantirish // Scientific Education.
10. Ta’lim tizimlarida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektni joriy etish masalalari // Zenodo elektron to‘plami.

OTA-ONA VA MAKTAB HAMKORLIGI: FARZAND KAMOLOTI UCHUN XALQARO TARBIYA MODELLARI

Niyazbekova Maftuna Akrom qizi – Qori Niyoziy nomidagi tarbiya pedagogikasi milliy instituti doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ota-ona va maktab hamkorligining farzand tarbiyasidagi o‘rni, uning samaradorligini oshirish yo‘llari hamda rivojlangan davlatlarda qo‘llanilayotgan xalqaro tarbiya modellari tahlil qilinadi. Shuningdek, ta’lim jarayonida oila va maktabning o‘zaro hamkorligi orqali o‘quvchilarning intellektual va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlash masalalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar. Ota-ona, maktab, hamkorlik, tarbiya, xalqaro model, ta’lim, rivojlanish, pedagogika, o‘quvchi, ijtimoiylashuv.

Kirish. Bugungi globallashuv davrida yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki kelajak taraqqiyoti bevosita bugungi yoshlarning bilim darajasi, ijtimoiy faolligi va axloqiy yetukligiga bog‘liqdir. Shu bois, ta’lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish masalasi nafaqat pedagoglar, balki ota-onalar zimmasiga ham katta mas’uliyat yuklaydi. Bu jarayonda nafaqat maktab, balki oila ham muhim rol o‘ynaydi. Ota-

ona va maktabning uzviy hamkorligi orqali farzandning bilim olishga bo‘lgan qiziqishi, ijtimoiy faolligi va axloqiy fazilatlarini shakllanadi.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ta‘lim tizimida ota-onaning faol ishtiroki o‘quvchilarning muvaffaqiyatiga bevosita ta‘sir qiladi. Shu sababli, xalqaro tarbiya modellari asosida ota-ona va maktab hamkorligini yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ota-ona va maktab hamkorligining ahamiyati.

Ma‘lumki, bola tarbiyasining ilk va asosiy muhiti bu –oiladir. Aynan oilada bolaning dunyoqarashi shakllanadi, uning ilk ijtimoiy ko‘nikmalari paydo bo‘ladi. Shunday ekan, ota-ona va maktab o‘rtasidagi uzviy hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, ta‘lim samaradorligini oshirishda hal qiluvchi omillardan biri sanaladi. Oila farzand tarbiyasining birlamchi muhitidir. Maktab esa bu jarayonni davom ettiruvchi va rivojlantiruvchi muassasa hisoblanadi. Agar bu ikki tizim o‘zaro hamkorlikda ishlasa, quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasi oshadi
- ijtimoiy moslashuv yaxshilanadi
- intizom va mas‘uliyat hissi shakllanadi
- muammoli xatti-harakatlar kamayadi

Ota-onaning maktab hayotidagi ishtiroki (yig‘ilishlar, ochiq darslar, tadbirlar) farzandning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. Bola ota-onasining o‘qish jarayoniga befarq emasligini his qilganida unda mas‘uliyat hissi ortadi va ta‘limga bo‘lgan munosabati ijobiy tomonga o‘zgaradi. Ota-ona va maktab hamkorligini samarali tashkil etish uchun turli shakl va usullardan foydalanish mumkin. Jumladan:

-ota-onalar yig‘ilishlari- bu orqali o‘quvchilarning o‘zlashtirishi, xulqi va rivojlanishi haqida muntazam ma‘lumot berib boriladi;
-individual suhbatlar- har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini inobatga olgan holda ota-onalar bilan alohida ishlash imkonini beradi;
-ochiq dars va seminarlar- ota-onalarning ta‘lim jarayoni bilan yaqindan tanishishga xizmat qiladi.

Xalqaro tarbiya modellari

1. Epstein modeli (AQSh)

Joyce Epstein tomonidan ishlab chiqilgan ushbu model ota-ona va maktab hamkorligining 6 asosiy yo‘nalishini o‘z ichiga oladi:

- ota-onani qo‘llab-quvvatlash
- samarali muloqot
- ko‘ngillilik faoliyati
- uyda o‘qishni qo‘llab-quvvatlash
- qaror qabul qilishda ishtirok
- jamiyat bilan hamkorlik

Bu model AQSh maktablarida keng qo‘llanilib, yuqori samaradorlikni ko‘rsatmoqda.

2. Finlyandiya ta‘lim modeli

Finlyandiya ta’lim tizimi dunyoda eng samarali tizimlardan biri hisoblanadi. Bu modelda:

- ota-onalar maktab bilan doimiy aloqada bo‘ladi
 - o‘qituvchi va ota-ona teng hamkor sifatida qaraladi
 - bolaga individual yondashuv ustuvor hisoblanadi
- Natijada o‘quvchilar stresssiz va samarali ta’lim oladi.

3. Yaponiya modeli

Yaponiyada ota-onalar farzandining ta’lim jarayonida juda faol ishtirok etadi. Ular:

- maktab tadbirlarida muntazam qatnashadi
- bolalarning kundalik faoliyatini nazorat qiladi
- jamoaviy tarbiyaga katta e’tibor beradi

Bu esa bolalarda intizom va jamoaviylikni rivojlantiradi.

4. Buyuk Britaniya tajribasi

Buyuk Britaniyada maktab va ota-ona o‘rtasidagi aloqa maxsus platformalar orqali yo‘lga qo‘yilgan. Ota-onalar:

- farzandining baholarini onlayn kuzatadi
- o‘qituvchilar bilan tezkor muloqot qiladi
- maktab qarorlarida ishtirok etadi

O‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlari

Yuqoridagi xalqaro tajribalarni O‘zbekiston ta’lim tizimiga moslashtirish orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish
- maktab va oila o‘rtasida mustahkam aloqa o‘rnatish
- zamonaviy texnologiyalar orqali muloqotni rivojlantirish

Shuningdek, ota-onalar uchun seminar va treninglar tashkil etish ham muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ota-ona va maktab hamkorligi farzand kamolotining muhim omillaridan biridir. Ushbu hamkorlik nafaqat o‘quvchilarning bilim darajasini oshirishga, balki ularning shaxs sifatida shakllanishiga, ijtimoiy moslashuviga va kelajakda muvaffaqiyatli inson bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, bu hamkorlik qanchalik samarali tashkil etilsa, o‘quvchilarning rivojlanishi shunchalik yuqori bo‘ladi. Shu bois, ta’lim tizimida ota-onalarning faol ishtirokini ta’minlash dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Epstein, J. L. (2011). School, Family, and Community Partnerships. Routledge.
2. UNESCO. (2020). Parent and Community Engagement in Education. [12.04.2026 9:29] Ukam: OECD. (2019). Education at a Glance.
3. Finland Ministry of Education and Culture – www.minedu.fi
4. UK Department for Education – www.gov.uk/dfes

5. Japan Ministry of Education (MEXT) – www.mext.go.jp

6. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi – www.uzedu.uz

INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA SUN’IY INTELLEKT INTEGRATSIYASI

Baynazarova Gulnoza Abdurasulovna – Qori Niyoziy nomidagi tarbiya pedagogikasi milliy instituti
mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada innovatsion pedagogik texnologiyalar va sun’iy intellekt integratsiyasining ta’lim tizimidagi o‘rni hamda ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida sun’iy intellekt asosidagi texnologiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning individual xususiyatlariga moslashgan ta’limni tashkil etish imkoniyatlari yoritiladi. Pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish va ta’lim samaradorligini oshirishdagi muhim jihatlar ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: innovatsion pedagogik texnologiyalar, sun’iy intellekt, raqamli ta’lim, adaptiv ta’lim, ta’lim texnologiyalari, pedagogik innovatsiya.

Kirish. Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish jarayonida ta’lim tizimi tubdan yangilanmoqda. Innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish bilan bir qatorda, sun’iy intellekt (SI) imkoniyatlaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omiliga aylanmoqda [8, 12-b; 9, 8-b]. Sun’iy intellekt asosidagi tizimlar o‘quvchilarning bilim darajasini tahlil qilish, individual yondashuvni ta’minlash va o‘qitish jarayonini optimallashtirish imkonini beradi. Pedagogika va sun’iy intellekt integratsiyasi ilmiy tadqiqotlarda dolzarb yo‘nalish sifatida qaralmoqda [7, 22-b; 8, 18-b].

Adabiyotlar sharhi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar muammosi ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. Xususan, zamonaviy didaktik yondashuvlarda interfaol metodlar, muammoli ta’lim va loyiha asosida o‘qitish (Project-Based Learning) texnologiyalari keng qo‘llanilmoqda [10, 45-b]. Ushbu yondashuvlar o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va kreativ kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

So‘nggi yillarda sun’iy intellektning ta’limdagi o‘rni bo‘yicha xalqaro tadqiqotlar ortib bormoqda. SI texnologiyalari yordamida adaptiv ta’lim muhitini yaratish, ta’lim jarayonini individuallashtirish hamda baholash tizimini avtomatlashtirish masalalari keng yoritilgan. Xususan, UNESCO va OECD hisobotlarida sun’iy intellekt ta’lim sifatini oshirishning muhim omili sifatida e’tirof etiladi [8, 10-b; 9, 6-b].

O‘zbekiston Respublikasida ham ta’lim tizimini raqamlashtirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Jumladan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (2020 yil 23 sentabr,

O‘RQ-637)da ta’lim jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [1; 2; 3].

Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni (2020 yil 5 oktabr, PF-6079)da ta’lim tizimini to‘liq raqamlashtirish, sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish asosiy yo‘nalishlardan biri sifatida ko‘rsatib o‘tilgan. “Sun’iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish strategiyasi” (2021 yil 17 fevral, PQ-4996) doirasida ta’lim sohasida SI texnologiyalarini qo‘llash, kadrlar tayyorlash va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan [2; 3; 4].

Mazkur normativ-huquqiy asoslar innovatsion pedagogik texnologiyalar va sun’iy intellekt integratsiyasini rivojlantirish uchun muhim zamin yaratadi hamda ta’lim tizimining zamonaviy modelini shakllantirishga xizmat qiladi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda innovatsion pedagogik texnologiyalar va sun’iy intellekt integratsiyasining nazariy hamda amaliy jihatlarini chuqur o‘rganish maqsadida bir qator ilmiy metodlardan kompleks tarzda foydalanildi.

Xususan, tizimli yondashuv asosida ta’lim jarayoni yaxlit tizim sifatida ko‘rib chiqilib, undagi innovatsion texnologiyalar va sun’iy intellekt vositalarining o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilindi. Ushbu yondashuv orqali ta’lim tizimidagi komponentlarning integratsion xususiyatlari aniqlashtirildi.

Qiyosiy (komparativ) tahlil metodi yordamida an’anaviy ta’lim usullari bilan innovatsion pedagogik texnologiyalar hamda sun’iy intellekt asosidagi yondashuvlar o‘rtasidagi farqlar va ustunliklar solishtirildi. Bu esa zamonaviy texnologiyalarning ta’lim samaradorligiga ta’sirini aniqlash imkonini berdi [8, 35-b].

Kontent tahlil metodi orqali mavzuga oid ilmiy adabiyotlar, xalqaro tadqiqotlar, normativ-huquqiy hujjatlar va elektron manbalar tizimli ravishda o‘rganilib, ularning mazmuni tahlil qilindi. Natijada, mavjud ilmiy qarashlar va yondashuvlarning umumiy tendensiyalari aniqlashtirildi. Pedagogik kuzatish metodi yordamida ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish holatlari bevosita o‘rganildi hamda ularning amaliy samaradorligi baholandi.

Asosiy qism. Innovatsion pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonini samarali tashkil etishga qaratilgan zamonaviy metod va vositalar majmuasi bo‘lib, ular o‘quvchilarning bilim olish jarayonini faollashtirishga xizmat qiladi. Bunday texnologiyalar qatoriga interfaol metodlar (klaster, aqliy hujum, debat), loyiha asosida o‘qitish (Project-Based Learning), muammoli ta’lim (Problem-Based Learning) hamda raqamli ta’lim texnologiyalari kiradi [10, 50-b]. Ushbu yondashuvlar o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va kreativlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Sun’iy intellekt esa ta’lim jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. U adaptiv ta’lim tizimlari orqali o‘quvchilarning individual xususiyatlariga moslashadi, avtomatlashtirilgan baholash yordamida bilimlarni tezkor aniqlaydi,

virtual assistentlar orqali doimiy o‘quv yordamni ta’minlaydi hamda ta’lim analitikasi orqali o‘quv jarayonini chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Natijada ta’lim sifati va samaradorligi sezilarli darajada oshadi [7, 22-b; 8, 28-b].

Innovatsion pedagogik texnologiyalar va sun’iy intellekt integratsiyasi raqamli platformalar orqali o‘qitish, LMS tizimlariga sun’iy intellekt elementlarini joriy etish, individual ta’lim trayektoriyalarini shakllantirish va smart sinf muhitini yaratish orqali amalga oshiriladi. Bunday integratsiya ta’lim jarayonini yanada samarali, moslashuvchan va shaxsga yo‘naltirilgan holga keltiradi.

Muammolar va yechimlar.

Muammolar:

- pedagoglarning raqamli kompetensiyasi yetarli emas
- texnik infratuzilma cheklangan
- SI texnologiyalaridan foydalanishda metodik asoslar yetishmaydi.

Yechimlar:

- o‘qituvchilarni qayta tayyorlash va malaka oshirish
- raqamli infratuzilmani rivojlantirish
- metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish.

Natijalar va xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, sun’iy intellekt texnologiyalari ta’lim jarayonini individuallashtirish imkonini berib, har bir o‘quvchining bilim darajasi, ehtiyoji va o‘zlashtirish sur‘atiga moslashgan holda o‘qitishni tashkil etishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarning o‘quv faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga va ijodiy yondashuvga undaydi. Mazkur ikki yo‘nalishning integratsiyasi esa ta’lim samaradorligini sezilarli darajada yaxshilab, o‘qitish sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion pedagogik texnologiyalar va sun’iy intellekt integratsiyasi zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu integratsiya orqali ta’lim jarayonini optimallashtirish, o‘quvchilarning individual rivojlanishini ta’minlash hamda pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish mumkin. Kelajakda esa ta’lim tizimining to‘liq raqamli va intellektual platformalarga asoslanishi kutilmoqda, bu esa ta’lim sifatining yanada yuksalishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. – Toshkent, 2020 yil 23 sentabr, O‘RQ-637.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmon. – Toshkent, 2020 yil 5 oktabr, PF-6079.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “Sun’iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida”gi Qaror. – Toshkent, 2021 yil 17 fevral, PQ-4996.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmon. – Toshkent, 2022 yil 28 yanvar, PF-60.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Ta’lim tizimini raqamlashtirish va rivojlantirishga oid qarorlar to‘plami. – Toshkent, 2021–2023.
6. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence. – London: UCL Institute of Education Press, 2018.
7. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. – Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
8. OECD. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris: OECD Publishing, 2021.
9. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Guidance for Policy-makers. – Paris: UNESCO, 2020.
10. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates. – London: Bloomsbury, 2016.

FARZAND KAMOLOTLIDA OTA-ONA VA MAKTAB HAMKORLIGI: RAQAMLI MUHITDA AGRESSIV XULQ PROFILAKTIKASINING XALQARO TAJRIBASI

Samiyeva Shirin Abdumalik qizi – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada farzand kamolotida ota-ona va maktab hamkorligining ahamiyati, shuningdek, raqamli muhitda o‘smirlar orasida agressiv xulq-atvorning oldini olishga qaratilgan xalqaro tajribalar tahlil qilinadi. Bugungi global raqamli jamiyatda internet va virtual muloqot vositalari o‘smirlarning psixologik rivojiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli, agressiv xulq profilaktikasida pedagogik va ijtimoiy mexanizmlarning uyg‘unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada Finlandiya, Yaponiya va Singapur ta’lim tizimlaridagi samarali hamkorlik modellari o‘rganilib, ularning mahalliy ta’lim tizimiga tatbiq etish imkoniyatlari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: ota-ona va maktab hamkorligi, raqamli muhit, agressiv xulq, ijtimoiy-pedagogik mexanizmlar, xalqaro tajriba, o‘smirlar tarbiyasi.

Abstract. This article examines the importance of parent–school cooperation in a child’s development, as well as analyzes international practices aimed at preventing aggressive behavior among adolescents in the digital environment. In today’s global digital society, the Internet and virtual communication tools significantly influence the psychological development of

adolescents. Therefore, the integration of pedagogical and social mechanisms plays a crucial role in preventing aggressive behavior. The article explores effective cooperation models in the education systems of Finland, Japan, and Singapore, and discusses the possibilities of adapting them to the local educational context.

Keywords: parent–school cooperation, digital environment, aggressive behavior, socio-pedagogical mechanisms, international experience, adolescent development.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение сотрудничества родителей и школы в развитии личности ребёнка, а также анализируется международный опыт профилактики агрессивного поведения среди подростков в условиях цифровой среды. В современном глобальном цифровом обществе интернет и средства виртуального общения оказывают значительное влияние на психологическое развитие подростков. В связи с этим особое значение приобретает интеграция педагогических и социальных механизмов профилактики агрессивного поведения. В статье изучаются эффективные модели сотрудничества в системах образования Финляндии, Японии и Сингапура, а также обсуждаются возможности их адаптации в условиях национальной системы образования.

Ключевые слова: сотрудничество родителей и школы, цифровая среда, агрессивное поведение, социально-педагогические механизмы, международный опыт, воспитание подростков.

Kirish. So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalar jadal rivojlanib, o‘smirlar hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Internet tarmoqlari, ijtimoiy platformalar va onlayn o‘yinlar nafaqat axborot olish vositasi, balki yoshlarning dunyoqarashi, qadriyatlari va xulq-atvorini shakllantiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu bilan birga, nazoratsiz va maqsadsiz foydalanish holatlarida raqamli muhit o‘smirlar ongida agressiv reaksiyalar, tajovuzkorlik va salbiy ijtimoiy xatti-harakatlarning shakllanishiga ham zamin yaratishi mumkin. Ayniqsa, kiberbulling, zo‘ravonlikni targ‘ib qiluvchi kontentlar, anonim muloqot shakllari va virtual o‘yinlardagi agressiv ssenariylar o‘smirlarning psixologik holatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatib, ularning ijtimoiy moslashuv jarayonini murakkablashtiradi. Shu bois, raqamli muhitda sog‘lom xulq-atvorni shakllantirish va agressivlikning oldini olish masalasi zamonaviy ta‘lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. Mazkur muammoni hal etishda farzand tarbiyasining ikki asosiy instituti — oila va maktabning o‘zaro hamkorligini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki oila bolaning dastlabki ijtimoiylashuv muhitini ta‘minlasa, maktab esa uning tizimli ta‘lim va tarbiya jarayonini yo‘lga qo‘yadi. Ushbu ikki muhitning uyg‘unligi o‘smir shaxsining barqaror rivojlanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Normativ-huquqiy jihatdan ham mazkur masalaga alohida e‘tibor qaratilgan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta‘lim jarayonining barcha

ishtirokchilari, jumladan ota-onalar va pedagoglar oʻrtasidagi hamkorlikni rivojlantirish zarurligi taʼkidlangan. Shuningdek, “Bola huquqlarining kafolatlari toʻgʻrisida”gi Qonunda har bir bolaning xavfsiz axborot muhitida rivojlanish huquqi mustahkamlab qoʻyilgan boʻlib, bu esa raqamli makonda zararli axborotlardan himoya qilishni taqozo etadi.

Bundan tashqari, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar siyosati va maʼnaviy-maʼrifiy ishlarni kuchaytirishga qaratilgan qaror va farmonlarida ham yoshlarni zararli axborot oqimidan himoya qilish, ularning ongida sogʻlom turmush tarzi va ijobiy xulq-atvor koʻnikmalarini shakllantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Xususan, yoshlar bilan ishlash tizimini takomillashtirishga doir qarorlar asosida maktab va oila hamkorligini yangi bosqichga olib chiqish, raqamli savodxonlikni oshirish va profilaktik tadbirlarni tizimli tashkil etish zarurligi qayd etilgan.

Pedagogik nazariyalarga koʻra, oila va maktab hamkorligi bolaning shaxsiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Taʼlim-tarbiya jarayoni faqat maktab bilan cheklanmay, oilaviy muhit bilan uzviy bogʻliq holda amalga oshiriladi. Oila bolaning dastlabki ijtimoiylashuv makoni sifatida uning qadriyatlari va xulq-atvorini shakllantirsa, maktab ushbu jarayonni tizimli rivojlantiradi. Ularning samarali hamkorligi muntazam axborot almashinuvi, birgalikdagi tarbiyaviy dasturlar, psixologik qoʻllab-quvvatlash hamda raqamli savodxonlikni oshirish orqali taʼminlanadi. Ayniqsa, zamonaviy sharoitda raqamli savodxonlik oʻquvchilarning axborot muhitidan toʻgʻri foydalanishini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, raqamli muhit oʻsmirlar uchun qator xavf omillarini yuzaga keltirmoqda. Internetdagi agressiv kontent, zoʻravonlikka asoslangan oʻyinlar, anonim muloqot va kiberbulling oʻsmir psixikasiga salbiy taʼsir koʻrsatib, tajovuzkorlik, asabiylik va ijtimoiy izolyatsiyani kuchaytirishi mumkin. Shu sababli, agressiv xulq-atvorning oldini olish kompleks yondashuvni talab etadi. Bu jarayonda ota-onalar farzandning raqamli faoliyatini nazorat qilishi, maktab esa metodik va psixologik yordam koʻrsatishi zarur. Demak, oila va maktab hamkorligi asosidagi ijtimoiy-pedagogik mexanizmlar oʻsmirlarning sogʻlom rivojlanishini taʼminlashda muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy taʼlim tizimlarida ota-ona va maktab hamkorligini rivojlantirish oʻsmirlar tarbiyasining muhim yoʻnalishlaridan biri sifatida qaraladi. Ayniqsa, raqamli muhit sharoitida agressiv xulq-atvorning oldini olishda ilgʻor xorijiy tajribalar muhim ahamiyat kasb etadi. **Finlandiya modeli** oʻzining individual yondashuvga asoslanganligi bilan ajralib turadi. Ushbu mamlakatda har bir oʻquvchi uchun alohida rivojlanish rejasi ishlab chiqilib, unda ota-onalar faol ishtirok etadi. Oʻquvchining nafaqat akademik, balki psixologik va ijtimoiy holati ham muntazam monitoring qilinadi. Maktablar ota-onalar bilan ochiq muloqot olib boradi, uchrashuvlar va maslahatlashuvlar tizimli ravishda tashkil etiladi. Bundan tashqari, Finlandiyada raqamli xavfsizlik masalasi taʼlim dasturlarining muhim qismi hisoblanib, oʻquvchilar va ota-onalar uchun maxsus treninglar, seminarlar va interaktiv mashgʻulotlar oʻtkaziladi. Bu esa oʻsmirlarning internetdan ongli va

xavfsiz foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. **Yaponiya tajribasi** esa ko‘proq axloqiy va ijtimoiy tarbiyaga yo‘naltirilganligi bilan e‘tiborga loyiqdir. Bu yerda ta‘lim tizimi “hamjihatlik”, “jamoaviylik” va “ijtimoiy mas‘uliyat” tamoyillariga asoslanadi. Maktablar ota-onalar bilan yaqin hamkorlikda bolalarda ijtimoiy qadriyatlar, hurmat, intizom va o‘zini tutish madaniyatini shakllantirishga katta e‘tibor qaratadi. Raqamli muhitda esa o‘quvchilarga nafaqat texnik ko‘nikmalar, balki raqamli etika, ya‘ni internetda muloqot madaniyati, boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, zararli axborotlardan himoyalaniş kabi kompetensiyalar singdiriladi. Bu yondashuv o‘smirlar orasida agressiv xulqning oldini olishda muhim profilaktik vosita sifatida xizmat qiladi. **Singapur modeli** esa tizimli va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan yondashuvi bilan ajralib turadi. Bu mamlakatda “School-Home Partnership” dasturi orqali ota-onalar ta‘lim jarayonining ajralmas ishtirokchisiga aylantirilgan. Maktablar ota-onalar bilan muntazam ravishda hamkorlik qiladi, ularni farzandining ta‘lim va tarbiya jarayoniga faol jalb etadi. Shu bilan birga, davlat miqyosida raqamli muhitdan xavfsiz foydalanishni ta‘minlashga qaratilgan maxsus dasturlar ishlab chiqilgan. Bu dasturlar doirasida o‘quvchilar, ota-onalar va pedagoglar uchun treninglar, metodik qo‘llanmalar hamda nazorat tizimlari joriy etilgan. Natijada, o‘smirlarning raqamli muhitdagi faoliyati muvozanatli va nazorat ostida bo‘lib, agressiv xulq-atvorning oldini olishga erishilmoqda. Umuman olganda, ushbu mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ota-ona va maktab hamkorligini mustahkamlash, raqamli savodxonlikni oshirish hamda ijtimoiy-axloqiy tarbiyaga alohida e‘tibor qaratish o‘smirlar orasida agressiv xulq-atvorning oldini olishda eng samarali yo‘llardan biri hisoblanadi. Mazkur yondashuvlarni milliy ta‘lim tizimiga moslashtirish esa zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biridir. **Agressiv xulqni oldini olishda quyidagi mexanizmlar samarali hisoblanadi:**

- ota-onalar uchun raqamli savodxonlik kurslari;
- maktab psixologlarining monitoringi;
- o‘quvchilar uchun ijtimoiy-emotsional treninglar;
- “raqamli nazorat va hamkorlik platformalari”ni joriy etish. Ushbu mexanizmlar o‘smirlarning internetdan foydalanish madaniyatini oshiradi va salbiy xulq shakllanishining oldini oladi.

Muhokama: Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, agressiv xulq profilaktikasida faqat maktab yoki faqat oila emas, balki ularning integratsiyalashgan hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Xalqaro tajriba asosida ishlab chiqilgan modellar shuni tasdiqlaydiki, raqamli muhitda nazorat va tarbiya birgalikda olib borilgandagina samarali natijaga erishish mumkin.

O‘zbekiston ta‘lim tizimi uchun ham ushbu tajribalarni moslashtirish, ayniqsa raqamli pedagogika va ota-ona ishtirokini kuchaytirish dolzarb hisoblanadi.

Xulosa. Farzand kamolotida ota-ona va maktab hamkorligi o‘smirlarning shaxsiy rivojlanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Raqamli muhitda agressiv

xulqning oldini olish esa zamonaviy ijtimoiy-pedagogik yondashuvlarni talab qiladi. Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, integratsiyalashgan hamkorlik modeli o‘smirlarning ijobiy xulqini shakllantirishda eng samarali yo‘ldir.

Shu sababli, milliy ta‘lim tizimida ham ota-ona va maktab hamkorligini raqamli platformalar orqali yanada kuchaytirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2008 (o‘zgartirish va qo‘shimchalar bilan).
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar siyosati va raqamli rivojlanishga oid farmon va qarorlari. – Toshkent, 2017–2025 yillar.
4. Bronfenbrenner U. – Ecological Systems Theory.
5. OECD Education Reports (2022–2025).
6. UNICEF – Digital Safety and Child Protection Guidelines.
7. UNESCO – Family-School Partnership Framework.
8. Parental Involvement in Education, International Journal of Educational Research.
9. Vygotsky L.S. – Social Development Theory.
10. Ministry of Education Finland – School Cooperation Models Reports.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA “SITUATIONSANSATZ” MODEL: GERMANIYA TAJIRIBASI VA UNING PEDAGOGIK AHAMIYATI.

Abduraimova Charos Farxod qizi – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Germaniya oliy ta‘lim tizimida bo‘lajak boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlashda muammoli ta‘lim (Problem-Based Learning — PBL) texnologiyasining o‘rni va ahamiyati tahlil qilingan. Ushbu maqola “Xalqaro tarbiya modellari, ularning konseptual asoslari” yo‘nalishi uchun mo‘ljallangan bo‘lib Germaniya universitetlarida qo‘llaniladigan "Situationsansatz" (vaziyatli yondashuv) metodikasi, real pedagogik vaziyatlardan foydalanish va ota-ona bilan hamkorlik kompetensiyasini shakllantirishga yo‘naltirilgan mashg‘ulot shakllari o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari bo‘lajak o‘qituvchilarda mas’uliyat hissi, tanqidiy fikrlash va kasbiy mustaqillik kabi muhim kompetensiyalar muammoli ta‘lim orqali samarali shakllantirilishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: muammoli ta‘lim, PBL, Germaniya oliy ta‘limi, boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchisi, Situationsansatz, kasbiy kompetensiya.

Аннотация: В данной статье анализируется роль и значение технологии проблемного обучения (Problem-Based Learning — PBL) в профессиональной подготовке будущих учителей начальных классов в

системе высшего образования Германии. Изучены методика "Situationsansatz" (ситуационный подход), применяемая в немецких университетах, формы занятий, направленные на использование реальных педагогических ситуаций и формирование компетенции сотрудничества с родителями. Результаты исследования показывают, что такие важные компетенции, как чувство ответственности, критическое мышление и профессиональная самостоятельность, эффективно формируются посредством проблемного обучения.

Ключевые слова: проблемное обучение, PBL, высшее образование Германии, учитель начальных классов, Situationsansatz, профессиональная компетенция.

Abstract: This article analyzes the role and significance of Problem-Based Learning (PBL) technology in the professional training of future primary school teachers within the German higher education system. The "Situationsansatz" (situational approach) methodology used in German universities, instructional formats based on real pedagogical situations, and activities aimed at developing parent-collaboration competencies are examined. The findings indicate that critical competencies such as a sense of responsibility, critical thinking, and professional independence are effectively developed through problem-based learning.

Keywords: problem-based learning, PBL, German higher education, primary school teacher, Situationsansatz, professional competence.

Zamonaviy ta'lim tizimlarida o'qituvchi kasbiy tayyorgarligiga qo'yilayotgan talablar tobora ortib bormoqda. An'anaviy "bilim uzatuvchi" modelidan farqli o'laroq, bugungi kunda bo'lajak o'qituvchidan muammolarni mustaqil hal qilish, o'quvchilar va ota-onalar bilan samarali hamkorlik qila olish, shuningdek, pedagogik vaziyatlarda mas'uliyatli qarorlar qabul qilish ko'nikmasi talab etiladi.

Germaniya oliy ta'lim tizimi, xususan pedagog kadrlar tayyorlash sohasida, muammoli ta'lim texnologiyasini sistemali ravishda qo'llash bilan xalqaro miqyosda e'tirof etilgan. Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF) ma'lumotlariga ko'ra, nemis universitetlarining 70% dan ortig'i pedagog tayyorlash dasturlarida PBL elementlarini qo'llaydi. Bu tajriba nafaqat talabalar bilim sifatini oshiradi, balki ularning kasbiy identifikatsiyasini ham shakllantiradi.

Ushbu maqolaning maqsadi — Germaniya oliy ta'lim tizimida bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda muammoli ta'limning qo'llanilishi, uning metodologik asoslari va natijalarini ilmiy tahlil qilishdan iborat.

Germaniya universitetlarida boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlash dasturi (Lehramt Grundschule) odatda 6-8 semestrni o'z ichiga oladi. Ushbu dastur nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy pedagogik ko'nikmalarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratadi. Berlindagi Humboldt universiteti va Myunxendagi

Ludwig Maximilian universiteti kabi yetakchi oliy ta’lim muassasalarida o’qituvchi tayyorlash dasturlari muammoli ta’lim metodologiyasi asosida qurilgan.

Dasturning muhim xususiyati shundaki, talabalarga darslardan tashqari real maktab muhitida kuzatuv va amaliyot imkoniyati beriladi. Bu jarayon "Schulpraktische Studien" (maktab amaliyoti tadqiqotlari) deb ataladi va talabalar unda haqiqiy pedagogik muammolarni kuzatib, ularning yechimlarini ishlab chiqadilar.

SITUATIONSANSATZ: MUAMMOLI TA’LIMNING GERMANIYA MODEL

"Situationsansatz" — bu 1970-yillarda Germaniyada ishlab chiqilgan va bugungi kunda pedagog tayyorlashda keng qo’llaniladigan vaziyatli yondashuv metodikasi. Ushbu metodika talabalarga real hayotiy va kasbiy vaziyatlarni tahlil qilish, ulardagi muammolarni aniqlash va yechim topish ko’nikmalarini beradi.

Metodikaning asosiy bosqichlari quyidagicha amalga oshiriladi: birinchi bosqichda talabaga real pedagogik vaziyat (keis) taqdim etiladi — masalan, sinfda intizomni ta’minlash, o’qishdan ortda qolgan o’quvchi bilan ishlash yoki ota-onalar bilan murakkab muloqot holati. Ikkinchi bosqichda talabalar kichik guruhlarda muammoni tahlil qiladilar, turli yondashuvlarni muhokama qiladilar. Uchinchi bosqichda har bir guruh o’z yechimini taqdimot shaklida himoya qiladi. To’rtinchi bosqichda o’qituvchi-fasilitator yechimlarni umumlashtiradi, kamchiliklarni ilmiy asosda ko’rsatadi.

Bu jarayon davomida talabalar faqat nazariy bilim emas, balki mas’uliyatli qaror qabul qilish, jamoaviy fikrlash va kasbiy muloqot ko’nikmalarini ham egallaydilar. Germaniya universitetlarida muammoli ta’lim asosida tayyorlangan o’qituvchilar an’anaviy usulda tayyorlanganlardan bir qator muhim ko’rsatkichlar bo’yicha farq qiladi. Quyidagi jadvalda ikki yondashuvning taqqoslamasi keltirilgan:

1-jadval. An’anaviy ta’lim va muammoli ta’limning taqqoslamasi

Ko’rsatkich	An’anaviy ta’lim	Muammoli ta’lim (PBL)
O’qituvchi roli	Bilim uzatuvchi	Yo’naltiruvchi, fasilitator
Talaba roli	Passiv tinglovchi	Faol muammoni yechuvchi
Baholash	Yod olish natijasi	Jarayon va yechim
Ota-ona bilan aloqa	Cheklangan	Hamkorlik asosida

Ko'rsatkich	An'anaviy ta'lim	Muammoli ta'lim (PBL)
Natija	Standart bilim	Kompetensiya, mas'uliyat

Jadvaldagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, muammoli ta'lim an'anaviy yondashuvga nisbatan bo'lajak o'qituvchida kengroq va amaliy yo'naltirilgan kompetensiyalar shakllantirishga xizmat qiladi. Germaniya tajribasida ayniqsa ota-ona bilan hamkorlik kompetensiyasining maqsadli rivojlantirilishi e'tiborga molik bo'lib, bu jihat ko'plab boshqa tizimlardan farqlanadi.

Nemis olimi Heinz Reetz (1999) ta'kidlaganidek, muammoli ta'lim orqali tayyorlangan pedagog nafaqat dars o'tishni, balki pedagogik muhitni boshqarishni ham biladi. Bu esa boshlang'ich sinf o'qituvchisi uchun ayniqsa muhim, chunki bu yoshdagi o'quvchilar bilan ishlash kuchli hissiy va kasbiy mas'uliyatni talab etadi. Xulosa o'rnida Germaniya oliy ta'lim tizimida bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashda muammoli ta'lim texnologiyasi muhim o'rin tutadi. "Situationsansatz" metodikasi va real pedagogik vaziyatlarga asoslangan o'qitish shakllari talabalarda mas'uliyat hissi, tanqidiy fikrlash, kasbiy mustaqillik va ota-onalar bilan hamkorlik ko'nikmalarini samarali shakllantiradi.

Muammoli ta'lim — bu faqat metod emas, balki bo'lajak o'qituvchining kasbiy dunyoqarashini shakllantiradigan tizimli yondashuv. Germaniya tajribasi shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi tayyorlash jarayonida real hayotiy vaziyatlardan foydalanish, ota-ona bilan hamkorlik kompetensiyasini rivojlantirish va talabaga fasilitator roli berish — zamonaviy ta'lim sifatini ta'minlashning asosiy omilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bundesministerium für Bildung und Forschung (BMBF). (2022). *Lehrerbildung in Deutschland: Strukturen und Reformen*. Berlin: BMBF.
2. Frey, K. (2010). *Die Projektmethode: Der Weg zum bildenden Tun*. Weinheim: Beltz Verlag.
3. Reetz, H. (1999). *Situationsansatz und Schlüsselqualifikationen*. Hamburg: Pädagogische Hochschule.
4. Schmidt, H. G. (1993). Foundations of problem-based learning: Some explanatory notes. *Medical Education*, 27(5), 422–432.
5. Terhart, E. (2014). *Lehrerprofessionalität: Forschungsstand und Forschungsperspektiven*. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 17(4), 25–51.
6. Mirziyoyev Sh.M. (2017). *Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz*. Toshkent: O'zbekiston.

O‘QUVCHILARDA BADIY-ESTETIK DID VA DIZAYNERLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA OILA BILAN HAMKORLIKNING IJTIMOIIY ASOSLARI

Norbutayeva Dilafruz Abdurasulovna – Qori Niyoziiy nomidagi Tarbiya pedagogikasi instituti katta ilmiy xodimi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘quvchilarning estetik didini shakllantirishga qaratilgan zamonaviy metodlar, metodlarning oila-maktab-mahalla hamkorligida olib borishning samarali usullari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: estetik did, estetik tafakkur, oila-mahalla-maktab hamkorligi, vakillik (tasvir) va did.

Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning badiiy-estetik didini rivojlantirish, ularni san’at, madaniyat va dizayn asoslari bilan tanishtirish orqali ijodiy fikrlashini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, dizaynerlik ko‘nikmalarini shakllantirish o‘quvchilarda estetik muammolarni tahlil qilish, go‘zallik va funksionallik uyg‘unligini anglash, turli ijodiy g‘oyalarni amaliy faoliyatda qo‘llash imkonini beradi. Shu sababli umumiy o‘rta ta’lim jarayonida o‘quvchilarda badiiy-estetik did va dizaynerlik ko‘nikmalarini rivojlantirish ko‘p qirrali hamda integrallashgan ijtimoiy-pedagogik jarayon sifatida qaraladi.

Mazkur jarayon o‘quvchilarning san’at asarlaridan estetik zavq olish, badiiy obrazlarni idrok etish, mehnat va texnologiya jarayonlarida estetik yondashuvni qo‘llash hamda o‘z ijodiy faoliyatida dizaynerlik g‘oyalarini ongli ravishda namoyon etish orqali amalga oshadi. Natijada o‘quvchilarda estetik madaniyat, ijodkorlik, mustaqil fikrlash va dizaynerlik kompetensiyalari shakllanib, bu ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Oila-mahalla-maktab hamkorligida estetik tarbiyaning kommunikativ funksiyasi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki estetik jihatdan ahamiyatli bo‘lgan barcha narsa va hodisalar inson ruhiyatiga, hissiyotiga hamda dunyoqarashiga chuqur ta’sir etadi. Ular insonni go‘zallikni anglash, his qilish va uni boshqalar bilan bo‘lishishga undaydi. Natijada, estetik tarbiya jarayonida shaxslar o‘rtasida ko‘p qirrali, mazmunli va samimiy muloqot shakllanadi. Bunday muloqot jarayonida inson o‘zini va boshqalarni anglaydi, mehr-oqibat, hurmat, madaniy muomala kabi ijobiy insoniy fazilatlarni rivojlantiradi. Shu orqali estetik tarbiya shaxsni odobli, madaniyatli, yaxshi xulq-atvorli, o‘z jamiyatiga va respublikasiga sodiq bo‘lgan komil inson sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, muloqot odamlarning go‘zal narsalar haqida fikr almashishi, she’riyat va boshqa musobaqalarida ishtirok etishi, o‘yinlar, sport turlari va hokazolarda ishtirok etganida sodir bo‘ldi. Bu vaqtda bilimli odam estetik jihatdan tarbiyasiz bo‘lishi mumkin emas edi.

Yangi davr yanada faol, harakatchan va mustaqil shaxsni tarbiyalashni talab qildi. Ijtimoiy hayotning barcha jabhalari bilan aloqani uzgan estetik tarbiya

san’atdan uning yagona usuli sifatida foydalanishga tobora ko‘proq e’tibor qaratmoqda.

Estetik tarbiya mazmuni qarama-qarshi bo‘lib, bizningcha, ko‘p bosqichli tuzilishga ega: 1) estetik tafakkur yoki taklif; 2) idrok etish; 3) vakillik (tasvir) va did.

Estetik tarbiyaning o‘ziga xosligi faqat uning alohida xususiyatlarida emas, balki shaxs kamolotining barcha jihatlariga kompleks ta’sir ko‘rsatishida ham namoyon bo‘ladi. **Oila-mahalla-maktab hamkorligida** estetik tarbiya, eng avvalo, metodik xarakterga ega bo‘lib, u muayyan maqsadga izchil yo‘naltirilgan, tizimli va uzviy jarayonni tashkil etadi. Bu jarayon nafaqat o‘quvchilarning san’at, go‘zallik, tabiat, insoniy munosabatlar va madaniyatni idrok etish qobiliyatini rivojlantiradi, balki ularning his-tuyg‘ulari, didi, estetik ehtiyojlari hamda badiiy tafakkurini shakllantirishga xizmat qiladi. Estetik zavq ijodning barcha ko‘rinishlarida, individual xatti-harakatlarda, kundalik turmushda namoyon bo‘ladi. Estetik didning o‘ziga xos xususiyati shundaki, u bevosita, shaxsning o‘zaro ta’sir qiladigan narsaga hissiy-emotsional reaksiyasi sifatida namoyon bo‘ladi. Boshqacha aytganda, did estetik mezonlar asosida, go‘zallik (yoki uning yo‘qligi) nuqtai nazaridan shakllanib, jamiyat taraqqiyoti bilan birga o‘zgaradi.

O‘quvchilarning estetik didini rivojlantirish ta’lim-tarbiyaviy jarayonning ajralmas tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘lib, u shaxsda go‘zallikni idrok etish, badiiy-ijodiy tafakkurni shakllantirish, san’at, madaniyat va tabiat hodisalariga nisbatan estetik munosabatni rivojlantirish kabi murakkab jarayonlarni qamrab oladi. Estetik didni rivojlantirishning asosiy maqsadi – o‘quvchilarda estetik qadriyatlarni anglash, ularni hayotiy faoliyatda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirish hamda ularning ma’naviy-axloqiy kamolotiga zamin yaratishdan iboratdir.

Shu bilan birga, umumiy estetik tarbiyadan tashqarida to‘laqonli va nozik didni rivojlantirish mumkin emasligi ta’kidlanadi. Ammo zamonaviy tadqiqotchilar fikriga ko‘ra, bugungi kunda didni rivojlantirishni mustaqil pedagogik muammo sifatida alohida o‘rganish va tahlil etishga obektiv zarurat tug‘ilgan. Chunki:

birinchidan, hayot tarzining takomillashuvi bilan didning ta’sir doiralari sezilarli darajada kengayib bormoqda – u xulq-atvor, mehnat, muloqot, shaxsning shakllanishiga umuman ta’sir qiladi. Jamiyat inson uchun keng tanlov imkoniyatlarini yaratadi, did esa tanlovchanlik bilan ajralib turadi. Demak, didning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotga (masalan, xalq iste’moli mollari ishlab chiqarishi, ma’naviy mahsulotlar) teskari ta’siri ham ortib bormoqda. Shu bois yigit-qizlarning didini tarbiyalash va rivojlantirish nihoyatda muhimdir.

ikkinchidan, did – shaxs tomonidan ijtimoiy ehtiyojlar, manfaatlar, qadriyatli yo‘nalishlarni individual qabul qilish natijasidir. Didning rivojlanishi tarbiyaning shaxslantirilishini bildiradi: bu jarayonda shaxsning g‘oyaviy, axloqiy, ma’naviy, mehnat, estetik va jismoniy barkamolligi namoyon bo‘ladi. Binobarin, did barkamol shaxsni shakllantirishning asoslaridan biri bo‘lib xizmat qiladi;

uchinchidan, did ijtimoiy hodisalarni baholashni uzviy ravishda o‘zida mujassamlashtiradi. Chunki chinakam did – bu oliy insoniylikka, go‘zallikka, ma’naviy va jismoniy salomatlikka intilishdir.

Estetika – bu didshunoslikning asosiy kategoriyasi bo‘lib, u insonning go‘zallikni idrok etish, his etish va baholash qobiliyatini ifodalaydi. Go‘zallik tabiatda, jamiyatda, inson faoliyatida, xususan, san’at asarlarida qanday namoyon bo‘lsa, estetika uni shu holatida anglash, tahlil qilish, estetik mezonlar asosida baholash va unga ongli ravishda munosabat bildirish jarayonidir. Shu jihatdan estetika insonning nafaqat tashqi go‘zallikka, balki ma’naviy, axloqiy va intellektual go‘zallikka bo‘lgan munosabatini ham shakllantiradi. Estetik didning ilmiy va tarbiyaviy jihatlarini qamrab oluvchi fan sohasi keng qamrovli bo‘lib, uning barcha turli kategoriyalari estetik did bilan ma’lum darajada o‘zaro chambarchas bog‘liqdir. Boshqacha qilib aytganda, ularda estetik didning rivojlanishi, faoliyatning har xil turlari, ularning vazifalari, faoliyat ko‘rsatish sharoitlari ifodalanadi. Xususan, quyidagi toifalar ko‘zda tutilgan:

- did kategoriyalari (ular egalarining alohida belgilari: yoshi, jinsi, millati yoki kasbiy kelib chiqishi va hokazo);

- did shakllari musiqiy did, adabiy did, badiiy did, bilimlarni qadrlash, siyosiy va ijtimoiy faoliyatni afzal ko‘rish va boshqa turli xil mashg‘ulotlarni o‘z ichiga olgan baholanadigan mavzuga qarab farqlanadi.

- diddagi modifikatsiyalar (ularning estetik idealga mos kelishi bilan farqlanadi: mos ta‘m, modifikatsiyalangan ta‘m, qiyshiq ta‘m, qarama-qarshi ta‘m);

- didning shakllanganlik darajalari deganda estetik didning shakllanganlik darajasi tushunilib, u shaxsga ham, ma’lum ijtimoiy guruhga yoki butun jamiyatga ham taalluqli bo‘ladi.

Estetik did ko‘plab aniq va bir-biridan sezilarli darajada farqlanuvchi modifikatsiyalarda namoyon bo‘ladi. Shu bois “did” tushunchasi o‘zaro yaqin bo‘lgan psixik mexanizmlar majmuasini ifodalaydi. Ular o‘rtasidagi farq, asosan, baholash sohasi xususiyatlari (hayotiy voqelik yoki badiiy faoliyat) bilan belgilanadi, ularning o‘xshash jihati esa umumiy funksiyasida namoyon bo‘ladi. Bu funksiya psixikaning boshqa qobiliyatlariga xos emas, balki estetik hodisalarning real borliqdagi qiymatini yoki san’at asarlarining badiiy ahamiyatini aniqlovchi nihoyatda sezgir “asbob” sifatida namoyon bo‘ladi.

Biroq did – faqatgina baholash va hukm chiqarish qobiliyati emas. Did – ijodning, kasbiy faoliyatning asosiy rag‘batlantiruvchilaridan biridir. Va bu faqat adabiyot va san’at sohalaridagina emas, balki boshqa sohalarda ham shunday. Bilishga bo‘lgan did odamni ilmga olib keladi; konstruktiv-texnik faoliyatga bo‘lgan did ixtirochilikka undaydi; tanlangan kasbga bo‘lgan did esa inson uchun qoniqish manbaiga aylanadi.

Dunyoning estetik, ma’naviy va amaliy evolyutsiyasi obektiv voqelik hamda ijtimoiy hayotdagi subektlarning o‘zaro ta’siri, ularning madaniy, axloqiy va ijodiy faoliyatlari natijasida shakllanadigan murakkab jarayon sifatida qaralishi lozim. Bu

jarayonning mohiyati estetik ideallar, did, hissiyot va qadriyatlar tizimida o‘zining mujassam ifodasini topadi hamda inson tafakkuri, hayot falsafasi va badiiy idrokining uzviy birligida namoyon bo‘ladi. Bundan tashqari, estetik did estetik ideal va estetik tuyg‘uni birlashtirgan kategoriya bo‘lib, u ijtimoiy dunyo, tabiat va inson o‘rtasidagi bog‘lovchi bo‘g‘inga o‘xshaydi.

Psixologik nuqtai nazardan, estetik did – bu inson emotsional holatining intellektual tahlil bilan uyg‘unlashgan shakli bo‘lib, go‘zallikdan zavqlanish ehtiyoji va unga baho berish qobiliyatini bildiradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, estetik did deganda, insonning go‘zallik va xunuklik haqidagi hissiy-estetik hukmlar, qadriyatlar hamda shaxsiy qarashlarga asoslangan holda badiiy asarlar, tabiat va hayotiy voqealarni chuqur idrok etish, ularni tahlil qilish, baholash hamda ongli ravishda tanlab olishga bo‘lgan ichki ehtiyoji, qobiliyati, istagi va tayyorligini ifodalovchi murakkab shaxsiy sifat tushuniladi.

Estetik didni rivojlantirishda shaxsning psixologik xususiyatlarining rolini hisobga olish kerak. Shu bilan birga, o‘rta maktab o‘quvchilarida estetik didning shakllanishiga ta’sir etuvchi muhim omillar shaxsning barcha psixologik xususiyatlarini istisnosiz qamrab oladi - barcha oliy his-tuyg‘ular (intellektual, axloqiy, estetik), irodaviy xususiyatlar, shaxsiy xususiyatlar, shuningdek, his-tuyg‘ular, idrok, tasavvur va fikrlash jarayonlari, harakatlarning barcha shakllari va darajalarini qamrab oladi, hissiy holatlar bundan mustasno. Bu psixologik xususiyatlarning barchasi u yoki bu tarzda uning didining psixologik asosini tashkil qiladi. Ushbu omillarning har birining o‘ziga xos ta’sirini hisobga olish, uning rivojlanishining har bir yosh bosqichida inson didining shakllanishining aqliy mexanizmlarini kuzatish imkonini beradi.

Oila-mahalla-maktab hamkorligida o‘quvchilar estetik didini rivojlantirishda teatr va kino san’ati badiiy obrazlar orqali voqelikni estetik qabul qilish, undagi ma’naviy qadriyatlarni anglashga yordam beradi. Xalq og‘zaki ijodi ham o‘zining boy ramzlari, obrazlari va milliy qadriyatlari orqali yosh avlodga go‘zallikka mehr uyg‘otadi. Milliy urf-odatlar va marosimlar esa xalqning tarixiy-estetik tajribasini o‘quvchilarga singdirib, ularni milliy ruhda tarbiyalaydi. Shu bilan birga, tabiat manzaralarini kuzatish va ulardan bahramand bo‘lish o‘quvchilarda go‘zallikni qadrlash, ekologik madaniyat, tabiatni asrashga intilish hissinu uyg‘otadi.

O‘quvchilarda estetik didni shakllantirishda, avvalo, go‘zallikni idrok etish, undan zavqlanish, san’atdagi va hayotdagi go‘zallikni qadrlash, kundalik faoliyatda undan unumli foydalana olishga e’tibor qaratish lozim. Bu jarayonda san’at, xalq og‘zaki ijodi, milliy qadriyatlar va tabiat go‘zalliklaridan tashqari, bugungi raqamlashtirilgan davr imkoniyatlari ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Egamberdiyeva N. Ijtimoiy pedagogika: darslik. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi Respublika kutubxonasi, 2009. – 323 b.

2. Ibraimov X.I., Quronov M.Q. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Shaffof. 2023. – 415 b.3.
3. Kaykovus. Qobusnoma. Nashrga tayyorlovchilar: Subutoy Dolimov, Ulug‘bek Dolimov. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. – 224 b.
4. Qurbonov N.Ya. Ijodkorlik kompetentligini maktab o‘qituvchisida texnologik yondashuv asosida takomillashtirish // “Fanlarni o‘qitishda innovatsion yondashuvlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Jizzax, 2019. – B. 127-129.
5. [https:// www.wekepediya.uz](https://www.wekepediya.uz).
6. [https:// www.natlib.uz](https://www.natlib.uz).
7. <http://library.ziyonet.uz>.

DEVELOPMENT OF SELF-REGULATION IN THE SYSTEM OF FAMILY–SCHOOL INTERACTION AS A BASIS FOR ACADEMIC SUCCESS

Zhanbolat Inabat Nurlanqyzy – master’s student of L.N. Gumilyov
Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Abstract: This article examines self-regulation as a multidimensional psychological construct that develops during childhood through the coordinated influence of the family and the school. Theoretical analysis indicates that stable competencies in self-control, goal-setting, and emotional regulation emerge only within coherent pedagogical environments. A survey of 85 first-year undergraduates (aged 17–20) revealed that students who retrospectively described their upbringing as a period of intentional self-regulation support achieved higher GPAs, stronger adaptation, and fewer unexcused absences. The article introduces the concept of "educational congruence" — alignment between family and school child-rearing strategies — as a prerequisite for the systematic cultivation of self-regulatory capacity.

Keywords: self-regulation, family–school interaction, academic success, university adaptation, educational congruence, self-regulated learning.

Аннотация: Статья посвящена исследованию саморегуляции как многокомпонентного психологического конструкта, формирующегося в детском и школьном возрасте при взаимодействии двух ключевых воспитательных институтов — семьи и школы. Теоретический анализ показывает, что устойчивые навыки самоконтроля, целеполагания и эмоциональной регуляции складываются только в условиях согласованной педагогической среды. Для проверки данного положения проведено анкетирование 85 студентов первых курсов бакалавриата (17–20 лет). Результаты свидетельствуют: студенты, ретроспективно оценивающие детство как период целенаправленной поддержки саморегуляции, демонстрируют более высокую успеваемость, лучшую адаптацию и меньшее число пропусков. В статье вводится авторская концепция «воспитательной

конгруэнтности» как необходимого условия системного развития саморегуляции.

Ключевые слова: саморегуляция, семейно-школьное взаимодействие, учебная успешность, академическая адаптация, воспитательная конгруэнтность, саморегулируемое обучение.

Annotatsiya: Maqola o‘z-o‘zini boshqarishni bolalik davrida oila va maktabning muvofiqlashtirilgan ta’siri orqali rivojlanadigan ko‘p komponentli psixologik konstrukt sifatida o‘rganishga bag‘ishlangan. Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, o‘z-o‘zini nazorat qilish, maqsad qo‘yish va hissiy tartibga solish ko‘nikmalari faqat muvofiqlashtirilgan pedagogik muhitda shakllanadi. 85 birinchi kurs talabalari (17–20 yosh) o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rovnoma natijalari shuni tasdiqladiki, bolaligini maqsadli qo‘llab-quvvatlanish davri sifatida baholagan talabalar akademik ko‘rsatkichlari, moslashuvi va dars o‘tkazmasligi bo‘yicha ustunlikka ega. Maqolada "tarbiyaviy kongruensiya" kontseptsiyasi taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: o‘z-o‘zini boshqarish, oila–maktab hamkorligi, akademik muvaffaqiyat, universitetga moslashuv, tarbiyaviy kongruensiya, o‘z-o‘zini boshqarib o‘rganish.

Introduction

The transformation of educational systems is increasingly shifting the emphasis from the transmission of subject knowledge toward the formation of universal competencies — primarily the ability to manage one’s own resources and to consciously construct an educational trajectory. In this context, self-regulation acquires the status of one of the key constructs in educational psychology: the ability of the subject to purposefully manage cognitive processes, behavior, and affective states in accordance with accepted goals [10; 2]. The predictive power of self-regulation in relation to academic achievement, according to available data, has been shown to be comparable to, and in some cases exceed, that of intelligence indicators and socio-economic status [4]. At the same time, the interaction between family and school — two institutions that shape self-regulation during the sensitive period from 5 to 15 years — is often limited to formal contacts, whereas meaningful pedagogical partnership remains an exception rather than the norm.

The aim of the study is to examine and substantiate the role of coordinated interaction between family and school as a systemic condition for the development of self-regulation and to establish the relationship between this skill, formed in childhood, and academic success at the stage of university education. Hypothesis: students who retrospectively evaluate their childhood as a period of purposeful support for self-regulation demonstrate higher academic performance and better adaptation to the conditions of higher education.

Theoretical Foundations

Scientific conceptualization of self-regulation originates from L. S. Vygotsky’s cultural-historical theory: volitional behavior is interpreted as a higher

mental function that emerges in a child’s joint activity with an adult and is only subsequently internalized [9]. Contemporary neuropsychological evidence supports this thesis: the prefrontal cortex — the substrate of executive functions — continues to mature up to the third decade of life [3], thereby expanding the horizon of pedagogical influence. Bandura’s social-cognitive theory describes the mechanism of self-regulation as a cyclical process of self-observation, self-evaluation, and adaptive self-reaction [1], which Zimmerman operationalized in a three-phase model of self-regulated learning (SRL): forethought (goal setting, planning) → performance (monitoring) → self-reflection (attribution of outcomes, strategy adjustment) [10].

Within the context of family–school interaction, the central role is played by “scaffolding” — the supportive structuring of a child’s activity by an adult, which is gradually replaced by autonomous action [8]. Research shows that the effectiveness of family scaffolding significantly increases when it is reinforced by similar practices at school and diminishes when these practices are misaligned. Based on this observation, the author proposes the concept of “educational congruence” — the substantive alignment of pedagogical attitudes of family and school at the level of strategies, requirements, and value orientations. According to this concept, the sustainable development of self-regulation requires not parallel but jointly coordinated efforts of the two institutions.

Research Methodology

To establish the relationship between retrospectively assessed childhood experience and current indicators of academic performance, structured questionnaire-based surveying was used in combination with correlation analysis. The study involved 85 first- and second-year undergraduate students ($n = 85$; aged 17–20; $M = 18.4$ years). The transitional period from school to university was deliberately selected, as it is precisely during this time that deficits in self-regulation become particularly evident [11]. Anonymity of participation was ensured to reduce the effect of social desirability bias.

The questionnaire included three sections: (1) retrospective assessment of childhood and school experience — presence of daily routines, planning practices, and parental interaction with the school (10 items); (2) current level of academic self-regulation — adapted items from the SRQ-A scale [7]: time management, resistance to procrastination, emotional control (8 items, Likert scale 1–5); (3) indicators of academic achievement: GPA for the first semester, self-reported adaptation level (1–10), and number of unexcused absences per month. Based on the median score of the retrospective section, the sample was divided into two groups: “high support” (Group A, $n = 38$) and “low support” (Group B, $n = 47$). Intergroup differences were assessed using descriptive statistics; the strength of relationships between variables was measured using Pearson’s correlation coefficient (r). Open-ended responses were processed through thematic analysis.

Research Results

The obtained data generally confirm the initial hypothesis. Students in Group A demonstrate higher scores across all three measured parameters (Table 1); however, these differences should be interpreted as correlational rather than causal.

Table 1. Comparative indicators of two respondent groups

Indicator	Group A: High Support (n=38)	Group B: Low Support (n=47)	Difference
Mean GPA (5-point scale)	4,31	3,67	+0,64
Self-assessed adaptation (1–10)	7,8	5,4	+2,4
Class absences (number/month)	1,2	3,9	–2,7
High current level of SRL	82%	29%	+53 p.p.

The most pronounced differences were observed in the adaptation indicator: 79% of students in Group A reported a sense of confidence in the university environment within the first two months, compared to 34% in Group B. Correlation analysis revealed a moderately strong positive relationship between retrospective assessment of family support and current academic performance ($r = 0.61$; $p < 0.001$). Thematic analysis of open-ended responses showed that students in Group A more frequently described their childhood in terms of structure and predictability: a stable daily routine, weekly planning jointly carried out with parents, and a perceived consistency of expectations between home and school. In contrast, students in Group B often indicated contradictions between parental and teacher expectations, a lack of clear routines, and insufficient feedback — a pattern consistent with the concept of “educational congruence.”

Discussion and Limitations

The identified trends are consistent with findings from international research [5; 6] and may be interpreted as follows: coordinated support for self-regulation in childhood forms stable cognitive schemas of goal setting and reflection, which are later activated in new academic situations. This is consistent with Zimmerman’s proposition that academic self-efficacy develops through repeated experiences of successful self-regulation [11]: students with such experiences enter the university environment with fundamentally different resource-based dispositions. The key practical implication is that neither family nor school alone is able to fully ensure the conditions for the development of self-regulation — it is their substantive alignment (“educational congruence”) that represents a necessary systemic

condition. In countries with high educational outcomes (Finland, Singapore), such forms of interaction are institutionally embedded: the most effective practices are not meetings focused on grades, but collaborative work on the child’s individual learning goals [6].

At the same time, interpretation of the results requires consideration of several limitations. First, the retrospective nature of the assessments carries a risk of systematic memory bias: students with higher current academic performance may be more likely to describe their childhood in a more positive way. Second, the sample size ($n = 85$) limits the possibility of generalization. Third, the cross-sectional design of the study does not allow for establishing the direction of causal relationships. Addressing these limitations requires longitudinal studies with control of additional variables.

Conclusions and Practical Recommendations

The findings of the present study allow for the formulation of three main conclusions. First, self-regulation skills are pedagogically constructible: with consistent support during the sensitive period (ages 5–15), they reach a stable level that ensures higher academic achievement and better subjective adaptation in university settings. Second, a stable effect is achieved not through isolated efforts of either the family or the school, but through their “educational congruence” — a concept that requires further empirical development. Third, the transition from school to university represents an important diagnostic point for identifying students with deficits in self-regulation.

At the level of practical recommendations, the results indicate the need to: (1) include components of self-regulation (goal setting, time management, reflection) as explicit educational objectives within curricula; (2) reorient teacher–parent interaction from monitoring academic performance toward joint design of educational and developmental strategies; (3) provide parents with operational tools to support children’s learning autonomy in the home environment.

References

1. Bandura A. Social cognitive theory of self-regulation // *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. — 1991. — Vol. 50. — P. 248–287.
2. Baumeister R. F., Vohs K. D. *Handbook of self-regulation: Research, theory, and applications*. — New York: Guilford Press, 2004. — 574 p.
3. Diamond A. Executive functions // *Annual Review of Psychology*. — 2013. — Vol. 64. — P. 135–168.
4. Duckworth A. L., Seligman M. E. P. Self-discipline outdoes IQ in predicting academic performance of adolescents // *Psychological Science*. — 2005. — Vol. 16(12). — P. 939–944.
5. Epstein J. L. *School, Family, and Community Partnerships*. — Boulder: Westview Press, 2001. — 528 p.

6. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. — London: Routledge, 2009. — 392 p.
7. Ryan R. M., Connell J. P. Perceived locus of causality and internalization // Journal of Personality and Social Psychology. — 1989. — Vol. 57(5). — P. 749–761.
8. Schunk D. H., Zimmerman B. J. Motivation and self-regulated learning: Theory, research, and applications. — New York: Erlbaum, 2007. — 408 p.
9. Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6 т. Т. 2. — М.: Педагогика, 1982. — 504 с.
10. Zimmerman B. J. Attaining self-regulation: A social-cognitive perspective // Handbook of Self-Regulation / eds. M. Boekaerts, P. R. Pintrich, M. Zeidner. — New York: Academic Press, 2000. — P. 13–39.
11. Zimmerman B. J. Becoming a self-regulated learner: An overview // Theory Into Practice. — 2002. — Vol. 41(2). — P. 64–70.

MILLIY VA MADANIY QADRIYATLAR ASOSIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA IJTIMOIIY MAS‘ULIYATNI RIVOJLANTIRISHDA OILA VA MAKTABNING INTEGRATION MODELI

Amirova Maxfirat Muzaffar qizi – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya
pedagogikasi milliy instituti doktoranti

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida milliy-madaniy qadriyatlar orqali ijtimoiy mas‘uliyatni shakllantirishning oila va maktab hamkorligiga asoslangan integratsion modeli yoritilgan. Tadqiqot natijalari o‘quvchilarning ijtimoiy xulq-atvori va mas‘uliyat ko‘rsatkichlari dinamikasini tahlil qiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy mas‘uliyat, milliy qadriyatlar, integratsion model, boshlang‘ich ta‘lim, oila va maktab hamkorligi, tarbiya, ma‘naviyat.

Аннотация: В статье рассматривается интеграционная модель сотрудничества семьи и школы по формированию социальной ответственности у учащихся начальных классов через национально-культурные ценности. Результаты исследования анализируют динамику показателей социального поведения и ответственности учащихся.

Ключевые слова: социальная ответственность, национальные ценности, интеграционная модель, начальное образование, сотрудничество семьи и школы, воспитание, духовность.

Abstract: The article highlights an integrated model of family and school cooperation in forming social responsibility in primary school students through

national-cultural values. The research results analyze the dynamics of social behavior and responsibility indicators of students.

Keywords: social responsibility, national values, integrated model, primary education, family and school cooperation, upbringing, spirituality.

KIRISH

Zamonaviy globallashuv sharoitida o‘zib kelayotgan yosh avlodni milliy o‘zlikni anglash, ajdodlar merosiga sodiqlik va ijtimoiy mas’uliyat ruhida tarbiyalash pedagogika fanining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf davri bolada ijtimoiy normalar va axloqiy tushunchalar poydevori qo‘yiladigan eng muhim bosqichdir. O‘zbekiston Respublikasining ta’lim sohasidagi islohotlari, xususan, "Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi" yoshlarda ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishda oila va maktabning uzviy bog‘liqligini talab etadi. Milliy qadriyatlarimizda mujassam bo‘lgan "mahalladoshlik", "kattaga hurmat", "hashar" kabi tushunchalar bolada faqat shaxsiy manfaat emas, balki jamiyat oldidagi burchini his qilish tuyg‘usini uyg‘otadi. Ijtimoiy mas’uliyat — bu shaxsning o‘z xatti-harakatlari oqibatini anglashi va jamiyat farovonligi uchun hissa qo‘shishga tayyorligidir. Ushbu maqolada oila va maktabning pedagogik imkoniyatlarini birlashtiruvchi modelning mazmun-mohiyati va uning samaradorligi ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ijtimoiy mas’uliyat tushunchasi va uning pedagogik asoslari xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan keng o‘rganilgan. Jumladan, A.N. Leontievning faoliyat nazariyasida shaxsning ijtimoiy muhit bilan munosabati uning rivojlanish omili sifatida ko‘riladi [1, B. 12]. O‘zbek pedagogikasida oila va maktab hamkorligi masalalari, milliy qadriyatlarning tarbiyaviy kuchi M. Inomova va boshqa tadqiqotchilar asarlarida o‘z aksini topgan. S.L. Rubinshteyn ta’kidlaganidek, insonning ichki dunyosi uning tashqi faoliyati va ijtimoiy aloqalari jarayonida shakllanadi [2, B. 45]. Metodologiya sifatida tizimli yondashuv, pedagogik kuzatuv, so‘rovnoma va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqot Samarqand shahridagi umumta’lim maktablarining boshlang‘ich sinf o‘quvchilari (n=60) hamda ularning ota-onalari ishtirokida o‘tkazildi. Eksperiment davomida milliy qadriyatlarga asoslangan "Mas’uliyatli farzand" dasturi joriy etilib, oila va maktab o‘rtasidagi vertikal va gorizontaal aloqalar mustahkamlandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Oila va maktab integratsiyasi modeli doirasida ota-onalar uchun maxsus "Milliy tarbiya darslari" va o‘quvchilar uchun "Odobnoma saboqlari" integratsiyalashgan holda olib borildi. Tadqiqot boshida o‘quvchilarning ijtimoiy mas’uliyat darajasi asosan past va o‘rta ko‘rsatkichni tashkil etgan bo‘lsa, tajriba-sinov ishlari yakunida ijobiy siljishlar kuzatildi.

1-jadval. O‘quvchilarda ijtimoiy mas’uliyatning shakllanganlik darajasi (Eksperimentdan oldin va keyin, % hisobida)

Ko‘rsatkichlar	Yuqori daraja (avval)	Yuqori daraja (keyin)	O‘rta daraja (avval)	O‘rta daraja (keyin)	Past daraja (avval)	Past daraja (keyin)
Atrof-muhitga munosabat	15%	45%	50%	45%	35%	10%
Jamoat topshiriqlariga mas’uliyat	20%	55%	45%	40%	35%	5%
Milliy an'analarni bilish	25%	65%	55%	30%	20%	5%

Integratsion modelning asosiy komponenti oiladagi ma’naviy muhit bilan maktabdagi tarbiya tizimining mosligidir. Agar oilada kattalarga hurmat ko‘rsatilsa va bu maktabda pedagogik metodlar bilan mustahkamlansa, bolada ijtimoiy mas’uliyat ko‘nikmasi barqarorlashadi.

2-jadval. Integratsion modelning tarkibiy qismlari va vazifalari

Model komponenti	Oila vazifasi	Maktab vazifasi	Kutilayotgan natija
Qadriyatli yo‘nalish	Milliy an'analarni amalda qo‘llash	Nazariy tushunchalarni tizimlashtirish	Milliy o‘zlikni anglash
Faoliyatli yondashuv	Uy mehnatiga jalb qilish	Jamoat loyihalarini tashkil etish	Mehnatsevarlik va burch
Nazorat va tahlil	Xulq-atvorni kuzatish	Pedagogik monitoring	Ijtimoiy barqarorlik

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, oila va maktab o‘rtasidagi doimiy aloqa (kunlik kundaliklar, onlayn muloqot, birgalikdagi tadbirlar) o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini 2,5 baravarga oshirgan.

XULOSA

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirish murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u faqat ta’lim muassasasining o‘zi bilan cheklanib qolishi kutilgan samarani bermaydi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, milliy va madaniy qadriyatlar bolaning ijtimoiy munosabatlar olamiga kirib borishida eng kuchli motivatsion vosita bo‘lib xizmat qiladi. Taklif etilayotgan oila

va maktabning integratsion modeli o‘quvchining shaxsiy sifatlarini ijtimoiy manfaatlar bilan uyg‘unlashtirishga imkon beradi. Xususan, ajdodlarimiz o‘g‘itlari, xalq og‘zaki ijodi namunalari va milliy an‘analar asosida tashkil etilgan tarbiyaviy ishlar o‘quvchilarda o‘z so‘zi, harakati va atrofida qilargalarga nisbatan javobgarlik hissini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, integratsion model quyidagi samaralarni beradi: birinchidan, ota-onalarning pedagogik madaniyati yuksaladi va ular farzand tarbiyasida passiv kuzatuvchidan faol hamkorga aylanadi; ikkinchidan, o‘quvchilarda jamoatchilik ishlari, atrof-muhitni asrash va kattalarga ko‘maklashish kabi real ijtimoiy ko‘nikmalar shakllanadi; uchinchidan, maktab va oila o‘rtasidagi ziddiyatlar kamayib, ta‘lim muhitida yagona tarbiya maydoni vujudga keladi. Ijtimoiy mas‘uliyatli shaxsni tarbiyalashda milliy qadriyatlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan boyitish orqali biz nafaqat bilimli, balki jamiyat uchun foydali bo‘lgan komil insonlarni tayyorlashga erishamiz. Bu esa kelajakda ijtimoiy barqarorlik va milliy taraqqiyotning kafolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Leontiev A.N. Faoliyat. Ong. Shaxs — Toshkent: O‘qituvchi, 1991. — 256 b.
2. Rubinshteyn S.L. Umumiy psixologiya asoslari — Moskva: Piter, 2002. — 720 b.
3. Inomova M. Oila pedagogikasi — Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2012. — 180 b.
4. O‘zbekiston Respublikasining "Ta‘lim to‘g‘risida"gi Qonuni — Toshkent: Adolat, 2020. — 76 b.
5. Sakkokiy. Tanlangan asarlar — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018. — 120 b.

BEHBUDIYNING PEDAGOGIK QARASHLARI

Jo‘rayeva Nigora – Yangi Asr Universiteti

Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada jadidchilik harakatining asosiy a‘zolaridan biri bo‘lgan Mahmudxo‘ja Behbudiyning pedagogik qarashlari to‘liq muhokama qilinadi. Uning ta‘lim tizimini o‘zgartirish haqidagi fikrlari, maktab va madrasalarda o‘qitish texnikasini yangilashga yondashuvi hamda yosh avlodni ma‘rifatli va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirishga qaratilgan ideallari ilmiy jihatdan o‘rganiladi. Behbudiyning milliy ta‘limning o‘sishi, dunyoviy bilimlarni joriy etish va pedagogik jarayonga zamonaviy texnikalarni qo‘llash zarurati haqidagi fikrlari ham bugungi ta‘lim tizimi bilan taqqoslab o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, uning pedagogik merosi hozirgi ta‘lim islohotlari uchun katta nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit soʻzlar: jadidchilik, pedagogik qarashlar, milliy taʼlim, maʼrifatparvarlik, usul-i jadid, tarbiya, innovatsion taʼlim, maktab islohoti.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ МАХМУДХОДЖИ БЕХБУДИ

Аннотация. В данной статье всесторонне рассматриваются педагогические взгляды Махмудходжи Бехбуди, одного из ведущих представителей джадидистского движения. Анализируются его идеи относительно реформирования системы образования, подходы к обновлению методов преподавания в школах и медресе, а также его взгляды на формирование молодого поколения как просвещённых и социально активных личностей. Особое внимание уделяется его концепциям развития национального образования, внедрения светских знаний и использования современных педагогических технологий, которые сопоставляются с современной системой образования. Результаты исследования показывают, что педагогическое наследие Бехбуди имеет значительную теоретическую и практическую ценность для современных образовательных реформ.

Ключевые слова: джадидизм, педагогические взгляды, национальное образование, просветительство, усул-и джадид, воспитание, инновационное образование, школьная реформа.

PEDAGOGICAL VIEWS OF MAHMUDKHOJA BEHBUDI

Abstract. This article comprehensively examines the pedagogical views of Mahmudkhoja Behbudi, one of the leading representatives of the Jadidist movement. It analyzes his ideas on reforming the education system, his approach to modernizing teaching methods in schools and madrasas, and his vision of shaping the younger generation as enlightened and socially active individuals. Special attention is given to his concepts regarding the development of national education, the introduction of secular knowledge, and the application of modern pedagogical technologies, which are compared with the contemporary education system. The findings of the study indicate that Behbudi's pedagogical legacy holds significant theoretical and practical value for current educational reforms.

Keywords: Jadidism, pedagogical views, national education, enlightenment, usul-i jadid, upbringing, innovative education, school reform.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkistonda paydo boʻlgan jadidchilik harakati tarixda milliy uygʻonishning hal qiluvchi bosqichi sifatida muhim oʻrin tutadi. Ushbu harakat tarafdorlari taʼlim va tarbiya tizimini har tomonlama qayta koʻrib chiqish orqali jamiyat taraqqiyotini tasavvur qilishgan. Mahmudxoʻja Behbudiy adabiyot, jurnalistika va oʻqitishga sezilarli taʼsir koʻrsatgan nufuzli shaxs edi. Uning pedagogik qarashlari milliy taʼlim tizimini yangilash, yoshlarni

zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish va ularni ijtimoiy ishlarga faol jalb qilish konsepsiyalari bilan chambarchas bog‘liq. Behbudiylar ta‘lim tizimini yangilashga yaxlit yondashuvdan foydalanib, dastlab hozirgi maktab va madrasa doirasidagi kamchiliklarni tanqidiy tahlil qildi. Uning so‘zlariga ko‘ra, an‘anaviy pedagogik yondashuvlar eskirgan, ta‘lim jarayoni asosan yodlashga asoslangan va bu holat o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga to‘sqinlik qilgan. Natijada, u "usuli jadid" deb nomlangan yangi pedagogik yondashuvdan foydalanishni qo‘llab-quvvatladi. Bu uslub mavzularni tizimli, metodik o‘qitish va o‘quvchilarning amaliy qobiliyatlarini rivojlantirish orqali savodxonlikni o‘rgatishni osonlashtirdi. Ta‘lim mazmuni Behbudiylarning ta‘lim tizimiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatdi. U diniy ta‘lim bilan birga dunyoviy kurslarni ham kiritishni qo‘llab-quvvatladi. Uning fikricha, zamonaviy jamiyatda rivojlanish uchun matematika, geografiya, tarix va tabiiy fanlar kabi fanlarni chuqur o‘zlashtirish kerak. Shu bilan birga, u milliy qadriyatlarni saqlash, asl tilni rivojlantirish va yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga e‘tibor qaratdi.

Behbudiylar maktabni nafaqat ta‘lim muassasasi, balki axloqiy rivojlanish maskani sifatida ham ko‘rdi. U ta‘limning asosiy maqsadini o‘quvchilarni axloqiy jihatdan to‘g‘ri, ijtimoiy mas‘uliyatli va mustaqil fikrlovchi qilib tarbiyalash deb bildi. Shu nuqtai nazardan, u o‘qituvchining rolini juda qadrladi va o‘qituvchining bilimi, madaniyati va axloqiy fazilatlarini o‘quvchilarga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishini ta‘kidladi.

Behbudiylarning pedagogik qarashlarida matbuot va teatrning ta‘limiy ahamiyati juda muhimdir. U gazetalar va davriy nashrlar orqali aholining savodxonligini oshirishga, shu bilan birga ijtimoiy masalalarni yoritishga va teatr orqali jamoatchilikning xabardorligini oshirishga intildi. Bu uning ta‘limni rasmiy maktab ta‘limi chegaralaridan tashqariga chiqadigan keng qamrovli ijtimoiy hodisa sifatida ko‘rganligini ko‘rsatadi.

Hozirgi vaqtda O‘zbekiston ta‘lim tizimida amalga oshirilayotgan o‘zgarishlar, ya‘ni kompetentsiyaga asoslangan yondashuvni qabul qilish, yangi pedagogik vositalarni integratsiyalash va ta‘lim sifatini oshirishga qaratilgan tashabbuslar Behbudiylar tomonidan taklif qilingan konsepsiyalarga mos keladi. Natijada, uning ta‘lim merosini o‘rganish va uni zamonaviy sharoitlarda qayta talqin qilish dolzarb ilmiy ishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД /LITERATURE REVIEW)

Mahmudxo‘ja Behbudiylarning pedagogik qarashlarini ilmiy o‘rganish zamonaviy pedagogik fanlar doirasida muhim sohani tashkil etadi. So‘nggi yillarda jadidchilik harakati va uning ta‘lim tizimiga ta‘siriga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar hajmi ortib bormoqda. Ushbu tadqiqotlar Behbudiylarning yorqin faoliyatini turli nuqtai nazardan o‘rganadi va uning ta‘lim merosining ahamiyatini tasdiqlaydi.

Tekshirilgan materiallar orasida ta‘lim tizimidagi jadidchilik tushunchalarining vazifasi va ahamiyatiga qaratilgan ilmiy ishlar muhim o‘rin tutadi. Abdullayevning tadqiqoti innovatsion o‘qitish usullariga, milliy o‘ziga

xoslikni anglash va dunyoviy bilimlarni egallashga jadid pedagogikasining fundamental jihatlarini sifatida ehtiyoj borligini tasdiqladi, bu Behbudiyning pedagogik qarashlariga chambarchas bog‘liq [1]. Ismoilov o‘z tadqiqotida o‘zbek ta’lim falsafasining tarixiy bosqichlarini o‘rganadi, jadidchilik davrini muhim bir davr sifatida belgilaydi va Behbudiyning bu evolyutsiyaga qo‘shgan hissasini ta’kidlaydi [2].

Karimovning ilmiy ishlari jadid ziyolilarining ta’lim islohotlariga ta’sirini, jumladan, Behbudiyning ta’lim tizimini modernizatsiya qilish g‘oyalarini batafsil tahlil qilishni chuqur o‘rganadi [3]. Mamatov milliy pedagogikaning rivojlanish bosqichlarini o‘rganishda jadid pedagogikasini zamonaviy ta’lim tizimining shakllanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan deb ta’kidlaydi [4].

Nazarovning ilmiy hissalari jadidchilik harakatining ijtimoiy va madaniy oqibatlarini o‘rganadi va Behbudiyning ta’limga jamiyat taraqqiyoti vositasi sifatida qarashlarini ilmiy jihatdan yoritib beradi [5]. Rahimov pedagogik an’analarni zamonaviy ta’lim tizimi bilan integratsiyalashuviga to‘xtalib, Behbudiyning konsepsiyalari bugungi kunda ham dolzarb ekanligini ta’kidlaydi [6].

Sodiqovning tadqiqoti o‘zbek ma’rifatparvarlarining qarashlarini metodik jihatdan o‘rganadi va Behbudiyning ta’lim tizimini milliy tiklanishning muhim elementi sifatida baholaydi [7]. Yusupov jadid pedagogikasini alohida akademik fan sifatida o‘rganadi, uning asosiy metodologik texnikalarini tahlil qiladi va ularning zamonaviy ta’limda qo‘llanilishini namoyish etadi [8].

Ushbu ilmiy manbalarni o‘rganish Behbudiyning ta’lim sohasida qarashlari, jumladan, ta’limning mazmuni, metodologiyalari va tashkiliy tuzilmalari murakkabligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, adabiyotlarda bir qator muammolar, xususan, uning pedagogik konsepsiyalarini zamonaviy ta’lim texnologiyalari bilan integratsiyalash ko‘proq o‘rganishni talab qiladigan masalalar yetarlicha ko‘rib chiqilmaganligi ta’kidlanadi. Mahmudxo‘ja Behbudiyning "Faxriy yoshlarga murojaat" maqolasi ta’lim islohotining ahamiyatini ta’kidlaydi. Milliy mustaqillikni ma’rifat orqali tasavvur qilgan fidoyi shaxs Behbudiy bu ezgu maqsad uchun o‘zini qurbon qilishga tayyor edi: "Ta’limni rivojlantirishning asosiy jihati oddiy maktablar bo‘lgani uchun, endi Turkiston musulmonlari uchun boshlang‘ich maktablar sonini ko‘paytirishimiz kerak". Maktablar o‘qituvchilar sonini ko‘paytirmasdan kengaya olmaydi. Hozirgi vaqtda Turkistonda o‘qituvchilar yetishmayapti va o‘qituvchilarga ehtiyojimiz keskin. Hozirgi kunda yangi maktablarning ko‘payishi kun sayin ortib bormoqda va yetarli o‘qituvchilar bilan Turkistonda har yili yuzlab maktablar tashkil etilishi mumkin. Bu e’tirof etilgan bayonotlar hatto zamonaviy davrda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi. Behbudiyning qarashlari, ayniqsa, zamonaviy ta’lim doirasida ta’limni kengaytirish va rivojlantirish nuqtai nazaridan juda dolzarbdir. Ta’limni rivojlantirish va ixtisoslashgan va xususiy muassasalar orqali raqobatbardoshlikni oshirish uchun yangi maktablarning ochilishi Behbudiyning ta’lim tizimi haqidagi konsepsiyalarini amalga oshirish zarurligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, ta’lim

tizimini takomillashtirish maktablar sonini ko‘paytirishni talab qiladi. Bu nafaqat Turkistonda, balki butun dunyoda innovatsion metodologiyalardan foydalanish va o‘qituvchilar malakasini oshirish orqali ta’lim sifatini oshirishni taqozo etadi. Maktablarning kengayishi o‘qituvchilarga bo‘lgan talabni oshiradi, shuning uchun pedagogik kadrlarni takomillashtirish va o‘qituvchilar tayyorlash tizimini mustahkamlashni talab qiladi. Behbudiyning pedagogik qarashlari, o‘z davrining ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, hozir ham dolzarbligini saqlab qolmoqda. Uning konsepsiyalari maktab tizimida zamonaviy texnikalar, o‘qituvchilarni tayyorlash va ta’lim sifatini oshirish bilan birga samarali amalga oshirilmoqda.

Behbudiyni ta’limni millat taqdiri, rivojlanishi va avtonomiyasining asosiy vositasi deb bilgan. Uning ta’limga bo‘lgan qarashlari jamiyatda ilm-fan, ijtimoiy ong va ma’rifatning ahamiyati haqida chuqur mulohazalarni o‘z ichiga oladi. Behbudiyni maktab ta’limi bilan bog‘liq ko‘plab muammolarni sinchkovlik bilan hal qiladi.

U ta’lim tizimiga ham diniy bilimlar, ham dunyoviy fanlar kirishi kerakligini ta’kidlaydi. U matematika, geografiya, tarix va tabiiy fanlarni o‘qitishni qo‘llab-quvvatlaydi, asosiy maqsadi esa o‘quv jarayonida ilmiy ta’lim orqali individual bilim va tanqidiy fikrlashni oshirish edi.

U ta’limni nafaqat axborot tarqatish usuli, balki ma’naviy rivojlanish vositasi sifatida ham ko‘rdi. U o‘qituvchining jamiyatdagi roli va burchini muhim deb bildi va uning maqsadi nafaqat axborot tarqatishni, balki o‘quvchilarda milliy g‘urur, ijtimoiy ong va mustaqillikni rivojlantirishni ham o‘z ichiga olishi kerak, deb hisobladi.

U ayollar ta’limining ahamiyatini ta’kidlaydi. U ayollarning ta’limga jalb qilinishining jamiyat taraqqiyoti uchun ahamiyatini muhokama qildi va ayollarni o‘qitish va ularga ma’lumot berish zarurligini ta’kidlaydi.

U ta’lim tizimida milliy ideallarni o‘rgatishga urg‘u berdi. U o‘qituvchilarni yoshlarga milliy ideallarni singdirishga va vatanparvarlik tuyg‘usini tarbiyalashga chaqirdi.

U mustamlakachilikka qarshi ta’lim orqali kurashish zarurligini ta’kidlaydi. U o‘qituvchilarni o‘zbek xalqining avtonomiyasi va ozodligini ta’lim orqali rivojlantirishga chaqirdi.

Mahmudxo‘ja Behbudiyning zamonaviy ta’limga bo‘lgan qarashlari o‘z davri uchun innovatsion va ilg‘or bo‘lib, zamonaviy ta’lim islohotlariga mos keldi. Jadidchilik harakatining taniqli rahbari sifatida u deyarli barcha asarlarida, jumladan, esse, pyesa va ta’lim sohasidagi sa’y-harakatlarida o‘zbek xalqini ma’rifatli qilishga va ularning rivojlanishini zamonaviy bilimlar orqali qo‘llab-quvvatlashga harakat qildi. Hozirgi kunda har bir mamlakat tadqiqot va texnologiyalar orqali rivojlanmoqda. Biz faqat diniy matnlarga e’tibor qaratmoqdamiz. "Bu johillik" yuqorida aytib o‘tilgan g‘oyalarning ishonchli isboti bo‘lib xizmat qiladi.

Behbudiyning zamonaviy ta'limdagi asosiy yutuqlaridan biri zamonaviy maktablarni tashkil etishni o'z ichiga olgan "yangi texnika" edi. U an'anaviy maktablarda keng tarqalgan yodlashni tanqid qildi va bolalarning miyasini rag'batlantirish va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, zamonaviy ilm-fanga asoslangan ta'limni rivojlantirish, diniy va dunyoviy bilimlarni birlashtirish, ayniqsa qizlar va ayollar ta'limiga urg'u berish va bugungi kunda ham dolzarb bo'lib qolayotgan amaliy va mantiqiy pedagogik usullarni keng qo'llash juda muhimdir. Mahmudxo'ja Behbudiyning pedagogik qarashlari nafaqat uning davrida, balki zamonaviy ta'lim tizimida ham muhim ahamiyatga ega. Uning ilg'or ta'lim falsafasi va o'qituvchining ijtimoiy roli haqidagi qarashlari zamonaviy ta'lim muhitida o'qituvchilarning ma'naviy va axloqiy xususiyatlarini rivojlantiradi.

Behbudiyning qarashlarini ta'lim tizimiga kiritish talabalar orasida ham ilmiy, ham ijtimoiy-ma'naviy javobgarlikni rivojlantiradi. Qasddan va ijodiy metodologiyalar orqali Behbudiyning pedagogik merosi zamonaviy o'qituvchilarni tarbiyalash va ta'lim tizimini rivojlantirish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu ilmiy maqolada puxta metodologik yondashuv qo'llanilgan. Tadqiqot yondashuvi Behbudiyning pedagogik qarashlarini tarixiylik va tizimlilik nuqtai nazaridan ko'rib chiqdi. Bundan tashqari, qiyosiy tadqiqot orqali uning qarashlari zamonaviy o'qitish konsepsiyalari bilan taqqoslandi. Matnlarning mazmun tahlili asosiy tushunchalarni ajratib ko'rsatish va ularning ilmiy ahamiyatini baholashga yordam berdi. Bundan tashqari, umumiy topilmalar induktiv va deduktiv metodologiyalar yordamida olingan.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION)

Behbudiyning pedagogik qarashlari uning ta'lim tizimiga yangicha yondashuvni qo'llab-quvvatlashini ko'rsatadi. U an'anaviy maktab va madrasa tizimlarining kamchiliklarini tanqid qiladi va innovatsion ta'lim usullaridan foydalanishni qo'llab-quvvatlaydi. Bu usul asosan o'quvchilarda zamonaviy ta'lim falsafalari bilan bir qatorda avtonom fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan.

Adabiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, jadid pedagogikasining asosiy xususiyati uning o'qitishdagi amaliy yo'nalishi hisoblanadi. Behbudi o'quvchilarni faqat akademik ma'lumot berishdan ko'ra, amaliy hayot vazifalariga tayyorlash zarurligini ta'kidlaydi [3]. Buni bugungi kunda kompetentsiyaga asoslangan yondashuv sifatida keng tarqalgan ta'lim tushunchasining dastlabki ifodalaridan biri deb hisoblash mumkin.

Behbudiyning ta'lim materiallariga bo'lgan nuqtai nazari alohida e'tiborga loyiqdir. U dunyoviy fanlarni diniy tushuncha bilan birgalikda berishni zarur deb biladi. Bu usul jamiyat taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan bilimlar to'plamini rivojlantirishga qaratilgan. Shu bilan birga, u milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirishga katta e'tibor qaratadi, bu esa uning ta'lim nuqtai nazarida milliy va global qadriyatlarning uyg'unligini kafolatlaydi.

Muhokamadagi yana bir muhim element Behbudiyning o'qituvchi xarakterini baholashidir. U o'qituvchini ta'lim jarayonidagi asosiy shaxs sifatida ko'radi va

ularning tajribasi va axloqiy fazilatlarini o‘quvchilarga bevosita ta’sir qilishini ta’kidlaydi [6]. Bu kontsepsiya zamonaviy o‘qitishda o‘qituvchilarning kasbiy qobiliyatlarini oshirish zarurati bilan to‘liq mos keladi.

Bundan tashqari, ta’limning ijtimoiy maqsadi Behbudiyning o‘qitish nuqtai nazariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. U ta’limni ijtimoiy o‘zgarishlar vositasi sifatida ko‘radi va bu kontekstda matbuot va teatrning ahamiyatini ta’kidlaydi [5]. Bu usul endi ijtimoiylashuv jarayonida ta’limning rolini tushunish uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar sharhi shuni ko‘rsatadiki, Behbudiyning ta’lim nuqtai nazarlari zamonaviy ta’lim tizimi bilan bir qator o‘xshashliklarga ega. Shu bilan birga, uning kontsepsiyalarini amalda qo‘llashda zamonaviy vaziyatlarni hisobga olish muhimdir. Xususan, uning ta’lim merosi zamonaviy texnologiyalar va yangi metodologiyalardan foydalanish orqali yaxshilanishi mumkin.

NATIJARLAR (PE3YJIBTATBI / RESULTS)

Ilmiy tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Mahmudxo‘ja Behbudiyning o‘qitish nuqtai nazarlari uslubiy va murakkab edi. Uning maktab tizimini o‘zgartirish bo‘yicha takliflari o‘z davri uchun inqilobiy bo‘lib, zamonaviy ta’lim tamoyillariga mos edi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, o‘qitish yondashuvlarining innovatsiyasi Behbudiyning ta’lim falsafasining asosi hisoblanadi. U an’anaviy yodlashga asoslangan o‘qitishni rad etdi va o‘quvchilarda avtonom fikrlashni rivojlantirishga mo‘ljallangan yondashuvlarni taklif qildi [1]. Ushbu metodologiya hozirgi kunda interaktiv usullar va muammoga asoslangan o‘qitish texnologiyasi sifatida keng qo‘llaniladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, uning o‘quv materiallarini kengaytirishga bo‘lgan qarashlari ham muhimdir. Behbudiyni diniy va dunyoviy ma’lumotlarni uyg‘un tarzda yetkazish zarurligini tasdiqlaydi [4]. Bu o‘quvchilarning yaxlit rivojlanishini kafolatlaydi va ularning zamonaviy jamiyat talablariga moslashishini osonlashtiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ota-onalik masalasi Behbudiyning ta’lim nuqtai nazarida muhim rol o‘ynaydi. U ta’lim jarayonini shaxsni rivojlantirish vositasi sifatida ko‘radi va o‘quvchilarning ma’naviy va axloqiy o‘sishiga urg‘u beradi [7]. Bu zamonaviy ta’lim tizimlarida shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvning ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Bundan tashqari, tadqiqot natijalari Behbudiyning ta’lim merosi zamonaviy ta’lim tizimini rivojlantirish uchun muhim nazariy asos ekanligini ko‘rsatadi. Uning g‘oyalarini amalda qo‘llash ta’lim sifatini oshirishi va ta’lim jarayonining samaradorligini ta’minlashi mumkin.

Tadqiqot Behbudiyning o‘qitish nuqtai nazarlari dolzarbligicha qolayotganini va zamonaviy sharoitlarga yanada chuqurroq o‘rganish va moslashtirishni talab qilishini tasdiqlaydi.

XULOSA (3AKJIO4EHHE / CONCLUSION)

Mahmudxo‘ja Behbudiyning pedagogik qarashlari o‘z davri uchun ajoyib avangard bo‘lib, uni ta’lim tizimini keng qamrovli isloh qilish zarurligini chuqur anglagan ma’rifatparvar sifatida ko‘rsatdi. U taklif qilgan konsepsiyalar nafaqat jadidchilik harakatining asosiy tamoyillarini o‘zida mujassam etgan, balki zamonaviy ta’lim tizimlaridagi zamonaviy tendentsiyalarga ham mos keladi. Behbudi ta’limni jamiyat taraqqiyotining asosiy katalizatori deb bilgan va milliy uyg‘onishga ta’lim islohoti orqali erishish mumkinligini ilmiy asoslash orqali isbotlashga harakat qilgan.

Uning ta’lim tizimi o‘qitishning mazmuni va texnikasiga urg‘u beradi. U mavjud ta’lim tizimining kamchiliklarini tanqidiy tahlil qiladi va yangi o‘qitish uslubini joriy etishni taklif qiladi. Bu o‘quvchilarga mustaqil fikrlashni rivojlantirish, ma’lumotlarni ataylab birlashtirish va uni amalda qo‘llash imkonini beradi. Behbudiyning bu masalaga bo‘lgan qarashlari interaktiv metodologiyalar va kompetentsiyaga asoslangan tizimni o‘z ichiga olgan zamonaviy ta’lim texnologiyalari bilan uzviy bog‘liqdir.

U shuningdek, ta’lim dasturlarini takomillashtirishni qo‘llab-quvvatlaydi va diniy ta’lim bilan birga dunyoviy fanlarni ham qo‘shish zarurligini ta’kidlaydi. Bu usul yoshlarning har tomonlama rivojlanishiga yordam beradi. Behbudi uchun ta’lim nafaqat axborot tarqatish vositasi, balki shaxsni rivojlantirish mexanizmi sifatida ham xizmat qiladi. Natijada, u ota-onalikka katta e’tibor beradi va o‘quvchilarni ma’naviy yetuk, ijtimoiy faol va vatanparvar shaxslar etib tarbiyalashni ta’limning asosiy maqsadi deb biladi.

Behbudiyning ta’lim merosi o‘qituvchining malakasiga katta e’tibor beradi. U o‘qituvchini nafaqat axborot yetkazib beruvchi, balki o‘rgatuvchi va namuna ko‘rsatuvchi shaxs sifatida ham ko‘radi. Bu zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish zarurati bilan bevosita bog‘liq.

Bundan tashqari, Behbudi ta’limni keng qamrovli ijtimoiy jarayon sifatida ko‘rdi va matbuot va teatr kabi vositalarning ta’lim ahamiyatini tan oldi. Ushbu metodologiya, ayniqsa, ta’lim tizimida ommaviy axborot vositalari va raqamli texnologiyalarning tobora ortib borayotgan ta’siri nuqtai nazaridan dolzarbdir. Xulosa qilib aytganda, Behbudiyning ta’lim nuqtai nazarlari milliy ta’lim tizimini rivojlantirish uchun muhim nazariy asos yaratadi. Uning konsepsiyalari zamonaviy ta’lim o‘zgarishlari orasida dolzarb bo‘lib qolmoqda va ularni chuqur o‘rganish va amaliy qo‘llash ta’lim sifatini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abdullayev, A. Ta’lim tizimida jadidchilik g‘oyalari. Toshkent: Fan, 2021, 45–52-betlar.
2. Ismoilov, R. O‘zbek pedagogik tafakkuri tarixi. Toshkent: O‘qituvchi, 2020, 112–120-betlar.
3. Karimov, B. Jadid ma’rifatchiligi va ta’lim islohoti. Samarqand: Zarafshon, 2022, 67–74-betlar.

4. Mamatov, S. Milliy pedagogika rivojlanish bosqichlari. Toshkent: Innovatsiya, 2023, 88–95-betlar.
5. Nazarov, Q. Jadidchilik harakati va uning ijtimoiy ahamiyati. Toshkent: Akademnashr, 2021, 134–140-betlar.
6. Rahimov, D. Pedagogik meros va zamonaviy ta’lim. Toshkent: Universitet, 2022, 59–66-betlar.
7. Sodiqov, H. O‘zbek ma’rifatparvarlari qarashlari. Buxoro: Durdona, 2020, 23–30-betlar.
8. Yusupov, T. Jadidlar pedagogikasi. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023, 101–108-betlar.

MAKTAB-OILA HAMKORLIGINING TA’LIM JARAYONIGA TA’SIRI: EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH MISOLIDA

Yusupova Sabrina Dilshod qizi – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maktab va oila o‘rtasidagi muloqot hamda hamkorlik ta’lim jarayonining o‘quvchi rivojiga ta’sirining uzluksizligini ta’minlovchi muhim omillardan biridir. Maktabda boshlangan ko‘plab ta’limiy faoliyatlar o‘quvchining oilasi va maktabdan tashqari ijtimoiy muhitida davom ettiriladi va yakunlanadi. Ayniqsa, zamonaviy ta’lim jarayonida ekologik madaniyat va ekologik tarbiyani shakllantirishda ham maktab va oila hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Maktab rahbariyati ota-onalarning ta’lim jarayonidagi ishtirokini ta’minlash maqsadida ularni birlashtirib, maktab-oila hamkorlik tuzilmalarini shakllantirishga ko‘maklashadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi - maktab-oila hamkorlik tuzilmalarining shakllanish jarayonidan boshlab, hozirgi holati hamda amaliyotda uchraydigan muammoli jihatlarni tahlil qilishdan iborat.

Kalit so‘zlar: maktab-oila hamkorligi, ta’limda hamkorlik, maktab va oila muloqoti, ekologik madaniyat, ekologik tarbiya

Kirish

Rivojlanayotgan va kelajagini ongli ravishda shakllantirayotgan jamiyatlar ijtimoiy hayotni tartibli tashkil etish maqsadida turli ehtiyojlarni qondiruvchi hamda muayyan vazifalarni bajaruvchi institutlarni shakllantirgan. Shunday institutlardan biri sifatida kelajak avlodning ta’lim ehtiyojini ta’minlash uchun maktab tizimi yuzaga kelgan. Biroq ta’lim jarayonini faqat maktab bilan cheklash to‘g‘ri yondashuv hisoblanmaydi. Ta’lim avvalo oilada boshlanib, shaxsning ijtimoiy va tabiiy muhit bilan o‘zaro aloqasi hamda maktab bilan integratsiyasi asosida butun hayoti davomida davom etadigan jarayondir.

Maktab, oila va o‘quvchi ta’lim tizimining asosiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi. Ta’lim samaradorligi aynan ushbu uch omil o‘rtasidagi mustahkam muloqot va samarali hamkorlikka bog‘liqdir. Ayniqsa, farzandni eng yaxshi biladigan va uning shaxsiy xususiyatlari shakllanishida muhim rol o‘ynaydigan oila ta’lim

jarayonlarida faol ishtirok etishi zarur. Chunki bolalik davrida shakllangan ko‘plab xarakter xususiyatlari keyingi bosqichlarda oson o‘zgarmaydi. Shu sababli oilaning ta’lim jarayonidagi faol ishtiroki nafaqat ta’lim samaradorligini oshirish, balki shaxs va jamiyat kelajagini ta’minlash nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyatga ega.

Shu bois ta’lim-tarbiya jarayonida yuqori natijalarga erishishni maqsad qilgan maktab rahbariyati o‘z faoliyatini tashkil etishda nafaqat o‘qituvchilarni, balki ota-onalarni ham faol ishtirokchi sifatida jalb etishga alohida e’tibor qaratishi lozim. Bu jarayonda ota-ona va o‘qituvchi o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi [1].

Maktab jamiyatni tashkil etuvchi shaxslarni tarbiyalash vazifasini o‘z zimmasiga olganligi sababli, turli ijtimoiy institutlar va guruhlar maktabda amalga oshiriladigan faoliyatlarga bevosita qiziqish bildiradi hamda ularni nazorat qiladi. Maktabning yaqin ijtimoiy muhitini tashkil etuvchi eng muhim subyektlar qatoriga ota-onalar, maktab-oila hamkorlik tuzilmalari, ish beruvchilar hamda ommaviy axborot vositalari kiradi.

Maktabning o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlariga erishishida oila muhim o‘rin tutadi. Maktabda berilayotgan bilim va ko‘nikmalarning oila muhitida mustahkamlanishi hamda oiladagi tarbiya bilan maktabdagi ta’limning o‘zaro uyg‘unligi nafaqat o‘quvchilarning, balki ta’lim muassasasining umumiy samaradorligini ham oshiradi. Maktab va oila o‘rtasida shakllangan samarali muloqot hamda hamkorlik o‘quvchilarning ta’limdagi muvaffaqiyatini oshirish bilan birga, maktabda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan intizom muammolarining oldini olishga ham xizmat qiladi. Maktab rahbariyati, o‘qituvchilar va ota-onalar o‘rtasidagi hamjihatlik, muammolarga tushunish bilan yondashish, shuningdek o‘quvchilarning qiziqish va ehtiyojlariga mos ta’lim dasturlari hamda ijtimoiy tadbirlarni tashkil etish ularning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytiradi. Natijada esa maktab muhitida salbiy xatti-harakatlarning kamayishiga erishiladi [2].

Maktab va oila o‘rtasidagi samarali muloqot hamda hamkorlik ta’lim jarayonining o‘quvchi rivojiga uzluksiz ta’sir ko‘rsatishini ta’minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ilmiy qarashlarga ko‘ra, oila tomonidan beriladigan tarbiya va qadriyatlar shaxs rivojida chuqur va barqaror iz qoldiradi, shu bois oilaviy ta’lim jarayoni alohida e’tiborga loyiqdir. Ayniqsa, zamonaviy ta’lim tizimida ekologik madaniyatni shakllantirishda ham oila muhim rol o‘ynaydi, chunki atrof-muhitga nisbatan munosabat va ekologik xulq-atvor avvalo oilada shakllanadi.

Ta’lim muassasalarida berilayotgan bilim va ko‘nikmalarning samaradorligi ko‘p jihatdan o‘quvchilarning oilasi tomonidan ko‘rsatiladigan e’tibor va qo‘llab-quvvatlashga bog‘liqdir. Maktabda boshlangan ko‘plab ta’limiy va tarbiyaviy faoliyatlar oila muhitida ham davom ettiriladi va mustahkamlanadi. Bu jarayonda ekologik tarbiya masalalari ham muhim o‘rin tutib, o‘quvchilarda tabiatga ongli munosabatni shakllantirish maktab va oila hamkorligining asosiy yo‘nalishlaridan

biriga aylanadi. Maktab boshqaruvi nuqtai nazaridan qaralganda, oila va maktab oʻrtasida demokratik tamoyillarga asoslangan munosabatlarni yoʻlga qoʻyish va uni izchil davom ettirish muhim boshqaruv vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu sababli maktab rahbariyati ota-onalarning taʼlim jarayonidagi ishtirokini taʼminlash, ularni birlashtirish hamda maktab-oila hamkorlik tuzilmalarini tashkil etishga koʻmaklashadi. Bunda ushbu tuzilmalar maktabning oddiy ijrochi organi sifatida emas, balki teng huquqli hamkor subyekt sifatida qaralishi muhimdir.

Shuningdek, maktab rahbariyati maktab va oila hamkorlik tuzilmalari oʻrtasidagi munosabatlarni amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar asosida tartibga solishi zarur. Bu esa nafaqat taʼlim samaradorligini oshirishga, balki oʻquvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish, ularni atrof-muhitga masʼuliyatli munosabatda boʻlishga oʻrgatishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktab-oila hamkorlik tuzilmalarining taʼlim muassasalari faoliyatidagi oʻrni

Amaldagi normativ-huquqiy hujjatlarga muvofiq, maktab-oila hamkorlik tuzilmalari maktab va oila oʻrtasida integratsiyani taʼminlash, ota-onalar bilan samarali muloqot va hamkorlikni yoʻlga qoʻyish, taʼlim-tarbiya jarayonini qoʻllab-quvvatlash hamda ehtiyojmand oʻquvchilarning zarur taʼlimiy ehtiyojlarini qondirish maqsadida tashkil etiladi. Ushbu tuzilmalar ijtimoiy muhit bilan aloqalarni mustahkamlash, taʼlim jarayoniga qoʻshimcha resurslar jalb etish va iqtisodiy jihatdan qoʻllab-quvvatlash orqali maktab faoliyatining samaradorligini oshirishda muhim oʻrin tutadi. Shu bilan birga, ekologik madaniyatni shakllantirishda ham ushbu hamkorlik tuzilmalarining roli ortib bormoqda, chunki maktab va oila oʻrtasidagi uzviy aloqalar orqali oʻquvchilarda atrof-muhitga ongli munosabatni rivojlantirish imkoniyati kengayadi.

1-jadval.

Maktab–oila hamkorligining ekologik madaniyatga taʼsiri

Yoʻnalish	Maktabdagi faoliyat	Oiladagi qoʻllab-quvvatlash	Natija
Ekologik bilim	Ekologiya darslari, seminarlar	Farzand bilan suhbat, tushuntirish	Ekologik bilim oshadi
Ekologik xulq	Tozalik aksiyalari, daraxt ekish	Uyda chiqindilarni saralash	Toʻgʻri ekologik odatlar shakllanadi
Masʼuliyat	Loyihalar, jamoaviy ishlar	Nazorat va ragʻbatlantirish	Masʼuliyat hissi kuchayadi
Atrof-muhitga munosabat	Tabiatga sayohatlar	Tabiatga ehtiyotkorlikni oʻrgatish	Ongli munosabat rivojlanadi

Maktab-oila hamkorlik tuzilmalari boshqaruv va nazorat jarayonlarida ham muayyan vakolatlarga ega bo‘lib, maktab faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatish imkoniyatiga ega. Ular orqali maktabda amalga oshirilayotgan ishlar keng jamoatchilikka yetkaziladi, o‘quvchilarning maktabdan tashqari hayoti nazorat qilinadi hamda zarur hollarda ota-onalar bilan hamkorlikda tegishli choralar ko‘riladi. Bu jarayonlarda ekologik tarbiya masalalariga ham e’tibor qaratilib, o‘quvchilarning ekologik ongini rivojlantirishga xizmat qiluvchi faoliyatlar tashkil etilishi muhim ahamiyatga ega [3].

Maktab-oila hamkorlik tuzilmalarining yana bir muhim vazifasi - maktab va tashqi muhit o‘rtasida ko‘prik vazifasini bajarishdan iborat. Ular maktab rahbariyati, o‘qituvchilar, ota-onalar hamda keng jamoatchilik o‘rtasida o‘zaro hamkorlikni ta’minlab, ta’lim sifatini oshirish, strategik rejalarning amalga oshirilishini qo‘llab-quvvatlash va o‘quvchilarni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu jarayonda ekologik madaniyatni rivojlantirish, o‘quvchilarda tabiatga ehtiyotkorona munosabatni shakllantirish ham ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida qaraladi.

Bundan tashqari, mazkur tuzilmalar davlat organlari va nodavlat tashkilotlar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yib, maktab va jamiyat o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlaydi. Maktabda tashkil etiladigan turli ijtimoiy-madaniy tadbirlar - musiqa, teatr, sport musobaqalari, sayohatlar va ekologik aksiyalarni o‘tkazishda faol ishtirok etib, o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Ayniqsa, ekologik yo‘nalishdagi tadbirlar orqali o‘quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish va rivojlantirish imkoniyatlari kengayadi.

Shuningdek, maktab-oila hamkorlik tuzilmalari moddiy imkoniyatlari cheklangan o‘quvchilarga yordam ko‘rsatish, ular uchun qulay ta’lim sharoitlarini yaratish hamda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash ishlarini amalga oshiradi. Bu esa nafaqat ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga, balki jamiyatda ijtimoiy hamjihatlik va mas’uliyat hissini kuchaytirishga xizmat qiladi.

2-jadval.

Ekologik tarbiyada maktab va oila vazifalari taqsimoti

Faoliyat turi	Maktab vazifasi	Oila vazifasi	Hamkorlik shakli
Ta’lim	Ekologik bilim berish	Bilimni mustahkamlash	Uy vazifalari, suhbat
Tarbiya	Ekologik madaniyatni shakllantirish	Kundalik hayotda qo‘llash	Birgalikdagi nazorat
Faoliyat	Ekologik tadbirlar tashkil etish	Ishtirok etish	Ota-onalar bilan aksiyalar
Loyihalar	Ekologik loyihalar yaratish	Qo‘llab-quvvatlash	Oilaviy loyiha ishlari

Maktab-oila hamkorlik tuzilmalarining muhim vazifalaridan biri - ta’lim-tarbiya jarayonini rivojlantirishga xizmat qiluvchi faoliyatlarni qo’llab-quvvatlash hamda shu maqsadda tashkil etilgan ishchi guruhlar faoliyatida faol ishtirok etishdan iboratdir. Shu bilan birga, o’quvchilarning bilim darajasini oshirish maqsadida tashkil etiladigan qo’shimcha mashg’ulotlar, imtihonlarga tayyorgarlik, seminarlar va boshqa ta’limiy tadbirlarda maktab rahbariyatiga ko’maklashish ham ushbu tuzilmalarning muhim yo’nalishlaridan biri hisoblanadi.

Bundan tashqari, loyiha faoliyatida ishtirok etish, ta’lim muassasalarini milliy va xalqaro dasturlarga jalb qilish hamda ularning samarali amalga oshirilishiga hissa qo’shish maktab-oila hamkorligining ta’limga qo’shayotgan muhim hissasi sifatida namoyon bo’ladi. Bu jarayonlarda ekologik madaniyatni shakllantirishga qaratilgan loyihalar alohida ahamiyat kasb etib, o’quvchilarda atrof-muhitga mas’uliyatli munosabatni rivojlantirish imkonini beradi [4].

O’quvchilarning akademik muvaffaqiyatga erishishida vaqtini samarali rejalashtirish va boshqarish ko’nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Biroq bu ko’nikmalarni o’quvchilar mustaqil ravishda egallashi qiyin bo’lib, bunda o’qituvchi va ota-onaning hamkorligi hal qiluvchi rol o’ynaydi. Shu sababli ota-onalarning maktab bilan doimiy aloqada bo’lishi, ta’lim jarayonida amalga oshirilayotgan ishlar haqida xabardorligi, o’quvchi bilan birgalikda kunlik va haftalik rejalarning ishlab chiqilishi hamda ularning bajarilishini muntazam nazorat qilib borilishi zarur. Aynan shu jihatlar orqali o’quvchilarda nafaqat o’qishga mas’uliyatli yondashuv, balki ekologik madaniyat elementlari - mas’uliyat, tartiblilik va ongli xulq-atvor ham shakllanadi.

Shu nuqtai nazardan, ota-onalarni ta’lim jarayonida faol ishtirok etishga undash, ularni zarur bilim va ko’nikmalar bilan ta’minlash hamda farzand tarbiyasida faol subyektga aylantirish maktab-oila hamkorlik tuzilmalarining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

3-jadval.

Maktab-oila hamkorligining samaradorlik ko’rsatkichlari

Ko’rsatkich	Past daraja	O’rta daraja	Yuqori daraja
Ota-ona ishtiroki	Kam qatnashadi	Ba’zan qatnashadi	Faol qatnashadi
Ekologik bilim	Yetarli emas	Qisman shakllangan	Yuqori darajada
Ekologik xulq	Amal qilinmaydi	Ba’zan amal qilinadi	Doimiy amal qilinadi

Hamkorlik
darajasi

Aloqa sust

Qisman mavjud

Mustahkam
hamkorlik

Hozirgi kunda maktab-oila hamkorlik tuzilmalarining faoliyatida iqtisodiy omillar yetakchi o‘rin egallamoqda. Ular maktab ehtiyojlarini qondirishda muhim manba sifatida qaralib, ta‘lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Bu jarayonda maktab xizmatlaridan foydalanayotgan ijtimoiy muhit ham faol jalb etilib, qo‘shimcha resurslar shakllantiriladi. Maktab-oila hamkorlik tuzilmalari qonunchilik doirasida ota-onalar, homiylar va tadbirkorlar mablag‘larini jalb etish, xayriya mablag‘larini qabul qilish, shuningdek turli daromad keltiruvchi faoliyatlardan foydalanish imkoniyatiga ega [5].

Xulosa

Maktab va oila o‘rtasida samarali muloqot hamda hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, shuningdek ta‘lim jarayonida ishtirok etuvchi barcha subyektlarni yagona tizimga birlashtirish maqsadida tashkil etilgan maktab-oila hamkorlik tuzilmalari o‘z faoliyati davomida sezilarli o‘zgarishlarga uchradi. Dastlab ushbu tuzilmalar maktab va oila o‘rtasida yaqin hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, o‘quvchilarning barkamol rivojlanishini ta‘minlash va ularning ta‘lim-tarbiyasini muvofiqlashtirishga qaratilgan bo‘lsa, vaqt o‘tishi bilan ularning faoliyatida muayyan yo‘nalish o‘zgarishlari yuzaga keldi.

Tarixiy jihatdan qaralganda, maktab-oila hamkorligi bolalar tarbiyasida maktab va ota-onaning o‘zaro kelishilgan holda harakat qilishi zarurligiga asoslangan. Chunki o‘quvchining har tomonlama rivojlanishi maktab va oila tomonidan berilayotgan ta’sirlarning uyg‘unligiga bog‘liqdir. Aks holda, qarama-qarshi ta’sirlar o‘quvchi shaxsining shakllanishida salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shu bois maktab va oila o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash har doim dolzarb masala bo‘lib kelgan.

Bugungi kunda maktab-oila hamkorlik tuzilmalari o‘z faoliyatini amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar asosida amalga oshirayotgan bo‘lsa-da, ularning amaliy faoliyatida qator muammolar mavjudligi kuzatilmoqda. Xususan, ushbu tuzilmalarning asosiy vazifalari - muloqotni rivojlantirish, ta‘lim jarayonini qo‘llab-quvvatlash va o‘quvchilarning rivojlanishiga xizmat qilish o‘rniga, ko‘proq moliyaviy masalalarga yo‘naltirilayotgani kuzatilmoqda. Natijada, ular maktab ehtiyojlarini qondirish uchun mablag‘ topish bilan shug‘ullanuvchi tuzilmalarga aylanish xavfi ostida qolmoqda.

Bu holat ayrim ota-onalar orasida maktab-oila hamkorlik tuzilmalariga nisbatan ishonchning pasayishiga olib kelib, ularni faqat moddiy mablag‘ yig‘ishga qaratilgan tizim sifatida qabul qilish holatlarini yuzaga keltirmoqda. Shuningdek, mavjud muammolarni faqat tashkiliy o‘zgarishlar yoki me‘yoriy hujjatlarni yangilash orqali bartaraf etish kutilgan natijani bermayotganligi ham amaliyotda o‘z tasdig‘ini topmoqda.

Mazkur muammoning samarali yechimi sifatida, avvalo ta’lim muassasalarining moddiy ehtiyojlarini qoplash mas’uliyatini markazlashgan holda hal etish, ya’ni maktablarni moliyaviy jihatdan qo’llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish zarur. Shu bilan birga, maktab va oila o’rtasidagi muloqotni kuchaytirish, ota-onalarni ta’lim jarayoniga faol jalb etish, ijtimoiy va tarbiyaviy tadbirlarni kengaytirish hamda hamkorlikni mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ayniqsa, zamonaviy ta’lim sharoitida ekologik madaniyatni shakllantirishda maktab va oila hamkorligini kuchaytirish dolzarb yo’nalishlardan biri hisoblanadi. Bu borada o’quvchilarni ekologik ongli shaxs sifatida tarbiyalash, atrof-muhitga mas’uliyatli munosabatni shakllantirish hamda ekologik loyihalarda ota-onalar ishtirokini ta’minlash orqali maktab-oila integratsiyasini yanada mustahkamlash mumkin.

Umuman olganda, maktab-oila hamkorlik tuzilmalarining asosiy maqsadi - ta’lim sifatini oshirish, o’quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlash va jamiyatda sog’lom ijtimoiy muhitni shakllantirishdan iborat bo’lib, ushbu maqsadga erishishda ularning faoliyatini qayta ko’rib chiqish va zamonaviy talablar asosida takomillashtirish zarur hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hoover-Dempsey, K. V., & Sandler, H. M. (2005). The social context of parental involvement: A path to enhanced achievement. *Review of Educational Research*, 67(1), 3–42.
2. Hill, N. E., & Tyson, D. F. (2009). Parental involvement in middle school: A meta-analytic assessment. *Developmental Psychology*, 45(3), 740–763.
3. Henderson, A. T., & Mapp, K. L. (2002). *A new wave of evidence: The impact of school, family, and community connections on student achievement*. Southwest Educational Development Laboratory.
4. Tilbury, D. (1995). Environmental education for sustainability: Defining the new focus of environmental education. *Environmental Education Research*, 1(2), 195–212.
5. Stevenson, R. B. (2007). Schooling and environmental education: Contradictions in purpose and practice. *Environmental Education Research*, 13(2), 139–153.

UZLUKSIZ TARBIYA JARAYONIDA MA’NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHNING MUHIM JAHATLARI

Abdullayeva Iroda Ismailovna – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi
milliy instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ma’naviyat va ma’naviy tarbiya tushunchalarini uyg’un holda yuksaltirish borasida so’z yuritilgan. Mamlakatimiz taraqqiyotida Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishda ma’naviy tarbiyaga

alohida e’tibor qaratish lozimligi tahlil etilgan. Bu jarayonda axloqiy fazilatlarini har bir shaxsning ongida shakllantirishning ahamiyati haqida fikr-mulohazalar, taklif va xulosalar keltirilgan.

Kalit soʻzlar: Yangi O‘zbekiston, ma’naviyat, axloq, ilm-fan, innovatsion texnologiya, tarbiya, ta’lim.

Аннотация. В данной статье говорится о гармоничном воспитании понятий духовности и духовного образования. Анализируется, что особое внимание следует уделять духовному образованию в эпоху Третьего Возрождения в развитии нашей страны. В этом процессе представлены мнения, предложения и выводы о важности формирования нравственных качеств в сознании каждого человека.

Ключевые слова. Новый Узбекистан, духовность, этика, наука, инновационные технологии, воспитание, образование.

Abstract. This article talks about harmoniously raising the concepts of spirituality and spiritual education. It is analyzed that special attention should be paid to spiritual education in the development of the Third Renaissance in the development of our country. In this process, opinions, suggestions and conclusions are presented about the importance of forming moral qualities in the mind of each person.

Key words: New Uzbekistan, spirituality, ethics, science, innovative technology, upbringing, education.

KIRISH. Barchamizga ma’lumki, ta’lim va tarbiyani uygʻunlikda olib borish sifatli va samarali ta’lim tizimining poydevori hisoblanadi. Ma’naviy tarbiya har bir kishining xulq-atvorida namoyon boʻlishi lozim. Bu yoʻlda, albatta, ma’naviy-ma’rifiy sohadagi ishlarning samaradorligini oshirish, ma’naviy tarbiyani mustahkamlash, jamiyat va inson hayotida axloqiy fazilatlarining oʻrni va ahamiyatini oshirish jarayonlarini uzviy tashkil etish joiz. Avvalo, tarbiya tushunchasiga quyidagicha ta’rif berish mumkin: shaxsning ma’naviy yetuk, ilm-ma’rifatli, barkamol, axloqan va ruhan sogʻlom boʻlib voyaga yetishida koʻmaklashuvchi pedagogik jarayon. Ma’naviyat esa xalq va millatni oʻzligiga qaytaradigan, oʻzligini tanitadigan, kerak boʻlsa, uni tarbiyalaydigan, jamiyatimizning oʻziga xos taraqqiyot yoʻli, turmush tarziga tayangan holda, muttasil takomillashib boradigan gʻoyalar orqali tashkil etiladi.

Ma’naviy tarbiya – inson shaxsining ma’naviy dunyosini boyitish, uning axloqiy fazilatlarini shakllantirish, ijtimoiy javobgarlik tuygʻusini rivojlantirishga qaratilgan jarayon. Insonning ichki dunyosidagi tuygʻular, hissiyotlar, qolaversa uning ma’naviy-axloqiy qiyofasini belgilab beruvchi yuksak yoki aksincha tuban tuygʻu va qarashlari uning tashqi xatti-harakatlariga asos boʻladi. Insonning tashqi olami esa uning tashqi koʻrinishi, kiyinishi, xatti-harakatlarida namoyon boʻladi. Taom va yegulik insonlarga jismoniy quvvat bersa, ma’naviyat unga ruhiy ozuqa va qudrat bagʻishlaydi. Zero, Prezident Shavkat Mirziyoyev “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” kitobida “Mening nazarimda, insoniyat dunyosining buyuk bir

yoritqichi – ma’naviyat chirog‘i bor. Bu chiroqning boshqalardan farqi shuki, u insonning ongi va tafakkurini yoritadi, qalbi, vijdonini uyg‘otadi, odamiylik hissini kuchaytiradi. O‘zbekistonning yangi uyg‘onish davrini yaratishga kirishgan ekanmiz, har bir yurtdoshimizning qalbi va ongida ana shunday ma’naviyat shu’lasi porlashi va u bizlarni ezgu ishlarga undab, yuksak ma’suliyat tuyg‘usi bilan yashashga da’vat etib turishi kerak” [1. 263] – deya ta’kidlaganlari ham bejiz emas, albatta. Bugungi kunda jahonda texnologiyalar va axborotlashtirish jarayonlarining rivojlanishi davrida ma’naviy tarbiya va ma’naviyatni yuksaltirish, axloqiy fazilatlarni shakllantirish masalalari birinchi navbatda hal qilinishi kerak bo‘lgan vazifalar hisoblanadi.

Uzoq moziy, rivojlanish tarixiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, ta’lim va tarbiya jarayonida axloqiy va ma’naviy tarbiyalash masalalari azaldan dolzarb va muhim vazifa hisoblangan. Ayniqsa, ko‘plab mutafakkir- u olimlarimiz asarlarida xalqimizning murakkab tarixiy-madaniy tajribasi mobaynida yuz bergan voqea hodisalar mohiyatini jamiyatdagi ma’naviyat va ta’lim-tarbiya jarayonlaridan izlash an’anasini uchratamiz. Kaykovusning “Qobusnoma”, Sa’diyning “Guliston”, “Bo‘ston”, Amir Temurning “Temur tuzuklari”, Abdurahmon Jomiyning “Bahoriston”, Alisher Navoiyning “Mahbub-ul qulub”, Husayn Voiz Koshifiyning “Axloqi Muhsiniy” kabi asarlarda ma’naviy tarbiyaning ahamiyati, axloqiy fazilatlarni shakllantirish yo‘llari va usullari, ma’naviyatli shaxslarda aks etishi zarur bo‘lgan sifatlar xususidagi qarashlarni yoritganlar. Prezident Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganiday: “Taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu – ilm-fan, ta’lim va tarbiyadir”[4]. Shunday ekan, avvalo, oila, mahalla va ta’lim tashkilotlarida ma’naviy tarbiyaning uzviyligini ta’minlash hamda targ‘ibot-tashviqot ishlarni ilmiy asosda tashkil etish, soha bo‘yicha ilmiy va uslubiy tadqiqotlar samaradorligini oshirish zarur sanaladi. Prezident Shavkat Mirziyoyevning “Bugun ma’naviyat boshqa sohalardan o‘n qadam oldinda yurishi, ma’naviyat yangi kuchga, yangi harakatga aylanishi kerak” [2] degan fikrlari naqadar to‘g‘ri ekanligiga guvoh bo‘lamiz. Ma’naviyat va ma’naviy tarbiyani rivojlantirish borasida oldinga qadam tashlamasak jamiyatimizni turli xil jinoyatlar, urush-nizolar, kelishmovchiliklar, o‘zaro ziddiyatlar qamrab oladi. Shuning uchun ham dastlab ma’naviy tarbiyani yuqori o‘ringa chiqarishimiz va rivojlantirishimiz lozim.

Yurtimizda ma’naviyat sohasi davlat siyosatining muhim yo‘nalishidan biri hisoblanadi. “O‘zbekiston-2030” strategiyasida “Ma’naviy taraqqiyotni ta’minlash va madaniyat sohasini yangi bosqichga olib chiqish” bo‘yicha bir qator islohotlar keltirilgan.[3] Unda quyidagi vazifalar belgilab qo‘yilgan:

- Jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhit barqarorligini ta’minlash;
- O‘zbek va jahon adabiyoti durdonalarini keng ommalashtirish, jamiyatda kitobxonlikni hamda aholiga axborot-kutubxona xizmatini ko‘rsatishni rivojlantirish;
- Zamonaviy teatr va sirk san’atini har tomonlama rivojlantirish, yuksak badiiy-g‘oyaviy saviyaga ega sahna asarlarini yaratish;

– Madaniy merosni muhofaza qilish, ilmiy o‘rganish va ommalashtirish bilan bog‘liq faoliyatni yanada takomillashtirish;

– Madaniyat tashkilotlari faoliyatini rivojlantirish, ularning moddiy-texnika bazasini yaxshilash va soha xodimlarini qo‘llab-quvvatlash, tasviriy va amaliy san‘at yo‘nalishlarini rivojlantirish;

Davlatimiz rahbari ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarga katta e‘tibor qaratish zarurligini ko‘p bora ta‘kidlaganlar. 2023-yilning 22-dekabrida bo‘lib o‘tgan Respublika Ma‘naviyat va ma‘rifat kengashining kengaytirilgan majlisida ma‘naviyatning hayotimizda yangi kuch, yangi harakatga aylanishi kerakligini ta‘kidladilar. Jumladan, ushbu majlisda yurtboshimiz tomonidan, avvalo, ma‘naviyat va madaniyat sohasidagi ishlarimiz uchun metodik asos bo‘lib xizmat qiladigan milliy g‘oyamizni rivojlantirish bo‘yicha alohida dasturiy hujjat ishlab chiqishimiz lozimligi va bu jarayonda yangi tahrirdagi Konstitutsiyamiz talablari hisobga olinishi zarurligi qat‘iy ta‘kidlandi.

Ma‘naviy tarbiyani mustahkamlashda axloqiy fazilatlarning ahamiyati nechog‘lik muhim ekanligini inobatga olgan holda ta‘lim va tarbiya jarayonlarida quyidagi usullarni qo‘llash lozim:

1. Namunalar va misollar keltirish bilan ishlash. Ta‘lim oluvchilarga ma‘naviy fazilatlarni o‘rgatishning eng samarali yo‘li amaliy mashg‘ulotlar va namuna hamda misol keltirishlar orqali ishlashdir. Bu usul orqali ularga turli yot va begona g‘oyalarni, adolatsizliklarni ko‘rsatish, mehribonlik, oqko‘ngillik va hurmat kabi axloqiy fazilatlarni shakllantirish yuzasidan amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish lozim.

2. Tarbiyaviy ahamiyatga ega qo‘llanmalar va adabiyotlar. Ma‘naviy tarbiyani yuksaltirish maqsadida, axloqiy fazilatlarni o‘rgatish borasida tarbiyaviy ahamiyatga ega qo‘llanma va adabiyotlar juda muhim ahamiyatga ega. Ta‘lim oluvchilarga maqollar, ertaklar, dostonlar yoki tarbiyaviy hikoyalar orqali ma‘naviy qadriyatlar va fazilatlarni o‘rgatish mumkin. Bu usul ta‘lim-tarbiya oluvchilar orasida ma‘naviy tasavvurlarning o‘rishiga yordam beradi.

3. Ta‘lim beruvchilar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni mustahkamlash. Ta‘lim oluvchilar o‘rtasida axloqiy fazilatlarni shakllantirishda ta‘lim beruvchilar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni mustahkamlash muhim ahamiyatga ega. Ta‘lim oluvchi talaba va o‘quvchilar murabbiy va o‘qituvchilarining malaka, ko‘nikma va kompetensiyalarini, amaliy namunalarini ko‘rib, ulardan o‘zlashtirish orqali ma‘naviy va axloqiy fazilatlar haqida tushuncha va bilim olishlari mumkin.

Axloqiy fazilatlarning shakllanish mexanizmlariga oila, ta‘lim muassasalari, jamiyatning axloqiy fazilatlarni shakllantirishdagi roli. O‘z-o‘zini tarbiyalashning ahamiyati juda kattadir. Ma‘naviy tarbiyani oshirishda axloqiy fazilatlarning dolzarblik ahamiyatini o‘quvchilarga o‘rgatish uchun yuqoridagi usullar o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish, ularning sog‘lom g‘oya va qarashlarini mustahkamlash ko‘rinishida namoyon bo‘ladi va ularning ma‘naviy tarbiyasini oshirishga, o‘zlashtirishga xizmat qiladi. Bu usullar kombinatsiyasi ta‘lim oluvchilarning ma‘naviy tarbiyasini samarali va oqilona oshirishda yordam beradi.

Ma’naviy tarbiyani yuksaltirishda axloqiy fazilatlarning o‘rni va ahamiyatini ta’kidlash juda muhim. Axloqiy fazilatlarning inson ruhiy va ma’naviy olamini shakllantirishi va boyitishida o‘z o‘rni bor.

Shu o‘rinda Prezident Shavkat Mirziyoyevning “Biz uchun ma’naviyat – insonlar o‘rtasidagi o‘zaro ishonch, hurmat va e’tibor, xalq va davlat kelajagini birgalikda qurish yo‘lidagi ezgu intilishlar, ibratli fazilatlar majmuasidir. Boshqacha aytganda, ma’naviyat – jamiyatdagi barcha siyosiy ijtimoiy munosabatlarning mazmuni va sifatini belgilaydigan poydevordir. Bu poydevor qancha mustahkam bo‘lsa, xalq ham, davlat ham shuncha kuchli bo‘ladi”[1. 267] – degan ta’kidlarini yodga olish kifoya.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, Ma’naviy tarbiyani yuksaltirishda axloqiy fazilatlarning muhim ahamiyat kasb etadi. Yangi O‘zbekistonning ravnaqi va farovonligi yo‘lida ma’naviyatni yuksaltirish, yoshlarda vatanga sodiqlik va yon-atrofdagi voqealarga nisbatan daxldorlik hissini tarbiyalash bugungi kunda tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Yangi O‘zbekistonni barpo etish jarayonida ma’naviy tarbiyani oshirishda axloqiy fazilatlarning nihoyatda muhim ekanligiga guvoh bo‘lamiz. Bu borada qilinadigan islohot va yangilanishlar yoshlarni jismonan baquvvat, aqlan sog‘lom bo‘lib ulg‘ayishiga, zamonaviy bilim va kasbga ega bo‘lgan kelajak avlodni voyaga yetkazishga erishishda ko‘mak vazifasini o‘taydi. Qolaversa, jamiyat hayotining barqaror rivojini tashkil etishda ijtimoiy adolat, sabr-qanoat, chuqur e’tiqod tamoyillari asosida faoliyat olib borish, keng ommada ham ma’naviy, ham siyosiy, ham axloqiy jihatdan ko‘nikma hosil qilish joiz. Yangi O‘zbekistonni barpo etishda axloqiy fazilatlarning ahamiyatini oshirishda quyidagilarni amalga oshirish lozim:

- jamiyatda ma’naviy tarbiya an’analari, qadriyatlarini tiklash;
- ma’naviy tarbiyaning amaliy innovatsion tadqiqotlarini tashkil etish;
- ijtimoiy-ma’naviy muhit barqarorligini mustahkamlashga qaratilgan doimiy monitoring tizimini joriy qilish joiz.

Ma’naviy-axloqiy sifatlarga ega bo‘lgan inson milliy va umuminsoniy fazilatlarni qadrlaydi, kelgusida uni boyitib, kelajak avlodlarga to‘laonli yetkazishda poydevor vazifasini o‘taydi. Oila, ta’lim muassasalari va jamiyatning birgalikdagi harakatlari albatta, ma’naviy tarbiyani yuksaltiradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. –T.: O‘zbekiston, 2021. – B. 263, 267.
2. Prezident Shavkat Mirziyoyevning Respublika Ma’naviyat va ma’rifat kengashining kengaytirilgan majlisidagi nutqi. 2023-yil 22-dekabr. www.prezident.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmon. www.lex.uz

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning “Ta’lim-tarbiya tizimi: taraqqiyotning yangi bosqichi” mavzudagi videoselektor yig‘ilishidagi nutqi. 30.10.2020 y. www.president.uz

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING MA’NAVIY FAZILATLARINI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO TARBIYA MODELLARINING ROLI

Abdullaeva Madinabonu Zokirjon qizi – Qori Niyoziy nomidagi tarbiya
pedagogikasi milliy instituti 1-bosqich doktoranti

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ma’naviy fazilatlarini shakllantirish va rivojlantirish jarayonida xalqaro ta’lim-tarbiya modellarining o‘rni ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Finlyandiya, Yaponiya va Singapur ta’lim tizimlaridagi tarbiyaviy yondashuvlar o‘rganilib, ularning milliy ta’lim tizimiga tatbiq etish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, boshlang‘ich ta’limda ma’naviy tarbiyaning amaliy mexanizmlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: ma’naviy tarbiya, boshlang‘ich ta’lim, xalqaro modellar, qadriyatlar, kompetensiya, ijtimoiylashuv, pedagogik yondashuv.

Annotation. This thesis analyzes, from a scientific and pedagogical perspective, the role of international educational models in the formation and development of moral qualities among primary school students. It examines the educational and upbringing approaches used in the education systems of Finland, Japan, and Singapore, and considers their applicability to the national education system. In addition, the study highlights practical mechanisms of moral education in primary schooling.

Keywords: moral education, primary education, international models, values, competencies, socialization, pedagogical approach.

Аннотация. В данной тезисной работе с научно-педагогической точки зрения анализируется роль международных образовательных моделей в формировании и развитии нравственных качеств учащихся начальных классов. Рассматриваются воспитательные подходы, применяемые в образовательных системах Финляндии, Японии и Сингапура, а также возможности их адаптации к национальной системе образования. Кроме того, освещаются практические механизмы нравственного воспитания в начальной школе.

Ключевые слова: нравственное воспитание, начальное образование, международные модели, ценности, компетенции, социализация, педагогический подход.

Kirish. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari shaxs sifatida shakllanishning eng muhim bosqichida turadi. Aynan shu davrda bola dunyoqarashi, axloqiy qarashlari

va ijtimoiy xulq-atvori shakllanadi. Ma’naviy fazilatlar – halollik, adolat, hurmat, mas’uliyat, mehr-oqibat va vatanparvarlik kabi qadriyatlar ushbu yoshda mustahkamlanadi.

Bugungi globallashuv sharoitida ta’lim tizimi faqat bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki barkamol shaxsni tarbiyalashga ham yo’naltirilmoqda. Shu sababli xalqaro tajribada mavjud bo’lgan samarali tarbiya modellarini o’rganish va ularni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish dolzarb masalalardan biridir.

Ma’naviy tarbiyaning boshlang’ich ta’limdagi o’rni

Boshlang’ich ta’lim bosqichida ma’naviy tarbiya o’quv jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu davrda bolalarda:

- ijobiy xulq-atvor;
- ijtimoiy normalarga rioya qilish;
- jamoada ishlash ko’nikmalari;
- o’zini boshqarish qobiliyati shakllanadi.

Pedagogik nuqtayi nazardan, ma’naviy tarbiya faqat darsliklar orqali emas, balki muhit, o’qituvchi shaxsiyati va amaliy faoliyat orqali ham shakllanadi.

Finlyandiya ta’lim modelida ma’naviy tarbiya

Finlyandiya ta’lim tizimi dunyodagi eng samarali tizimlardan biri sifatida e’tirof etiladi. Bu modelda:

- o’quvchining mustaqil fikrlashi;
- erkin tanlov;
- o’zini ifoda etish imkoniyati;
- ishonch asosidagi ta’lim muhiti ustuvor hisoblanadi.

Ma’naviy tarbiya jarayoni majburlashga emas, balki ichki motivatsiyaga asoslanadi. O’qituvchi nazoratchi emas, balki yo’naltiruvchi rolini bajaradi. Bu esa bolalarda mas’uliyat va halollikni rivojlantiradi.

Yaponiya ta’lim modelida tarbiyaviy qadriyatlar

Yaponiya ta’lim tizimida ma’naviy tarbiya alohida fan sifatida ham, kundalik faoliyat orqali ham amalga oshiriladi. Asosiy e’tibor:

- intizom;
- hurmat;
- jamoaviylik;
- mehnatsevarlikka qaratiladi.

O’quvchilarning maktabni tozalashi, bir-biriga yordam berishi va jamoaviy ishlarni bajarishi orqali ularda mas’uliyat va tartib shakllanadi. Bu modelda “men” emas, “biz” tamoyili ustun turadi.

Singapur ta’lim modelining kompetensiyaviy yondashuvi

Singapur ta’lim tizimi zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan. Bu modelda:

- axloqiy tarbiya;
- liderlik;
- ijtimoiy mas’uliyat;
- hamkorlik ko’nikmalari integratsiyalashgan.

Maxsus “Character and Citizenship Education” dasturi orqali o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki ijobiy shaxsiy fazilatlar ham rivojlantiriladi.

Xalqaro tarbiya modellarini milliy tizimga tatbiq etish bo‘yicha tavsiyalar
O‘quvchi markazli yondashuvni kuchaytirish

- Ta’lim jarayonida o‘qituvchi asosiy yetkazuvchi emas, yo‘naltiruvchi rolini bajarishi kerak.
- O‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tanlov qilish va qaror qabul qilish ko‘nikmalari rivojlantiriladi.
- Darslarda “tayyor bilim”dan ko‘ra “izlanish va topish” uslubi kengaytiriladi.

Ma’naviy tarbiyani barcha fanlarga integratsiya qilish

- Ma’naviy qadriyatlar faqat “tarbiya soatlari”da emas, barcha fanlarda aks etishi lozim.
- Matematika, ona tili, tabiatshunoslik darslarida ham halollik, mas’uliyat, hamkorlik kabi fazilatlar mustahkamlanadi.
- Har bir darsda kichik tarbiyaviy maqsad belgilash tizimi joriy etiladi.

Amaliy faoliyatga asoslangan tarbiya tizimini kengaytirish

- O‘quvchilarni real hayotga yaqin loyihalarga jalb qilish (ijtimoiy loyihalar, ekologik aksiyalar, sinf jamoasi ishlari).
- Jamoaviy faoliyat orqali mas’uliyat va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish.
- “O‘rganib ko‘rish orqali o‘rganish” tamoyilini kuchaytirish.

Finlyandiya tajribasidan foydalanish: ishonch va erkinlik muhitini yaratish

- O‘quvchilarga nisbatan ortiqcha bosim va jazolashni kamaytirish.
- Xatoni o‘rganish jarayonining tabiiy qismi sifatida qabul qilish.
- O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida ishonchli pedagogik muhit shakllantirish.

Yaponiya tajribasi asosida intizom va jamoaviylikni rivojlantirish

- Maktab hayotida jamoaviy mas’uliyatni oshirish (navbatchilik, sinfni tartibga keltirish).
- “Men emas, biz” tamoyilini kuchaytirish.
- O‘zaro hurmat va tartib qoidalarini kundalik odatga aylantirish.

Singapur modeliga asoslanib kompetensiyalarni rivojlantirish

- Axloqiy tarbiya va fuqarolik madaniyatini alohida tizim sifatida rivojlantirish.
- Liderlik, qaror qabul qilish va muammo yechish ko‘nikmalarini shakllantirish.
- Maxsus dasturlar orqali ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish.

O‘qituvchilarning kasbiy va tarbiyaviy kompetensiyasini oshirish

- Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo‘yicha doimiy trening va seminarlar tashkil etish.
- Xalqaro tajribalarni o‘rganish uchun malaka oshirish dasturlarini kengaytirish.

- O‘qituvchini faqat bilim beruvchi emas, tarbiyachi va mentor sifatida rivojlantirish.

Baholash tizimini takomillashtirish

- Faqat bilim emas, balki xulq-atvor va ijtimoiy faollikni ham baholash tizimiga kiritish.
- Formativ (jarayon davomida) baholashni kuchaytirish.
- Raqobat emas, shaxsiy rivojlanishga yo‘naltirilgan baholash tizimini yaratish.

Oila–maktab–jamiyat hamkorligini kuchaytirish

- Tarbiya jarayonida ota-onalarni faol ishtirokchi qilish.
- Mahalla va ijtimoiy institutlar bilan hamkorlikni kengaytirish.
- Bolaning ma‘naviy rivojlanishi uchun yagona tarbiya muhitini shakllantirish.

Raqamli vositalardan tarbiyaviy maqsadda foydalanish

- Ta‘lim platformalarida ma‘naviy qadriyatlarni aks ettiruvchi kontentlar yaratish.
- Interaktiv o‘yinlar va media materiallar orqali tarbiya jarayonini qiziqarli qilish.
- Raqamli xavfsizlik va axloqiy internet madaniyatini shakllantirish.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ma‘naviy fazilatlarini rivojlantirishda xalqaro tarbiya modellarining o‘rni katta ahamiyatga ega. Finlyandiya, Yaponiya va Singapur tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ma‘naviy tarbiya ta‘lim jarayonining markazida bo‘lishi lozim.

Milliy ta‘lim tizimiga ushbu tajribalarni moslashtirish orqali barkamol, mas‘uliyatli, mustaqil fikrlovchi va ma‘naviy yetuk avlodni tarbiyalash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Беляев Г.Ю. Актуальные направления и модели воспитания в современной международной практике // Сибирский педагогический журнал. — 2013. - №3.
2. UNESCO. Global Education Monitoring Report.
3. Journal of Moral Education/Volume 35 Number 4 Dec. 2006: Editorial: Where is moral in citizenship education? by B.E.Gates. - J.M.E.: Wakes Colne, Colchester, UK.
4. Singapore Ministry of Education. *Character and Citizenship Education Framework*.

MEDIAMAHSULOTLAR, OTA-ONALAR VA MAKTAB HAMKORLIGIDA FARZAND KAMOLOTI UCHUN XALQARO TARBIYA USULLARI

Usmanova Z.B – Qori Niyoziy nomidagi TPMI, mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy mediamahsulotlarning bola tarbiyasidagi oʻrni, ota-onalar va maktab hamkorligining ahamiyati, shuningdek, rivojlangan mamlakatlarda qoʻllanilayotgan xalqaro tarbiya usullari tahlil qilinadi. Maqsad - farzand kamolotini taʼminlashda samarali pedagogik yondashuvlarni oʻrganish va milliy taʼlim tizimiga moslashtirish boʻyicha takliflar ishlab chiqish.

Kalit soʻzlar: mediamahsulot, tarbiya, ota-ona, maktab, xalqaro tajriba, bola rivoji, pedagogika.

Hozirgi globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalar taraqqiyoti va axborot makonining kengayishi jamiyatning barcha sohalari qatori taʼlim va tarbiya tizimiga ham sezilarli taʼsir koʻrsatmoqda. Ayniqsa, bolalar tarbiyasida anʼanaviy yondashuvlar bilan bir qatorda yangi, innovatsion va axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan usullarni qoʻllash zarurati ortib bormoqda. Bugungi kunda bolalar nafaqat oila va maktab muhitida, balki keng qamrovli mediamakonda ham shakllanmoqda.

Mediamahsulotlar - televidenie, internet tarmoqlari, ijtimoiy media platformalar, multfilmlar, oʻyinlar va turli xil raqamli taʼlim resurslari bolalar ongi, dunyoqarashi va hatto xulq-atvoriga kuchli taʼsir oʻtkazuvchi omilga aylandi. Shu boisdan, medianing bola tarbiyasidagi oʻrnini toʻgʻri baholash, uning ijobiy jihatlaridan samarali foydalanish hamda salbiy taʼsirlarini kamaytirish dolzarb masala hisoblanadi.

Shu bilan birga, bola tarbiyasida ota-onalar va maktab oʻrtasidagi hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Oila - bola shaxsining ilk shakllanish muhiti boʻlib, unda axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy munosabatlar va hayotiy koʻnikmalar asosi qoʻyiladi. Maktab esa ushbu jarayonni tizimli ravishda davom ettirib, bolaning intellektual va ijtimoiy rivojlanishini taʼminlaydi. Biroq zamonaviy sharoitda ushbu ikki muhim institutning oʻzaro hamkorligi yetarli darajada yoʻlga qoʻyilmagan holatlar ham uchray turibdi.

Jahon tajribasi shuni koʻrsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda bola tarbiyasiga kompleks yondashuv amalga oshiriladi. Yaʼni, oila, taʼlim muassasalari va mediamakon oʻrtasidagi uygʻunlik taʼminlanadi. Masalan, Finlyandiya, Yaponiya, AQSh va Janubiy Koreya kabi davlatlarda bolalar tarbiyasida mediasavodxonlik, mustaqil fikrlash, ijtimoiy masʼuliyat va axloqiy tarbiyaga katta eʼtibor qaratiladi.

Shu nuqtai nazardan, mediamahsulotlar, ota-onalar va maktab hamkorligining bola kamolotiga taʼsiri ilmiy jihatdan tahlil qilinib, xalqaro tajribalar asosida samarali tarbiya usullari oʻrganiladi. Bola tarbiyasida zamonaviy yondashuvlarni takomillashtirish va milliy taʼlim tizimiga mos tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Samarali hamkorlik bolaning shaxsiy va intellektual rivojiga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Shu oʻrinda, rivojlangan mamlakatlarda bola tarbiyasiga innovatsion yondashuvlar mavjud: Masalan:

1. Finlyandiya tajribasi

- ✓ bolaga erkinlik berish;
- ✓ individual yondashuv;

- ✓ stresssiz ta’lim muhiti.

2. Yaponiya usuli

- ✓ intizom va jamoaviylik;
- ✓ mehnatsevarlikka o’rgatish;
- ✓ axloqiy tarbiyaga katta e’tibor.

3. AQSh tajribasi

- ✓ mustaqil fikrlashni rivojlantirish;
- ✓ mediasavodxonlikka o’rgatish;
- ✓ ota-onalarning faol ishtiroki.

4. Janubiy Koreya

- ✓ ta’limga yuqori talab;
- ✓ texnologiyalardan keng foydalanish;
- ✓ oila va maktab hamkorligi kabilarni o’z ichiga oladi.

Shu bilan birga, mediamahsulotlar esa bolalarning ijtimoiylashuv jarayoniga katta ta’sir ko’rsatadi. Mediamakon orqali bolalar turli madaniyatlar, qadriyatlar va ijtimoiy rollar bilan tanishadilar. Bu esa ularning dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, global axborot makonida bolalar xalqaro muloqot madaniyatini o’zlashtirish imkoniyatiga ega bo’lmoqda. Bugungi kunda bolalar erta yoshdan boshlab televidenie, internet tarmoqlari, ijtimoiy media platformalar, multfilmlar, videoo’yinlar va turli xil raqamli ta’lim resurslari bilan doimiy muloqotda bo’lib kelmoqda. Bu esa ularning psixologik rivojlanishi, dunyoqarashi va ijtimoiy xulq-atvori shakllanishiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Mediamahsulotlarning tarbiyaviy ahamiyati, avvalo, ularning axborot berish, ta’lim berish va madaniy ta’sir ko’rsatish funksiyalari bilan izohlanadi. To’g’ri tanlangan va maqsadli qo’llanilgan mediakontent bolalarda bilish faolligini oshiradi, yangi bilim va ko’nikmalarni shakllantiradi hamda ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Masalan, ta’limiy multfilmlar va dasturlar orqali bolalarda til o’rganish, mantiqiy fikrlash va muammolarni hal etish ko’nikmalari shakllanadi. Shu bilan birga, mediamahsulotlar bolalarning ijtimoiylashuv jarayoniga ham ta’sir ko’rsatadi. Ular orqali bolalar turli madaniyatlar, qadriyatlar va ijtimoiy rollar bilan tanishadilar. Bu esa ularning dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, global axborot makonida bolalar xalqaro muloqot madaniyatini o’zlashtirish imkoniyatiga ega bo’lmoqda. Biroq mediamahsulotlarning salbiy ta’sirlari ham mavjud. Nazoratsiz va me’yordan ortiq foydalanish bolalarda:

- internet va gadjetlarga qaramlik;
- jismoniy faollikning pasayishi;
- diqqat tarqoqligi;
- agressiv xulq-atvor shakllanishi kabi holatlarga olib kelishi mumkin.

Ayniqsa, zo’ravonlik, salbiy axloqiy normalar yoki noto’g’ri hayotiy qadriyatlarni targ’ib etuvchi kontentlar bolalar psixologiyasiga salbiy ta’sir ko’rsatishi ehtimoli yuqori. Shuning uchun mediamahsulotlarni tanlashda ularning mazmuni, yoshga mosligi va tarbiyaviy qiymatiga alohida e’tibor qaratish lozim.

Mediamahsulotlar bolalarning: fikrlash qobiliyati, nutq rivoji, ijtimoiy ko‘nikmalariga ta’sir ko‘rsatadi.

Ijobiy jihatlari: ta’limiy kontent orqali bilim oshirish, kreativ fikrlashni rivojlantirish, xorijiy tillarni o‘rganish imkoniyati.

Salbiy jihatlari: zo‘ravonlik va noto‘g‘ri axloqiy modellar ta’siri, internetga qaramlik, jismoniy faollikning kamayishi.

Shuning uchun mediamahsulotlardan foydalanishda nazorat va saralash muhimdir.

Ota-onalarning tarbiyadagi rolini sodda qilib tushuntiradigan bo‘lsak quyidagicha:

Ota-onalar bola tarbiyasining asosiy sub’ekti hisoblanadi. Ular:

- bolaga birinchi ijtimoiy muhitni yaratadi;
- axloqiy qadriyatlarni shakllantiradi;
- mediadan foydalanish madaniyatini o‘rgatadi.

Zamonaviy sharoitda ota-onalardan quyidagilar talab etiladi:

- Bolaning internet faoliyatini nazorat qilish;
- Birgalikda ta’limiy mediakontent tanlash;
- Bolalar bilan muloqotni kuchaytirish.

Maktabning ahamiyati. Maktab bola tarbiyasining ikkinchi muhim instituti bo‘lib, u:

- bilim berish;
- ijtimoiylashuv;
- tarbiyaviy ishlar olib borish vazifalarini bajaradi.

Maktab va ota-onalar hamkorligi quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

- ota-onalar yig‘ini;
- seminar va treninglar;
- onlayn platformalar orqali aloqa.

Mediasavodxonlik – zamonaviy talab hisoblanadi. Bugungi kunda mediasavodxonlik bola tarbiyasining ajralmas qismiga aylandi. U axborotni tanlash, tanqidiy fikrlash, yolg‘on ma’lumotlarni ajrata bilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Shu o‘rinda maktablarda mediasavodxonlik darslarini joriy etish muhim hisoblanadi.

Bunda asosiy muammolar:

- ota-onalarning mediasavodxonlik darajasi pastligi;
- nazoratning yetarli emasligi;
- maktab va oila o‘rtasidagi aloqaning susligi.

Bu muammlarni yechishda avvalo quyidagilarga e’tibor berish zarur:

- ota-onalar uchun treninglar tashkil etish;
- ta’limiy mediaplatformalarni rivojlantirish;
- maktab-ota-ona hamkorligini kuchaytirish.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy jamiyatda bola tarbiyasi ko‘p qirrali va murakkab jarayonga aylanib, u faqatgina oila yoki maktab doirasida emas, balki keng axborot muhiti ta’sirida shakllanmoqda. Ayniqsa, mediamahsulotlarning

hayotimizga chuqur kirib kelishi bolalarning dunyoqarashi, fikrlash tarzi va ijtimoiy xulq-atvoriga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli mazkur omillarni inobatga olgan holda tarbiya jarayonini qayta ko'rib chiqish va uni zamonaviy talablar asosida tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mediamahsulotlar bolalar rivojlanishiga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Agar ular maqsadli va nazorat asosida qo'llanilsa, bolaning intellektual salohiyatini oshirish, dunyoqarashini kengaytirish va ijodiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Aks holda esa, nazoratsiz va maqsadsiz mediadan foydalanish bolada salbiy odatlar, axloqiy muammolar va internetga qaramlik kabi holatlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, yoshlarni bunday vaziyatlardan qutqarish uchun ota-onalar va maktabning o'zaro hamkorligi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Ota-onalar bolaga to'g'ri yo'nalish berish, uning mediadan foydalanishini nazorat qilish va shaxsiy namuna ko'rsatishi orqali tarbiya jarayonida faol ishtirok etishi lozim. Maktab esa bolalarga faqat bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, ularda mediasavodxonlik, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirishi zarur.

Xalqaro tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda bola tarbiyasiga kompleks va tizimli yondashuv ustuvor ahamiyatga ega. Ushbu davlatlarda oila, ta'lim muassasalari va mediamakon o'rtasidagi mustahkam aloqa yo'lga qo'yilgan bo'lib, bu esa bolaning har tomonlama barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Xususan, mediasavodxonlikni erta yoshdan shakllantirish, bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatish va ularni ijtimoiy faollikka jalb qilish kabi yo'nalishlar yuqori samara berayotgani kuzatilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Begmatova, N. K. "Multimedia texnologiyalari va ularning maktabgacha ta'limda qo'llanilishi". Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(8), 163–168. 2022-y.
2. Vohidova, N. R. "Milliy qadriyatlar mediakontentida shakl va mazmun masalasi". Ekonomika i sotsium № 10(136) 1-2025.

SINGAPUR VA O'ZBEKISTON MAKTABLARI TARBIYA MODELLARINING QIYOSIY TAHLILI: KONTSEPTUAL ASOSLARI VA AMALIYOTI

Jumanov Sherzod Saloyevich – Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Samarqand filiali, v.b. dotsent, PhD

jumanovsherzod06@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolaning maqsadi – Singapur va O'zbekiston maktab tarbiya modellari kontseptual asoslarini kamparavistik tahlil qilish, tarbiya maqsadlari, metodlari va ularning amaliyotdagi ifodasi haqida ma'lumot berishdan iborat.

Kalit soʻzlar: tarbiya modeli, kontseptual asos, Singapur tarbiya tizimi, Oʻzbekiston milliy oʻquv dasturi, 21-asr kompetentsiyalari, baholash tizimi, ma'naviy-axloqiy tarbiya.

Аннотация: Цель данной статьи — провести сравнительный анализ концептуальных основ сингапурской и узбекской моделей школьного образования, выявить цели, методы обучения и их практическое выражение.

Ключевые слова: модель образования, концептуальные основы, сингапурская система образования, узбекская национальная учебная программа, компетенции XXI века, система оценки, духовно-нравственное воспитание.

Abstract: The purpose of this article is to conduct a comparative analysis of the conceptual foundations of the Singaporean and Uzbek school education models, to reveal the goals, methods of education and their practical expression.

Keywords: educational model, conceptual foundation, Singaporean education system, Uzbek national curriculum, 21st century competencies, assessment system, spiritual and moral education.

XXI asrda jahon ta'lim tizimlari integratsiyalashuvi va globallashuv sharoitida milliy oʻziga xosliklarini saqlagan holda ilgʻor xalqaro tajribalarni oʻzlashtirishga intilmoqda. Biroq, tarbiya – bu nafaqat bilim va koʻnikmalar oʻzlashtirilishi, balki ma'naviy-axloqiy, madaniy va ijtimoiy qadriyatlar tizimi hamdir. Shuning uchun har bir mamlakatning tarbiya modeli oʻziga xos tarixiy, falsafiy va ijtimoiy-madaniy asoslarga ega.

Tarbiya modeli deganda, biz shaxsni shakllantirishning maqsadlari, mazmuni, metodlari va vositalarining yaxlit tizimini tushunamiz. Xalqaro tarbiya modellarini oʻrganishning dolzarbligi shundaki, u turli madaniyatlarda “komil inson”, “namunali fuqaro”, “mehnatsevar shaxs” tushunchalari qanday farq qilishini koʻrsatadi.

Jumladan, Singapur ta'lim tizimi oʻzining yuqori natijalari (PISA, TIMSS kabi xalqaro dasturlarda yetakchilik qilishi) bilan dunyo e'tiborini tortgan. Oʻzbekistonda soʻnggi yillarda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, jumladan, Milliy oʻquv dasturini joriy etish, Prezident maktablarini tashkil etish kabi islohotlar amalga oshirilmoqda.

Har ikki davlatning ta'lim-tarbiya tizimi oʻz milliy qadriyatlari, ijtimoiy maqsadlari va pedagogik paradigmalari asosida shakllangan boʻlib, ularning tarbiyaviy yondashuvlarida muhim farqlar mavjuddir. Singapur modeli shaxsning 21-asr kompetentsiyalarini rivojlantirish, oʻquvchini ta'lim jarayonining markaziga qoʻyish va baholash tizimini ta'lim maqsadlariga xizmat qiladigan vosita sifatida qoʻllashga asoslangan boʻlsa, Oʻzbekiston modeli esa milliy oʻquv dasturi islohotlari, ma'naviy-axloqiy tarbiya va milliy kadrlar zaxirasini shakllantirishga e'tibor qaratgandir.

Singapur ta'lim tizimi oʻzining “Singapur ta'lim falsafasi” (Singapore Curriculum Philosophy) ga asoslangan. Ushbu falsafaga koʻra, ta'lim har bir oʻquvchining qalbi, ongi va vujudini rivojlantirishga qaratilgan boʻlib, ularni

kelajakka tayyor, o‘z milliy mansubligiga ega va globallashtirilgan dunyoda muvaffaqiyatli harakat qilish kompetentsiyalari bilan jihozlangan shaxslar etib tarbiyalashni maqsad qiladi [1].

Singapur modelining asosiy kontseptual g‘oyalari quyidagilardan iborat:

1. Yaxlit ta’lim – qadriyatlar, ijtimoiy-hissiy barqarorlik va xarakter rivojlanishi markazida olib boriladi.

2. Har bir bolaning o‘rganishga qodirligi – ta’lim jarayoni bolaning individual ehtiyojlariga moslashtiriladi.

3. G‘amxo‘r va xavfsiz muhit – o‘qituvchi-o‘quvchi va tengdoshlar o‘rtasidagi ijobiy munosabatlar madaniyati shakllantiriladi.

4. Hamkorlikda o‘rganish – bilim individual va guruhli faoliyatlarda shakllantiriladi.

5. Texnologiyalar integratsiyasi – ta’limni individuallashtirish vositasi sifatida qoraladi.

6. Baholashning integral roli – baholash o‘quvchilarning o‘z o‘rganishlarini kuzatish, baholash va takomillashtirishlariga yordam beradi.

Singapurda ta’lim tizimining maqsadi “Ta’limning istalgan natijalari” (Desired Outcomes of Education) orqali aniq ifodalangan. Ushbu hujjatga ko‘ra, Singapur maktabi bitiruvchisi quyidagi sifatlarga ega bo‘lishi kerak:

- Ishonchli shaxs – hayotga ishtiyoq bilan qaraydigan, to‘g‘ri va noto‘g‘rini farqlaydigan, turli vaziyatlarga moslashuvchan, chidamli, o‘zini biladigan, tanqidiy fikrlaydigan va samarali muloqotga kirishuvchan;

- O‘z-o‘zini boshqarishni o‘rganuvchi – o‘z o‘rganishi uchun mas’uliyatni zimmasiga oladigan, qiziquvchan, refleksiv va umrbod o‘rganishni xohlovchi;

- Faol ishtirokchi – empatik va ochiq fikrli, jamoada samarali hamkorlik qiladigan, tashabbuskor, foydali tavakkalchilikka doimo tayyor;

- G‘amxo‘r fuqaro – Singapur davlati va xalqiga sadoqatli, kuchli fuqarolik pozitsiyasiga ega, oila, jamiyat va millat oldida mas’uliyatli [2].

Singapur maktablarida tarbiya jarayoni quyidagi amaliy shakllarda ifodalanadi:

1. Qadriyatlar tarbiyasi – “Character and Citizenship Education” fan sifatida o‘qitiladi. Unda millatparvarlik, o‘zgalarga hurmat, ijtimoiy mas’uliyat, axloqiy qarorlar qabul qilish kabi mavzular o‘rganiladi;

2. 21-asr kompetentsiyalari – tanqidiy fikrlash, kreativlik, muloqot, hamkorlik kabi ko‘nikmalar dars jarayonida rivojlantiriladi;

3. Inklyuzivlik va individuallashtirish – har bir bolaning o‘rganish sur’ati va uslubiga moslashish uchun ta’lim jarayoni moslashtirilgan;

4. Baholash tizimi – baholash natijalarni qayd etishdan ko‘ra, o‘quvchining rivojlanishiga yordam berish vositasi sifatida qoraladi. Formativ baholash, ya’ni bevosita jarayonda baholash muhim ahamiyat kasb etadi[2].

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda umumiy o‘rta ta’lim tarbiya tizimida tub islohotlar olib borilmoqda. 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Maktab ta’limini

rivojlantirish bo'yicha Milliy dastur asosiy strategik hujjat hisoblanib, unda dasturning asosiy yo'nalishlari etib quyidagilar belgilangan:

- Milliy o'quv dasturini ilg'or xalqaro tajribalar asosida to'laqonli joriy etish;
- O'qituvchi kasbi nufuzini oshirish;
- Milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish;
- Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish;
- Inklyuziv ta'limni rivojlantirish;
- Maktablarni zamonaviy modellar asosida qurish va jihozlash [3].

O'zbekiston tarbiya modelining kontseptual asoslari quyidagilardan iborat:

1. Ma'naviy-axloqiy tarbiya – milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, odob-axloq, vatanparvarlik, mehnatsevarlik tarbiyasi asosiy maqsad sifatida belgilangan.

2. Milliy o'quv dasturi – kompetentsiyaga asoslangan ta'lim, 21-asr ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi.

3. Oila va maktab hamkorligi – bola tarbiyasida oila, ayniqsa, ota-onaning rolini oshirish ko'zda tutilgan.

4. Inklyuziv ta'lim – alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni ta'lim tizimiga integratsiyalash amalga oshirilmoqda.

5. Kasbga yo'naltirish – o'quvchilarni kasblarga yo'naltirish tizimli takomillashtirilmoqda.

O'zbekiston maktablarida tarbiya jarayoni quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

1. “Ma'naviyat va ma'rifat” darslari – barcha sinflarda alohida “Tarbiya” fani sifatida o'qitiladi. Unda milliy qadriyatlar, axloq, odob, vatanparvarlik mavzulari batafsil yoritiladi.

2. “Kelajak soatlari” – haftalik tarbiyaviy mashg'ulotlar, unda guruh bilan ishlash, muhim sanalarni nishonlash, axloqiy suhbatlar tashkil etiladi.

3. Mahalla va oila hamkorligi – o'quvchi-yoshlarning ta'lim-tarbiyasi jarayonida mahalla, oila va maktab o'rtasidagi hamkorlik muhim rol o'ynaydi.

Singapur va O'zbekiston ta'lim-tarbiya tizimlarining o'xshash va farqli jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1. Islohotlarga intilish – ikki davlat ham o'z ta'lim tizimlarini zamonaviy talablarga moslashtirish uchun tizimli islohotlar olib bormoqda.

2. Milliy qadriyatlarga e'tibor – ikki modelda ham milliy o'ziga xoslik, vatanparvarlik va madaniy merosni saqlash muhim o'rin tutadi.

3. Kompetentsiyaga asoslangan ta'lim – ikkala tizim ham o'quvchilarda 21-asr ko'nikmalarini (tanqidiy fikrlash, yaratuvchilik, muloqot, hamkorlik) rivojlantirishga intiladi.

4. Inklyuzivlik – ikki davlat ham alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni ta'lim tizimiga integratsiyalashga e'tibor qaratadi.

5. Xalqaro tajribani o'rganish – ikkala tizim ham xalqaro baholash dasturlari (PISA, TIMSS) va ilg'or davlatlar tajribasini o'rganishga intiladi.

Asosiy farqlar

Jihat	Singapur modeli	O‘zbekiston modeli
Tarbiya falsafasi	Shaxsni ta'lim jarayonining markaziga qo'yish, yaxlit rivojlanish	Ma'naviy-axloqiy tarbiya ustuvorligi, jamoatchilik va oila bilan hamkorlik
Baholash tizimi	Formativ baholash, jarayonga yo'naltirilgan, o'quvchining o'z o'rganishini boshqarishiga yordam beradi	An'anaviy natijaviy baholash
O'quvchining roli	Faol, o'z o'rganishini boshqaruvchi, mustaqil va tanqidiy fikrlovchi	Ko'proq an'anaviy rol: bilim oluvchi, tarbiyalanuvchi
Ta'lim muhiti	“G'amxo'r va xavfsiz muhit” kontsepti, xatolardan o'rganish, tavakkalchilikni rag'batlantirish	Tartib va intizomga asoslangan
Ta'lim natijalari	4 asosiy yo'nalish: ishonchli shaxs, o'z-o'zini boshqarishni o'rganuvchi, faol ishtirokchi, g'amxo'r fuqaro	Ma'naviy-axloqiy komil inson, vatanparvar, mehnatsevar fuqaro

Xulosa qilib aytganda, Singapur va O‘zbekiston umumiy o‘rta ta'lim tarbiya modellarining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, ikki tizim ham o‘z milliy qadriyatlarini saqlagan holda zamonaviy ta'lim talablariga moslashish yo‘lida izchil islohotlar olib bormoqda. Singapur modeli shaxsni ta'lim jarayonining markaziga qo'yish, formativ baholash, xavfsiz ta'lim muhiti, o'qituvchilarning yuqori maqomi kabi omillar orqali yuqori natijalarga erishgan.

O‘zbekiston modeli esa ma'naviy-axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar, oila-maktab-mahalla hamkorligi kabi an'anaviy kuchli tomonlarni saqlagan holda, Prezident maktablari, Milliy o'quv dasturi, o'qituvchilarni rag'batlantirish tizimi orqali zamonaviy ta'limga intilmoqda.

Singapur tajribasini O‘zbekistonga to‘liq ko‘chirib bo‘lmaydi, chunki ikki davlatning tarixiy, ijtimoiy, madaniy sharoitlari farq qiladi. Biroq, Singapurning baholash tizimi, ta'lim muhiti, kompetentsiyalarga asoslangan yondashuv kabi elementlari O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilgan holda joriy etilishi mumkin. O‘zbekistonning 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Milliy dasturida belgilangan vazifalar, jumladan, Prezident maktablari tajribasini kengaytirish, Milliy o'quv dasturini to‘laqonli joriy etish, o'qituvchilar maqomini oshirish kabi yo'nalishlar aynan shu maqsadga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Singapore Curriculum Philosophy. Ministry of Education, Singapore, 2025.
<https://tuitioncentre.sg/singapore-primary-school-curriculum-2025-a-comprehensive-guide-for-primary-education/>

2. Desired Outcomes of Education. Ministry of Education, Singapore, 2026.
<https://www.moe.gov.sg/education-in-sg/desired-outcomes>

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022 yildagi “2022 — 2026 yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-134-son Farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/6008663>

UMUMTA’LIM MAKTABLARI O‘QUVCHILARIDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARGA INTEGRATSIYALASHGAN HARBIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

A’zamov Inom Salimjonovich – O‘zbekiston milliy universiteti HTO‘M
ilmiy bo‘lim boshlig‘i, dotsent

ainom118@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta’lim maktablari o‘quvchilarida milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida integratsiyalashgan harbiy tarbiyani shakllantirishning ilmiy-metodik asoslari va amaliy mexanizmlari yoritilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – o‘quvchilarda vatanparvarlik, jasorat, mehnatsevarlik, hurmat va mas’uliyat kabi milliy qadriyatlar hamda tinchlik, inson huquqlari, ekologik madaniyat, bag‘rikenglik kabi umuminsoniy qadriyatlar bilan uzviy bog‘langan harbiy tarbiyani samarali shakllantirishning innovatsion metodikasini ishlab chiqishdir. Maqolada o‘quv darslari, qo‘shimcha mashg‘ulotlar, harbiy-sport tadbirlari, loyihaviy faoliyat va interaktiv texnologiyalarni qo‘llash orqali integratsiyalashgan yondashuv tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan boyitilgan harbiy tarbiya o‘quvchilarning shaxsiy rivojlanishini ta’minlaydi, ularning mudofaa qobiliyatlarini oshiradi, vatanparvarlik tuyg‘usini kuchaytiradi hamda zamonaviy jamiyat talablariga mos barkamol shaxsni tarbiyalaydi. Taklif etilgan metodika maktab o‘qituvchilari, tarbiyachilar va ta’lim muassasalari rahbarlari uchun amaliy ahamiyatga ega bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida harbiy-patriotik tarbiyani yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: umumta’lim maktablari, o‘quvchilar tarbiyasi, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, integratsiyalashgan harbiy tarbiya, vatanparvarlik tarbiyasi, shakllantirish metodikasi, pedagogik texnologiyalar, interaktiv yondashuv, barkamol shaxs.

Аннотация: В данной статье рассматриваются научно-методологические основы и практические механизмы формирования комплексного военного образования учащихся средних школ на основе национальных и универсальных ценностей. Главная цель исследования – разработка инновационной методологии эффективного формирования военного образования у учащихся, неразрывно связанного с национальными ценностями, такими как патриотизм, мужество, трудолюбие, уважение и ответственность, а также с универсальными ценностями, такими как мир, права человека, экологическая культура, толерантность. В статье анализируется комплексный подход с использованием уроков,

дополнительных занятий, военно-спортивных мероприятий, проектной деятельности и интерактивных технологий. Результаты исследования показывают, что военное образование, обогащенное национальными и универсальными ценностями, обеспечивает личностное развитие учащихся, повышает их обороноспособность, укрепляет чувство патриотизма и воспитывает всесторонне развитую личность, отвечающую требованиям современного общества. Предложенная методология имеет практическое значение для школьных учителей, педагогов и руководителей учебных заведений и послужит дальнейшему совершенствованию военно-патриотического воспитания в системе образования Республики Узбекистан.

Ключевые слова: средние школы, образование учащихся, национальные ценности, универсальные ценности, комплексное военное образование, патриотическое воспитание, методика формирования, педагогические технологии, интерактивный подход, гармоничная личность.

Abstract: This article examines the scientific and methodological foundations and practical mechanisms for developing a comprehensive military education for secondary school students based on national and universal values. The main objective of the study is to develop an innovative methodology for effectively developing military education for students, inextricably linked with national values such as patriotism, courage, hard work, respect, and responsibility, as well as universal values such as peace, human rights, environmental culture, and tolerance. The article analyzes an integrated approach using lessons, additional classes, military-sports events, project activities, and interactive technologies. The results of the study show that military education, enriched with national and universal values, ensures the personal development of students, increases their defense capability, strengthens a sense of patriotism, and fosters a well-rounded personality that meets the requirements of modern society. The proposed methodology has practical significance for school teachers, educators, and heads of educational institutions and will serve to further improve military-patriotic education in the education system of the Republic of Uzbekistan.

Key words: secondary schools, student education, national values, universal values, comprehensive military education, patriotic education, formation methods, pedagogical technologies, interactive approach, harmonious personality.

KIRISH

Jahonda sodir bo‘layotgan keskinliklar fonida mavzu bugungi global kontekstda o‘ta dolzarb va zarurdir. U nafaqat milliy xavfsizlik va yoshlar tarbiyasi, balki zamonaviy geosiyosiy tahdidlar, gibrud urushlar va fuqarolik jamiyatini mustahkamlash masalalariga javob beradi. Dunyoda harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi umumta’lim maktablarida integratsiyalangan holda amalga oshirilmoqda va bu jarayon milliy g‘urur bilan umuminsoniy qadriyatlar (inson huquqlari, tinchlik, mas’uliyat, fuqarolik burchi)ni uyg‘unlashtirishga asoslangan.

Hozirgi dunyoda qurolli mojarolar (Ukraina, Yaqin Sharq, Osiyo va Afrika mintaqalaridagi keskinliklar) va gibrid tahdidlar kuchaygan. Bunday sharoitda ko‘plab davlatlar yosh avlodni mudofaa ruhida tarbiyalashga majbur bo‘lmoqda. Dunyo davlatlarining umumta’lim maktablarida harbiy tarbiya nafaqat “qurol tutish”ni emas, balki intizom, jismoniy chidamlilik va fuqarolik mas’uliyatini shakllantirish vositasi sifatida qaralmoqda. Xalqaro miqyosda esa “Maktablarni harbiy foydalanishdan himoya qilish bo‘yicha ko‘rsatmalar” (Safe Schools Declaration, 122 davlat qo‘llab-quvvatlagan) urush vaqtidagi maktablarni himoya qilishga qaratilgan bo‘lsa, tinchlik davrida esa harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi milliy xavfsizlikning asosiy komponenti hisoblanadi. Zaruratli tomoni shundaki, zamonaviy yoshlar orasida intizom, mas’uliyat va sog‘lom turmush tarzi yetishmaydi. Harbiy tarbiya bu kamchiliklarni bartaraf etadi, ekstremizm va “yot g‘oyalar”ga qarshi immunitet hosil qiladi. Milliy qadriyatlar (Vatan sadoqati, tarixiy meros, milliy g‘urur) umuminsoniy qadriyatlar (inson huquqlari, tinchlik, tolerantlik, shaxsiy rivojlanish) bilan birlashtirilganda tarbiya muvozanatli bo‘ladi. Bu militarizm yoki agressiyani emas, balki “mudofaa vatanparvari”ni shakllantiradi. O‘zbekiston tajribasida ham milliy mustaqillik ideologiyasi, oila, mahalla va umuminsoniy tamoyillar bilan bog‘lanishi ilmiy jihatdan asoslangan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O‘zbekiston Respublikasining umumta’lim maktablarida o‘quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlar integratsiyalashgan harbiy tarbiyani shakllantirish metodikasi mavzusi bugungi kunda ta’lim-tarbiya tizimining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu metodika o‘quvchilarni nafaqat jismoniy va harbiy jihatdan tayyorlash, balki ularning ma’naviy dunyoqarashini milliy an‘analar (Vatan sevgisi, ajdodlar hurmati, mustaqillik g‘ururi) va umuminsoniy qadriyatlar (inson huquqlari, tinchlik, bag‘rikenglik, ekologik mas’uliyat) asosida shakllantirishni nazarda tutadi.

Zamonaviy O‘zbekistonda, ayniqsa “Yangi O‘zbekiston” strategiyasi doirasida, yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash davlat siyosatining asosiy ustuvorligidir. Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini yangi bosqichga ko‘targan. Xususan, 2020-yil 17-apreldagi Vazirlar Mahkamasining 237-son qarori bilan umumiy o‘rta ta’lim maktablarida harbiy-vatanparvarlik sinflari faoliyatini tashkil etish choralari belgilangan bo‘lib, bu sinflar o‘quv-tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogik usullar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishni ko‘zda tutadi. Bu qaror mavzuning huquqiy asosini yaratgan va uning amaliy ahamiyatini oshirgan.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi globallashuv sharoitida yoshlar nafaqat milliy o‘zlikni saqlashi, balki xalqaro hamjamiyat qadriyatlarini ham qabul qilishi lozim. Harbiy tarbiya faqat qurol ishlatishni emas, balki Vatan himoyasini ma’naviy va axloqiy jihatdan anglashni o‘z ichiga oladi. Integratsiyalashgan yondashuv esa o‘quvchilarda ikkilanmas vatanparvarlikni shakllantirib, bir vaqtda tinchlikparvar va insonparvar shaxsni tarbiyalaydi.

Bundan tashqari dolzarblik birinchi navbatda geosiyosiy va ijtimoiy jarayonlar bilan bog‘liq. O‘zbekiston neytral siyosat yuritgan bo‘lsa-da, mintaqaviy tahdidlar (terrorizm, gibrid urushlar, kibertahdidlar) va global inqirozlar (iqlim o‘zgarishi, migratsiya) yoshlarni harbiy jihatdan tayyorlashni taqozo etmoqda. “Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida”gi Qonunga muvofiq, yoshlar chaqiruv oldi tayyorgarlikdan o‘tishi shart. Ammo bugungi kunda bu tayyorgarlik faqat jismoniy emas, ma’naviy-integratsiyalashgan bo‘lishi kerak.

Ilmiy tadqiqotlarda ta’kidlanganidek, harbiy-pedagogik ta’limni tashkil etishning dolzarbligi zamonaviy ta’lim jarayonida yotadi. Yoshlar orasida vatanparvarlik ruhini kuchaytirish, milliy armiyani g‘urur manbai sifatida ko‘rish zarur. 2016-yildan beri maktablarda o‘tkazilayotgan “Harbiy-vatanparvarlik oyligi” tadbirlari (“Milliy armiyamiz – g‘ururimiz”, “Vatan himoyasi yo‘lida”) bu yo‘nalishdagi izchil siyosatni ko‘rsatadi.

Ikkinchi jihat – ma’naviy tahdidlar. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalayotgan yot g‘oyalar, radikalizm yoshlarni milliy qadriyatdan uzoqlashtirishi mumkin. Shuning uchun milliy (Temur, Amir Temur an‘analari, “Temurbeklar maktabi” tajribasi) va umuminsoniy qadriyatlar (BMTning inson huquqlari deklaratsiyasi, tinchlik madaniyati) integratsiyasi orqali o‘quvchilarda mustahkam dunyoqarash shakllantirish dolzarb. “Yangi O‘zbekiston”da ijtimoiy-gumanitar fanlarning rivoji ham shu integratsiyaga asoslangan bo‘lib, yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshiradi.

Uchinchi jihat – ta’lim sifati. Maktablarda “Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik” fani o‘qitilmoqda, ammo uning metodikasi yangilanishi kerak. Integratsiyalashgan harbiy tarbiya o‘quvchilarni nafaqat askar, balki fuqarolik jamiyatining faol a’zosi sifatida shakllantiradi. Bu esa “Temurbeklar maktabi” kabi maxsus muassasalarning tajribasini umumta’lim maktablariga kengaytirishni talab qiladi.

Mavzuning zarurati O‘zbekiston Konstitutsiyasi va qonunlarida mustahkamlangan. “Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida”gi Qonun harbiy tarbiyani majburiy qiladi, ammo uni faqat texnik emas, axloqiy-integratsiyalashgan tarzda amalga oshirish zarurligini ta’kidlaydi. Vazirlar Mahkamasining 237-son qarori harbiy-vatanparvarlik sinflari o‘quvchilarini Vatan himoyasiga tayyorlash, milliy g‘ururini oshirish kabi maqsadlarni aniq belgilab bergan.

Mavzuning ijtimoiy zarurati esa yoshlarning jismoniy va ruhiy salomatligi, harbiy tarbiya orqali intizom, iroda va jamoaviy ruhni shakllantirishdadir.

Armiyani professional darajaga ko‘tarish muhim. Maktabdan boshlab tayyorlangan yoshlar keyinchalik oliy harbiy muassasalar uchun tayyor kadr sifatida ko‘riladi.

“Temurbeklar maktabi” tajribasi shuni ko‘rsatadiki, harbiy tarbiya oliy o‘quv yurtlariga imtihonsiz kirish imkonini beradi va yoshlarni harbiy sohaga

qiziqtiradi. Umumta’lim maktablariga bu tajribani kengaytirish zarur, chunki har bir o‘quvchi potensial himoyachi.

Zaruratning iqtisodiy jihatida ham bor: professional armiya xarajatlarni kamaytiradi, chunki maktabdan tayyorlangan yoshlar tezroq moslashadi. Ijtimoiy jihatdan esa, integratsiya orqali yoshlar orasida jinoyatchilik va radikalizm kamayadi, chunki ular milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalanadi.

Oilaviy va mahalliy tarbiya bilan uzviylikni ta’minlash maqsadida milliy qadriyatlar (ota-onaga hurmat, mahalla tushunchasi)ni harbiy tarbiyaga qo‘shish bilan o‘quvchi oila va jamiyat o‘rtasidagi bog‘lanishni his qiladi.

Umuminsoniy qadriyatlar integratsiyasi zarurati esa tinchlikni saqlash va insonparvarlikni ta’minlashda yotadi. Masalan, harbiy tarbiya jarayonida ekologik mas’uliyat va boshqa xalqlar hurmati o‘rgatilsa, o‘quvchi faqat “o‘zimizniki” emas, balki global fuqaro bo‘lib yetishadi. Prezidentimiz Shavkat Mirmonovich Mirziyoyev ta’kidlanganlaridek, maktab va maktabgacha ta’limda milliy tarbiya va qadriyatlar barkamol jamiyat qurish uchun asos bo‘ladi.

Shuningdek milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasi mafkuraviy kurashda muhim omil sifatida ko‘rsatilgan. Bu zaruratni yanada kuchaytiradi, chunki yoshlar yot g‘oyalarga qarshi immunitetga ega bo‘lishi kerak.

Integratsiyalashgan metodikaning zarurati shundaki, an’anaviy harbiy tarbiya (qurol, jismoniy mashqlar) yolg‘iz yetarli emas. Milliy qadriyatlar (Amir Temur merosi, “Temurbeklar maktabi” g‘oyalari) va umuminsoniy qadriyatlar (inson huquqlari, gender tengligi, ekologiya) birlashganda, o‘quvchi barkamol shaxs bo‘lib yetishadi.

Maqsadlarga etish uchun darslarda “Vatan himoyasi” mavzusini milliy tarix va xalqaro huquq bilan bog‘lash, “Harbiy-vatanparvarlik oyligi”, sport musobaqalari va mahalla bilan hamkorlik ishlarini jadallashtirish kerak bo‘ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, “Umumta’lim maktablarida o‘quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlar integratsiyalashgan harbiy tarbiyani shakllantirish metodikasi” mavzusi nafaqat dolzarb, balki O‘zbekistonning mustaqillik va taraqqiyotini ta’minlash uchun zarurdir. U yosh avlodni Vatan himoyachisi va tinchlikparvar fuqaro sifatida tarbiyalaydi, “Yangi O‘zbekiston”ning ma’naviy yuksalishiga hissa qo‘shadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 15-noyabrdagi PQ-393-sonli “O‘quvchi-yoshlarni chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorlash tizimini yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 8-noyabrdagi 591-sonli “Ta’lim muassasalarida chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlikni tashkil etish tartibi to‘g‘risida”gi Qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasi “Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida”gi Qonuni (2023-yilgi o‘zgartirishlar bilan).

4. O‘zbekiston Respublikasi uzluksiz ta’lim milliy o‘quv dasturlari. Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik fani bo‘yicha dastur (Ta’lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi, 2021).

5. O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi va Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik fani o‘quv-moddiy bazasini 2024–2028 yillarda mustahkamlash dasturi (591-son qaror ilovasi).

6. “Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik”: 10-sinf uchun darslik/ Mamadaliyev Ulug‘bek, Uzoqov Akrom, Sotvoldiyev Abdulxoshim, Jalilov Nodirjon; Abdug‘aniyev Shahobiddin.– Toshkent: “G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi”, 2025. – 192 b.

7. “Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik”: 11-sinf uchun darslik/ U.O.Mamadaliyev, A.A.Uzoqov, A.Y.Sotvoldiyev, N.A.Jalilov. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2025. – 160 b.

MILLIY-MEDIA KOMPETENTLIK KO‘NIKMALARINING SHAKLLANISHI VA UNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Ibodullayeva Dildora Shukrulla qizi – Yangi asr universiteti Maxsus
pedagogika kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Bugungi kunda hech bir soha yo‘qki, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kirib bormagan. Biz axborot texnologiyalarisiz biror sohani tasavvur qilolmaymiz. Shu jumladan, yosh avlodga ta’lim-tarbiya berishda ham u muhim omillardan biriga aylanmoqda. Ushbu maqolada umumta’lim maktablari o‘qituvchilarining ham mediakompitentligini rivojlantirish hozirgi davrning eng muhim masalalaridan biri ekanligi haqida so‘z boradi. Elektron aloqa vositalari, internet, sun‘iy yo‘ldoshlar aynan ommaviy axborot vositalarining jadal sur‘atlarda rivojlanishi pedagog xodimlarning tinmay o‘z ustida ishlashini talab qilmoqda.

Kalit so‘zlar: Media, mediata’lim, mediasavodxonlik, kompetensiya, kompetentlik, mediakompitentlik.

Аннотация. В настоящее время нет такой сферы, в которую бы не проникли информационно-коммуникационные технологии. Мы не можем представить ни одну область без информационных технологий. В том числе они становятся важным фактором и в обучении и воспитании молодого поколения. В данной статье говорится о том, что развитие медиакомпетентности учителей общеобразовательных школ является одной из наиболее актуальных задач современности. Электронные средства связи, интернет, искусственные спутники и стремительное развитие средств массовой информации требуют от педагогических работников непрерывной работы над собой.

Ключевые слова: медиа, медиаобразование, медиаграмотность, компетенция, компетентность, медиакомпетентность.

Abstract. Today there is no field that has not been touched by information and communication technologies. We cannot imagine any sphere without information technologies. Among other things, they are becoming an important factor in the education and upbringing of the younger generation. This article discusses that developing the media competence of teachers in general education schools is one of the most important issues of our time. Electronic communication tools, the Internet, artificial satellites and the rapid development of mass media require pedagogical staff to continuously work on their own professional development.

Keywords: media, media education, media literacy, competence, competency, media competence.

Kirish. Globallashuv jarayonida gazetalar, jurnallar, radio, televideniye, fotografiya, hujjatli va badiiy kino, axborot agentliklari, internet, global tarmoqdagi axborot resurslarining son jihatdan beqiyos o'sishi, sifat jihatdan sezilarli o'zgarishlar yuz bermoqda. Kompyuter, faks, "uyali" telefon, parabolik antenna, elektron pochta kabi texnik mo'jizalar ommaviy axborot vositalari rivojiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Mamlakatimizda zamon talabiga mos yuksak intellektual salohiyatli, zamonaviy bilim va malakaga ega, yangicha dunyoqarash va mustaqil fikrli mutaxassislar tayyorlash uchun beqiyos imkoniyatlar yaratilmoqda. Bu borada axborot-kommunikasiya texnologiyalari vositalari hisoblanmish – mediadan ta'lim jarayonida foydalanishning istiqbolli yo'nalishlaridan keng foydalanish yo'lga qo'yilmoqda. Ta'lim jarayonida media, ya'ni, internet, televideniye, radio, kino, video, telefon va boshqa aloqa vositalari o'z samarasini ko'rsatmoqda.

Media ta'lim dunyoning har bir mamlakatida har bir fuqaroning erkinlikka bo'lgan asosiy huquqining bir qismidir. Shuning uchun zamonaviy dunyoda media-ta'limni rivojlanish jarayoni deb ta'riflash mumkin. O'zaro munosabat madaniyatini shakllantirishga qaratilgan ommaviy axborot vositalarining yordamida shaxs, ommaviy axborot vositalari, ijodiy, kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish, tanqidiy fikrlash, idrok etish, talqin qilish, media-matnlarni tahlil qilish va baholash, media texnologiyasidan foydalangan holda o'zini o'zi ifoda etishning turli shakllarini o'rganadi. Mediata'limdan ko'zlangan asosiy maqsad mediasavodxonlikni shakllantirishdir. Boisi savodxonlikning aynan shu turi insonga axborot maydonida televideniye, radio, video, kinematograf, matbuot, internet, media-madaniyatning tilini tushunishga axborotlarni tahlil etish yo'li bilan qabul etishga, axborotlardan faol foydalanishga yordam beradi. Mediadan xabardor inson sotsiomadaniy, siyosiy kontekstdagi medianing faoliyatini tahlil etish, baho berish ko'nikmalariga ega bo'la oladi.

Asosiy qism

Alexander Fedorov fikricha, mediasavodxonlik bu jarayonning natijasi sifatida insonga axborot imkoniyatlaridan faol foydalanishga yordam beradi.

Televideniye, radio, video, kino, matbuot va Internet tomonidan taqdim etilgan soha. Media va axborot savodxonligi – “soyabon”, ya’ni bir tushuncha mazmunida ikki ma’no birlashgan atama sifatida YUNESCO tomonidan tavsiya etilgan. Uning mohiyatini anglash uchun har bir tushuncha o’zagini bilish zarur. O’z fikrini aniq bayon eta olish, uni asoslab tahlil qila olish, voqea va hodisalarni turli nuqtai-nazardan ko’rib chiqish masalasi- mediasavodxonlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Demak, bugun umumta’lim maktablari o’qituvchilarini mediakompitentligini rivojlantirgan holda mediata’lim sirlarini nazariy jihatdan puxta o’rganib, ta’lim jarayonidagi amaliyotda yetarli darajada qo’llash maqsadga muvofiqdir. Axborot kommunikasiyaning globallashuvi sharoitida ta’lim jarayonida o’ziga xos talablar paydo bo’lmoqda. Bu talablar bevosita mediakompitentlik bilan chambarchas bog’liqdir.

Ayni paytda mediata’lim asoslarini har bir ta’lim muassasasiga o’quv dasturiga kiritish, o’quvchi yoshlarga maktablarda ta’lim jarayonida uning asoslarini interaktiv, turli o’yinlar shaklida tushuntirish, o’sib kelayotgan avlod tomonidan shiddatli axborot oqimida zarurini tanlash va unga tanqidiy yondoshgan holda baholay olish imkonini beradi. Bu esa o’z navbatida yoshlarning kelajakdagi fuqarolik pozitsiyasini yanada mustahkamlanishiga, jahonda yuz berayotgan voqea-hodisalarni xolis baholab, to’g’ri qaror qabul qila olishiga asos bo’lib xizmat qiladi.

Media ta’lim nazariyasi pedagogikada bir nechta funksiyalarni bajaradi:

- 1. Informativ funktsiya** – o’quvchilar ommaviy axborot vositalari, internet, ijtimoiy tarmoqlar orqali kiritilayotgan kontentning mazmunini tushunishni o’rganadi.
- 2. Tarbiyaviy funktsiya** – media orqali berilayotgan qadriyatlarni tahlil qilish, sog’lom axborot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.
- 3. Rivojlantiruvchi funktsiya** – tanqidiy fikrlash, kreativ yondashuv, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi.
- 4. Kommunikativ funktsiya** – media vositalaridan foydalangan holda muloqot qilish, jamoada ishlash, fikr almashish ko’nikmalarini mustahkamlaydi.
- 5. Amaliy funktsiya** – o’quvchi media texnologiyalaridan foydalanish, montaj, dizayn, prezentatsiya yaratish kabi amaliy ko’nikmalarni o’zlashtiradi.

Kompitentlik-ma’lum bir holat xususida to’g’ri mulohaza yuritish imkoniyatini beradigan bilimga ega bo’lish, dalil isbotli fikr, kishining muayyan sohada saviyasini ifoda etadigan atama.

Ba’zi olimlar «kompetentlik»ni amaliy va nazariy bilimlar, kognitiv qobiliyatlar, xatti-harakatlar va ish faoliyatini yaxshilash uchun foydalaniladigan qadriyatlarning kombinatsiyasi deb biladilar yoki yaxshi malakaga ega bo’lish, muayyan rolni bajarish qobiliyatiga ega bo’lish holatidir. Masalan, boshqaruv kompetensiyasi tizimli fikrlash va hissiy intellektni, ta’sir qilish va muzokaralar olib borish ko’nikmalarini o’z ichiga olishi mumkin.

Kompetentlik (Competence) bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kompetentsiya juda murakkab va keng qamrovli tushunchani qamrab oladi va turli olimlar kompetentsiyaga turli xil ta'riflarga bergan:

-1982 yilda Zemek kompetentsiyani aniqlash bo'yicha tadqiqot o'tkazdi. U malaka nima ekanligini sinchikovlik bilan baholash uchun trening sohasidagi bir nechta mutaxassislar bilan suhbatlashdi. Suhbatlardan so'ng u shunday xulosaga keldi: «Komplektlikni nima qilish haqida aniq va noyob kelishuv mavjud emas».

-ARZESH kompetentlik modeli (2018): Kompetentlik – bu shaxs faoliyatini samarali bajarishga olib keladigan bilim, qobiliyat, ko'nikma, tajriba va xatti-harakatlar qatoridir. Qobiliyatni o'lchash mumkin va uni o'qitish orqali rivojlantirish mumkin. U kichikroq mezonlarga ham ajratiladi.

Xorij pedagogikasida mediakompetentlik atamasi (nem. Medienkompetenz, ing. Media competence va hokazo) allaqachon faol foydalanib kelinmoqda. Masalan: Baacke, 1999; Blumeke, 2000; Potinger, 1997. Germaniyada mediakompetentlik deb, mediaga nisbatan malakali, mustaqil, ijodiy va ijtimoiy-mas'uliyatli munosabat tushuniladi.

O'qituvchi mediakompetentligi (educator's mediacompetence) – matbuot vakolatlari, uning sabablari, bilim, ko'nikma va malakalariga (ko'rsatkichlari: motivatsion, axborot, amaliy-tezkor, uslubiy faoliyati, ijodiy) ega bo'lib, barcha yoshdagi ta'lim oluvchilarga mediata'lim bilimlarini targ'ib qilishdan iboratdir. Mediakompetentlik “OAVga nisbatan malakali, mustaqil, ijodiy va ijtimoiy mas'uliyatli harakat qilish” qobiliyatini anglatadi. Yana bir tadqiqotda mediakompetentlikning shakllanishiga asos bo'ladigan 5 ta ko'nikmalar bloki, jumladan, ommaviy axborot vositalari taqdim etayotgan narsalarni tanlash va undan foydalanish; o'z media-mahsulotini ishlab chiqish va h.k. Shaxsning integral sifati sifatida mediakompetentligi quyidagi ko'rsatkichlar orqali namoyon bo'ladi:

- motivatsion (OAV va OAV matnlari bilan aloqa qilish motivlari);
- kontakt (chastotali media matnlari bilan aloqa);
- axborot (media madaniyati, ommaviy kommunikatsiyalar nazariyasini bilish);
- pertseptiv (media matnlarini idrok etish qobiliyati);
- sharhlovchi/baholovchi (jamiyatdagi ommaviy axborot vositalari faoliyati jarayonini va media matnlarni tanqidiy tahlil qilish qobiliyati);
- amaliy va operatsion – ommaviy axborot vositalari va media matnlarni tanlash, o'z media matnlarini yaratish / tarqatish qobiliyati);
- ijodiy – ommaviy axborot vositalarining faoliyati bilan bog'liq ijodkorlikning namoyon bo'lishi.

Bo'lajak mutaxassislarni innovatsion yondashuv asosida pedagogik amaliyotini takomillashtirish texnologiyasi oliy ta'lim muassasalari oldidagi muhim vazifalardan biridir. Bugun mamlakatimiz ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarga asoslangan ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, ijtimoiy faol va malakali raqobatbardosh

kadrlar tayyorlashni jahon andozalari darajasiga chiqarish dolzarb masalalardan biridir.

Xulosa

Xulosa qilib aytish mumkinki, mediakompitentlikni rivojlantirish hozigi globallashuv davrining muhim vazifalaridan biriga aylandi. Mediakompitentlik o‘qituvchilarning faoliyati davomida media makondan axborot va mediamatnlardan to‘g‘ri tanlay olishi va samarali foydalanishi muhim o‘rin tutadi. Mediakompitentlikda media-ta’lim faqat faktik va yo‘naltirilgan bilimlarni o‘zlashtirish bilan chegaralanib qolmaydi – garchi bu yangi media hodisalarini tasniflash uchun ham muhim hisoblanadi. Milliy-media kompetentlik ko‘nikmalarining shakllanishi zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri bo‘lib, u bo‘lajak pedagoglar va o‘quvchilarda axborot makonida to‘g‘ri yo‘nalish olish, media resurslaridan samarali foydalanish hamda axborot xavfsizligini ta’minlash qobiliyatlarini rivojlantirishni anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **To‘lqin Eshbek.** Mediata’lim: yangi ta’lim usuli sifatida. <http://sharh.uz/munosabat/item/17008-mediatalim-axborot-tv-radio-internet>
2. Mamatova Ya., Sulaymanova S. O‘zbekiston mediata’lim taraqqiyoti yo‘lida. O‘quv qo‘llanma. -T.: «Extremum-ress», 2015. -94 b.
3. Martineau, M. (Ed.) (1988). L’enseignement du cinema et de l’audiovisuel. Paris: CinemAction, 299 p.
4. Freinet, C. (1927). L’imprimerie a l’ecole. Boulogne: Ferrary.
5. Ptashek, 2019
6. Sanobar Djumanova. International scientific-practical conference on the topic of “Problems and perspectives of modern technology in teaching foreign languages”

SHAYX MUHAMMAD SODIQ MUHAMMAD YUSUFNING ILMIY-PEDAGOGIK MEROSI VA ISLOMIY TARBIYA TIZIMINI MODERNIZATSIYALASH STRATEGIYALARI

Masharipov Raxmatulla Beknazarovich – Qori Niyoziy nomidagi TPMI mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asrning buyuk mutafakkiri Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusufning ilmiy va pedagogik faoliyati tahlil qilinadi. Olimning “Ijtimoiy odoblar” va “Ruhiiy tarbiya” asarlari asosida islomiy tarbiyaning zamonaviy metodologik asoslari, ma’naviy kompetensiya modellari va jamiyatdagi ma’rifiy kurash strategiyalari tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar: Islomiy pedagogika, ruhiy tarbiya, ijtimoiy odoblar, metodologiya, ma’naviy kompetensiya, didaktik platforma, renessans.

Abstract: This article analyzes the scientific and pedagogical activities of the great 20th-century thinker, Sheikh Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Based on the scholar's works “Social Etiquettes” (*Ijtimoiy odoblar*) and “Spiritual Education” (*Ruhiy tarbiya*), the study explores the modern methodological foundations of Islamic upbringing, spiritual competence models, and strategies for the enlightenment struggle within society.

Keywords: Islamic pedagogy, spiritual education, social etiquettes, methodology, spiritual competence, didactic platform, renaissance.

INTRODUCTION (KIRISH)

XX asr oxiri va XXI asr boshlari O‘zbekiston xalqi uchun nafaqat siyosiy mustaqillik, balki ma’naviy va diniy o‘zlikni anglash davri bo‘ldi. Ushbu murakkab davrda islomiy ilmlarni tizimlashtirish va xalqqa sof holda yetkazish vazifasini Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf (1952-2015) o‘z zimmasiga oldi. Olimning hayot yo‘li — mafkuraviy tazyiqlar sharoitida milliy-diniy qadriyatlarni asrashga qaratilgan intellektual va ma’rifiy kurash namunasidir.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi globallashuv davrida yoshlar tarbiyasida “ma’naviy bo‘shliq”ni to‘ldirish, radikalizm va yot g‘oyalarga qarshi immunitet hosil qilishda olimning ilmiy merosi metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Shayx hazratlari islomiy qadriyatlarni zamonaviy pedagogik prinsiplar bilan uyg‘unlashtirib, o‘ziga xos “Ma’rifatli Islom” modelini yaratdi.

Ushbu tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

- **Retrospektiv tahlil:** Olimning hayoti va ijtimoiy-siyosiy faoliyati tarixiy ketma-ketlikda o‘rganildi.
- **Kontent-tahlil:** Shayxning “Ruhiy tarbiya”, “Ijtimoiy odoblar” va “Hadis va Hayot” turkumidagi asarlaridan olingan pedagogik g‘oyalar qiyosiy tahlil qilindi.
- **Sintez:** Diniy ta’limdagi klassik an’analar va zamonaviy didaktik texnologiyalarning (masalan, Hilol Nashr va Islom.uz platformalari) integratsiyasi o‘rganildi.

Tadqiqot natijasida Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusufning pedagogik faoliyatidagi uchta asosiy innovatsion yo‘nalish aniqlandi:

Ta’lim dasturlarining modernizatsiyasi. Olim muftiy va rektorlik davrida madrasalar dasturiga “Ulumu’l-Qur’an”, “Ulumu’l-Hadis” kabi fundamental fanlarni tizimli kiritdi. Uning “Tarix – ajdodlar madrasasidir” g‘oyasi asosida tarixiy voqealarni zamonaviy shaxs shakllanishidagi o‘rni ilmiy asoslandi.

Ruhiy-axloqiy kompetensiya modeli. Olimning “**Ruhiy tarbiya**” asarida keltirilgan “nafs pokligi” konsepsiyasi bugungi kun pedagogikasidagi “shaxsiy rivojlanish” (self-development) tushunchasining islomiy ekvivalenti sifatida namoyon bo‘ladi. Shayx ta’kidlaganidek: “Insonning qalbini isloh qilmasdan turib, uning amalini isloh qilib bo‘lmaydi.” Bu model talabalarda ichki nazorat va mas’uliyatni shakllantiradi.

Ijtimoiy munosabatlar etikasi. “**Ijtimoiy odoblar**” asari orqali jamiyatdagi o‘zaro munosabatlar (qo‘ni-qo‘shnichilik, oilaviy hayot, savdo-sotiq, jamoat tartibi) qat’iy axloqiy me’yorlarga solindi. Bu orqali diniy bilimlarni kundalik hayot amaliyotiga tatbiq etishning metodik bazasi yaratildi.

Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusufning pedagogik yondashuvi klassik G‘arb pedagogikasidan farqli o‘laroq, nafaqat bilim berishga, balki "axloqiy transformatsiya"ga yo‘naltirilgan. Olimning **“Aksiologik kompetensiya”(AXIO-qadriyat)** modeli zamonaviy dunyoda **“soft skills” (Yumshoq ko‘nikmalar)** deb atalayotgan ko‘nikmalar bilan hamohangdir.

Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf o‘z asarlari bilan yoshlarda nafaqat diniy bilimni, balki yuksak qadriyatlarni (Aksiologik kompetensiya) va jamiyatda yashash uchun zarur bo‘lgan insoniy sifatlarni (Soft skills) shakllantirish metodikasini yaratib bergan.

Masalan, uning ixtilof va firqalarni bartaraf etish borasidagi tavsiyalari bugungi kunning **“konfliktologiya”**(nizolar, uning kelib chiqish sabablari va bartaraf etish usullarini o‘rganuvchi) fani uchun tayyor yechimlar beradi. Uning asarlaridagi iqtiboslardan ko‘rinadiki, u **“Islom dini — ilm dinidir”** shiorini hayotiy dasturga aylantirgan.

Bundan tashqari, olimning **“Hilol Nashr”** nashriyoti va **“Islom.uz”** portali orqali amalga oshirgan ishlari raqamli pedagogikaning (e-learning) islomiy segmentini shakllantirdi. Bu nafaqat O‘zbekiston, balki butun Markaziy Osiyo uchun ma’rifiy xab bo‘lib xizmat qilmoqda.

Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusufning ilmiy merosini o‘rganish quyidagi xulosalarga olib keladi:

1. Olim islomiy ilmlarni akademik darajaga ko‘tarib, ularni xurofot va jaholatdan tozalashning metodologik tizimini yaratdi.
2. Uning **“Ruhiiy tarbiya”** va **“Ijtimoiy odoblar”** asarlari zamonaviy pedagogik antropologiyaning ajralmas qismi sifatida darsliklarga kiritilishga loyiq.
3. Olim yaratgan didaktik platformalar axborot texnologiyalari asrida yoshlarning ma’naviy immunitetini oshirishda eng samarali vositadir.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. **Ruhiiy tarbiya** (1-2-3-juzlar). — Toshkent: Hilol Nashr, 2010.
2. Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. **Ijtimoiy odoblar**. — Toshkent: Hilol Nashr, 2012.
3. Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. **Hadis va Hayot** turkumi. — Toshkent.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf xotirasiga bag‘ishlangan nutqlari va qarorlari.

5. Islom.uz portali tahliliy materiallari.

**IXTISOSLASHTIRILGAN MAKTABLARDA INGLIZ TILI
O‘QITISHNING MADANIY-GUMANISTIK TRANSFORMATSIYASI:
MILLIY VA XALQARO TARBIYA BALANSI
(ROSSIYA FEDERASIYASI TAJRIBASIDA)**

Begmatov Mansur Adgarovich – Qori Niyoziy nomidagi TPMI mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ixtisoslashtirilgan maktablarning 9-11 sinf o‘quvchilariga ingliz tili o‘qitish jarayonida milliy va xalqaro tarbiya modellarini integratsiyalash masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali o‘quvchilarda global dunyoqarashni shakllantirish bilan birga, milliy o‘zlikni saqlab qolishning nazariy va amaliy yechimlari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: transformatsiya, ixtisoslashtirilgan maktab, milliy tarbiya, xalqaro ta’lim, madaniyatlararo muloqot, Uchinchi Renessans, pedagogik integratsiya.

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы интеграции моделей национального и международного воспитания в процессе обучения английскому языку учащихся 9-11 классов специализированных школ. В исследовании предложены теоретические и практические решения по сохранению национальной идентичности наряду с формированием глобального мировоззрения учащихся посредством современных педагогических технологий.

Ключевые слова: трансформация, специализированная школа, национальное воспитание, международное образование, межкультурная коммуникация, Третий Ренессанс, педагогическая интеграция.

Abstract: This article analyzes the issues of integrating national and international upbringing models in the process of teaching English to 9th-11th grade pupils of specialized schools. The research proposes theoretical and practical solutions for preserving national identity alongside the formation of a global worldview among students through modern pedagogical technologies.

Keywords: transformation, specialized school, national upbringing, international education, intercultural communication, the Third Renaissance, pedagogical integration.

Kirish

Bugungi globallashuv davrida ta’lim tizimi, xususan, ixtisoslashtirilgan maktablarda xorijiy tillarni o‘qitish sifati yangi bosqichga ko‘tarildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek: **“Biz Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishni strategik vazifa qilib qo‘ygan ekanmiz,**

bunda ta’lim va tarbiya masalasi eng muhim ustuvor yo‘nalish hisoblanadi. Bizga ham zamonaviy bilimga ega, ham milliy ruhda tarbiya topgan kadrlar kerak”[1].

Ushbu g‘oya asosida 9-11 sinf o‘quvchilari uchun ingliz tili nafaqat muloqot vositasi, balki milliy qadriyatlarni dunyoga tanitish va global bilimlarni milliy manfaatlar filtri orqali qabul qilish quroliga aylanishi lozim.

Asosiy qism

1. Nazariy muammolar va Avloniy instituti olimlari tahlili

Ixtisoslashtirilgan maktablarda ingliz tili o‘qitishda asosiy nazariy muammo – xorijiy darsliklardagi madaniy kontentning o‘zbek mentalitetiga “yadrolashuvi” (foreign cultural bias) hisoblanadi. A.Avloniy nomidagi pedagogic mahurat milliy instituti olimlari ushbu masalada ta’lim mazmunini metodik jihatdan transformatsiya qilish zarurligini ta’kidlaydilar. Xususan, institut tadqiqotchilari tomonidan ilgari surilgan **“Kreativ pedagogika”** tamoyillari asosida darsliklardagi g‘arbiy hayot tarzi namunalarini milliy turmush tarzi bilan qiyosiy o‘rganish nazariyasi ishlab chiqilmoqda. Xalqaro baholash dasturlari talablariga muvofiq, ingliz tili darslarida o‘quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirish darsning asosiy maqsadlaridan biri bo‘lishi lozim [2].

2. Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti olimlarining yondashuvi

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy institut olimlari tarbiya jarayonini uzviylikda ko‘radilar. Ularning fikricha, 9-11 sinf o‘quvchilarining o‘smirlik davridagi psixologik xususiyatlari ularni xorijiy madaniyatlarga taqlid qilishga moyil qiladi. O‘smirlik davrida milliy o‘zlikni anglash jarayoni chet tili muhitida o‘ziga xos transformatsiyaga uchraydi, bu esa maxsus metodik yondashuvni talab etadi [3]. Olimlarning ilmiy xulosalariga ko‘ra, ingliz tili darslarida *****“Ma’rifatparvar jadidlar merosi”*****ning xorijiy tildagi talqinlarini kiritish o‘quvchida “madaniy va ma’naviy immunitet”ni shakllantiradi.

3. Amaliy yechimlar va transformatsiya modellari

Ixtisoslashtirilgan maktablarda balansni saqlashning quyidagi yechimlari taklif etiladi:

1. Kontekstga moslashtirish: (Contextualization) Masalan, “Small Talk” mavzusini o‘tganda, Britaniyadagi ob-havo haqidagi suhbat bilan birga o‘zbekona “hol-ahvol so‘rashish” odobining ingliz tilidagi ekvivalentlarini yaratish.

2. Qadriyatlarga asoslangan ta’lim: (Value-based learning) Ingliz tilidagi “Success” (Muvaffaqiyat) mavzusida faqat g‘arb milliarderlarini emas, balki Al-Xorazmiy yoki zamonaviy o‘zbek ilm-fan namoyandalarining yutuqlarini ingliz tilida muhokama qilish. Fanlararo integratsiya, xususan, ingliz tili va milliy tarbiya fanlarini uyg‘unlashtirish o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini akademik darajada oshiradi [4].

Rossiya Federatsiyasi (RF) Pedagogik Tajribasining transformatsiyadagi yondashuvi:

RF ta’lim tizimida, xususan, ixtisoslashtirilgan litsey va gimnaziyalarda ingliz tilini o‘qitishda "Sotsio-madaniy yondashuv" (Социо-культурный подход) metodologiyasi kuchli rivojlangan. Bu yondashuv ta’lim oluvchiga chet tilini o‘rgatishda uni o‘z ona tili va madaniyatidan uzib qo‘ymaslikni nazarda tutadi.

1. Bunda nazariy asoslar va RF olimlari qarashlari:

Rossiyalik mashhur pedagog-olim, professor V.V. Safonova tomonidan asos solingan sotsio-madaniy yondashuvga ko‘ra, chet tili darslari “madaniyatlar muloqoti” maydonidir[7]. Bu nazariya O‘zbekiston ixtisoslashtirilgan maktablari uchun ham dolzarb bo‘lib, o‘quvchida “Ikki tomonlama o‘zlik”(Double Identity) shakllanishining oldini oladi. Ya'ni, o‘quvchi ingliz tilida gapirganda “inglizga taqlid qiluvchi” emas, balki “o‘z madaniyatini ingliz tilida tushuntirib beruvchi vakil” sifatida namoyon bo‘ladi. Raqamli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish o‘qituvchining metodik kompetentligini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqadi [5].

2. Ixtisoslashtirilgan maktablar uchun “Starlight” va “Spotlight” tajribasi:

Rossiya ta’lim tizimida qo‘llaniladigan ushbu darsliklarda “Russia Corner” (Rossiya burchagi) deb nomlangan maxsus ruknlar mavjud. O‘zbekiston ixtisoslashtirilgan maktablarida ushbu modelni “Uzbekistan: My Homeland” rukni ostida transformatsiya qilish samarali yechimdir.

- Amaliy yechim: 11-sinf o‘quvchilari uchun “Global Cities” (Global shaharlar) mavzusida London yoki Nyu-York bilan bir qatorda Samarqand yoki Xivanning tarixiy-arxitektura yutuqlarini ingliz tilida “Smart City” konsepsiyasi bilan bog‘lab tahlil qilish.

3. Tarbiya va qadriyatlar integratsiyasi (RF olimlari misolida): Pedagogika fanlari doktori E.N. Solovova ta’limning mazmunli transformatsiyasida chet tili darslarining “tarixiy xotira” bilan bog‘liqligini ta’kidlaydi [8]. Rossiya tajribasida bu o‘quvchilarning “G‘alaba kuni” yoki milliy kashfiyotlar haqidagi loyihalarida ko‘rinadi. O‘zbekiston sharoitida bu modelni “Jadidlar ma’rifati – ingliz tili darslarida” loyihasi orqali joriy etish mumkin.

1-jadval: O‘zbekiston (ixtisoslashtirilgan maktablar) va RF ta’lim tizimidagi ingliz tili darsliklarining madaniy komponentlar qiyosiy tahlili

№	Tahlil mezonlari	Xalqaro darsliklar (Cambridge/Oxford)	Rossiya Federatsiyasi (Spotlight/Starlight)	O‘zbekiston transformatsiya modeli (Taklif)
1	Madaniy kontent ulushi	90% Global / G'arb madaniyati	60% Global / 40% Regional (RF)	50% Global / 50% Milliy

2	Matnlar mavzusi	Mashhur brendlar, G'arb turmush tarzi	Rus adabiyoti, kosmonavtika, milliy bayramlar	Jadidlar merosi, IT-park, ziyorat turizmi
3	Tarbiya yo'nalishi	Individualizm va shaxsiy muvaffaqiyat	Vatanparvarlik va davlat an'analari	Kollektivizm, oilaviy qadriyatlar va "Uchinchi Renessans"
4	Til o'rganish maqsadi	Dunyo bo'ylab sayohat va muloqot	O'z madaniyatini xalqaro tilda himoya qilish	Milliy manfaatlarni global maydonda targ'ib qilish

Xulosa

Xalqaro tarbiya modellarini O'zbekiston ta'lim tizimiga transformatsiya qilish – bu ko'r-ko'rona nusxa ko'chirish emas, balki ilg'or tajribalarni milliy poydevorga moslashdir. O'quvchilarning tarbiyalanganlik darajasini baholashda zamonaviy pedagogik diagnostika usullaridan foydalanish ta'lim sifatini nazorat qilishning muhim omilidir [6]. Ixtisoslashtirilgan maktablarda ingliz tili o'qituvchisi nafaqat grammatika o'rgatuvchi, balki ikki madaniyat o'rtasidagi ko'priq vazifasini bajaruvchi “madaniy mediator” bo'lishi shart.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. **Mirziyoyev Sh.M.** "Yangi O'zbekiston strategiyasi". – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. – B. 245-250.
2. **Musaeva N.N.** "Pedagogik mahorat va xalqaro baholash dasturlari: PISA va PIRLS tizimida o'quvchi kreativligini oshirish". – *Uzluksiz ta'lim* jurnali, 2022-yil, №4, 12-18-betlar.
3. **Kurbonova G.N.** "Uzluksiz tarbiya konsepsiyasi: o'smirlarda milliy o'zlikni anglashni shakllantirish metodikasi". – Monografiya, Toshkent: "Fan", 2021. – B. 88-95.
4. **Djurayev R.X.** "Zamonaviy ta'limda integratsiyalashgan darslarni tashkil etish texnologiyalari". – *Maktab va hayot* jurnali, 2023-yil, №1, 5-11-betlar.
5. **Ismailov A.A.** "Raqamli ta'lim muhitida o'qituvchi kompetentligini transformatsiya qilish: xalqaro va milliy tajriba". – Toshkent: "Niso Poligraf", 2022. – B. 102-110.
6. **Ibragimov X.I.** "Pedagogik diagnostika va o'quvchilar tarbiyasini baholashning zamonaviy usullari". – Oliy pedagogika kurslari darsligi, 2021. – B. 156-164.

7. **Safonova V.V.** "Sociocultural approach to teaching foreign languages as a specialty". – Москва: Высшая школа, 2021. – B. 145-158.
8. **Solovova E.N.** "Methodology of teaching foreign languages: Advanced course". – Москва: Астрел, 2023. – B. 210-225.

QADRIYATLAR VA AN’ANALAR ASOSIDA O’QUVCHILARNI KASBIY MA’NAVIYATINI TARBIYALASH

Mutallibjonov Ma’rufjon-Qori Niyoziy nomli Tarbiya pedagogikasi
milliy instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi o‘quvchilarni kasbiy ma’naviyat ruhida tarbiyalashda milliy qadriyatlar va an’analarning o‘rni ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, uzluksiz ma’naviy tarbiya tizimi sharoitida o‘quvchilarda kasbiy mas’uliyat, halollik, mehnatsevarlik, burch va vijdon kabi sifatlarni shakllantirishda tarbiyaviy vositalardan foydalanish masalalari yoritiladi. O‘zbek olimlarining mazkur yo‘nalishdagi ilmiy qarashlari asosida mavzuning nazariy va amaliy ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar. kasbiy ma’naviyat, qadriyat, an’ana, tarbiya, o‘quvchi, milliy tarbiya, ma’naviy kamolot, uzluksiz tarbiya, pedagogik yondashuv, tarbiyaviy vositalar

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – nafaqat bilimli, balki yuksak ma’naviyatli, kasbiy mas’uliyatni his eta oladigan, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayanuvchi shaxsni tarbiyalashdir. Shu ma’noda o‘quvchilarda kasbiy ma’naviyatni shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekistonning uzluksiz ma’naviy tarbiya siyosatida o‘smirlik davrida shaxsiy qadriyatlar tizimi shakllanishi, milliy qadriyat va an’analarga hurmatning namoyon bo‘lishi, fuqarolik pozitsiyasi va ma’naviy-axloqiy prinsiplarning mustahkamlanishi alohida vazifa sifatida belgilangan. Shuningdek, maktab ta’limida “Tarbiya” fanini joriy etish orqali yoshga mos tayanch ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish ko‘zda tutilgan².

Mazkur yondashuvdan ko‘rinadiki, kasbiy ma’naviyat alohida bir tor tushuncha emas, balki o‘quvchining kelajakdagi mehnat faoliyati, jamiyatga munosabati, axloqiy pozitsiyasi va insoniy kamoloti bilan uzviy bog‘liq tushunchadir. Shu bois kasbiy ma’naviyatni shakllantirishda milliy qadriyatlar, oilaviy tarbiya, xalq pedagogikasi, urf-odatlar, mahalla muhiti va maktabdagi tarbiyaviy faoliyat bir butun tizim sifatida ishlashi lozim. Bu masala davlat siyosati darajasida ham qo‘llab-quvvatlanib, yosh avlod qalbiga tarix, madaniy meros, odob-axloq qoidalari, milliy qadriyatlar va ezgu an’analarni singdirishga qaratilgan

2 O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrda 1059-sonli qarori, Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi. <https://lex.uz/uz/docs/-4676839>

multimedia mahsulotlar, tarbiyaviy resurslar va pedagogik mexanizmlarni yaratish belgilangan.³

Kasbiy ma'naviyat – bu insonning kelajak kasbiga nisbatan axloqiy, ma'naviy va ijtimoiy mas'uliyatli munosabatini ifodalovchi sifatlar majmuidir. U halollik, vijdon, burch, mas'uliyat, intizom, insonparvarlik, fidoyilik va mehnat madaniyati kabi fazilatlarni qamrab oladi. “Kasbiy ma'naviyat”ga oid o'quv adabiyotlarida ushbu tushuncha mutaxassis tayyorlash jarayonida qadr-qimmat, odob, axloq, milliy qadriyatlar va muomala madaniyati bilan chambarchas bog'liqligi ta'kidlanadi. Mazkur manbalarda kasbiy ma'naviyatni o'zlashtirish ijodkorlik, mustaqil fikrlash, pedagogik kompetensiya va amaliy faoliyat tajribasini rivojlantirishi qayd etiladi.

Ahmadbekova Madinabonu Yoqubbek qizining “Kasbiy ma'naviyatning vazifalari” nomli maqolasida [4.] kasbiy ma'naviyatning jamiyat hayotidagi o'рни va vazifalari haqida umumiy ilmiy fikrlar ilgari suriladi. Mazkur maqola ko'proq umumiy-nazariy xarakterga ega bo'lsa-da, u kasbiy ma'naviyatni shaxsning ijtimoiy foydali faoliyatiga tayyorlovchi omil sifatida talqin etadi. Bu yondashuv o'quvchilar bilan ishlashda kasbiy ma'naviyatni faqat kasb tanlashga bog'lab qo'ymasdan, balki kundalik xulq-atvor, mas'uliyat va axloqiy tanlovlar bilan ham bog'lash zarurligini ko'rsatadi.

Demak, kasbiy ma'naviyatning ildizi aynan maktab davrida qo'yiladi. O'quvchi bugun oddiy topshiriqni vijdonan bajarishni, kattalarga hurmat bilan muomala qilishni, jamoa oldidagi burchini anglashni o'rgansa, kelajakda u o'z kasbiga ham shunday mas'uliyat bilan yondashadi. Shu sababli kasbiy ma'naviyatni tarbiyalash jarayoni erta yoshdan boshlanishi, uzluksiz va izchil davom etishi kerak. Bu fikr uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasidagi yosh bosqichlariga mos fazilatlarni shakllantirish talabi bilan hamohangdir.[1.]

Milliy qadriyatlar xalqning tarixiy xotirasi, turmush tarzi, urf-odatlar, axloqiy me'yorlari va ijtimoiy tajribasini o'zida mujassam etadi. Ular o'quvchi shaxsini tarbiyalashda tayyor ma'naviy dastur vazifasini bajaradi. O'zbek oilasidagi kattaga hurmat, kichikka izzat, mehnatsevarlik, nonni e'zozlash, halollik, mehmondo'stlik, or-nomus, mahalla birdamligi kabi qadriyatlar kasbiy ma'naviyatning ham tabiiy poydevoridir. Chunki kelajak kasb egasining vijdonli, pokiza, intizomli bo'lishi aynan shu qadriyatlarga tayanadi. Tarbiyaviy ishlarni milliy ruhda boyitish o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, ma'naviy yetuklik va ijtimoiy faollikni kuchaytirishi haqidagi ilmiy qarashlar ham shuni tasdiqlaydi.

To'lqinova Dilafruzning “Milliy urf-odat, qadriyat va an'analar asosida bola tarbiyasidan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari” nomli maqolasida [5.] milliy qiyofa va betakror fazilatlarni shakllantirishda qadriyat va an'analar muhim vosita ekani ko'rsatib berilgan. Mazkur yondashuvning kuchli tomoni shundaki, u tarbiyani abstrakt tushuncha sifatida emas, balki xalqning kundalik hayotida

3 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-martdagi PQ-5040-son qarori – “Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”. ^{Lex.uz}

mavjud real ijtimoiy tajriba sifatida talqin qiladi. Biroq bu yerda muhim metodik xulosa shuki, qadriyatlarni shunchaki aytib berish emas, balki ularni o‘quvchining shaxsiy tajribasiga aylantirish zarur. Masalan, halollik haqida nasihat qilishdan ko‘ra, sinfda adolatli baholash, jamoaviy mas’uliyat va o‘zaro ishonchga asoslangan faoliyatni yo‘lga qo‘yish ko‘proq samara beradi.

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda ham tarbiya tizimining samaradorligi uning qadriyatlar tizimi qanchalik aniq va izchil ekaniga bog‘liqligi ko‘rsatiladi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirish haqidagi ilmiy qarashlarda mehr-oqibat, ota-onaga hurmat, mahalla madaniyati, mehmondo‘stlik, ilmiylik, adolat va fidoyilik kabi tushunchalar o‘quvchi tarbiyasining ustunlari sifatida talqin etiladi. Bu yondashuv kasbiy ma’naviyat tarbiyasida ham muhimdir, chunki har qanday kasb vakili o‘z faoliyatida nafaqat kasbiy bilim, balki adolat, halollik va insonparvarlikka ham tayanadi.

O‘zbek pedagog olimlari va tadqiqotchilari ishlarida kasbiy ma’naviyatni shakllantirish masalasi ko‘pincha milliy tarbiya, ma’naviy-axloqiy tarbiya va “Tarbiya” fanining ijtimoiy-pedagogik ahamiyati bilan bog‘liq holda yoritiladi. G.M. Tajiboyeva va M. Xabibullayevaning [8.] maqolasida “Tarbiya” fanining O‘zbekiston ta’lim tizimidagi o‘rni, yosh avlodni ma’naviy va axloqiy jihatdan kamol toptirishdagi zarurati asoslab beriladi. Mualliflar globallashuv sharoitida yoshlar ongini salbiy ta’sirlardan himoyalash hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan tarbiya tizimini takomillashtirishni dolzarb vazifa sifatida ko‘rsatadilar. Bu qarashlar o‘quvchilarda kasbiy ma’naviyatni tarbiyalash bevosita “Tarbiya” fani va sinfdan tashqari ishlar bilan uzviy olib borilishi lozimligini anglatadi.

“Tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda milliy qadriyatlar” mazmunidagi maqolalarda [7.] esa milliy qadriyatlardan samarali foydalanish o‘quvchilarda vatanparvarlik, milliy o‘zlikni anglash, ma’naviy yetuklik va ijtimoiy faollikni shakllantirishga xizmat qilishi tahlil qilinadi. Ushbu ishlarning ilmiy ahamiyati shundaki, ular tarbiyaviy ishlarni alohida tadbirlar yig‘indisi emas, balki uzluksiz va tizimli pedagogik jarayon sifatida talqin etadi. Ayniqsa, xalq pedagogikasi, milliy an’analar va buyuk ajdodlar merosidan foydalanish tarbiya samaradorligini oshirishi haqidagi fikrlar o‘quvchilarning kasbiy ma’naviyati masalasiga to‘liq mos keladi. Chunki kasbiy ma’naviyat faqat dars mazmunida emas, tarbiyaviy muhitda, jamoa ichidagi munosabatda va namunali hayotiy tajribada shakllanadi.

Shu o‘rinda ilmiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, mavjud maqolalarning ko‘pchiligida milliy qadriyatlarning umumiy tarbiyaviy ahamiyati yetarli darajada ochilgan bo‘lsa-da, aynan o‘quvchilarning kasbiy ma’naviyatini shakllantirishga doir aniq metodik mexanizmlar kamroq yoritilgan. Ya’ni “qadriyat → shaxsiy sifat → kasbiy fazilat” zanjiri ko‘pincha bilvosita ifodalanadi. Aslida esa o‘quvchida mas’uliyat, vijdon, jamoaviylik, halollik, tashabbuskorlik, mehnat madaniyati kabi sifatlarni rivojlantirish kasbiy ma’naviyatning amaliy ko‘rinishlaridir. Demak, keyingi tadqiqotlarda qadriyat va an’analarni kasbiy orientatsiya, sinf rahbarlik faoliyati, tarbiyaviy soatlar va loyihaviy ishlar bilan bog‘lab o‘rganish maqsadga

muvofig bo'ladi. Bu xulosa normativ hujjatlardagi uzluksiz, yoshga mos va kompetensiyaga yo'naltirilgan tarbiya talablari bilan ham uyg'unlashadi.[1.]

O'quvchilarda kasbiy ma'naviyatni shakllantirishda quyidagi tarbiyaviy vositalar samarali hisoblanadi: ibrat va namuna, suhbat, munozara, badiiy asarlar, tarixiy shaxslar hayoti, xalq og'zaki ijodi, milliy bayramlar, urf-odatlar, loyiha ishlari, jamoaviy mehnat, kasb egalari bilan uchrashuvlar va “Tarbiya” darslaridagi integratsion topshiriqlar. Bunda asosiy talab – har bir vosita o'quvchining ichki dunyosiga ta'sir etishi, unda ma'naviy munosabat va mas'uliyat hissini uyg'otishi kerak.

Masalan, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Amir Temur, jadid ma'rifatchilari yoki zamonaviy fidoyi kasb egalari hayoti misolida “ilmga sadoqat”, “burchga vafodorlik”, “xalq oldidagi mas'uliyat” g'oyalari o'quvchilarga ochib berilishi mumkin. Xuddi shuningdek, Navro'z, hashar, mahalladagi faolligi, ota-onaga hurmat, ustozga ehtirom singari an'analarni oddiy marosim sifatida emas, balki ijtimoiy mas'uliyat va kasbiy axloqning ildizi sifatida talqin qilish lozim. Ana shunda o'quvchi qadriyatni eshitilgan qoida emas, hayotiy mezon sifatida qabul qiladi. Davlat siyosatida ham yoshlar qalbiga milliy qadriyatlar va an'analarni singdirishga qaratilgan yosh xususiyatiga mos ta'limiy-media vositalarni ishlab chiqish vazifasi belgilangan. [2.]

Xulosa.

Qadriyatlar va an'analar asosida o'quvchilarni kasbiy ma'naviyat ruhida tarbiyalash bugungi ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Chunki kasbiy ma'naviyat shaxsning kelajakdagi mehnat faoliyatida namoyon bo'ladigan halollik, burch, vijdon, intizom, mas'uliyat va insonparvarlik kabi fazilatlarining ildizidir. Ushbu sifatlar esa o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi; ular oilada, maktabda, mahallada, milliy urf-odatlar va qadriyatlar ta'sirida bosqichma-bosqich shakllanadi.

Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatdiki, o'zbek olimlari milliy qadriyatlar va an'analarning tarbiyaviy imkoniyatlarini keng yoritganlar. Biroq ularni aynan kasbiy ma'naviyat bilan bog'lovchi metodik yondashuvlarni yanada chuqurlashtirish zarur. Shu ma'noda tarbiyaviy vositalardan maqsadli foydalanish, “Tarbiya” fani mazmunini kasbiy-axloqiy sifatlar bilan boyitish, qadriyatlarni o'quvchining kundalik faoliyati va xulq-atvoriga singdirish ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Demak, qadriyat va an'analar o'quvchining ma'naviy olamini boyituvchi tarixiy merosgina emas, balki uning kasbiy kamolotiga xizmat qiluvchi amaliy pedagogik resursdir. Shu bois ta'lim muassasalarida kasbiy ma'naviyatni shakllantirish ishlari uzluksiz tarbiya tizimi, milliy qadriyatlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar uyg'unligida tashkil etilishi lozim. [1.]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrda 1059-son qarori – “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. (^{Lex.uz})
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-martdagi PQ-5040-son qarori – “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. (^{Lex.uz})
3. “Kasbiy ma’naviyat” darsligi va shu yo‘nalishdagi o‘quv materiallari.
4. Ahmadbekova M.Y. “Kasbiy ma’naviyatning vazifalari”.
5. To‘lqinova D. “Milliy urf-odat, qadriyat va an‘analar asosida bola tarbiyasidan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari”.
6. “O‘quv-tarbiyaviy jarayonda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi” mavzusidagi ilmiy maqola.
7. Ro‘ziyeva Muhayyo Erkinovna “Tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda milliy qadriyatlar” mavzusidagi ilmiy maqola. Ilm-fan va innovatsiya ilmiy-amaliy konferensiyasi. www.in-academy.uz/index.php/si
8. Tajiboyeva G.M., Xabibullayeva M. “Tarbiya fanining milliy ta’lim-tarbiya uchun ijtimoiy-pedagogik zaruriyati”. <https://www.in-academy.uz/>

FEATURES OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF STUDENTS IN THE PROCESS OF STUDYING AT A UNIVERSITY

Berdibayeva Kulash Zharylgasynovna – Master’s student at I.N. Gumilyov Eurasian National University

Abstract. The paper analyzes the features of professional self-determination of students in the process of studying at the university, and also develops practical recommendations for improving the effectiveness of the university's activities in the development of professional self-determination of students.

Keywords: professional self-determination, motivational training, personality.

For many decades, the attention of researchers has been drawn to the problems of self-determination. Self-determination refers to the "ability of people to live their lives as they choose, in accordance with their own values, preferences, and abilities." Self-determination plays an important role in the developmental outcomes of learners. For example, self-determination contributes to employment and a higher level of quality of life and life satisfaction [1].

Professional self-determination of students is a complex and multifaceted process that includes the awareness of personal abilities and preferences, active exploration of various fields of activity, analysis of the information received, and its comparison with their own expectations and goals. Students resort to various methods and sources of information, including online resources, literature, internships, and interviews, to gain a more complete understanding of possible

professional paths. However, the process of self-determination does not always proceed smoothly, and students may face difficulties and uncertainty. Despite this, overcoming these difficulties contributes to a deep understanding of oneself and one's professional goals [3].

In the context of the rapid development of technologies that are changing the demands of the labor market, students need to have a clear understanding of their professional goals and the ways to achieve them. Successful professional self-determination contributes not only to personal growth and satisfaction in professional activities but also to increasing the competitiveness of graduates in the labor market; in this regard, we have developed practical recommendations that will help universities optimize their educational programs by adapting them to the needs of the modern student. The implementation of practical tools, such as career guidance courses, master classes on the development of personal growth and professional development skills, as well as internship and practical training programs in leading companies, contributes to the formation in students of a realistic idea of the labor sphere and their own capabilities. An important aspect of such work is also taking into account the individual characteristics of each student. Personalized approaches to the development of professional self-determination, based on the analysis of the interests, skills, and goals of each student, make it possible to use the university's resources as efficiently as possible and achieve optimal results.

In general, the work on improving the efficiency of the university's activities in the development of professional self-determination of students not only meets the modern requirements of the educational environment but also contributes to the formation of a competitive and self-confident specialist capable of successful self-realization in modern society.

In this regard, a motivational training program for students was developed..

The main task of the motivational training is the actualization of the psychological resources of the student's personality and the stimulation to develop sustainable educational and professional motivation, as well as the determination of factors and conditions that contribute to the transfer of mental neo-formations acquired in the training and the experience of managing one's own motivation into the professional sphere of activity. Motivational training is conducted as a psychology workshop or as a training within the structure of university disciplines ("Psychology", "Psychological Foundations in Advertising", "Teamwork Skills. Social Psychology", "Psychology of Management and Conflictology", "Psychology and Pedagogy of Higher Professional School", etc.).

Table 1.

The content of the training for students to increase the level of educational and professional motivation and professional self-determination

Session	Goal	Content of work
Session 1	Determining the social network and connections of students	- Exercise "Sociometry": analysis of the group's social structure - Exercise "Skeptics and optimists": identifying different points of view and approaches - Exercise "Hello": communication skills and interaction - Exercise "Team name": formation of group identity - Exercise "Siamese twins": cooperation and mutual understanding
Session 2	Determining leadership qualities and goals	- Exercise "Invisible connection": development of empathy and mutual understanding - Exercise "Qualities of an effective manager": identification of leadership qualities - Exercise "Who am I and why": self-analysis and goal setting - Exercise "Joint account": teamwork and planning - Exercise "Goal setting": defining personal and professional goals
Session 3	Visualization of the future and self-understanding	- Exercise "Picture of the future": visualization of personal and career prospects - Exercise "Sociometry" (repetition): updating the analysis of social connections - Exercise "Fingers": self-regulation and stress resistance - Exercise "Ball": communication skills and active listening - Exercise "Sculpture through the eyes of a subordinate": empathy and

		understanding the perspectives of others
Session 4	Overcoming obstacles and management control	- Exercise "Live obstacle": developing strategies for overcoming difficulties - Exercise "Name": formation of individual identity - Exercise "Blind and guide": trust and effective leadership - Exercise "Control parameters": time and task management
		Exercise "Physical education": physical health and stress
Session 5	Development of creative thinking and career choice	- Exercise "Drawing by instruction": creative thinking and problem-solving - Exercise "Listening in different postures": active listening and empathy - Exercise "Line up!": result orientation and purposefulness - Exercise "You choose": self-determination and choice of professional path - Exercise "Hubbub": conflict and aggression management
Session 6	Development of creativity and communication	- Exercise "Foreigner": communication in an unfamiliar language and adaptation - Exercise "Seating by feature": respecting diversity and developing tolerance - Exercise "Puzzle": development of creative thinking and problem-solving

		- Exercise "Tower of Babel": communication skills and teamwork - Exercise "Dog Harry": empathy and communication without words
Session 7	Assessing personal growth and career planning	- Exercise "A little better": assessing personal progress and achievements - Exercise "One day in the life": visualization of future professional life - Exercise "My favorite job": self-determination and choice of profession - Exercise "Postman": development of communication skills and networking - Exercise "Profession": planning steps to achieve career goals

The program is aimed at helping students define personal and professional goals, as well as developing their social skills and communications. During the classes, students go through a series of exercises aimed at self-understanding, identifying leadership qualities, developing empathy, and managing conflicts. Particular attention is paid to the development of creativity, creative thinking, and problem-solving skills. The program also helps students manage their emotions, stress, and adapt to changes.

An important aspect is assessing personal growth and career planning. Students are provided with tools to visualize their future, determine their professional path, and develop a strategy for achieving their goals [2].

Overall, the motivational training program is a comprehensive approach to developing students as individuals and professionals, providing the necessary skills, knowledge, and confidence to successfully achieve career and personal goals. In the process of training sessions, it is important to form in students the experience of personal causality – the idea of oneself as an active subject of activity.

Bibliographic list:

1. Bendyukov, M. A. Career steps: the ABCs of career guidance / M. A. Bendyukov. St. Petersburg: Rech, 2006. 240 p. Text: direct.
2. Balykina, O. S. Motivational training as a means of adapting students to studying at a university / O. S. Balykina, N. V. Seregina. Text: electronic // Bulletin of BSU. 2016. No. 4 (30). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/motivatsionnyy-trening-kak-sredstvo-adaptatsii-studentov-kobucheniyu-v-vuze>

3. Ilyazova, M. D. Methodological aspects of the problem of forming a model of a university graduate / M. D. Ilyazova. Text: direct // Modern problems of science and education. 2007. No. 6. P. 76-79.

OILAVIY BOLALAR UYLARI OTA-ONALARI VA MAKTAB HAMKORLIGIGA ASOSLANGAN TARBIYA MODELLARI

Muxamadiyev Xojiakbar Aslitdinovich – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada oilaviy bolalar uylari sharoitida tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda ota-onalar va maktab hamkorligining oʻrni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

Shuningdek, tarbiya modellarining turlari, ularning samaradorligi, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish mexanizmlari asoslab beriladi.

Kalit soʻzlar: oilaviy bolalar uyi, oila-maktab hamkorligi, tarbiya modeli, ijtimoiylashuv, pedagogik integratsiya, adaptiv yondashuv.

Аннотация. В данной статье научно и теоретически анализируется роль сотрудничества родителей и школы в эффективной организации процесса воспитания в семейных детских домах.

Также обосновываются типы моделей воспитания, их эффективность, существующие проблемы и механизмы их устранения.

Ключевые слова: семейный детский дом, партнерство семьи и школы, модель воспитания, социализация, педагогическая интеграция, адаптивный подход.

Abstract. This article scientifically and theoretically analyzes the role of parent-school cooperation in the effective organization of the upbringing process in family orphanages.

Also, the types of upbringing models, their effectiveness, existing problems and mechanisms for their elimination are substantiated.

Keywords: family orphanage, family-school partnership, upbringing model, socialization, pedagogical integration, adaptive approach.

Bugungi kunda yetim va ota-ona qaramogʻidan mahrum boʻlgan bolalarni tarbiyalashda institutsional yondashuvdan oilaviy modelga oʻtish muhim ijtimoiy-pedagogik tendensiya sifatida qaralmoqda. Oilaviy bolalar uylari aynan shu ehtiyojdan kelib chiqib shakllangan boʻlib, unda bolalar tabiiy oilaviy muhitda tarbiyalanadi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, bolalarning shaxs sifatida shakllanishida oila va maktabning oʻzaro hamkorligi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Xususan, bu hamkorlik bola ijtimoiylashuvi, kommunikativ va emotsional kompetensiyalarining rivojlanishiga bevosita taʼsir koʻrsatadi.

Oilaviy bolalar uyi – bu bolani muassasa sharoitida emas, balki oilaviy muhitda tarbiyalashga asoslangan ijtimoiy institutdir. Ushbu model quyidagi afzalliklarga ega:

- individual yondashuvning mavjudligi;
- mehr-muhabbat asosidagi tarbiya;
- psixologik barqaror muhit;
- ijtimoiy moslashuvning yuqori darajasi.

Tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, bolalarning har tomonlama rivojlanishida ijtimoiy institutlar – oila, maktab va jamiyat o’rtasidagi hamkorlik muhim omil hisoblanadi.

Pedagogik nazariyalarda oila va maktab hamkorligi quyidagi yondashuvlar orqali tushuntiriladi:

Tizimli yondashuv

Oila va maktab yagona tarbiyaviy tizim sifatida qaraladi. Bu yondashuvda tarbiya uzluksiz va muvofiqlashtirilgan holda amalga oshiriladi.

Integrativ yondashuv

Ta’lim va tarbiya jarayonlari bir-birini to’ldiradi. Natijada bola rivoji kompleks tarzda ta’minlanadi.

Sotsial hamkorlik yondashuvi

Oila, maktab va mahalla kabi ijtimoiy institutlar birgalikda faoliyat yuritadi.

Ilmiy manbalarga ko’ra, aynan shu uchlik hamkorlik modeli bolalarda ma’naviy-axloqiy rivojlanishni ta’minlaydi.

Tarbiya modellari (tahliliy tasnif)

Oilaviy bolalar uylari va maktab hamkorligiga asoslangan tarbiya quyidagi modellar orqali amalga oshiriladi:

Kooperativ model

- 1) ota-onalar va o’qituvchilar teng hamkor;
- 2) qarorlar birgalikda qabul qilinadi;
- 3) bola rivoji monitoringi umumiy olib boriladi.

Koordinatsion model

- a) maktab yetakchi rolni egallaydi;
- b) ota-onalar yordamchi funksiyani bajaradi.

Integrativ model

- barcha subyektlar yagona tizimda ishlaydi;
- individual rivojlanish dasturi ishlab chiqiladi.

Adaptiv model

- bolaning psixologik holatiga moslashgan yondashuv;
- travma va ijtimoiy moslashuv muammolariga yo’naltirilgan.

Zamonaviy tadqiqotlar integrativ va adaptiv modellarni eng samarali deb hisoblaydi, chunki ular bola ehtiyojlariga moslashgan holda rivojlanishni ta’minlaydi.

Hamkorlikning asosiy yo’nalishlari

Pedagogik hamkorlik

1) yagona tarbiyaviy strategiya ishlab chiqish;

2) o‘quv faoliyatini muvofiqlashtirish.

Psixologik qo‘llab-quvvatlash: stress va travmalarni kamaytirish; psixologik diagnostika va maslahatlar.

Ijtimoiylashtirish

-jamoaga moslashuv;

-ijtimoiy rollarni o‘zlashtirish.

Ma’naviy-axloqiy tarbiya

-qadriyatlarni shakllantirish;

-ijtimoiy me’yorlarga amal qilish.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tarbiya samaradorligi aynan oila va maktabning hamjihatligiga bog‘liq.

Muammolar va cheklovlar

Oilaviy bolalar uylari va maktab hamkorligida quyidagi muammolar kuzatiladi:

- kommunikatsiya yetishmasligi;
- tarbiyaviy yondashuvlarning nomuvofiqligi;
- psixologik travmalarni yetarli hisobga olmaslik;
- ijtimoiy stigmatizatsiya.

Ilmiy tahlillarga ko‘ra, bu muammolar bola rivojida salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin, xususan ijtimoiy moslashuvning pasayishiga sabab bo‘ladi.

Samarali hamkorlik mexanizmlari

Quyidagi mexanizmlar samarali deb hisoblanadi:

1. Individual rivojlanish dasturi
2. Oila-maktab-psixolog tizimi
3. Doimiy monitoring va diagnostika
4. Pedagogik treninglar va seminarlar
5. Innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish

Innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etilgan hamkorlik bolalarning barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, oilaviy bolalar uylari sharoitida tarbiya samaradorligi quyidagi omillarga bog‘liq:

- oila va maktab o‘rtasidagi uzviy hamkorlik;
- yagona pedagogik yondashuv;
- individual va adaptiv yondashuvlarning qo‘llanilishi;
- psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimining mavjudligi.

Shu asosda aytish mumkinki, eng samarali model — bu integrativ-adaptiv tarbiya modeli bo‘lib, u bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxari

1. Boymirzayeva D. “Oila va maktab hamkorligi bolalarning ijtimoiy moslashuvini ta’minlovchi omil sifatida” // *Science and Education*, 2026.

2. Aminova M.T. “MTTning oila, maktab va mahalla bilan hamkorligi” // *Pedagogik tadqiqotlar jurnali*, 2026.
3. Omondavlatova D. “Maktabgacha ta’lim va oila hamkorligi: zamonaviy yondashuvlar” // 2025.
4. Ismoilov Sh.G’. “Oila, mahalla va maktab hamkorligining farzand tarbiyasidagi o‘rni” // 2026.
5. Xakimova I. “MTT va oila hamkorligining ahamiyati” // 2025.
6. Mirzabayeva N.A. “Innovatsion pedagogik yondashuv asosida hamkorlik mexanizmlari” // 2024.
7. Ashurova Y.Z. “O‘quvchilarni tarbiyalashda maktab va oila hamkorligi” // 2025.
8. Siddiqov, A.M. O.G.L., & Boymirzayeva, D. M. Q. (2025). Inklyuziv ta’limni samaradorligini oshirishda qo‘llaniladigan metod va usullar. *Science and Education*, 6(2), 206-209.
9. Kamolova, A. O. Q. Rafikova, R. A. va Nexochina, L. S. (2025). Mariya
10. Montessori metodikasining pedagogik-psixologik asoslari va uning maktabgacha ta’limdagi ahamiyati. *Fan va ta’lim*, 6 (12), 517-520.
11. Rafikova, R. A., & Kamolova, A.O.K. (2025). Fanlararo aloqalar va ularning STEAM ta’limidagi ahamiyati. *Fan va ta’lim*, 6 (12), 798-804.

MATEMATIKA TA’LIMIDA DIFFERENSIAL YONDASHUVNING AHAMIYATI

Jalilov Anvar Abdulloyevich- Navoiy davlat universiteti Matematika kafedrası dotsenti

Shonazarova Madina Samat qizi-Navoiy davlat universiteti magistri

Yakkayu yagona najotimiz – ilm

Shavkat Mirziyoyev

Annotasiya: Ushbu maqolada matematika o‘qitish metodikasida differentsial yondashuvning shakllanishi va rivojlanish jarayonlari tarixiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Maqolada o‘quvchilarning qobiliyat va qiziqishlariga qarab tabaqalashtirilgan ta’lim tizimining pedagogik asoslari yoritilgan. Shuningdek, matematik tushunchalarni o‘zlashtirishda differentsial yondashuvning samaradorligi hamda uning kelgusidagi rivojlanish tendensiyalari haqida xulosalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: differentsial yondashuv, matematika ta’limi, individual yondashuv, tarixiy rivojlanish, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim.

Zamonaviy ta’lim tizimida har bir o‘quvchi yoki talabaning individual xususiyatlari, bilim darajasi, qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda o‘quv jarayonini tashkil etish dolzarb masalalardan biridir. “Barchaga bir xil” yondashuv ko‘pincha o‘quvchilarning turli imkoniyatlarini to‘liq ochib berolmaydi va natijada ta’lim sifati pasayishi mumkin. Ana shu muammoni hal qilishda muhim o‘rin tutadigan usullardan biri differentsial yondashuv (differentiated approach)

hisoblanadi. Bu yondashuv o‘quv jarayonini o‘quvchilarning shaxsiy ehtiyojlariga moslashtirish, topshiriqlar va metodlarni ularning tayyorgarlik darajasi, motivatsiyasi va rivojlanish sur‘atiga qarab farqlashni nazarda tutadi.

Matematika ta’limida differentsial yondashuv ayniqsa muhim ahamiyatga ega, chunki matematika fanining o‘zi murakkab tushunchalar zanjiri bo‘lib, har bir o‘quvchi uni o‘ziga xos tezlik va usullar bilan o‘zlashtiradi. Differentsial yondashuv orqali zaifroq o‘quvchilar uchun qo‘shimcha yordam va soddalashtirilgan materiallar, o‘rtacha darajadagilar uchun standart vazifalar, iqtidorlilar uchun esa chuqurlashtirilgan va ijodiy topshiriqlar taqdim etiladi. Bu nafaqat bilimlarni mustahkamlashga, balki o‘quvchilarning matematik fikrlashini rivojlantirishga, mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Ta’limga individual yondashuv muammosi uzoq tarixiy rivojlanishga ega. Pedagogikada farqlash (differentsiatsiya) g‘oyasi tubdan yangi emas. Buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy o‘zining “Buyuk didaktika” asarida shunday yozgan edi: “Ta’lim birlashgandan alohidaga, umumiydan xususiyga, tabaqalashtirilgan va o‘ziga xos bo‘lgan taqdirdagina oson va muvaffaqiyatli bo‘ladi”.

Komenskiy bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish zarurligini ta’kidlagan va ularni tizimli kuzatish orqali aniqlash yo‘llarini ko‘rsatgan. U yakka tartibdagi mehnatni jamoaviy mehnat bilan uyg‘unlashtirishni taklif qilgan. O‘qitish mazmuni, usullari va uslublarini o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasiga moslashtirishni muhim deb hisoblagan, ammo buni faqat pasaytirish vositasi sifatida emas, balki har bir o‘quvchini yangi, yuqori darajalarga ko‘tarishning samarali usuli deb ko‘rgan.

Pedagogika fanining rivojlanish tarixi shuni ko‘rsatadiki, ta’lim samaradorligi faqatgina bilim berish usullariga emas, balki o‘quvchi shaxsini qanchalik chuqur anglashga bog‘liq. Bu borada buyuk pedagog V.A. Suxomlinskiy va taniqli metodist G.K. Selevkoning qarashlari differensial ta’lim texnologiyasining nazariy poydevorini tashkil etadi.

V.A. Suxomlinskiy o‘z asarlarida o‘qituvchi faoliyatini psixologik tahlil bilan bog‘laydi. Uning fikricha, “Ta’lim — bu, birinchi navbatda, insonni o‘rganishdir”.

Bolaning aqliy qobiliyatlari, asab tizimining xususiyatlari va ichki qiziqishlarini tahlil qilmasdan turib, unga ta’sir ko‘rsatish mumkin emas. O‘qituvchi har bir o‘quvchining o‘ziga xos "men"ini kashf etishi, uning individual imkoniyatlaridan kelib chiqib vazifa yuklashi lozim. Zero, qobiliyati hisobga olinmagan bola ta’limga nisbatan qiziqishini yo‘qotadi.

G.K. Selevko differensiallash (tabaqalashtirish) prinsipini shunchaki uslub emas, balki butun boshli pedagogik pozitsiya deb ta’riflaydi. Uning konsepsiyasiga ko‘ra, o‘quv jarayoni tabaqalashtirilgan tizim sifatida qurilishi shart.

Differentsiatsiyaning asosiy turlaridan biri — individual tayyorgarlikdir. Bu jarayon o‘quvchilarning quyidagi xususiyatlariga ko‘ra ajratishni nazarda tutadi:

O‘zlashtirish darajasi (bilimlar saviyasi);

Aqliy rivojlanish sur‘ati (tezkorlik yoki vazminlik);

Shaxsiy qiziqishlar va kelajakdagi kasbiy mayllar.

Differentsiatsiya soʻzi lotincha “differentia” soʻzidan olingan boʻlib, oʻzbek tilida “ajralish”, “tabaqalanish”, “butunni tarkibiy qismlarga boʻlish” degan maʼnolarni anglatadi.

Pedagogik nuqtai nazardan bu tushuncha taʼlim jarayonini turli qismlarga, shakllarga va bosqichlarga ajratish orqali samaradorlikni oshirishni nazarda tutadi. Oʻquvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, turli guruhlar uchun mos oʻquv sharoitlarini yaratish jarayonidir. Oʻqitish samaradorligini oshirishga qaratilgan uslubiy, psixologik-pedagogik va tashkiliy-boshqaruv choralar majmui boʻlib, bir xil (gomogen) guruhlarda mazmunli va tizimli taʼlimni tashkil etishni taʼminlaydi.

Shu bilan birga, matematika taʼlimida differentsial yondashuv oʻquvchilarning bilim darajasi, mantiqiy fikrlash qobiliyati va oʻzlashtirish tezligiga qarab oʻquv materialini turli darajada taqdim etishni nazarda tutadi. Bunda oʻquvchilarga oson, oʻrta va murakkab darajadagi masala va topshiriqlar berilib, har bir oʻquvchining imkoniyatiga mos rivojlanishiga sharoit yaratiladi.

Differentsial yondashuv asosida matematika darslarida individual, juftlik va guruhli ishlash shakllari qoʻllanilib, oʻquvchilarning mustaqil fikrlashi, muammo yechish koʻnikmalari va ijodiy yondashuvi rivojlantiriladi. Natijada, kuchli oʻquvchilar yanada chuqur bilim olish imkoniga ega boʻlsa, oʻzlashtirishi sust boʻlgan oʻquvchilar uchun esa bilimlarni bosqichma-bosqich egallash imkoniyati yaratiladi.

Shuningdek, bu yondashuv matematika faniga qiziqishni oshirish, oʻquvchilarning individual salohiyatini yuzaga chiqarish hamda taʼlim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Farqlanishning muhim koʻrinishlaridan biri boʻlgan individual trening matematika taʼlimida har bir oʻquvchining bilim darajasi, fikrlash qobiliyati va oʻzlashtirish surʼatini hisobga olgan holda oʻqitishni tashkil etishni anglatadi.

Bu jarayonda oʻquvchilarga ularning tayyorgarligiga mos ravishda individual topshiriqlar beriladi: masalan, ayrim oʻquvchilar uchun asosiy hisoblash koʻnikmalarini mustahkamlovchi sodda misollar, boshqalar uchun esa murakkabroq mantiqiy masalalar yoki ijodiy topshiriqlar taklif etiladi.

Individual trening matematika darslarida oʻquvchining mustaqil ishlashini rivojlantiradi, xatolar ustida ishlash imkonini beradi va bilimlarni chuqurlashtirishga xizmat qiladi. Shu orqali har bir oʻquvchi oʻz imkoniyatiga mos ravishda rivojlanib, matematik bilimlarni samarali egallaydi.

Matematika taʼlimida oʻquvchilarni differentsial yondashuv asosida oʻqitishda ularning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Jumladan, oʻquvchilarning qiziqishi va kognitiv mustaqillik darajasi matematika

masalalarini mustaqil yechish, izlanish va mantiqiy xulosa chiqarish jarayonida namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, idrokning barqarorligi matematik tushunchalarni to‘g‘ri qabul qilish va uzoq vaqt davomida diqqatni saqlab turishda muhim rol o‘ynaydi. Xotiraning rivojlanganlik darajasi esa formulalar, qoidalar va algoritmlarni eslab qolish hamda amalda qo‘llash samaradorligini belgilaydi.

O‘quvchilarning fikrlash turi ham matematika o‘rganishda katta ahamiyatga ega:

Vizual-majoziy fikrlash geometrik shakllar, chizmalar va grafiklar bilan ishlashda, og‘zaki-mantiqiy fikrlash esa formulalar, isbotlar va nazariy tushunchalarni o‘zlashtirishda muhimdir.

Bundan tashqari, aqliy operatsiyalarni bajarish darajasi (tahlil, taqqoslash, umumlashtirish) matematik masalalarni yechish sifatiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. O‘quvchilarning xarakter xususiyatlari va temperamenti esa ularning darsdagi faolligi, sabr-toqati va murakkab masalalarni yechishga bo‘lgan munosabatini belgilaydi.

Ayrim o‘qitish modellarida esa differentsial yondashuv ta‘lim jarayonining asosiy tarkibiy qismi bo‘lib, butun tizimni tashkil etuvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Matematika darslarida bunday yondashuvni amalga oshirish uchun quyidagi metodik vositalardan foydalaniladi:

jadvallar – formulalar va hisoblash natijalarini tizimlashtirishda;

grafiklar va diagrammalar – funksiyalarni tahlil qilish va bog‘lanishlarni ko‘rsatishda;

chizmalar – ayniqsa geometriya masalalarini tushuntirishda;

taqdimotlar – mavzuni bosqichma-bosqich yoritishda;

aql xaritalari (mind map) – tushunchalar o‘rtasidagi bog‘lanishni ochishda;

infografika – murakkab matematik ma‘lumotlarni sodda va vizual shaklda yetkazishda;

skriping va skriptlar – masala yechish jarayonini ketma-ketlik asosida ifodalashda.

Natijada, ushbu vositalar yordamida matematika ta‘limida differentsial yondashuv samarali amalga oshirilib, o‘quvchilarning bilim darajasi va qobiliyatiga mos ravishda chuqur va barqaror bilim olishiga erishiladi.

Xulosa qilib aytganda, differentsiatsiya — bu ta‘limni insonparvarlashtirishning muhim vositasidir. U "hamma uchun bir xil" degan

qolipdan voz kechib, har bir shaxsning individual rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan intellektual va tashkiliy sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi. Differentsiallashtirish ta‘lim o‘quvchilarning individual farqlarini hisobga olgan holda o‘qitishni tashkil etishga xizmat qiladi va ta‘lim samaradorligini oshirishning muhim vositasi hisoblanadi. Natijada, ushbu omillarni hisobga olgan holda tashkil etilgan matematika ta‘limi har bir o‘quvchining individual imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi.

Hozirgi kunda oliy ta‘lim muassasalarida ta‘limni individuallashtirish va differentsiallashtirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda multimedia vositalari va zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanish o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta‘lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Matematika ta‘limida differentsial yondashuvni tashkil etishda o‘quvchilarning fan bo‘yicha akademik ko‘rsatkichlari, ish tezligi, mavzuni o‘zlashtirish darajasi, qobiliyatlari hamda o‘qishga bo‘lgan munosabati muhim mezonlar sifatida qaraladi. Ushbu xususiyatlar asosida o‘quvchilar bilan individual va guruhli ishlash yo‘lga qo‘yiladi. Shu sababli, tabaqalashtirilgan ta‘lim texnologiyasi matematika darslarida keng qo‘llaniladigan samarali yondashuv bo‘lib, u turli metodik vositalar orqali o‘quv materialini o‘quvchilarning imkoniyatlariga moslashtirishni ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Tursunov, I. Pedagogika. Toshkent. 1997 yil.
2. Avliyakov, N.X., Musayeva, N.N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Darslik. Toshkent. Cho‘lpon. 2012 yil. 208 b.
3. Tolipov, O‘.Q. D. Ro‘ziyeva. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent. 2019. 276 b.

O‘QUVCHI YOSHLARNI VATANPARVAR KOMIL INSONLAR QILIB TARBIYALASHDA MILLIY-MA’NAVIY QADRIYATLAR VA AN’ANALAR TIZIMINING O‘ZIGA XOS JIHATLARI

Qulmatov Norqobil Eshmamatovich – Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Toshkent filiali, katta o‘qituvchi;

Rizzaev Shavkatjon Rixsiboevich – Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Toshkent filiali, assistent

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘quvchi yoshlarni vatanparvar, ma‘nan yetuk va komil insonlar etib tarbiyalashda milliy-ma‘naviy qadriyatlar, an‘analar va urf-odatlar tizimining o‘rni, ahamiyati bayon qilingan. Shuningdek, bugungi globallashtirish sharoitida milliy-ma‘naviy qadriyatlar va an‘analar tizimining yoshlar tarbiyasida o‘ta muhim ahamiyat kasb etishining o‘ziga xos jihatlari yoritilgan.

Kalit soʻzlar: vatanparvarlik, milliy qadriyatlar, maʼnaviyat, tarbiya, anʼanalar, yoshlar, komil inson, milliy oʻzlik, yoshlar siyosati, globallashuv.

Аннотасия. В данной статье описывается роль и значение системы национально-духовных ценностей, традиций и обычаев в воспитании молодежи как патриотичных, духовно зрелых и совершенных людей. Также подчеркиваются уникальные аспекты важности системы национально-духовных ценностей и традиций в воспитании молодежи в условиях современной глобализации.

Ключевые слова: патриотизм, национальные ценности, духовность, образование, традиции, молодежь, совершенный человек, национальная идентичность, молодежная политика, глобализация.

Annotation. This article describes the role and importance of the system of national-spiritual values, traditions, and customs in educating young people as patriotic, spiritually mature, and perfect people. It also highlights the unique aspects of the importance of the system of national-spiritual values and traditions in educating young people in today's globalization environment.

Key words: patriotism, national values, spirituality, education, traditions, youth, perfect person, national identity, youth policy, globalization.

“Tarbiya qancha mukammal boʻlsa, jamiyat shuncha taraqqiy etadi.”

Sh.M. Mirziyoev:

Kirish. Mavzuning dolzarbligi. Vatanparvarlik - bu insonning oʻz Vatanga boʻlgan muhabbati, sadoqati va fidoyiligidir. Ushbu tuygʻu insonda tabiiy ravishda paydo boʻlmaydi, balki tarbiya jarayonida shakllanadi. Dunyodagi har qanday manaman degan davlatning ham jamiyat taraqqiyoti va barqaror rivojlanishi, avvalo, shu davlatning yosh avlodi qanday tarbiya topayotganiga bogʻliq. Shuning uchun ham bugungi globallashuv sharoitida oʻquvchi yoshlarni maʼnaviy barkamol, vatanparvar va komil insonlar qilib tarbiyalash mustaqil Oʻzbekiston jamiyatining oldida turgan eng ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bu borada, ayniqsa, oʻquvchi yoshlarimizni oʻzbek davlatchilik tariximiz asosida tarixiy xotira va milliy oʻzlikni anglash, moddiy va madaniy merosga nisbatan hurmat ruhida tarbiyalash bu ustuvor vazifaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Yurtimizda davlatimiz tomonidan yoshlar siyosati doirasida milliy-maʼnaviy qadriyatlarga tayangan holda olib borilayotgan tarbiya tizimini takomillashtirishga alohida eʼtibor qaratib kelinmoqda. Bu esa yoshlarda Vatanga muhabbat, milliy gʻurur va fidoyilik kabi fazilatlarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan biz tanlagan “Oʻquvchi yoshlarning vatanparvar komil insonlar boʻlib shakllanishida milliy-maʼnaviy qadriyatlar va anʼanalar tizimining oʻziga xos jihatlari” mavzusi bugungi kun uchun eng dolzarb mavzularidan biri hisoblanadi.

Muammoni hal qilish yoʻllari: Bugungi kunda dunyoda globallashuv jarayonlarining oʻta shiddat bilan rivojlanib borishi oqibatida, axborot oqimining

kuchayishi, ommaviy madaniyatning ta'siri ba'zan milliy-ma'naviy qadriyatlarimizga, an'ana va urf-odatlarimizga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Axborot texnologiyalari va ommaviy madaniyat ta'sirida yoshlar orasida begona g'oyalarga qiziqish ortishi mumkin. Shuning uchun: o'quvchi yoshlarni turli xil ko'rinishdagi buzg'unchi yot g'oyalardan himoya qilish va ularda tanqidiy fikrlashni shakllantirish muhim va dolzarb vazifa hisoblanadi. Buning uchun bu borada bir qator vazifalarni amalga oshirish ko'zda tutiladi: Jumladan; respublikamizdagi barcha mavjud ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish, oila, mahalla va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni to'g'ri yo'lga qo'yish, oila institutining rolini kuchaytirish, milliy media kontentni rivojlantirish – ya'ni xalqimizning milliy madaniyati, qadriyatlari, tarixi va milliy xususiyatlariga tayangan holda media mahsulotlar, jumladan televidion dasturlar, milliylikni aks ettiruvchi filmlar, seriallar, milliy saytlar, milliylikni targ'ib qiluvchi ijtimoiy tarmoq kontentlari va hokozolarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoev ta'kidlaganidek: “Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib voyaga yetishi – mamlakatimizning eng muhim boyligidir.” Ushbu fikrlar o'quvchi yoshlar tarbiyasida faqat bilim emas, balki ma'naviy-axloqiy kamolot ham muhim ekanligini ko'rsatadi. Bu esa o'z navbatida milliy-ma'naviy qadriyatlar va an'analarga tayangan holda amalga oshiriladi. Islom Karimov bu haqda shunday degan: “Bizning eng katta boyligimiz – bu ma'naviyatimiz va milliy qadriyatlarimizdir.”

Taklif va tavsiyalar: Milliy-ma'naviy qadriyatlar – tarbiyaning asosini tashkil etadi. Shu o'rinda milliy-ma'naviy qadriyatlar tushunchasi xaqida to'xtalib o'tsak. Milliy-ma'naviy qadriyatlar - bu xalqimizning asrlar davomida shakllangan urf-odatlari, an'analari, madaniyati, tili, dini va axloqiy me'yorlarini o'z ichiga olgan ijtimoiy-ma'naviy boylikdir. Masalan, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, mehr-oqibat, mehmondo'stlik, halollik kabi fazilatlar milliy tarbiyaning asosini tashkil etadi. Ushbu milliy qadriyatlarimiz o'quvchi yoshlarimizning vatanparvar, ma'naviy yetuk komil insonlar bo'lib shakllanishida muhim o'rin tutadi. O'zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti I.Karimov o'z davrida ta'kidlaganidek “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuchdir”. Birinchi prezidentimizning bu fikrlari milliy qadriyatlarning inson hayotidagi o'rnini yaqqol ifoda etadi. Chunki ma'naviyat – bu insonning ichki dunyosi, axloqiy qarashlari va hayotiy pozitsiyasini belgilab beradi. Komil inson – bu har tomonlama barkamol, ma'nan yetuk, axloqan pok va bilimli, intellektual jihatdan rivojlangan va ijtimoiy faol shaxsdir. Bunday shaxsni tarbiyalashda milliy-ma'naviy qadriyatlar muhim mezon sifatida namoyon bo'ladi. Sharq mutafakkirlari komil inson g'oyasiga alohida e'tibor qaratganlar. Jumladan; Alisher Navoiy shunday deydi: “Kimki xalqqa xizmat qilsa, u komil inson bo'ladi” Komil insonning asosiy belgilariga quyidagilarni misol qilib aytishimiz mumkin: yuksak ma'naviyat va axloq; vatanparvarlik va fuqarolik mas'uliyati; ijtimoiy faollik; ilmga intilish va mustaqil fikrlash; milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat va hokozolar. Shuningdek,

komil inson nafaqat o‘zini, balki jamiyatni ham rivojlantirishga hissa qo‘shadi. Abu Nasr Forobiy ham komil inson tarbiyasi haqida shunday degan: “Insonning baxti uning fazilati va aqli bilan belgilanadi.” Bu esa o‘quvchi yoshlarni vatanparvar komil insonlar etib tarbiyalashda ma’naviy qadriyatlar bilan bir qatorda intellektual rivojlanish ham muhim ekanini ko‘rsatadi.

Kutilayotgan ijtimoiy samara(natija): Vatanimiz har bir o‘quvchi yoshlarning o‘z Vatanga bo‘lgan muhabbati va sadoqati vatanparvarlik tuyg‘usi va mas’uliyatini anglatadi, milliy an’analarimiz esa mazkur tuyg‘u va mas’uliyatni shakllantirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Misol uchun quyidagi omillar bu jarayonda muhim ahamiyatga ega: milliy va diniy bayramlar, Xotira kuni (Navro‘z, Mustaqillik kuni, Ramazon xayiti kuni, Qurbon xayiti kuni,) orqali tarixiy xotirani mustahkamlash; xalq og‘zaki ijodi (maqollar, dostonlar) orqali axloqiy tarbiya berish; milliy qahramonlar obrazi orqali o‘quvchi yoshlarda ibrat uyg‘otish va xokozolar. Alisher Navoiy o‘z asarlarida Vatanga muhabbatni yuksak qadrlagan: “Vatanga xizmat – eng oliy saodatdir.” Bundan tashqari o‘quvchi yoshlarni vatanparvar komil insonlar qilib tarbiyalashda milliy-ma’naviy qadriyatlar va an’analar tizimidan unumli foydalanilsa yana bir qator ijtimoiy samara va natijalarni kuzatish mumkin. Jumladan; avvalo, yoshlarda Vatanga muhabbat va sadoqat kuchayadi. Ular o‘z yurti tarixi, madaniyati va qadriyatlariga hurmat bilan qaraydigan, uni himoya qilishga tayyor fuqarolar bo‘lib yetishadi. Shu bilan birga, jamiyatda ma’naviy barqarorlik va birdamlik mustahkamlanadi. Milliy an’analariga tayangan tarbiya odamlar o‘rtasida o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik va hamjihatlikni kuchaytiradi. Yoshlarda axloqiy fazilatlar - halollik, insof, mehr-oqibat, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat kabi xislatlar shakllanadi. Bu esa jamiyatda sog‘lom ma’naviy muhitni ta’minlaydi. Bundan tashqari, ularda milliy o‘zlikni anglash va faxr tuyg‘usi yuksaladi. Yoshlar o‘z millatiga mansubligini chuqur his qilib, uning rivojiga hissa qo‘shishga intiladi. Yana bir muhim jihat - turli yot g‘oya va mafkuraviy tahdidlarga qarshi immunitet shakllanadi. Ma’naviy jihatdan mustahkam yoshlar axborot xurujlariga osonlikcha berilmaydi. Natijada, jamiyatda faol, mas’uliyatli va tashabbuskor fuqarolar kamol topadi. Bu esa mamlakatning barqaror rivojlanishi, tinchlik va taraqqiyotiga xizmat qiladi. Qisqacha aytganda, milliy-ma’naviy qadriyatlarga tayangan tarbiya - jamiyatda komil inson, mustahkam jamiyat va barqaror davlat shakllanishining muhim omili hisoblanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, o‘quvchi yoshlarni vatanparvar va komil insonlar qilib tarbiyalashda milliy-ma’naviy qadriyatlar va an’analar tizimi asosida tarbiya berishning pedagogik mexanizmlarini keng joriy etish kerak. Bunda o‘quvchi yoshlarni vatanparvar va komil insonlar qilib tarbiyalashda quyidagi pedagogik usullar samarali hisoblanadi. Integrativ ta’lim; tarix, adabiyot, ma’naviyat fanlari orqali milliy qadriyatlarni o‘rgatish. Namuna orqali tarbiya; ota-ona va ustoz shaxsiy namuna ko‘rsatishi muhim. Interaktiv metodlar; debat, munozara, treninglar orqali yoshlarda mustaqil fikrlashni shakllantirish. Madaniy tadbirlar; milliy bayramlar, teatrlar, ekskursiyalar orqali amaliy tarbiya. Ushbu

qadriyatlarni zamonaviy ta’lim usullari bilan uyg’unlashtirish orqali yoshlarda yuksak ma’naviyat, fuqarolik mas’uliyati va milliy g‘ururni shakllantirish mumkin. Milliy qadriyatlarga tayangan tarbiya – bu kelajak poydevori hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent “Ma’naviyat” 2008 yil
2. Mirziyoev Sh.M. Nutq va ma’ruzalar to‘plami. “O‘zbekiston” nashriyoti. 2017 yil
3. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020 yil
4. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. 1993 yil
5. Alisher Navoiy. Xamsa. G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2006 yil
6. Qur’oni Karim (axloqiy qadriyatlar manbai sifatida). “Cho‘lpon” nashriyoti. 1992 yil

OTA-ONA VA MAKTAB HAMKORLIGI: FARZAND KAMOLOTI UCHUN XALQARO TARBIYA MADELLARI

Mamarayimova Saidaxon Erkinjon qizi – Tashkent International University talabasi

Xodiyeva Shaxnoza Abdullayevna – Tashkent International University, Xorijiy tillar kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ota-ona va maktab hamkorligining farzand kamolotidagi o‘rni kompleks tarzda tahlil qiladi. Unda maktab-oila-jamiyat integratsiya modeli va Finlandiya, Yaponiya va AQSH tajribalari o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari ota-ona ishtiroki o‘quvchilarning academic yutuqlari va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sirini ko‘rsatadi. Shuningdek, O‘zbekiston ta’lim tizimidagi ayrim muammolar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo‘yicha amaliy takliflar beriladi.

Kalit so‘zlar: ota-ona va maktab hamkorligi, xalqaro ta’lim modellari, farzand rivoji, ta’lim sifati, ijtimoiylashuv, pedagogik hamkorlik.

Annotation. This article examines the role of parent-school cooperation in child development. It discusses the school-family-community integration model and analyzes effective practices in Finland, Japan, and the USA. The study shows that parental involvement positively influences students’ academic performance and social development. It also identifies key challenges in Uzbekistan’s education system and suggests practical solutions.

Keywords: parent-school cooperation, educational integration, international education models, child development, education quality, socialization, educational partnership.

Аннотация. В статье рассматривается роль сотрудничества родителей и школы в развитии ребенка. Анализируется модель «школа–семья–общество» и опыт Финляндии, Японии и США. Показано, что участие родителей положительно влияет на учебные достижения и социальное развитие учащихся. Также определены проблемы системы образования Узбекистана и предложены практические решения.

Ключевые слова: сотрудничество родителей и школы, образовательная интеграция, международные модели, развитие ребенка, качество образования.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida shaxsni har tomonlama rivojlantirish masalasi ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Bunday rivojlanish faqat maktab doirasida emas, balki oila bilan hamkorlik asosida amalga oshirilgandagina samarali bo’ladi. Shu bois, ota-ona va maktab o’rtasidagi hamkorlik pedagogik jarayonning ajralmas qismi sifatida qaraladi. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, oila va maktab o’rtasidagi uyg’unlik mavjud bo’lgan taqdirda o’quvchilarning o’zlashtirish darajasi va ijti-moiy moslashuvi sezilarli darajada oshadi (Henderson & Mapp, 2002). Bu shuni anglatadiki, ota-onaning maktab tizimidagi ro’li farzandining rivojlash darajasida juda ham muhim. Chunki bolaning tabiyasi, uning e’tiqodi va shaxsiy sifatлари aynan oilada shakillanadi. Maktab esa bolani shaxs sifatida shakillanishiga ko’-maklashadi. Shuning uchun ota-ona va maktab doimiy uzviy faoliyat yuritishi kerak.

Ota-ona va maktab hamkorligining nazariy asoslari J. Epstein tomonidan ishlab chiqilgan madelda o’z ifodasini topgan. Mazkur modelga ko’ra, samarali ham-korlik bir necha yo’nalishlarni o’z ichiga oladi: ota-onani pedagogik qo’llab-quvvatlash, doimiy kommunikatsiya, uy sharoitida ta’limni tashkil etish hamda ta’lim jarayonida qaror qabul qilishda ishtirok etish (Epstein, 2011). Ushbu yondashuv shuni ko’rsatadiki, ota-onalar faqat kuzatuvchi emas, balki ta’lim jarayonining faol subyekti sifatida ishtirok etishi zarur.

Xalqaro tajribalar tahlili. Xalqaro tajribalar tahlili ota-ona va maktab hamkorli-gining turli madellari mavjudligini ko’rsatadi. Masalan Finlandiya ta’lim tizimida ishonch va hamkorlik tamoyillari ustuvor hisoblanadi. Bu yerda o’qituvchilar yuqori malakaga ega bo’lib, ota-onalar bilan teng asosda muloqot olib boradi. O’quvchilarga individual yondashuv qo’llanilishi esa ularning mustaqil fikrlash va o’z-o’zini boshqarish ko’nikmalarni rivojlantiradi (OECD, 2020). Bu ta’lim tizimi shuni ko’rsatadiki, malakali o’qituvchi, ota-onaning talimda ishtiroki va individual yondashuvlar bolalarning mustaqil va erkin fikrlashishiga, hamda rivojlanishiga asos bo’ladi.

Yaponiya ta’lim tizimida esa jamoaviylik va intizom asosiy o’rin tutadi. Ota-onalar maktab hayotida faol ishtirok etib, o’quvchilarning kundalik faoliyatini nazorat qiladi. Bu esa bolalarda ijtimoiy mas’uliyat va jamoaga moslashish ko’nikmalarini shakillantiradi. Shu bilan birga, o’qituvchi va ota-ona o’rtasidagi muntazam aloqa tarbiya jarayonining uzluksizligini ta’minlaydi. Yaponiya ta’lim tizimi asosiy e’tiborini bolalarni jamoaviy ishlashni o’rgatishga qaratgan. Bu esa

ularni kelajakda jamoaviy ishlarda ishtirok eta olish, o‘z qobiliyatlaridan to‘g‘ri foydalana olish va jamoadoshlarini fikrini eshita olish kabi qobiliyatlarini rivojlantiradi.

AQSHda keng tarqalgan ota-ona va o‘qituvchilar assotsiatsiyasi modeli ham samarali hamkorlikning yorqin namunasi hisoblanadi. Ushbu tizim ota-onalarning maktab boshqaruvi va ta‘lim jarayoniga faol jalb etadi. Natijada, o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari yaxshilanadi hamda maktab muhitida ijobiy shukuh shakillanadi.

Muammolar va ularni bartaraf etish usullari. O‘zbekistonda ta‘lim tizimida ham ota-ona va maktab hamkorligini rivojlantirishga qaratilgan islohatlar amalga oshirilmoqda. Biroq, ota-onalarning passivligi, pedagogik bilimlarning yetarli emasligi hamda zamonaviy kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalan-masligi ayrim muammolarning borligini ko‘rsatmoqda. Bu esa homkorlik samaradorligini pasaytiruvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun bir qator ilmiy-amaliy choralarni amalga oshirish zarur. Jumladan, ota-onalar uchun pedagogik treninglar tizimini yo‘lga qo‘yish mumkin. Bu treninglar orqali ota-onalarni ta‘limga va farzandlarining kelajak strategiyalarini yaratishdagi ko‘maklashishdagi qiziqishlarini oshirish mumkin. Bundan tashqari, raqamli platformalar orqali muntazam aloqa o‘rnatish va ularni maktab faoliyatiga faol jalb etish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, har bir o‘quvchi uchun individual rivojlanish dasturlarini ishlab chiqishda ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish lozim. Chunki, har bir o‘quvchining kelajagi nafqat bir oila yoki maktab uchun emas, balki butun O‘zbekiston manfati uchun xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ota-onalar va maktablar hamkorligi farzand kamolotini ta‘minlashda muhim strategik omil hisoblanadi. Xalqaro tajribalar ushbu hamkorlikning samaradorligini tasdiqlaydi. Shu bois, uni rivojlantirish zamonaviy ta‘lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Epstein, J.L. (2011). School, Family, and Community Partnerships. Westview Press.
2. Henderson, A., & Mapp, K. (2002). A New Wave of Evidence.
3. OECD (2020). Education at a Glance.
4. O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida” gi Qonuni.
5. O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A. Karimov (2008). Yuksak ma‘naviyat-yengilmas kuch.

ВОЗДЕЙСТВИЕ МУЗЫКИ НА КОГНИТИВНОЕ РАЗВИТИЕ ШКОЛЬНИКОВ

Норбадалов Сорбон Соатмуродович – доцент ГОУ “Худжандский государственный университет имени академика Бабаджана Гафурова”

Аннотация. В статье показано воздействие музыки на когнитивное развитие учащихся. Сделан акцент на интеллектуальность школьников.

Ключевые слова: сотрудничество родителей и школы, музыка, влияние, развитие, когнитивное развитие, образование, культура.

Annotatsiya. Ushbu maqolada musiqaning o‘quvchilarning kognitiv rivojlanishiga ta’siri o‘rganiladi, o‘quvchilarning intellektual rivojlanishiga e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: ota-ona va maktab hamkorligi, musiqa, ta’sir, rivojlanish, kognitiv rivojlanish, ta’lim, madaniyat.

Abstract. The article shows the effects of music on the cognitive development of students. Emphasis is placed on the intellectuality of schoolchildren.

Key words: parent-school collaboration, music, influence, development, cognitive development, education, culture.

Музыкальные занятия оказывают положительное влияние на когнитивное развитие школьников. Они способствуют развитию устной и письменной речи, навыков чтения, математических навыков, памяти, интеллекта и регуляторных функций. Эти занятия также способствуют развитию творческого мышления, воображения и аналитических способностей. Музыкальное образование, включая обучение пению, игре на музыкальных инструментах, сольфеджио, может благотворно повлиять на когнитивное развитие

Изучение музыкальных способностей является актуальной темой в педагогике и психологии. Развитие музыкальных способностей происходит в процессе занятий музыкой, которые очень распространены в школьном возрасте, в силу чего актуальным становится вопрос о том, как эти занятия влияют на развитие ученика. Во многих исследованиях раскрывается влияние занятий музыкой на эстетическое, морально-нравственное, психоэмоциональное развитие и социализацию, а также терапевтический и психокоррекционный потенциал музыкальных занятий. Влияние же музыкальных занятий на когнитивное развитие учащихся менее изучено и не обобщено в обзорных статьях, чем и обусловлена новизна данной работы.

Результаты свидетельствуют о том, что музыкальные программы могут помочь противостоять негативному влиянию низкого социально-экономического статуса на развитие грамотности учащихся. Таким образом, согласно ряду исследований, длительное музыкальное обучение может способствовать развитию навыков чтения, словарного запаса, языковых навыков в целом. При этом даже краткосрочная программа обучения с использованием музыки может помочь учащимся в развитии навыков письма и знании орфографии. Исследователи предполагают, что речевые навыки учащихся развиваются благодаря занятиям музыкой за счет того, что эти занятия требуют слухового внимания и анализа единиц звукового потока.

Кроме того, и музыке, и речи присущи коммуникативность, ритмичность, интонирование, фразирование, темп и т.п.

Существует несколько механизмов, с помощью которых занятия музыкой могут влиять на навык чтения. Во-первых, хотя чтение не является, в первую очередь, слуховой деятельностью, развитие навыков чтения в значительной степени зависит от слухового восприятия и способности выделять значимые элементы речи из слухового потока. Во-вторых, чтение также зависит от общих когнитивных функций, таких как рабочая память, и от способности сопоставлять визуальные символы со звуками, чему, как показано, способствует обучение музыке. Кроме того, игра на музыкальных инструментах способствует развитию беглости чтения, поскольку учащимся во время чтения нотной записи нужно сопоставлять визуальные символы со звуками.

В исследовании большую роль сыграла эмоциональная вовлеченность родителей в занятия детей, общение внутри музыкального коллектива и доброжелательная атмосфера, чего обычно недостаточно в жизни учащихся.

Итак, занятия музыкой могут способствовать развитию пространственного мышления, вербального интеллекта и общего уровня интеллекта в школьном возрасте. Вероятно, влияние музыкальных занятий на развитие интеллекта происходит за счет активного использования мелкой моторики, регуляторных функций, а также за счет положительного эмоционального фона, который создают музыкальные занятия и формирования мотивации к обучению.

Влияние комплексного музыкального обучения учащихся включает в себя игру на музыкальных инструментах, вокал, сольфеджио и другие музыкальные предметы, и можно предположить, что именно система музыкальных занятий влияет на когнитивное развитие учащихся. Несмотря на большое число работ, показывающих влияние музыкальных занятий на когнитивное развитие, есть также исследования, в том числе мета-аналитические работы, исследования с большими выборками и контролем множества факторов, в которых не получено связи между музыкальными занятиями и когнитивным развитием, что не позволяет утверждать о переносе навыков, приобретенных в процессе музыкальных занятий, в другие области. Можно предположить, что высокофункциональные ученики с более высокими музыкальными способностями, более высоким социально-экономическим статусом и/или чертами личности, связанными с развитием в когнитивной сфере (например, любознательность, открытость опыту), чаще интересуются и занимаются музыкой.

Более убедительные выводы можно сделать на основе экспериментальных исследований: некоторые экспериментальные исследования показывают положительный эффект музыкальных занятий на когнитивную сферу учащихся. Наличие противоречащих друг другу результатов может быть обусловлено дизайном исследований: согласно

метаанализу, есть обратная зависимость между величиной эффекта и методологическим качеством дизайна.

Обучение музыке улучшает когнитивные навыки учащихся. Результаты данного метаанализа показали, что небольшой эффект занятий музыкой все же есть в отношении памяти и интеллекта.

Итак, тема влияния музыкальных занятий на когнитивное развитие школьников требует дальнейшего изучения. Выводы и заключения, описанные в обзоре, представляют собой направления для специальных экспериментальных работ с контролем соответствующих переменных.

Кроме того, при планировании исследований по данной теме важно учитывать социально-экономический статус семьи, характеристики музыкальной среды и участие детей в музыкальных внеклассных мероприятиях.

Проведенный анализ позволяет сформулировать рекомендации по организации музыкальных занятий для учащихся, которые могут быть актуальны для родителей, преподавателей музыки и учителей начальных классов.

Во-первых, рекомендуется отдавать предпочтение именно систематическому музыкальному образованию: регулярным, продолжительным (более года) занятиям различными музыкальными дисциплинами (игра на музыкальных инструментах, пение, сольфеджио и др.). При этом, важно, чтобы также присутствовали музыкальные занятия в групповом формате, например, участие в инструментальном ансамбле и хоре.

Во-вторых, учителям музыки и всем взрослым, использующим с учениками музыку для обучения и игры, следует обеспечить положительный эмоциональный фон музыкальных занятий и доброжелательную атмосферу, которые будут способствовать поддержанию мотивации к музыкальным занятиям.

В-третьих, родителям рекомендуется принимать участие в музыкальном образовании детей – например, обсуждать с ними занятия музыкой, помогать в освоении материала, посещать музыкальные концерты и т.п.

Кроме того, в школьном возрасте родители могут заниматься с детьми музыкальными активностями – прослушиванием музыки, пением, в том числе обучающих песенок, совместными танцами под музыку.

Даже краткосрочные инструментальные занятия могут помочь развитию сдерживающего контроля, который является решающим компонентом с точки зрения преодоления гиперактивности, импульсивности и невнимательности у учащихся. Таким образом, в большинстве работ отмечено влияние музыкальных занятий, в первую очередь, на развитие сдерживающего контроля и связанных с ним нейронных путей. Можно предположить, что именно сдерживающий контроль наиболее активно требуется во время занятий музыкой: так, он необходим для слаженной групповой работы (хор и участие в музыкальном ансамбле), а во время

индивидуальной игры на музыкальном инструменте также требуется сдерживающий контроль для соответствия темпу и мелодии. При этом, безусловно, все компоненты регуляторных функций (и сдерживающий контроль, и рабочая память, и когнитивная гибкость) используются в процессе занятий музыкой.

Литература

1. Кузибоев В.А. Важность интеграции формального и неформального образования в обучение музыки // Ценности формального и неформального обучения: проблемы и перспективы развития: Материалы международной научно-практической конференции. 3 апреля 2026 года. – Алматы, 2026. – С. 293-296.

2. Lutfullayev A. Sharq olimlarining musiqa ijrochiligiga ilmiy va nazariy qarashlari // Ta’lim tashkilotlarida tarbiyaviy jarayonni milliy va xalqaro yondashuvlar asosida transformatsiyalash strategiyalari: Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani to’plami. 2026-yil 4-mart – T.: TPMI, 2026. – B. 219-222.

МЕТОДИКА АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И ЕЕ ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРИ ОБЕСПЕЧЕНИИ СОТРУДНИЧЕСТВА РОДИТЕЛЕЙ И ШКОЛЫ

Азимова Машхурахон Ходжиевна – доцент кафедры методика обучения в дошкольных и средних учреждениях филиала ГУ «Республиканский институт повышения квалификации и предподготовки работников сферы образования» Согдийской области

Аннотация. В статье раскрыта методика анализа художественной литературы и показан её воспитательный потенциал.

Ключевые слова: художественная литература, сотрудничество родителей и школы, воспитание, потенциал, методика, анализ, образование.

Annotatsiya. Maqolada badiiy adabiyotni tahlil qilish metodikasi ochib berilgan va uning tarbiyaviy salohiyati ko’rsatilgan.

Kalit so’zlar: badiiy adabiyot, ota-onalar va maktab hamkorligi, tarbiya, salohiyat, metodika, tahlil, ta’lim.

Abstract. The article reveals the methodology for analyzing fiction and shows its educational potential.

Key words: fiction, cooperation between parents and schools, upbringing, potential, methodology, analysis, education.

В современном мире, несмотря на цифровизацию образования, гуманитарные предметы способствуют расширению мышления и мировоззрения обучающихся. Особенно процесс познания художественной литературы эффективен при учПостичь художественное произведение, прочитать его, присвоить его смысл, получить художественное наслаждение

и оценить шедевр – это, в известном смысле, значит стать конгениальным автору шедевра, стать его сотворцом, вступить с ним в общение, в диалог «на равных».

Произведение выступает как художественно-коммуникативное средство такого диалога, а критика становится посредником этого диалога. Чтобы выполнять свою роль, способствовать раскрытию художественной концепции и оценки произведения, критика должна быть вооружена инструментом его интерпретации и оценки, методом его смыслопостижения и выявления ценностного статуса.

Парадокс метода состоит в том, что он позволяет, исследуя не ведомое явление, идти вслед за предшественниками, мыслить, опираясь на опыт предшественников, имевших дело с явлениями подобного типа или класса.

В истории литературоведения сложились три типа методологических инструментов анализа текста:

1. «Традиционные» инструменты анализа внешних связей художественного текста: социологический, историко-культурный, сравнительный, биографический и творческо-генетический подходы.

2. «Новые» инструменты анализа внутренних связей художественного текста (структурный, семиотический, стилистический анализы, микроанализ, «внимательное чтение»).

3. Инструменты анализа социального функционирования текста (изучение критической литературы о произведении, конкретно-социологический анализ читательской аудитории и т.д.).

Сегодня возникла потребность в интеграции всего рационального в этих критических методах и в создании современной системно-целостной, всесторонне охватывающей и «проникающей внутрь» художественного текста методики, которая является инструментом анализа художественной литературы. Конечно, при отточенности художественного вкуса критика его интуитивное суждение может выявить существенные особенности произведения.

Для аналитического проникновения в сущность любого объекта исследования необходимы и достаточны пять последовательных мыслительных действий, из которых складывается научный метод анализа.

Первое мыслительное действие (шаг) – предварение, то есть определенные установки, принципы, направления анализа и его исходной парадигмы (предварительной, предположительной исходной концепции смысла предмета, которая подтверждается или опровергается дальнейшим его исследованием). Этот мировоззренческий этап дает видение объекта общим планом, в широком контексте. Предварение определяет и держит под своим контролем последующие мыслительные действия. Выбор исходной парадигмы обусловлен культурной традицией, предшествующим «мыслительным материалом» данной области знания, а также социальными ориентациями исследователя.

Второе мыслительное действие – подступ и обход, то есть приближение к объекту вплоть до непосредственного «соприкосновения» с ним, что позволяет увидеть его средним и крупным планом, рассмотреть «вплотную» и с разных сторон и благодаря этому раскрыть смысл и значение его внешних связей.

Третье мыслительное действие – проникновение, то есть движение внутрь исследуемого предмета с использованием различных приемов и операционной техники, вскрытие его внешней оболочки, вторжение в глубь него, вычленение его структурных элементов. На этом этапе раскрывается смысл и значение внутренних связей исследуемого объекта, его строения, организации, сочленения частей и элементов.

Четвертое мыслительное действие – постижение динамики, то есть выявление смысла и значения функционирования объекта и механизмов этого функционирования.

Пятое мыслительное действие – понимание сути, то есть обретение целостного взгляда на предмет путем синтеза и обобщения результатов, полученных на предшествующих этапах анализа. Синтез возвращает исследователя на новом витке спирали познания к общему плану, но обогащенному детализированным видением предмета в подробностях его внешнего и внутреннего строения. Пятое мыслительное действие ведет к конкретно всеобщим суждениям о предмете.

Метод анализа художественной литературы обусловлен следующими факторами:

Во-первых, самим искусством. Метод анализа – «аналог» ее предмета: литературно-художественного процесса и его закономерностей, художественного произведения и его особенностей. Обобщение художественного опыта идет от художественной практики к теории и от нее к методике, а затем к практике художественно-критического анализа.

Во-вторых, опытом современного искусства, распространяемым на изучение всего историко-художественного процесса. Актуальное состояние художественного творчества становится ключом к анализу предшествующих его форм. Каждое крупное художественное открытие дает новый импульс развитию принципов, подходов и приемов анализа.

В-третьих, восприятием предмета анализа (произведения, художественного процесса) не прямо, а сквозь призму мировоззренческих установок, которые ориентируют на те или иные художественные явления, направления и течения.

В-четвертых, собственными традициями критики, накопленным ею «мыслительным материалом», предшествующей художественной мыслью. Необходимо взять все методологически ценное из предшествующей критики для современного ее развития.

В-пятых, методологическим опытом других наук. Эффективно, например, применение методов конкретно-социологического исследования

для установления социального статуса и действительности художественных произведений, вкусов и художественных предпочтений публики. Опыт лингвистики помогает при семиотическом анализе художественного произведения.

Для определения методики анализа существуют три вопроса: зачем, что и как исследовать в художественном произведении. Цель анализа – воздействие на все звенья художественно-творческого процесса и особенно на постижение произведения публикой. Анализ художественной литературы должен охватить и язык, и стиль, и художественную концепцию, и эстетическую значимость, то есть все смысловые и ценностные аспекты произведения. А это достигается путем системно-целостного анализа произведения. Важнейшей проблемой целостного исследования является сочетание ценностного и интерпретационного анализа. При этом анализ каждого из ценностных слоев произведений «встраивается» в соположенный ему уровень интерпретационного анализа.

Остановимся подробнее на всех пяти шагах анализа художественного произведения. Метод анализа определяет установки и принципы прочтения и оценки произведения. Первый шаг метода – выбор исходной позиции, осуществляемый на основе мировоззрения, которое вбирает в себя весь предшествующий мыслительный опыт. Этот опыт как бы накладывается на произведение и предшествующие его интерпретации и в результате складывается общее суждение о нем, формируется парадигма прочтения произведения и руководящие принципы дальнейшего его всестороннего, детального и целостного рассмотрения. Чтобы исследовать, надо предположительно знать, что именно ты хочешь найти. Э.Золя создал образ врача, который всю жизнь резал собак, ставя эксперименты, но ничего не мог найти, так как не знал, что искать. Конечно, установка и парадигма не являются твердо закрепленной направляющей процесса рассмотрения произведения. В ходе его анализа осуществляется обратная связь: предварительный результат «подправляет» установку и парадигму. Исходные посылки анализа не только дают ему первотолчок, но и все время сверяются с результатом.

Установка сопоставляется с художественным текстом, сверяется с предшествующими типами его прочтения в других критических работах. В этом процессе рождается общий взгляд на произведение, парадигма его интерпретации, еще не детализированное суждение о нем, еще не углубленное в конкретность, «абстрактное» его прочтение. Далее общее суждение будет и конкретизироваться, и обрастать деталями, и «подправляться» в процессе анализа, руководящая нить которого – установка.

Историзм – главная интерпретационная установка, генеральный методологический принцип анализа художественной литературы, определяющий все его подходы и приемы, контролирующий

и направляющий все его операции и процедуры. Историзм требует изучения в процессе анализа того, как возникло данное явление, какие главные этапы в своем развитии оно прошло и чем данная вещь стала теперь. Историзм предполагает рассмотрение явлений в их развитии, во взаимосвязях с другими явлениями, в свете опыта современности, то есть использование исторически высших форм для понимания предшествующих. Историзм заставляет рассмотреть художественное произведение как звено художественного процесса, как принадлежащее к определенному художественному направлению и в сопоставлении с традицией. Следующая оценочная установка связана с тем, что в ней преломляется историзм. Первому интерпретационному шагу – выбору исходной позиции анализа – соответствует и первый оценочный шаг – выбор исходной позиции и составление общего предварительного представления о ценности данного произведения.

Ценностный анализ позволяет определить реальное место произведения в национальном и мировом художественном процессе.

Ценностные критерии исторически подвижны: некоторые художественные произведения не замечаются, пока не сформируется система ценностей, с точки зрения которой эти явления осознаются как значительные.

Определение ценности произведения есть осмысление в процессе интерпретации значения всех его смыслообразующих элементов для человечества, выявление степени свободы во владении художника мастерством и в освоении наиболее сложных явлений реальности.

Метод литературной критики обеспечивает определенные подходы к произведению и непосредственный контакт с ним. Художественное произведение объемно и многогранно, и соприкосновение с ним должно осуществляться с разных сторон, при использовании всех возможных подходов.

Каждый научно плодотворный художественный подход обеспечивает рассмотрение произведения с определенной, специфической стороны, а возможное количество таких подходов задано им самим, его свойствами, связями. Последовательность подходов обусловлена движением от общего к частному, конкретному, то есть от реальности (социологический и гносеологический подходы) к культуре (историко-культурный, сравнительно-исторический подходы) и от нее к художнику, творческому процессу (биографический, творческо-генетический подходы).

Кроме «одноконтактных» подходов, при которых одна из сторон произведения предстает как бы крупным планом, существуют «многоконтактные» подходы, позволяющие охватить сразу две-три стороны художественного явления и раскрывающие как бы его средний план.

Таким образом, историзм выступает как гарант монизма методики. Многоподходность, обеспечивая всесторонний охват предмета

исследования, благодаря контролю со стороны этой мировоззренческой установки и единой социологической природе всех подходов, не превращается в методологический плюрализм и эклектизм, а становится фактором целостного анализа произведения.

Оценка внутренней организации художественного произведения, определение ценности его внутренних связей предполагают прежде всего выявление богатства его интонационной системы. Последнее дает интонационный анализ произведения. Эстетическое переживание запечатлевается в интонации.

Интонация – средство фиксации и трансляции мысли, содержательный элемент информационного процесса, активный носитель опыта отношений, средоточие эмоционально насыщенной мысли. Интонация – звуковая и моторная (жест, мимика) – играет важную роль в любом виде искусства.

Интонационный анализ предполагает сопоставление интонационной системы произведения с интонационным фондом эпохи. В результате такого анализа выявляется мера интонационной свободы творчества и определяется ценность интонационной системы произведения. Критерий ценности – интонационное богатство художественного текста, его эмоциональная наполненность, напряженность, логическая и семантическая насыщенность.

Таким образом, сотрудничество родителей и обучающихся в процессе определения ценности внутренних связей художественной литературы предполагает выявление степени обогащения в нем норм художественного творчества и поэтического мастерства. Расширение художественных норм искусства обогащает и развивает его эмоционально-семантическое поле и художественно-концептуальные возможности, таит в себе повышение ценностного потенциала художественной литературы и стимулирует художественный прогресс.

Литература

1. Закон «Об образовании» Республики Таджикистан. – Д., 2021.
2. Коновалова Л.И., Семёнова Л.А. Педагогика художественного текста и его воспитательный потенциал в профессиональной подготовке студентов: <http://www.uchzap.com>

ERTAK TERAPIYASI YORDAMIDA BOLALARDA QO‘RQUVLARNI YENGISH MEXANIZMLARI

Shukurova Nilufar Gayratovna – Qori Niyoziy nomidagi TPMI tayanch
doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bolalar qo‘rquvlarini ertak terapiyasi orqali yengish masalasi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, bolalar qo‘rquvlarining sabablari ham taxlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: ertak terapiyasi, qo‘rquv, bolalar qo‘rquvi, ertak terapiyasi shakllari.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы преодоления детских страхов с помощью сказкотерапии. Также анализируются причины возникновения детских страхов.

Ключевые слова: сказкотерапия, страх, детский страх, формы сказкотерапии.

Abstract. This article examines the mechanisms of overcoming children's fears through fairy tale therapy. It also analyzes the causes of children's fears.

Keywords: fairy tale therapy, fear, children's fear, form of fairy tale therapy.

Qoʻrquv va xavotir barcha emotsiyalar ichida eng xavflilaridan hisoblanadi. Qoʻrquv va xavotirga bagʻishlangan keng qamrovli tadqiqotlar ushbu muhim emotsiyalarni yanada chuqurroq anglash uchun mustahkam ilmiy asos yaratadi[2].

“Falsafiy ensiklopedik lugʻat”da qoʻrquv – real yoki tasavvur qilingan xavf natijasida yuzaga keladigan, shaxs hayotiga tahdid soluvchi salbiy emotsiya sifatida taʼriflanadi. A.I. Zaxarovning fikriga koʻra, qoʻrquvlar – bu real yoki xayoliy tahdidga javoban yuzaga keladigan bezovtalik yoki xavotir hissidir. Qoʻrquvlar oʻz-oʻzidan, asossiz paydo boʻlmaydi. Ular bir nechta sabablar bilan bogʻliq boʻladi[1]:

– aniq holat

– bolani qachondir qoʻrqitgan voqea (masalan, it tishlashi)

Lekin bu qoʻrquv barcha bolalarda aniq namoyon boʻlavermaydi. Bu bolaning xarakter xususiyatlariga bogʻliq boʻladi. Bunday qoʻrquvlarni korreksiyalash nisbatan oson.

– singdirilgan qoʻrquvlar – bunday qoʻrquvlarning manbai kattalar boʻlib, ular baʼzan oʻzlari bilmagan holda bolani xavf haqida haddan tashqari emotsional tarzda ogohlantiradilar. Bunday qoʻrquvlar butun umrga saqlanib qolishi mumkin.

– bolalar fantaziyasi – bu qoʻrquv shundan iboratki, bolaning oʻzi qoʻrquv obyektni toʻqib chiqaradi. Bu ayniqsa tasavvuri kuchli rivojlangan bolalarga xosdir. Bunday fantaziyaga bolalarning reaksiyasi turlicha boʻladi: baʼzilar uni tezda unutib yuboradi, boshqalarning esa xotirasida uzoq vaqt saqlanib qolishi va salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

– **oiladagi ichki nizolar** – bola ota-ona oʻrtasidagi nizoda oʻzini aybdor deb his qilishi mumkin.

– **tengdoshlari bilan oʻzaro munosabatlar** – bola uni yoqtirishmaydigan jamoada kamsitilishdan qoʻrqadi. Maktabgacha yoshdagi va kichik maktab yoshidagi bolalarning qoʻrquvlarini yengishda eng samarali usullardan biri ertak terapiyasi hisoblanadi. A.I. Zaxarov, V.S. Muxina, A.M. Prihojan kabi tadqiqotchilar aynan ertak terapiyasi bolalar qoʻrquvlari bilan kurashishda yordam beruvchi eng samarali usullardan biri ekanligini taʼkidlaydilar.

T.D. Zinkevich-Evstigneyeva fikriga koʻra, ertak terapiyasi besh turdagi ertaklarga asoslanadi [3]:

- **badiiy** – psixokorreksion va psixoterapevtik jihatlariga ega boʻlgan ertak, afsona va masallar;

- psixoterapevtik ertaklar – shaxsiy rivojlanish jarayoniga ijobiy ta’sir etuvchi ertaklar. Bunday ertaklar har doim ham baxtli yakunga ega bo‘lmaydi, lekin ular doimo juda chuqur va ta’sirchan bo‘ladi;
- psixokorreksion ertaklar – bolaning xulq-atvoriga ta’sir etuvchi ertaklar. Bunday ertaklar yosh va muammo doirasi jihatidan cheklangan bo‘ladi;
- didaktik ertaklar – pedagoglar tomonidan yaratiladigan va muayyan bilimlarning mohiyatini ochib beradigan ertaklar;
- mediativ ertaklar – psixo-emotsional zo‘riqishni kamaytirishga qaratilgan ertaklar. Bunday ertaklarning asosiy xususiyati shundaki, unda ziddiyat va yovuz qahramonlar bo‘lmaydi;

Ertak terapiyasi amaliy psixologiyani eng yosh yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Biroq, boshqa tomondan qaralganda, u so‘z orqali insonni qo‘llab-quvvatlashning eng qadimiy usullaridan biridir. Ertaklar orqali bolalarning o‘zlari to‘liq anglamaydigan yoki kattalar bilan muhokama qilishga uyaladigan kechinmalari aniqlanadi. Bolalar kayfiyatiga qarab o‘zlarini turli qahramonlar bilan bog‘lashlari mumkin. Shubhasiz, eng muhim jihati shundaki, ertaklarda yovuzlik doimo jazolanadi, hatto yomon xatti-harakatlardan ham ijobiy xulosa chiqarish mumkin bo‘ladi [4].

Hozirgi vaqtda bunday ertaklar bilan ishlashning ko‘plab shakllari mavjud. Keling, ularning ayrimlarini ko‘rib chiqamiz [3]:

1. **Ertaklarni talqin qilish (interpretatsiya)** – ertak vaziyatini va syujetini qayta hikoya qilishdan iborat.
2. **Ertak aytib berish** – ikki xil tamoyil asosida amalga oshiriladi: ertakni bola o‘zi aytishi yoki hikoyachi-psixolog aytib berishi mumkin.
3. **Ertak to‘qish** – bola o‘zining xavotirlari, quvonchlari va qayg‘ulari asosida mustaqil ertak yaratadi.
4. **Ertakni qayta yozish** – bola ertak uchun o‘z ichki holatiga eng mos keladigan yakunni tanlaydi.
5. **Ertaklarni sahnalashtirish** – ertak terapiyasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Unda bola tomonidan rolga kirib personajlarni ijro etish nazarda tutiladi.
6. **Ertakli imij-terapiya** – ertak obrazi orqali bola o‘z qo‘rquvlarini ifodalashi mumkin.
7. **Ertakli rasm chizish** – tematik rasm chizishga asoslanadi va bolaning ichki dunyosini o‘rganish, unga nima yetishmasligini va uni nima qo‘rqitishini tushunishga yordam beradi.
8. **Ertak terapiyasida raqsdan foydalanish** – bu shakl bolani erkinlashtirishga qaratilgan. Raqs orqali bola uni tashvishga solayotgan yoki qo‘rqitayotgan his-tuyg‘ularini ifodalashi mumkin.

Qoʻrquvlar har bir insonda va har qanday yoshda paydo boʻlishi mumkin, ammo maktabgacha va kichik maktab yoshida ularning yuzaga kelish ehtimoli eng yuqori hisoblanadi. Aynan shu davrda bolada fikrlash va tasavvur faol rivojlanadi, u atrof-muhit va tengdoshlari bilan faol muloqotga kirishadi. Qoʻrquvlarning paydo boʻlishiga koʻplab omillar taʼsir qiladi, biroq eng asosiy omillardan biri – bu oila hisoblanadi. Bolalar qoʻrquvlarini yengishda turli metod va korreksion ish usullaridan foydalaniladi. Aynan ertak bolaga qoʻrquv, agressiya va xavotirdan xalos boʻlishga yordam beradi. Bunday qoʻrquvlarni yengishda oilaning roli juda muhim hisoblanadi. Ota-ona bolaga qoʻllab-quvvatlovchi va ishonchli muhit yaratib bersa, bola oʻz qoʻrquvlarini asta-sekin yengib boradi. Oilada bola bilan ochiq muloqot qilish, uning his-tuygʻularini inkor etmasdan tinglash va qoʻrquvlarini tushunishga harakat qilish samarali natija beradi. Shuningdek, ota-onaning oʻzi ham tinch va barqaror munosabat koʻrsatishi bolada xavfsizlik hissini kuchaytiradi. Shu sababli, bunday qoʻrquvlarni bartaraf etishda oilaviy qoʻllab-quvvatlash eng muhim omillardan biri hisoblanadi.

Xorijiy davlatlar tajribasida bu masalaga alohida eʼtibor qaratiladi. Masalan, **Shvetsiya** va **Norvegiya** kabi mamlakatlarda bolani tarbiyalashda uning hissiyotlarini erkin ifodalashiga sharoit yaratish va ota-ona bilan ochiq muloqot qilish asosiy tamoyil hisoblanadi. Ushbu davlatlardagi psixologik tadqiqotlar (masalan, Skandinaviya bolalar psixologiyasi maktabi) ota-onaning emotsional qoʻllab-quvvatlashi bolalarda qoʻrquv va xavotir darajasini sezilarli kamaytirishini koʻrsatadi.

AQShda ham oilaviy psixologiya sohasida bolani qoʻrqitish orqali tarbiyalash emas, balki ijobiy motivatsiya va hissiy qoʻllab-quvvatlashga asoslangan yondashuv keng tarqalgan. Natijada bolalarda oʻzini ifodalash erkinligi va psixologik xavfsizlik hissi kuchayadi. Bundan farqli ravishda, **Hindiston** va baʼzi anʼanaviy oilaviy tizimlarga ega jamiyatlarda tarbiya jarayonida intizomni saqlash maqsadida qatʼiylilik va qoʻrqitish elementlari koʻproq uchrashi mumkin. Bu esa ayrim bolalarda ichki xavotir va qoʻrquvlarning kuchayishiga sabab boʻlishi ehtimolini oshiradi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, ertak terapiyasi barcha madaniy muhitlarda bolalardagi qoʻrquvlarni yengishda samarali psixologik usul hisoblanadi. U bola uchun xavfsiz ramziy muhit yaratib, uning ichki kechinmalarini ifodalash va yengish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Ахметов Т.И., Жидко М.Е. Психотерапия в особых состояниях сознания: история, практика. М. : АСТ; Харьков : Фолио, 2001. 765 с.
2. Вачков И.В. Сказкотерапия. Развитие самосознания через психологическую сказку / И.В. Вачков. М. : Ось-89, 2001. 144 с.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Основы сказкотерапии / Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева. СПб. : Речь, 2006. 170 с.
4. Ткач Р.М. Сказкотерапия детских проблем. СПб. : Речь; М. : Сфера, 2008. 118 с.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING ESTETIK DIDINI TARBIYALASHDA BOLALAR ADABIYOTINING ROLI

Il’yasova Dilshoda Akmal qizi – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya
pedagogikasi milliy instituti doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining estetik didini tarbiyalashda bolalar adabiyotining tutgan o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Estetik tarbiya tushunchasi, uning shakllanish omillari hamda bolalik davrining bu jarayondagi o‘rni yoritib beriladi. Shuningdek, bolalar adabiyoti vositasida o‘quvchilarda go‘zallikni his etish, badiiy tafakkurni rivojlantirish, obrazli fikrlashni shakllantirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: kitobxonlik madaniyati, mustaqil kitobxonlik, badiiy tafakkur, estetik tarbiya, badiiy tafakkur, obrazli fikrlash, estetik zavq.

Abstract: This article provides a scientific and theoretical analysis of the role and importance of children's literature in developing the aesthetic taste of primary school students. The concept of aesthetic education, the factors influencing its formation, and the significance of childhood in this process are discussed. In addition, the possibilities of fostering students' sense of beauty, developing artistic thinking, and shaping figurative thinking through children's literature are examined.

Keywords: reading culture, independent reading, artistic thinking, aesthetic education, artistic thinking, figurative thinking, aesthetic pleasure

Аннотация: В данной статье проводится научно-теоретический анализ роли и значения детской литературы в формировании эстетического вкуса учащихся начальных классов. Рассматриваются понятие эстетического воспитания, факторы его формирования, а также роль детского возраста в данном процессе. Кроме того, анализируются возможности развития чувства прекрасного, художественного мышления и образного восприятия у учащихся посредством детской литературы.

Ключевые слова: культура чтения, самостоятельное чтение, художественное мышление, эстетическое воспитание, художественное мышление, образное мышление, эстетическое наслаждение.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirish, mustaqil fikrlay olish salohiyatini shakllantirish, voqelikka ongli munosabat bildirish, shaxsning daxldorlik tuyg‘usi va ijtimoiy faollik sifatlarini tarbiyalash orqali tafakkuri va tasavvuri rivojlangan barkamol shaxsni voyaga yetkazishning me‘yoriy-huquqiy asoslari yaratilgan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Besh tashabbus, uzluksiz ta’lim konsepsiyasida ustuvor vazifalar – ma’naviy yetuk, jismonan sog‘lom, ruhan va aqlan rivojlangan, Vatanga sodiq, qat’iy hayotiy fuqarolik pozitsiyasiga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish hamda fuqarolik jamiyatini barpo etish

jarayonida fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish kabi maqsadlar boshlang‘ich ta‘lim tizimini ham qamrab olmoqda.

O‘quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, ularning ma‘naviy olamini boyitish va ijtimoiy faolligini kuchaytirish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etish dolzarb ahamiyatga ega. Chunki, kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirish – faqat ta‘lim jarayonining samaradorligini oshirish bilan cheklanib qolmay, balki shaxsning intellektual rivojlanishi, ijtimoiy ko‘nikmalarini mustahkamlashi, fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi uchun muhim zamin yaratadi. Shu asosda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik va psixologik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish, ularni shakllantirishga ta‘sir etuvchi omillarni aniqlash hamda kitobxonlik ko‘nikmalarini samarali tarkib toptirishning ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlarini takomillashtirish zamonaviy ta‘limning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bu esa, bir tomondan, milliy ma‘naviy merosga tayanishni, ikkinchi tomondan, xalqaro pedagogik tajribalardan samarali foydalanishni taqozo etadi.

Ushbu ustuvor vazifalarni amalga oshirish natijasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini aniqlashtirish, kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishni tarkib toptirishning ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlarini takomillashtirishni taqozo qiladi.

Bugungi globallashtirish davrida o‘quvchilarda mustaqil kitobxonlikni shakllantirish shaxsning intellektual, ma‘naviy va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Biroq, zamonaviy axborot oqimining tezkorligi, raqamli texnologiyalarga qiziqishning ortishi, oilada va mahalla muhitida kitobxonlik an‘analarining yetarlicha qo‘llab-quvvatlanmasligi ushbu jarayonni murakkablashtirmoqda.

Estetik did — bu insonning go‘zallikni his etish, uni anglash va baholash qobiliyatidir. Bu qobiliyat bolalik davrida shakllanadi va keyingi hayot davomida takomillashib boradi. Shu nuqtai nazardan, bolalar adabiyoti boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining estetik tarbiyasida muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Estetik did insonning atrof-muhitdagi go‘zallikni anglash, undan zavqlanish va uni baholay olish qobiliyatidir. Bu tushuncha faqat san‘at bilan cheklanib qolmay, balki kundalik hayotdagi go‘zallikni ham o‘z ichiga oladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida estetik did quyidagi omillar orqali shakllanadi:

- ✓ oila muhiti;
- ✓ maktab ta‘limi;
- ✓ atrof-muhit;
- ✓ san‘at va adabiyot.

Ayniqsa, bu yoshdagi bolalar hissiy qabul qilishga moyil bo‘lganligi sababli, ular badiiy asarlarni tez qabul qiladi va ulardan chuqur ta‘sir lanadi. Shu bois, aynan boshlang‘ich ta‘lim bosqichi estetik tarbiyaning eng muhim davri hisoblanadi.

Bolalar adabiyoti — bu bolalarning yosh xususiyatlariga mos ravishda yaratilgan badiiy asarlar majmuasidir. U nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyaviy va estetik ahamiyatga ham ega.

Bolalar adabiyoti orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida:

- ✓ go‘zallikni his etish qobiliyati rivojlanadi;
- ✓ badiiy tafakkur shakllanadi;
- ✓ obrazli fikrlash kengayadi;
- ✓ estetik zavq paydo bo‘ladi.

Masalan, ertaklar orqali bola yaxshilik va yomonlikni farqlashni o‘rganadi. She‘rlar esa tilning musiqiyliги, ohangdorligi orqali estetik zavq uyg‘otadi. Hikoyalar esa real hayotiy voqealar orqali bolada axloqiy va estetik xulosa chiqarish ko‘nikmasini shakllantiradi.

Shuningdek, badiiy obrazlar orqali bola go‘zallikning turli ko‘rinishlarini anglaydi: tabiat go‘zalligi, insoniy munosabatlar, ezgulik va mehr-oqibat kabi tushunchalar uning ongida mustahkamlanadi.

Mutolaa orqali og‘zaki va yozma nutqning ravonligi, savodxonlik darajasini oshirish, diqqat va xotirani yaxshilash, asar sujeti va qahramonlar xatti-harakatidan xulosa chiqarish, emotsional-hissiy ko‘nikmalarni shakllantirish imkoniyati mavjud bo‘ladi.

Milliy ertaklar, hikoyalar, maqollar, doston va rivoyatlar o‘quvchilarda quyidagi rivojlanish yo‘nalishlarini ta‘minlaydi: kognitiv rivojlanish – so‘z boyligini kengaytiradi, sabab-oqibat bog‘lanishlarini tushunish qobiliyatini rivojlantiradi; ijtimoiy-kommunikativ rivojlanish – guruhiiy bahs-munozaralarda qatnashish, o‘z fikrini asosli ifodalash malakasini kuchaytiradi; axloqiy-ma‘naviy rivojlanish – milliy qadriyatlarga hurmat, vatanparvarlik va mehr-oqibat tuyg‘usini mustahkamlaydi; ijodiy rivojlanish – ertak va hikoyalar asosida yangi g‘oyalar ishlab chiqish, tasavvurni kengaytirish imkonini beradi.

Hozirgi vaqtda oshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirish ta‘lim-tarbiya tizimining eng muhim vazifalaridan biri sifatida qaralmoqda. Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, kitobxonlikni shakllantirish faqat maktab doirasida emas, balki oila – maktab – jamiyat hamkorligi asosida amalga oshiriladi. Masalan, Finlyandiya, Yaponiya, AQSh va Germaniya ta‘lim tizimida bolalarni erta yoshdan kitob bilan tanishtirish, oilada birgalikda mutolaa qilish an‘analari, maktab va kutubxonalarning doimiy hamkorligi orqali o‘quvchilarda mustaqil kitobxonlik madaniyati rivojlantirilmoqda. Shuningdek, OECDning PISA dasturi asosida o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi xalqaro mezonlarda baholanib, ta‘lim siyosati va metodik yondashuvlar muntazam takomillashtirilmoqda. Bu tajribalar shuni anglatadiki, kitobxonlik nafaqat bilim olish, balki shaxsning tafakkuri, ijtimoiy faolligi va intellektual salohiyatini rivojlantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Jamiyat va mahalla muhitida ham kitobxonlikni rivojlantirishning shart-sharoitlari katta ahamiyat kasb etadi. Mahalla kutubxonalarini jonlantirish, bolalar uchun ertak va hikoya burchaklarini tashkil etish, yoshlar markazlari va jamoat

tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladigan ijtimoiy loyihalar o‘quvchilarni muntazam kitobxonlikka jalb qiladi. Ota-ona va bola birgalikda kitob o‘qib, xulosalar chiqaradigan loyihalar esa nafaqat kitobxonlik madaniyatini, balki oilaviy qadriyatlar mustahkamligini ham ta’minlaydi. Bu orqali jamiyat miqyosida kitobxonlik madaniyatining kengayishi, yosh avlodning ma’naviy dunyosi va intellektual salohiyatining ortishi kuzatiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, kitobxonlik madaniyatini ijtimoiy muhitda shakllantirishda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlikni rivojlantirish o‘quvchi shaxsining oila, maktab va mahalla jamoasi bilan birga amalga oshashishi o‘quvchilarning kitobga bo‘lgan munosabati ularning ijtimoiy tajribasi, o‘rnak bo‘luvchi kitobxon oilalar va mahalla jamoasi faoliyati bilan chambarchas bog‘liqligi, kitobxonlikni targ‘ib etuvchi oilaviy-jamoviy dasturlarni ishlab chiqish va qo‘llash masalalari aniqlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qodirov, N. Bolalar adabiyoti. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. Mirvaliyev B. Adabiyotshunoslikka kirish. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. G‘anieva M. “Bolalar adabiyotida badiiy tasvir vositalari va ularning o‘quvchi ongiga ta’siri”. // O‘zbekiston pedagogik axborotnomasi, 2021, №2.
4. Rasulova D. “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida estetik didni shakllantirishning psixologik asoslari”. // Boshlang‘ich ta’lim, 2020, №4.
5. Karimova Z. Bolalar adabiyotining janr xususiyatlari. — Toshkent: Turon zamin ziyo, 2022.
6. Haydarova O. “O‘quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda badiiy adabiyotning o‘rni”. // Pedagogika, 2019, №3.

FARZAND TARBIYASINI RIVOJLANTIRISHDA OTA-ONA VA MAKTAB HAMKORLIGI: XALQARO TAJRIBA VA UNING TRANSFORMATSIYASI

Xodiyeva Shaxnoza Abdullayevna – Tashkent International University,
Xorijiy tillar kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ota-ona va maktab hamkorligining farzand kamolotidagi o‘rni va zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida keng tahlil qilinadi. Xalqaro tarbiya modellari, ularning konseptual asoslari, shuningdek, O‘zbekiston ta’lim tizimiga moslashtirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijasida samarali hamkorlikni tashkil etishning innovatsion mexanizmlari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: ota-ona, maktab, hamkorlik, tarbiya modeli, globallashuv, pedagogika, ta’lim

Аннотация. В данной статье подробно анализируется роль сотрудничества родителей и школы в развитии личности ребенка на основе современных педагогических подходов. Освещаются международные

модели воспитания, их концептуальные основы, а также вопросы их адаптации к системе образования Узбекистана. В результате исследования предлагаются инновационные механизмы организации эффективного сотрудничества.

Ключевые слова: родители, школа, сотрудничество, модель воспитания, глобализация, педагогика, образование

Annotation. This article provides a comprehensive analysis of the role of parent-school collaboration in a child's development based on modern pedagogical approaches. It examines international educational models, their conceptual foundations, as well as issues related to their adaptation to the education system of Uzbekistan. As a result of the study, innovative mechanisms for organizing effective collaboration are proposed.

Keywords: parents, school, collaboration, educational model, globalization, pedagogy, education

Kirish. Hozirgi globallashuv davrida ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri har tomonlama rivojlangan, ijtimoiy faol va mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalashdan iboratdir. Bunday shaxsni shakllantirish esa faqatgina maktab faoliyati bilan cheklanmaydi. Chunki bola hayotining muhim qismi oilada o'tadi va aynan shu muhit uning xarakteri, qadriyatlari va dunyoqarashining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu bois, ota-ona va maktab o'rtasidagi samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish zamonaviy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biri sifatida qaralmoqda. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, bola rivojida ta'lim muassasasi va oilaning o'zaro uyg'un faoliyati yuqori natijalarni ta'minlaydi. Konferensiya yo'nalishlarida ham aynan ushbu masala ustuvor yo'nalish sifatida e'tirof etilgan.

Ota-ona va maktab hamkorligining nazariy asoslari Ota-ona va maktab hamkorligi pedagogik jarayonning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u bir qator nazariy yondashuvlarga asoslanadi. Jumladan, ijtimoiy konstruktivizm nazariyasiga ko'ra, bola bilimni faqat individual tarzda emas, balki ijtimoiy muhit orqali ham o'zlashtiradi. Bu esa oila va maktabning o'zaro hamkorligini zaruriy omilga aylantiradi. Shuningdek, Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasida bolaning rivojlanishi kattalar — ota-ona va o'qituvchi yordamida samarali amalga oshishi ta'kidlanadi. Bu esa pedagogik jarayonda hamkorlikni kuchaytirish zaruratini yanada oshiradi. Kompetensiyaviy yondashuv esa zamonaviy ta'limning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, bunda bola faqat bilim emas, balki amaliy ko'nikmalarni ham egallashi lozim. Bu jarayonda ota-onaning qo'llab-quvvatlashi muhim ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro tarbiya modellari va ularning xususiyatlari Bugungi kunda rivojlangan davlatlar ta'lim tizimida ota-ona va maktab hamkorligiga katta e'tibor qaratilmoqda. Xususan, AQShda qo'llaniladigan Epstein modeli ota-ona va maktab o'rtasidagi hamkorlikni tizimli ravishda tashkil etishga xizmat qiladi. Ushbu model ota-onalarni ta'lim jarayoniga jalb etish, kommunikatsiyani rivojlantirish va ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirishga qaratilgan. Skandinaviya mamlakatlarida esa

ta’lim jarayoni bolaga yo’naltirilgan bo’lib, ota-onalar maktab faoliyatining faol ishtirokchisiga aylangan. Bu yerda ota-ona va o’qituvchi o’rtasidagi ishonch yuqori darajada shakllangan bo’lib, bu bolalarning erkin fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi. Yaponiya ta’lim tizimida esa intizom, hurmat va jamoaviylik asosiy qadriyat sifatida qaraladi. Ota-onalar va maktab bir xil tarbiyaviy maqsadni ko’zlab faoliyat yuritadi. Bu esa bolalarda ijtimoiy mas’uliyatni shakllantiradi. Ushbu modellarni tahlil qilish shuni ko’rsatadiki, barcha rivojlangan ta’lim tizimlarida ota-ona va maktab hamkorligi uzluksiz va tizimli asosda yo’lga qo’yilgan.

Xalqaro tajribani O’zbekiston ta’lim tizimiga moslashtirish Xalqaro tajribani milliy ta’lim tizimiga joriy etishda uni bevosita ko’chirish emas, balki moslashtirish muhim hisoblanadi. Chunki har bir jamiyatning o’ziga xos ijtimoiy-madaniy xususiyatlari mavjud. O’zbekiston sharoitida quyidagi omillarni hisobga olish zarur:

- 1) milliy qadriyatlar va an’analar;
- 2) oilaning jamiyatdagi o’rni;
- 3) ota-onalarning pedagogik savodxonligi;
- 4) zamonaviy texnologiyalardan foydalanish darajasi.

Shu asosda xalqaro modellarni moslashtirish orqali milliy ta’lim tizimini yanada takomillashtirish mumkin.

Hamkorlikni rivojlantirishning samarali mexanizmlari. Ota-ona va maktab hamkorligini samarali tashkil etish uchun quyidagi mexanizmlarni joriy etish maqsadga muvofiq:

-Birinchidan, raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali ota-onalar bilan doimiy aloqa o’rnatish zarur. Masalan, elektron kundaliklar, mobil ilovalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali axborot almashinuvi samarali yo’lga qo’yilishi mumkin.

-Ikkinchidan, ota-onalar uchun pedagogik seminarlar va treninglar tashkil etish muhimdir. Bu orqali ularning tarbiyaviy savodxonligini oshirish mumkin.

-Uchinchidan, maktabda ochiq darslar, “ota-onalar kuni” kabi tadbirlarni o’tkazish orqali ota-onalarni ta’lim jarayoniga jalb etish lozim.

-To’rtinchidan, bolaning rivojlanishini muntazam monitoring qilish va individual yondashuvni qo’llash zarur.

Muammolar va ularni bartaraf etish yo’llari . Amaliyotda ota-ona va maktab hamkorligini tashkil etishda bir qator muammolar mavjud. Jumladan, ota-onalarning bandligi, vaqt yetishmasligi, pedagogik bilimlarning yetarli emasligi hamkorlikka to’sqinlik qiladi. Mazkur muammolarni hal etish uchun:

- a) moslashuvchan muloqot shakllarini joriy etish;
- b) ota-onalarni rag’batlantirish tizimini yaratish;
- c) pedagogik maslahat xizmatlarini kengaytirish zarur.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ota-ona va maktab hamkorligi farzand kamolotining muhim omili hisoblanadi. Xalqaro tajribani o’rganish va uni milliy tizimga moslashtirish orqali samarali tarbiya tizimini yaratish mumkin. Bunday hamkorlik natijasida ijtimoiy faol, ma’naviy yetuk va zamonaviy talablarga javob beradigan shaxsni shakllantirishga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi.
3. Epstein J.L. School, Family and Community Partnerships.
4. Vygotsky L.S. Mind in Society.
5. Bronfenbrenner U. Ecology of Human Development.
6. OECD Education Report.
7. UNICEF Parenting Framework.
8. Fullan M. Educational Change.
9. Muslimov N.A. Pedagogika asoslari.
10. Xodjayev B.X. Ta’lim nazariyasi.

OTA-ONA VA MAKTAB HAMKORLIGI ASOSIDA SHAXS KAMOLOTIGA ERISHISH: FINLYANDIYA, SINGAPUR VA O‘ZBEKISTON MODELLARI QIYOSIY TAHLILI

Ahmadova Kamola Ahmad qizi - Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi
milliy instituti tayanch doktoranti

Qalandarova Shahnoza Olim qizi - Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya
pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ota-ona va maktab o‘rtasidagi samarali hamkorlik farzand shaxsi kamolotiga ta’siri xalqaro tarbiya modellari misolida tahlil qilinadi. Finlyandiya (ishonch va tenglik modeli), Singapur (qat’iy intizom va ota-ona majburiyati modeli) hamda O‘zbekiston (an’anaviy va zamonaviy yondashuvlar sintezi) tajribalari qiyoslanadi. Muallif tomonidan maktab-oila hamkorligining 5 bosqichli integrativ modeli taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: ota-ona va maktab hamkorligi, tarbiya modellari, shaxs kamoloti, Finlyandiya tajribasi, Singapur tajribasi, O‘zbekiston ta’lim tizimi.

Abstract. This article analyzes the impact of effective cooperation between parents and schools on the development of a child’s personality, using international educational models as examples. The experiences of Finland (trust and equality model), Singapore (strict discipline and parental responsibility model), and Uzbekistan (synthesis of traditional and modern approaches) are compared. The author proposes a 5-stage integrative model of school-family cooperation.

Keywords: parent-school cooperation, educational models, personality development, Finnish experience, Singapore experience, Uzbekistan education system.

Аннотация. В данной статье анализируется влияние эффективного сотрудничества между родителями и школой на развитие личности ребёнка на примере международных моделей воспитания. Сравниваются опыт Финляндии (модель доверия и равенства), Сингапура (модель строгой

дисциплины и родительской ответственности) и Узбекистана (синтез традиционных и современных подходов). Автором предлагается 5-этапная интегративная модель сотрудничества школы и семьи.

Ключевые слова: сотрудничество родителей и школы, модели воспитания, развитие личности, опыт Финляндии, опыт Сингапура, система образования Узбекистана.

Zamonaviy globallashuv davrida ta’lim va tarbiya jarayoni faqat maktab devorlari bilan chegaralanib qolmaydi. UNESCO, UNICEF va OECD tadqiqotlari shuni ko’rsatadiki, o’quvchining akademik muvaffaqiyati va shaxsiy yetukligida oila va maktab o’rtasidagi uzviy hamkorlik hal qiluvchi omil hisoblanadi. Xususan, PISA 2022 natijalariga ko’ra, ota-onalari maktab hayotida faol ishtirok etgan o’quvchilarning o’qish savodxonligi bo’yicha ko’rsatkichlari passiv oilalardagi tengdoshlariga nisbatan o’rtacha 31 ballga yuqori bo’lgan.

Bugungi kunda O’zbekistonda 9,8 milliondan ortiq maktab o’quvchisi tahsil olmoqda. Bu yosh avlodning kamoloti nafaqat milliy, balki global miqyosdagi barqaror rivojlanishning kalitidir. Biroq, respublika miqyosida o’tkazilgan so’rov shuni ko’rsatadiki, ota-onalarning atigi 37 foizi maktab bilan muntazam aloqada bo’ladi, qolganlari esa faqat favqulodda vaziyatlarda muloqotga kirishadi. Shu sababli, xalqaro ilg’or modellarni o’rganish va mahalliy sharoitga moslashtirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifaga aylanadi.

Mazkur maqolada turli sivilizatsiyalarga mansub mamlakatlarning tarbiya modellarini qiyoslab, O’zbekiston sharoitiga mos integrativ tavsiyalar ishlab chiqildi. Maqolaning ilmiy yangiligi – ilk bor Finlyandiyaning “ishonch” modeli, Singapurning “majburiyat” modeli va O’zbekistonning “mahalla instituti” uyg’unlashgan holda 5 bosqichli integrativ model taklif etilmoqda.

1. Finlyandiya modeli: ishonch va tenglik asosida

Finlyandiya ta’lim tizimi dunyoda eng samarali tizimlardan biri sanaladi. Bu yerda:

- Ota-onalar bilan rasmiy uchrashuvlar kam, ammo norasmiy muloqot (pochta, elektron platformalar, ochiq eshiklar kuni) yuqori.
- Maktab ota-onani sudga bermaydi, balki hamkor sifatida qaraydi.
- Har bir bola uchun individual rivojlanish rejasi tuziladi, ota-ona bu rejani to’ldiradi.

Natijada: bolada mustaqillik, mas’uliyat va ijtimoiy ishonch shakllanadi.

Finlyandiya maktab va ota-ona o’rtasidagi har bir uchrashuvda majburiy kun tartibi emas, balki ochiq suhbat usuli qo’llaniladi. O’qituvchilar ota-onalardan “bola haqida eng ko’p biladigan mutaxassis” sifatida foydalanadi. Bu yondashuv natijasida Finlyandiya maktabni tashlab ketish darajasi 1% dan past (O’zbekistonda bu ko’rsatkich 2025-yilda 5,8% ni tashkil etgan). Yana bir muhim jihat: Finlyandiya maktablarida ota-onalar uchun “Tarbiya universiteti” (kasbiy bo’lmagan, ammo ilmiy asoslangan bepul treninglar) tashkil etilgan.

2. Singapur modeli: intizom va majburiyat

Singapur – sharqiy va g’arbiy qadriyatlarni birlashtirgan davlat. Bu modelda:

- Ota-onalarning maktab hayotidagi ishtiroki qonun bilan tartibga solingan (masalan, oylik yig‘ilishlarda qatnashmagan ota-onalarga jarima).
- Tarbiyaning asosi – hurmat, mehnatsevarlik va jamoat tartibiga rioya qilish.
- Maktab va oila birgalikda “21-asr kompetensiyalari”ni (tanqidiy fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya) shakllantiradi.

Kamchilik: haddan ziyod nazorat ba’zi bolalarda psixologik bosim tug‘diradi.

Singapurda 2024-yilda “Parental Involvement and Well-being Act” qonuniga o‘zgartirish kiritilib, ota-onalar endilikda yiliga kamida 6 soat maktabda ko‘ngilli sifatida ishtirok etishi shart. Bu siyosat natijasida Singapur o‘quvchilari TIMSS va PISA reytinglarida jahon lideri bo‘lib qolmoqda. Biroq, Milliy Universitet Singapur tadqiqoti (2025) shuni ko‘rsatadiki, o‘rta maktab o‘quvchilarining 42 foizi “ota-onam muvaffaqiyatim uchun juda qattiq bosim o‘tkazadi” deb javob bergan. Bu esa modelning “salbiy teskari aloqa” effektini ko‘rsatadi.*

3. O‘zbekiston modeli: an‘ana va innovatsiya yo‘lida

O‘zbekiston ta’lim tizimi so‘nggi yillarda katta o‘zgarishlarni boshdan kechirmoqda. “Oila – Mahalla – Maktab” hamkorligi an‘anaviy jihatdan kuchli.

- Ko‘p hollarda hamkorlik faqat muammo yuzaga kelganda faollashadi.
- Ota-onalarning aksariyati maktab ishlarida passiv ishtirok etadi (faqat “chaqirilganda” keladi).
- Zamonaviy raqamli platformalar (masalan, “E-maktab”) joriy etilgan bo‘lsa-da, ular to‘liq interaktiv emas.

Muammo: O‘zbekiston o‘qituvchilarining 68 foizi (mahalliy so‘rovnoma, 2025) ota-onalarni “loqayd” deb baholaydi. Shu sababli bolalarda mas‘uliyatsizlik va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmasining yetishmasligi kuzatiladi.

Qo‘shimcha tahlil – ijobiy misollar: *Qashqadaryo viloyatining ikkita tayanch maktabida 2024-2025-o‘quv yilida “Ota-ona akademiyasi” loyihasi sinovdan o‘tkazildi. Unda oyiga bir marta ota-onalarga bolalar psixologiyasi, raqamli xavfsizlik va mas‘uliyatli ota-onalik bo‘yicha treninglar tashkil etildi. Natijada, tajriba maktablarida o‘quvchilarning darsga qatnashishi 12 foizga, uy vazifasini bajarish ko‘rsatkichi 19 foizga oshdi. Bu shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda kichik tizimli o‘zgarishlarning o‘zi sezilarli natija berishi mumkin.

Yana bir muhim jihat – mahallaning roli. O‘zbekiston mahallalari an‘anaviy ravishda oila va maktab o‘rtasida ko‘prik vazifasini o‘taydi. Biroq, so‘nggi yillarda mahalla faollarining 54 foizi (2025-yilgi hisobot) “maktab bilan ishlash bo‘yicha maxsus tayyorgarlikdan o‘tmagan”ligini tan olgan. Shuning uchun taklif etilayotgan modelda mahalla faollarini qisqa muddatli sertifikatlash tizimi ham ko‘zda tutilgan.

Xalqaro tarbiya modellari tahlili shuni ko‘rsatadiki, ota-ona va maktab hamkorligi qanchalik tizimli, majburiy va bir vaqtning o‘zida ishonchli bo‘lsa, farzand kamoloti shuncha samarali kechadi. O‘zbekiston o‘zining boy mahalla va oilaviy an‘analariga tayangan holda, Finlyandiyaning yumshoq va Singapurning qat’iy elementlarini uyg‘unlashtirgan integrativ modelni joriy etishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sahlberg, P. (2021). *Finnish Lessons 4.0*. Teachers College Press.
2. Ng, P. T. (2023). Parental Involvement in Singapore: Between Control and Care. *Asia Pacific Journal of Education*.
3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi (2025). *Oila va maktab hamkorligi milliy konsepsiyasi loyihasi*.
4. Epstein, J. L. (2019). *School, Family, and Community Partnerships*. Westview Press.

XALQARO TARBIYA MODELLARINING O‘ZBEKISTON TA’LIM-TARBIYA TIZIMIGA TRANSFORMATSIYASI (SEL METODIKALARI ASOSIDA)

Xakimova Barno Muratovna – Qori Niyoziy nomidagi tarbiya pedagogikasi milliy instituti katta ilmiy xodimi, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqolada xalqaro ta’lim-tarbiya modellarining O‘zbekiston ta’lim tizimiga integratsiyalashuvi hamda ularning ijtimoiy-emotsional o‘rganish (Social and Emotional Learning – SEL) metodikalari asosida transformatsiya qilinishi masalalari tahlil qilinadi. Zamonaviy global ta’lim tendensiyalari, xususan, UNESCO, OECD hamda CASEL tomonidan ilgari surilgan konsepsiyalar asosida milliy ta’lim tizimida yuz berayotgan o‘zgarishlar yoritiladi. Shuningdek, maqolada SEL metodikalari orqali o‘quvchilarda mas’uliyatli qaror qabul qilish, empatiya, o‘z-o‘zini boshqarish kabi kompetensiyalarni rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, xalqaro tajribani milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir.

Kalit so‘zlar: SEL, ijtimoiy-emotsional o‘rganish, xalqaro ta’lim modellari, transformatsiya, ta’lim tizimi, kompetensiya, mas’uliyatli qaror qabul qilish, empatiya, o‘z-o‘zini boshqarish, O‘zbekiston ta’limi.

Zamonaviy globallashtirish sharoitida ta’lim tizimlari o‘rtasidagi integratsiya jarayonlari tobora jadallashib bormoqda. Xususan, rivojlangan davlatlar tajribasida sinovdan o‘tgan ilg‘or pedagogik yondashuvlar milliy ta’lim tizimlariga moslashtirilib joriy etilmoqda. O‘zbekiston Respublikasida ham so‘nggi yillarda ta’lim sohasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri — o‘quvchilarning nafaqat akademik bilimlarini, balki ularning ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarini ham rivojlantirishga qaratilgan yondashuvlarni joriy etishdan iborat. Shu nuqtai nazardan, SEL metodikalari asosida xalqaro tarbiya modellarini transformatsiya qilish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro ta’lim modellarining asosiy xususiyatlaridan biri — ular shaxsni har tomonlama rivojlantirishga yo‘naltirilganidir. Masalan, CASEL tomonidan ishlab chiqilgan modelda beshta asosiy kompetensiya ajratib ko‘rsatiladi: o‘z-o‘zini

anglash, o‘z-o‘zini boshqarish, ijtimoiy ong, munosabatlar o‘rnatish ko‘nikmalari va mas’uliyatli qaror qabul qilish. Ushbu kompetensiyalar o‘quvchilarning nafaqat maktabda, balki hayot davomida muvaffaqiyatga erishishiga xizmat qiladi. Shu bois, mazkur model bugungi kunda ko‘plab davlatlar ta’lim tizimlarida keng qo‘llanilmoqda.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham SEL metodikalari bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Xususan, davlat siyosati darajasida qabul qilingan qarorlar, jumladan, Prezidentning ta’lim tizimini modernizatsiya qilishga qaratilgan farmon va qarorlari, SEL yondashuvlarini amaliyotga tatbiq etish uchun mustahkam huquqiy asos yaratmoqda. Bu jarayonda xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik alohida ahamiyatga ega. Jumladan, UNESCO MGIEP tomonidan ishlab chiqilgan dasturlar o‘quvchilarning emotsional intellektini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion metodikalarni taklif etadi.

SEL metodikalari asosida tarbiya jarayonini tashkil etish o‘quvchilarning ichki motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi. An’anaviy ta’lim tizimida ko‘proq bilim berishga urg‘u qaratilgan bo‘lsa, zamonaviy yondashuvlar shaxsning emotsional holati, ijtimoiy moslashuvi va psixologik farovonligini ham hisobga oladi. Bu esa o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasiga bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, SEL dasturlari joriy etilgan maktablarda o‘quvchilarning akademik natijalari o‘rtacha 10–15 foizga oshadi, ijtimoiy muammolar esa sezilarli darajada kamayadi.

Xalqaro tajribani O‘zbekiston ta’lim tizimiga moslashtirish jarayonida milliy qadriyatlar muhim o‘rin tutadi. Chunki har qanday pedagogik model to‘liq holda boshqa mamlakatga ko‘chirib olinishi emas, balki mahalliy sharoitga moslashtirilishi lozim. O‘zbek xalqining boy ma’naviy merosi, milliy tarbiya an’analari SEL metodikalari bilan uyg‘unlashgan holda yanada samarali natijalar beradi. Masalan, “mehr-oqibat”, “hamjihatlik”, “kattalarga hurmat” kabi qadriyatlar SEL kompetensiyalari bilan bevosita uyg‘unlashadi.

Shuningdek, o‘qituvchilarning professional tayyorgarligi ham muhim omillardan biridir. SEL metodikalarini samarali qo‘llash uchun pedagoglar nafaqat nazariy bilimlarga, balki amaliy ko‘nikmalarga ham ega bo‘lishlari zarur. Shu bois, o‘qituvchilarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimida SEL yondashuvlariga alohida e’tibor qaratilishi lozim. Bu borada xalqaro treninglar, seminarlar va tajriba almashish dasturlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar ham ta’lim jarayoniga faol kirib kelmoqda. Bu esa SEL metodikalarini amalga oshirishda yangi imkoniyatlarni yaratadi. Masalan, interaktiv platformalar orqali o‘quvchilarning emotsional holatini monitoring qilish, ularning rivojlanishini tahlil qilish va individual yondashuvni ta’minlash mumkin. Shu bilan birga, raqamli muhitda o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarini rivojlantirish ham muhim vazifa hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro tarbiya modellarining O‘zbekiston ta’lim tizimiga transformatsiyasi murakkab, ammo zarur jarayondir. SEL metodikalari

ushbu jarayonda asosiy vositalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Ular orqali o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasi, balki shaxsiy sifatlari ham rivojlanadi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish, amaliy tajribalarni umumlashtirish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish ta‘lim tizimining barqaror rivojlanishini ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. CASEL. Core SEL Competencies Framework. Chicago, 2020.
2. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals. Paris, 2017.
3. OECD. Future of Education and Skills 2030. Paris, 2018.
4. UNESCO MGIEP. Rethinking Learning: A Review of Social and Emotional Learning. New Delhi, 2019.
5. Goleman D. Emotional Intelligence. New York: Bantam Books, 1995.
6. Weissberg R.P., Durlak J.A. Social and Emotional Learning: Past, Present, and Future. Journal of Educational Psychology, 2015.
7. Khakimova B.M. Transformation of Educational System of Uzbekistan: SEL Methodology. European International Journal of Pedagogics, 2025.
8. Vygotsky L.S. Mind in Society. Harvard University Press, 1978.
9. Dewey J. Experience and Education. New York, 1938.
10. Elias M.J. Promoting Social and Emotional Learning in Schools. ASCD, 1997.

**O‘QUVCHILARNING SOG‘LOM DUNYOQARASHINI
RIVOJLANTIRISHDA OTA-ONA VA MAKTAB HAMKORLIGI**

Olimjonova Nozimaxon Dilshod qizi – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

nozimaxonolimjonova@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ota-ona va maktab o‘rtasidagi hamkorlikning o‘quvchilar ta‘lim-tarbiyasidagi o‘rni hamda uning sog‘lom dunyoqarashni shakllantirishdagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etiladi. Xususan, samarali hamkorlikning asosiy komponentlari - ochiq va tizimli muloqot, o‘zaro ishonch, rollarning aniq taqsimlanishi, fikr-mulohazalarni qabul qilish va empatiya kabi omillar yoritiladi. Hamkorlikni tizimli tashkil etish o‘quvchilarda sog‘lom dunyoqarashni shakllantirish, ijtimoiy qadriyatlarni o‘zlashtirish hamda hayotiy kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim pedagogik shart sifatida namoyon bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: ota-ona va maktab hamkorligi, o‘quvchilar, sog‘lom dunyoqarash, ochiq va tizimli muloqot, ta‘lim samaradorligi, o‘zaro ishonch.

Аннотация. В данной статье анализируется с научно-теоретической точки зрения роль сотрудничества между родителями и школой в обучении и воспитании учащихся, а также его значение в формировании здорового мировоззрения. В частности, освещаются основные компоненты эффективного сотрудничества — открытое и системное общение, взаимное

доверие, четкое распределение ролей, принятие отзывов и эмпатия. Системная организация сотрудничества проявляется как важное педагогическое условие формирования у учащихся здорового мировоззрения, усвоения социальных ценностей и развития жизненных компетенций.

Ключевые слова: сотрудничество родителей и школы, ученики, здоровый мировоззрение, открытое и системное общение, эффективность образования, взаимное доверие.

Annotation. This article scientifically and theoretically analyzes the role of cooperation between parents and the school in students' education and upbringing, as well as its significance in shaping a healthy worldview. In particular, the main components of effective cooperation—such as open and systematic communication, mutual trust, clear division of roles, acceptance of opinions, and empathy—are highlighted. Systematically organizing cooperation manifests as an important pedagogical condition for shaping a healthy worldview in students, adopting social values, and developing life competencies.

Key words: parent and school cooperation, students, healthy worldview, open and systematic communication, educational effectiveness, mutual trust.

Maktab va oila o'rtasidagi hamkorlik aloqalari o'quvchilarning muvaffaqiyati va akademik yutuqlarini ta'minlovchi muhim omil sifatida tobora keng e'tirof etilmoqda. Hamkorlik maktab va ota-ona o'rtasida mas'uliyatlarning aniq va teng taqsimlanishini, farzand kamolotida har ikki tarafning ham roli ahamiyatli ekanligini nazarda tutadi. Ota-ona va maktab o'rtasida ijobiy hamkorlik aloqalarining mavjudligi bolalarning akademik yutuqlari, ijtimoiy ko'nikmalari hamda emotsional farovonligini sezilarli darajada yaxshilashi ilmiy jihatdan asoslangan. Ota-onalar va o'qituvchilar hamkorlikda faoliyat olib borganda, bolalar nafaqat maktabda, balki jamiyatda ham yuqori natijalarga erishadilar. Bunday hamkorlik rag'batlantirilgan sharoitda bolalarning o'quv faoliyatiga bo'lgan munosabati, dunyoqarashi, qiziqishi, xulq-atvori va baholari yaxshilanadi. Shuningdek, ular yanada rivojlangan ijtimoiy ko'nikmalarga ega bo'lib, stressli vaziyatlarga moslashish qobiliyatini ham namoyon etadilar. Hamkorlik asosida ishlash jarayonida ota-onalar va o'qituvchilar o'zaro samarali muloqot qilishni yo'lga qo'yib, bolalarning xulqi va ta'lim jarayonini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiluvchi muhim kompetensiyalarni rivojlantiradilar. Mustahkam hamkorlik aloqalari bolalarning ta'lim jarayonini qo'llab-quvvatlabgina qolmay, balki ularning butun umr davomida zarur bo'ladigan ko'nikmalar va ijtimoiy aloqalarni rivojlantirishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bunday hamkorlik ota-onalarning farzandlarining maktab hayotida faol ishtirok etish imkoniyatlarini ham kengaytiradi.

Hamkorlik o'z ichiga maktab va oila o'rtasida mas'uliyatlarning taqsimlanishini oladi, biroq ushbu jarayonda kutilyotgan natijalar va rollar har doim ham aniq ifodalanmaydi. Bu esa muqarrar ravishda ziddiyatlarning yuzaga

kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Doktor Michael Thompson ta'kidlashicha, “aksariyat hollarda jarayonlar ijobiy kechadi: biz farzandlarining yaxshi jamoaning bir qismi bo'lishini, maktabda muvaffaqiyat qozonishini istaydigan, tushunadigan va ochiq fikrli mehribon ota-onalar bilan hamkorlik qilamiz. Biroq ayrim vaziyatlarda ziddiyat kuchayadi, ta'lim jarayonida yuz berayotgan holatlar bilan bog'liq noroziliklar paydo bo'ladi, ota-onalarning umid va istaklari bilan o'qituvchilarning qarashlari o'zaro to'qnashishi mumkin. Ota-onalar maktabga bo'lgan ishonchini yo'qotgan holatlarda esa hamkorlik jiddiy zarar ko'radi” [1]
Samarali hamkorlikni rivojlantirish uchun o'qituvchilar va ota-onalar tomonidan amalga oshirilishi zarur bo'lgan jihatlar quyidagilardan iborat:

1. Ochiq, aniq, konstruktiv va o'z vaqtida olib boriladigan muloqot. Maktab va uy sharoitida sodir bo'layotgan jarayonlardan xabardor bo'lib borish uchun muntazam ikki tomonlama muloqot muhim ahamiyatga ega. Muhim e'lonlar, shuningdek, o'quvchilarning rivoji va yutuqlari haqida izchil ravishda axborot almashish ta'minlanishi zarur. Ota-onalar sinfda sodir bo'layotgan jarayonlardan xabardor qilinishi va ularga faol jalb etilishi lozim.

2. Adolatli, aniq va izchil tashkil etilgan sinf muhitini shakllantirish. Ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari (o'quvchi-ota-ona-o'qituvchi) o'rtasidagi kutilmalar o'zaro uyg'un bo'lishi zarur. Ushbu kutilayotgan natijalar va amaliyotlar o'quv yilining boshidayoq aniq tushuntirilishi va izchil ravishda amalga oshirilishi kerak. Tizimlilik va barqarorlik o'qituvchining ishonchliligini namoyon etib, ota-onalar hamda o'quvchilar ishonchini mustahkamlaydi.

3. O'zaro fikr-mulohazalarni qabul qilish va integratsiyalashning ahamiyati. Ota-onalar va o'qituvchilar o'quvchining ta'limiy va tarbiyaviy rivojlanishiga turli nuqtai nazardan yondashishlari mumkin. Haqiqiy va samarali fikr-mulohaza faqat ikki tomonning ham ochiqligi, uni tinglashga tayyorligi va ijobiy natijalarga erishish maqsadida amaliyotga tatbiq etishga intilishi orqali natija beradi.

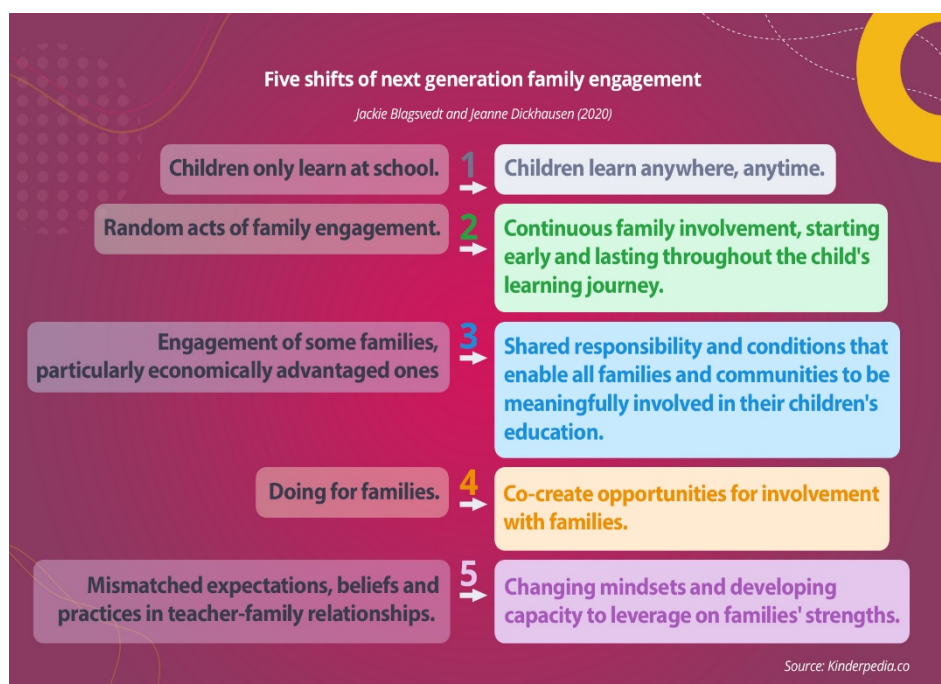
4. Faol tinglash va empatiya. Ota-onalar ham, o'qituvchilar ham o'ziga xos, shakllangan qadriyatlar tizimiga ega bo'lib, maktab muhitiga nisbatan o'z qarashlari, boladan kutayotgan natijalari hamda hamkorlik jarayoniga oid tasavvurlariga egadirlar. Ayrim hollarda hamkorlik murakkab kechishi mumkin, biroq muvaffaqiyatning muhim omillaridan biri - boshqalarning fikrlarini diqqat bilan tinglash va o'zaro empatiyani namoyon etishdir.

Maktab va oila o'rtasidagi hamkorlikning asosiy maqsadi – o'quvchining salohiyatini maksimal darajada ro'yobga chiqarish hamda sog'lom dunyoqarashini rivojlantirishdan iborat. Bu esa samarali va aniq muloqot yo'lga qo'yilganda, umumiy maqsadlar belgilab olinganda, o'zaro kutilmalar uyg'unlashtirilganda hamda shaffoflik ta'minlanib, fikr-mulohazalarni qabul qilish va integratsiya qilishga tayyorlik mavjud bo'lgan sharoitda amalga oshadi.

Garvard Oliy Ta'lim Maktabi (Harvard Graduate School of Education, HGSE) professori, oila, maktab va jamoatchilik o'rtasidagi hamkorlik sohasida tan

olingan ekspert Karen L. Mapp ta’kidlaganidek: “Aynan hozir - bolalar ta’limiga oilani jalb etish orqali amaliyotlarni o’zgartirishga ta’sir ko’rsatishimiz mumkin bo’lgan davrdir.” [2] Ota-onalar ta’lim jarayonidagi o’z ishtirokining muhimligini anglaganlarida, ular farzandlarining o’qishini qo’llab-quvvatlash uchun vaqt va kuch sarflashga ko’proq tayyor bo’ladilar. Shu tariqa, ota-onalar maktab hamjamiyatining ajralmas qismiga aylanib, o’qituvchilar bilan hamkorlikda bolalar uchun mazmunli ta’limiy muhitni shakllantiradilar. Aksincha, agar o’qituvchilar ota-onalarni farzandlarining o’quv muammolarini hal etishda qo’llab-quvvatlash mas’uliyatini o’z zimmasiga olmasalar, ota-onalar o’zlarini ojiz va maktabdan psixologik jihatdan uzoqlashgan holda his qilishlari mumkin. Natijada, ular farzandlarining ta’limiga kamroq jalb etiladi va bu o’qituvchilarning o’qish natijalariga salbiy ta’sir ko’rsatadi. [3]

2020-yilda o’tkazilgan “Maktab va oilani ajratib turuvchi tizim va kutilmalarni bartaraf etish hamda o’zaro ishonchni shakllantirish” mavzusidagi konferensiyada Jackie Blagsvedt va Jeanne Dickhausen maktab va oila o’rtasida samarali hamkorlikni shakllantirish uchun “Keyingi avlod oila hamkorligi”ga oid 5 ta muhim o’zgarishni ilgari surganlar. [4]

Birinchidan, an’anaviy qarashlarga ko’ra, bolalar faqat maktabda ta’lim oladi degan tushuncha mavjud bo’lgan bo’lsa, zamonaviy yondashuvda ta’lim jarayoni maktab bilan cheklanmasdan, har qanday joyda va istalgan vaqtda amalga oshishi mumkinligi e’tirof etiladi. Bu esa ta’limning uzluksiz va hayotiy jarayon sifatida talqin qilinishini anglatadi. Ikkinchidan, avval oila ishtiroki ko’proq epizodik va tasodifiy xarakterga ega bo’lgan bo’lsa, hozirgi yondashuvda u uzluksiz, tizimli va bolalikning ilk davrlaridan boshlab butun ta’lim jarayoni davomida davom etadigan jarayon sifatida qaraladi. Uchinchidan, ilgari faqat

ayrim, xususan, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ustun oilalarning faolligi kuzatilgan bo'lsa, yangi modelda barcha oilalar va hamjamiyat a'zolarining farzandlar ta'limida mazmunli ishtirok etishi uchun teng sharoitlar yaratish zarurligi ta'kidlanadi. Bu esa ta'limda inklyuzivlik va adolat tamoyillarini mustahkamlaydi. To'rtinchidan, avval maktab tomonidan “oilalar uchun xizmat ko'rsatish” (ya'ni bir tomonlama yondashuv) ustuvor bo'lgan bo'lsa, zamonaviy yondashuvda ota-onalar bilan birgalikda hamkorlikda imkoniyatlar yaratish, ya'ni ta'lim jarayonini birgalikda loyihalash (co-creation) muhim ahamiyat kasb etadi.

Beshinchidan, o'qituvchi va oila o'rtasidagi mos kelmaydigan qarashlar, kutilmalar va amaliyotlar o'rniga, zamonaviy yondashuvda fikrlash tarzini o'zgartirish, oilalarning mavjud imkoniyatlari va kuchli tomonlariga tayanish hamda ularni rivojlantirish orqali hamkorlik samaradorligini oshirish zarurligi ilgari suriladi.

Umuman olganda, ushbu yondashuvlar oila-maktab hamkorligini yangi bosqichga olib chiqib, o'quvchilarning ta'limiy muvaffaqiyati uchun kompleks, inkluziv va barqaror tizimni shakllantirishga xizmat qiladi. Eng muhimi, mazkur hamkorlik o'quvchilarda sog'lom dunyoqarashni shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki sog'lom dunyoqarash - bu faqat bilimlar yig'indisi emas, balki shaxsning hayotga bo'lgan ongli munosabati, ijtimoiy mas'uliyati, axloqiy qadriyatlari va muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila olish kompetensiyalarini o'zida mujassam etgan murakkab tizimdir.[5] Ota-ona va maktab o'rtasidagi uyg'un hamkorlik orqali bolalarda ijobiy qadriyatlar shakllanadi, ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari mustahkamlanadi va turli hayotiy vaziyatlarga moslashuvchanlik rivojlanadi.

Shu bois, boshlang'ich ta'lim bosqichida ota-ona-maktab hamkorligini tizimli ravishda yo'lga qo'yish, uni zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida takomillashtirish va barcha ishtirokchilarni faol jalb etish o'quvchilarning sog'lom dunyoqarashini rivojlantirishning muhim pedagogik sharti sifatida e'tirof etilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Michael G. Thompson (2014). The Pressured Child: Helping Your Child Find Success in School and Life. Ballantine Books. <https://www.kinderpedia.co/en/school-and-nurseries-resources/blog/family-engagement-in-education/collaboration-summit-of-trust>
2. Karen L. Mapp (2013). Partners in Education: A Dual Capacity-Building Framework for Family-School Partnerships. Harvard Family Research Project. <https://www.kinderpedia.co/en/school-and-nurseries-resources/blog/family-engagement-in-education/practices-that-support-effective-school-family-partnerships>
3. Żłobicki, W. (1998). Parental involvement and student achievement. Rodzice i szkoła: Współdziałanie czy konflikt?

4. Blagsvedt, J., & Dickhausen, J. (2020). *Five Shifts of Next Generation Family Engagement*. (Conference materials).
5. Olimjonova N.D. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida sog'lom dunyoqarashni rivojlantirishda ota-onalar hamkorligining pedagogik imkoniyatlari

“TARBIYA” DARSLARIDA MILLIY TARBIYANI AMALGA OSHIRISHNING DIDAKTIK MEXANIZMLARI

A.D.Jumabayev – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti katta ilmiy xodimi

Annotatsiya. Mazkur maqolada “Tarbiya” fanining mazmuni va mohiyati shaxsning ma’naviy-axloqiy kamolotini ta’minlash nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Unda innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida refleksiv, kreativ, transformativ va integrativ ta’sir mexanizmlarining o’quvchi shaxsini rivojlantirishdagi o’rni ochib berilgan. Shuningdek, Sharq mutafakkirlari, jadid pedagoglari hamda xalq pedagogikasi qarashlari asosida milliy tarbiyaning nazariy-metodologik asoslari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Tarbiya fani, milliy tarbiya, didaktik mexanizm, innovatsion pedagogik texnologiyalar, refleksiv ta’sir, kreativ yondashuv, transformativ ta’sir, integrativ yondashuv, ma’naviy-axloqiy kamolot, pedagogik kompetensiya, milliy qadriyatlar

Tarbiya fanining mohiyati shaxsning ma’naviy-axloqiy kamolotini ta’minlashga qaratilganligi sababli innovatsion yondashuv bu fan doirasida alohida pedagogik ta’sir mexanizmlarini vujudga keltiradi. Refleksiv ta’sir o’quvchining o’z xatti-harakati, fikri va munosabatini tahlil qilishiga, ya’ni o’z-o’zini anglashiga yordam beradi. Kreativ ta’sir muammoli vaziyatlar, loyihaviy ishlar va ijodiy topshiriqlar orqali mustaqil fikrlash hamda yangicha qaror qabul qilish malakasini rivojlantiradi. Transformativ ta’sir natijasida o’quvchining qadriyaviy dunyoqarashi, ijtimoiy pozitsiyasi va hayotiy tamoyillari shakllanadi. Integrativ ta’sir esa tarbiyaviy mazmunni boshqa fanlar, hayotiy tajriba, oilaviy muhit va mahalla tarbiyasi bilan bog’lash orqali o’quvchi dunyoqarashida yaxlitlikni qaror toptiradi. Bu mexanizmlar “Tarbiya” darslarida milliy tarbiyani amalga oshirishning didaktik asoslarini boyitib, o’quvchini shunchaki tinglovchi emas, balki fikrlovchi, his qiluvchi va ongli ravishda xulosa chiqaruvchi subyektga aylantiradi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar o’qituvchining kasbiy faoliyatiga ham sezilarli ta’sir ko’rsatadi. Ular o’qituvchini darsni rejalashtirishda yangicha metodik yondashuvlarni qo’llashga, o’quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda differensial o’qitishni yo’lga qo’yishga, o’zini ta’lim-tarbiya jarayonida ham o’rganuvchi, ham yaratuvchi subyekt sifatida anglashga undaydi. Eng muhimi, o’qituvchi va o’quvchi o’rtasida demokratik, dialogik va hamkorlikka asoslangan subyekt-subyekt munosabatlari shakllanadi. Shu jihatdan innovatsion texnologiyalar o’qituvchi faoliyatining motivatsion, ijodiy va refleksiv jihatlarini

faollashtirib, uning kasbiy kompetentligini yangi bosqichga olib chiqadi. Bu esa o‘z navbatida “Tarbiya” darslarining samarasiga bevosita ta’sir etadi.

Shunday qilib, respublikamiz olimlari tomonidan ilgari surilgan ilmiy g‘oyalar va innovatsion pedagogik texnologiyalarning ta’sir mexanizmlariga doir yondashuvlar “Tarbiya” darslarida milliy tarbiyani amalga oshirishning didaktik mexanizmlarini takomillashtirish uchun mustahkam nazariy-metodologik asos yaratadi. Bu qarashlar asosida “Tarbiya” darslarini shunday tashkil etish mumkinki, unda o‘quvchi shaxsining ma’naviy faolligi va axloqiy ongi rivojlanadi, milliy qadriyatlar uning tafakkuriga chuqur singadi, ijtimoiy mas’uliyat, faollik, kreativlik va vatanparvarlik sifatleri mustahkamlanadi. Demak, innovatsion pedagogik texnologiyalar orqali “Tarbiya” fanini o‘qitish nafaqat ta’lim samaradorligini oshiradi, balki o‘quvchi shaxsining ma’naviy, axloqiy, intellektual va ijtimoiy kamolotini ta’minlaydigan ko‘p qirrali pedagogik tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Insoniyat ta’lim-tarbiya tarixida Sharq uyg‘onishlari, xususan I va II Renessans davrlari mazkur masalaning mustahkam nazariy poydevorini yaratdi. Al-Farobiy⁴ [] “Fozil odamlar shahri” asarida axloq, aql va saodatni tarbiya orqali jamiyat me’yoriga aylantirish g‘oyasini ilgari surgan bo‘lsa, Ibn Sino⁵ [] axloqiy odatlarning ruhiy va jismoniy holat bilan bog‘liqligini tahlil qilib, mo‘tadil xulq sog‘lom va barkamol shaxsni vujudga keltirishini asoslagan. Beruniy⁶ [] yolg‘on va hiylani jamiyat barqarorligiga tahdid sifatida baholagan, G‘azzoliy⁷ [] esa tarbiyani qalbni poklaydigan va insonni komillikka yetaklaydigan ma’naviy jarayon sifatida sharhlagan. Keyingi bosqichda Navoiy⁸ [] va Bobur⁹ [] asarlarida axloqiy fazilat, adolat, mas’uliyat va insoniylik shaxs kamolotining asosiy mezonlari sifatida qaraladi. Shu tariqa Sharq pedagogik tafakkurida tarbiya milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarni shaxsga izchil singdiruvchi tizim sifatida shakllangan. Bu qarashlar “Tarbiya” darslarida milliy tarbiya mazmunini shakllantirish uchun muhim metodologik manba bo‘lib xizmat qiladi.

Turkiston jadidlari tarbiya masalasini milliy uyg‘onishning markaziy muammosi sifatida ko‘rdilar. Abdulla Avloniy¹⁰ [] “dars va tarbiya jon bilan tan kabidir” degan mashhur g‘oyasi orqali ta’lim va tarbiyaning ajralmasligini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslab berdi. Fitrat¹¹ [] ruhiy faoliyatning tasavvur, muhokama, solishtirish, qaror va ijro kabi bosqichlarini tarbiyalash zarurligini ta’kidlab, shaxs kamolotining ichki psixologik mexanizmlarini yoritdi. Behbudiy¹² [] esa maktabni vatanparvarlik, fuqarolik mas’uliyati va ijtimoiy faollik shakllanadigan muhim institut sifatida talqin qildi. Xalq pedagogikasida esa odob,

⁴ Abu Nosir Forobiy. Fozil odamlar shahri. -Toshkent.: A.Qodiriy nashriyoti. 1993 y.: 190-b.

⁵ Rahimov S. Abu Ali Ibn Sino ta’lim va tarbiya haqida. - Toshkent. O‘qituvchi, 1967. 88-89 b.

⁶ Abu Rayhon Beruniy. Hindiston. Per. A. B. Xalidov, Yu. N. Zavadovskiy. // Tanlangan asarlari, Tom II. Toshkent: Fan, 1963. // Qayta nashr: M.: Ladimir, 1995.

⁷ G‘azzoliy Z.M. Kimyoi saodat. -T.: Kamalak, 1994. 13-b

⁸ Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami (20 jildlik), 7-12 jildlar, Toshkent, 1991–1996

⁹ H.Qudratullaev. Boburning adabiy-estetik qarashlari. -T.: Fan, 1983

¹⁰ Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: “O‘zbekiston milliy yentsiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. – 94 b.

¹¹ Fitrat. Tanlangan asarlar, Ikki jildlik. T.: „Ma’naviyat“, 2001.

¹² Махмудхўжа Бехбудий. Танланган асарлар. Тошкент, Маънавият, 2006 — 280-bet

mehnatsevarlik, bag‘rikenglik, halollik, kattaga hurmat va kichikka izzat kabi qadriyatlar kundalik hayotiy tajriba orqali avloddan avlodga uzatilgan. Jadidlar va xalq pedagogikasi tajribasi bugungi “Tarbiya” darslari uchun ayniqsa muhim, chunki ular milliy tarbiyani nazariya va hayot birligida, shaxsiy mas’uliyat va ijtimoiy foydalilik bilan uyg‘un holda tashkil etish g‘oyasini ilgari suradi.

Zamonaviy xalqaro yondashuvlarda ham tarbiya faqat axloqiy fazilatlarni singdirish jarayoni sifatida emas, balki barqaror rivojlanish, ijtimoiy adolat, tinchlik, fuqarolik ongini mustahkamlash va mas’uliyatli hayotiy pozitsiyani shakllantirishning muhim omili sifatida qaralmoqda. UNESCO doirasidagi konseptual qarashlarda shaxsning kognitiv, sotsial-emotsional, aksiologik va faoliyatga doir kompetensiyalarini uyg‘un rivojlantirish zarurligi alohida qayd etiladi. Shu nuqtai nazardan, xalqaro pedagogika amaliyotida axloqiy ta’limning to‘rtta asosiy modeli shakllangan: axloqiy ta’limni alohida fan sifatida o‘qitish modeli; axloqiy mazmunni ijtimoiy fanlarga integratsiyalashgan model; barcha fanlarga singdiriladigan cross-curricular model; hamda sinfdan tashqari faoliyat asosida tashkil etiladigan model. Mazkur modellarning barchasini birlashtiruvchi umumiy jihat shundaki, ularda axloqiy qadriyatlar real hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lanadi va o‘quvchining ongli xulqi shakllantiriladi.

Mazkur tajriba O‘zbekiston ta’lim tizimi uchun ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Chunki “Tarbiya” fanining joriy etilishi aslida ana shu xalqaro modellarning milliy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirilgan sintezini ifodalaydi. Ya’ni, bir tomondan, “Tarbiya” alohida fan sifatida o‘qitilmoqda; ikkinchi tomondan, uning mazmuni boshqa fanlar, oilaviy tarbiya, mahalla muhiti va sinfdan tashqari tadbirlar bilan uzviy bog‘liq holda amalga oshirilmoqda. Bu holat didaktik mexanizmlarni takomillashtirishda kompleks yondashuv zarurligini ko‘rsatadi. Demak, “Tarbiya” darslarida milliy tarbiyani samarali tashkil etish faqat darslik yoki metod bilan emas, balki fan asosida o‘qitish, integratsiyalashuv, amaliy faoliyat va ijtimoiy hamkorlikni yagona tizimga birlashtirish orqali ta’minlanadi.

O‘zbekiston Respublikasida tarbiya masalasining davlat siyosati darajasiga ko‘tarilishi mazkur yo‘nalishning ijtimoiy-pedagogik ahamiyatini yanada kuchaytirdi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni¹³[] “Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”ni belgilab, ta’limning barcha bosqichlarida ma’naviy-tarbiyaviy ishlarni sifat jihatidan yangilash, innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish zarurligini ko‘rsatdi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrda 1059-son qarori¹⁴[] bilan “Uzluksiz ma’naviy tarbiya” konsepsiyasi tasdiqlandi va unda milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligi, ongli vatanparvarlik, fuqarolik mas’uliyati, ilmiy yondashuv, ochiqlik va ijtimoiy hamkorlik tamoyillari asos qilib olindi. Mazkur

¹³ “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son

¹⁴ “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 31.12.2019 yildagi 1059-son

normativ asoslar tarbiya jarayonini maktab chegarasida emas, balki oila, mahalla, ommaviy axborot vositalari va jamoat institutlari bilan uzviy aloqada tashkil etish lozimligini ko'rsatadi.

Ushbu siyosiy-huquqiy asoslarning amaliy ifodasi sifatida “Tarbiya” fani umumiy o'rta ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich joriy etildi. Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-iyuldagi qaroriga muvofiq¹⁵], “Odobnoma”, “Vatan tuyg'usi”, “Milliy istiqloq g'oyasi va ma'naviyat asoslari” hamda “Dunyo dinlari tarixi” fanlari yagona “Tarbiya” fani konsepsiyasi asosida birlashtirildi. Mazkur fanning asosiy maqsadi o'quvchilarda milliy g'urur, insonparvarlik, ijtimoiy faollik va ma'naviy immunitetni shakllantirishdan iborat qilib belgilandi. Fan konsepsiyasi “Bola huquqlari to'g'risida”gi konvensiya, BMTning “Yoshlar – 2030” strategiyasi, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”¹⁶ va “Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida”¹⁷ qonunlariga tayanishi bilan milliylik va xalqaro standartlar uyg'unligini ifodalaydi. Bu esa “Tarbiya” fanining nafaqat milliy g'oyaning amaliy ifodasi, balki xalqaro pedagogik tendensiyalar bilan hamohang rivojlanayotgan tizim ekanini ko'rsatadi.

“Tarbiya” fanining mazmuniy va metodik yangilanishlari ham didaktik mexanizmlarni takomillashtirish uchun zarur shartlarni yaratdi. Jumladan, yangilangan davlat ta'lim standartlari asosida ishlab chiqilgan o'quv rejalari, o'quvchilarning yosh va psixofiziologik xususiyatlariga mos darslik va metodik majmualar, “qo'shimcha Tarbiya fani o'qituvchisi” yo'nalishida yangi kadrlar tayyorlash, interfaol, loyihaviy, refleksiv va raqamli texnologiyalarni tatbiq etish kabi yangiliklar “Tarbiya” darslarini yangi bosqichga olib chiqdi. Bunda o'quvchilarda mas'uliyat, muloqot madaniyati, empatiya, fuqarolik faolligi kabi ijtimoiy-axloqiy kompetensiyalarni shakllantirish ustuvor vazifa sifatida belgilanadi. Demak, didaktik mexanizmlarni takomillashtirish endi faqat mazmunni boyitish bilan cheklanmay, balki darsni tashkil etish, o'qituvchi-o'quvchi munosabatlarini demokratlashtirish, refleksiv faoliyatni kuchaytirish va baholash mezonlarini kompetensiyaviy asosda yangilashni ham talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 06.07.2020 yildagi 422-son
2. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risida Qonuni. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son
3. O'zbekiston Respublikasining Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risidagi qonuni. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 14.09.2016 yildagi O'RQ-406-son

¹⁵ “Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 06.07.2020 yildagi 422-son

¹⁶ O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risida Qonuni. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son

¹⁷ O'zbekiston Respublikasining Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risidagi qonuni. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 14.09.2016 yildagi O'RQ-406-son

4. “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son
5. “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 31.12.2019 yildagi 1059-son
6. H.Qudratullaev. Boburning adabiy-estetik qarashlari. -T.: Fan, 1983
7. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: “O‘zbekiston milliy yentsiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. – 94 b.
8. Fitrat. Tanlangan asarlar, Ikki jildlik. T.: „Ma’naviyat“, 2001.
9. Маҳмудхўжа Бехбудий. Танланган асарлар. Тошкент, Маънавият, 2006 — 280-bet
10. Abu Nosir Forobiy. Fozil odamlar shahri.-Toshkent.: A.Qodiriy nashriyoti. 1993 y.: 190-b.
11. Rahimov S. Abu Ali Ibn Sino ta’lim va tarbiya haqida. - Toshkent. O‘qituvchi, 1967. 88-89 b.
12. Abu Rayhon Beruniy. Hindiston. Per. A. B. Xalidov, Yu. N. Zavadovskiy. // Tanlangan asarlari, Tom II. Toshkent: Fan, 1963. // Qayta nashr: M.: Ladomir, 1995.
13. G‘azzoliy Z.M. Kimyoi saodat. -T.: Kamalak, 1994. 13-b
14. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami (20 jildlik), 7-12 jildlar, Toshkent, 1991–1996

ALOHIDA TA’LIM EHTIYOJI BO‘LGAN BOLALAR IJODKORLIGINI OTA-ONA HAMKORLIGIDA KORREKSIYALASH

Turg‘unboyeva Nasiba Rustam qizi – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada inklyuziv ta’lim sharoitida alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan bolalar ijodkorligini ota-ona hamkorligida rivojlantirish va korreksiyalashning ijtimoiy-pedagogik jihatlari yoritilgan. Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlikni tashkil etishning treninglar, seminarlar va metodik tavsiyalar kabi shakllari samarali ijtimoiy-pedagogik texnologiyalari hamda alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan bolalar ijodkorligini rivojlantirishning oila va ta’lim muassasasi hamkorlik mexanizmlariga doir ma’lumotlar aks ettirilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan bolalar, ijodkorlik, ota-ona hamkorligi, korreksion-pedagogika, ijtimoiy-pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье освещаются социально-педагогические аспекты развития и коррекции творческих способностей детей с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного образования в сотрудничестве с родителями. Также представлены эффективные социально-

педагогические технологии организации взаимодействия с родителями, такие как тренинги, семинары и методические рекомендации, а также раскрыты механизмы сотрудничества семьи и образовательного учреждения в развитии творческих способностей детей с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями, творчество, сотрудничество с родителями, коррекционная педагогика, социально-педагогические технологии

Abstract. This article highlights the socio-pedagogical aspects of developing and correcting the creativity of children with special educational needs within the framework of inclusive education in collaboration with parents. It also presents effective socio-pedagogical technologies for organizing cooperation with parents, such as trainings, seminars, and methodological guidelines, as well as describes the mechanisms of collaboration between the family and educational institutions in fostering the creativity of children with special educational needs.

Keywords: inclusive education, children with special educational needs, creativity, parent collaboration, correctional pedagogy, socio-pedagogical technologies.

Ma'lumki, jahon ta'lim tizimida inklyuziv ta'lim konsepsiyasi ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilib, ushbu yondashuv barcha o'quvchilarning, jumladan, alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalarning ham sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilmoqda. Inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ularning qobiliyat va imkoniyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, o'quvchilarda ijodkorlikni shakllantirish va rivojlantirish bugungi kunda ta'lim jarayonining asosiy vazifalaridan biri sifatida qaralmoqda.

Ijodkorlik o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, muammoli vaziyatlarga noodatiy yondashuvini hamda o'z imkoniyatlarini namoyon etish qobiliyatini rivojlantirishi hech kimga sir emas. Inklyuziv ta'lim muhitida esa bu jarayon yanada murakkab bo'lib, turli ehtiyoj va imkoniyatlarga ega o'quvchilar bilan ishlashda alohida pedagogik yondashuvlarni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim jarayonida nafaqat pedagoglarning, balki ota-onalarning ham faol ishtiroki muhim omil hisoblanadi.

Pedagogik-psixologik tadqiqotlarda ijodkorlik va shaxs rivojlanishining ijtimoiy muhit bilan uzviy bog'liqligi alohida ta'kidlanadi. Xususan, L.Vygotsky tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bolaning psixik rivojlanishi kattalar bilan hamkorlik jarayonida shakllanadi[4]. A.Leontyev shaxsning rivojlanishini faoliyat jarayoni bilan bog'lab, ijodkorlikni faoliyat davomida shakllanuvchi xususiyat sifatida baholaydi.

Respublikamiz olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalarni rivojlantirishda korreksion-pedagogik

yondashuvning ahamiyati alohida ta’kidlanadi. Jumladan, L.Muminova, M.Xakimova, D.Yakubjanova, Sh.Taxtayarovalarning ilmiy tadqiqot ishlarida bolalarda ijodkorlikni rivojlantirishda oila va ta’lim muassasasi hamkorligining muhimligi ta’kidlanadi[6, 3]. Shuningdek, ota-onalarning pedagogik savodxonligi korreksion jarayon samaradorligini belgilovchi muhim omil sifatida e’tirof etiladi[1].

Biroq mavjud ilmiy tadqiqotlarda asosan ta’lim muassasasi doirasidagi pedagogik va korreksion faoliyat yoritilgan bo’lib, inklyuziv ta’lim sharoitida o’quvchilar ijodkorligini rivojlantirishda ota-onalar bilan tizimli hamkorlikning ijtimoiy-pedagogik texnologiyalarini yanada takomillashtirishga doir masalalar yetarli darajada yoritilmaganligini ko’rishimiz mumkin.

Ilmiy manbalar tahliliga ko’ra, alohida ta’lim ehtiyoji bo’lgan bolalar ijodkorligini rivojlantirish jarayoni kompleks yondashuvni talab etuvchi ko’p bosqichli pedagogik tizim sifatida namoyon bo’ladi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish, avvalo, bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini chuqur o’rganishga asoslanadi. Shu nuqtai nazardan, dastlabki bosqichda bolaning ijodiy qobiliyatlari, bilish jarayonlari hamda mavjud rivojlanish darajasini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda nafaqat bolaning imkoniyatlari, balki ota-onalarning pedagogik tayyorgarligi, farzandi bilan ishlashdagi yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Inklyuziv ta’lim sharoitida ota-onalarning pedagogik savodxonligini oshirish muhim ijtimoiy-pedagogik mexanizmlardan biri hisoblanadi. Ota-onalar uchun tashkil etiladigan treninglar, seminarlar hamda metodik tavsiyalar ularning farzandini to’g’ri qo’llab-quvvatlashiga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, pedagogik jihatdan tayyorlangan ota-onalar bolaning rivojlanish dinamikasini aniq baholay oladi, psixologik zo’riqish holatlarini kamaytiradi hamda uy sharoitida qulay rivojlantiruvchi muhitni shakllantiradi[2].

Mazkur tahlil natijalari keyingi pedagogik faoliyatni maqsadli rejalashtirish imkonini beradi. Chunki alohida ta’lim ehtiyoji bo’lgan bolalarda ijodkorlikni rivojlantirish individual yondashuvni talab etib, shu asosida tashkil etilgan korreksion-rivojlantiruvchi jarayon bolada mustaqil fikrlash, tasavvur qilish va faol ijodiy harakatlarni rag’batlantirishga xizmat qiladi. Ushbu jarayonda o’yin faoliyati, muammoli vaziyatlar yaratish, interaktiv metodlar orqali bolaning faolligini oshirish muhim o’rin tutadi.

Shuningdek, maxsus adabiyotlarda ta’kidlanishicha, bolalarning ijodiy rivojlanishida ota-onalarning ishtiroki hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi[5]. Shu sababli pedagogik jarayonda ota-onalar bilan hamkorlikni yo’lga qo’yish alohida ahamiyatga ega. Bu hamkorlik nafaqat ma’lumot berish bilan cheklanib qolmasdan, balki ota-onalarni faol pedagogik jarayon ishtirokchisiga aylantirishni nazarda tutadi. Ota-onalar bilan olib boriladigan maqsadli ishlar, jumladan, individual maslahatlar, tushuntirish ishlari va amaliy tavsiyalar orqali ularning pedagogik kompetensiyasi oshiriladi. Natijada ota-onalar farzandining rivojlanish jarayonida faol subyekt sifatida ishtirok eta boshlaydi.

Bundan tashqari, uy sharoitida bola uchun rivojlantiruvchi muhitni tashkil etish ham muhim omil hisoblanadi. Chunki bolaning asosiy vaqtini oila bag‘rida o‘tkazishi uning ijodiy faoliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois pedagog va ota-ona o‘rtasidagi hamkorlik uzviy va tizimli xarakterga ega bo‘lishi zarur.

Mazkur jarayonning samaradorligi muntazam monitoring va tahlil asosida baholab boriladi. Bolaning rivojlanish dinamikasini kuzatish, erishilgan natijalarni tahlil qilish va zarur hollarda korreksion ishlarni takomillashtirish orqali pedagogik ta’sirning samaradorligi oshiriladi.

Shunday qilib, alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan bolalar ijodkorligini rivojlantirish jarayoni diagnostika, maqsadli pedagogik ta’sir, ota-onalar bilan hamkorlik va natijalarni baholash bosqichlarining o‘zaro uzviy bog‘liqligida amalga oshiriladi. Ushbu yondashuvning muhim jihati shundaki, unda bola rivojlanishi faqat ta’lim muassasasi doirasida emas, balki oila va pedagogik tizimning integratsiyalashgan hamkorligi asosida ta’minlanadi.

Xulosa qilib aytganda alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan bolalar ijodkorligini rivojlantirish jarayonida ota-ona va pedagog hamkorligi muhim ijtimoiy-pedagogik omil sifatida namoyon bo‘lib, inklyuziv ta’lim sharoitida korreksion-rivojlantiruvchi faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur hamkorlik bolalarda ijodiy fikrlash, mustaqil faoliyat va kreativ yondashuvning shakllanishini ta’minlash bilan birga, ota-onalarning pedagogik savodxonligini rivojlantirish orqali uy sharoitida qo‘llab-quvvatlovchi va rivojlantiruvchi muhit yaratish imkoniyatini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abidova N.Z. Individual yondashuv asosida bo‘lajak logopedlarning inklyuziv kompetentligini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish. Ped. fan. doktori. diss. (DSc) avtoref. – Toshkent: TDPU. 2024. 68 b.
2. Shomaxmudova R.Sh. Maxsus va inklyuziv ta’lim // Uslubiy qo‘llanma. Chashma print – T.: 2011. – 213 bet.
3. Toxtiyarova Sh.E. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini inklyuziv ta’limga tayyorlashning pedagogik-korreksion strategiyalarini takomillashtirish. Ped. fan. doktori. diss. (DSc) avtoref. – Toshkent: TDPU. 2024. 72 b.
4. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press, 1978.
5. Xamidova M.U. Maktabgacha yoshdagi eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar oilasini korreksion-pedagogik yordamga jalb etish texnologiyalari. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori dissertatsiyasi avtoreferati. T. – 2023. 47 b.
6. Yakubjanova D.B. Bo‘lajak defektologlarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish texnologiyasi. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori dissertatsiyasi avtoreferati. – T.: 2017. – 54 b.

O‘SMIRLARDA AXLOQIY FAZILATLARNI TARBIYALASHDA IJTIMOIY TARMOQLARNING TA’SIRI

Bektemirov Sardor Komil o‘g‘li – Raqamli texnologiyalar vazirligi
Raqamli ta’limni rivojlantirish boshqarmasi boshlig‘i o‘rinbosari

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy raqamli muhit sharoitida o‘smirlarning axloqiy fazilatlarini shakllantirishda ijtimoiy tarmoqlarning o‘rni kompleks tarzda tahlil qilinadi. Globallashuv jarayonlari, axborot oqimining keskin ortishi va raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi yosh avlod dunyoqarashi, qadriyatlari va xulq-atvoriga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy tarmoqlarning o‘smirlar tarbiyasidagi ijobiy va salbiy jihatlarini ilmiy-pedagogik asosda yoritiladi.

Maqolada ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy imkoniyatlari — ma’rifiy kontentlar orqali axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, ijobiy rol modellari orqali shaxsiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash, kommunikativ va refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish kabi jihatlar tahlil etiladi. Shu bilan birga, ularning salbiy ta’siri — noto‘g‘ri va zararli axborotlar, virtual qaramlik, sun’iy ideal obrazlar, kiberbulling va yuzaki qadriyatlar shakllanishi kabi muammolar ham ochib beriladi.

Tadqiqot natijasida o‘smirlarning shaxsiy identifikatsiyasi, o‘z-o‘zini anglash jarayoni va axloqiy qarashlariga ijtimoiy tarmoqlarning ta’sir mexanizmlari aniqlanadi. Shuningdek, mazkur jarayonni samarali boshqarish bo‘yicha pedagogik yondashuvlar, metodik tavsiyalar va amaliy mexanizmlar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy tarmoqlar, o‘smirlar, axloqiy tarbiya, raqamli muhit, qadriyatlar, shaxsiy rivojlanish, kiberbulling, raqamli savodxonlik.

Kirish. Hozirgi kunda ijtimoiy tarmoqlar o‘smirlar hayotining ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Raqamli texnologiyalar taraqqiyoti natijasida yoshlar kundalik faoliyatining muhim qismi virtual makonda kechmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar nafaqat muloqot vositasi, balki o‘zini namoyon etish, ijtimoiy identifikatsiya, o‘ziga baho berish va jamiyatdagi o‘rnini anglash maydoniga aylangan.

Shu bilan birga, axborot oqimining tezligi va hajmining ortishi o‘smirlarning ongiga turli xil g‘oyalar, qarashlar va qadriyatlarning tez singishiga olib kelmoqda. Bu esa ularning axloqiy shakllanish jarayonini murakkablashtiradi. Natijada, axloqiy tarbiya endilikda an’anaviy ijtimoiy institutlar — oila va maktab doirasidan chiqib, raqamli muhit bilan uzviy bog‘liq holda amalga oshirilmoqda.

Axloqiy fazilatlar tushunchasi va ularning ahamiyati

Axloqiy fazilatlar – bu shaxsning ijtimoiy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan xulq-atvor me’yorlarini ongli ravishda qabul qilishi va amalda qo‘llay olish qobiliyatidir. Ular shaxsning ichki dunyosi, ijtimoiy munosabatlari va hayotiy qarorlarida muhim rol o‘ynaydi.

O‘smirlik davrida quyidagi axloqiy sifatlar ayniqsa muhim hisoblanadi:

- **halollik** — rostgo‘ylik va adolatga sodiqlik;
- **mas’uliyatlilik** — o‘z harakatlari uchun javobgarlikni his qilish;
- **hurmat** — boshqalarga nisbatan odobli munosabat;
- **bag‘rikenglik** — turli fikr va qarashlarni qabul qila olish;
- **sabr-toqat** — qiyinchiliklarga bardosh berish;
- **or-nomus** — shaxsiy qadriyatlar va ichki mezonlarning shakllanganligi.

Aynan o‘smirlik davrida ushbu fazilatlar shakllanadi va mustahkamlanadi. Shu sababli bu davrda tashqi ta’sirlar, jumladan, ijtimoiy tarmoqlar ta’siri nihoyatda kuchli bo‘ladi.

Ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy ta’siri

Ijtimoiy tarmoqlar to‘g‘ri foydalanilganda, o‘smirlar uchun samarali tarbiyaviy vositaga aylanishi mumkin.

Birinchidan, ijtimoiy tarmoqlarda mavjud ma’rifiy kontentlar o‘smirlarning bilim saviyasini oshirish bilan birga, axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Turli motivatsion chiqishlar, tarbiyaviy videolar, hayotiy hikoyalar yoshlarning ongiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ikkinchidan, ijobiy rol modellari o‘smirlar uchun muhim psixologik tayanch vazifasini bajaradi. O‘z ustida ishlaydigan, muvaffaqiyatga erishgan insonlar faoliyatini kuzatish o‘smirlarni shaxsiy rivojlanishga undaydi.

Uchinchidan, ijtimoiy tarmoqlar kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi. O‘smirlar o‘z fikrlarini erkin ifoda etish, muhokamalarda ishtirok etish orqali mustaqil fikrlashni o‘rganadilar.

To‘rtinchidan, global axborot maydoni orqali o‘smirlarning dunyoqarashi kengayadi. Ular turli madaniyatlar, qadriyatlar va hayotiy tajribalar bilan tanishadi.

Ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta’siri

Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlar noto‘g‘ri foydalanilganda salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqaradi.

Eng avvalo, sun’iy ideal obrazlar o‘smirlarning o‘ziga baho berish tizimiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ular real hayotdan uzoqlashib, o‘zini boshqalar bilan solishtirishga odatlanadi.

Ikkinchidan, zararli va axloqsiz kontentlar yoshlarning qadriyatlar tizimini buzishi mumkin. Bu esa noto‘g‘ri xulq-atvor shakllanishiga olib keladi.

Uchinchidan, kiberbulling muammosi ham dolzarb hisoblanadi. Bu holat o‘smirlarning ruhiy holatiga jiddiy zarar yetkazadi.

To‘rtinchidan, ijtimoiy tarmoqlarga qaramlik o‘smirlarning vaqtini samarasiz sarflashiga, real hayotdagi ijtimoiy munosabatlarning zaiflashishiga sabab bo‘ladi.

Pedagogik yondashuvlar va samarali mexanizmlar

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun kompleks pedagogik yondashuv zarur.

- **Raqamli savodxonlikni rivojlantirish** — o‘smirlarni axborotni tanqidiy tahlil qilishga o‘rgatish;

- **Oila va maktab hamkorligi** — ota-onalar va pedagoglarning birgalikdagi nazorati;
- **Ijobiy kontentni targ‘ib qilish** — milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan materiallarni ko‘paytirish;
- **Psixologik qo‘llab-quvvatlash** — o‘smirlarning o‘ziga ishonchini mustahkamlash;
- **Media madaniyatni shakllantirish** — internetdan foydalanish etikasi va me‘yorlarini o‘rgatish.

Xulosa. Ijtimoiy tarmoqlar o‘smirlar axloqiy tarbiyasiga kuchli ta’sir ko‘rsatuvchi zamonaviy vosita hisoblanadi. Ular ikki tomonlama xarakterga ega bo‘lib, to‘g‘ri yo‘naltirilganda ijobiy natija beradi, aks holda esa salbiy oqibatlariga olib keladi.

Shu bois, o‘smirlarni ijtimoiy tarmoqlardan ongli va maqsadli foydalanishga o‘rgatish, ularning axloqiy fazilatlarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Bu esa kelajakda barkamol, mustaqil fikrlaydigan va yuksak ma’naviyatli avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Bolalar uchun mo‘ljallangan milliy kontentlar yaratish va ularni ommalashtirishni qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi 15.05.2025 yildagi PQ-183-son qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy institutini tashkil etish to‘g‘risida”gi 21.06.2024 yildagi PQ-232-son qarori.
3. Belyayev Gennadiy Yuryevich Aktualnyye napravleniya i modeli vospitaniya v sovremennoy zarubejnoy praktike // Sibirskiy pedagogicheskiy jurnal. 2013. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-napravleniya-i-modeli-vospitaniya-v-sovremennoy-zarubezhnoy-praktike>
4. Belyayev Gennadiy Yuryevich Aktualnyye modeli vospitaniya: vek XXI // Otechestvennaya i zarubejnaya pedagogika. 2014. №5 (20). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-modeli-vospitaniya-vek-hhi>
5. Maxmudov A.X., Saydaliyev A.I. Raqamli dunyo va bola tarbiyasi [Matn]: metodik qo‘llanma / A.X.Maxmudov, A.I.Saydaliyev. – Toshkent: Bookmany print, 2025. – 100 B.
6. Maxmudov A.X., Fefelov V.S., Kamilova A.B. Innovacionnyye puti pedagogicheskogo progressa.-Tashkent, 2019. -№6. - S.3-9.

GEOMETRIYANI O‘RGANISHDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Jalilov Anvar Abdulloyevich – Navoiy davlat universiteti Matematika kafedrası dotsenti

Egamov Shuhrat Tolib o‘g‘li – Navoiy davlat universiteti magistri

Hozirgi zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning faqat tayyor bilimlarni egallashi emas, balki ularni mustaqil tahlil qila olish, baholash va yangi vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyatini rivojlantirish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, tanqidiy fikrlashni shakllantirish va rivojlantirish muhim pedagogik muammo sifatida e’tirof etiladi.

Geometriya fani o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, isbotlash madaniyati, fazoviy tasavvur va tahliliy yondashuvni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Shu sababli geometriyani o‘qitish jarayonida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish dolzarb masalalardan biridir. O‘quvchilar geometrik masalalarni yechishda faqat formulalarni qo‘llash bilan cheklanmasdan, muammoni chuqur tahlil qilish, turli yechim yo‘llarini solishtirish va asoslangan xulosa chiqarish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari zarur.

Ma’lumki, tanqidiy fikrlay oladigan inson hayotiy muhim savollar va muammolarni qo‘yish hamda ularni shakllantirishga qodir bo‘ladi; tegishli axborotni to‘plab, baholab va samarali talqin qiladi; olingan xulosalar va qabul qilingan qarorlarni mos mezonlar va standartlarga muvofiq tekshiradi; yashirin farazlar, yashirin ma’nolar va amaliy oqibatlarini tan oladi va baholaydi; murakkab muammolarni hal etishda hamkorlar bilan samarali muloqot qiladi hamda o‘z nuqtayi nazarini asoslab beradi.

Tanqidiy fikrlash - bu axborotni tahlil qilish, asoslangan xulosalar chiqarish va ratsional qarorlar qabul qilish qobiliyatidir. Robert Ennis tanqidiy fikrlashni “qanday harakat qilish va nimaga ishonish kerakligi haqida o‘ylangan qarorlar qabul qilish” sifatida ta’riflaydi. Bu bolalar ta’limining eng muhim tarkibiy qismlaridan biridir.

Ta’lim jarayonida o‘quvchilar faqat fanlar bo‘yicha bilimlarni olish bilan cheklanib qolmay, balki ularni tahlil qilish, asoslash, xulosa chiqarish va muammolarga yechim topishni ham o‘rganadilar, ya’ni 4K-kompetensiyalarni (kritik fikrlash, kreativlik, kommunikatsiya, kollaboratsiya) rivojlantiradilar. Bu ko‘nikmalar ularga kelajakdagi hayotida zarur bo‘ladi.

“Tanqidiy fikrlash” tushunchasini aniqlashda turli yondashuvlar mavjud. Bir tomondan, bu yangi axborotni shaxsning hayotiy tajribasi bilan uyg‘unlashtirish orqali rivojlanadigan ochiq fikrlash hisoblanadi. Ikkinchi tomondan, tanqidiy fikrlash insonda mavjud bilimlar bilan tashqi axborotni taqqoslash jarayoni bo‘lib, unda qaysi ma’lumotni qabul qilish, qaysisini to‘ldirish va qaysisini rad etish kerakligi haqida qarorlar ishlab chiqiladi. Bunda ba’zan o‘z e’tiqodlarini yangi bilimlarga zid bo‘lsa, ularni tuzatish yoki hatto ulardan voz kechishga to‘g‘ri keladi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi doirasida darslarni rejalashtirish va o‘tkazishda uchta bosqich hisobga olinadi.

Birinchi bosqich — «chaqiruv». Bu bosqich har bir darsda bo‘lishi shart. U o‘quvchining mazkur mavzu yoki muammo bo‘yicha mavjud bilimlarini faollashtirish va umumlashtirishga imkon beradi; o‘rganilayotgan mavzuga barqaror qiziqish uyg‘otadi, o‘quvchini o‘quv faoliyatiga motivatsiya qiladi; darsda va uyda faol ishlashga undaydi.

Ikkinchi bosqich — «anglash». Bu bosqich o‘quvchiga yangi axborotni olish, uni tushunish va mavjud bilimlari bilan taqqoslash imkonini beradi.

Uchinchi bosqich — «refleksiya». Bu bosqichda asosiy e‘tibor olingan axborotni yaxlit tushunish va umumlashtirishga qaratiladi; o‘quvchi yangi bilimni o‘zlashtiradi; har bir o‘quvchida o‘rganilgan materialga nisbatan shaxsiy munosabat shakllanadi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muammosi yangi emas, biroq u zamonaviy psixologik-pedagogik fan uchun yetarlicha dolzarb hisoblanadi. Bir qator tadqiqotchilar tanqidiy fikrlashga o‘z ta’riflarini taklif etadilar. Mashhur psixologlar Jean Piaget, Jerome Bruner va Lev Vygotsky asarlarida “tanqidiy fikrlash” atamasiga mazmun jihatdan yaqin ta’riflar berilgan: bu insonning intellektual faoliyat turlaridan biri bo‘lib, u yuqori darajadagi idrok, tushunish va uni o‘rab turgan axborot maydoniga nisbatan obyektiv yondashuv bilan tavsiflanadi. 1-jadvalda “tanqidiy fikrlash” tushunchasining yana bir qancha ta’riflari keltiriladi.

So‘nggi yigirma yil davomida kompyuter texnologiyalari inson faoliyatining barcha sohalarida, jumladan ta’lim tizimida ham faol qo‘llanilayotganiga qaramay, maktab bitiruvchilarida fazoviy figuralarni tekislikda tasvirlash ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmaganligi kuzatilmoqda. Interaktiv doska, turli grafik qurilmalar yordamida vizualizatsiya va ko‘rgazmalilikni oshirish, shuningdek, prezentatsiyalardan foydalanish ham bu muammoni to‘liq bartaraf eta olmayapti. Natijada stereometrik figuralarni yasash va geometriya masalalarini yechishda qiyinchiliklar yuzaga kelmoqda. Fazoviy obyektlar bilan ishlash ko‘nikmalarining yetishmasligi esa keyinchalik geografiya, fizika va kimyo kabi uch o‘lchamli fazo xossalarini o‘rganadigan fanlarni o‘zlashtirishda ham muammolarga olib keladi.

Hisoblash va isbotlashga doir stereometriya masalalarini to‘g‘ri chizilgan fazoviy figura tasviri mavjud bo‘lsa, osonlik bilan yechish mumkin. Shuning uchun “Fazoda to‘g‘ri chiziqlar va tekisliklarning parallelligi”, “To‘g‘ri chiziqlar va tekisliklarning perpendikulyarligi”, “To‘g‘ri chiziq va tekislik orasidagi, ikki to‘g‘ri chiziq orasidagi hamda ikki tekislik orasidagi burchaklar” kabi mavzularni o‘rganishda asosiy didaktik material sifatida fazoviy figuralarni yasash hamda ularning tekislik bilan kesimlarini hosil qilishga doir pozitsion va metrik masalalarni yechish muhim ahamiyatga ega.

E.V. Potoskuev quyidagilarni ta’kidlaydi: “Yaxshi geometrik ta’lim, fazoviy tasavvur va mantiqiy fikrlash faqat matematiklar uchun emas, balki muhandislar,

iqtisodchilar, dizaynerlar, huquqshunoslar, dasturchilar, shuningdek, ko‘plab boshqa kasb egalari uchun ham zarur bo‘lgan muhim sifatlar hisoblanadi”.

O‘quvchilar ko‘pyoqlilar kesimlarini yasashga doir masalalarni yechishga kirishishdan avval, ma’lum bir to‘plamdagi yetarlicha sodda, keyinchalik esa murakkabroq geometrik masalalar bilan tanishib chiqishlari, ayrim geometrik usullarni o‘zlashtirishlari va ma’lum namunalar asosida masalalarni yechishni o‘rganishlari lozim. Shuningdek, mustaqil ravishda topish qiyin yoki deyarli imkonsiz bo‘lgan metodlar, usullar va algoritmlarni tahlil qilib chiqish zarur.

Dars olib borayotgan o‘qituvchi esa turli darajadagi o‘quvchilarning qiziqishini saqlab qolish maqsadida, murakkablik darajasi turlicha bo‘lgan masalalarni taklif etishi kerak.

Dars mazmuni tayyor bilimlarni berishga emas, balki o‘quvchilarni mustaqil izlanishga, savol qo‘yishga va muammoni turli yo‘llar bilan hal qilishga yo‘naltirilishi lozim. O‘qituvchi esa bilim beruvchi emas, balki yo‘naltiruvchi va tashkilotchi rolini bajaradi.

Muhim jihatlardan yana biri — o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishdir. Darslarda turli darajadagi topshiriqlar berilishi, har bir o‘quvchining fikri hurmat qilinishi va rag‘batlantirilishi zarur.

Bundan tashqari, ta’lim jarayonida ochiq savollar, muammoli vaziyatlar, bahs-munozaralar va guruhli ishlar keng qo‘llanilishi kerak. Bu usullar o‘quvchilarda tahlil qilish, solishtirish, xulosa chiqarish va o‘z fikrini asoslash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasini, balki ularning mustaqil fikrlash, muloqot qilish va muammolarni hal etish kompetensiyalarini ham samarali rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sodiqov A., Karimov Sh. Geometriya o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Jumayev M. E. Matematika o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2016.
3. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Geometriya fanidan o‘quv dasturi. – Toshkent, 2021.
4. Abduqodirov A. A. Ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2019.
5. Мазниченко М. А. Коррекция педагогической деятельности : учебник и практикум для вузов. 2-е изд., испр. М. : Юрайт, 2023. 142 с.
6. Мягкова И. Т., Гордеева С. А., Бобырь Ж. А. Развитие критического мышления в образовательном процессе. Академический журнал Западной Сибири. 2014. Т. 10, № 3(52). С. 116-117.
7. Нахимова А. А. Педагогические основы развития критического мышления младших школьников в образовательном процессе. Инновации. Наука. Образование. 2022. № 57. С. 23-44.

8. Потоскуев Е. В. Школьная геометрия: методика преподавания. – М.: Просвещение, 2012.
9. Краевский В. В., Хуторской А. В. *Основы обучения: дидактика и методика*. – М.: Академия, 2007.
10. Лернер И. Я. *Дидактические основы методов обучения*. – М.: Педагогика, 1981.

OILA MUHITIDA O‘QUVCHILARNING KITOBXONLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Dilfuza Kamoljonova Xoldorovna – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya
pedagogikasi milliy instituti matbuot kotibi, p.f.b.f.d.

Annotatsiya. Oila muhitida mutolaa, ushbu jarayonning o‘quvchi nutqi, dunyoqarashi, shaxsiy rivojiga ta’siri haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: oilaviy kitobxonlik, oilaviy kitob javoni, qahramonlar va xarakter xususiyatlari, nutq va fikrlash qobiliyatining o‘sishi.

Kitobxonlik ko‘nikmasi – deb kitob o‘qish qoidalaridan boxabar bo‘lish, mutolaaga qiziqish, kitobxonning ehtiyojidan kelib chiqqan holda kitob (badiiy asarni) tanlash, kitob o‘qishga odatlanish, bu harakatning izchil va uzluksiz davom etishi, o‘qigan kitobning mazmunini anglash, kitob mutolaasidan keyin taassurotlarni ifoda etish ko‘nikmalarning malakaga aylanishini ta’minlashga qaratilgan pedagogik faoliyat natijasiga aytiladi.

Mutola bilim olishning asosiy vositalaridan biri bo‘lib, olamni idrok etish, o‘rganishda kitob mutolaasi asosiy o‘rin tutadi. Kitoblar tematik, janr jihatdan va yosh xususiyatlariga ko‘ra tasniflanadi.

Oilada kitobxonlik muhitini yaratish, mutolaani rag‘batlantirish, asar qahramonlari obrazi asosida o‘quvchi o‘zida bag‘rikenglik, mehr-shafqat, tog‘rilik, halollik, mehnatsevarlik kabi xislatlarni tarbiyalaydi. “Zumrad va Qimmat”, “Egri va To‘g‘ri”, “Uch og‘a-ini botirlar”, “Ur to‘qmoq” kabi o‘zbek xalq ertaklari, “Sariq devni minib” (X.To‘xtaboyev), “Meshpolvon” (A.Obidjon), “Kokilli ilon” (M.Xamidova), Z.Ibrohimova “Alisher va mehmon chumoli” “Quloqsiz filcha” (D.Kamoljonova) asarlari kitobxonda mana shunday fazilatlarini tarbiyalovchi badiiy asarlar hisoblanadi. Kitobxon o‘quvchining dunyoqarashi keng bo‘ladi.

Ingliz yozuvchisi Jozef Konradning fikricha muallif kitobning yarmini, o‘quvchi esa qolgan qismini yozadi. Mahoratli yozuvchi o‘z asarida faqat zarur narsa haqida hikoya qiladi, o‘quvchini kitob o‘qish jarayonida qolgan elementlarni tasavvurida o‘zi to‘ldirishga undaydi. Shu sabab bitta asarni turli o‘quvchi turlicha talqin qiladi. Xayol qilishga qiynaladigan kishilarga badiiy kitob o‘qish tavsiya etiladi.

Yoshlar o‘rtasida kitob mutolaasi yakka tartibda, ommaviy tarzdan, elektron yoki audio shaklda bo‘lishi mumkin. Kitob aql va tafakkurni chiniqtiradi, so‘z boyligini oshirib, kishilar bilan muloqotni yaxshilaydi. Kitobxonning o‘ziga bo‘lgan ishonchini yaxshilab, ruhiy-emotsional holatning barqaror bo‘lishini

ta'minlaydi, fikrni jamlashga yordam beradi, xotirani mustahkamlaydi. Gadgetlar sabab kattalar va yoshlarda kuzatiladigan diqqat yetishmovchiligi sindromining oldini olishda kitob mutolaasi muhim hisoblanadi. Mutolaa jarayonida miya yarim sharlari harakati faollashadi, kitob o'qish – Alsgeymer kasalligining oldini olishda yordam beradi, kreativlikni oshiradi, uyquni yaxshilaydi. Shu sabab kattalar uyquga ketishdan oldin kitob mutolaa qiladi, kichik yoshdagi bolalarga ertak o'qib beradi.

Yuqoridagi tahlillar asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kitobxonlik ko'nikmasini rivojlantirishning ijtimoiy texnologiyasi tanlab olindi:

1. “Sinfдан tashqari” kitobxonlik mashg'ulotlariga qaratilgan matnlar o'quvchilarning yosh xususiyatiga mos bo'lishi.

2. Mutolaa ko'nikmasini rivojlantirishga qaratilgan texnologiyada maqsad, tizimlilik, texnologiyani qayta qo'llash orqali ijtimoiy samaradorlikka erishish.

3. Sinfдан tashqari kitobxonlik mashg'ulotlarida milliy qahramonlar Zumrad – Qimmat, Kenja botir, Egrivoy – To'g'rivoy ertak qahramonlari obrazlari misolida interfaol darslarda “Insert” texnologiyasi asosida rolli o'yinlarni amaliyotga tatbiq etish.

4. Qahramonlik obrazidagi ertak, hikoya, qissa – Zumrad, To'g'rivoy, Jimjiloq Botirning ijobiy fazilatlari haqida o'qish orqali o'quvchilar ma'naviy-axloqiy sifatlarning shakllanishi.

5. Egrivoy, Qimmatxon misolida salbiy qahramonlarni yaxshi qahramonga aylanish uchun qanday salbiy odatlardan voz kechishini kves topshiriqlar asosida shakllantirish.

6. Kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishga oid kvestlarda ijodiy topshiriqlar tizimidan foydalanish.

O'quvchilarining kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishning ijtimoiy texnologiyasini ishlab chiqish tadqiqotning asosini tashkil etadi. Mazkur jarayonni milliy sharoitda samarali tashkil etishda milliy kontent alohida ahamiyat kasb etadi. Demak, ilmiy tadqiqot ishlarining tahlili “milliy kontent xalqning ertaklari, rivoyatlari, maqollari, dostonlari, tarixiy va adabiy manbalari bo'lib, o'quvchilarni ma'naviy, axloqiy va intellektual jihatdan kamol toptiruvchi ta'limiy resurslar majmui hisoblanadi” deb ta'kidlashga asos bo'ldi.

Milliy kontent vositasida kitobxonlikni rivojlantirish, bir tomondan, o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirish, sabab-oqibat bog'lanishlarini anglash kabi kognitiv jarayonlarni mustahkamlaydi, ikkinchi tomondan esa, vatanparvarlik, milliy qadriyatlarga hurmat, mehr-oqibat kabi ma'naviy fazilatlarni shakllantiradi. Shuningdek, milliy ertak va hikoyalarni sahnalashtirish, “Qahramonni tanla”, “Rolli o'yin”, “Insert” kabi interaktiv metodlar, “Muloqot”, “Tushunchalar tahlili” (Insert), “Kvest” pedagogik texnologiyasidan foydalanish o'quvchilarda kitob mutolaasini qiziqarli va mazmunli faoliyatga aylantiradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida kitobxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishda maktab, oila, jamiyatdagi muhit muhim rol o'ynaydi.

Oilada ota-ona, bobo-buvi, opa-singil, aka-uka kitob mutolaasiga qiziqsa, o‘qigan adabiyotlarini oilaviy tahlil qilsa, o‘quvchida mutolaaga refleksiya hissi paydo bo‘ladi va bu oilaviy an‘anaga aylanadi. Dars jarayonida o‘qituvchi darslikdagi materialga qo‘shimcha tarzda badiiy va ilmiy kitoblardan ijodiy topshiriqlar bersa, sinfda kitobxonlik muhiti shakllanadi.

Birinchidan, milliy kontent vositasida 3D, 4D, audio va cho‘ntak kitoblari vositasida o‘quvchilarning kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning ijtimoiy texnologiyasi ishlab chiqilmagan. Ikkinchidan, o‘quvchilarning kitob mutolaasiga ichki motivatsiyaning sustligi, o‘quvchilar yosh xususiyatlariga mos 7+ auditoriya uchun, zamonaviy formatdagi kitoblar va e-booklar bazasi mavjud emasligi aniqlandi. Mavzuga oid adabiyotlar tahlili orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladigan milliy ruhdagi zamonaviy adabiyotlar bazasi etishmasligi aniqlandi. Tahlillar gadgetlar davrida o‘quvchilarning kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantirish dolzarb masala ekanligini ko‘rsatdi.

Bolalar kitobxonligini rivojlantirish bugungi kunda bolalar ta’limi va tarbiyasidagi eng dolzarb va rivojlantirish muhim bo‘lgan masalalardan biri hisoblanadi. Bolalar kitobxonligini rivojlantiruvchi milliy kontent vositalariga an‘anaviy kitoblar, 3 D (suratlari bo‘rtib chiqqan), 4D formatdagi (QR kodga ega) kitoblar, audio (ovozli) kitoblar va e-booklar (internet tarmog‘idagi) kitoblar kiradi. O‘quvchilarida kitobxonlik ko‘nikmalarini ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlari folklor namunalari, milliy qahramonlar haqidagi asarlar, xalq og‘zaki ijodi namunalaridan tarkib topgan bolalar kontenti vositasida rivojlantirish, ushbu badiiy adabiyot namunalari “O‘qish savodxonligi” darsligi, “Tarbiya” fanlariga integratsiyalash, oila, mahalla va maktabda kitobxonlik muhitini tashkil qilish, kitobxonlikni targ‘ib etuvchi ijodiy-badiiy kechalar tashkil etish, yozuvchi-shoirilar bilan uchrashuv, kitob do‘konlari, kutubxonalarga muntazam va davomli borish, mutolaani tashkil etish orqali o‘quvchilarni mutolaaga qiziqtirish, ijtimoiy qadriyatlarga sodiqlik hissini tarbiyalash vazifasini maqsad qilib qo‘ymoqda. O‘quvchilarining kitobxonlik ko‘nikmalarini rivojlantiruvchi tadqiqot ishi mazmuni quyidagilardan tarkib topadi. Badiiy adabiyot va folklor namunalari vositasida, zamonaviy kontentlar orqali o‘quvchilarining kitobxonlik ko‘nikmalarini oila, mahalla va maktab muhitida rivojlantirish, ularning hamkorlikdagi faoliyatida zanjir mexanizmini ishlab chiqish, kichik yoshdagi o‘quvchilarida o‘qigan kitoblari yuzasidan tanqidiy fikrlash, ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini rivojlantirish kitobxonlikni rivojlantirishning ijtimoiy ehtiyojlarini keltirib chiqaradi.

Ta’kidlash joizki, jamoaviy suhbat asnosida kitoblarni o‘qish, obrazlarni yoki voqealarni muhokama qilish o‘quvchilarda ijtimoiy qadriyatlarni egallash va amal qilishga yo‘naltirishda alohida o‘rin egallaydi. Bunday suhbatlar jarayonida o‘quvchilar o‘qigan kitoblari haqidagi fikrlarini bayon qiladi, bir-biri bilan o‘zaro fikr almashadi, o‘z g‘oyalari, qarashlarini bayon etadi, asar qahramonlarining harakatlariga, fikrlashiga baho beradi, tanqidiy va mantiqiy xulosalar chiqaradi,

o‘zaro munozaraga kirishadi, shaxsiy nuqtayi nazarlarini bayon qilib, bu masalada o‘z pozitsiyasini belgilaydi. Bunday suhbatlar kitobxonlikni rivojlantirishning ijtimoiy asoslarini mustahkamlashda muhim komponent hisoblanadi.

O‘quvchilarning kitobxonlik vositasida ijtimoiylashuvining asosiy omilidan biri o‘zi o‘qigan yoki o‘qiyotgan kitobidan chuqur ta’sirlana olishi va o‘zidagi taassurotlarni muloqot, munozara jarayonlariga tatbiq eta olishidir. O‘quvchi o‘zi o‘qigan kitob qahramonlari, ular amalga oshirgan ishlar, ular duch kelgan vaziyatlarni oilada, jamiyatda, sinfda o‘z yaqinlari, tanishlari, do‘stlari bilan muhokama qilishi o‘quvchini ijtimoiylashuviga jadal ta’sir ko‘rsatadi. O‘quvchi o‘zi o‘qigan kitob mazmunini anglab etsagina, unda munosabat, muhokama, baho, xulosa kabi fikrlar amaliyoti vujudga keladi. U kitobning asosiy mazmunini, g‘oyasini, natijasini o‘z atrofida qiladi, sinfdoshlari, tengdoshlari, oila a‘zolariga targ‘ib qila oladi, so‘zlab beradi, targ‘ibotchiga aylanadi va o‘zining ijtimoiy faolligini ko‘rsatadi.

Ko‘rinib turibdiki, o‘quvchilarda kitobxonlikni rivojlantirish natijasida ularda oila, maktab, jamiyat orasida o‘zining faolligini amalga oshirish imkoniyatini kengaytirishimiz mumkin. Alohida ta’kidlash kerakki, ta’lim muassasalarida o‘quvchilarni kitobxonlikka yo‘naltirishning imkoniyatlari ko‘proq bo‘lib, bunda o‘qituvchilar, ota-onalar va maktab kutubxonachisining o‘zaro hamkorligini yo‘lga qo‘yish muhim. Bu uch tomonlama hamkorlik o‘quvchilarda kitobxonlik ko‘nikmalarini samarali rivojlantirishda o‘quvchiga oltin ko‘prik bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulazizov A.H. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari madaniyatini shakllantirish jarayonining sotsiologik tahlili sots.f.nom. dissertatsiya Avtoreferati. – Toshkent: 2010.30 b.
2. Chinniyeveva S.A. O‘quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirish imkoniyatlari. – Toshkent: TDMI, 2007. – 48 b. <https://phoenixpublication.com>.
3. Egamberdiyeva N. Ijtimoiy pedagogika: darslik. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi Respublika kutubxonasi, 2009. – 323 b.
4. Ibraimov X.I., Quronov M.Q. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Shaffof. 2023. – 415 b.

RAQAMLI TA’LIM MUHITIDA OTA-ONA VA MAKTAB HAMKORLIGINI TASHKIL ETISH MODELLARI

Tayirova Muhabbat Ataxanovna – Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti katta ilmiy xodimi, p.f.b.f.d.

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli ta’lim muhitida ota-ona va maktab hamkorligini tashkil etishning zamonaviy modellari, ularning mazmuni, tuzilishi hamda pedagogik ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, raqamli platformalar asosida samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish mexanizmlari tahlil qilinadi.

Kalit soʻzlar: raqamli taʼlim muhiti, ota-ona, maktab, hamkorlik, model, pedagogik texnologiya, kommunikatsiya.

Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish jarayonlari taʼlim tizimida chuqur va koʻp qirrali oʻzgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Mazkur oʻzgarishlar nafaqat taʼlim mazmuni va shakllarini yangilashni, balki taʼlim jarayonining barcha subyektlari oʻrtasidagi oʻzaro aloqalarni qayta koʻrib chiqishni ham taqozo etadi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi asosida shakllanayotgan raqamli taʼlim muhiti oʻquvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishda yangi pedagogik yondashuvlarni talab etmoqda. Bu jarayonda oʻquvchining faolligi, mustaqil fikrlashi, axborotni tanlash va qayta ishlash koʻnikmalari, shuningdek, ijtimoiy-kommunikativ kompetensiyalari ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Shu nuqtai nazardan, taʼlim jarayonining muhim subyektlari hisoblangan ota-ona va maktab oʻrtasidagi hamkorlikni zamonaviy talablarga mos ravishda tashkil etish dolzarb masalaga aylanmoqda. Anʼanaviy hamkorlik shakllari – ota-onalar yigʻilishlari, individual suhbatlar, yozma axborot almashinuvi – hozirgi tezkor va dinamik axborot muhitida yetarli darajada samarali boʻlmay qolmoqda. Ularning oʻrnini interaktiv, moslashuvchan va uzluksiz muloqotga asoslangan raqamli hamkorlik modellari egallamoqda. Bunday modellarda kommunikatsiya jarayoni vaqt va makon chegaralaridan chiqib, real vaqt rejimida amalga oshiriladi hamda barcha ishtirokchilar uchun qulay axborot almashinuvi imkonini yaratadi. Raqamli taʼlim muhitida ota-ona va maktab hamkorligining mazmuni ham tubdan yangilanmoqda. Endilikda ota-onalar faqatgina nazorat qiluvchi yoki kuzatuvchi subjekt emas, balki taʼlim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanmoqda. Ular oʻquvchining oʻquv faoliyatini monitoring qilish, individual rivojlanish trayektoriyasini belgilash, psixologik-pedagogik qoʻllab-quvvatlash jarayonlarida bevosita ishtirok etish imkoniyatiga ega boʻlmoqda. Bu esa oʻz navbatida taʼlimning individuallashtirilishi va differensiallashuviga xizmat qiladi.

Raqamli taʼlim muhiti – bu zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan holda tashkil etilgan, taʼlim jarayonining barcha subyektlari (oʻqituvchi, oʻquvchi va ota-ona) oʻrtasida uzluksiz, tizimli va samarali oʻzaro aloqani taʼminlovchi kompleks pedagogik tizim sifatida talqin etiladi. Mazkur muhit taʼlim jarayonini optimallashtirish, uning samaradorligini oshirish hamda ishtirokchilar oʻrtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Raqamli taʼlim muhiti quyidagi asosiy didaktik va texnologik xususiyatlari bilan tavsiflanadi: interaktivlik – taʼlim subyektlari oʻrtasida ikki tomonlama faol muloqotni taʼminlashi; ochiqlik va shaffoflik – taʼlim jarayonining mazmuni, natijalari va baholash mezonlarining barcha ishtirokchilar uchun ochiqligi; tezkor axborot almashinuvi – zarur pedagogik maʼlumotlarni real vaqt rejimida uzatish imkoniyati; individual yondashuv – oʻquvchilarning individual xususiyatlari, ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda taʼlimni tashkil etish imkoniyatining mavjudligi bilan belgilanadi.

Mazkur muhit ota-onalarni ta’lim jarayoniga faol jalb etishning samarali mexanizmlarini yaratadi. Xususan, raqamli platformalar orqali ota-onalar farzandining o’quv faoliyati, o’zlashtirish darajasi va xulq-atvori to’g’risida muntazam va tezkor axborotga ega bo’lish imkoniyatiga ega bo’ladilar. Bu esa oila va ta’lim muassasasi o’rtasidagi hamkorlikni kuchaytirib, ta’lim-tarbiya jarayonining yaxlitligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Ota-ona va maktab o’rtasidagi hamkorlik o’quvchining shaxsiy rivojlanishini ta’minlovchi muhim pedagogik omillardan biri sifatida qaraladi. Mazkur hamkorlik ta’lim-tarbiya jarayonining yaxlitligini ta’minlab, o’quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi. Ilmiy nuqtai nazardan, ushbu hamkorlik quyidagi funksional vazifalarni bajaradi:

- o’quvchining o’quv faoliyatiga nisbatan ichki motivatsiyasini shakllantirish va uni barqarorlashtirishga xizmat qiladi;
- tarbiyaviy ta’sirning izchilligi va uzluksizligini ta’minlab, maktab va oila o’rtasida yagona pedagogik yondashuvni vujudga keltiradi;
- o’quv jarayonida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarni o’z vaqtida aniqlash va samarali hal etish imkonini beradi;
- o’quvchining individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda differensial yondashuvni amalga oshirishga sharoit yaratadi.

Raqamli ta’lim muhiti sharoitida mazkur hamkorlik yangi sifat bosqichiga ko’tarilib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida tezkor, shaffof va interaktiv aloqalarni yo’lga qo’yish imkonini beradi. Natijada ota-ona va maktab o’rtasidagi o’zaro hamkorlik tizimli, uzluksiz va samaradorligi yuqori bo’lgan pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo’ladi.

Raqamli ta’lim muhitida ota-ona va maktab hamkorligini tashkil etish masalasi zamonaviy pedagogikaning dolzarb yo’nalishlaridan biri bo’lib, u o’quvchi shaxsining har tomonlama rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi. Ushbu jarayonda turli model va yondashuvlardan tizimli hamda integrativ tarzda foydalanish yuqori samaradorlikka erishish imkonini beradi. Quyida mazkur hamkorlikni tashkil etishning asosiy ilmiy asoslangan modellari keltiriladi.

1. Axborot-kommunikatsion model

Mazkur model ota-onalarni o’quvchining ta’lim faoliyati to’g’risida muntazam va tizimli ravishda axborot bilan ta’minlashga yo’naltirilgan. Ushbu modelning nazariy asosini axborot ochiqqligi, shaffoflik va uzluksiz monitoring tamoyillari tashkil etadi. Amaliy jihatdan u elektron kundalik va jurnal tizimlari, mobil ilovalar hamda maktabning rasmiy veb-platformalari orqali amalga oshiriladi. Natijada ota-onalar o’quvchining akademik ko’rsatkichlari, davomat darajasi va umumiy o’quv faoliyati haqida tezkor va ishonchli ma’lumotga ega bo’ladilar. Bu esa ta’lim jarayonida nazorat va qo’llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytiradi.

2. Interaktiv hamkorlik modeli

Interaktiv model ota-ona va o’qituvchi o’rtasida ikki tomonlama, faol va muntazam muloqotni tashkil etishga asoslanadi. Ushbu yondashuv kommunikativ

pedagogika va hamkorlik pedagogikasi g‘oyalariga tayangan holda shakllantiriladi. Model doirasida messenjerlar (Telegram, WhatsApp), videokonferensiya vositalari, onlayn uchrashuvlar va vebinarlar samarali kommunikatsiya kanallari sifatida xizmat qiladi. Natijada ota-onalar ta’lim jarayonining bevosita ishtirokchisiga aylanib, o‘quvchi bilan bog‘liq pedagogik muammolarni o‘qituvchilar bilan hamkorlikda hal etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

3. Hamkorlikda qaror qabul qilish modeli

Mazkur model demokratik boshqaruv tamoyillariga asoslanib, ota-onalarni maktab hayotiga oid muhim qarorlar qabul qilish jarayoniga jalb etishni nazarda tutadi. U ijtimoiy-partisipativ yondashuvni aks ettirib, ta’lim subyektlari o‘rtasida ishonchli hamkorlik muhitini shakllantiradi. Ushbu model onlayn so‘rovnomalar, muhokama platformalari va virtual ota-onalar yig‘ilishlari orqali amalga oshiriladi. Natijada ota-onalarda mas’uliyat hissi ortadi, ular o‘zlarini ta’lim jarayonining faol va muhim ishtirokchisi sifatida anglay boshlaydilar.

4. Shaxsiylashtirilgan rivojlanish modeli

Shaxsiylashtirilgan rivojlanish modeli o‘quvchining individual xususiyatlari, qobiliyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishga qaratilgan. Ushbu model differensial yondashuv va individual ta’lim traektoriyasi konsepsiyalariga asoslanadi. Amaliyotda u individual ta’lim yo‘nalishlari (learning path), raqamli portfoliolar hamda monitoring va diagnostika tizimlari orqali amalga oshiriladi. Ota-ona va o‘qituvchi o‘rtasidagi yaqin hamkorlik natijasida o‘quvchining rivojlanish dinamikasi muntazam tahlil qilinadi va zarur pedagogik tuzatishlar kiritiladi.

Yuqorida keltirilgan modellarning har biri mustaqil ahamiyatga ega bo‘lsa-da, ularni kompleks tarzda qo‘llash yanada samarali natija beradi. Masalan, axborot-kommunikatsion model interaktiv model bilan uyg‘unlashganda nafaqat axborot yetkazish, balki fikr almashish ham ta’minlanadi. Shuningdek, shaxsiylashtirilgan rivojlanish modeli hamkorlikda qaror qabul qilish modeli bilan integratsiyalashganda o‘quvchi rivojlanishi yanada tizimli boshqariladi.

Xulosa qilib aytganda raqamli ta’lim muhitida ota-ona va maktab hamkorligini tashkil etish zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda turli modellardan samarali foydalanish o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bois, ta’lim muassasalarida raqamli platformalardan keng foydalanish, ota-onalar bilan interaktiv muloqotni yo‘lga qo‘yish va hamkorlikning innovatsion shakllarini joriy etish dolzarb vazifa sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo‘ldoshev J.G. Ota-onalar bilan pedagogik hamkorlik tizimi. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2018.

2. Hasanboeva O. Pedagogika. – Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi nashriyoti, 2019.

3. M.A.Tayirova. Umumta’lim maktablarida raqamli savodxonlik va kiberxavfsizlik madaniyatini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning o‘rni

/ “Raqamli ta’lim sharoitida o‘quvchilarda axloqiy ong va kiberxafsizlik madaniyatini shakllantirish: muammo va yechimlar” respublika ilmiy-amaliy anjumani, 10-fevral, 2026-yil. 466-468-b.

4. M.A.Tayirova. Mahalla–maktab–oila integratsiyasida raqamli tarbiyaviy muhitni shakllantirish mexanizmlari / “Mahalla, maktab va ota-onalar hamkorligida tarbiyaviy jarayonlarni metodik boshqarishning zamonaviy modellari” respublika ilmiy-amaliy anjumani, 2026-yil 24-fevral. 286-288-b.

YANGI O‘ZBEKISTON DAVLAT FUQAROLIK XIZMATCHISINING MA’NAVIY-AXLOQIY IMIDJI: HUQUQIY ASOSLAR

Ismailov Dilshod Baxriddinovich

Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi bosh mutaxassisi,

Falsafa fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: dilshod6004@mail.ru

Tel.: +998-97-395-60-04

Annotatsiya: Ushbu maqolada davlat fuqarolik xizmatchisining kasbiy kompetensiyasi hamda malaka talablari mohiyatan kasbiy, xususiyl ahamiyatga egaligi, “Davlat fuqarolik xizmatchilarining odob-axloq qoidalari” esa universal ma’naviy talablarni aks ettirishi ta’kidlangan. Davlat xizmatiga kirishning ochiq mustaqil tanlov mexanizmlari orqali “meritokratiya” tamoyili amalda ishlay boshlaganligi va ushbu yangicha tanlov tartibotlari sohada tanish-bilishchilik va turli korrupsiogen omillarning oldini olishdagi ahamiyati ta’kidlangan. Davlat fuqarolik xizmatchilarining ma’naviy-axloqiy fazilatlarini baholash tizimi joriy etilganligi, ularning xizmat faoliyatiga oid va xizmatdan tashqari odob-axloqiga doir qoidalarga rioya etishlari Milliy “Karyera modeli” elektron platformasida nazorat qilib borilayotganligi qayd etilgan.

Kalit so‘zlar: Davlat fuqarolik xizmati, kasbiy kompetensiyasi, xalqqa xizmat qilish, odob-axloq, meritokratiya, “Karyera modeli”, milliy kadrlar zaxirasi, ijtimoiy faol shaxs, ma’naviyat va ijtimoiy xarakteristika.

Annotation: In this article, it is emphasized that the professional competence and qualification requirements of a state civil servant are essentially professional and private, and that the “Code of Conduct of State Civil Servants” reflects universal moral requirements. It was emphasized that the principle of “meritocracy” of entry into the public service through open independent selection mechanisms began to work in practice, and the importance of this new selection procedure in the prevention of familiarity and various corruption factors in the field. It is noted that the system of evaluating the moral and ethical qualities of state civil servants has been introduced, and their compliance with the rules of service and off-duty etiquette is being monitored on the National “Career Model” electronic platform.

Key words: State civil service, professional competence, public service, ethics, meritocracy, “Career model”, national personnel reserve, socially active person, spirituality and social characteristics.

O‘zbekiston Respublikasida 2023-yilning 8-avgust kuni “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi Qonun¹⁸ qabul qilindi va unda davlat fuqarolik xizmatchilarining huquqiy maqomi aniq belgilanib, shu lavozimda o‘z faoliyatini amalga oshirayotgan O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi davlat fuqarolik xizmatchisi ekanligi ko‘rsatib o‘tildi. Davlat fuqarolik xizmatchilariga qo‘yiladigan umumiy, professional talablarni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbarni – bu Bosh vazir yoki uning o‘rinbosarlari bo‘ladimi, hukumat a‘zosi yoki hududlar hokimi bo‘ladimi, ular faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lib qolishi kerak¹⁹”, tarzida ta’kidladi.

Qonunda “davlat fuqarolik xizmati” tushunchasining mazmuni “davlat xizmatining bir turi bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining davlat fuqarolik xizmati lavozimlaridagi davlat organlari vakolatlari amalga oshirilishini ta’minlashga doir haq to‘lanadigan kasbiy faoliyatini ifodalaydi”, deya belgilangan. Qonunning 4-moddasiga kiritilgan asosiy tushunchalarda “Davlat fuqarolik xizmatchilarining odob-axloq qoidalari”ga alohida e’tibor qaratilib, uning mohiyati “davlat fuqarolik xizmatchilari tomonidan rioya etilishi shart bo‘lgan odob-axloq normalari majmui” tarzida ochib berilgan. Ayni vaqtda qonunda davlat fuqarolik xizmatchisining kasbiy kompetensiyasi (davlat organining vakolatlarini lozim darajada amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilimlar, malakalar va ko‘nikmalar majmui), malaka talablari – (davlat fuqarolik xizmatining muayyan malaka darajasi berilishi va (yoki) davlat fuqarolik xizmatining muayyan lavozimini egallash uchun talabgor bo‘layotgan nomzodlarga nisbatan davlat organi tomonidan belgilanadigan, ish tajribasiga va kasbiy kompetensiyasiga doir talablar) sifatida ajratib ko‘rsatilgan.

Odob-axloq qoidalari – bu davlat fuqarolik xizmatchilarining xulq-atvor tamoyillari, qadriyatlari va me’yorlarini tizimlashtiruvchi, jamiyatning talablari va boshqaruv tizimining mansabdor shaxslarga qo‘yadigan talablari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni qayta ishlash va tizimlashtirish natijasida shakllantirilgan hujjatlar bo‘lib hisoblanadi. Bunga alohida to‘xtalishimizga asosiy sabab – davlat fuqarolik xizmatchisining kasbiy kompetensiyasi hamda malaka talablari mohiyatan kasbiy, xususiy ahamiyatga egaligini, “Davlat fuqarolik xizmatchilarining odob-axloq qoidalari” esa universal ma’naviy talablarni aks ettirishini ta’kidlamoqdir. Zero, davlat xizmatidagi xodim deganda davlat organlarining huquqlarini ro‘yobga

¹⁸ O‘zbekiston Respublikasining “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi Qonuni. Qonunchilik palatasi tomonidan 2022-yil 2-martda qabul qilinib, Senat tomonidan 2022-yil 28-mayda ma’qullangan.

¹⁹ Mirziyoyev Sh.M. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza, 2017-yil 14-yanvar.

chiqarish bo'yicha tashkiliy-boshqaruv funksiyalarini bajaruvchi, fuqarolar uchun huquqiy oqibatlarni keltirib chiqaruvchi yuridik ahamiyatga ega bo'lgan harakatlarni amalga oshiruvchi va xizmat majburiyatlarini bajarmaganliklari uchun og'ir javobgarlikka tortilishi mumkin bo'lgan shaxslar nazarda tutiladi²⁰.

Qonunda davlat fuqarolik xizmatchilarining asosiy prinsiplari qatoriga “Xalqqa xizmat qilish” va “Davlat organlarining va mansabdor shaxslarning jamiyat hamda fuqarolar oldida mas'ulligi” prinsiplari kiritilgan. Ushbu prinsiplar mohiyatan ma'naviy-axloqiy bo'lib, **“Xalqimiz davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak”**, degan tamoyil O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy hayotida o'z aksini topayotganini tasdiqlaydi. Buning yana bir tasdig'ini davlat xizmatchilarining Vatanga sadoqat va xizmat vazifasiga fidoyilik, davlat va jamiyat manfaatlariga sodiqlik, adolatlilik, halollik va xolislik, korrupsiyaviy holatlarga murosasiz munosabatda bo'lish va qarshi kurashish, xushmuomalalik bilan fuqarolarda davlatga nisbatan ishonch va hurmat hissini uyg'otish kabi prinsiplar asosida amalga oshirish shartligi belgilangan odob-axloq qoidalarining qabul qilinishida ham ko'rish mumkin.

Davlat xizmatiga kirishning Boshqaruv samaradorligi agentligi tomonidan yo'lga qo'yilgan ochiq mustaqil tanlov mexanizmlari orqali “meritokratiya” tamoyili amalda ishlay boshladi. Ushbu yangicha tanlov tartibotlari sohada tanish-bilishchilik va turli korrupsiogen omillarning oldini oladi. Buning uchun davlat organlariga kimningdir tavsiyasi yoki subyektiv fikri bilan emas, balki talabgorning malakasi va kasbiy kompetensiyalarining sog'lom raqobatini ta'minlaydigan “vacancy.argos.uz” elektron portali orqali eng munosib nomzodlar tanlab olinmoqda.

Nomzodning alohida qobiliyatlari, shu jumladan, uning kasbiy, ma'naviy fazilatlarini va alohida xizmatlarini xolisona va adolatli baholashda meritokratiya tamoyili qo'llanilayotganligi tanlov jarayonlarining samarali bo'lishiga zamin yaratmoqda. Qolaversa, rahbarlik lavozimlarini malakali kadrlar bilan to'ldirish maqsadida davlat fuqarolik xizmatchilarini markazlashtirilgan holda saralab olish, tayyorlash, qayta tayyorlash va uzluksiz malakasini oshirish tizimi yo'lga qo'yildi.

Qonunda davlat fuqarolik lavozimlari “siyosiy”, “boshqaruv” va “yordamchi” guruhlariga ajratilib, ularning huquqiy maqomi, lavozimga tayinlash va xizmatni o'tash tartibi hamda davlat fuqarolik xizmatiga kirish, uni o'tash va tugatish asoslari belgilangan.

Unga muvofiq, davlat fuqarolik xizmatiga tanlov asosida ishga qabul qilinishi, davlat fuqarolik xizmatchilarining faoliyati eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlari (Key Performance Indicators – KPI) asosida baholanishi, davlat fuqarolik xizmatchisining uzluksiz malakasini oshirish tizimi joriy etilishi, davlat fuqarolik xizmatchilariga egallab turgan lavozimga ko'ra malaka darajalari berilishi, rahbarlik lavozimlarini malakali kadrlar bilan to'ldirish maqsadida “milliy kadrlar zaxirasi” shakllantirilishi, davlat fuqarolik xizmatini tugatishga mehnat to'g'risidagi

²⁰ Muhammadjonova L. Davlat xizmatchisi etikasi va imiji. O'quv qo'llanma. –Toshkent, “Universitet”, 2017. 264 b. 9 b.

qonunchilikda mehnat shartnomasini bekor qilish bilan bog‘liq, davlat xizmatchisining O‘zbekiston fuqaroligini yo‘qotishi, korrupsiyaga oid huquqbuzarlik sodir etishi kabi holatlar asos bo‘lishi ta‘minlanmoqda.

Bugungi kunda davlat xizmatchisi tashabbuskor, bilimdon, yuksak madaniyatli, halol va o‘z kasbining ustasi bo‘lishi kerak. Bunday xodim har qanday vaziyat va sharoitga to‘g‘ri yondasha oladi, hodisa va voqealarga dadil, odil va xolisona baho beradi, haqiqiy talab va adolatli ish uslubini vujudga keltiradi hamda mehribon inson sifatida katta mavqega ega bo‘ladi. Bu talab davlat xizmatchilari kasbiy ma‘naviyatining yetakchi fazilatlariga urg‘u qaratib keladi. Jumladan, davlat xizmatchilari xushmuomala, iltifotli, odobli, e‘tiborli, fuqarolar va hamkasblari bilan munosabatda sabr-toqatli bo‘lishi, ularni hurmat qilishi shart. Davlat xizmatchilari o‘ziga bo‘ysunuvchilarga va fuqarolarga nisbatan qo‘pollik qilmasligi, odamlarning sha‘ni va qadr-qimmatini kamsitmasligi, ularga asossiz psixologik va jismoniy ta‘sir ko‘rsatish holatlariga yo‘l qo‘ymasligi kerak²¹.

Ayniqsa, davlat xizmatchilari xizmatdan tashqari vaqtda umumiy qabul qilingan odob-axloq normalariga rioya etishlari, g‘ayriijtimoiy xatti-harakatlarga yo‘l qo‘ymasligi kerak.

“Davlat xizmatchisining fazilatlarini” tushunchasi O‘zbekiston Respublikasi boshqaruv sohasida garchi hali to‘liq tatbiq etilmagan, qonuniy asoslari bosqichma-bosqich shakllanib borayotgan bo‘lsa-da, o‘zbek davlatchilik tarixida bu borada ko‘plab ma‘lumotlar mavjud. Jumladan, Abu Nasr Farobiy “Fozil odamlar shahri” asarida o‘z davri va keyingi davr davlat xizmatchisi uchun lozim bo‘lgan “12 ta fazilat va xislatlar”ni keltirib o‘tgan. Asarda keltirilishicha, rahbar shaxs sog‘lom, suhbatdoshining fikrlarini tez tushunadigan, fikrini ravshan tushuntira oladigan, nafsini tiya oladigan, adolatli, bilimli, oriyatli va qat‘iyatli bo‘lishi kerak²².

Shu o‘rinda davlat arbobi va buyuk mutafakkir Alisher Navoiy fikrlariga e‘tibor qaratsak: **“Odamiy ersang demagil odami, onikim, yo‘q xalq g‘amidin g‘ami”**. Ulug‘ bobomiz bu bilan bizga dunyoda insonlarning dardu tashvishlarini, xalq g‘amini o‘ylamay yashaydigan fazilatsiz insonni odamlar qatoriga qo‘shib bo‘lmasligini ta‘kidlaganlar.

Buyuk davlat arbobi, Sohibqiron Amir Temurning “Temur tuzuklari” davlat boshqaruvi va davlat xizmati rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Unda, ayniqsa, davlat xizmati sohasida faoliyat yurituvchi kadrlar uchun ta‘kidlangan sifatlar bugungi kunda ham dolzarbdir.

Ma‘lumki, Amir Temur **“Kuch – adolatdadir”**, degan shiorga qat‘iy rioya qilgan holda mamlakatni boshqargan. Sohibqiron mazkur shiorga o‘zi amal qilish bilan birga vazirlarni ham unga amal qilishga undagan. Vazirlar, davlat xizmatchilariga qo‘yilgan boshqa sifatlar aynan shu shiordan kelib chiqib shakllangan, deyish mumkin. Sohibqiron **adolatparvarlik, Vatanga sadoqat va qat‘iyat** kabi fazilatlarni ulug‘lagan. Xushmuomalalik, sabr-matnatlilik, odillik

²¹ Muhammadjonova L. Davlat xizmatchisi etikasi va imiji. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent, “Universitet”, 2017. 264 b.

²² Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. T: “Yangi asr avlodi” nashriyoti. 2022 yil., – B-244-245.

kabi sifatlarni o‘zida mujassam qilgan Sohibqiron boshqa amaldorlardan ham shunday fazilatlarni talab qilgan.

Amir Temur hukmdorning mansabdor shaxslarni tanlab olish va ularni joy-joyiga qo‘yish qobiliyatini hokimiyatni amalga oshirish va mustahkamlashning bosh sharti, deb hisoblagan. Jumladan, “Temur tuzuklari”da ta’kidlanganidek, vazir lavozimiga nomzod shaxslar quyidagi to‘rt fazilatga ega bo‘lishi lozim bo‘lgan. **Birinchisi – asillik, toza nasllilik, ikkinchisi – aql, farosatlilik, uchinchisi – sipohu raiyat ahvolidan xabardorlik, ularga nisbatan xushmuomalada bo‘lishlik, to‘rtinchisi – sabr-chidamlilik va tinchliksevarlik**²³.

“Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq hamda davlat xizmatchilarining xizmat faoliyatiga oid va xizmatdan tashqari odob-axloqi, jamoatchilik bilan munosabatlariga doir qoidalarga rioya etilishini ta’minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining “Davlat fuqarolik xizmatchilari tomonidan odob-axloq qoidalariga rioya etilishini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori²⁴ qabul qilindi. Qarorning 1-ilovasi asosida davlat fuqarolik xizmatchilari odob-axloqining namunaviy qoidalari tasdiqlandi. Unga ko‘ra, davlat xizmatchilari o‘z kasbiy faoliyatini quyidagi prinsiplar asosida amalga oshirishi shart:

- qonuniylik;
- Vatanga sadoqat va xizmat vazifasiga fidoyilik, yuklangan funksional vazifalarini to‘liq bajarish, ijro intizomiga qat’iy rioya etish;
- fuqarolar huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining ustuvorligi;
- davlat va jamiyat manfaatlariga sodiqlik;
- adolatlilik, halollik va xolislik;
- korrupsiyaviy holatlarga murosasiz munosabatda bo‘lish va qarshi kurashish;
- xizmat sirini qat’iy saqlash;
- mansab vakolatlarini suiiste’mol qilmaslik;
- manfaatlar to‘qnashuviga yo‘l qo‘ymaslik.

Davlat xizmatchilari mehnat faoliyati davomida va ishdan tashqari vaqtda xulq-atvorning quyidagi umumiy qoidalariga amal qilishi lozim:

- davlat xizmatining obro‘sigacha putur yetkazishi mumkin bo‘lgan xatti-harakatlardan tiyilish, axloq normalariga doimiy rioya qilish;
- mas’uliyat, kasbiga sadoqat va halollikni kundalik shiorga aylantirish;
- murakkab vazifalarni bajarishda hamkasblariga ko‘maklashish;
- xushmuomalalik, e’tiborlilik va hushyorlik bilan fuqarolarda davlatga nisbatan ishonch va hurmat hissini uyg‘otish;

²³ Amir Temur. Temur tuzuklari. –Toshkent: O‘zbekiston, 2013. –B.66.

²⁴ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 14-oktabrdagi 595-sonli “Davlat fuqarolik xizmatchilari tomonidan odob-axloq qoidalariga rioya etilishini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori.

- oilasida sog‘lom muhitni ta‘minlab, oila a‘zolariga doimiy g‘amxo‘r bo‘lish, farzandlarida vatanparvarlik va boshqa yuksak axloqiy fazilatlarni shakllantirish;
- fuqarolarning ijtimoiy kelib chiqishi, iqtisodiy ahvoli va boshqa omillardan qat‘i nazar, ular bilan bir xil, samimiy, odob doirasida munosabatda bo‘lish;
- jamiyatda axloqning umume‘tirof etilgan qoidalariga amal qilish.

Ma‘lumki, shaxsning ma‘naviyati uning kasbiy ma‘naviyatida, xulqida, fazilatlarida amalga oshadi va namoyon bo‘ladi. “Ma‘naviyat” – his etiladigan, anglanadigan, oqilonalikka asoslangan shu sababli axloqiy tushunchalar ma‘naviyatga doir bo‘lsa, xulq ana shu tushuncha, bilimlarning amali sifatida e‘tirof etiladi. “Axloq – ijtimoiy munosabatlar zaminida alohida shaxs sifatida mavjud bo‘lgan insonlarning o‘zini-o‘zi idora qilish shakllari va me‘yori, o‘zaro muloqot va munosabatlarda ularga xos bo‘lgan ma‘naviy kamolot darajasining namoyon bo‘lishidir”.

Davlat fuqarolik xizmatchilari ma‘naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirish masalasi markaziy tushunchalardan hisoblanadi. Shu sababli “rivojlanish” tushunchasiga to‘xtalamiz. Hozirgi kunda pedagogikaning “shakllanish” va “rivojlanish” kabi toifalarining chegaralari aniq belgilanmagan, ular “rivojlantirish orqali rivojlanish” va aksincha “rivojlantirish orqali shakllantirish” ta‘riflarida sezilib turadi. Bu borada tadqiqot olib borgan I.A. Kolesnikovaning fikricha, shakllanish – bu tizimdagi o‘zgarishlarni keltirib chiqaradigan tashqi ta‘sirlarning (obyektiv va subyektiv, maqsadli va elementar) jami bilan insonning o‘zaro ta‘siri va jarayonidir. Uning xususiyatlari, fazilatlarini, namoyon bo‘lishi “va rivojlanishi” inson hayotining quyi qismidan yuqori darajalariga va shakllariga o‘tish bilan tavsiflanadigan izchil, qaytarib bo‘lmaydigan ichki va tashqi o‘zgarishlar jarayonidir²⁵”. Zero, “Shaxs – bu bir tomondan, tegishli ijtimoiy tajribaning o‘lchovi va boshqa tomondan, madaniyatning rivojlanishiga qo‘shgan hissasidir²⁶”.

Ma‘lumki, davlat fuqarolik xizmatchisi – ijtimoiy faol shaxs, fuqaro. Shu bois u ishdan bo‘sh vaqtlarida oddiy inson sifatida jamoat joylarida, tadbirlarda, ma‘raka-marosimlarda, mahalla tadbirlarida ishtirok etadi.

Davlat xizmatchilari ishdan bo‘sh vaqtlarida umumqabul qilingan axloq normalariga rioya qilishlari va ularga zid bo‘lgan xulq-atvor va xatti-harakatlardan o‘zlarini tiyishlari shart.

Davlat xizmatchilarining xizmat faoliyatidagi tashqi ko‘rinishi va kiyinish uslubi fuqarolarning davlat organlari va tashkilotlari faoliyatiga hurmatini, shu jumladan, davlat xizmatining nufuzini oshirishga xizmat qilishi kerak.

Davlat xizmatchisining tashqi ko‘rinishi mehnat sharoitlari va xizmat turiga qarab, xizmat majburiyatlarini bajarishi vaqtida fuqarolarning davlat tashkilotiga

²⁵ Колесникова И.А. Программа и словарь педагогических понятий по проблеме воспитания / И.А. Колесникова, Л.С. Нагавкина, Е.Н. Барышникова. - СПб.: СПГУМП, 1994. - 55 с.

²⁶ Загвязинский В.И. Педагогический словарь : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.И. Загвязинский, А.Ф. Закирова. - М. : Академия, 2008. - 352 с.

nisbatan hurmat bilan munosabatda bo‘lishiga ko‘maklashishi, umumiy qabul qilingan ish uslubiga muvofiq bo‘lishi va rasmiylik, xolislik, kamtarlik va intizomni namoyon etishi lozim.

Davlat xizmatchilarining ish joyida tashqi ko‘rinishi va kiyinish uslubiga oid qo‘shimcha talablar idoraviy odob-axloq qoidalari hamda ichki mehnat tartibida belgilanishi mumkin.

Davlat fuqarolik xizmatchilarining ma‘naviy-axloqiy fazilatlarini baholash tizimi joriy etilib, ularning xizmat faoliyatiga oid va xizmatdan tashqari odob-axloqiga doir qoidalarga rioya etishlari Milliy “Karyera modeli” elektron platformasida nazorat qilib borilmoqda. Bu jarayon davlat xizmatchilariga o‘z vazifalarini, bu esa o‘z navbatida davlat funksiyalarini yanada samarali va professional bajarishga yordam beradi. Qonun va axloq qoidalarga rioya qilish – fazilatlarining rivojlanishi, shuningdek, davlat xizmatida qonun va axloq qoidalarga rioya qilishga yordam beradi, bu esa korrupsiya va adolatsiz harakatlar xavfini kamaytiradi.

Davlat fuqarolik xizmati munosabatlarida davlat xizmatchisining odob-axloqi va uning fazilatlarini hal qiluvchi o‘rin tutadi. Davlat xizmatchisining axloqiy fazilatlarini tarbiyalamasdan, uning Vatanga sadoqatini, manfaatlar to‘qnashuvi vaziyatlarida davlat manfaati ustuvorligini ta‘minlash, davlat sha‘ni, imijini himoya qilish uchun jonbozlik qilishga qaratilgan samarali faoliyatni kutib bo‘lmaydi. Buning uchun davlat xizmatchisi aholini qiynab kelayotgan muammolar yechimini ta‘minlaydigan shaxs bo‘lib, u halol va adolatli, xizmat vazifasiga sadoqat va mas‘uliyat bilan yondashadigan, umuman insonlar bilan bo‘ladigan muomalada har tomonlama o‘ylab, muomala qilish qoidalarga rioya qilish fazilatlariga ega bo‘lishi lozim.

Davlat xizmatchisi shaxsini tarbiyalash – bu shaxs tomonidan o‘ziga xos xususiyatlarni ijtimoiy-madaniy muhitda faollik va muloqot jarayonida rivojlantirishning murakkab jarayoni. Shaxs, avvalambor, ijtimoiy munosabatlarning ta‘siri ostida shakllangan fazilatlarini ko‘rsatuvchi shaxsning ijtimoiy xarakteristikasidir. Zero, shaxs – maqsadli siyosiy ta‘lim-tarbiya orqali ijtimoiy-siyosiy tizimda shaxs sifatida shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Колесникова И.А. Программа и словарь педагогических понятий по проблеме воспитания / И.А. Колесникова, Л.С. Нагавкина, Е.Н. Барышникова. - СПб.: СПГУМП, 1994.

2. Загвязинский В.И. Педагогический словарь : учебное пособие для студ. высш. учеб. Заведений / В.И. Загвязинский, А.Ф. Закирова. –М.: Академия, 2008.

3. Mirziyoyev Sh.M. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruza, 2017-yil 14-yanvar.

4. Muhammadjonova L. Davlat xizmatchisi etikasi va imiji. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, Universitet, 2017.
5. O‘zbekiston Respublikasida 2023-yilning 8-avgust kuni “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi O‘RQ-788-son Qonuni.
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 14-oktabrdagi “Davlat fuqarolik xizmatchilari tomonidan odob-axloq qoidalariga rioya etilishini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 595-son qarori.
7. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. Toshkent, Yangi asr avlodi, 2022.
8. Amir Temur. Temur tuzuklari. Toshkent, O‘zbekiston, 2013.

Tanqidiy tahlil va axloqiy immunitet: maktab va ota-onalar hamkorligida shaxsni ijtimoiy-pedagogik himoyalash modellari

Saydaliyev Abbosxon Ibroximxon o‘g‘li

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti, Milliy tarbiyaning raqamli pedagogik ta’minoti ilmiy tadqiqot bo‘limi Katta ilmiy xodimi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy globallashuv sharoitida o‘quvchi yoshlar shaxsida tanqidiy tahlil ko‘nikmalarini shakllantirish va axloqiy immunitetni mustahkamlash masalalari tadqiq etiladi. Tadqiqotda maktab va ota-onalar hamkorligining xalqaro tajribada qo‘llaniladigan ijtimoiy-pedagogik modellari qiyosiy tahlil qilingan. Farzandning axborot xurujlari va ma’naviy tahdidlarga nisbatan barqarorligini ta’minlashda oila va ta’lim muassasasi hamkorligining strategik yo‘nalishlari belgilab berilgan. Maqolada tanqidiy fikrlashni axloqiy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish orqali shaxsni ijtimoiy himoyalashning metodologik asoslari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: tanqidiy tahlil, axloqiy immunitet, maktab-oila hamkorligi, ijtimoiy-pedagogik himoya, xalqaro modellar, axborot xavfsizligi, shaxs kamoloti.

Аннотация. В данной статье исследуются вопросы формирования навыков критического анализа и укрепления нравственного иммунитета личности учащихся в условиях современной глобализации. В исследовании проведен сравнительный анализ социально-педагогических моделей взаимодействия школы и родителей, применяемых в международной практике. Определены стратегические направления сотрудничества семьи и образовательного учреждения в обеспечении устойчивости ребенка к информационным атакам и духовным угрозам. В статье предложены методологические основы социальной защиты личности через интеграцию критического мышления с этическими ценностями.

Ключевые слова: критический анализ, нравственный иммунитет, сотрудничество школы и семьи, социально-педагогическая защита, международные модели, информационная безопасность, развитие личности.

Abstract. This article explores the issues of forming critical analysis skills and strengthening the moral immunity of students in the context of modern globalization. The study provides a comparative analysis of socio-pedagogical models of school-parent cooperation applied in international practice. Strategic directions for collaboration between the family and the educational institution are identified to ensure a child's resilience against information attacks and spiritual threats. The article proposes methodological foundations for the social protection of an individual by integrating critical thinking with ethical values.

Keywords: critical analysis, moral immunity, school-family partnership, socio-pedagogical protection, international models, information security, personal development.

Kirish. Zamonaviy pedagogik faning oldida turgan eng ustuvor vazifalardan biri — shaxsni nafaqat bilimli, balki har qanday tashqi ma'naviy-psixologik bosimlarga bardosh bera oladigan, mustahkam axloqiy pozitsiyaga ega bo'lgan komil inson etib tarbiyalashdir. Bugungi axborotlashgan jamiyatda o'smir yoshlar turli xil qarama-qarshi g'oyalar, qadriyatlar to'qnashuvi va virtual tahdidlar qurshovida qolmoqda. Bunday vaziyatda faqatgina ta'lim muassasasi yoki faqatgina oilaning sa'y-harakatlari kutilgan samarani bermasligi amaliyotda o'z tasdig'ini topmoqda.

Mavzuning dolzarbligi va maqsad. “Global transformatsiya sharoitida o'quvchi yoshlarda vaziyatlarni tanqidiy baholash (critical assessment) ko'nikmalarining yetishmasligi ularning mafkuraviy xurujlar va axloqiy tanazzulga nisbatan himoyasizligini oshirmoqda. Shu sababli, Professor Joys Epsteyn (Joyce L. Epstein) hamda uning hammualliflari M. Sanders va S. Sheldon (2018) tomonidan takomillashtirilgan “oltita hamkorlik turi” konseptual modeli, shuningdek, OECD va UNESCO (2021-2022) xalqaro tashkilotlarining so'nggi tavsiyalarini milliy pedagogik sharoitga adaptatsiya qilish strategik zaruriyatga aylandi. Mazkur maqolaning maqsadi — oila va ta'lim muassasasi hamkorligini innovatsion sifat bosqichiga olib chiqish orqali, o'quvchilarda tanqidiy tafakkurni fundamental axloqiy mezonlar bilan uyg'unlashtirgan holda shakllantirishning ilmiy-pedagogik yechimlarini asoslashdan iborat. Bizning talqinimizda shaxsni ijtimoiy-pedagogik himoyalash — bu subyektni axborot oqimidan shunchaki izolyatsiya qilish emas, balki unda axborotni tahlil qilish, saralash va mustaqil

qaror qabul qilish imkonini beruvchi barqaror “axloqiy-kognitiv filtr” (ethical filter) tizimini yaratishni anglatadi.”

Asosiy qism. *Xalqaro hamkorlik modellari va milliy "Oila-maktab-mahalla" klasteri integratsiyasi.* Professor Joys Epsteynning (Joyce L. Epstein) hamkorlik modeli jahon pedagogikasida oila va maktab munosabatlarini tizimlashtiruvchi eng nufuzli manbalardan biri bo‘lib, u shaxs rivojlanishini "o‘zaro ta’sir doiralari" (overlapping spheres of influence) nazariyasi orqali asoslaydi. Biroq, O‘zbekiston sharoitida ushbu model nafaqat maktab va ota-onalar, balki "Oila – maktab – mahalla" klasteri orqali yanada kengroq ijtimoiy-pedagogik mazmun kasb etadi. Epsteynning "Ota-onalik" (Parenting) va "Muloqot" (Communicating) tamoyillari bizning milliy mentalitetimizdagi mahalla instituti bilan integratsiyalashgan holda, bolada jamoaviy mas’uliyat va kattalarga hurmat kabi axloqiy sifatlarni tarbiyalashda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbek oilalariga xos bo‘lgan mehr-oqibat, mehmondo‘stlik va sadoqat kabi qadriyatlar Epsteyn modeli bilan uyg‘unlashganda, o‘quvchi atrofida "himoyalovchi muhit" hosil qiladi. Bunday integratsiyalashgan hamkorlik, shaxsning ijtimoiy moslashuvini ta’minlash bilan birga, uning milliy o‘zlikni anglash tuyg‘usini ham mustahkamlaydi. Shu nuqtayi nazardan, xalqaro andozalarni milliy pedagogika bilan birlashtirish, farzand kamoloti uchun zarur bo‘lgan ijtimoiy-pedagogik poydevorni yaratib beradi.

Tanqidiy tahlil va axloqiy-kognitiv filtr: Milliy tarbiya asosida ma’naviy immunitet. O‘quvchilarda vaziyatlarni tanqidiy baholash ko‘nikmasini shakllantirish, ularda axborot xurujlariga qarshi "axloqiy-kognitiv filtr" (ethical-cognitive filter) yaratish bilan uzviy bog‘liqdir. OECD va UNESCOning (2021-2022) tavsiyalariga ko‘ra, tanqidiy fikrlash faqatgina mantiqiy amallar majmuyi emas, balki axloqiy mezonlar asosida qaror qabul qilish qobiliyatidir. O‘zbekistonning boy ma’naviy merosi va milliy qadriyatlari bu filtrning fundamental asosi bo‘lib xizmat qiladi. Ota-onalar va o‘qituvchilar Epsteynning "Uyda ta’lim olish" (Learning at Home) tamoyili asosida bolada axborotni saralash madaniyatini shakllantirar ekan, ular ajdodlarimizning hikmatli o‘gitlaridan foydalanishlari o‘quvchida mustahkam "axloqiy immunitet" hosil qiladi. Tanqidiy tahlil bolaga virtual dunyodagi yot g‘oyalarni anglashga yordam bersa, milliy axloqiy filtr ushbu ma’lumotlarning "halol" yoki "nomaqbul" ekanligini ajratishda mezon vazifasini o‘taydi. Bu jarayonda oilaviy suhbatlar va maktabdagi munozaralar orqali o‘quvchiga vaziyatlarni nafaqat texnik, balki vijdonan baholash o‘rgatiladi. Natijada, yoshlar tashqi ta’sirlardan shunchaki izolyatsiya qilinmaydi, balki ularda har qanday murakkab vaziyatda o‘z milliy va axloqiy prinsiplariga sodiq qolgan holda to‘g‘ri qaror qabul qilish malakasi rivojlanadi.

Ijtimoiy-pedagogik himoya modellari: Shaxs kamolotida hamkorlikning strategik ahamiyati. Shaxsni ijtimoiy-pedagogik himoyalashning zamonaviy modellari maktab va ota-onani yaxlit bir strategik jamoaga aylantirishni koʻzda tutadi. Xalqaro tajribadagi “Ijtimoiy hamkorlik” (Collaborating with Community) tamoyili Oʻzbekiston sharoitida ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish va ularni maktab boshqaruviga (Decision Making) jalb qilish orqali amalga oshiriladi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, ota-onalarning taʼlim jarayonidagi ongli ishtiroki oʻquvchilarning axloqiy qarashlari barqarorligini sezilarli darajada oshiradi. Maqolada ilgari surilgan gʻoya shundan iboratki, bola shaxsini shakllantirishda "pedagogik daxldorlik" tuygʻusi ota-onalar orasida keng targʻib qilinishi lozim. Bizning milliy tarbiya tizimimizda "bir bolaga yetti mahalla ota-ona" degan tamoyilning bugungi raqamli davrga moslashtirilishi, oʻquvchini nafaqat oila, balki butun jamiyat tomonidan himoyalanganligini his qilishiga zamin yaratadi. Bunday ijtimoiy-pedagogik himoya shaxsni globallashtirishning salbiy oqibatlaridan asrovchi eng ishonchli "qalqon" vazifasini oʻtaydi. Xulosa oʻrnida aytish mumkinki, tanqidiy fikrlashni milliy axloq bilan uygʻunlashtirgan holda shakllantirish — nafaqat pedagogik vazifa, balki milliy oʻzlikni asrash va barkamol avlodni tarbiyalashning kafolatidir. Ota-ona va maktabning hamkorlikdagi tizimli faoliyati farzand kamolotida xalqaro andozalar va milliy anʼanalarning eng mukammal sintezini namoyon etadi.

Xulosa va amaliy takliflar. Ota-ona va maktab hamkorligining xalqaro modellari, xususan, Professor Joys Epsteynning tizimli yondashuvi va OECD tavsiyalarini oʻzbek milliy pedagogikasi bilan integratsiya qilish — bugungi globallashtirish davrida strategik zaruriyatdir. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, farzand kamolotida tanqidiy tahlil koʻnikmasini shakllantirish, uning axloqiy immunitetini mustahkamlash bilan parallel ravishda amalga oshirilishi lozim. Shaxsni ijtimoiy-pedagogik himoyalashning asosi — uni axborotdan uzib qoʻyish emas, balki unda mustaqil tahlil qiluvchi va milliy qadriyatlar asosida saralovchi “axloqiy-kognitiv filtr”ni yaratishdan iboratdir.

Tadqiqot natijalari va xalqaro tajriba tahlili asosida quyidagi amaliy takliflarni ilgari suramiz:

“Oila-maktab-mahalla” klasteri doirasida “Media-axloq” ota-onalar kurslarini tashkil etish. Bunda ota-onalarga farzandlarida axborotni tanqidiy baholash va kibermakonda axloqiy meʼyorlarga rioya qilishni oʻrgatish metodikasi yetkaziladi.

Epsteyn modelidagi “Learning at Home” (Uyda taʼlim olish) tamoyilini milliy kontekstda boyitish. Maktab dasturlariga ota-ona va farzand birgalikda

yechishi lozim bo‘lgan, axloqiy dilemmalarni o‘z ichiga olgan vaziyatli mashqlarni (case-study) tizimli kiritish.

Maktab psixologlari va sinf rahbarlari uchun “Ijtimoiy-pedagogik himoya” metodik qo‘llanmasini ishlab chiqish. Mazkur qo‘llanmada xalqaro tarbiya modellarini o‘zbek milliy mentalitetiga moslashtirilgan mexanizmlari bayon etilishi lozim.

Ota-onalarning maktab boshqaruvidagi (Decision Making) ishtirokini raqamli platformalar orqali kengaytirish. Bu hamkorlikda shaffoflikni ta’minlash bilan birga, har bir ota-onaning tarbiyaviy jarayonga daxldorlik hissini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro andozalarni milliy qadriyatlar bilan sintezlash orqali shakllantirilgan hamkorlik modeli — yosh avlodni murakkab ijtimoiy-ma’naviy ziddiyatlardan asrovchi eng samarali pedagogik mexanizmdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. "Ta'lim to'g'risida" O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020-yil O'RQ-637-son
2. Epstein, J. L., Sanders, M. G., Sheldon, S. B., et al. (2018). *School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action (4th Edition)*. Corwin Press.

INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA UYUSHMAGAN YOSHLARNI MA'NAVY-AXLOQIY TARBIYALASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Matkarimov Ikrom Muxtarovich – Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada innovatsion yondashuv asosida uyushmagan yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash metodikasini takomillashtirishga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilinadi. Hozirgi ijtimoiy-madaniy sharoitda uyushmagan yoshlar bilan ishlash masalasi ularning ma'naviy qadriyatlarga munosabati, axloqiy mezonlari, fuqarolik mas'uliyati va ijtimoiy faolligini shakllantirish nuqtayi nazaridan alohida ahamiyat kasb etmoqda. Maqolada mazkur jarayonga ta'sir etuvchi ijtimoiy, pedagogik, psixologik va tashkiliy omillar tizimli ravishda yoritilgan. Xususan, oila muhiti, mahalla instituti, ta'limiy va tarbiyaviy hamkorlik, yoshlarning individual xususiyatlari, axborot muhiti, raqamli texnologiyalar, mentorlik, interfaol metodlar hamda ijtimoiy sheriklikning metodik takomillashtirishdagi o'zni ochib berilgan. Shuningdek, uyushmagan yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda innovatsion yondashuvning mazmuni, uning tarbiyaviy jarayon samaradorligini oshirishdagi imkoniyatlari va metodik ustunliklari asoslab beriladi. Tadqiqot natijasida

metodikani takomillashtirishga xizmat qiluvchi ustuvor omillar aniqlanib, ularni tarbiyaviy amaliyotga joriy etish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviy-axloqiy tarbiya, innovatsion yondashuv, metodikani takomillashtirish, ta'sir etuvchi omillar, pedagogik omillar, ijtimoiy omillar, psixologik omillar, mahalla, oila, ijtimoiy sheriklik, interfaol metodlar, mentorlik, raqamli texnologiyalar, tarbiyaviy samaradorlik.

Mahalla yoshlarining ijtimoiylashuvi, qadriyatlarini o'zlashtirishi va ijtimoiy xulq-atvorini shakllantirishda muhim ijtimoiy-pedagogik muhit hisoblanadi. Ayniqsa, turli sabablarga ko'ra ta'lim va tarbiya tizimidan chetda qolgan uyushmagan yoshlar uchun mahalla ularning jamiyat bilan muloqotga kirishishidagi asosiy maydon vazifasini bajaradi. Shu bois mahalla doirasidagi ijtimoiy munosabatlar, jamoatchilik faolligi, ijtimoiy nazorat va qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining mazmuni uyushmagan yoshlarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishda maktabdan tashqari ta'lim jarayonida hamkorlik asosida tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Innovatsion yondashuv asosida maktabdan tashqari ta'lim jarayonida mahalladagi uyushmagan yoshlarni, mahalla faqat nazorat qiluvchi yoki ma'muriy institut sifatida emas, balki tarbiyaviy jarayonning faol subyekti sifatida qayta talqin etishni talab etadi. Bunda mahalla yoshlarning ehtiyoj va qiziqishlariga mos tarbiyaviy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlovchi, ijtimoiy faollikni rag'batlantiruvchi va shaxsiy rivojlanishiga ko'maklashuvchi muhitga aylanishida umumta'lim maktablari bilan muntazam hamkorlikni olib borishi zarur. Ushbu jarayonda oila-mahalla-ta'lim muassasasi o'rtasidagi integrativ hamkorlik alohida ahamiyat kasb etadi. Uyushmagan yoshlar orasida uchraydigan tarbiyaviy uzilishlarning aksariyati oiladagi ijtimoiy-psixologik muammolar, tarbiyaviy nazoratning sustligi yoki pedagogik madaniyatning yetarli emasligi bilan bog'liq. Innovatsion yondashuv asosida maktabdan tashqari ta'limda ota-onalar bilan ishlashning yangi shakllarini (treninglar, maslahatlar, interaktiv seminarlar) joriy etish, ularni tarbiyaviy jarayonning faol ishtirokchisiga aylantirish yoshlarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mazkur yondashuv an'anaviy nasihat va targ'ibotga asoslangan usullardan voz kechib, faoliyatga yo'naltirilgan, interaktiv metodlardan foydalanishni taqozo etadi. Loyihaviy faoliyat, ijtimoiy aksiyalar, muammoli vaziyatlar asosida mashg'ulotlar, mentorlik va refleksiv faoliyat uyushmagan yoshlarning axloqiy tanlov qilish, mas'uliyatni his etish va ongli qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Metodik ta'minotning zamonaviyligi va moslashuvchanligi tarbiyaviy jarayon samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar yoshlar hayotining ajralmas qismiga aylangan hozirgi sharoitda innovatsion yondashuv doirasida axborot-kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanish zarur. Ijtimoiy tarmoqlar, onlayn platformalar va mobil ilovalar orqali ma'naviy-axloqiy mazmundagi kontent yaratish va tarqatish yoshlarning ongiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, maktabdan tashqari ta'limda raqamli savodxonlikni rivojlantirish yoshlarni

zararli axborotlardan himoyalash hamda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Innovatsion yondashuv shaxsga yo‘naltirilgan tarbiya tamoyiliga asoslanib, maktabdan tashqari ta’limda uyushmagan yoshlarning individual ehtiyojlari, qiziqishlari, psixologik xususiyatlari va hayotiy tajribasini hisobga olishni talab etadi. Bunday yondashuv yoshlarning o‘zini anglash, o‘z xulq-atvorini boshqarish va axloqiy o‘zini-o‘zi nazorat qilish kompetensiyalarini rivojlantirish imkonini beradi. Ma’naviy-axloqiy tarbiya samaradorligi yoshlarni real ijtimoiy faoliyatga jalb etish orqali yanada oshadi. Volontyorlik, jamoat ishlari va mahalla tadbirlarida ishtirok etish yoshlarning ijtimoiy mas’uliyati hamda fuqarolik pozitsiyasini shakllantiradi.

1.Jadval

Innovatsion yondashuv asosida uyushmagan yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashga ta’sir etuvchi omillar

№	Ta’sir etuvchi omillar tasnifi	Mazmuni-mohiyati	Tarbiyaviy ta’sir natijasida shakllanadi
1.	Ijtimoiy-pedagogik muhit	Maktabdan tashqari ta’limda mahalladagi ijtimoiy munosabatlar, jamoatchilik faoliyati bilan tanishish	Ijtimoiy moslashuvchan, ijobiy xulq-atvor shakllanadi
2.	Oila-mahalla-ta’lim hamkorligi	Integrativ hamkorlik modeli, maktabdan tashqari ota-onalar bilan ishlashning tizimi	Tarbiyaviy jarayonda uzluksizlik
3.	Innovatsion metodlar	Loyihaviy faoliyat, mentorlik, treninglar	Axloqiy qaror qabul qilish
4.	Raqamli texnologiyalar	Onlayn platformalar, ijtimoiy tarmoqlar	Raqamli savodxonlik, axborot xavfsizligi
5.	Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv	Individual ehtiyoj va qiziqishlarni hisobga olish	O‘zini anglash, o‘zini boshqarish
6.	Ijtimoiy faoliyat	Volontyorlik, jamoat ishlari	Fuqarolik mas’uliyati

Ushbu jadvalda innovatsion yondashuv asosida maktabdan tashqari ta’limda uyushmagan yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashga ta’sir etuvchi asosiy omillar tizimli ravishda guruhlangan va ularning tarbiyaviy natijalarga ta’siri ochib berilgan. Jadval mazmuni tahlili shuni ko‘rsatadiki, mazkur jarayon yakka omil ta’sirida emas, balki bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan ijtimoiy-pedagogik, tashkiliy, metodik va shaxsiy omillar uyg‘unligi asosida samarali amalga oshiriladi. Jadvalda keltirilgan ijtimoiy-pedagogik muhit omillari

mahalladagi ijtimoiy munosabatlar, jamoatchilik faolligi va qo'llab-quvvatlash tizimi orqali uyushmagan yoshlarning ijtimoiy moslashuvi hamda ijobiy xulq-atvorini shakllantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi. Bu omil mahallani yoshlar tarbiyasidagi asosiy ijtimoiy maydon sifatida qarash zarurligini tasdiqlaydi. Oila-mahalla-ta'lim muassasasi hamkorligi omillari tarbiyaviy ta'sirning uzluksizligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Integrativ hamkorlik modeli orqali oila va mahallaning tarbiyaviy salohiyati birlashtirilib, yoshlarda kuzatiladigan tarbiyaviy uzilishlarni bartaraf etish imkoni yaratiladi. Bu esa ma'naviy-axloqiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlaydi. Jadvalda alohida o'rin olgan innovatsion metodlar omillari (loyihaviy faoliyat, treninglar, mentorlik) yoshlarni faol sub'ekt sifatida tarbiyaviy jarayonga jalb etishga yo'naltirilgan. Mazkur omil uyushmagan yoshlarda axloqiy tanlov qilish, mustaqil qaror qabul etish va mas'uliyat hissini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Raqamli texnologiyalar omillari zamonaviy axborot muhiti sharoitida yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini ta'minlashda yangi imkoniyatlarni ochib beradi. Jadvalda ushbu omilning raqamli savodxonlikni oshirish va axborot xavfsizligini ta'minlashga xizmat qilishi ko'rsatilgan bo'lib, bu innovatsion yondashuvning zamonaviy o'quvchi-yoshlarga mosligini tasdiqlaydi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv omillari uyushmagan yoshlarning individual xususiyatlarini hisobga olish orqali ularda o'zini anglash, o'z xulq-atvorini boshqarish va axloqiy o'zini-o'zi nazorat qilish kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan. Bu omil tarbiyaviy ta'sirning shaxsiy ahamiyat kasb etishini ta'minlaydi. Shuningdek, ijtimoiy faoliyat omillari yoshlarni volontyorlik, jamoat ishlari va mahalla tadbirlariga jalb etish orqali ularda fuqarolik mas'uliyati, ijtimoiy faol pozitsiya va jamiyatga daxldorlik hissini shakllantirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir. Umuman olganda, jadvalda aks ettirilgan omillar o'zaro bog'liq holda uyushmagan yoshlarning ma'naviy-axloqiy barkamolligini ta'minlashga qaratilgan yaxlit innovatsion tarbiyaviy tizimni ifodalaydi. Mazkur tizimni amaliyotga joriy etish mahallalarda yoshlar bilan ishlash samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Demak, mahallalardagi uyushmagan yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning ustuvor jihatlaridan biri unda ma'naviy ehtiyojni shakllantirish va barqaror qaror toptirish bilan bevosita bog'liqdir. Chunki ma'naviy ehtiyoj insonning faqat moddiy turmush o'quvchi-yoshlari bilan cheklanib qolmasdan, balki hayotning mazmunini anglash, ijtimoiy munosabatlarda munosib o'rin egallash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtirish, axloqiy me'yorlarga tayanib yashash hamda shaxsiy kamolotga erishishga bo'lgan ichki intilishini ifodalaydi. Ilmiy nuqtai nazardan qaralganda, ma'naviy ehtiyoj davlat, jamiyat va shaxs hayotining barqarorligida moddiy ehtiyojlardan tashqari bo'lgan ma'naviy o'quvchi-yoshlar, manfaatlar va ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan murakkab ijtimoiy-psixologik va ma'rifiy hodisa sifatida namoyon bo'ladi. U ijtimoiy, siyosiy, falsafiy, ilmiy, axloqiy, diniy, huquqiy va estetik yo'nalishlarda aniq ko'rinish kasb etadi. Shu bois ma'naviy ehtiyoj inson ongida o'z-o'zidan paydo

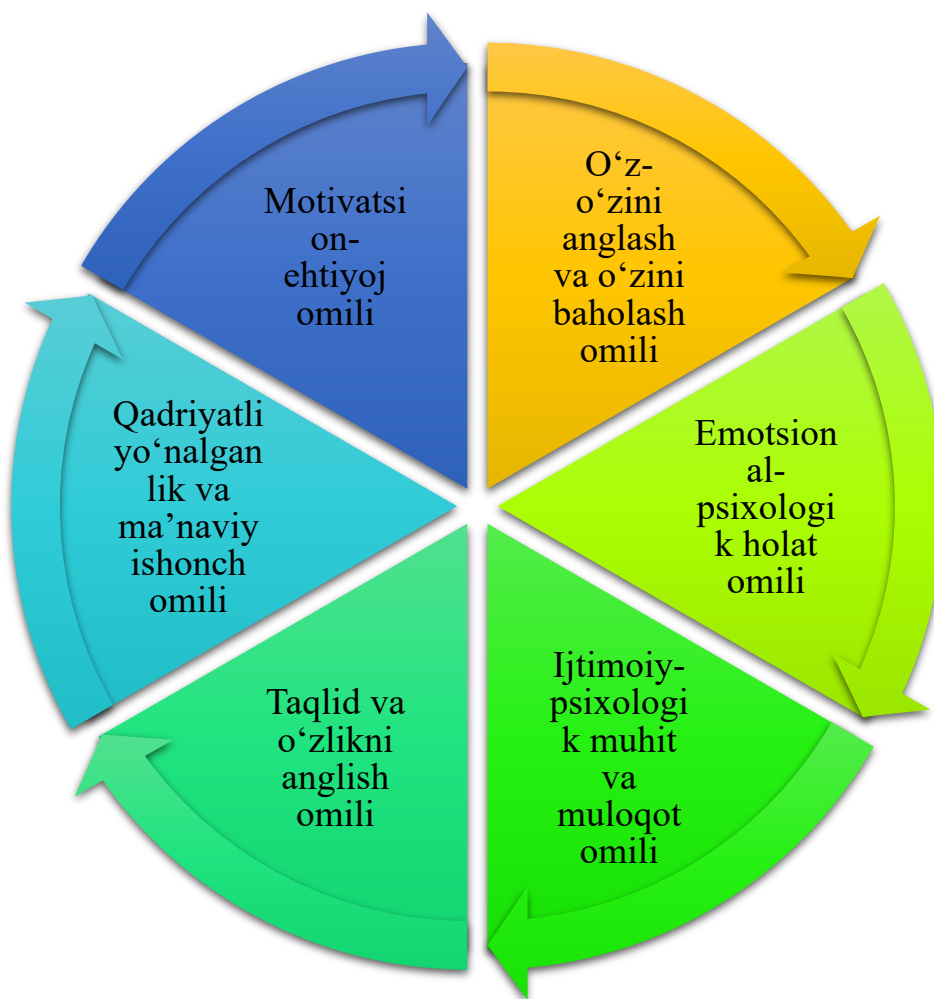
bo‘lmaydi, balki ijtimoiy ong shakllariga tayanadigan faol harakat, maqsadli tarbiya, shaxsiy tajriba va ijtimoiy muhit ta’sirida shakllanadi²⁷ [1, 69-b.].

Shu o‘rinda, ma’naviy ehtiyojning qaror topishi shaxsning ichki dunyosida qadriyatlar tizimining shakllanishi bilan bog‘liq bo‘lib, bu jarayonda uning dunyoqarashi, ijtimoiy pozitsiyasi, hayotiy maqsadlari va xulq-atvor mezonlari asta-sekinlik bilan mustahkamlanadi. Agar shaxsda ezgulikka intilish, haqiqatni anglash, jamiyat manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo‘ya olish, oila, jamoa va Vatan oldidagi burchni his etish kabi ma’naviy ehtiyojlar yetarli darajada shakllansa, bunday inson o‘z faoliyatini ongli, mas’uliyatli va ijobiy yo‘nalishda tashkil etadi. Aksincha, ma’naviy ehtiyoj susaygan yoki yetarli darajada qaror topmagan holatlarda shaxsda befarqlik, iste’molchilik kayfiyati, yengil hayotga moyillik, ijtimoiy mas’uliyatdan qochish, axloqiy beqarorlik va tashqi ta’sirlarga tez berilish kabi salbiy holatlar yuzaga kelishi mumkin. Demak, shaxs ma’naviyatini rivojlantirishda ma’naviy ehtiyojni shakllantirish nafaqat tarbiyaviy, balki ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash nuqtai nazaridan ham alohida ahamiyatga ega. Jamiyat taraqqiyoti amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, xalqning o‘z ma’naviy ildizlari, tarixiy xotirasi, milliy qadriyatlari va asriy an’analaridan uzoqlashishi ijtimoiy muhitning sog‘lom rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bunday vaziyatda ijtimoiy munosabatlarda muvozanat buziladi, ma’naviy inqiroz, o‘zlikdan uzoqlashish, qadriyatlar almashinuvi va ma’naviy bo‘shliq vujudga keladi. Natijada xudbinlik, jinoyatchilik, befarqlik, milliy va ijtimoiy ziddiyatlarga moyillik kuchayishi mumkin. Ayniqsa, dunyoqarashi to‘liq shakllanib ulgurmagan, hayot yo‘li va ijtimoiy maqomi aniqlashuv bosqichida turgan yoshlar bu kabi salbiy ta’sirlarga nisbatan ancha ta’sirchan bo‘ladi. Ma’naviy bo‘shliq mavjud bo‘lgan sharoitda ushbu bo‘shliqni yot g‘oyalar, ommaviy madaniyatning yuzaki ko‘rinishlari, turli buzg‘unchi axborotlar va shaxsni ichki jihatdan zaiflashtiruvchi ta’sirlar egallashi mumkin. Shu jihatdan, yoshlar ma’naviyatini muhofaza qilish va mustahkamlash masalasi jamiyat taraqqiyotining muhim shartlaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Shu sababli, mazkur muammo, xususan, mahallalardagi uyushmagan yoshlar misolida yanada dolzarb tus oladi. Chunki ijtimoiy foydali faoliyatdan chetda qolgan, ta’lim tizimi va mehnat bozori bilan mustahkam bog‘lanmagan yoshlarda hayotga nisbatan noaniqlik, ertangi kunga ishonchsizlik, vaqtdan samarasiz foydalanish, maqsadsizlik va ijtimoiy begonalashuv holatlari kuchayishi ehtimoli yuqori bo‘ladi. Bunday sharoitda ularning ma’naviy-axloqiy tarbiyasiga ta’sir etuvchi omillarni chuqur o‘rganish va mazkur ta’sirni innovatsion yondashuvlar asosida boshqarish muhim pedagogik vazifaga aylanadi. Zero, ta’lim va mehnat faoliyatidan uzilish yoshning faqat iqtisodiy faollikdan chetlashishi emas, balki uning ma’naviy hayotida ham muayyan bo‘shliq paydo bo‘lishiga sabab bo‘lishi mumkin. Bu bo‘shliq esa mustaqil hayotga tayyorgarlik, ijtimoiy

²⁷ Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати // тузувчи ва масъул муҳаррир Қ.Назаров. – Т.: Гафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2010 – 760 б.

moslashuv, axloqiy tanlov va shaxsiy mas’uliyatning shakllanishiga salbiy ta’sir ko’rsatadi.

1.rasm. Uyushmagan yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashga ta’sir etuvchi psixologik omillar

Uyushmagan yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash jarayonida psixologik omillar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Chunki mazkur toifadagi yoshlarning ijtimoiy faollikdan ma’lum darajada chetda qolishi, ko’p hollarda, faqat tashqi ijtimoiy-iqtisodiy sabablar bilan emas, balki ularning ichki ruhiy holati, o‘z-o‘zini anglash darajasi, hayotga munosabati, shaxsiy maqsadlari va axloqiy tanlovga tayyorligi bilan ham bog‘liq bo‘ladi. Shu ma’noda psixologik omillar yoshning ma’naviy-axloqiy tarbiyaga nisbatan ochiqqligi yoki yopiqqligi, tarbiyaviy ta’sirni qabul qilish darajasi hamda o‘z xulq-atvorini ongli boshqarish qobiliyatini belgilaydi. Avvalo, motivatsion-ehtiyoj omili alohida ahamiyatga ega. Yoshlarning qanday yashashi, qanday faoliyatga intilishi, qanday muhitni tanlashi va qaysi qadriyatlarni qabul qilishi ko’p jihatdan uning ichki ehtiyojlari va hayotiy motivlariga bog‘liq. Uyushmagan yoshlarda ko’pincha maqsadning noaniqligi, ijtimoiy foydali faoliyatga nisbatan qiziqishning pastligi, o‘z hayotini mazmunli tashkil etishga doir ichki rag‘batning sustligi kuzatiladi. Natijada ularda ma’naviy-axloqiy tarbiya mazmunini anglash va qabul qilish jarayoni ham sekin kechadi.

Demak, bunday yoshlar bilan ishlashda avvalo ularda hayotiy maqsad, foydali faoliyatga ehtiyoj va o‘zini namoyon qilishga nisbatan ichki motivatsiyani shakllantirish zarur bo‘ladi.

Ikkinchi muhim psixologik omil - o‘z-o‘zini anglash va o‘zini baholash darajasidir. Shaxs o‘z imkoniyati, qadri, jamiyatdagi o‘rni va kelajagiga nisbatan qanday tasavvurga ega bo‘lsa, uning xulq-atvori va ma’naviy qarorlari ham shunga mos shakllanadi. Agar yosh o‘zini jamiyat uchun ahamiyatsiz, keraksiz yoki muvaffaqiyatga erisha olmaydigan shaxs sifatida qabul qilsa, unda befarqlik, tushkunlik, ijtimoiy chetlanish va axloqiy beqarorlik kuchayishi mumkin. Aksincha, o‘z kuchiga ishonch, shaxsiy qadrni his etish va kelajakka nisbatan ijobiy qarash ma’naviy-axloqiy tarbiya samaradorligini oshiradi. Shuning uchun bunday yoshlar bilan ishlashda ularning o‘zini baholashini sog‘lomlashtirish, o‘z imkoniyatlarini anglatish va shaxsiy salohiyatiga ishonch uyg‘otish muhimdir.

Uchinchi omil - emotsional-psixologik holatdir. Ruhiy zo‘riqish, ichki bezovtalik, xavotir, tushkun kayfiyat, agressivlik, ruhiy charchoq yoki uzoq davom etuvchi stress holatlari yoshning ma’naviy tarbiyani qabul qilish qobiliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Psixologik jihatdan beqaror yosh axloqiy me’yorlarni anglashdan ko‘ra tezkor hissiy ta’sirlarga bo‘ysunishi mumkin. Bunday sharoitda u salbiy guruhga ta’sirga, yengil hayot tarziga yoki zararli odatlarga moyil bo‘lib qoladi. Shu sababli ma’naviy-axloqiy tarbiya jarayonida yoshning ruhiy holatini inobatga olish, unda ichki barqarorlik, hissiy muvozanat va muammolarni konstruktiv hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish muhim psixologik vazifa hisoblanadi.

To‘rtinchi omil - muloqot va ijtimoiy-psixologik muhit ta’siridir. Yosh inson ma’naviy jihatdan yakka holda emas, balki muloqot jarayonida shakllanadi. Oila a’zolari, mahalla faollari, tengdoshlar, ustozlar va katta yoshdagilar bilan bo‘lgan munosabatlar uning axloqiy qarashlari, o‘zini tutish uslubi va qadriyatlariga munosabatiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Agar yosh hurmat, ishonch, qo‘llab-quvvatlash va adolatga asoslangan muhitda yashasa, unda ijobiy axloqiy sifatlar osonroq qaror topadi. Aksincha, inkor etuvchi, tahqirlovchi, befarq yoki ziddiyatli muhit yoshda ichki norozilik, ishonchsizlik va ijtimoiy qarama-qarshilik hissini kuchaytiradi. Ayniqsa, ta’lim va mehnatdan uzoqlashgan yoshlar ko‘pincha ijobiy ijtimoiy muloqot tanqisligini his qiladi, shu bois ular bilan ishlashda psixologik qo‘llab-quvvatlovchi muloqot muhitini yaratish alohida ahamiyatga ega.

Beshinchi omil - taqlid va milliy o‘zlikni anglash omili hisoblanadi. Yoshlar psixologik jihatdan o‘zlari uchun ahamiyatli bo‘lgan shaxslarga taqlid qilishga, ularning qarash va xulqini o‘ziga singdirishga moyil bo‘ladi. Agar ularning atrofida namunaviy ota-ona, obro‘li ustoz, mas’uliyatli mahalla faoli yoki hayotda o‘z o‘rnini topgan kattalar bo‘lsa, bu holat ijobiy axloqiy identifikatsiyaga olib keladi. Biroq namunaviy shaxslar yetishmasa yoki salbiy obrazlar ustunlik qilsa, yoshlarda xulq-atvor me’yorlari buzilishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, ma’naviy-axloqiy tarbiya jarayonida shaxsiy namuna, ijobiy liderlik va ishonchli munosabatlar psixologik ta’sirning muhim vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

Oltinchi omil - qadriyatli yo‘nalganlik va ma‘naviy ishonchning shakllanganlik darajasidir. Yosh qaysi qadriyatlarni hayotining asosiy mezonini deb qabul qilsa, uning xulq-atvori, qarorlari va kelajakka munosabati ham shunga qarab rivojlanadi. Agar unda milliy qadriyatlar, umuminsoniy tamoyillar, vijdon, burch, halollik, mehr-oqibat va mas‘uliyat kabi ma‘naviy mezonlar barqaror o‘rnashgan bo‘lsa, tashqi salbiy ta‘sirler unga kamroq ta‘sir qiladi. Aksincha, qadriyatli yo‘nalish noaniq bo‘lsa, yosh vaziyatga qarab yo‘nalishini tez o‘zgartiradi, axloqiy qarashlarida mustahkamlik kuzatilmaydi. Shuning uchun ma‘naviy-axloqiy tarbiyada qadriyatlarning mazmunini tushuntirish bilan cheklanmay, ularni yoshning ichki ishonchiga aylantirish talab etiladi.

Shuningdek, irodaviy sifatlar va o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyati ham muhim psixologik omillar sirasiga kiradi. Yoshning o‘z his-tuyg‘ularini nazorat qila olishi, sabr-toqatli bo‘lishi, vaziyatni tahlil qilib qaror qabul qilishi, tashqi bosimlarga qarshi tura olishi uning ma‘naviy barqarorligini ta‘minlaydi. Irodasi sust, tez ta‘sirilanuvchan yoki qaram ruhiyatga ega yoshlarda salbiy ta‘sirlerga moyillik yuqori bo‘ladi. Shu bois ularda mustaqil fikrlash, ongli tanlov qilish va o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish ma‘naviy-axloqiy tarbiyaning psixologik negizini mustahkamlaydi.

Umuman, maktabdan tashqari ta‘limda uyushmagan yoshlarni ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashga ta‘sir etuvchi psixologik omillar yoshning ichki dunyosi bilan tashqi ijtimoiy muhit o‘rtasidagi murakkab o‘zaro ta‘sirni ifoda etadi. Motivatsiya, o‘z-o‘zini anglash, emotsional holat, muloqot muhiti, taqlid mexanizmi, qadriyatli yo‘nalganlik va irodaviy sifatlar bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda yoshning ma‘naviy qiyofasini shakllantiradi. Shu sababli mazkur toifadagi yoshlar bilan ishlashda faqat tashqi tarbiyaviy tadbirlar bilan cheklanish emas, balki ularning psixologik holati, ichki ehtiyoji va shaxsiy rivojlanish xususiyatlarini chuqur hisobga olgan holda yondashish zarur. Ana shunday yondashuvgina ma‘naviy-axloqiy tarbiyani samarali tashkil etish, yoshlarda barqaror qadriyatlar tizimini shakllantirish va ularni ijtimoiy faol hayotga qayta jalb etishga xizmat qiladi.

Mahallalardagi uyushmagan yoshlarni ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashga ta‘sir etuvchi omillar ko‘p qirrali hamda o‘zaro bog‘liq xususiyatga egadir. Birinchi navbatda, oila muhiti yetakchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Oiladagi sog‘lom ma‘naviy muhit, ota-ona mas‘uliyati, o‘zaro hurmat, mehr-oqibat, mehnatsevarlik, tartib-intizom va shaxsiy namuna yoshning ma‘naviy ehtiyojini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Oilada e‘tibor, nazorat va ruhiy qo‘llab-quvvatlash yetarli bo‘lmagan hollarda esa yoshda ichki bo‘shliq, befarqlik yoki salbiy guruhlariga moyillik vujudga kelishi mumkin. Ikkinchi muhim omil mahalla muhiti hisoblanadi. Mahalla - yoshning kundalik ijtimoiy hayoti kechadigan, uning xulqi, munosabati, dunyoqarashi va faolligi bevosita namoyon bo‘ladigan tabiiy ijtimoiy makondir. Shu sababli mahalla institutining tarbiyaviy salohiyatidan maqsadli foydalanish yoshlarni ma‘naviy-axloqiy jihatdan qo‘llab-quvvatlashda katta imkoniyatlarni ochib beradi. Shu bilan birga, tengdoshlar muhiti, axborot-

kommunikatsiya maydoni, ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalar ham yoshlar ma'naviyatiga kuchli ta'sir etuvchi omillar hisoblanadi. Zamonaviy axborot makonida yoshlar turli mazmundagi g'oyalar, qarashlar va madaniy ta'sirlar bilan doimiy to'qnash kelmoqda. Agar ularda tanqidiy fikrlash, axborotni saralash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan munosabat shakllanmagan bo'lsa, salbiy axborot oqimlari ta'siriga tushish xavfi ortadi. Shu bois uyushmagan yoshlar bilan ishlashda raqamli-ma'rifiy tarbiya, mediasavodxonlik, axborot madaniyati va ma'naviy immunitetni shakllantirish masalalariga ham alohida e'tibor qaratish zarur. Bu o'rinda yoshlarning qiziqish doirasi, ruhiy holati va ijtimoiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda tarbiyaviy ta'sirni tashkil etish pedagogik samaradorlikni oshiradi.

Mahalla sharoitida mazkur toifadagi yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda innovatsion yondashuvni qo'llash zarurati aynan ana shu murakkab omillar tizimi bilan belgilanadi. Innovatsion yondashuv an'anaviy tarbiyaviy ta'sir shakllari bilan cheklanib qolmasdan, yoshlarning ehtiyoji, qiziqishi, ijtimoiy maqomi va hayotiy muammolarini hisobga olgan holda yangi mazmun, vosita va texnologiyalarni ishlab chiqishni nazarda tutadi. Bunda individual diagnostika, manzilli tarbiyaviy dasturlar, ijtimoiy-psixologik hamrohlik, kasbga yo'naltirish, volontyorlik faoliyati, jamoaviy loyihalar, madaniy-ma'rifiy klublar, “ustoz-shogird” mexanizmlari, amaliy mashg'ulotlar, treninglar, raqamli platformalar va mahalla darajasidagi ijtimoiy sheriklik tizimlari muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv yoshning faqat tashqi xulqini tartibga solish emas, balki uning ichki ehtiyojlari, hayotiy maqsadlari va ma'naviy pozitsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Халқ сўзи. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 23 сентябрдаги БМТ 75 сессиясидаги нулқи. 2017 й. 24 сентябрь сони
2. Халқ сўзи. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 19 мартдаги “Ёшлар маънавиятини юксалтириш, уларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш бўйича муҳим вазифалар” нутқи. 2020 й. 20 март
3. Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати // тузувчи ва масъул муҳаррир Қ.Назаров. – Т.: Гафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2010 – 760 б.
4. Abduganiyev O. Formation of legal training aimed at competitiveness in pupils of secondary schools //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. – 2019. – Т. 9. – No. 7.
5. Tursunboyevich OA Pedagogical and psychological opportunities for the development of socially active civic competences in students //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – No. 3. - S. 1888-1897.

6. Abduganiyev OT FACTORS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF SOCIALLY ACTIVE CITIZENSHIP COMPETENCE IN STUDENTS //E Conference Zone. - 2022. - S. 10-13.

OTA-ONA VA MAKTAB HAMKORLIGI: FARZAND KAMOLOTI UCHUN XALQARO TARBIYA MODELLARI

**Saxoddinova Muhayyo Eshmamat qizi, Abdumurodova Dilnoza
Azimjon qizi**

Qori Niyoziy nomidagi tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch
doktorantlari

Annotatsiya. Ushbu maqolada ota-ona va maktab hamkorligining farzand tarbiyasidagi ahamiyati, uning ilmiy-pedagogik asoslari hamda xalqaro tajribalar tahlil qilinadi. Finlyandiya va Yaponiya kabi davlatlarning ta’lim tizimlarida ota-ona va maktab o’rtasidagi hamkorlik modellari o’rganilib, ularning samarali jihatlari yoritiladi. Shuningdek, O’zbekiston ta’lim tizimida ushbu hamkorlikni rivojlantirishning zamonaviy yo’nalishlari va amaliy tavsiyalar beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, ota-ona va maktab o’rtasidagi uzviy hamkorlik o’quvchilarning akademik, ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatadi.

Kalit soʻzlar: ota-ona, maktab, hamkorlik, tarbiya, xalqaro tajriba, Finlyandiya modeli, Yaponiya modeli, pedagogika, ta’lim sifati.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение сотрудничества между родителями и школой в воспитании ребёнка, а также его научно-педагогические основы и анализ международного опыта. Изучаются модели взаимодействия семьи и школы в таких странах, как Финляндия и Япония, и выделяются их эффективные аспекты. Также представлены современные направления развития данного сотрудничества в системе образования Узбекистана и практические рекомендации. Результаты исследования показывают, что тесное взаимодействие родителей и школы положительно влияет на академическое, социальное и психологическое развитие учащихся.

Ключевые слова: родители, школа, сотрудничество, воспитание, международный опыт, финская модель, японская модель, педагогика, качество образования.

Abstract. This article examines the importance of cooperation between parents and schools in child upbringing, along with its scientific and pedagogical foundations and an analysis of international experience. It explores parent-school collaboration models in countries such as Finland and Japan, highlighting their effective approaches. The study also presents modern directions for developing this cooperation within the education system of Uzbekistan, along with practical recommendations. The results show that strong collaboration between parents and

schools has a positive impact on students' academic, social, and psychological development.

Keywords: parents, school, cooperation, upbringing, international experience, Finnish model, Japanese model, pedagogy, education quality.

Kirish

Zamonaviy globallashuv jarayonida jamiyatning barqaror rivojlanishi, iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyoti bevosita barkamol avlodni tarbiyalash bilan uzviy bog'liqdir. Barkamol shaxsni shakllantirish esa murakkab, ko'p bosqichli jarayon bo'lib, unda oila, ta'lim muassasalari hamda ijtimoiy muhitning o'zaro hamkorligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim va tarbiya jarayonida maktab yetakchi institut sifatida bilim berish, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish va shaxsni jamiyatga moslashtirish vazifasini bajaradi. Shu bilan birga, oila birlamchi tarbiya muhiti sifatida bolada axloqiy qadriyatlar, milliy an'analar, hurmat, mas'uliyat va ijtimoiy xulq-atvorning dastlabki asoslarini shakllantiradi. Shu sababli, ota-ona va maktab o'rtasidagi hamkorlik tizimli va uzluksiz bo'lishi zarur hisoblanadi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim samaradorligi faqatgina o'qituvchi faoliyatiga emas, balki ota-onaning ta'lim jarayoniga qanchalik faol jalb etilganiga ham bevosita bog'liqdir. Ota-onalar va pedagoglar o'rtasidagi samarali muloqot o'quvchilarning akademik natijalari, ijtimoiy moslashuvi hamda psixologik holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda globallashuv sharoitida turli mamlakatlarning ta'lim va tarbiya tizimlari chuqur o'rganilmoqda hamda ularning ilg'or tajribalari milliy ta'lim tizimiga joriy etilmoqda. Xususan, Finlyandiya va Yaponiya kabi davlatlarning ota-ona va maktab hamkorligini yo'lga qo'yish tajribasi yuqori samaradorlikka ega ekani bilan ajralib turadi. Ushbu modellarning tahlili ta'lim jarayonini takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Shu nuqtayi nazardan, ota-ona va maktab hamkorligini xalqaro tarbiya modellari asosida o'rganish, ularning samarali jihatlarini aniqlash hamda milliy ta'lim tizimiga moslashtirish bugungi kunning dolzarb ilmiy-pedagogik vazifalaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Ota-ona va maktab hamkorligining ilmiy-pedagogik ahamiyati

Ota-ona va maktab o'rtasidagi hamkorlik zamonaviy pedagogika, yoshlar psixologiyasi hamda sotsiologiya fanlarida shaxs rivojlanishining determinanti (asosiy omili) sifatida e'tirof etiladi. Shaxsning shakllanishi va rivojlanishi murakkab biopsixososial jarayon bo'lib, unda biologik irsiyat, ijtimoiy muhit hamda maqsadli pedagogik ta'sirning o'zaro integratsiyasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan, oila birlamchi ijtimoiy institut sifatida shaxsning dastlabki psixologik, axloqiy va emotsional asoslarini shakllantirsa, maktab tizimli ta'lim, ilmiy bilimlar va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantiruvchi ikkilamchi, ammo strategik muhim institut hisoblanadi.

Maktab va oila funksional jihatdan bir-birini to‘ldiruvchi tizimlar sifatida faoliyat yuritadi. Maktab o‘quvchilarda kognitiv qobiliyatlar, tanqidiy fikrlash, mantiqiy tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirsa, oila muhitida shaxsiy qadriyatlar tizimi, axloqiy me‘yorlar, empatiya, ijtimoiy moslashuv va xulq-atvor madaniyati shakllanadi. Ushbu ikki muhit o‘rtasidagi uzviylik va muvofiqlik buzilganda, bolaning rivojlanishida psixologik disbalans, motivatsiyaning pasayishi yoki ijtimoiy moslashuv muammolari yuzaga kelishi mumkin.

Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar (xususan, Vygotskiy va Bronfenbrennning rivojlanish nazariyalari) shuni ko‘rsatadiki, bolaning ta’limdagi muvaffaqiyati uning mikromuhitlari — oila va maktab o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlik darajasiga bevosita bog‘liqdir. Ota-ona va o‘qituvchi o‘rtasidagi muntazam, tizimli va ikki tomonlama kommunikatsiya o‘quvchining akademik natijalari, o‘qishga bo‘lgan ichki motivatsiyasi hamda ijtimoiy-emotsional barqarorligini sezilarli darajada oshiradi.

Bunday hamkorlikning psixopedagogik natijalari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- bola o‘zini ijtimoiy va emotsional jihatdan qo‘llab-quvvatlangan his qiladi;
- o‘quv faoliyatiga nisbatan ichki va tashqi motivatsiya kuchayadi;
- ijobiy xulq-atvor modeli shakllanadi;
- maktabga moslashuv jarayoni yengillashadi;
- stress va psixologik zo‘riqish darajasi kamayadi.

Ota-ona va maktab hamkorligi turli tashkiliy va kommunikativ shakllar orqali amalga oshiriladi. Ularning eng muhimlari quyidagilardir:

Ota-onalar yig‘ilishlari va pedagogik maslahatlashuvlar — bu shakl orqali umumiy ta’lim-tarbiya strategiyalari muhokama qilinadi, muammolar aniqlanadi va yechimlar ishlab chiqiladi.

Individual pedagogik-psixologik suhbatlar — har bir o‘quvchining shaxsiy rivojlanish xususiyatlarini chuqur tahlil qilish imkonini beradi.

Raqamli kommunikatsiya platformalari (elektron kundalik, onlayn jurnal, messenjer tizimlari) — tezkor axborot almashinuvi va doimiy monitoringni ta’minlaydi.

Maktab va sinf miqyosidagi ijtimoiy-tarbiyaviy tadbirlar — ota-onaning ta’lim jarayoniga bevosita integratsiyasini kuchaytiradi va jamiyat-maktab-oila uchburchagi uyg‘unligini mustahkamlaydi.

Mazkur shakllar ta’lim jarayonining ochiqligi, shaffofligi va tizimlilikini ta’minlash bilan birga, ota-onaning pedagogik jarayondagi rolini faollashtiradi. Natijada, ta’lim jarayoni faqat maktab doirasida emas, balki keng ijtimoiy-pedagogik tizim sifatida shakllanadi.

Xalqaro tarbiya modellari va ularning ilmiy tahlili

Turli mamlakatlarning ta’lim tizimlari ota-ona va maktab hamkorligini tashkil etishda o’ziga xos pedagogik, madaniy va ijtimoiy yondashuvlarga ega. Ushbu yondashuvlar nafaqat ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi, balki shaxs rivojlanishining ijtimoiy-psixologik asoslarini ham belgilaydi. Shu bois, ularning qiyosiy tahlili ilg’or pedagogik tajribalarni aniqlash va ularni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish nuqtayi nazaridan muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Finlyandiya modeli

Finlyandiya ta’lim tizimi zamonaviy pedagogika fanida eng samarali va innovatsion tizimlardan biri sifatida e’tirof etiladi. Ushbu modelning asosiy metodologik tamoyillari ishonch (trust), tenglik (equality) va individuallashtirish (individualization) konsepsiyalariga asoslanadi. Bu yondashuv ta’lim jarayonini markazlashtirilgan boshqaruvdan ko’ra, moslashuvchan va shaxsga yo’naltirilgan tizim sifatida shakllantiradi.

Finlyandiya maktablarida ota-onalar ta’lim jarayonining tashqi kuzatuvchisi emas, balki ta’lim subyektlari tizimidagi teng huquqli hamkor sifatida qaraladi. O’qituvchi va ota-ona o’rtasidagi munosabatlar rasmiy ierarxiyaga emas, balki ochiq kommunikatsiya, o’zaro ishonch va professional hamkorlik tamoyillariga asoslanadi.

Har bir o’quvchi uchun individual ta’lim va rivojlanish rejasi (Individual Learning Plan) ishlab chiqiladi. Ushbu rejani tuzishda faqat pedagog emas, balki ota-ona ham faol ishtirok etadi. Bu esa bolaning psixologik ehtiyojlari, qobiliyatlari va qiziqishlarini kompleks hisobga olish imkonini beradi.

Shuningdek, Finlyandiya modelida “child-centered approach” — ya’ni bola markazli ta’lim yondashuvi keng qo’llaniladi. Bu yondashuvga ko’ra, har bir bolaning individual rivojlanish tezligi, o’rganish uslubi va psixologik holati hisobga olinadi. Natijada ota-ona va maktab hamkorligi faqat akademik natijalarni emas, balki bolaning ijodiy tafakkuri, mustaqilligi va ijtimoiy moslashuvini ham rivojlantiradi.

Yaponiya modeli

Yaponiya ta’lim tizimi kuchli ijtimoiy-madaniy qadriyatlar, kollektivism va yuqori darajadagi intizomga asoslangan. Ushbu modelda ota-ona va maktab hamkorligi faqat ta’lim sifatini oshirishga emas, balki ijtimoiy mas’uliyatli, mehnatsevar va jamoaga moslashgan shaxsni shakllantirishga yo’naltirilgan.

Yaponiyada “gakko-katei” (maktab-oila) tizimi ta’lim va tarbiyaning yagona integratsiyalashgan modeli sifatida faoliyat yuritadi. Bu tizimda maktab va oila bir-biridan alohida institut emas, balki yagona tarbiyaviy makonning ikki asosiy komponenti sifatida qaraladi.

Ota-onalar farzandining ta’lim jarayonida faol ishtirok etib, nafaqat akademik natijalarni, balki uning ijtimoiy xulq-atvori, axloqiy qarashlari va jamoaviy hayotga moslashuvini ham nazorat qiladi. Shu bilan birga, maktab ota-onalar bilan doimiy aloqa o’rnatib, tarbiyaviy jarayonni birgalikda rejalashtiradi.

Yaponiya modelida “wa” (和) — ya’ni hamjihatlik va ijtimoiy uygʻunlik konsepsiyasi markaziy oʻrin tutadi. Ushbu konsepsiyaga koʻra, shaxsning muvaffaqiyati faqat individual yutuqlar bilan emas, balki jamoadagi muvozanat va hamkorlik darajasi bilan ham belgilanadi. Shu sababli, bola bolalikdan boshlab boshqalarga hurmat, oʻzini tuta bilish, mas’uliyatni his qilish va jamoaviy ishlash koʻnikmalarini rivojlantiradi.

Maktab va oila hamkorligi muntazam uchrashuvlar, ota-onalar ishtirokidagi tarbiyaviy tadbirlar, maktab jamoasi bilan birgalikdagi ijtimoiy loyihalar orqali amalga oshiriladi. Bu esa ta’lim jarayonining uzluksizligini ta’minlaydi.

Ota-ona va maktab hamkorligini rivojlantirishning zamonaviy yoʻnalishlari

Oʻzbekiston ta’lim tizimida ota-ona va maktab hamkorligini takomillashtirish bugungi kunda strategik ahamiyatga ega boʻlgan dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim paradigmasi shuni koʻrsatadiki, samarali ta’lim jarayoni faqat maktab doirasida emas, balki oila, maktab va jamiyat oʻrtasidagi integratsiyalashgan hamkorlik asosida shakllanadi. Shu nuqtayi nazardan, ota-ona va maktab hamkorligini rivojlantirish bir nechta ilmiy-pedagogik yoʻnalishlar orqali amalga oshiriladi.

Ota-onalarning pedagogik va psixologik savodxonligini oshirish muhim yoʻnalishlardan biri hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarga koʻra, ota-onaning tarbiyaviy kompetensiyasi bolaning shaxs sifatida shakllanishiga bevosita ta’sir koʻrsatadi. Shu sababli ota-onalar uchun seminarlar, treninglar va psixologik maslahatlar tashkil etish ularning farzand rivojlanishidagi rolini chuqur anglashiga yordam beradi. Bu jarayon ota-onaning tarbiyaviy pozitsiyasini kuchaytiradi va oilaviy muhitni pedagogik jihatdan toʻgʻri yoʻnaltirish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalar asosida kommunikatsiya tizimlarini rivojlantirish zamonaviy ta’limning ajralmas qismiga aylanmoqda. Elektron kundaliklar, onlayn platformalar, mobil ilovalar va raqamli monitoring tizimlari ota-onalarga farzandining oʻquv jarayonini real vaqt rejimida kuzatish imkonini beradi. Bu esa ta’lim jarayonining ochiqqligi va shaffofligini ta’minlaydi, shuningdek, ota-ona va oʻqituvchi oʻrtasidagi tezkor axborot almashinuvini kuchaytiradi. Natijada muammolar erta bosqichda aniqlanib, ularni bartaraf etish samaradorligi oshadi.

Maktablarda “ochiq eshiklar kuni”, treninglar va interaktiv seminarlarni keng joriy etish ota-onalarning ta’lim jarayoniga bevosita integratsiyasini ta’minlaydi. Bunday tadbirlar ota-onalarga oʻquv jarayonini ichkaridan kuzatish, oʻqituvchilar faoliyati bilan yaqindan tanishish hamda pedagogik jarayonda faol ishtirok etish imkonini beradi. Bu esa maktab va oila oʻrtasidagi ishonch va hamkorlik darajasini sezilarli darajada oshiradi.

Maktab psixologik xizmatlarini rivojlantirish muhim ilmiy-amaliy yoʻnalishlardan biridir. Maktab psixologi bola, ota-ona va oʻqituvchi oʻrtasida vositachi sifatida faoliyat yuritib, ijtimoiy-psixologik muvozanatni saqlashga xizmat qiladi. Psixologik xizmatlar orqali oʻquvchilarning emotsional holati, motivatsiyasi va ijtimoiy moslashuvi monitoring qilinadi. Bu esa nizoli

vaziyatlarning oldini olish va sogʻlom psixologik muhitni shakllantirishga yordam beradi.

Xalqaro tajribalarni milliy tarbiya qadriyatlari bilan uygʻunlashtirish ham muhim yoʻnalish hisoblanadi. Global taʼlim tizimlarida samarali boʻlgan modellarning ilgʻor jihatlarini milliy mentalitet, madaniy anʼanalar va ijtimoiy sharoit bilan moslashtirish taʼlim samaradorligini oshiradi. Bu jarayon bir tomondan zamonaviy taʼlim standartlarini joriy etishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan milliy oʻzlik va qadriyatlarni saqlab qolishni taʼminlaydi.

Umuman olganda, ota-ona va maktab hamkorligini rivojlantirish koʻp qirrali, tizimli va uzluksiz jarayon boʻlib, u zamonaviy pedagogika, psixologiya va axborot texnologiyalarining integratsiyasi asosida amalga oshiriladi. Bu esa barkamol avlodni shakllantirishning eng muhim shartlaridan biridir.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, ota-ona va maktab hamkorligi zamonaviy taʼlim tizimining eng muhim va ajralmas tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Farzandning barkamol shaxs sifatida shakllanishi nafaqat maktabdagi taʼlim jarayoniga, balki oiladagi tarbiyaviy muhit va ota-onaning pedagogik jarayondagi faolligiga ham bevosita bogʻliqdir.

Ilmiy tahlillar shuni koʻrsatadiki, ota-ona va maktab oʻrtasidagi samarali hamkorlik oʻquvchilarning akademik muvaffaqiyati, ijtimoiy moslashuvi va psixologik barqarorligini sezilarli darajada oshiradi. Xalqaro tajribalar (Finlyandiya va Yaponiya modellari) ham shuni tasdiqlaydiki, taʼlim jarayonida ishonch, ochiq muloqot va oʻzaro hamkorlik tamoyillari ustuvor boʻlsa, taʼlim sifati yuqori natijalarga erishadi.

Shu bois, ota-ona va maktab hamkorligini tizimli yoʻlga qoʻyish va uni doimiy takomillashtirib borish barkamol avlodni tarbiyalashning muhim sharti hisoblanadi.

Tavsiyalar

Ota-ona va maktab hamkorligini yanada samarali rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalar beriladi:

- Ota-onalar uchun muntazam ravishda pedagogik va psixologik seminarlar tashkil etish orqali ularning tarbiyaviy kompetensiyasini oshirish.
- Oʻquv jarayonida ota-onalarning faol ishtirokini taʼminlash uchun “ochiq darslar”, “ochiq eshiklar kuni” va qoʻshma loyihalarni kengaytirish.
- Xalqaro ilgʻor tajribalarni milliy taʼlim va tarbiya qadriyatlari bilan uygʻunlashtirib, amaliyotga tatbiq etish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bronfenbrenner, U. (1979). Inson rivojlanishining ekologiyasi: tabiat va tajriba asosidagi tadqiqotlar. Harvard universiteti nashriyoti.
2. Jo'rayev, R. X. (2018). Oila va maktab hamkorligi pedagogik jarayonning muhim omili. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
3. Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti (OECD). (2012). *Ta'limga umumiy nazar: OECD ko'rsatkichlari*. Parij: OECD nashriyoti.
4. UNESCO (2021). Ta'limda oila va jamoa ishtiroki. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ta'lim, Fan va Madaniyat Tashkiloti (YUNESKO).

XALQARO TAJRIBA ASOSIDA INKLYUZIV TA'LIMDA SEL YONDASHUVINI JORIY ETISH VA BO'LAJAK MAXSUS PEDAGOGLARNI TAYYORLASH METODIKASI

Sayfullayeva Ismigul Qodir qizi

Qori Niyoziy nomidagi TPMI doktoranti, PhD, dotsent

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalqaro tajribalar asosida inklyuziv ta'lim tizimida ijtimoiy-emotsional o'rganish (SEL) yondashuvini joriy etish masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, bo'lajak maxsus pedagoglarni inklyuziv muhitda samarali faoliyat yuritishga tayyorlashning metodik asoslari yoritiladi. Tadqiqot davomida rivojlangan davlatlar tajribasi o'rganilib, SEL yondashuvining o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi, emotsional barqarorligi hamda ta'lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati asoslab beriladi. Maqolada maxsus pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va refleksiv yondashuvlarning o'rni ko'rsatib o'tiladi. Shuningdek, inklyuziv ta'lim sharoitida SEL yondashuvini amaliyotga tatbiq etish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, ijtimoiy-emotsional o'rganish (SEL), maxsus pedagog, kasbiy kompetensiya, xalqaro tajriba, pedagogik metodika, innovatsion yondashuv, refleksiv ta'lim, ijtimoiy moslashuv, emotsional rivojlanish

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы внедрения подхода социально-эмоционального обучения (SEL) в системе инклюзивного образования на основе международного опыта. Также освещаются методические основы подготовки будущих специальных педагогов к эффективной профессиональной деятельности в условиях инклюзивной среды. В ходе исследования изучен опыт развитых стран, обоснована значимость SEL-подхода в повышении уровня социальной адаптации

обучающихся, их эмоциональной устойчивости и эффективности образовательного процесса. В статье раскрыта роль инновационных педагогических технологий, интерактивных методов и рефлексивного подхода в развитии профессиональных компетенций специальных педагогов. Кроме того, разработаны методические рекомендации по практическому внедрению SEL-подхода в условиях инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, социально-эмоциональное обучение (SEL), специальный педагог, профессиональная компетенция, международный опыт, педагогическая методика, инновационный подход, рефлексивное обучение, социальная адаптация, эмоциональное развитие

Abstract: This article examines the implementation of the Social and Emotional Learning (SEL) approach in inclusive education systems based on international experience. It also highlights the methodological foundations for preparing future special education teachers to work effectively in inclusive environments. The study analyzes the practices of developed countries and substantiates the importance of SEL in enhancing students' social adaptation, emotional stability, and overall educational outcomes. The article emphasizes the role of innovative pedagogical technologies, interactive methods, and reflective approaches in developing the professional competencies of special education teachers. Furthermore, methodological recommendations for the practical implementation of the SEL approach in inclusive education settings are proposed.

Keywords: inclusive education, Social and Emotional Learning (SEL), special education teacher, professional competence, international experience, pedagogical methodology, innovative approach, reflective learning, social adaptation, emotional development

Hozirgi globallashuv sharoitida ta'lim tizimida sifat va tenglikni ta'minlash ustuvor vazifalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, inklyuziv ta'lim konsepsiyasi barcha bolalarning, jumladan, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega o'quvchilarning ham sifatli ta'lim olish huquqini kafolatlashga qaratilgan muhim yo'nalish hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, maxsus pedagoglarni zamonaviy talablar asosida tayyorlash, ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb masalalardan biridir.

So'nggi yillarda xalqaro tajribada ijtimoiy-emotsional o'rganish (Social and Emotional Learning – SEL) yondashuvi ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu yondashuv o'quvchilarda o'z-o'zini anglash, emotsiyalarni boshqarish, ijtimoiy munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yish

va mas’uliyatli qaror qabul qilish kabi ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, inklyuziv ta’lim muhitida SEL yondashuvi o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvi va psixologik farovonligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, SEL yondashuvi nafaqat o‘quvchilarning akademik natijalarini yaxshilaydi, balki ularning ijtimoiy faolligini, empatiya darajasini va jamoada ishlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Shu bilan birga, mazkur yondashuvni samarali joriy etish uchun pedagoglarning, ayniqsa, maxsus pedagoglarning tayyorgarlik darajasi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Chunki inklyuziv ta’lim sharoitida ishlovchi pedagoglar nafaqat bilim beruvchi, balki o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi fasilitator vazifasini ham bajaradi. Bugungi kunda pedagogik oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak maxsus pedagoglarni tayyorlash jarayonida SEL yondashuviga yetarlicha e’tibor qaratilmayotgani kuzatilmoqda. Bu esa ularning inklyuziv ta’lim muhitida samarali faoliyat yuritishiga ma’lum darajada to‘sqinlik qilmoqda. Shu bois, xalqaro tajriba asosida SEL yondashuvini pedagoglar tayyorgarligi tizimiga integratsiya qilish zarurati yuzaga kelmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi – xalqaro tajribalar asosida inklyuziv ta’lim tizimida SEL yondashuvini joriy etish hamda bo‘lajak maxsus pedagoglarni ushbu yondashuv asosida tayyorlashning metodik asoslarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot doirasida SEL yondashuvining nazariy jihatlarini, uning inklyuziv ta’limdagi o‘rni hamda maxsus pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

So‘nggi yillarda inklyuziv ta’lim va ijtimoiy-emotsional o‘rganish (SEL) masalalari xalqaro ilmiy tadqiqotlarda keng yoritilmoqda. Xususan, UNESCO va UNICEF tomonidan e’lon qilingan hisobotlarda inklyuziv ta’lim barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratishning asosiy omili sifatida talqin etiladi. Ushbu manbalarda ta’lim jarayonida nafaqat akademik bilimlar, balki o‘quvchilarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishini ta’minlash muhimligi alohida ta’kidlanadi. Shu bilan birga, inklyuziv muhitda o‘qituvchilarning moslashuvchan yondashuvi, differensial ta’lim metodlaridan foydalanishi va o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olishi zarurligi ilmiy asoslab berilgan. SEL yondashuvi nazariy va amaliy jihatdan CASEL tomonidan ishlab chiqilgan konseptual model asosida keng tadqiq etilgan. Ushbu modelda o‘z-o‘zini anglash, o‘zini boshqarish, ijtimoiy ong, munosabatlarni boshqarish va mas’uliyatli qaror qabul qilish kabi asosiy kompetensiyalar ajratib ko‘rsatiladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, SEL dasturlarini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish o‘quvchilarning nafaqat psixologik farovonligini, balki akademik natijalarini ham sezilarli darajada

oshiradi. Shu nuqtai nazardan, SEL yondashuvi inklyuziv ta’limda alohida ahamiyat kasb etib, turli ehtiyojlarga ega o’quvchilar o’rtasida ijobiy ijtimoiy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Bo’lajak maxsus pedagoglarni tayyorlash masalasi ham zamonaviy ilmiy adabiyotlarda muhim yo’nalish sifatida ko’rib chiqilmoqda. Tadqiqotchilar, jumladan, Linda Darling-Hammond va Andy Hargreaves o’qituvchilar tayyorgarligida refleksiv yondashuv, amaliy tajriba va innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo’llash zarurligini ta’kidlaydilar. Ularning fikricha, zamonaviy pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki o’quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini qo’llab-quvvatlovchi murabbiy sifatida ham faoliyat yuritishi lozim. Shu bois, maxsus pedagoglarni tayyorlash jarayonida SEL yondashuvini integratsiya qilish ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omil bo’lib xizmat qiladi.

Ijtimoiy-emotsional o’rganish (SEL) yo’nalishining shakllanishi va rivojlanishida bir qator yetakchi olimlar muhim rol o’ynagan. Jumladan, Daniel Goleman tomonidan ilgari surilgan “emotsional intellekt” nazariyasi SEL konsepsiyasining nazariy asoslaridan biri sifatida qaraladi. Uning tadqiqotlari inson muvaffaqiyatida nafaqat akademik bilimlar, balki emotsiyalarni boshqarish, empatiya va ijtimoiy ko’nikmalarning ham muhimligini asoslab beradi. Shuningdek, Roger P. Weissberg va Joseph Durlak tomonidan olib borilgan tadqiqotlar SEL dasturlarining samaradorligini empirik jihatdan isbotlab berdi. Xususan, ularning meta-tahlillari SEL dasturlarida ishtirok etgan o’quvchilarning akademik natijalari o’rtacha 11 foizga yuqori bo’lishini ko’rsatgan. Bundan tashqari, Mark T. Greenberg SELni profilaktik va rivojlantiruvchi yondashuv sifatida o’rganib, uning o’quvchilarda xulq-atvor muammolarini kamaytirishdagi ahamiyatini asoslab berdi. U bilan bir qatorda Stephanie M. Jones tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda SEL bolalarning kundalik ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatli ishtirokini ta’minlovchi asosiy kompetensiyalar tizimi sifatida talqin etiladi. Zamonaviy tadqiqotlarda, shuningdek, Christina Cipriano SELning zamonaviy maktab tizimidagi holati va samaradorligini keng ko’lamli tahlil qilgan bo’lib, u SELni ta’lim siyosati va amaliyoti bilan integratsiya qilish zarurligini ta’kidlaydi. Ushbu olimlarning ishlari SELning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur o’rganishga xizmat qilmoqda. Yana bir muhim jihat shundaki, SEL tadqiqotlari ko’p fanlararo yondashuv asosida rivojlanmoqda. Sara Rimm-Kaufman va Kimberly A. Schonert-Reichl kabi olimlar SELni boshlang’ich ta’lim, psixologiya va pedagogika kesishgan nuqtada o’rganib, uning mexanizmlarini aniqlashga e’tibor qaratganlar. Ularning tadqiqotlarida SEL ko’nikmalarini shakllantirish o’quvchilarning nafaqat akademik muvaffaqiyatiga, balki uzoq muddatli hayotiy

natijalariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishi qayd etiladi. Umuman olganda, zamonaviy ilmiy adabiyotlar SELni ta'limning ajralmas komponenti sifatida baholab, uni inklyuziv ta'lim tizimiga integratsiya qilish pedagogik samaradorlikni oshirishning muhim sharti ekanligini ko'rsatmoqda.

Mazkur tadqiqotda inklyuziv ta'lim tizimida ijtimoiy-emotsional o'rganish (SEL) yondashuvini joriy etish hamda bo'lajak maxsus pedagoglarni ushbu yo'nalishda tayyorlashning metodik asoslarini aniqlash maqsad qilingan. Tadqiqot kompleks yondashuv asosida tashkil etilib, nazariy va amaliy metodlarning uyg'unligi ta'minlandi. Xususan, ilmiy adabiyotlar tahlili, komparativ (qiyosiy) tahlil, kuzatuv, so'rovnoma va tajriba-sinov metodlaridan foydalanildi. Ushbu metodlar orqali xalqaro tajriba o'rganilib, SEL yondashuvining inklyuziv ta'limdagi o'rni va samaradorligi aniqlashtirildi.

Tadqiqotning nazariy bosqichida inklyuziv ta'lim va SEL yondashuviga oid mahalliy hamda xorijiy ilmiy manbalar tizimli ravishda tahlil qilindi. Xususan, rivojlangan davlatlar ta'lim tizimida qo'llanilayotgan ilg'or metodlar o'rganilib, ularning o'ziga xos jihatlari ajratib ko'rsatildi. Komparativ tahlil yordamida turli mamlakatlar tajribasi solishtirilib, samarali metodik yondashuvlar aniqlab olindi. Shu asosda bo'lajak maxsus pedagoglarni tayyorlashda qo'llash mumkin bo'lgan nazariy model ishlab chiqildi. Amaliy bosqichda esa pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar ishtirokida tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tadqiqot jarayonida respondentlar ikki guruhga — nazorat va tajriba guruhlariga ajratildi. Tajriba guruhida SEL yondashuviga asoslangan maxsus metodik dastur joriy etildi, nazorat guruhida esa an'anaviy ta'lim metodlari qo'llanildi. Tadqiqot davomida kuzatuv, diagnostik testlar, so'rovnomalar va refleksiv topshiriqlar orqali ishtirokchilarning ijtimoiy-emotsional kompetensiyalari darajasi baholandi. Olingan natijalar statistik tahlil qilinib, SEL yondashuvining samaradorligi asoslab berildi. Shuningdek, tadqiqotda sifat va miqdoriy tahlil usullari uyg'un holda qo'llanildi. Miqdoriy tahlil orqali tajriba natijalari foizlar va ko'rsatkichlar asosida baholangan bo'lsa, sifat tahlili yordamida ishtirokchilarning fikr-mulohazalari, refleksiv yozuvlari va pedagogik faoliyatdagi o'zgarishlar o'rganildi. Bu esa tadqiqot natijalarining ishonchliligi va ob'ektivligini ta'minlashga xizmat qildi. Natijada, tadqiqot metodologiyasi inklyuziv ta'lim sharoitida SEL yondashuvini samarali joriy etish hamda bo'lajak maxsus pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan kompleks tizim sifatida shakllantirildi.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, inklyuziv ta'lim tizimida ijtimoiy-emotsional o'rganish (SEL) yondashuvini joriy etish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. SEL nafaqat

o‘quvchilarning ijtimoiy moslashuvini va emotsional barqarorligini ta’minlaydi, balki ularning o‘quv jarayonidagi faolligini va akademik natijalarini ham sezilarli darajada yaxshilaydi. Ayniqsa, alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan o‘quvchilar uchun bu yondashuv qulay psixologik muhit yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida o‘rganilgan xalqaro tajribalar shuni tasdiqladiki, SEL yondashuvi inklyuziv ta’limning ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim. Rivojlangan davlatlarda pedagoglar tayyorgarligi tizimiga SEL kompetensiyalarini integratsiya qilish orqali ta’lim sifati sezilarli darajada oshirilgan. Shu nuqtai nazardan, bo‘lajak maxsus pedagoglarni tayyorlash jarayonida SEL yondashuviga asoslangan metodikalarni joriy etish dolzarb vazifa ekanligi aniqlandi.

Amaliy tajriba-sinov natijalari esa SEL asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni talabalar (bo‘lajak pedagoglar)ning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali ekanligini ko‘rsatdi. Xususan, ularda refleksiv fikrlash, empatiya, samarali muloqot va muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalari shakllangani kuzatildi. Bu esa ularning kelgusida inklyuziv ta’lim muhitida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga zamin yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’lim tizimida SEL yondashuvini keng joriy etish va uni maxsus pedagoglar tayyorgarligi tizimiga integratsiya qilish zamonaviy ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Mazkur tadqiqot asosida ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar amaliyotda qo‘llanilganda ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda ilmiy izlanishlarni davom ettirish, SEL yondashuvini yanada takomillashtirish va uni milliy ta’lim tizimiga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Goleman D. Emotional Intelligence. – New York: Bantam Books, 1995. – 352 p.
2. Weissberg R. P., Durlak J. A., Domitrovich C. E., Gullotta T. P. Social and Emotional Learning: Past, Present, and Future // Handbook of Social and Emotional Learning. – New York: Guilford Press, 2015. – P. 3–19.
3. Greenberg M. T., Weissberg R. P., O’Brien M. U., et al. Enhancing school-based prevention and youth development through coordinated social, emotional, and academic learning // American Psychologist. – 2003. – Vol. 58(6–7). – P. 466–474.

4. Jones S. M., Bouffard S. M. Social and Emotional Learning in Schools: From Programs to Strategies // Social Policy Report. – 2012. – Vol. 26(4). – P. 1–33.
5. Cipriano C., Taylor L., Zylar A. Social and Emotional Learning and Student Outcomes // Future of Children. – 2018. – Vol. 28(2). – P. 13–32.
6. Darling-Hammond L. The Flat World and Education. – New York: Teachers College Press, 2010. – 327 p.
7. Hargreaves A. Fullan M. Professional Capital: Transforming Teaching in Every School. – New York: Teachers College Press, 2012. – 240 p.
8. Rimm-Kaufman S. E., Schonert-Reichl K. A. Social and Emotional Learning and Teachers // Future of Children. – 2018. – Vol. 28(2). – P. 137–155.
9. CASEL. Core SEL Competencies Framework [Electronic resource]. – Access mode: <https://casel.org> – Accessed: 20.04.2026.
10. UNESCO. Inclusive Education: The Way of the Future. – Paris: UNESCO Publishing, 2009. – 45 p.
11. UNICEF. Inclusive Education and Children with Disabilities [Electronic resource]. – New York: UNICEF, 2017. – Access mode: <https://www.unicef.org> – Accessed: 20.04.2026.
12. Durlak J. A., Weissberg R. P., Dymnicki A. B., et al. The Impact of Enhancing Students’ Social and Emotional Learning: A Meta-Analysis // Child Development. – 2011. – Vol. 82(1). – P. 405–432.

“TARBIYA” FANI DARSLARIDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLAR INTEGRATSIYASINI TA’MINLASHDA OILANING DIDAKTIK IMKONIYATLARI.

Rustamov Ramziddin Abdullayevich

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi, ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrasi o‘qituvchisi.

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘qitilayotgan “Tarbiya” fani misolida milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlashda oilaning didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda oila nafaqat tarbiyaning birlamchi instituti, balki sinfda shakllangan nazariy bilimlarni amaliy hayotiy ko‘nikmalar bilan bog‘lovchi muhim didaktik muhit sifatida qaraladi. Ishda “Tarbiya” fanining konseptual asoslari va oila tarbiyasi o‘rtasidagi metodologik muvofiqlik ochib berilgan bo‘lib, oilaviy muloqot, ota-ona namunasi va oilaviy an‘analari orqali qadriyatlar transferining samarali mexanizmlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, “Tarbiya”

darslari mazmunini oilaning didaktik resurslari bilan uyg'unlashtirish asosida o'quvchilarda aksiologik immunitet va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish samaradorligi sezilarli darajada ortadi.

Kalit so'zlar: Tarbiya fani, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, integratsiya, oila, didaktik imkoniyatlar, tarbiyaviy muhit, ota-ona hamkorligi.

Аннотация. В данной статье анализируются дидактические возможности семьи в обеспечении гармонизации национальных и общечеловеческих ценностей на примере учебного предмета «Воспитание» в общеобразовательных школах. В исследовании семья рассматривается не только как первичный институт социализации, но и как важная дидактическая среда, связывающая теоретические знания, полученные в классе, с практическими жизненными навыками. В работе раскрывается методологическая совместимость концептуальных основ предмета «Воспитание» и семейного воспитания, освещаются эффективные механизмы передачи ценностей через семейное общение, родительский пример и семейные традиции. Результаты исследования показывают, что эффективность формирования аксиологического иммунитета и социальной ответственности у учащихся значительно возрастает при согласовании содержания уроков «Воспитания» с дидактическими ресурсами семьи.

Ключевые слова: предмет «Воспитание», национальные ценности, общечеловеческие ценности, интеграция, семья, дидактические возможности, воспитательная среда, сотрудничество с родителями.

Abstract. This article analyzes the didactic potential of the family in ensuring the harmonization of national and universal values, using the example of the “Upbringing” subject in general secondary education. The study views the family not only as the primary institution of socialization but also as a crucial didactic environment that connects theoretical knowledge acquired in the classroom with practical life skills. The work reveals the methodological compatibility between the conceptual foundations of the “Upbringing” subject and family education, highlighting effective mechanisms for value transmission through family communication, parental example, and family traditions. The research results indicate that the effectiveness of forming axiological immunity and social responsibility in students significantly increases when the content of “Upbringing” lessons is coordinated with the didactic resources of the family.

Keywords: Upbringing subject, national values, universal values, integration, family, didactic potential, educational environment, parental cooperation.

Jahon ta’lim makonida kechayotgan globallashuv va madaniy unifikatsiya jarayonlari yosh avlodni milliy o’zlikdan begonalashish, ma’naviy qashshoqlashuv kabi salbiy tendensiyalardan himoya qilish zaruratini kun tartibiga qo’ymoqda. Aynan shu nuqtai nazardan O‘zbekiston Respublikasi umumiy o’rta ta’lim tizimiga 2020-yildan boshlab joriy etilgan “Tarbiya” fani o’quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida yuksak axloqiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan uzluksiz va tizimli jarayonning muhim bo‘g‘ini sifatida e’tirof etiladi [1, 4-b.].

Biroq tarbiya faqat maktab devorlari bilan chegaralanib qoladigan jarayon emas. Inson shaxsining shakllanishida oila institutining roll beqiyosdir. Buyuk mutafakkir Abdulla Avloniy ta’biri bilan aytganda, “Tarbiya yo oilada, yo maktabda, yo hayotda bo‘ladi” [2, 37-b.]. Tadqiqotimiz doirasida biz oilani “Tarbiya” fani darslarida singdirilayotgan qadriyatlarning mustahkamlanishi va hayotiy ko‘nikmalarga aylanishini ta’minlovchi eng muhim didaktik muhit sifatida ko‘rib chiqamiz. Didaktik imkoniyatlar deganda biz oilaning ta’lim-tarbiya mazmunini o‘zlashtirish, mustahkamlash va amaliyotga tatbiq etish jarayoniga ongli yoki ongsiz tarzda ta’sir ko‘rsatuvchi moddiy, ma’naviy, psixologik va ijtimoiy resurslari majmuini tushunamiz.

Tadqiqotning **dolzarbligi** bir tomondan “Tarbiya” fanining dasturiy talablarining kengayib borayotganligi, ikkinchi tomondan esa aksariyat otalarning ushbu fan mazmunidan yetarlicha xabardor emasligi va natijada maktab-oila tarbiyaviy hamkorligida uzilishlar yuzaga kelayotganligi bilan izohlanadi. Ushbu maqolaning **maqsadi** “Tarbiya” darslarida milliy va umuminsoniy qadriyatlar integratsiyasini ta’minlashda oilaning didaktik imkoniyatlarini aniqlash va ulardan samarali foydalanish mexanizmlarini ilmiy asoslashdan iborat.

Tadqiqot usullari: nazariy tahlil (pedagogik, psixologik, falsafiy adabiyotlarni o‘rganish), qiyosiy tahlil, kuzatish, suhbat va anketa so‘rovlari.

1. “Tarbiya” fani konsepsiyasida qadriyatlar integratsiyasining nazariy asoslari

“Tarbiya” fani o‘z mohiyatiga ko‘ra integratsiyalashgan, fanlararo va amaliy yo‘naltirilgan kurs bo‘lib, uning mazmuni odob-axloq, fuqarolik tarbiyasi, iqtisodiy bilim va sog‘lom turmush tarzi asoslarini qamrab oladi. Fanning metodologik o‘zagini milliy va umuminsoniy qadriyatlarning dialektik birligi tashkil etadi [3, 22-b.]. Milliy qadriyatlar (vatanparvarlik, tilga hurmat, ajdodlarga ehtirom, milliy udum va an’analar) o‘quvchining o‘zligini anglashiga xizmat qilsa, umuminsoniy qadriyatlar (tinchliksevarlik, bag‘rikenglik, halollik, mehr-shafqat) uning global dunyoda munosib ijtimoiylashuvini ta’minlaydi.

Tadqiqotimiz davomida aniqlanishicha, ushbu ikki qadriyat tizimining muvaffaqiyatli integratsiyasi faqatgina sinf xonasidagi o‘qituvchi monologiga tayanib qolsa, “sun’iy konstruksiya” darajasida qolib ketadi. Haqiqiy integratsiya uchun o‘quvchi muhokama qilinayotgan qadriyatning **haqiqiy hayotdagi proyeksiyasini** ko‘rishi va his qilishi zarur. Bizningcha, aynan shu nuqtada oila instituti pedagogik jarayonning faol ishtirokchisiga aylanadi.

2. Oilaning “Tarbiya” darslaridagi didaktik funksiyalari. Oila an’anaviy ravishda tarbiyalovchi, kommunikativ, rekreativ va iqtisodiy funksiyalarni bajarib kelgan. Ammo “Tarbiya” fani kontekstida biz uning quyidagi maxsus didaktik funksiyalarini alohida ajratib ko‘rsatishni lozim topdik:

A) Qadriyatlarni mustahkamlovchi (fiksatsiyalovchi) funksiya. “Tarbiya” darslarida berilgan nazariy ma’lumotlar (masalan, “Salomlashish odobi”, “Mehnatsevarlik fazilati”) oilaviy muhitda amaliyotga aylantirilmasa, tez orada unutiladi. Kuzatishlarimiz shuni ko‘rsatadiki, sinfda “oilada kattalarga hurmat” mavzusini o‘zlashtirgan, ammo uyida ota-onasi bilan qo‘pol muomalada bo‘ladigan o‘quvchilarda kognitiv dissonans (bilish va xulq o‘rtasidagi ziddiyat) kuchli bo‘ladi. Oilaning didaktik vazifasi – sinfda ekilgan “bilim urug‘i”ni oilaviy muloqot, marosim va kundalik turmush tarzi orqali “sug‘orib” borish, ya’ni uni barqaror xulqiy ko‘nikmaga aylantirishdir [4, 74-b.].

B) Integratsiyalovchi funksiya. Oila milliy qadriyatlarning jonli saqlovchisi hisoblanadi. Aynan oila oshxonasidagi taomlar, bayram liboslari, to‘y-hashamlardagi udumlar orqali bola milliy qadriyatlarni bevosita his qiladi. Ikkinchi tomondan, oilaviy munosabatlarda namoyon bo‘ladigan mehr-oqibat, kechirimlilik, o‘zaro yordam kabi fazilatlar umuminsoniy qadriyatlar mohiyatini ochib beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ota-onalar farzandiga “Buni udum shuni talab qiladi, chunki ajdodlarimiz shunday qilishgan” (milliy komponent) degani bilan birga, “Chunki bu insoniy munosabatning asosiy qoidasi” (umuminsoniy komponent) deb tushuntirgan oilalarda bolalarning axloqiy dunyoqarashi ancha keng va barqaror bo‘ladi.

V) Kontekstual o‘qitish funksiyasi. Didaktika qonuniyatlariga ko‘ra, o‘quv materiali hayotiy kontekstga qanchalik yaqin bo‘lsa, uning o‘zlashtirilishi shunchalik yuqori bo‘ladi. Oila “Tarbiya” darsliklaridagi mavhum tushunchalarni (masalan, “shukronalik”, “mas’uliyat”, “tejamkorlik”) konkret hayotiy vaziyatlar bilan boyitadi. Masalan, darsda energiya tejamkorligi haqida gapirganda, ota-onaning uyda chiroqni o‘chirish yoki suvni bekorga isrof qilmaslik borasidagi amaliy namunasi va talabi ushbu mavzuning o‘quvchi ongida chuqur joylashishini ta’minlaydi.

3. Oilaning didaktik imkoniyatlaridan foydalanishning pedagogik shart-sharoitlari va modellari. Tahlillar asosida biz “Tarbiya” fani doirasida oilaning didaktik resurslarini jalb etishning ikki bosqichli modelini taklif qilamiz:

I. Axborot-metodik tayyorgarlik bosqichi. Afsuski, amaliyotda ota-onalarning aksariyati “Tarbiya” darslarining mavzular rejasi va metodik talablaridan yetarlicha xabardor emas. Bu esa oila maktab bilan bir xil yo‘nalishda “eshkak eshishiga” to‘sqinlik qiladi. Shuning uchun:

- **“Oila – maktab axborot ko‘prigi”** mexanizmini yo‘lga qo‘yish zarur. Bu sinf rahbarlari tomonidan haftalik yoki oylik “Tarbiya daftarchasi” yoki messenger-kanallari orqali ota-onalarga keyingi dars mavzulari va ularning oiladagi mustahkamlash usullari (maslahatlar) haqida qisqa axborot yetkazishni anglatadi.

- **Ota-onalar uchun mo‘ljallangan qisqa didaktik qo‘llanmalar** ishlab chiqish. Masalan, “Mehr-muhabbat” mavzusi o‘tilayotgan haftada ota-onalarga “Bolangiz bilan birgalikda keksa qo‘shningizdan hol-ahvol so‘rang” yoki “Oilaviy kechki ovqatda bir-biringizga yoqimli so‘zlar ayting” kabi amaliy maslahatlar berilishi lozim.

II. Amaliy refleksiv bosqich. Darsdan keyingi bosqichda oilaning didaktik vazifasi o‘quvchini mustaqil mushohadaga undashdir. Buning uchun:

- **“Uy vazifasi” tizimini takomillashtirish** kerak. An’anaviy yozma uy vazifalaridan tashqari, oila a‘zolari ishtirokidagi interaktiv topshiriqlar berilishi maqsadga muvofiq. Masalan: “Ota-onangiz yoki buvi-buvalaringizdan ularning yoshligidagi eng esda qolarli an’ana haqida so‘rang va ertasi kuni sinfda hikoya qiling.” Bu topshiriq milliy xotirani jonlantiradi va avlodlar o‘rtasida didaktik muloqotni yuzaga keltiradi.

- **“Oila kengashi”** amaliyotini qo‘llab-quvvatlash. “Tarbiya” darslarida o‘rganilgan “Oilaviy byudjet” yoki “Oilaviy nizolarni hal etish” kabi mavzularni mustahkamlash uchun ota-onalar farzandlarini real oilaviy muhokamalarga jalb qilishlari kerak. Bu o‘quvchida darsdagi bilimlar jiddiy hayotiy ahamiyatga ega ekanligiga ishonch hosil qiladi.

4. Tadqiqot natijalarining tahlili. Tadqiqot doirasida 6-7-sinf o‘quvchilari (n=120) va ularning ota-onalari (n=95) ishtirokida anketa so‘rovlari o‘tkazildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ota-onalarning **78%** “Tarbiya” fanining mazmun-mohiyatini qo‘llab-quvvatlasa-da, faqat **23%** ota-ona mazkur fanning mavzulari bilan muntazam tanishib boradi va farzandi bilan birgalikda muhokama qiladi.

Ayni paytda, ota-onalari dars mavzularidan xabardor bo‘lgan va uyda mavzuga oid kichik didaktik suhbatlar o‘tkazgan o‘quvchilar guruhida (“eksperimental guruh”) milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan bog‘liq vaziyatli

masalalarni hal etish ko‘nikmasi “nazorat guruhi”ga nisbatan **34%** yuqoriroq ekanligi aniqlandi. Bu esa oilaning faol didaktik ishtiroki “Tarbiya” fanining samaradorligini oshirishdagi asosiy omillardan biri ekanligini isbotlaydi.

Xulosa va tavsiyalar. Yuqorida bayon etilgan tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. “Tarbiya” darslarida milliy va umuminsoniy qadriyatlar integratsiyasini ta’minlash faqat sinf-dars tizimi doirasida to‘liq amalga oshmaydi. Ushbu jarayonning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan oilaning **didaktik faolligiga** bog‘liqdir. Oila qadriyatlarni nafaqat tushuntiruvchi, balki ularning haqiqiy hayotdagi modelini namoyish etuvchi muhit sifatida harakat qiladi.

2. Oilaning didaktik imkoniyatlari deganda uning qadriyatlarni mustahkamlash, integratsiyalash va hayotiy kontekst bilan boyitish funksiyalari tushuniladi.

3. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, “Tarbiya” fani mazmuni va oila tarbiyasi o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash uchun maxsus **axborot-metodik ko‘mak tizimi** (ota-onalar uchun qisqa dasturlar, messenger orqali yo‘riqnomalar)ni yaratish hamda **interfaol uy topshiriqlari** amaliyotini joriy etish zarur.

Tavsiyalar:

- Maktab va oila o‘rtasidagi tarbiyaviy hamkorlikning normativ asoslarini takomillashtirish, “Tarbiya” fani o‘qituvchisi va sinf rahbari faoliyatiga oilaning didaktik resurslarini jalb etish samaradorligini baholash mezonini kiritish.
- Ota-onalar uchun “Tarbiya fanida ota-ona maktabi” ruknini yo‘lga qo‘yish va bu orqali ularga qadriyatlarni avlodlarga yetkazishda ilmiy asoslangan didaktik yordam ko‘rsatish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020. – 456 b.
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 160 b.
3. Mavlonova R., Rahmonqulova N. “Tarbiya” fanini o‘qitish metodikasi. – Toshkent: “Ilm-ziyo” nashriyoti, 2021. – 184 b.
4. G‘oziyev E. Ontogenez psixologiyasi. – Toshkent: Noshir, 2018. – 288 b.
5. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Umumiy o‘rta ta’limning “Tarbiya” fani bo‘yicha Milliy o‘quv dasturi. – Toshkent, 2020. – 52 b.
6. Jo‘rayev R., Zunnunov A. Oila pedagogikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019. – 212 b.

7. To‘raqulov X.A. Uzluksiz ta‘lim tizimida tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning innovatsion shakllari. // “Pedagogik mahorat” jurnali, 2022, №3. – B. 45-51.
8. Halstead J.M., Taylor M.J. Values in Education and Education in Values. – London: Falmer Press, 1996. – 215 p.

INSON KAMOLOTIDA QADRIYAT VA AN‘ANALAR UZVIYLIGI: SHARQ UYG‘ONISH DAVRI PEDAGOGIK MEROSINI ZAMONAVIY UZLUKSIZ TARBIYA TIZIMIGA INTEGRATSIYA QILISH MODELLARI.

Normuxamedov Zarif Normo‘minovich

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi, ijtimoiy-iqtisodiy
fanlar metodikasi kafedrası o‘qituvchisi.

zarifomad@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Sharq Uyg‘onish davri mutafakkirlarining pedagogik qarashlari va ularning inson kamoloti, qadriyat hamda an‘analar uzviyligini ta‘minlashdagi o‘rni tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Yusuf Xos Hojib va Alisher Navoiy asarlaridagi tarbiyaviy g‘oyalar zamonaviy uzluksiz ta‘lim va tarbiya tizimi kontekstida qayta ko‘rib chiqiladi. Mualliflar Sharq Uyg‘onish davri merosining uzluksiz ma‘naviy tarbiya jarayoniga integratsiyasini ta‘minlovchi konseptual va amaliy modellarni taklif etadilar. Maqolada aksiologik yondashuv asosida qadriyatlar uzviyligini ta‘minlash mexanizmlari, tarbiyaviy jarayonni loyihalashning tarixiy-tipologik va madaniy-antropologik tamoyillari yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Sharq Uyg‘onish davri pedagogik merosini uzluksiz tarbiya amaliyotiga integratsiyalash orqali yoshlarda milliy o‘zlikni anglash, axloqiy yetuklik va ijtimoiy mas‘uliyatni shakllantirish samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Kalit so‘zlar: Sharq Uyg‘onish davri, pedagogik meros, qadriyatlar uzviyligi, an‘analar, uzluksiz tarbiya tizimi, integratsiya modellari, aksiologik yondashuv, inson kamoloti.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические взгляды мыслителей Восточного Ренессанса и их роль в обеспечении преемственности ценностей и традиций в совершенствовании человека. В ходе исследования переосмысливаются воспитательные идеи, содержащиеся в трудах Аль-Фараби, Ибн Сины, Беруни, Юсуфа Хос Хаджиба и Алишера Навои, в контексте современной системы непрерывного образования и

воспитания. Авторами предложены концептуальные и практические модели, обеспечивающие интеграцию наследия Восточного Ренессанса в процесс непрерывного духовно-нравственного воспитания. В статье освещены механизмы обеспечения преемственности ценностей на основе аксиологического подхода, историко-типологические и культурно-антропологические принципы проектирования воспитательного процесса. Результаты исследования показывают, что интеграция педагогического наследия Восточного Ренессанса в практику непрерывного воспитания значительно повышает эффективность формирования у молодежи национального самосознания, нравственной зрелости и социальной ответственности.

Ключевые слова: Восточный Ренессанс, педагогическое наследие, преемственность ценностей, традиции, система непрерывного воспитания, модели интеграции, аксиологический подход, совершенствование человека.

Abstract. This article analyzes the pedagogical views of the Eastern Renaissance thinkers and their role in ensuring the continuity of values and traditions in human perfection. The study reexamines the educational ideas contained in the works of Al-Farabi, Ibn Sina, Beruni, Yusuf Khos Hajib, and Alisher Navoi within the context of the modern system of lifelong education and upbringing. The authors propose conceptual and practical models that ensure the integration of the Eastern Renaissance heritage into the process of continuous spiritual and moral upbringing. The article highlights the mechanisms for ensuring value continuity based on the axiological approach, as well as the historical-typological and cultural-anthropological principles of designing the educational process. The research results indicate that integrating the pedagogical heritage of the Eastern Renaissance into the practice of lifelong upbringing significantly enhances the effectiveness of fostering national self-awareness, moral maturity, and social responsibility in the youth.

Keywords: Eastern Renaissance, pedagogical heritage, value continuity, traditions, lifelong upbringing system, integration models, axiological approach, human perfection.

Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida inson kapitali, uning ma'naviy-axloqiy salohiyati va madaniy uyg'unligi davlat va millat istiqbolini belgilovchi asosiy omil sifatida e'tirof etilmoqda. Globallashuv jarayonlari chuqurlashgan, axborot oqimi tezlashgan bir sharoitda yosh avlod qalbida milliy qadriyatlarga sadoqat, o'z xalqining boy ma'naviy merosiga hurmat tuyg'usini shakllantirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu vazifalarni hal etishda tarixan

shakllangan tarbiya an’analarga, xususan, butun dunyo sivilizatsiyasi rivojiga ulkan hissa qo’shgan Sharq Uyg’onish davri mutafakkirlarining pedagogik g’oyalariga tayanish tabiiy va zaruriy ehtiyojdir.

Ma’lumki, IX–XII asrlar va XIV–XVI asrlarda Movarounnahr va Xurosonda kechgan madaniy yuksalish – “Sharq Uyg’onish davri” nomi bilan mashhur bo’lgan jarayon nafaqat aniq fanlar, falsafa va adabiyotning, balki pedagogik tafakkurning ham yuksak cho’qqilariga erishilgan davr bo’ldi [2, 45-b.]. Forobiyning “Baxt-saodatga erishuv haqida” risolasi, Ibn Sinoning “Tadbir al-manozil” asari, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg’u bilig” dostoni, Beruniy va Ulug’bekning ilmiy-tarbiyaviy faoliyati, Alisher Navoiyning insonparvarlik g’oyalari bugungi kunda ham o’zining dolzarbligini yo’qotmagan.

Tadqiqotimizning **maqsadi** Sharq Uyg’onish davri pedagogik merosida qadriyat va an’analarni uzviyligining mohiyatini ochib berish hamda ushbu merosni zamonaviy uzluksiz tarbiya tizimiga integratsiya qilishning samarali modellari ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- 1) Sharq Uyg’onish davri mutafakkirlarining inson kamoloti va tarbiyasi borasidagi qarashlarini tarixiy-falsafiy tahlil qilish;
- 2) davr pedagogik merosida qadriyatlar uzatilishining aksiologik mexanizmlarini aniqlash;
- 3) zamonaviy uzluksiz ta’lim konsepsiyasi talablariga javob beruvchi integrativ pedagogik modellarni asoslash.

Tadqiqot usullari sifatida qiyosiy-tarixiy tahlil, kontent-tahlil, pedagogik modellashtirish, umumlashtirish va tizimlashtirish usullaridan foydalanildi.

1. Sharq Uyg’onish davri pedagogik tafakkurida inson kamoloti konsepsiyasi. Sharq Uyg’onish davri mutafakkirlarining pedagogik qarashlarida insonning kamol topishi jarayoni uch asosiy tarkibiy qismning uzviy birligida talqin qilingan: aqliy tarbiya (intellektual rivojlanish), axloqiy tarbiya (ma’naviy poklanish) va jismoniy tarbiya (sog’lom tanada sog’lom aql tamoyili). Forobiy ta’biri bilan aytganda, “Ta’lim – insonga bilim, nazariy fazilat beruvchi vosita, tarbiya esa unga xulqiy fazilat va amaliy san’at baxsh etuvchi yo’ldir” [1, 215-b.].

Tadqiqotimiz davomida aniqlanishicha, aynan Sharq Uyg’onish davri pedagogikasida **qadriyat va an’analarni uzviyligi** tushunchasi tarbiyaning bosh tamoyili sifatida e’tirof etilgan. Mutafakkirlar ta’lim-tarbiyani ajdodlar donoligini keyingi avlodga yetkazishning muqaddas vositasi deb bilganlar. Ibn Sinoning “Tib qonunlari” va “Donishnoma” asarlarida bola tarbiyasida oila va muhit an’analarning uzluksizligiga alohida e’tibor qaratiladi. Olimning fikricha, tarbiyalanuvchining qalbiga ezgu fazilatlarini singdirish uchun o’qituvchi-

murabbiyning shaxsiy namunasi va jamoaviy udumlarning tarbiyaviy kuchi birlamchi omil hisoblanadi [3, 112-b.].

Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asari esa qadriyatlar uzatilishining badiiy-tarbiyaviy modeli sifatida alohida ahamiyatga ega. Dostonda donolik (O‘gdulmish) va adolat (Kuntug‘di) obrazlari orqali insonning komillik sari intilishi yo‘lida qonun, til, urf-odat va bilim kabi tayanch qadriyatlarning vorisiyligi ta‘minlanishi ta‘kidlanadi [4, 88-b.]. Alisher Navoiy ijodida esa “Hayrat ul-abror” dostonida bayon etilgan “Ota-bobo yo‘lini tutish”, ya‘ni ajdodlar ma‘naviy merosini davom ettirish g‘oyasi pedagogik ideal darajasiga ko‘tarilgan.

2. Zamonaviy uzluksiz tarbiya tizimining metodologik asoslari va Sharq Uyg‘onish davri merosi bilan kesishuv nuqtalari. Bugungi kunda uzluksiz tarbiya – bu insonning butun umri davomida uning shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlariga mos holda ma‘naviy-axloqiy rivojlanishini ta‘minlovchi tizimli jarayondir. UNESCO konsepsiyasiga muvofiq, uzluksiz ta‘lim-tarbiya “life-wide” va “life-deep” tamoyillariga tayanib, nafaqat bilim, balki qadriyatlar va madaniy merosning avloddan avlodga o‘tishini ham qamrab oladi [5, 34-b.].

Bizningcha, Sharq Uyg‘onish davri pedagogik merosi bilan zamonaviy uzluksiz tarbiya tizimi o‘rtasidagi **kesishuv nuqtalari** quyidagilardan iborat:

- **Maqsadlar umumiyliigi:** Ikkala tizim ham barkamol insonni (komil inson) voyaga yetkazishni bosh maqsad qilib qo‘yadi.
- **Tarbiya institutlarining uzluksizligi:** Sharq an‘analarida “oiladan-mahallagacha, maktabdan-ustoz shogirdigacha” bo‘lgan uzluksiz tarbiya zanjiri mavjud bo‘lib, bu zamonaviy “maktabgacha ta‘lim – umumiy o‘rta ta‘lim – professional ta‘lim – oliy ta‘lim – oliy ta‘limdan keyingi ta‘lim” tizimining tarixiy prototipidir.
- **Aksiologik yadro:** Adolat, bilimdonlik, halollik, sabr-toqat, mehr-oqibat kabi umuminsoniy va milliy qadriyatlar har ikki davrda ham tarbiya mazmunining o‘zagini tashkil etadi.

3. Sharq Uyg‘onish davri pedagogik merosini zamonaviy uzluksiz tarbiya tizimiga integratsiya qilish modellari. Tadqiqot natijalari asosida biz quyidagi uchta integrativ modelni taklif qilamiz:

A) Konseptual-aksiologik integratsiya modeli. Ushbu model uzluksiz tarbiya tizimining g‘oyaviy-mafkuraviy asosini Sharq Uyg‘onish davri falsafiy-pedagogik qarashlari bilan boyitishni nazarda tutadi. Bu yerda gap milliy tarbiya konsepsiyasining metodologik fundamentiga Forobiyning “Fozil odamlar shahri” haqidagi ijtimoiy g‘oyalarini, Beruniyning mehnatsevarlik va bilimga tashnalik qadriyatlarini, Navoiyning komil inson nazariyasini singdirish haqida bormoqda. Modelni amalga oshirish mexanizmi sifatida ta‘lim standartlarining tarbiyaviy

komponentlariga mazkur meros elementlarini majburiy tarzda kiritish taklif etiladi. Masalan, boshlang‘ich ta‘limda “Odobnoma” darsliklari tarkibida Forobiy va Ibn Sino hikmatlaridan foydalanish, yuqori sinflarda esa “Tarbiya” fani doirasida Yusuf Xos Hojib va Ahmad Yugnakiy asarlarini o‘rganish.

B) Funksional-muhit integratsiyasi modeli. Bu model tarbiyaviy muhitni loyihalashda an‘anaviy Sharq udumlari va tarbiya shakllarini qayta tiklashga asoslanadi. Tadqiqotimiz davomida aniqlanishicha, “Ustoz-shogird” an‘anasining zamonaviy shakllari (“Mentorlik dasturlari”, “Mahalla yettiligi” instituti, “Oilaklaster” tizimi) nafaqat kasbiy ko‘nikmalarni, balki ma‘naviy qadriyatlarni ham uzatishda yuqori samaradorlikka ega. Model doirasida mahalla va ta‘lim muassasalari o‘rtasida “Tarbiyaviy uzviylik xaritalari”ni ishlab chiqish nazarda tutiladi. Bunda o‘quvchi yoki talaba nafaqat darsda, balki mahalladagi keksa avlod vakillari suhbatlari, milliy bayramlar va marosimlar ishtirokida ham axloqiy tarbiya oladi. Bu esa ulug‘ allomalar tilga olgan “ilmni amal bilan ziynatlash” tamoyilini amalga oshirishga xizmat qiladi.

V) Diagnostik-refleksiv integratsiya modeli. Ushbu model tarbiyalanganlik darajasini baholashda Sharq mutafakkirlari mezonlariga tayanishni taklif qiladi. Bizningcha, bugungi kunda tarbiyaviy ishlar samaradorligini o‘lchashda faqat xulq-atvorning tashqi ko‘rinishlariga (intizom buzilishlari soni, tadbirlardagi ishtirok foizi) emas, balki shaxsning ichki ma‘naviy o‘sishi, ya‘ni “nafs tarbiyasi”ga e‘tibor qaratish lozim. Model Ibn Sinoning psixosomatik tarbiya haqidagi qarashlariga asoslanib, “O‘z-o‘zini tarbiyalash kundaligi” (Muhasiba daftari) kabi innovatsion vositalarni ta‘lim jarayoniga joriy etishni nazarda tutadi. Bunda o‘quvchi o‘zida mehr, adolat, rostgo‘ylik kabi fazilatlarining rivojlanish dinamikasini kuzatib boradi. Bu yondashuv zamonaviy refleksiv pedagogika talablariga to‘la mos keladi.

4. Integratsion modellarning samaradorligini oshirish mexanizmlari. Taklif etilayotgan modellarning amaliyotga tatbiq etilishi qator pedagogik shart-sharoitlarning bajarilishini talab qiladi. Avvalo, pedagoglarning Sharq Uyg‘onish davri merosi bo‘yicha maxsus metodik tayyorgarligini kuchaytirish zarur. Buning uchun uzluksiz kasbiy rivojlanish kurslari dasturiga “Sharq allomalari pedagogik merosini o‘qitishning interfaol usullari” modulini kiritish maqsadga muvofiqdir.

Ikkinchidan, integrativ yondashuv “vertikal” (bog‘cha, maktab, OTM) va “gorizontal” (oilalar, mahalla, madaniyat muassasalari) darajadagi hamkorlikni taqozo etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, faqatgina bunday yaxlit tizim sharoitidagina qadriyat va an‘analarning chinakam uzviyligiga erishish mumkin.

Xulosa. Olib borilgan tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Sharq Uygʻonish davri pedagogik merosi inson kamoloti, qadriyatlar va anʼanalar uzviyligini taʼminlashning boy nazariy va amaliy bazasiga ega. Mutafakkirlar tomonidan ilgari surilgan bilim va axloq birligi, ustoz-shogird vorisiyligi, jamoa tarbiyasi kabi gʻoyalar zamonaviy uzluksiz tarbiya tizimi uchun mustahkam poydevor vazifasini oʻtaydi.

2. Ushbu merosni zamonaviy tarbiya amaliyotiga samarali integratsiya qilish uchun konseptual-aksiologik, funksional-muhit va diagnostik-refleksiv modellar majmuasidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu modellar tarbiya jarayonining mazmunini milliy ruh bilan sugʻorish, tarbiyaviy muhitni anʼanaviy qadriyatlar asosida tashkil etish va tarbiyalanganlikning haqqoniy mezonlarini belgilash imkonini beradi.

3. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, qadriyat va anʼanalar uzviyligiga erishish tarbiyaning barcha bosqichlarida yagona metodologik va aksiologik yondashuvning qaror topishi orqali taʼminlanadi. Bunda Sharq Uygʻonish davri mutafakkirlarining asarlari faqat tarixiy yodgorlik sifatida emas, balki bugungi kun tarbiyaviy muammolarini yechishning jonli manbai sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi, 2019. – 320 b.
2. Irisov A. Abu Ali ibn Sino hayoti va ilmiy merosi. – Toshkent: Fan, 1980. – 208 b.
3. Joʻrayev N. Tarix falsafasining nazariy asoslari. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2008. – 462 b.
4. Yusuf Xos Hojib. Qutadgʻu bilig (Saodatga yoʻllovchi bilim). / Nashrga tayyorlovchi B. Toʻxliyev. – Toshkent: Yurist-media markazi, 2011. – 192 b.
5. Delors J. Learning: The Treasure Within. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century. – Paris: UNESCO Publishing, 1996. – 266 p.
6. Mavlonova R., Toʻraqulov X. Integrativ pedagogika. – Toshkent: Oʻzbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2016. – 176 b.
7. Gʻafforov Sh. Sharq Uygʻonish davri allomalarining tarbiya haqidagi taʼlimotlari. // “Uzluksiz taʼlim” jurnali, 2021, №5. – B. 15-22.

OTA-ONA VA MAKTAB HAMKORLIGIDA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH MADANIYATIDA XALQARO TAJRIBA

Bobomuxamedova Sh.A.- Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti doktoranti, p.f.f.d., PhD, dotsent

Muxammadxo‘jayeva Z.R.- Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti doktoranti, p.f.f.d., PhD, dotsent

Sun’iy intellektdan foydalanishda Yapon modeli o‘quvchida ichki nazorat (self-regulation) mexanizmlarini shakllantirishga xizmat qiladi. O‘quvchi AI’dan foydalanishda tashqi nazoratga emas, balki ichki me‘yorlarga tayanadi. SI vositalaridan foydalanishda maqsadga muvofiqlik va me‘yoriylik ustuvor bo‘ladi. Kognitiv psixologiya nuqtai nazaridan, bu metakognitiv monitoringni rivojlantiradi. Natijada, o‘quvchi AI’dan haddan tashqari foydalanish, tayyor javoblarni ko‘r-ko‘rona qabul qilish kabi holatlarni mustaqil ravishda cheklay oladi.

Mazkur modelda shaxs o‘z harakatlarini jamiyat manfaatlari bilan uyg‘unlashtiradi. Raqamli muhitda axborot tarqatish mas’uliyati shakllanadi. AI orqali yaratilgan kontentda haqiqatga moslik va halollik ta’minlanadi. Onlayn kommunikatsiyada hurmat va tolerantlik rivojlanadi. Sotsiologik yondashuvga ko‘ra, bu jarayon ijtimoiy kapitalni oshiradi va sog‘lom raqamli muhitni shakllantiradi.

Yapon modelida halollik ijtimoiy norma sifatida chuqur singdiriladi. SI’dan foydalangan holda topshiriq bajarishda mualliflik mas’uliyati shakllanadi. Plagiat nafaqat qoidabuzarlik, balki ijtimoiy ishonchni buzish sifatida qabul qilinadi. O‘quvchilar AI natijalarini tahlil qilish va qayta ishlashga intiladi. Bu esa akademik muhitda original fikrlash va intellektual halollikni mustahkamlaydi.

Pedagogik implikatsiyalar (amaliy qo‘llash mexanizmlari)

Yapon modeli asosida raqamli madaniyatni shakllantirishda Qoidalashtirilgan foydalanish modeli Reflektiv faoliyatni rivojlantirish Jamoaviy javobgarlik mexanizmi Akademik halollik siyosati didaktik yondashuvlarni talab qiladi:

SI vositalaridan foydalanish bo‘yicha aniq reglamentlar ishlab chiqiladi
“Qachon va qanday foydalanish mumkin?” degan savollarga aniq javob beriladi.

2. O‘quvchilarga “Men AI’dan qanday foydalandim?” kabi savollar beriladi
 - Bu orqali o‘z-o‘zini tahlil qilish (refleksiya) shakllanadi
3. Guruhli loyihalarda AI’dan foydalanish natijalari birgalikda baholanadi
 - Har bir o‘quvchi umumiy natija uchun javobgar bo‘ladi
4. Plagiatga qarshi aniq mezonlar ishlab chiqiladi

- AI’dan foydalanishda manba ko‘rsatish madaniyati o‘rgatiladi

Nazariy asoslar

Amerika ta’lim modeli John Dewey tomonidan asoslangan konstruktivizm g‘oyalariga tayanadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, bilim — bu tayyor shaklda beriladigan mahsulot emas, balki o‘quvchi tomonidan faol ravishda quriladigan (constructed) jarayondir.

Shuningdek, model kognitiv psixologiya va metakognitsiya nazariyalari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, unda o‘quvchi o‘z fikrlash jarayonini anglash va boshqarishni o‘rganadi.

1. Metakognitiv ko‘nikmalarni rivojlantirish

Sun‘iy intellekt vositalari o‘quvchiga nafaqat javob beradi, balki uning fikrlash jarayonini kuzatish imkonini ham yaratadi.

- O‘quvchi “Men bu javobni qanday oldim?” degan savol orqali **fikrlash ustidan fikrlash (metakognitsiya)**ni rivojlantiradi

- SI’dan foydalanishda rejalashtirish – monitoring – baholash sikli shakllanadi

- Bu jarayon kognitiv nazariyalarga ko‘ra, yuqori darajadagi intellektual faoliyatni rivojlantiradi

O‘quvchi AI’dan passiv foydalanuvchi emas, balki faol tahlilchiga aylanadi.

2. Axborotni verifikatsiya va validatsiya qilish

Amerika modelining muhim jihati — tanqidiy fikrlash (critical thinking).

O‘quvchilar SI bergan ma’lumotni tekshiradi. Turli manbalar bilan solishtirib, uning to‘g‘riligini tasdiqlaydi. Axborotning ishonchliligi, muallifligi va kontekstini baholaydi. Bu jarayon media savodxonlik va axborot madaniyatining asosiy komponenti hisoblanadi. Natija: o‘quvchi noto‘g‘ri yoki manipulyativ AI javoblarini ajrata oladigan tanqidiy fikrlovchi shaxsga aylanadi.

3. Ijodiy fikrlash va innovatsion yondashuv

Konstruktivistik muhitda SI vositalari ijodiy platforma sifatida ishlatiladi. O‘quvchi AI yordamida yangi g‘oyalar, matnlar, dizayn va loyihalar yaratadi. Divergent fikrlash (bir nechta yechim topish) rivojlanadi. Innovatsion faoliyat orqali kreativ kompetensiya shakllanadi. Psixologik nuqtai nazardan, bu jarayon yaratuvchan tafakkurni faollashtiradi. o‘quvchi texnologiyani iste’mol qiluvchi emas, balki yaratuvchi (creator) sifatida shakllanadi.

Fransiya pedagogikasi aksiologik (qadriyatga yo‘naltirilgan) yondashuvga asoslanadi. Bu modelda ta’lim jarayoni nafaqat bilim berish, balki shaxsda madaniy, axloqiy va fuqarolik qadriyatlarini shakllantirish vositasi sifatida qaraladi.

Ushbu paradigma Émile Durkheim ning ijtimoiylashuv nazariyasi bilan bog‘liq bo‘lib, unda ta’lim jamiyatning axloqiy me’yorlarini avloddan-avlodga uzatish mexanizmi sifatida talqin qilinadi.

Shu nuqtai nazardan, raqamli muhit ham ijtimoiy-madaniy makon sifatida qaraladi va unda muayyan etik qoidalar amal qilishi zarur.

Raqamli madaniyat kontekstida ilmiy tahlil

1. Normativ-etik xulq-atvorning shakllanishi

Fransiya modeli doirasida raqamli muhitda xulq-atvor ijtimoiy me'yorlar bilan tartibga solinadi.

Ilmiy jihat:

- O'quvchilarda raqamli etiketa (netiquette) shakllanadi
- SI'dan foydalanishda axloqiy mas'uliyat kuchayadi
- Onlayn faoliyatda ijtimoiy normalarga moslashuv yuzaga keladi

Aksiologik yondashuvga ko'ra, bu jarayon shaxsda ichki qadriyatlar tizimini shakllantiradi.

Natijada o'quvchi raqamli muhitda ham real hayotdagi kabi odobli va mas'uliyatli bo'ladi.

2. Axborot iste'moli madaniyatining rivojlanishi

Sun'iy intellekt davrida axborot oqimi keskin oshadi. Fransiya modeli bu jarayonda **tanlab iste'mol qilish (selective consumption)**ni muhim deb biladi.

Ilmiy jihat:

- O'quvchilar axborotni filtrlash va saralashni o'rganadi
- SI orqali olingan ma'lumotlar qadriyatlar nuqtai nazaridan baholanadi
- Axborotning estetik, etik va ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi

Bu jarayon media ta'lim nazariyasida axborot gigiyenasi tushunchasi bilan bog'liq.

Natijada o'quvchi ortiqcha, zararli yoki manipulyativ kontentdan himoyalangan holda ongli iste'molchiga aylanadi.

3. Diskursiv madaniyat va kommunikativ kompetensiya

Fransuz ta'limida muloqot va fikr almashish alohida ahamiyatga ega.

Ilmiy jihat:

- Onlayn muhitda asosli fikr bildirish (argumentation) rivojlanadi
- Turli nuqtai nazarlarni hurmat qilish orqali pluralistik tafakkur shakllanadi
- SI bilan muloqotda ham to'g'ri savol berish va javobni talqin qilish ko'nikmalari rivojlanadi

Lingvistik va pedagogik nuqtai nazardan, bu jarayon diskursiv kompetensiyani shakllantiradi.

Natijada o'quvchi raqamli muhitda samarali, madaniyatli va asosli muloqot olib boradi.

Pedagogik implikatsiyalar (amaliy qo'llash mexanizmlari)

1. Raqamli etiketa (Digital etiquette)ni o'qitish

- Onlayn muomala qoidalari alohida mavzu sifatida o'rgatiladi
- SI'dan foydalanishda “nima mumkin, nima mumkin emas” mezonlari belgilanadi

2. Media va axborot savodxonligini rivojlantirish
 - O‘quvchilar turli manbalarni tahlil qiladi
 - AI orqali olingan ma’lumotlarning ishonchliligi baholanadi
 - “Fake news” va manipulyatsiyani aniqlash o‘rgatiladi
3. Diskussiya va debat metodlari
 - Onlayn va offline muhokamalar tashkil etiladi
 - O‘quvchilar o‘z fikrini asoslab berishga o‘rgatiladi
 - Qarama-qarshi fikrlarni hurmat qilish rivojlantiriladi
4. Qadriyatga yo‘naltirilgan baholash tizimi
 - Faqat natija emas, balki xulq-atvor va etik mezonlar ham baholanadi
 - O‘quvchining raqamli muhitdagi madaniyati monitoring qilinadi

IJTIMOIIY VA HISSIY TA’LIM (SEL) METODIKASINI OILA MUHITIDA QO‘LLASHNING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Asqarova Shahnozaxon To‘lqinjon qizi - Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ijtimoiy va hissiy ta’lim (Social and Emotional Learning – SEL) metodikasining mohiyati va uni maktab doirasidan tashqariga chiqib, oila muhitida farzand tarbiyasiga integratsiya qilishning ahamiyati yoritilgan. CASEL (Ijtimoiy va hissiy ta’lim bo‘yicha hamkorlik) modeliga asoslangan holda, oilada farzandlarning o‘zini anglash, o‘z-o‘zini boshqarish, ijtimoiy onglik, munosabatlar o‘rnatish va mas’uliyatli qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishning amaliy strategiyalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: SEL metodikasi, oilaviy tarbiya, hissiy intellekt, CASEL modeli, o‘z-o‘zini boshqarish, empatiya, ijtimoiy ko‘nikmalar.

Abstract: This article highlights the essence of the Social and Emotional Learning (SEL) methodology and the importance of integrating it into children’s upbringing within the family environment, extending beyond the school setting. Based on the CASEL (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning) framework, the article analyzes practical strategies for developing children’s skills in self-awareness, self-management, social awareness, relationship building, and responsible decision-making within the family.

Keywords: SEL methodology, family upbringing, emotional intelligence, CASEL model, self-management, empathy, social skills.

Аннотация: В данной статье рассматривается сущность методики социально-эмоционального обучения (Social and Emotional Learning – SEL) и

значимость ее интеграции в процесс воспитания детей в семейной среде, выходя за пределы школы. На основе модели CASEL (Сотрудничество в области академического, социального и эмоционального обучения) анализируются практические стратегии развития у детей навыков самопознания, самоконтроля, социальной осознанности, построения взаимоотношений и принятия ответственных решений в семье.

Ключевые слова: методика SEL, семейное воспитание, эмоциональный интеллект, модель CASEL, самоконтроль, эмпатия, социальные навыки.

Zamonaviy pedagogika va psixologiyada shaxsning muvaffaqiyati faqatgina uning akademik bilimlari bilan emas, balki hissiy intellekti bilan ham o‘lchanishi o‘z isbotini topgan. Hissiy intellektni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biri bu – Ijtimoiy va hissiy ta’lim (SEL) metodikasidir [1]. Odatda, SEL dasturlari ta’lim muassasalarida qo‘llanilsa-da, ushbu ko‘nikmalarning poydevori aynan oilada, ota-ona va farzand o‘rtasidagi kundalik munosabatlar orqali shakllanadi. Oila muhiti bola uchun xavfsiz tajriba maydoni bo‘lib xizmat qiladi, bu yerda u his-tuyg‘ularini namoyon etishni va boshqalarni tushunishni o‘rganadi. Ushbu maqolaning maqsadi SEL metodologiyasini oila sharoitida qanday qilib amaliy va tabiiy ravishda qo‘llash mumkinligini tahlil qilishdir.

SEL metodologiyasining asosini **CASEL** (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning) tashkilotining 5 ta asosiy kompetensiyadan iborat modeli tashkil etadi [2]. Bular: o‘zini anglash, o‘z-o‘zini boshqarish, ijtimoiy onglik, munosabatlar o‘rnatish ko‘nikmalari va mas’uliyatli qaror qabul qilishdir.

Psixolog Deniel Goulman o‘zining “Hissiy intellekt” asarida insonning o‘z emotsiyalarini boshqara olishi uning hayotdagi muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omil ekanligini ta’kidlaydi [3]. Shuningdek, Jon Gottman “Hissiy intellektga ega bolani tarbiyalash” asarida ota-onalarning “emotional coaching” (hissiy ustozlik) roliga alohida to‘xtalib, ota-onalarning bolaning hissiyotlarini qabul qilishi va ularni to‘g‘ri yo‘naltirishi muhimligini ko‘rsatib o‘tgan [4].

CASEL modelining beshta asosiy ustunini oila muhitiga quyidagicha moslashtirish va amaliyotga tatbiq etish mumkin:

1. O‘zini anglash (Self-awareness). Bu bolaning o‘z his-tuyg‘ularini, fikrlarini va ularning xulq-atvoriga ta’sirini tushunish qobiliyatidir.

Bolalarga o‘z his-tuyg‘ularini nomlashga yordam berish. Masalan, bola yig‘laganda yoki jahli chiqqanda, ota-ona vaziyatni izohlab berishi kerak: “Sening o‘yinchoqni ukang olib qo‘ygani uchun xafa bo‘layotganingni ko‘ryapman. Bu

tabiiy holat”. Bu orqali bola o‘z ichki kechinmalariga nom berishni o‘rganadi va his-tuyg‘ulari ota-onasi tomonidan qabul qilinganini his qiladi.

2. O‘z-o‘zini boshqarish (Self-management). Bu stresli vaziyatlarda his-tuyg‘ularni, fikrlarni va xatti-harakatlarni samarali boshqarish qobiliyati.

Oila a‘zolari birgalikda “tinchlanish usullari”ni ishlab chiqishlari mumkin. Masalan, chuqur nafas olish mashqlari, 10 gacha sanash yoki alohida “tinchlanish burchagi” tashkil qilish. Ota-onalar o‘z xatti-harakatlari orqali (ya’ni, stress vaziyatida baqirmasdan o‘zini tuta bilish orqali) farzandlariga shaxsiy namuna ko‘rsatishlari eng samarali usul hisoblanadi [5].

3. Ijtimoiy onglik (Social awareness). Bu boshqa insonlarning nuqtai nazarini tushunish, ularga empatiya qilish va xilma-xillikni hurmat qilishdir.

Ertak o‘qiyotganda yoki multfilm ko‘rayotganda qahramonlarning emotsiyalarini muhokama qilish: “Seningcha, hozir bu qahramon nimani his qilyapti?”, “Nega u bunday yo‘l tutdi?” Bunday savollar bolada o‘zgalarning o‘rniga o‘zini qo‘yib ko‘rish (empatiya) qobiliyatini o‘stiradi.

4. Munosabatlar o‘rnatish ko‘nikmalari (Relationship skills). Sog‘lom munosabatlarni o‘rnatish, qo‘llab-quvvatlash, faol tinglash va ziddiyatlarni konstruktiv hal qilish qobiliyati.

Oilaviy yig‘ilishlar tashkil etish. Haftada bir marta barcha oila a‘zolari jam bo‘lib, o‘zlarini o‘ylantirayotgan masalalarni, hafta davomidagi yutuqlari va e‘tirozlarini ochiq, tanqidsiz muhokama qilishlari lozim. Bu bolaga o‘z fikrini erkin ifoda etishni va boshqalarni diqqat bilan tinglashni o‘rgatadi.

5. Mas’uliyatli qaror qabul qilish (Responsible decision-making). Shaxsiy xulq-atvor va ijtimoiy munosabatlar bo‘yicha axloqiy me’yorlar va xavfsizlik qoidalariga asoslangan holda konstruktiv tanlov qilish qobiliyati.

Bolaga yoshiga mos ravishda tanlov huquqini berish va qarorlarning oqibatlarini muhokama qilish. Masalan, “Agar darslaringni hozir qilsang, kechqurun birga o‘ynashga vaqtimiz ko‘proq bo‘ladi. Agar keyinga qoldirsang, o‘yin uchun vaqt qolmaydi. Qaysi birini tanlaysan?”. Bu yondashuv bolani buyruqni bajaruvchi emas, balki vaziyatni tahlil qilib, mas’uliyatni o‘z bo‘yniga oluvchi shaxs sifatida shakllantiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Ijtimoiy va hissiy ta’lim (SEL) metodikasi faqatgina akademik muhit bilan cheklanib qolmasdan, balki shaxs shakllanishining ilk maskani bo‘lgan oila muhitida ham fundamental ahamiyatga ega. Oila – bolaning hissiy intellekti rivojlanadigan “laboratoriya” bo‘lib, undagi har bir muloqot va munosabat CASEL modeli elementlarini amalda sinab ko‘rish imkonini beradi.

O‘tkazilgan tahlillar asosida quyidagi yakuniy xulosalarni shakllantirish mumkin:

Hissiy xavfsizlik va akademik muvaffaqiyat: Oila muhitida SEL ko‘nikmalarining muntazam qo‘llanilishi bolada o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshiradi va ichki stressni kamaytiradi. Ruhiy jihatdan barqaror bola maktab dasturlarini o‘zlashtirishda va ijtimoiy moslashuvda yuqori ko‘rsatkichlarni namoyon etadi.

Ota-onaning modeli sifatida SEL: SELni oilaga integratsiya qilishda ota-onaning shaxsiy namunasi hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ota-ona o‘z his-tuyg‘ularini boshqarishi va ziddiyatli vaziyatlarda konstruktiv yondashuvni ko‘rsatishi bolada ijtimoiy xulq-atvorning barqaror modelini shakllantiradi.

Mas’uliyatli qaror qabul qilishning poydevori: Oilaviy hayotning kichik masalalarida (masalan, bo‘sh vaqtni rejalashtirish yoki xaridlar) bolaga tanlov huquqining berilishi, uning kelajakda murakkab hayotiy vaziyatlarda mustaqil va mas’uliyatli qarorlar qabul qila olishiga zamin yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, SEL metodologiyasini oila sharoitiga moslashtirish – bu shunchaki tarbiya usuli emas, balki kelajak avlodning ruhiy salomatligi va ijtimoiy farovonligini ta’minlashga qaratilgan strategik sarmoyadir. Onagli tarbiya orqali shakllantirilgan hissiy intellekt, bolani o‘zgaruvchan global dunyoda har qanday qiyinchiliklarga bardoshli bo‘lishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Elias, M. J., et al. (1997). Promoting Social and Emotional Learning: Guidelines for Educators. ASCD.
2. CASEL (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning). (2020). CASEL’s SEL Framework: What are the core competence areas and where are they promoted? Chicago, IL: CASEL.
3. Goleman, D. (1995). Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. Bantam Books.
4. Gottman, J. M., & Declaire, J. (1997). Raising an Emotionally Intelligent Child: The Heart of Parenting. Simon & Schuster.
5. Brackett, M. A. (2019). Permission to Feel: Unlocking the Power of Emotions to Help Our Kids, Ourselves, and Our Society Thrive. Celadon Books.

FARZAND TARBIYASIDA MAKTAB VA OILANING HAMKORLIGI VA XALQARO MODELLAR

Yuldashev G‘ayratjon Ne‘matjon o‘g‘li – Qori Niyoziy nomidagi TPMI
tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada “Ota-ona va maktab hamkorligi; farzand kamoloti uchun xalqaro tarbiya modellari” mavzusida nazariy asoslar va amaldagi muammolar va takliflar yoritilgan. Farzand tarbiyasida maktab va oilaning o‘rni va vazifalari, ular o‘rtasidagi hamkorlik va bu yo‘nalishdagi xalqaro tajribalar haqida foydali fikr va mulohazalar berilgan

Kalit so‘zlar: o‘quv-tarbiya jarayoni, ota-ona va maktab, hamkorlik, umumta’lim maktab o‘quvchilari.

Oila va maktab o'rtasidagi hamkorlik bugungi kunda ta'lim tizimining eng muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Farzandlarning kamoloti va ularning ta'limda muvaffaqiyatga erishishi ko'p jihatdan ota-onalarning jamiyatdan o'rin olishida, maktabda qolishida va ta'lim jarayonida faol ishtirok etishlariga bog'liq. Oila, farzandlar uchun dastlabki ta'lim muassasasi sifatida, ularning shaxsiy rivojlanishida beqiyos ahamiyatga ega. Har bir farzand oilada olishgan tarbiya va qadriyatlarni maktabda ham davom ettiradi. Shuning uchun, oila va maktab o'rtasida yaxlit va samarali hamkorlik o'rnatish, ta'lim jarayonini kuchaytirishda muhim omil bo'ladi. Ota-onalar va o'qituvchilar birgalikda, farzandlarning rivojlanishida izchil va muntazam tarzda faoliyat yuritish orqali ularga kerakli ko'makni taqdim etadilar.

Bundan tashqari, ota-onalar ta'lim jarayonidagi ishtiroklarini kuchaytirish orqali maktabni yanada kuchli, aksincha, maktablar o'z faoliyatlariga ota-onalarni jalb etish orqali ta'lim sifatini yanada oshirishga harakat qilishadi. Ushbu hamkorlik, bolalarning o'z qobiliyatlarini, qiziqishlarini va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish uchun zarur sharoitlarni yaratishda muhim ahamiyatga ega. Xalqaro tajribalar, xususan, Finn universitet ta'limi taqdim etgan model, oila va maktab o'rtasidagi hamkorlikning muvaffaqiyatli misollaridan biridir. Finniya ta'lim tizimi ota-onalar va maktab o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlashga katta e'tibor beradi. Bu nafaqat farzandlarning o'qish motivatsiyasini oshirishga, balki ularning shaxs sifatida kamolotiga ham positif ta'sir ko'rsatadi. Shunday qilib, ta'lim jarayonida oila va maktab o'rtasidagi hamkorlikni aks ettiruvchi loyiha va dasturlar, farzandlarning ta'limga qiziqishini yanada oshiradi.

Ushbu maqolada oila va maktab o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati, ta'lim jarayonidagi ota-onalarning ishtirokining roli, maktablar va ota-onalar o'rtasida samarali hamkorlikni o'rnatish usullari va Finn universitet ta'limidagi muvaffaqiyatli model haqida batafsil muhokama qilinadi. Oila va maktab o'rtasidagi bu aloqalar farzandlarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi va ta'lim tizimining eng yaxshi natijalariga erishishga yordam beradi. Oila va maktab o'rtasidagi hamkorlik har bir farzandning kamolotida muhim rol o'ynaydi.

Ota-onalar farzandlarining rivojlanishida va ta'lim jarayonida ularning ilgari surishlari uchun kerakli sharoitlarni yaratishda ishtirok etishlari zarur. Ota-onaning ta'lim jarayonidagi ishtiroki farzandning o'qish motivatsiyasini oshirish va ularning o'ziga bo'lgan ishonchini kuchaytirishga yordam beradi. Maktablar esa ota-onalar bilan hamkorlik qilgan holda, o'zlarining maqsadlariga erishishda katta muvaffaqiyatlarga erishishi mumkin.

Ta'lim Jarayoniga Ota-Onaning Ishtiroki

Ta'lim jarayoni nafaqat maktab yoki universitetda, balki uyda ham amalga oshiriladi. Farzandlarning o'qish va rivojlanishida ota-onalarning ishtiroki ulkan rol o'ynaydi. Ota-onalar, farzandlarining tarbiyasi va ta'limida bevosita ishtirok etishlari orqali, ularning shaxsiy rivojlanishlariga va o'qish motivatsiyalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadilar. Ushbu bo'limda ota-onaning ta'lim jarayonidagi ishtirokining ahamiyati va uning shakllari muhokama qilinadi.

Ota-Onaning Ta'limda Ahamiyati

Ota-onalar farzandlarining ilk ta'lim muassasasi hisoblanadi. Ular bolalarga tarbiya berish, axloqiy qadriyatlar va o'z-o'zini hurmat qilish kabi muhim ko'nikmalarni o'rgatishda birinchi o'rinda turadi. Ota-onalarning ta'lim jarayonidagi ishtiroki quyidagi jihatlarga ta'sir qiladi:

1. **O'qish Motivatsiyasi:** Ota-onalar o'z farzandlarini o'qishga undagan holda, ularga ta'limga bo'lgan qiziqishni oshirishga yordam beradi. Ularning ishtiroki bolalar o'rtasida o'qish va bilim olishga qiziqishni kuchaytiradi.
2. **O'ziga Bo'lgan Ishonch:** Farzandlar ota-onalari tomonidan qo'llab-quvvatlanganda, ular o'zlariga ishongan holda o'z qobiliyatlarini rivojlantirishga harakat qilishadi. Bu ularning ijobiy o'zgarishlariga va muvaffaqiyatlariga olib keladi.
3. **Ota-Onalarning Rolini Anglash:** Ota-onalar o'z farzandlarining ta'limidagi ulardan qanday yordam kerakligini anglab, muammolarni hal qilishda yoki yangi bilimlarni olishda yo'l-yo'riq ko'rsatishlari mumkin.

Ota-Onaning Ishtiroki Turlari

Ota-onalarning ta'lim jarayonida ishtirokini bir necha shakllarda ko'rish mumkin:

1. **Kundalik O'qish va O'rganish:** Farzandlar bilan birga kitob o'qish, topshiriqlarni bajarishda yordam berish va ularning savodxonligini oshirish yo'lida harakat qilish. Bu o'qish jarayonini qiziqarli qilishga yordam beradi.
2. **Ta'lim Dasturlarida Ishtirok Etish:** Maktabda yoki mahalliy jamiyatlarda o'tkazilayotgan tadbirlar, konsertlar yoki ko'rgazmalarda qatnashish. Bu ota-onalarga farzandlarining ta'lim jarayonida nima bo'layotgani haqida tushuncha beradi.

3. **Ota-Onalar Ijtimoiy Tarmog'i:** Ota-onalar o'zaro tajriba almashish, fikr-mulohazalarini bildirish va o'quvchilarning ta'limida qanday yordam berishni bilib olish uchun ijtimoiy tarmoqlarda va boshqa platformalarda muloqot qilishlari mumkin.
4. **Maktab va Ota-Ona O'rtasidagi Aloqa:** Maktabda bo'lib o'tadigan uchrashuvlarda ishtirok etish, ota-onalar kunlari va ta'lim maqomlarini bilish. Bu ota-onalarga o'z farzandlari va o'qituvchilar bilan aloqani mustahkamlash uchun imkoniyat beradi.

Ota-Onalarning Ta'lim Jarayonida Qiyinchiliklari

Ota-onalar, ba'zan farzandlarining ta'limgacha bo'lgan rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Bunga vaqt yetishmasligi, ta'lim jarayonidagi o'zgarishlar va yangi usullarni qabul qilishdagi qiyinchiliklar kiritilishi mumkin. Bunga qarshi turish uchun ota-onalar birgalikda ishlash, o'zaro tajribalar bilan o'rtoqlashish va ta'lim muassasalari bilan samarali aloqa o'rnatishlari zarur. Maktablar o'z faoliyatlarida ota-onalar bilan yaqin aloqalarni o'rnatgan holda, farzandlar uchun eng yaxshi sharoitlarni yaratishlari mumkin. O'qituvchilar ota-onalari bilan amalga oshiriladigan faoliyatlar va dasturlar tuzib, ularni ta'lim jarayoniga jalb qilishga harakat qiladilar. Maktabda o'tkaziladigan ochiq darslar, ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasida aloqa o'rnatish uchun yaxshi imkoniyatdir. Bu orqali ota-onalar o'z farzandlarining o'qish holatini ko'ra olishlari va kerakli yordamni taqdim etishlari mumkin.

Finn Universitet ta'limi

Finn ta'lim tizimi, jahon miqyosida o'zining innovatsion yondoshuvi, sifatli ta'limi va maktablar, ota-onalar hamda davlat o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishdagi muvaffaqiyati bilan ajralib turadi. Ushbu tizim jahonning eng yaxshi ta'lim modellaridan biri sifatida tan olinadi va uning asosiy maqsadi farzandlarning shaxsiy rivojlanishi va ta'limdagi muvaffaqiyatini ta'minlashdir.

Ta'lim Sifati va Yondashuvlar

Finlandiya ta'limining asosiy tamoyillari ta'lim sifatiga, o'qituvchilar malakasiga va farzandlarning ehtiyojlariga e'tibor qaratadi. O'qituvchilar yuqori malakali mutaxassislar sifatida tanlanadi va ularga pedagogik metodologiyalarni qo'llashda keng erkinlik beriladi. O'qituvchilar mustaqil ravishda o'z ta'lim dasturlarini yaratishga qodir, bu esa ularning o'quvchilar bilan yaxshi aloqalarni o'rnatishiga yordam beradi. Finn universitetlari, shuningdek, ta'lim jarayonida ijodkorligi va o'zaro hamkorlikni rag'batlantiradi. Ota-onalar maktab faoliyatida faol ishtirok etishlari uchun imkoniyatlar yaratilib, o'z farzandlarining ta'limida juda muhim rol o'ynaydilar. Ota-ona va maktab o'rtasida ochiq muloqot tashkil etish, farzandlar haqida fikr almashish, ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Ota-Ona va Maktab O'rtasidagi Hamkorlik

Finn ta'lim tizimidagi muhim jihatlardan biri oila va maktab o'rtasida aloqalarni mustahkamlashdir. Maktablar, ota-onalarning farzandlarining ta'lim jarayonidagi ishtirokini qo'llab-quvvatlash uchun turli tadbirlar, uchrashuvlar va seminarlar o'tkazadi. Maktablar tomonidan ota-onalarga taqdim etiladigan ma'lumotlar ularning farzandlari bilan bog'liq masalalarda yaxshiroq qarorlar qabul qilishlariga yordam beradi. Shuningdek, Finniya ta'lim tizimida ota-onalar uchun uchrashuvlar va ma'ruzalar orqali ta'lim jarayoni, farzandlarning ehtiyojlari va ularni rivojlantirish yo'llari haqida keng ma'lumot berilishiga e'tibor qaratiladi. Bunday tadbirlar ota-onalar o'rtasida hamkorlik va tajriba almashishga imkon yaratadi, bu esa farzandlarning ta'lim jarayonini yanada yaxshilashga xizmat qiladi.

Ta'limda Innovatsiyalar

Finn universitetlari, shuningdek, ta'limda innovatsion texnologiyalarni faol qo'llaydi. O'qituvchilarga o'quv dasturlarini yanada samarali va interaktiv tarzda o'tkazishga yordam beradigan raqamli vositalar taqdim etiladi. Ta'lim jarayonini zamonaviy texnologiyalar yordamida yanada qiziqarli va foydali qilish imkoniyati yaratiladi. O'qituvchilarni va ota-onalarni o'quvchilarning muvaffaqiyatli ta'lim jarayoni uchun o'zaro rivojlanishga chorlash, Finniya ta'lim tizimining yanada samarali va barqaror rivojlanishiga olib keladi. Finn universitet ta'limi, oila va maktab o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirgan holda, ta'lim jarayonini yanada samarali va muvaffaqiyatli qilishga intiladi. Ushbu model, farzandlarning shaxsiy va akademik rivojlanishiga xizmat qiladi va ular uchun sifatli ta'lim sharoitlarini yaratadi. Yana bir muhim jihat shundaki, Finn ta'lim tizimi ota-onalar va maktablar o'rtasida aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan, bu esa farzandlar uchun eng yaxshi ta'lim muhitini ta'minlaydi. Oila va maktab o'rtasidagi hamkorlik ta'lim jarayonining asosiy poydevorini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Xusniddinov, T. S. (2017).** Ota-onalar ishtirokida ta'lim jarayonini tashkil etish.
2. **Anorboyeva, G. (2015).** Oila va maktab: hamkorlik va o'zaro ta'sir.
3. **Nuriddinova, Q. (2019).** Ota-onaning ta'lim jarayonidagi ishtiroki: muhim tamoyillar.
4. **Shokirov, F. (2020).** Ta'limda ota-onalarning roli va ahamiyati.
5. **Iskandarov, I. (2018).** Oila-maktab hamkorligi: nazariy va amaliy jihatlar.
6. **Abduqodirova, D. (2021).** Farzand tarbiyasida ota-onalar ishtiroki: muammolar va yechimlar.
7. **Qodirova, Z. (2022).** Ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasida samarali aloqa o'rnatish.
8. **Axmadjonov, S. (2016).** Oila va ta'lim: Ota-onalarning bilim va ko'nikmalari.

ВЫЯВЛЕНИЕ И ТРАНСФОРМАЦИЯ ДЕСТРУКТИВНЫХ УБЕЖДЕНИЙ У ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ДЕТСКО-ВЗРОСЛОЕ ПАРТНЁРСТВО.

Бенжеллун Вера Викторовна – старший научный сотрудник, руководитель лаборатории “методология и образовательные технологии дошкольно-школьного воспитания” Международного института профессионального развития педагога, г. Москва, РФ

Аннотация. В статье представлено исследование процесса трансформации убеждений у школьников в рамках детско-взрослого партнерства. Особое внимание уделяется деструктивным убеждениям, которые существенно влияют на образовательные результаты, поведение и развитие детей, блокируя их личностный рост. Рассматриваются теоретические аспекты трансформации убеждений, их суть и механизмы в контексте детско-взрослого взаимодействия. Описываются участники процесса, условия взаимодействия и методологическая основа партнерства. Результатом исследования выступает подтверждение негативного влияния деструктивных убеждений на школьников, что было выявлено в ходе работы в школах, центре развития ребенка и на онлайн-платформах. Проводимая работа показывает, что деструктивные убеждения и установки у детей трансформируются к ним приходит осознание ошибочности своих взглядов.

Ключевые слова: убеждения, трансформация деструктивных убеждений, механизм трансформации, детско-взрослое партнерство.

Annotatsiya. Maqolada maktab o'quvchilarining bolalar-kattalar hamkorligi doirasida e'tiqodlarini transformatsiya qilish jarayoni bo'yicha tadqiqot keltirilgan. Alohida e'tibor ta'lim natijalariga, xulq-atvor va bolalarning rivojlanishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadigan, ularning shaxsiy o'sishini blokirovka qiluvchi destruktiv e'tiqodlarga qaratilgan. E'tiqodlarni transformatsiya qilishning nazariy jihatlari, ularning mohiyati va mexanizmlari bolalar-kattalar hamkorligi kontekstida ko'rib chiqiladi. Jarayon ishtirokchilari, o'zaro ta'sir shartlari va hamkorlikning metodologik asosi tavsiflanadi. Tadqiqot natijasi sifatida maktablarda, bolalar rivojlanish markazida va onlayn platformalarda olib borilgan ishlar davomida aniqlangan destruktiv e'tiqodlarning maktab o'quvchilariga salbiy ta'sirining tasdiqlanishi chiqadi. Olib borilayotgan ishlar shuni ko'rsatadiki, bolalardagi destruktiv e'tiqod va munosabatlar transformatsiyaga uchraydi, ular o'z qarashlarining noto'g'riligini anglab yetadilar.

Kalit so'zlar: e'tiqodlar, destruktiv e'tiqodlarni transformatsiya qilish, transformatsiya mexanizmi, bolalar-kattalar hamkorligi.

Abstract. The article presents a study of the process of transforming beliefs in schoolchildren as part of a child-adult partnership. Special attention is paid to destructive beliefs that significantly affect educational outcomes, behavior, and development of children, blocking their personal growth. The article examines the

theoretical aspects of belief transformation, its essence, and mechanisms in the context of child-adult interaction. It describes the participants in the process, the conditions of interaction, and the methodological basis of the partnership. The study confirms the negative impact of destructive beliefs on schoolchildren, which was revealed during work in schools, a child development center, and on online platforms. The conducted work shows that children's destructive beliefs and attitudes are transformed, and they come to realize the wrongness of their views.

Keywords: *beliefs, transformation of destructive beliefs, transformation mechanism, child-adult partnership.*

В современной образовательной практике все более актуальной становится проблема поиска эффективных механизмов преодоления деструктивных убеждений у детей. Традиционные авторитарные модели взаимодействия «взрослый – ребенок» часто не только не решают эту задачу, но и усугубляют ее, закрепляя у ребенка позицию пассивного исполнителя и подавляя его критическое мышление. В этой связи особую значимость приобретает детско-взрослое партнерство как особая форма совместной деятельности, основанная на равноправии, диалоге и совместной рефлексии.

Целью проведенного исследования является теоретическое обоснование значимости целенаправленного детско-взрослого партнерства для трансформации деструктивных убеждений и гармоничного, духовно-нравственного развития личности ребенка. В работе рассматриваются структурные компоненты убеждений, механизмы их трансформации, этапы и условия реализации партнерского взаимодействия, а также практические результаты, полученные в ходе работы в школах, детских центрах и на онлайн-площадках.

Анализ психолого-педагогической литературы: Ш.А. Амонашвили, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, К. Роджерс, В.И. Слободчиков и др. показывает, что потенциал детско-взрослого партнерства в трансформации деструктивных убеждений изучен недостаточно. Остаются нерешенными такие задачи, как создание безопасной среды для проживания нового опыта, формирование у ребенка равноправной позиции в диалоге, развитие совместной ответственности за результат, а также организация условий для осознания и изменения ошибочных установок.

Убеждения представляют собой внутренний когнитивный конструкт, помогающий человеку понимать реальность, оценивать себя, других людей и мир в целом, а также регулировать своё поведение. Иными словами это то, как мы думаем о себе, других и о том, как устроен мир, и что мы на основе этого делаем. Поэтому принято различать: убеждения о себе – «Я-концепция»; убеждения о других – социальные; убеждения о мире – мировоззренческие; убеждения о связи действий и результатов – каузальные. В структуре убеждений выделяют три уровня: поверхностный уровень, состоящий из автоматических мыслей, промежуточный уровень, включающий в себя условные правила, стратегии, отношения, и глубинный

уровень, содержащий в себе базовые схемы, ядерные убеждения. Каждое убеждение, независимо от уровня, включает в себя несколько взаимосвязанных компонентов: когнитивный, эмоциональный и поведенческий. Когнитивный компонент убеждений включает содержание, логические обоснования и ассоциации, которые формируют и поддерживают убеждения. Эмоциональный аспект оценивает интенсивность эмоциональных реакций, влияя на устойчивость убеждений. Поведенческий компонент охватывает стратегии поведения, привычки и автоматизированные действия, формируемые на основе убеждений, что может приводить к перфекционизму, прокрастинации и избеганию делегирования.

Убеждения представляют собой когнитивные структуры, формирующиеся на основе личного опыта или опыта, передаваемого от других, такими как родители, образовательные учреждения и социальная среда. Убеждения могут быть осознанными, и неосознанными, гибкими или ригидными. Убеждения могут, как способствовать, так и препятствовать достижению целей. Конструктивные убеждения могут способствовать успеху и личностному росту, в то время как деструктивные убеждения могут приводить к проблемам и затруднениям. По этой причине негативные убеждения необходимо выявлять и изменять. Трансформация убеждений является ключевым объектом исследования когнитивной психологии и социальной философии. Это сложный процесс, включающий поверхностные и глубинные изменения когнитивных структур, смыслов и установок. Он не ограничивается добавлением новой информации, а предполагает радикальное переосмысление и отказ от прежних убеждений. Этот процесс качественно изменяет мировоззрение человека, способствуя его адаптации к изменениям и решению сложных задач. Это изменение внутренней логики человека, влияющее на его когнитивные, эмоциональные и поведенческие модели. Она отражает переоценку ментальных схем и развитие более адаптивных моделей поведения. Ключевым показателем успеха является изменение установок, эмоций и поведения в реальных ситуациях. Процесс изменения убеждений может происходить через механизм, включающий выведение убеждений из автоматизма, столкновение с иным опытом, эмоционально безопасное проживание нового смысла и его присвоение.

Трансформация убеждений у детей наиболее эффективна в условиях детско-взрослого партнерства, основанного на равноправии, совместном принятии решений и взаимной ответственности. Участниками такого взаимодействия могут выступать учителя, воспитатели, родители и иные значимые для ребят взрослые, выступающих в роли наставников, и дети с семи до шестнадцати лет, являющиеся активными участниками воспитательного процесса. Взаимодействие развивается в образовательной, семейной и социально-воспитательной сферах, а также в цифровой среде. В школе учитываются цели и мнение учеников, в семье — доверие и

вовлечение в домашние дела, в секциях и лагерях — неформальное общение с наставниками, в чатах и онлайн-проектах — уважение к цифровому пространству.

Методологической основой организации сотрудничества между детьми и взрослыми выступает субъектно-деятельностный подход, где ребенок и взрослый выступают как равноправные участники взаимодействия, проявляющие взаимное уважение, рефлексия и умение вести диалог. Дополнительными теоретическими основаниями могут служить культурно-историческая концепция Л. С. Выготского, зона ближайшего развития как пространство для совместной работы, а также идеи педагогики поддержки и гуманистической психологии К. Роджерс, Ш. А. Амонашвили, подчеркивающие важность личного участия, свободы выбора и совместного формирования смысла.

Детско-взрослое партнерство играет важную роль в жизни ребенка. Оно создает безопасную обстановку, где дети могут экспериментировать, совершать ошибки и учиться без страха быть осужденными. В таком взаимодействии ребенок получает возможность выражать свое мнение, быть услышанным и участвовать в принятии решений наравне со взрослыми. Совместная деятельность способствует развитию ответственности у обеих сторон: и дети, и взрослые становятся партнерами в достижении общих целей, разделяя как успехи, так и неудачи. Это партнерство также способствует изменению убеждений и способов взаимодействия через диалог, самоанализ и новый опыт, что положительно сказывается на обеих сторонах.

Реализация детско-взрослого партнерства проходит через пять этапов. На первом этапе происходит совместное определение целей. Затем наступает этап совместного планирования. Следующий шаг — непосредственная совместная деятельность, где они выполняют запланированные задачи на основе равноправного сотрудничества. После этого следует рефлексия, анализ результатов и процесса работы. Заключительный этап — совместная оценка, на котором взрослый переходит от авторитарной позиции к диалогу и взаимооценке, подводя итоги совместной деятельности.

При трансформации деструктивных убеждений в детско-взрослых отношениях важно помнить, что такие отношения не должны становиться новым инструментом манипуляции. Для успешной и этичной работы необходимо создать безопасное пространство, где ребёнок может свободно выражать любые, даже самые нелогичные мысли, не опасаясь осуждения. Эффективным методом является поочередное говорение. Важно научить детей различать «убеждения» и «факты» через разные игры. Каждая сессия должна завершаться фиксацией даже незначительных изменений, чтобы дать положительное подкрепление самому процессу трансформации, а не только его результату.

Результатом нашего теоретического исследования, стала непрерывная работа в образовательных и воспитательных контекстах. Мы активно сотрудничаем со школами, где проводим уроки и организуем внеурочную деятельность, детским центром, где реализуем программы дополнительного образования, а также на интернет-площадках, на которых реализуем групповые проекты, общаемся с родителями и проводим дистанционные занятия. Данная работа подтверждает, что деструктивные убеждения существенно влияют на поведение детей в различных сферах их жизни, снижают образовательные результаты, познавательный интерес и эмоциональное развитие и при целенаправленной, систематической и работе, основанной на методах детско-взрослого партнерства, деструктивные убеждения и установки можно успешно трансформировать. Дети постепенно осознают ошибочность своих прежних взглядов.

Литература

1. Амонашвили, Ш. А. Размышления о гуманной педагогике / Ш. А. Амонашвили. – Москва : Амонашвили, 2001. – 464 с.
2. Выготский, Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. / Л. С. Выготский ; под ред. А. Р. Лурия [и др.]. – Москва : Педагогика, 1982–1984. – 6 т.
3. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – 2-е изд., стер. – Москва : Смысл : Академия, 2005. – 352 с. – ISBN 5-89357-153-3.
4. Роджерс, К. Становление личности. Взгляд на психотерапию / К. Роджерс ; перевод с английского М. Злотник. – Москва : Эксмо-Пресс, 2001. – 416 с. – ISBN 5-04-008530-3.
5. Слободчиков, В. И. Антропологический подход к решению проблемы психологического здоровья детей / В. И. Слободчиков, А. В. Шувалов // Вопросы психологии. – 2001. – № 4. – С. 91–105.

OTA-ONALARNING PEDAGOGIK MADANIYATI: IJTIMOY-PEDAGOGIK TALQIN

Egamberdiyev Umidbek Xo‘jayevich - Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ma’lumki, ota-onalar pedagogik madaniyati ta’lim-tarbiya jarayonini sifatli va samarali amalga oshirish, shuningdek, ta’limning doimiy ijtimoiy institutlari oila-maktab-mahalla munosabatlarini tizimini amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada so‘z “pedagogik madaniyat” tushunchasining zamonaviy ilmiy mabaaalarga asoslangan ijtimoiy - pedagogik talqini haqida boradi.

Kalit so‘zlar: pedagogik madaniyat, oila, maktab, mahalla, ota-ona, ta’lim, tarbiya, ijtimoiy institutlar.

Аннотация: Известно, что педагогическая культура родителей играет важную роль в качественном и эффективном осуществлении образовательного процесса, а также в

реализации системы отношений постоянных социальных институтов образования: семьи, школы и махалли. В данной статье рассматривается социально-педагогическая интерпретация понятия «педагогическая культура» на основе современных научных источников.

Ключевые слова: педагогическая культура, семья, школа, махалля, родители, образование, воспитание, социальные институты.

Abstract: It is well known that parents' pedagogical culture plays a crucial role in the high-quality and effective implementation of the educational process, as well as in the development of a system of relationships among the permanent social institutions of education: family, school, and mahalla. This article examines the socio-pedagogical interpretation of the concept of "pedagogical culture" based on contemporary scientific sources.

Keywords: pedagogical culture, family, school, mahalla, parents, education, upbringing, social institutions.

Yangi O‘zbekistonda ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan tub islohotlar, ijobiy o‘zgarishlar va yangilanishlar jamiyat va fuqorolar ongida ta’limga bo‘lgan munosabatni ham o‘zgartirishga zamin yaratdi.

“Maktabni o‘zgartirmasdan turib, odamni, jamiyatni o‘zgartirib bo‘lmaydi”, deya ta’kidlagan edi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev. Darhaqiqat, bugun jahon va milliy taraqqiyot darajalariga mos holda ta’limning shakli, mazmuni va mohiyati o‘zgarmoqda, ayni paytda, ta’limda yuz berayotgan o‘zgarishlar jamiyatdagi o‘zgarishlar sabab bo‘lmoqda.

Ota-onalarning pedagogik madaniyati darajasi bugungi kunda maktab ta’limini samarali isloh qilish, yosh avlod ta’lim-tarbiyasini jamiyat tomonidan qo‘yilayotgan talablarga mos olib borish, oila-maktab-mahalla munosabatlarini izchil va natijaviy holda amalga oshirish, bir so‘z bilan aytganda, ta’lim-tarbiya sifatini yanada yaxshilash va pirovard maqsadlariga to‘loqonli erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish, bugungi kunda dunyo miyosidagi ijtimoiy pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Jumladan, Yevropa Komissiyasining “Yevropa maktab ta’limi platformasi”da ota-onalar pedagogikasi 5 ta yo‘nalishdan: mas’uliyat (oilalar o‘z farza+ndlarining ta’limi uchun javobgardir), o‘ziga xoslik (ota-ona mehri bolalarda o‘z-o‘zini anglashni tarbiyalaydi), umid (ota-onalarning umidi farzandlarining hayot rejalarini shakllantiradi), ishonch (oiladagi ishonch bolaning salohiyatini rivojlantiradi) va o‘shish (ota-onalar farzandlarining rivojlanishini kuzatib boradilar va qo‘llab-quvvatlaydilar) iboratligi belgilangan²⁸.

Xorijiy olimlar va tadqiqotchilarning pedagogik madaniyat haqidagi qarashlariga murojaat qilar ekanmiz, ularda ham metodologik yondashuvlarning turlicha bo‘lishi bilan bir qatorda, ularda ham pedagogik madaniyat tushunchasi ta’rifida pedagogikada boshqa tushunchalarning ta’riflari qo‘shilganligi yoki aniq chiziqning “yuvilib” ketish holatlari mavjud.

Jumladan, S. D’Angelo (Dominikan Respublikasi) pedagogik madaniyat sifatida "moddiy, ijtimoiy va siyosiy sharoitlarda pedagoglarning samarali faoliyati uchun "mustahkam sevgi"

²⁸Empowering families: the Pedagogy of Parents Methodology. <https://school-education.ec.europa.eu/en/teach/teaching-materials/empowering-families-pedagogy-parents-methodology>

degan tushuncha orqali jamiyatning turli qatlamlari bilan madaniy pedagogik muloqot”²⁹, I. Knausz (Vengriya) uni “o‘qituvchi mentaliteti” tushunchasi bilan bir darajada qo‘llaydi va “madaniyat tashuvchisi ongida joylashgan, ma’lum bir madaniyat vakillari uchun umumiy bo‘lgan fikrlash tarzi, e’tiqodlari, ishonchlari va niyatlari”³⁰ni, K. Caskova, S. Chudy (Vengriya) “maktab madaniyati” tushunchasi bilan uyg‘unlashgan holda “umumiy qabul qilingan qadriyatlar va munosabatlar kontekstida ko‘proq yoki kamroq majburiy, yashirin yoki aniq belgilangan xulq-atvor me’yorlariga aylangan xatti-harakatlar to‘plami”ni³¹ nazarda tutadilar.

O.Bohush va mualliflar guruhi³² pedagogik madaniyatni nevro pedagogika nuqtai nazaridan tadqiq qilib, uning “ichki shaxsiy stimullar tomonidan boshqarilishi va ichki motivatsiyaga asoslangan refleksivlik, aks ettirish va o‘z-o‘zini aks ettirish ekanligi” haqidagi ilk qarashlarni ilgari suradilar. Nevropedagogikaning tarafdorilaridan yana biri A. Kernas pedagogik madaniyatni nevro pedagogik kompetentlarga asoslangan “sub’yekt-sub’yekt” munosabatlari zanjirida kommunikativ madaniyat sifatida talqin qiladi³³. I. Glazkova., S. Xatuntseva va L.Yaroshchuk pedagogik madaniyatni kasbiy pedagogik madaniyat sifatidagi yondashuvlari asosida, uni “umuminsoniy ijtimoiy - pedagogik hodisa” sifatida talqin qiladi va “ta’limning ijtimoiy mohiyatini anglagan holda va pedagogik tajribaning avloddan-avlodga o‘tkazilishining samarali vositalarini topish zaruriyati”³⁴ bilan izohlaydi.

Hamyurt olimlarimiz va tadqiqotchilarimiz nazariy qarashlari va ilmiy izlanishlarida ham pedagogik madaniyat va uning xususiyatlariga nisbatan turlicha yondashuvlarni ko‘rishimiz mumkin. Shuningdek, mazkur mavzu keyingi yillarda pedagogika fanlarida faol tadqiq etilayotgan mavzulardan biri sanaladi.

Akademik X. Ibraimov va taniqli pedagog olimlar M.Quronov, J. Fozilov va F. Zaripovlar muallifligidagi “Ota-ona - murabbiy”³⁵ mavzusidagi uslubiy qo‘llanma ota-onalarning zamonaviy portretini taqdim etib, ulardan farzand tarbiyasini bugungi kun ruhida olib borish uchun talab etiladigan madaniyat, bilim va fazilatlarini o‘zida yaxlit va ixcham ifoda etgan, deyish mumkin. Xususan, mazkur qo‘llanmaning bolalarni kasb-hunarga yo‘naltirish bilan bog‘liq jihatlari ilmiy - tadqiqotimiz jarayonida muhim nazariy - metodologik manbaa vazifasini bajardi.

Tarbiya va mafkura bo‘yicha taniqli olim M.Quronov va X.Abdullayev hammuallifligidagi “Ota-onaning pedagogik-psixologik ko‘nikmalari” mavzusidagi uslubiy qo‘llanmada “Ota-

²⁹ D’Angelo, S. (2020). Pedagogy and culture through the voices of teachers and students: contextualising effective teaching and learning in primary schools of the Dominican Republic [Apollo - University of Cambridge Repository]. <https://doi.org/10.17863/CAM.64124>

³⁰ Imre Knausz. On pedagogical culture.

https://www.tani-tani.info/sites/default/files/on_pedagogical_culture.pdf

³¹ Katerina Caskova, Stefan Chudy. Influence of school culture on pedagogical knowledge sharing between an education student and a training teacher//SN Social sciences. Volume 1, article number 94, (2021). P. 94-122.

³² Bohush O. The Role of Pedagogical Reflexology in Fostering Teacher's Professional Reflection in Neuropedagogy// BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience Volume: 15 | Issue: 4. <https://brain.edusoft.ro/index.php/brain/article/view/1629>

³³ Kernas A. Professionalization of Pedagogical Activity of Future Teachers, Formation of Communicative Competence as an Aspect of Neuropedagogy//BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. Volume: 15 | Issue: 1. <https://brain.edusoft.ro/index.php/brain/article/view/1491>

³⁴ Glazkova I., Xatuntseva S., Yaroshchuk L. Professional Pedagogical Culture: Historical Culturological Aspect//. Revista Românească pentru Educație Multidimensională. 2020, Volume 12, Issue 3, pages: 144 - 161.

³⁵ Ибраимов Х., Қуронов М., Фозилов Ж., Зарипов Ф. Ота-она - мураббий//. Ота-оналар учун услубий қўлланма. - Тошкент: Сарвар Принт нашриёти, 2024,-248-бет.

onaning pedagogik va psixologik malakalari farzandning ta’lim va tarbiyasida xalq qiluvchi omil hisoblanishi” va “shu sababli ota-onalar o’z bilimlarini muntazam ravishda oshirishlari, farzandlari bilan yaqin aloqada bo’lishlari va ularning har tomonlama rivojlanishiga ko’mak berishlari lozim”³⁶ligi ta’kidlanadi.

Taniqli olimlar B.M. Umarov va F.A. Akramovalar muallifligidagi “Ota-onalar universiteti” – ota-onalarga ko’makchi. Ilmiy-uslubiy qo’llanma”da “milliy urf-odatlar, an’ana va qadriyatlarni to’laqonli anglay olishlari, ularni bugungi davr talabi bilan uyg’un tarzda oila tarbiyasida farzandlarga asl mohiyati va ma’nosini yetkaza bilishlari” va buning uchun ota-onalarga, ayniqsa, yosh ota-onalarga tegishli tarzda pedagogik bilim berish, oilaviy tarbiya bo’yicha tajriba almashish (integratsiya), ularning pedagogik, ma’naviy-ma’rifiy, huquqiy bilim va madaniyatlarini oshirish lozim”³⁷ligi ta’kidlanadi.

Tadqiqotchi D.M. Qobilova o’zining xorijiy davlatlarda ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish tendensiyalariga bag’ishlangan maqolasida AQSH, Xitoy, Singapur va Yaponiya tajribalarini o’rganar ekan, “Ular o’z farzandlari bilan zarur bilim va munosabatlar shakllarini o’zlashtirishlari kerak, bu bolaning uyg’un rivojlanishiga va uning shaxsiy fazilatlariga hissa qo’shadi va aksariyat hollarda shaxsni tarbiyalash, deformatsiyalash qiyinlashini”³⁸, - keltirib o’tadi.

Tadqiqotchi Sh.S. Tursunova esa, “ota-onalar madaniyati salohiyatini ro’yobga chiqarish mezonlari bo’lgan... yosh avlodni ijtimoiylashtirish, bolalarga ma’naviy-axloqiy tarbiya berish va qadriyatlar yo’nalishini o’zgartirish, avlodlarning o’zaro aloqalari uslublarini o’zgartirish, axborot jamiyatining manfaatlariga ta’sirini hisobga olgan holda ularning axloqiy ko’rsatmalarini shakllantirish”³⁹ masalalariga alohida e’tibor qaratadi.

Tadqiqotchi R.X. Haydarova ota-onalarning virtual pedagogik madaniyati to’g’risida fikr yuritir ekan, “har bir ota-ona farzandlariga ommaviy axborot vositalari (televizor, kompyuter, internetdagi chat, forum, feysbuk, tvitter) dan unumli foydalanishni avvalo o’zlari bilgan xolda farzandlariga ham o’rgatishi zarur”⁴⁰ligini ta’kidlaydi.

Yuqoridagilardan ma’lum bo’ladiki, pedagogik madaniyat tushunchasi turli pedagogik fanlarda o’ziga xos metodologik yondashuvlar asosida tadqiq etilgan va etilmoqda. Bugungi ilmiy jarayonda pedagogik madaniyatni ko’proq pedagogning kasbiy kompetensiyalari va shaxsiy-kasbiy fazilatlariga bog’lab talqin qilish tendensiyasi yuqoridir. Shu boisdan ham tadqiqot jarayonida ko’rib chiqilgan ilmiy manbalardan pedagogik madaniyatning ijtimoiy pedagogik talqini, bizningcha, yetarli emasday ko’rindi.

Professor L.V. Mardaxayevga ko’ra. ijtimoiy pedagogikaning tadqiqot metodologik asoslari “ijtimoiy pedagogikada qo’llaniladigan boshqa fanlar — umumiy va ijtimoiy falsafa,

³⁶ М. Куронов, Х. Абдураманов. Ота-онанинг педагогик-психологик кўникмалари. [Матн]: услубий кўлланма / М. Куронов, Х. Абдураманов. – Тошкент: “Маҳалла ва оила” нашриёти, 2025. – 44 б. 40-бет.

³⁷ Акрамова Ф.А., Умаров Б.М. “Ота-оналар университети” – ота-оналарга кўмакчи. Илмий-услубий кўлланма. — Тошкент: «Tasvir nashriyot uyi», 2020, – 36 б. 9-бет.

³⁸ Қобилова Д.М. Дунёнинг ривожланган мамлакатларида ота-оналарнинг педагогик маданиятини ошириш тенденциялари: Конвергент ёндошув. INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE “INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE USE OF COLLABORATIVE TECHNOLOGIES IN CHILD REARING”, APRIL 22, 2025. 95-бет.

³⁹ Турсунова Ш.С. Бошланғич синф ўқувчилари ота-оналарига педагогик билим бериш технологиялари. “PEDAGOGS” international research journal ISSN: 2181-4027_SJIF: 4.995. 345-бет.

⁴⁰ Хайдарова Х.Л. Ота-оналарнинг виртуал педагогик маданиятини ривожлантиришнинг амалий масалалари // Academic research in educational sciences. 2021. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ota-onalarning-virtual-pedagogik-madaniyatini-rivozhlantirishning-amaliy-masalalari> (дата обращения: 16.10.2025).

pedagogika, sosiologiya, umumiy va ijtimoiy psixologiya, antropologiya, ijtimoiy huquq, ijtimoiy boshqaruv, ijtimoiy informatika, ijtimoiy ish, valeologiya, ekologiya va tibbiyot haqidagi bilimlarni aks ettirishi va keng ma’noda “jamiyat va inson haqidagi fanlarning asosiy tamoyillari, ijtimoiy va pedagogik amaliyotni bilish va o’zgartirishning metodologik mo’ljallari hamda yo’nalishlari, mazmuni, tashkil etilishi va metodlarini belgilaydi” hamda uning asosiy vazifalari sirasiga “amaliy ijtimoiy pedagogik faoliyatni tadqiq qilish, jamiyat rivojlanish qonuniyatlari, undagi ijtimoiy munosabatlarni, jamiyat sub’yektlari va institutlarining ijtimoiy pedagogik faoliyati sifati va darajalarini belgilash; ijtimoiy muhitning rivojlanishining turli darajalarida uning tendensiyalarini aniqlash”⁴¹ kabilar kiradi. Ma’lumki, “amaliy faoliyat sifatida ijtimoiy pedagogikaning maqsadi insonning ijtimoiy faolligini saqlash, tiklash, qo’llab-quvvatlash va rivojlantirish uchun shaxs va jamiyat o’rtasidagi o’zaro munosabatlarni uyg’unlashtirishdir”⁴²

Yuqoridagilardan kelib chiqib, “pedagogik madaniyat” tushunchasining ijtimoiy pedagogik talqini masalasida quyidagi fikrlarimizni ilgari surishni lozim deb bildik.

Birinchidan, madaniyat inson va jamiyat hayotidagi muhim ijtimoiy fenomen va ayni paytda har ikkalasining rivojlanganlik darajasini aniqlovchi mezonlardan biri bo’lib, u tarixan shakllangan va rivojlangan, zamon va makonga bog’liq holda namoyon bo’ladi, ayni paytda jamiyat va shaxsdagi o’zgarishlar madaniyatda aks etadi, madaniyat o’zgarishi o’z navbatida vorisiylik asosida jamiyat va keyingi avlodlar taqdiriga ta’sir o’tkazadi. ***Pedagogik madaniyat ma’lum jamiyat hamda undagi shaxslar va ijtimoiy institutlar o’rtasidagi ta’lim-tarbiya negizida vujudga keladigan ijtimoiy munosabatlar darajasi va sifatini ko’rsatib beruvchi muhim mezonlardan biridir.***

Ikkinchidan, jamiyatning holati va undagi sifat o’zgarishlari alohida olingan shaxslar hayoti va faoliyatiga ta’sir o’tkazadi. Har bir jamiyat o’zining ideallari, qadriyatlari, hayot tarzi va maqsadlariga ega bo’ladi. Har qaysi davrda ham tarbiya insonlarga ma’lum maqsadlarga erishish uchun turli usullarda ta’sir o’tkazish jarayonlarini o’zida ifoda etgan, ta’lim esa mavjud hamda shu zamon va makon uchun zarur bilimlarni o’rganish va o’rgatish maqsadlarini o’zida ifoda etgan. Ayni ta’lim-tarbiya insonning o’zi mansub bo’lgan jamiyatga integratsiyalashuvi va ijtimoiylashuvining asosiy va ta’bir joiz bo’lsa, birdan bir vositasi sanaladi. ***Pedagogik madaniyat ta’lim-tarbiya vositasida inson ijtimoiylashuvi jarayonlarida ishtirok etadigan sub’yektlarning mazkur jarayonlardagi ishtiroki imkoniyatlari va qobiliyatlarini ongli anglash, faol ishtirok etish va takomillashuvga tayyorligining umumiy xususiyatlarini o’zida ifoda etadi.***

Uchinchidan, inson ijtimoiylashuvining mega, makro va mikrodarajalari ontogeneznining ma’lum bosqichlarida ta’lim-tarbiyaning o’zaro almashinib turadigan ob’yekt-sub’yekt munosabatlari zanjirida ishtirokchilarning funktsional faolligi sifatini talab etadi. Ya’ni, bu jarayonda ishtirok etadigan ijtimoiy institutlar o’zaro hamkorlikka zarurat sezadi va o’ziga xos vazifalaridan kelib chiqqan holda, boshqa bir sub’yektning ob’yektga ta’sirining alohida ko’lami va hajmiga ehtiyoj sezadi. ***Pedagogik madaniyat - pedagogik jarayonlardagi barcha ijtimoiy***

⁴¹ Л. В. Мардахаев. Методология социальной педагогики // Педагогическое образование и наука, № 1, 2011, С. 4-14.

⁴² Социальная педагогика: учебное пособие / авт.-сост. С.Г. Григорьева. – Казань: Казан.ун-т, 2018. С.9.

institutlar - ishtirokchilarning umumiy faoliyat uchun zarur bo'lgan, ba'zan avvaldan belgilangan, ba'zan jarayon davomida yuzaga keluvchi hamkorlik ehtiyojlarini qondira olishdagi pedagogik, madaniy-ma'rifiy, psixologik, texnologik va metodik imkoniyatlarining umumiy saviyasini belgilaydi.

*To'rtinchidan, pedagogik jarayonlar jamiyatdagi ma'lum iqtisodiy-ijtimoiy, madaniy va g'oyaviy holatlar ta'siriga moyil bo'ladi. Bunda jamiyatdagi pedagogik shart-sharoitlar va pedagogik salohiyat (xalq pedagogikasidan tortib to pedagogikaning alohida (maktabgacha ta'lim pedagogikasi, maxsus pedagogika va boshqalar) turlarigacha) umumpedagogik resurslarni tashkil etadi. **Pedagogik madaniyat - ijtimoiy buyurtmani bajarish uchun umumjamiyat pedagogik resurslaridan aniq maqsadli va samarali foydalanish va ularni izchil modernizatsiyalashga bo'lgan umumdavlat va umumjamiyat harakatining pirovard natijalaridan biridir.***

*Beshinchidan, jamiyatdagi pedagogik jarayonlarning sabab va oqibatlar zanjirida, umuman olganda maqsad va mohiyatida shaxs turadi. Barcha pedagogik jarayonlar shaxs manfaatlariga xizmat qilishi zarurdir. **Pedagogik madaniyat - jamiyatning shaxs kamoloti va manfaatlariga xizmat qiluvchi pedagogik jarayonlarning umumiy maqsadlari, prinsiplari, usul va vositalarini belgilash orqali uning umummadaniy xususiyatlarini ham namoyon etuvchi “tashrif qog'ozi” sifatida xizmat qiladi.***

*Oltinchidan, **Pedagogik madaniyat vorisiylikka asoslanadi, ijtimoiy buyurtmani bajarish jarayonida yig'ilgan ijtimoiy pedagogik tajriba keyingi avlodga o'tadi.*** Mazkur avlod ham pedagoglar, ham ta'lim-tarbiya oluvchilar va jarayonning boshqa ishtirokchilari bo'lishi mumkin.

*Yettinchidan, **pedagogik madaniyat - o'z navbatida individual kasbiy va shaxsiy xususiyatlarni ham ifoda etadi.*** Eng muhimi, bu xususiyatlar umumiy jamiyat pedagogik madaniyati natijasida va uning ta'sirida yuzaga keladi. Individual pedagogik madaniyat xususiyatlari shaxsning boshqa madaniyat xususiyatlari va ongli hamda amaliy motivlari va faoliyati bilan bog'liqdir.

Umumlashtirib aytganda, ***ijtimoiy pedagogik nuqtai nazaridan pedagogik madaniyat - ma'lum zamon va makonda ma'lum ijtimoiy pedagogik vaziyat, talab va buyurtma natijasida pedagogik jarayon ishtirokchilarining bilimi, salohiyati, imkoniyatlari va ongli amaliy faoliyatining yuqori va umumlashgan natijasidir.***

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Empowering families: the Pedagogy of Parents Methodology. <https://school-education.ec.europa.eu/en/teach/teaching-materials/empowering-families-pedagogy-parents-methodology>
2. D'Angelo, S. (2020). Pedagogy and culture through the voices of teachers and students: contextualising effective teaching and learning in primary schools of the Dominican Republic [Apollo - University of Cambridge Repository]. <https://doi.org/10.17863/CAM.64124>
3. Imre Knausz. On pedagogical culture. https://www.tani-tani.info/sites/default/files/on_pedagogical_culture.pdf

4. Katerina Caskova, Stefan Chudy. Influence of school culture on pedagogical knowledge sharing between an education student and a training teacher//SN Social sciences. Volume 1, article number 94, (2021). P. 94-122.
5. . Bohush O. The Role of Pedagogical Reflexology in Fostering Teacher's Professional Reflection in Neuropedagogy// BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. Volume: 15 | Issue: 4.
<https://brain.edusoft.ro/index.php/brain/article/view/1629>
6. Кернас А. Professionalization of Pedagogical Activity of Future Teachers, Formation of Communicative Competence as an Aspect of Neuropedagogy//BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. Volume: 15 | Issue: 1.
<https://brain.edusoft.ro/index.php/brain/article/view/1491>
7. Glazkova I., Xatuntseva S., Yaroshchuk L. Professional Pedagogical Culture: Historical Culturological Aspect//. Revista Românească pentru Educație Multidimensională. 2020, Volume 12, Issue 3, pages: 144 - 161.
8. Ибраимов Х., Қуронов М., Фозилов Ж., Зарипов Ф. Ота-она - мураббий//. Ота-оналар учун услубий қўлланма. - Тошкент: Сарвар Принт нашриёти, 2024,-248-бет.
9. М. Қуронов, Х. Абдураманов. Ота-онанинг педагогик-психологик қўникмалари. [Матн]: услубий қўлланма / М. Қуронов, Х. Абдураманов. – Тошкент: “Маҳалла ва оила” нашриёти, 2025. – 44 б. 40-бет.
10. Акрамова Ф.А., Умаров Б.М. “Ота-оналар университети” – ота-оналарга қўмакчи. Илмий-услубий қўлланма. — Тошкент: «Tasvir nashriyot uyi», 2020, – 36 б. 9-бет.
11. Қобилова Д.М. Дунёнинг ривожланган мамлакатларида ота-оналарнинг педагогик маданиятини ошириш тенденциялари: Конвергент ёндошув. INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE “INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE USE OF COLLABORATIVE TECHNOLOGIES IN CHILD REARING”, APRIL 22, 2025. 95-бет.
12. Турсунова Ш.С. Бошланғич синф ўқувчилари ота-оналарига педагогик билим бериш технологиялари. “PEDAGOGS” international research journal ISSN: 2181-4027_SJIF: 4.995. 345-бет.
13. Ҳайдарова Х.Л. Ота-оналарнинг виртуал педагогик маданиятини ривожлантиришнинг амалий масалалари // Academic research in educational sciences. 2021. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ota-onalarning-virtual-pedagogik-madaniyatini-rivozhlantirishning-amaliy-masalalari> (дата обращения: 16.10.2025).
14. Л В. Мардахаев. Методология социальной педагогики // Педагогическое образование и наука, № 1, 2011, С. 4-14.
15. Социальная педагогика: учебное пособие / авт.-сост. С.Г.Григорьева. – Казань: Казан.ун-т, 2018. С.9.

MAKTAB- MAHALLA HAMKORLIGI VA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH

Rasulov Jamshidbek Maxammadimin o‘g‘li

Andijon davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maktab va mahalla hamkorligining ijtimoiy falsafiy xususiyatlari ularning xalqimiz ijtimoiy hayotidagi azaliy va bugungi kunda esa muhim ijtimoiy institutlar ekanligidan kelib chiqadi. Mazkur maqolada ushbu ijtimoiy institutlar hamkorligining inson kapitalini rivojlantirishdagi asosiy xususiyatlari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: maktab, mahalla, jamiyat, ta’lim, tarbiya, ijtimoiy institutlar, ijtimoiy munosabatlar.

Аннотация: Социально-философские особенности сотрудничества школы и махаллы обусловлены тем, что они являются традиционными и сегодня важными социальными институтами в общественной жизни нашего народа. В данной статье раскрываются основные особенности сотрудничества этих социальных институтов в развитии человеческого капитала.

Ключевые слова: школа, махалля, общество, образование, воспитание, социальные институты, социальные отношения.

Abstract: The socio-philosophical characteristics of school-mahalla collaboration stem from the fact that these institutions are traditional and still remain important in the public life of our nation. This article explores the key aspects of collaboration between these social institutions in the development of human capital.

Keywords: school, mahalla, society, education, upbringing, social institutions, social relations.

Zamonaviy jamiyatda inson tarbiyasi va ma'naviy yetukligini ta'minlash masalasi tobora dolzarb tus olmoqda. Globallashuv, axborot oqimining kuchayishi, qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlar shaxsning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Bunday murakkab ijtimoiy sharoitda oila, mahalla va maktab ijtimoiy determinantlar sifatida shaxsning ma'naviy-axloqiy rivojida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Oila – bu shaxsning dastlabki ijtimoiy tajribasi shakllanadigan makon, mahalla – jamoaviylik va fuqarolik ongining poydevori, maktab esa bilim va ongli tafakkurning shakllanish maydonidir. Ularning o'zaro hamkorligi va uyg'unligi nafaqat sog'lom shaxs, balki barqaror jamiyatni vujudga keltiradi. Shu bois ushbu uchlikning o'zaro aloqalari va ular orqali shakllanuvchi ijtimoiy jarayonlarni falsafiy yondashuv asosida o'rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu mavzuni tanlashga sabab – zamonaviy ijtimoiy muammolar va ularni bartaraf etishda an'anaviy institutlarning rolini yangicha falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilish zaruratidir.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev to'g'ri ta'kidlaganiday “Mahalla va yaxshi qo'shnichilik o'zaro uyg'un qadriyatlardir. Ular jamiyatda insoniy va ijtimoiy kapitalni yanada boyitishga beqiyos hissa qo'shadi. Mamlakatimizda o'tkazilgan ijtimoiy so'rovlarda ishtirok etganlarning 90 foizdan ko'prog'i o'zini mahalla jamoasining bir qismi deb hisoblashi ham shundan dalolat beradi.

Barchamiz uchun ham ota, ham ona bo'lgan mahallaga, shu asosda Vatan taqdiriga daxldorlik tuyg'usining yuqoriligi ushbu institut avvalo ijtimoiy birdamlik manbai ekanini ko'rsatadi” [1].

Bugungi yangilanayotgan jamiyatda inson kapitalini shakllantirish va rivojlantirish muhim nazariy va amaliy zaruratga aylanmoqda. Inson kapitali shaxsning bilim, iqtidor va salohiyatlarini amaliyotda qo'llovchi strategik resurs sifatida iqtisodiy-ijtimoiy taraqqiyotning asosiy omillaridan hisoblanadi. Shu munosabat bilan, ta'lim tizimining boshqa ijtimoiy institutlar bilan hamkorlik aloqasini yangi davrga olib chiqish masalasi zamonaviy tadqiqotlarning markazida turibdi.

Maktab va mahalla hamkorligi inson kapitalini rivojlanishining drayveri bo'lib, yosh avlodning kamolotida muhim ahamiyatga ega. Maktab insonni intellektual rivojlanishi uchun, mahalla uni amaliyotda qo'llash uchun zamin vazifasini bajaradi. Mazkur ikki institutlar uyg'unligi inson kapitalini yaratish va uning rivojlanishi uchun muhim shart-sharoitlarni yaratadi.

Bizningcha, maktab va mahalla hamkorligida inson kapitalini rivojlantirish masalasi innovatsion yondashuvlar ishlab chiqish lozim, bunda quyidagilarni e’tiborga olish lozim:

Birinchidan, ilgari maktab va mahalla alohida ijtimoiy institutlar sifatida tadqiq etilgan bo’lsa, endilikda ularni yaxlit kompleks tizim sifatida qabul qilish lozim. Inson kapitalini rivojlantirishning institutsional modellari orqali, mahalla-maktabning unga integral ta’sirini tadqiq etish;

Ikkinchidan, maktab va mahallaning samarali hamkorligi individual inson kapitalini rivojlantirish bilan bir qatorda ijtimoiy kapitalni taraqqiyotiga hizmat qiladi. Yangilanayotgan jamiyatda an’anaviy ta’limdan farqli o’laroq, mahalla hamkorligida olib borilayotgan islohotlar yoshlarning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini oshirish bilan birga ularda jamoaviy birdamlikni ham shakllantiradi;

Uchinchidan, mazkur hamkorlikni zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali o’zaro axborot almashinuvlarda platforma yaratish lozim va bu real ko’rsatgichlarga asoslanib kelgusi faoliyat uchun chora-tadbirlar ishlab chiqishda mukammal resurs vazifasini o’taydi;

To’rtinchidan, hamkorlikda vujudga kelgan muammolarni joyida tahlil qilib, ularni yechimlari bo’yicha birgalikda ilmiy asosga ega tavsiyalar ishlab chiqish, jumladan, ijtimoiy muvofiqlik mexanizmlarini yaratish, mahalla faollari va maktab jamoasi hamkorligi uchun yangi ijtimoiy tarmoqlar tashkil qilish;

Inson kapitalini tadqiq etgan olimlar Gari Bekker [2], Teodor Shults [3] va ularning izdoshlari mikroiqtisodiy ko’rsatgichlarda inson xatti-harakati ta’siri ilmiy asoslarda keltirib beradilar. Ko’pchilik G’arb tadqiqotchi olimlari fikricha tayanib aytish mumkinki, inson kapitali – odamlar egallagan va vaqtlar davomida moddiy-nomoddiy ishlab chiqarish uchun sarflagan bilim, tajriba va energiya majmui qamrab olgan tushunchadir. Inson kapitali investitsiya, ta’lim, ishlab chiqarish, sog’liqni saqlash, harakatchanlik kabi tushunchalarni qamrab oladi.

Olimlarning tadqiqotlarida asosiy e’tibor insoniyatning ishlab chiqarish qobiliyatlariga va uning natijasida kelib chiqadigan daromad farqlariga qaratildi. Ularning tadqiqotlari ijtimoiy-iqtisodiyot hayotda chinakam burilish yasadi. Ular bir martalik ko’rsatkichlarga asoslanib insonning butun hayot davomiyligidagi taraqqiyot tsiklini qamrab oluvchi darajalarga o’tishga imkoniyatlarni taqdim etdi. Inson kapitali tahlilida shu ahamiyatlilik, unda shaxsning daromadlari va yoshga doir dinamikasi, erkak va ayollar ish haqi tengsizligi, migratsiya oqimlarining sabablari va boshqa bir necha xodisalarni tushuntirishga imkon yaratadi. Mazkur amaliyot tufayli ta’lim investitsiyalari ham oddiygina emas, iqtisodiy o’sish asosi sifatida qaraladi.

Inson kapitali umummiy kapitalning bir shaklidir, u kelajakda olingan daromad manbai hisoblanadi.

Inson kapitalini tadqiq etayotgan olimlar ta’limdan olingan iqtisodiy daromad uning kasbiy darajasining oshishi hisobiga deb ta’kidlashadi. Bu yo’nalishning muxolif vakillar P.Taubman [4], R.Hernshteyn [5;60] va boshqalar, inson qobiliyatlarini differensiallashtirishda asosiy rol ni irsiyat, biologik omil deb hisoblashadi.

Boshqa bir olimlar L.Tyurov, M.Boniman va boshqalar [6] esa inson kapitalini, birinchidan, modern ishchining imkoniyatlar yig’indisi, ikkinchidan, davlat va shaxsning bu qobiliyatlarini shakllantirishga sarflagan mablag’lari yig’indisi sifatida tushuntiradilar. Inson taraqqiyoti tamoyili davlat iste’mol tengligini nazarda tutmay, aksincha imkoniyatlar tengligini, avvalo, ta’lim tizimida, tibbiyotda ehtiyojlarini qondirish, shaxsiy xavfsizlik ta’minlash, huquqlarga,

shuningdek, iqtisodiy tizim rivojlanishi va samarali faoliyat uchun yetarli sharoitlarni yaratishga mas’ul ekanligi bilan ifodalanadi.

Inson kapitalining rivojlanib borish darajasi har bir davlatning jahon iqtisodiyotida o‘zining mavqeini va taraqqiyot qobiliyatlarini belgilab beradi. “Inson kapitalining raqobatbardoshligi bugungi kunda mavjud bo‘lgan milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligi mezonlari ro‘yxatiga kiritilgan” [7; 249].

Inson kapitali kontseptsiyasi asosida amalga oshirilayotgan insonga va uning oqilona xulq-atvoriga ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar rivojlangan mamlakatlar bozor iqtisodiyoti amaliyotlarida keng qo‘llanilmoqda. Ko‘plab xorijiy olimlar ta’limga yo‘naltirilgan investitsiyalar hamda kapitallar milliy taraqqiyotning asosiy manbai deb hisoblaydi. Shuning uchun, inson kapitali tamoyili nuqtai nazaridan, yuqori ma’lumotli, malakali ishchi kuchi eskirgan amaliyotga qaraganda afzalroq va qimmatliroq ishlab chiqarish resursidir. Buning natijasida, yuksak taraqqiy etgan mamlakatlarda e’tiborni asosan iqtisodiy taraqqiyotdan inson kapitaliga sarmoya shakliga ko‘chdi. Yangilanayotgan O‘zbekistonda taraqqiyot - iqtisodiy rivojlanishdan “inson taraqqiyoti uchun” tamoyiliga asosan amalga oshirilmoqda.

Falsafiy nutqai nazardan, inson kapitali shunchaki mehnatga yo‘naltirilgan bilim va ko‘nikmalar yig‘indisi emas, balki insonning ichki olami, axloqi, ongli faoliyatining jamiyatdagi in’ikosi sifatida qaraladi. Mazkur yondashuvda inson – o‘zining hayotida faol ishtirokchi, jamiyat taraqqiyoti uchun ma’naviy va madaniy kuch sifatida ko‘rinadi.

Bizningcha eng maqbuli, inson kapitali bilimlar asosida harakatchanlikni oshiradigan va shaxs kamoloti yo‘lida ta’lim, sog‘liqni saqlash va boshqa ijtimoiy sohalar bilan iqtisodiy samaradorlikka erishish mumkin bo‘lgan voqelikdir. Keng ma’noda taraqqiyotdagi investitsiyalar, ta’lim turlari, ishlab chiqarish amaliyoti, sog‘liqni saqlash, migratsiyalar oqimi, mehnat bozoridagi munosabatlar, tug‘ilish va tarbiya masalalari hisoblanadi. Boshlang‘ich maktab ta’limi, mahalla va ish joyi inson kapitalini hajmini oshirib uning uzoq muddatli faoliyatiga asos yaratadi. O‘zbekistonda iqtisodiyotni innovatsion rivojlanish modeliga o‘tish, xususan, “yashil iqtisodiyot”ni qo‘llab-quvvatlash, davlat byudjet xarajatlarini ko‘proq ijtimoiy sohalarga ya’ni ta’lim, tibbiyot, ilm-fan, kommunikatsion texnologiyalarga yo‘naltirishni qamrab oladi. Chunki, global axborotlashuv zamon yuqori darajada ta’lim va ilmni talab qilmoqda.

Jamiyat ijtimoiy-ma’naviy qiyofasi qanday bo‘lsa, inson kapitali ham unga monand ravishda rivojlanadi. Inson aql va idrok egasi bo‘lganligi sababli, real jarayonlardagi sodir bo‘layotgan voqealarni tushunadi, kuzatadi. Ilm-ma’rifat, sa’y-harakat, salohiyat orqali dunyoni boshqaradi. Inson kapitalining taraqqiyotiga uning jamiyatdagi ijtimoiy muhit xodisalari va voqealar ta’sir qiladi.

Bugungi zamon talabiga mos innovatsion inson kapitalini shakllantirish uchun mamlakatdagi har bir oila, mahalla hamda unda tarbiyalanayotgan farzandlarni kichik yosh davrlaridan boshlab ilm o‘rganishga qiziqtirish, qalbida ma’rifatga muhabbat, mehnatga sadoqat tuyg‘ularini uyg‘otib borish madsadga muvofiq. Ularni yangi texnologiyalar, jahon talabiga javob beradigan darsliklar bilan o‘qitib boorish, horijiy tillarni o‘rgatish lozim. Bolalikdan to‘g‘ri berilmagan ta’lim va tarbiya kelajakda ishsizlik va kambag‘allikni keltirib chiqaradi. Qashshoqlik faqat pul yo‘qligi bilan bog‘liq ijtimoiy-iqtisodiy voqelik emas.

Bilimlar tabiat va jamiyatda mavjud bo‘lgan bor imkoniyatlardan to‘g‘ri va samarali foydalanishni, uni amaliyotda qo‘llash esa ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotni ta‘minlaydi. Bu jarayonlar o‘z navbatida ta‘limni moliyalashtirishni taqozo qiladi.

Inson kapitali rivojlanish darajasini bir qator omillarga asoslangan holda baholash mumkin. An‘anaga binoan, tadqiqotchilar buni asosan ta‘lim olgan insonlarning daromadi bilan bog‘lashadi. Tadqiqotlar aniqlashicha inson umridagi har bir ta‘lim yili uning daromadini 10 foizga oshiradi deb hisoblashadi. Bundan tashqari ta‘limga kiritilgan sarmoyalar jamiyatda ijtimoiy tengsizlikni kamayishiga xizmat qiladi. Mamlakatdagi nisbatan boy oilalardagi farzandlar yoshligidan keng imkoniyatlarga ega bo‘ladi va undan foydalanishni boshlaydi hamda qator afzalliklar va qulayliklarni ega bo‘ladi. Aksincha, moliyaviy ahvoli og‘ir oila farzandlari bu kabi imkoniyatlardan foydalana olmaydi. Shuning uchun inson kapitali eng asosiy fenomen bu ta‘limdir. Ta‘lim nochor oila farzandlarining ham qiyin vaziyatlardan olib chiqadi. Mukammal inson kapitalini shakllantirish albatta sifatli ta‘lim tizimiga bog‘liq. Bugungi oliy ta‘limda kadrlar diplom uchun emas, zamonaviy mutaxassis, raqobatbardosh, yangi davr ruhiyati bilan monand fazilatlar egasi bo‘lganlarga har joyda yuqori talab mavjud.

Bizningcha, O‘zbekiston sharoitida inson kapitalini rivojlantirish manbalari va omillari tahliliga ko‘ra, uni taraqqiyotida avvalo, mahalliy darajadagi investitsiyalar muhim sanaladi. - Sababi shuki, inson kapitalining ilk debochalari va tarkibiy qismlari aynan mahalla kiritadigan investitsiya orqali shakllantirilishi ijobiy natijalarga olib keladi. Bunda natijadorlik asosiy mas‘uliyati mahalla va maktab kengashlarida bo‘ladi. Insonning aqliy va ruhiy qobiliyatlarini maktab va mahalla muhiti ta‘sirida rivojlanishi, inson kapitalini doimiy takomillashib borishining zaminidir.

Yangilanayotgan jamiyatdagi har bir oila ijtimoiy munosabatlarni o‘ziga munosib tarzda namoyon qiladi. Mahallaning ham bolaga ta‘siri spetsifik bo‘lgani sababli uning ma‘nan va axloqan gavdalanishi o‘ziga xos va takrorlanmasdir. Kapital va resurs manbalari paydo bo‘lishida mahallaning o‘rni beqiyosdir. O‘z navbatida, mahalladagi sog‘lom muhit va yoshlar uchun investitsiya oilalarning farovonlik indeksida yuqori ahamiyatga ega. Mikro darajadagi omil bu oila bo‘lib, u birlamchi ijtimoiy munosabatlarda asosiy elementdir. Tadqiqotlarga asosan, oila inson kapitalini shakllantirishda “sotsializator” vazifasini o‘taydi. Agar oila, mahalla va maktab turli qadriyatlar hamda stereotiplar tizimini tarqatadigan bo‘lsa, bu raqobatda albatta mahalla g‘olib chiqadi. Chunki, mahalladagi tarbiya keng qamrovli va davomlidir. U nafaqat ongli, balki ongsiz darajada ham ta‘sir o‘tkazadi.

Inson kapitalini yakka shaxs qamrovida olib qaralganda, bunda asosiy investor kapital egasining o‘zidir. Inson kapitaliga sarmoya kiritish ishonch darajasini ham mustahkamlaydi. Ziyoli insonlar jamiyatda boshqalarga ko‘proq ishonadi, ishonch yuqori bo‘lgan jamiyat esa odatda yuqori iqtisodiy sur‘atlarga erishadi. Mamlakatimizda sohaga oid rivojlanish natijasida yangi innovatsion muhit, ijtimoiy qulay sharoit, ma‘naviy va axloqiy qadriyatlarga asoslangan inson kapitali vujudga keldi.

Presidentimiz Sh.Mirziyoyev ta‘kidlaganidek, “Bundan buyon faoliyatimizni mutlaqo yangicha, ya‘ni “inson - jamiyat - davlat” tamoyili asosida tashkil etamiz” [8;10]. Bu maqsadlarning ro‘yobga chiqishi uchun esa o‘ziga hos demokratik tuzilma – mahalla institutiga ulkan imkoniyatlarni yaratish, vakolatlarini yanada kengaytirish, uni jamiyatimizda hal qiluvchi bo‘g‘inga

aylantirishimiz zaruratga aylanadi.

Tadqiqotchi olimlar G.P.Gulyamova hamda R.B.Murtazina o‘z amaliyotlarida buni quyidagicha ifodalaydi: “Inson kapitalining asosi — bu maktab, oliy o‘quv yurti yoki boshqa ta’lim muassasalarida ta’lim olish jarayonida shakllanadigan va jamg‘ariladigan bilim, ko‘nikma, malaka va qobiliyatlarning to‘plami bo‘lib, ular hali mehnat faoliyatida to‘liq qo‘llanilmagan bo‘ladi” [10].

Xulosa sifatida aytganda, inson kapitali tuzilmasi o‘zini to‘liq va adekvat namoyon etishi uchun maktab ta’limiga oid tadqiqotlarga ehtiyoj sezadi. Chunki, bu davrda inson intellektual va amaliy salohiyati asosini maksimal darajada egallaydi, bu esa uning kelajakdagi muvaffaqiyatlari garovi hisoblanadi. Ayni paytda, maktab va mahalla munosabatlarining ijtimoiy falsafiy jihatdan tadqiq etishda, har ikkala institutning azaliy va yangilanayotgan ijtimoiy funksiyalarining o‘zaro bog‘liqligi va bu munosabatlar zanjiri markazida shaxs kamoloti, bugungi kunda esa, shaxs kapitali masalasi yotganligiga alohida e’tibor qaratish lozim bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 26.12.2025. <https://president.uz/uz/lists/view/8834>
2. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis N.Y., Columbia University Press for NBER, 1964.
3. Schultz T. Capital Formation by Education // Journal of Political Economy. 1960, Vol.68.
4. Taubman P. The relative influence of inheritable and environmental factors and the importance of intelligence in earnings functions. - In: Personal income distribution. Ed. W.Krelle, Amsterdam, 1978.
5. Herrnstein R.J.Q. - Atlantic Monthly, 1971, vol. 228, № Statistical Abstract of the U.S., 1973. Wash. 1973; Current Population Reports. 1974. Series P-60. N 92.
6. Л. Тупоу. Будущее капитализма, (1997). / Statistical Abstract of the U.S., 1973. Wash. 1973; Current population reports. 1974. Series P-60. N 92.
7. Исмаилова М.А. Современные аспекты исследования человеческого капитала // Проблемы устойчивого экономического развития в условиях углубления рыночных реформ в Узбекистане. – Ташкент, 2004. – С.249.
8. Mirziyoyev Sh.M. Insonparvarlik, ezgulik ba bunyodkorlik – milliy g‘oyamizning poydevoridir. T., “Tasvir”. 2021 yil –B.10.
9. Гулямова Г.П., Муртазина Р.Б. Теоретические школы исследования человеческого капитала // Трансформация экономической системы и проблемы формирования конкурентной среды в Узбекистане. – Ташкент, 2005.

SPORT YO‘NALISHIDAGI TALABALARDA SOG‘LOM TURMUSH MADANIYATINI TARBIYALASH

Raxmonova DiloVar Ostanaqulovna

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti mustaqil
tadqiqotchisi

Olimova Aziza Ixtiyor qizi

Navoiy davlat universiteti Biologiya ta’lim yo’nalishi talabasi

Bugungi kunda aholi hamda yoshlar o’rtasida sog’lom turmush tarzini targ’ib qilish, jismoniy faollikni va sportga bo’lgan qiziqishni yanada oshirish maqsadida bir qator ommaviy sport tadbirlari tashkil etilib kelinmoqda. Uning tayanch-harakat apparatini, mushaklar va yurak-qon tomir tizimini, shuningdek boshqa a’zolari mustahkamlashdagi o’rni juda katta. Bu esa turli jismoniy mashqlar bilan shug’ullanish va to’g’ri ovqatlanish orqali amalga oshiriladi. Hozirgi taraqqiyot davrida harakat faolligi insonning fiziologik ehtiyoji bo’lib, u *uyqu, ovqatlanish va biologik ritmlarga* rioya qilish kabi muhimdir. Ommaviy sportning yetarli darajada rivojlanmaganligi, o’smirlarda ham jismonan sust, yurak-qon tomir kasalliklariga oldindan moyil holda ulg’ayishiga olib keladi. Shu sababli biz yana bir bor sog’lom turmush tarzining muhim masalalaridan biri — insonning harakat faolligiga to’xtalishga qaror qildik.

Zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri — nafaqat chuqur nazariy bilimga ega, balki o’z kasbiy faoliyatida inson salomatligini oliy qadriyat deb biladigan mutaxassislarni tayyorlashdir. Ayniqsa, bo’lajak jismoniy tarbiya o’qituvchilari uchun kasbiy madaniyat tushunchasi yangicha ma’no kasb etmoqda. Bu madaniyat, birinchi navbatda, kasbiy muammolarni hal qilishda yuqori kompetentsiyani, shu jumladan o’quv jarayoniga sog’liqni saqlashni tejaydigan texnologiyalarni joriy etishga tayyorlikni anglatadi.

Bugungi kunda jismoniy tarbiya darslari shunchaki harakatli mashqlar majmuasi emas, balki o’quvchining jismoniy va ruhiy holatini muvozanatda saqlovchi metodik tizimga aylanishi shart.

Jismoniy tarbiya o’qituvchilarini tayyorlash masalasi bugungi kunda shunchaki pedagogik mahoratni shakllantirish emas, balki jamiyatning umumiy salomatlik madaniyatini yuksaltirish strategiyasining ajralmas qismi hisoblanadi. O’qituvchi professionalligi va uning faoliyat sifati asosan o’quvchilarning fan bo’yicha erishgan natijalari bilan baholanadi. Bunda sog’liqni saqlash pedagogikasi tamoyillari hisobga olinmaydi, bu esa o’qituvchida hayot, salomatlik va xavfsizlik kabi qadriyatli yo’nalishlar yetarli darajada shakllanmaganligidan dalolat beradi.

O’qituvchi tayyorlashda "bilim berish" (necha metrga yugurish, qanday mashq bajarish) birinchi o’ringa chiqib qolgan. O’quv jarayonining haddan tashqari jadallashishi natijada ish qobiliyatining pasayishiga, o’quv yuklamalarining ortib ketishiga va o’quvchilarda surunkali kasalliklarning ko’payishiga olib keladi. Ta’lim jarayonining haddan tashqari jadallashishi o’quvchilar charchashiga olib kelmoqda. Bo’lajak o’qituvchining madaniyati unga "himoyachi" rolini berishi kerak. U faqat normativlarni bajarishni talab qiluvchi shaxs emas, balki o’quv jarayonini fiziologik jihatdan to’g’ri taqsimlaydigan (masalan, darsda "fizmunka"lar o’tkazish, stressni kamaytirish) mutaxassis bo’lib

yetishishi lozim.

Bo‘lajak o‘qituvchida sog‘lom turmush tarzi madaniyatini tarbiyalash — bu uning ichki motivatsiyasini o‘zgartirish demakdir. O‘qituvchi salomatlikni darsga qo‘shimcha deb emas, balki ta‘limning poydevori deb tushunishi kerak. Agar o‘qituvchining o‘zida "salomatlik — oliy qadriyat" tamoyili shakllanmasa, u o‘quvchiga ham buni yetkaza olmaydi. Sifatli tayyorgarlik OTMda berilayotgan nazariy bilim maktabdagi real sog‘lomlashtirish ehtiyojlariga (masalan, surunkali kasali bor bolalar bilan ishlash metodikasi) mos kelishi tushuniladi.

Bo‘lajak o‘qituvchining madaniyatini baholashda biz quyidagi uchlikka e‘tibor qaratishimiz shart:

- kognitiv, bunda odam anatomiyasi va innovatsion texnologiyalarni mukammal bilish.

- aksiologik, bunda salomatlikni har qanday akademik natijadan ustun qo‘yish.

- faoliyatli, bunda mashg‘ulotlarni o‘quvchi salomatligiga zarar yetkazmagan holda, qiziqarli tashkil etish.

Xulosa qilib aytganda, kelajakdagi jismoniy madaniyat o‘qituvchisining maktab o‘quvchilarida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga tayyorligi uning kasbiy faoliyatida eng muhim va zarur shartlardan biridir. Chunki hozirgi davrda inson salomatligini saqlash, mustahkamlash va rivojlantirish jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda jismoniy tarbiya o‘qituvchisi nafaqat o‘quvchilarga harakat faoliyatini o‘rgatuvchi, balki ularning ongida sog‘lom turmush tarziga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiruvchi shaxs sifatida namoyon bo‘ladi.

Kelajakdagi jismoniy tarbiya o‘qituvchisi o‘z faoliyatida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, innovatsion metodlarni va sog‘lomlashtiruvchi dasturlarni samarali qo‘llay olishi zarur. Bu esa nafaqat o‘quvchilarning jismoniy rivojlanishiga, balki ularning ma‘naviy-ruhiy holatiga, irodaviy sifatlariga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shuningdek, bunday o‘qituvchi o‘z shaxsiy namunasida sog‘lom turmush tarzining ahamiyatini ko‘rsatib, o‘quvchilarda sog‘lom hayotga intilish, o‘z salomatligi uchun mas‘uliyat hissini uyg‘otadi.

Shu nuqtai nazardan, jismoniy madaniyat o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida ularning sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga oid bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirish, shuningdek, ularning kasbiy motivatsiyasini oshirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ta‘lim jarayonida sog‘lomlashtiruvchi texnologiyalarni integratsiyalash, o‘qituvchilarning amaliy tayyorgarligini kuchaytirish va individual yondashuv asosida o‘qitish ularning kelgusidagi faoliyat samaradorligini belgilovchi asosiy omillardandir.

Demak, jismoniy madaniyat o‘qituvchisining sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga tayyorligi – bu faqat kasbiy sifat emas, balki uning pedagogik mahorati, shaxsiy madaniyati va ijtimoiy mas‘uliyatini ifodalovchi mezondir. Aynan shunday tayyorgarlikka ega bo‘lgan o‘qituvchilar sog‘lom, faol va ma‘naviy barkamol yosh avlodni voyaga yetkazishda hal qiluvchi rol o‘ynaydilar.

Jismoniy tarbiya talabasi tibbiy-ilmiy savodxonlikka ega bo‘lish orqali sog‘lom turmush tarzini targ‘ib etuvchi mutaxassis sifatida shakllanadi.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. — Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. A. Ahmedov, X. Rasulov. Odam anatomiyasi, bolalar anatomiyasi asoslari bilan.: darslik . T.: «Iqtisod-moliya», 2016, -632 b.
3. Березовская Р.А. Отношение к здоровью // Здоровая личность / Под ред. Г.С. Никифорова. - СПб.: Речь, 2013. – Б. 214-244.
4. Лисицын Ю.П. Общественное здоровье и здравоохранение: Учебник для вузов. - М.: Гэотар-мед. 2002.
5. Raxmonova D.O. Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilariga anatomiya fanini o‘qitishning metodik tamoyillari va innovatsion usullari. *Pedagogik mahorat. Ilmiy-nazariy va metodik jurnal*. 2025, № 5.
6. Raxmonova D.O. Jismoniy tarbiya yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarga inson anatomiyasini o‘rgatishning xususiyatlari. Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti tomonidan o‘tkazilgan “Tarbiyaga oid xalqaro tajribalarni to‘plash va transformatsiyalash strategiyalari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to‘plami. 2025-yil 20-fevral.

**МЕТОДИКА ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ВОСПИТАТЕЛЕЙ К
ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОМУ ВОСПИТАНИЮ ДЕТЕЙ С
ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ**

Маджитова Ситора Собит кизи

Национальный институт воспитания и педагогики имени Керы Ниези, 2-курс докторант.

Аннотация

Русский:

В статье рассматриваются методические основы подготовки будущих воспитателей к духовно-нравственному воспитанию детей с особыми образовательными потребностями. Раскрываются сущность духовно-нравственного воспитания, особенности работы с данной категорией детей, а также предлагаются эффективные педагогические подходы и технологии подготовки специалистов. Обоснована необходимость интеграции теоретических знаний и практических навыков в системе профессиональной подготовки.

O‘zbekcha:

Maqolada bo‘lajak tarbiyachilarni alohida ta‘lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalarni ma‘naviy-axloqiy tarbiyalashga tayyorlashning metodik asoslari yoritilgan. Ma‘naviy-axloqiy tarbiyaning mohiyati, ushbu toifadagi bolalar bilan ishlash xususiyatlari ochib berilgan hamda samarali pedagogik yondashuv va

texnologiyalar taklif etilgan. Kasbiy tayyorgarlikda nazariya va amaliyot integratsiyasining zarurligi asoslangan.

English:

The article examines methodological foundations for preparing future preschool teachers for spiritual and moral education of children with special educational needs. The essence of moral education, specific features of working with such children, and effective pedagogical approaches are discussed. The necessity of integrating theoretical knowledge and practical skills in professional training is substantiated.

Ключевые слова

Русский:

духовно-нравственное воспитание, будущие воспитатели, особые образовательные потребности, педагогическая подготовка, инклюзивное образование, методика обучения

O‘zbekcha:

ma’naviy-axloqiy tarbiya, bo‘lajak tarbiyachilar, alohida ta’lim ehtiyojlari, pedagogik tayyorgarlik, inklyuziv ta’lim, o‘qitish metodikasi

English:

spiritual and moral education, future teachers, special educational needs, pedagogical training, inclusive education, teaching methodology

Введение

Современное общество предъявляет высокие требования к профессиональной подготовке будущих воспитателей, особенно в условиях развития инклюзивного образования. Особое значение приобретает формирование готовности педагогов к духовно-нравственному воспитанию детей с особыми образовательными потребностями, поскольку именно эта категория детей нуждается в особой поддержке, внимании и педагогической чуткости.

Духовно-нравственное воспитание направлено на формирование у детей базовых ценностей: доброты, уважения, толерантности, ответственности и эмпатии. Для детей с особыми образовательными потребностями этот процесс имеет свои особенности, требующие специальной методической подготовки педагогов.

Основная часть (расширенная)

1. Теоретико-методологические основы духовно-нравственного воспитания

Духовно-нравственное воспитание детей с особыми образовательными потребностями представляет собой сложный, многоуровневый процесс, направленный на формирование ценностно-смысловой сферы личности. В его основе лежат гуманистические идеи, ориентированные на признание уникальности каждого ребёнка, уважение его достоинства и обеспечение условий для полноценного развития.

Методологическую основу подготовки будущих воспитателей составляют следующие научные подходы:

- **гуманистический подход** — предполагает признание ценности личности ребёнка независимо от его особенностей;
- **аксиологический подход** — ориентирует на формирование системы духовных ценностей;
- **системно-деятельностный подход** — рассматривает воспитание как организованную деятельность, направленную на развитие личности;
- **инклюзивный подход** — обеспечивает равные возможности для всех детей.

Особое значение имеет учет индивидуальных особенностей детей: когнитивных, эмоционально-волевых, коммуникативных. В связи с этим духовно-нравственное воспитание должно носить адаптивный и дифференцированный характер.

Духовно-нравственное воспитание детей с особыми образовательными потребностями представляет собой сложный и многогранный педагогический процесс, направленный на формирование у ребенка системы ценностей, моральных ориентиров и социально приемлемых моделей поведения. В современных условиях развития инклюзивного образования особую значимость приобретает подготовка будущих воспитателей, способных учитывать индивидуальные особенности каждого ребенка и выстраивать воспитательный процесс на основе гуманистических принципов.

Теоретико-методологическая основа подготовки будущих воспитателей базируется на совокупности взаимодополняющих подходов. Гуманистическая парадигма ориентирует педагога на признание ценности личности ребенка вне зависимости от его физических или психических особенностей, формируя уважительное и принимающее отношение. Аксиологический подход позволяет рассматривать воспитание как процесс приобщения к системе духовных и нравственных ценностей, а системно-деятельностная методология подчеркивает активный характер усвоения этих ценностей через специально организованную педагогическую деятельность. Инклюзивный подход, в свою очередь, обеспечивает равенство образовательных возможностей и требует от будущего педагога готовности работать в условиях разнообразия.

Готовность будущих воспитателей к духовно-нравственному воспитанию детей с особыми образовательными потребностями формируется как интегративное качество личности, включающее ценностные установки, профессиональные знания, практические умения и способность к рефлексии. Важным аспектом является развитие устойчивой мотивации к педагогической деятельности, основанной на понимании социальной значимости работы с данной категорией детей. Одновременно с

этим происходит усвоение теоретических знаний о специфике психофизического развития детей, особенностях их социализации и методах педагогического воздействия. Практическая составляющая выражается в умении проектировать воспитательный процесс, адаптировать методы и средства обучения, а также выстраивать эффективное взаимодействие с детьми и их окружением. Рефлексивный компонент позволяет будущему педагогу анализировать собственную деятельность и корректировать ее в соответствии с поставленными задачами.

Содержание профессиональной подготовки будущих воспитателей должно носить комплексный характер и обеспечивать органическое единство теории и практики. Значительную роль играет междисциплинарная интеграция, позволяющая объединить знания из педагогики, психологии, дефектологии и методики воспитательной работы. Это способствует формированию целостного представления о профессиональной деятельности и повышает готовность студентов к решению реальных педагогических задач.

Особое значение приобретает использование современных образовательных технологий, направленных на активизацию познавательной и практической деятельности студентов. Включение в образовательный процесс анализа педагогических ситуаций способствует развитию профессионального мышления и способности принимать обоснованные решения. Тренинговые формы работы позволяют формировать коммуникативные навыки, эмпатию и эмоциональную устойчивость, что особенно важно при взаимодействии с детьми с особыми образовательными потребностями. Проектная деятельность создает условия для самостоятельной разработки программ духовно-нравственного воспитания, учитывающих индивидуальные особенности детей, а игровые и моделирующие технологии приближают учебный процесс к реальной профессиональной практике. Существенную роль играет развитие рефлексивных умений, обеспечивающих осмысление полученного опыта и его дальнейшее совершенствование.

Эффективность подготовки будущих воспитателей во многом определяется созданием соответствующих педагогических условий. Образовательная среда вуза должна носить гуманистический характер и способствовать развитию личности студента. Важным фактором является обеспечение тесной связи теоретического обучения с практической деятельностью, что достигается посредством организации педагогической практики в условиях инклюзивного образования. Существенную роль играет индивидуализация образовательного процесса, позволяющая учитывать уровень подготовки и личностные особенности студентов. Поддержка со стороны преподавателей и наставников способствует формированию профессиональной уверенности и готовности к самостоятельной деятельности.

Специфика духовно-нравственного воспитания детей с особыми образовательными потребностями обусловлена особенностями их психофизического развития. Для данной категории детей характерен замедленный темп усвоения нравственных норм, что требует многократного повторения и закрепления материала. Важную роль играет наглядность, конкретность и эмоциональная насыщенность воспитательного воздействия. Значительное место занимает личный пример педагога, который выступает образцом нравственного поведения. Эффективными оказываются методы, основанные на использовании игровых ситуаций, художественных образов и практического опыта, позволяющих ребенку осмыслить и принять моральные нормы через собственную деятельность.

Диагностика уровня готовности будущих воспитателей к духовно-нравственному воспитанию детей с особыми образовательными потребностями является важным элементом профессиональной подготовки. Она позволяет выявить степень сформированности необходимых знаний, умений и личностных качеств, а также определить направления дальнейшего развития. Оценка может осуществляться на основе анализа учебной и практической деятельности студентов, их способности применять полученные знания в реальных педагогических ситуациях, а также уровня сформированности рефлексивных умений.

Таким образом, подготовка будущих воспитателей к духовно-нравственному воспитанию детей с особыми образовательными потребностями должна рассматриваться как целостный и системный процесс, обеспечивающий формирование профессиональной компетентности и личностной готовности к работе в условиях инклюзивного образования. Только при условии гармоничного сочетания теоретической подготовки, практического опыта и развития личностных качеств возможно достижение высокого уровня профессионализма и эффективности педагогической деятельности.

Заключение

Проведённый анализ показал, что подготовка будущих воспитателей к духовно-нравственному воспитанию детей с особыми образовательными потребностями является актуальной и сложной задачей современной педагогической науки и практики. Эффективность данного процесса обеспечивается при условии системного подхода, включающего формирование профессиональных знаний, практических умений и личностных качеств будущих педагогов. Особую значимость приобретает интеграция теоретической и практической подготовки, использование современных педагогических технологий и создание гуманистической образовательной среды. Реализация предложенной методики способствует формированию у будущих воспитателей готовности к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования и обеспечивает

успешное духовно-нравственное развитие детей с особыми образовательными потребностями.

Список литературы

1. Выготский Лев Семёнович Л.С. Мышление и речь. — Москва: Педагогика, 1982.
2. Сухомлинский Василий Александрович В.А. Сердце отдаю детям. — Киев: Радянська школа, 1977.
3. Макаренко Антон Семёнович А.С. Педагогическая поэма. — Москва: Художественная литература, 1988.
4. Подласый Иван Павлович И.П. Педагогика. — Москва: Владос, 2006.
5. Сластёнин Виталий Александрович В.А. Педагогика. — Москва: Академия, 2013.
6. Бим-Бад Борис Михайлович Б.М. Педагогический энциклопедический словарь. — Москва: Большая российская энциклопедия, 2002.
7. Инклюзивное образование: теория и практика / под ред. Н.М. Назаровой. — Москва: Академия, 2015.
8. Дефектология: учебное пособие / под ред. Л.И. Аксеновой. — Москва: Просвещение, 2014.
9. Основы духовно-нравственного воспитания / под ред. А.Я. Данилюка. — Москва: Просвещение, 2012.
10. Современные образовательные технологии / под ред. Г.К. Селевко. — Москва: Народное образование, 2008.
11. Педагогика инклюзивного образования: учебное пособие. — Ташкент: 2020.
12. Нормативные документы по инклюзивному образованию Республики Узбекистан. — Ташкент, 2021.

FARZAND TARBIYASIDA OILA-MAHALLA-MAKTAB HAMKORLIGI MEXANIZMLARI

Salimova Ozoda Yusupovna – Qori Niyoziy nomidagi TPMI mustaqil
izlanuvchisi

Annotatsiya: Zamonaviy ota-onalar orasida nafaqat farzandini to‘g‘ri tarbiyalashni istaganlar, balki har doim ham buni to‘g‘ri qilishni bilmaydiganlar ustunlik qiladi. Ushbu maqolamizda oila ta‘lim salohiyatining tarkibiy qismlari va mezon ko‘rsatkichlari, bola tarbiyasida ota-ona mas‘uliyatini oshirishning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, ota-ona ta‘lim salohiyatini yaxshilashda ijtimoiy hamkorlikning ahamiyati haqida mulohaza qilingan.

Kalit soʻzlar: taʼlim imkoniyatlari, taʼlim salohiyati, barkamol avlod, masʼuliyat, vakolat, zamonaviy maktab.

KIRISH. Oʻzbek xalqi azaldan oʻzining oilaparvarligi va bolajonligi bilan boshqa xalqlardan ajralib turadi. Bu esa albatta farzandga mehr qoʻyish, ularning qornini toʻq va ustuni but qilish oʻz yoʻli bilan, lekin bolalarimizni goʻdaklik chogʻidan boshlab yuksak maʼnaviyatli shaxs sifatida tarbiyalab, voyaga yetkazish doimo dolzarb ahamiyat kasb etgan. Shu oʻrinda birinchi Prezidentimiz I.A.Karimovning “Oila haqida gapirar ekanmiz, avvalambor, oila hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini taʼminlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar qanday inson boʻlib yetishishiga bevosita taʼsir koʻrsatadigan tarbiya oʻchogʻi ekanini tan olishimiz darkor”.

Birinchi Prezidentimizning ushbu fikrlarida oilaning eng avvalo, eʼtiqod va sogʻlom dunyoqarash tarbiyasidagi benazir roli taʼkidlangan. Shu sababli oila hamda mahalla tizimida bola tarbiyasi bilan bogʻliq barcha tarbiyaviy ishlarning asosida xalq anʼanalari, oilaviy oʻzaro munosabatlar hamda milliy qadriyatlarning tub mohiyatiga aloqador qonuniyatlarni oʻrganish vazifasi turibdi. Bu esa ularning ijtimoiy psixologik shart-sharoitlarini tadqiq etish bilan qoʻlga kiritilgan natijalarni amaliyotga tadbqiq etishga bogʻliq. Chunki, barqaror va mustahkam oilani shakllantirish uchun, unda oilaparvarlik anʼanalarini kuchaytirish, milliy urf-odatlarni zamon talablari asosida qayta oʻrganib chiqib eng nodirlariga nisbatan yoshlarimizda maʼnaviy-axloqiy tarbiyalashning taʼsirchan vositalarini ishlab chiqish lozim.

Har bir oila muayyan taʼlim imkoniyatlari yoki taʼlim salohiyatiga ega. Bolaning shaxs sifatida rivojlanishi, ruhiy, maʼnaviy, jismoniy kamol topishida oila muhiti, ota-onaning taʼlim imkoniyatlari hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Globallashuv jarayonida axborot almashinuvi, ommaviy madaniyatning tarqalishi kundan kunga tezlashayotgan davrda tarbiya masalasiga yanada maʼsuliyatli yondashishimiz lozimligini anglamoqdamiz. Sababi ushbu jarayondan chetda turish imkonsiz. Har bir jamiyatning eng yuksak maqsadi barkamol avlod tarbiyalashdir. Barkamol avlod tarbiyasida ota-onalarning tarbiyalanganligi, taʼlim salohiyati eng birlamchi va hal qiluvchi omillardan biri ekanligini unutmasligimiz lozim.

Taʼlim-tarbiyani bir-biridan ajratib boʻlmaydi. Bu jarayon uzluksiz va toʻxtovsiz davom etadigan jarayondir. Oʻzbekistonda milliy taʼlim tizimini rivojlantirish, kadrlar tayyorlash tizimidagi kamchiliklarni bartaraf qilish, yuqori salohiyatli, maʼnaviyatli, zamon bilan hamnafas boʻlgan yoshlarni tarbiyalash maqsadida keng koʻlamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu jumladan umumiy oʻrta taʼlim maktablarida taʼlim tarbiya sifatini yaxshilash, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, kitobxonlikga mehrini uygʻotish, oʻqituvchi shaxsiga nisbatan hurmat tuygʻusini yanada kuchaytirish davlat siyosati darajasiga koʻtarildi.

Mamlakatimiz taʼlim va ilm-fan rivojiga davlat byudjetining 33,3% mablagʻini sarflayotganligi fikrimizning yaqqol isbotidir. Oilaning taʼlim

salohiyatini rivojlantirish va bola tarbiyasida ota-ona mas’uliyatini oshirishda ta’lim muassasasining rolini aniqlash dolzarb masalalardan biridir. Agar oilada muayyan ta’lim imkoniyati, ota-onalarimizning mas’uliyatlilik darajasi sust bo’ladigan bo’lsa, u holda bolani tarbiyalashda ko’zlangan natijaga erishish mushkul. Ota-onalarning madaniyati va ta’lim darajasi, bolalardagi ota-onalarning obro’si va bolalarning ota-onalarga bo’lgan ishonchi, oiladagi talablarning birligi sifatida ta’riflaydi. Zamonaviy maktabda ijtimoiy sheriklikka bo’lgan ehtiyoj, ota-onalarni ta’lim muassasasining hayotida hamkor sifatida ishtirok etishga jalb qilish ta’limni ochiq tizim sifatida rivojlantirishning eng muhim shartlaridan biri ekanligi bilan izohlanadi. Oila va maktab hamkorligidan har ikkala tomon ham manfaatdordir. Hamkorlik natijasida masu’liyat taqsimlanadi bu esa ko’plab vazifalarni hal qilishga shu jumladan oilaviy ta’limni sifatli yaxshilashga yordam beradi.

Oilaning ta’lim salohiyatining eng muhim xususiyatlaridan biri uning rivojlanish qobiliyatidir, bu o’z-o’zini tashkil etuvchi tizim sifatida oilaning sifatli o’zgarishining sharti bo’lishi mumkin. Oilani o’z-o’zini tashkil etuvchi va o’z-o’zini rivojlantiruvchi tizim sifatida ko’rib chiqsak, biz oilaning ta’lim salohiyatining asosiy xarakteristikasi sifatida oilaning ijtimoiy-pedagogik o’z-o’zini tashkil etishning haqiqiy va potensial imkoniyatlari, oilaning o’z-o’zini rivojlantirish va barcha a’zolarining o’z-o’zini anglash muhim ahamiyatga ega ekanligini ta’kidlashimiz lozim. Oila ta’lim muassasasining birinchi va asosiy hamkori bo’lib, ota-onalar bilan hamkorlik bu yakuniy natija-bolaning shaxsiyati uchun ajratilgan masu’liyatdir. Ota-onalar uchun hamkorlik bolalar bilan munosabatlarni o’zgartirish imkoniyatidir, chunki maktabda muvaffaqiyatli o’qitilgan hamkorlik modeli oilada ildiz olish imkoniga ega. Shundan kelib chiqadiki, ijtimoiy sheriklik asosida o’zaro hamkorlik nafaqat uning subyektlariga, balki umuman jamiyatga ham foydali bo’ladi. Bu esa bolalar va ota-ona munosabatlarini yaxshilashga, oilaning psixologik iqlimiga yordam beradi va oilaning ta’lim salohiyatini oshirishga yordam beradi.

O’zaro hamkorlikni amalga oshirishning hatto an’anaviy shakli ham o’qituvchilar va ota-onalar o’rtasidagi munosabatlarning yangi darajasini ifodalaydi, chunki ular o’zaro hamkorlikni boshlash va qo’llab-quvvatlashda, ongli pozitsiyaning namoyon bo’lishida oilaning ustun faoliyati bilan tavsiflanadi. Bunda vakolatga asoslangan yondashuv ota-onalarning o’z g’oyalari bilan faolligini namoyon etishga, o’qituvchilarning faoliyatini qo’llab-quvvatlashga, ta’lim jarayonida ma’suliyatni his qilishga yordam beradi. Bundan tashqari, vakolatli yondashuv oilaning ta’lim salohiyatini rivojlantirish darajasiga qarab, ota-onalar bilan o’zaro ta’sir o’tkazish shakllarini tanlashda farqlash va shaxsiylashtirish tamoyillarini amalga oshirishni o’z ichiga oladi.

Oilaviy ta’limning murakkabligi, davomiyligi va maqsadga muvofiqligini hisobga olgan holda, oila bilan o’zaro munosabatlarning muvaffaqiyati asosan tajribali o’qituvchilar sinf rahbarlari, psixologlar, ijtimoiy o’qituvchilar, maktab ma’muriyati va boshqalar ishtirokida aniqlanadi. Oila va ta’lim muassasasi

o‘rtasidagi hamkorlikni to‘g‘ri tashkil qilinishida quyidagilar nazarda tutilishi lozim:

1. Hamkorlik oila imkoniyatlarini kompleks o‘rganish, asosida qurilishi kerak;
2. Oila ta’lim salohiyatining mavjud darajasini hisobga olgan holda, faoliyat jarayonida rivojlanishni rag‘batlantirish, o‘zaro hamkorlikning yangi shakllarini qo‘llash lozim;
3. Ota-onalarning pedagogik vakolatlarini shakllantirishning asosi kattalar ta’lim faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlarini to‘liq hisobga olish ekanligini unutmasligimiz lozim.

Ota-ona vakolatini shakllantirish muammosining paydo bo‘lishi, asosan, ota-ona vazifalarini bajarishga tayyorgarlik texnologiyasi oilaviy siyosatni amalga oshirishning turli darajalarida yetarli emasligi bilan bog‘liq. Tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, vakolatli ota-onalar nafaqat bolalarni tarbiyalash bo‘yicha bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan shaxs, balki muammolarni ajratish, tahlil qilish va ularni hal qilish, bolalarni tarbiyalashda ijobiy tajribani o‘rganish imkoniyati bilan ham baholanadi. Ya’ni, bolada o‘sib borayotgan haqiqiy vaziyatni ko‘rish uchun tayyor bo‘lgan va uni o‘zgartirish uchun harakat qiladigan, yanada qulay yo‘nalishda bolaning rivojlanishini o‘zgartirish uchun, yaxshilash uchun, izlanadigan, harakat qiladigan, o‘zining tarbiyaviy usullarini o‘zgartirish kerakligini anglaganligi ham nazarda tutiladi. Zamonaviy maktab ta’lim jarayonida ota-onalarning malakasini oshirish oilani o‘z ittifoqchisi va ijtimoiy hamkoriga aylantirish uchun muayyan resurslarga ega ekanligini hisobga olish muhimdir.

XULOSA. Bolalar va ota-onalarning birgalikdagi ijtimoiy-madaniy faoliyati oila hayotining norasmiy do‘stona muhitini yaratish, oilani birlashtirish, maktab va oilani tarbiyalashda samarali muloqot qilish kafolati sifatida qaralishi zarur. Bolalarning ota-onasi bilan o‘zaro aloqasi qanday ko‘rinishda ekanligiga ham e’tibor qaratishimiz lozim. Aksariyat oilalarda oilaviy tarbiya va muloqot uslubi beqaror, avtoritar yoki liberal uslublarning ustunligi ko‘zga tashlanadi. Oilada birgalikda ishlarni rejalashtirish yetarli emas, oilaviy an’analar zaifligi tarbiyadan ko‘zlangan natja olmasligimizga sabab bo‘ladi. Ba’zan ota-onalarning ish bilan bandligi, beparvoligi tufayli bolalarning juda ko‘p erkinlik berilishi salbiy oqibatlarini yuzaga keltiradi. Bolalardagi oilaga bo‘lgan munosabat iste’molchi hisoblanadi. Aksariyat ota-onalar bolaning bo‘sh vaqtini o‘tkazish haqida ma’lumotga ega emaslar. Maktab bilan o‘zaro aloqalar faqat o‘qituvchilar yoki sinf murabbiylari tashabbusi bilan amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31-dekabrdagi I 059-sonli qaroriga 1 ilova. QHMMB: 09/20/1059/0017-son.03.20.2020.Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi .

2. N.M. Koshanova. “Sinf murabbiylari faoliyati samaradorligini oshirishda pedagogik ta’lim klasterining o’rni “// «Mug‘allim ham yzliksiz bilimlendirio‘» № 1-1.2020.35-bet.
3. N. M. Koshanova Oila va murabbiy manfaatli hamkorligining ta’lim sifatini oshirishdagi ahamiyati. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 1 | ISSUE 3 | 2020.33-bet.
4. Карклина С.Э.Проблемы семейного воспитания(текст)/ С.Э.Карклина. М.:Сов.Россия, 1983.-208 с. Шенна Марина Борисовна.Развитие и реализация воспитательного потенциала семьи в условиях социального партнерства со школой.Уфа.2013.С.23.
5. Кожурова. О.Ю.Социальное партнерство школы и семьи как фактор повышения их воспитательного потенциала:автореферат дисс. канд.пед.наук [Текст]/О.Ю.Кожурова.-М,2011.-25с.
6. Хоменко, И.А. Школа и родители: этапы развития социального партнерства [Текст] // И.А.Хоменко// Педагогическое обозрение. - 2008. - №4 (79).-С.7-8.
7. Шенна Марина Борисовна. Развитие и реализация воспитательного потнциала семьи в условиях социального партнерства. со школой.. Уфа 2013.С-224.
8. Коробкова, В.В. Педагогическая поддержка детской одаренности в условиях семейного воспитания [Текст] /В.В.Коробкова, Ю.И.Якина //Педагогическое образование и наука: научно-методический журнал. - 2009. - №6.-С.45
9. Амирова, Л.А. Управляемое самообучение взрослых: практическая андрогогика [Текст] /Л.А.Амирова. - Уфа: Изд-во БГПУ, 2005. -33 с
10. . S. Mardonov., S. Toshtemirova S., B. Ahmadjonov , N. Koshanova . Structure and Mechanisms of Action of The Edcatcional cluster. // International Journal of Psychological Rehabilitation, Vol.24, Issue 07, 2020. 8104-8111
11. N.M Koshanova. Teacher Actions in professional Direction of secondary school children(assording to the educatsional cluster) European Science Review Scientific journal №3-4 2020 (March-April) 24-26p
12. Nilufar Maxsudovna Koshanova. Academicia an Internatsional Multidisciplinary Research Journal. Problems of ensuring professional membership in the continuouseducation system (Based on education cluster)P.1519-1522.vol.10, Issue 6, June.2020. <https://saarj.com>

MAHALLA–OILA–MAKTAB HAMKORLIGI MEXANIZMI ASOSIDA SHAXSIY AHAMIYATGA EGA BO‘LGAN TA’LIM-TARBIYANI TASHKIL ETISH

Quziyev Ravshanbek Baxtiyor o‘g‘li

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy inistituti
mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola mahalla–oila–maktab hamkorligi mexanizmi asosida shaxsiy ahamiyatga ega bo‘lgan ta’lim-tarbiyani tashkil etishning innovatsion modellari va ularni pedagogik jarayonga transformatsiyalash mexanizmlari masalasini o‘rganadi. Ishda mahalla va oila resurslarini maktab pedagogik jarayoni bilan integratsiyalash orqali o‘quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va ma’naviy rivojlanishini ta’minlashning samarali yo‘llari tahlil qilinadi. Shu bilan birga, innovatsion pedagogik modellarning xususiyatlari, shaxsiylashtirilgan ta’lim rejalari, mentorlik va raqamli platformalardan foydalanish, hamda jamoaviy loyiha asosida tarbiya jarayonlarini amalga oshirish mexanizmlari batafsil tavsiflanadi. Tadqiqot natijalari pedagogik amaliyotda hamkorlikni rivojlantirish va shaxsiy ahamiyatga ega bo‘lgan ta’lim-tarbiyani samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar. mahalla–oila–maktab hamkorligi, shaxsiy ahamiyatga ega ta’lim-tarbiya, innovatsion pedagogik modellari, individual yondashuv, pedagogik jarayonga integratsiyalash, mentorlik va jamoaviy loyiha, raqamli ta’lim platformalari

Kirish. Bugungi kunda ta’lim-tarbiya jarayoni faqat maktab bilan cheklanib qolmay, balki oila va mahalla muhitini ham o‘z ichiga olgan **integratsiyalashgan pedagogik tizim** sifatida ko‘rilmoqda. Tarixan, oila, mahalla va ta’lim muassasalari hamkorligi kontseptsiyasi bir necha o‘n yillik tajriba va nazariy asoslarga tayangan holda shakllangan.

Xususan, Oila, mahalla va ta’lim muassasalari hamkorligi kontsepsiyasi — O‘zbekiston ta’lim siyosatidagi muhim hujjat bo‘lib, yoshlarni ma’naviy-axloqiy, intellektual va fuqarolik jihatdan barkamol shaxslar sifatida shakllantirishga qaratilgan.

Shaxsiy ahamiyatga ega bo‘lgan ta’lim-tarbiya (ingl. — learner-centered / child-centered education) — bu har bir o‘quvchining individual imkoniyatlari, ehtiyojlari, qiziqishlari va ijtimoiy muhitini inobatga olgan holda tarbiya jarayonini tashkil etishdir. Bunday yondashuv, ayniqsa, oila va mahalla resurslarini jalb etilgan holatda, o‘quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini samarali ta’minlashga xizmat qilishi mumkin.

Bu ishlamada biz:

- nazariy asoslarni tahlil qilamiz,
- mahalla–oila–maktab hamkorligining pedagogik ahamiyatini ko‘rib chiqamiz,

- innovatsion ta’lim-tarbiya modellarini taklif qilamiz,
- ularni pedagogik jarayonga transformatsiyalash mexanizmlarini aniqlaymiz,
- amaliy tavsiyalar va xulosalar shakllantiramiz.

Hamkorlik kontsepsiyasi va uning evolyutsiyasi.

“Oila, mahalla va ta’lim muassasalari hamkorligi” kontsepsiyasi — mustaqillikdan keyingi O‘zbekiston ta’lim tizimida yoshlarni ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashda markaziy o‘rin egallagan hujjatdir.

Ushbu kontsepsiya quyidagi asosiy maqsad va vazifalarni belgilaydi: yoshlarni ma’naviy-axloqiy va jismoniy barkamol holda tarbiyalash, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan pedagogik texnologiyalarni joriy etish, hamda oilalar, mahalla va ta’lim muassasalari ishtirokida uzviy, uzluksiz tarbiya tizimini shakllantirish.

Shuningdek, xalqaro pedagogik tadqiqotlarda ham analogik yondashuv — Home-School-Community Collaboration (uy-maktd-jamiyat hamkorligi) kontsepsiyasi mavjudligi ko‘rsatilgan. Masalan, bir so‘rovda mualliflar ota-ona, maktab va jamoat (mahalla) resurslarini integratsiyalashgan tarzda ishlatish orqali bolalarning umumiy rivojlanishini ta’minlash modelini tahlil qilgan.

Pedagogik printsiplar va shaxsiylashtirilgan ta’lim

Shaxsiylashtirilgan, individual yondashuv pedagogik tarbiya jarayonida muhim printsiplardan biridir. Bunday yondashuv bolaning individual xususiyatlari — qiziqishlari, ijtimoiy muhit, oilaviy sharoitlari, qobiliyatlari — ni inobatga oladi. Hamkorlik asosidagi tizim esa bu printsiplarni amalga oshirishda juda qulay platforma bo‘la oladi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, uy-maktab-jamiyat hamkorligi: bolani markazga qo‘ygan holda, uning o‘sishi va rivojlanishida har tomonlama sharoit yaratadi — ham pedagogik, ham ijtimoiy, ham ma’naviy.

Mahalla–Oila–Maktab Hamkorligining Pedagogik Ahamiyati

Quyida hamkorlikning asosiy pedagogik afzalliklari keltiriladi:

- **Shaxsni to‘liq rivojlantirish:** Maktabda olingan bilim va ko‘nikmalar, oilada shakllanadigan axloqiy-ma’naviy muhit, mahallada esa ijtimoiy va jamoaviy tajriba — bular birlashtirilsa, bolaning intellektual, ma’naviy, ijtimoiy va fuqarolik jihatdan barkamol bo‘lishi uchun keng imkoniyat yaratiladi.
- **Tarbiya kontinuiteti:** Ta’lim muassasasi, oila va mahalla bir-biri bilan uyg‘un ishlaganda, tarbiya jarayoni uzluksiz bo‘ladi — darsdan keyingisi, dam olish, bo‘sh vaqt, kundalik muomala harajatlari ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.
- **Jamiyatga muvofiq tarbiya:** Mahalla va jamiyat muhitida tarbiya — nafaqat nazariy, balki real ijtimoiy hayot bilan uyg‘un bo‘lgan bo‘ladi. Bu, yoshlarni jamiyatga mos, mas’uliyatli, jamoaviy ruhda yetishtirishga yordam beradi.
- **Resurslarning maksimal samarali ishlatish:** Oila, maktab va mahalla birgalikda — moddiy, ma’naviy, ijtimoiy resurslarni birlashtirib,

ta’lim-tarbiya jarayonini boyitadi. Masalan: mahalla kutubxonalari, madaniyat va sport inshootlari, ijtimoiy tadbirlar, jamoaviy loyihalar va boshqalar.

Shuning uchun ham hamkorlik tizimi: “jamiyat tayanch nuqtasi”, “ma’naviy-tarbiyaviy makon” va “shaxsiyatni kamol toptirish makoni” sifatida qaraladi.

Innovatsion Ta’lim-Tarbiyaviy Modellar

Asosiy pedagogik va ijtimoiy ehtiyojlardan kelib chiqib, quyidagi innovatsion modellarga e’tibor qaratish lozim. Ular ham mahalla–oila–maktab hamkorligiga, ham shaxsiylashtirilgan ta’lim-tarbiyaga moslashuvchan:

1. **Resurs integratsiyasi modeli (Community Resource Integration Model)** — uy, maktab va mahalla (jamoat) resurslarini birlashtirgan holda ta’lim-tarbiya muhitini kengaytirish. Masalan, mahalla kutubxonasi, madaniyat markazi, sport inshootlari yoki jamoa loyihalari orqali maktab tashqarisidagi resurslardan foydalanish. Bu yondashuv, xalqaro tadqiqotlarda ham muvaffaqiyatli deb topilgan.
2. **Child-Centered (Yosh markazli) hamda individual-shaxsiy model** – har bir o‘quvchining qobiliyati, qiziqishlari, ehtiyojlariga mos individual o‘quv-tarbiya rejasini ishlab chiqish. Bu rejaning ijrosi uchun maktabdan tashqari oila va mahalla resurslarini ham jalb qilish — ta’limni kengroq va chuqurroq qiladi.
3. **Ijtimoiy va jamoaviy loyiha orqali tarbiya (Project-based Community Education Model)** – o‘quvchilarni mahalla va jamiyat hayotidagi real muammolar, ijtimoiy loyihalar, jamoaviy ishlarga jalb qilish. Bu nafaqat bilim, balki fuqarolik, ijtimoiy mas’uliyat, hamkorlik, liderlik ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.
4. **Raqamli va interaktiv hamkorlik platformasi modeli** – maktab, oila va mahalla o‘rtasidagi kommunikatsiyani raqamlashtirish, onlayn platformalar, chat guruhlar, virtual uchrashuvlar orqali izchil hamkorlikni yo‘lga qo‘yish. Bu ayniqsa, ota-onalar band bo‘lgan, yoki maktab / mahalla vaqti cheklangan holatlarda ham tarbiyaviy jarayonni uzluksiz saqlash imkonini beradi.
5. **Mentorlik va yetakchilik (liderlik) modeli** – mahalla va maktab jamoasidan yetakchi shaxslar, faollar, ota-onalar, pedagoglar orqali mentorlik tizimini yo‘lga qo‘yish. Bu model yoshlarning ijtimoiy faolligi, jamoaviy ongini, o‘zligini anglashini rag‘batlantiradi.

Pedagogik Jarayonga Transformatsiyalash Mexanizmlari

Innovatsion modellardan samarali foydalanish uchun, quyidagi mexanizmlarni joriy etish muhim:

Hamkorlik platformalari va kommunikatsiya strukturalari

- Maktab, oila va mahalla vakillari (ota-onalar, mahalla faollari, pedagoglar) uchun muntazam uchrashuvlar, seminarlar, treninglar tashkil etish. Bu hamkorlikni tartibga soladi va hamma tomonlarning ishtirokini ta’minlaydi.

- Onlayn va oflayn kommunikatsiya kanallari — elektron chat, guruhlar, virtual anjumanlar, ota-ona — pedagog majlislari, mahalla faollari bilan muloqot. Bu joriy resurslar integratsiyasini va izchillikni saqlaydi.

Individual monitoring va tahlil tizimi

- Har bir o‘quvchi (yoki guruh) uchun shaxsiy rivojlanish rejasini tuzish va uni muntazam qayta ko‘rib borish. Rivojlanish faolligi, ijtimoiy integratsiya, ma‘naviy-axloqiy o‘sish, jamoaviy loyihalardagi ishtirok — ularni baholash.
- Feedback mexanizmi — ota-onalar, pedagoglar, mahalla faollari va o‘quvchilar fikr-mulohazalari asosida ta‘lim-tarbiya jarayonini optimallashtirish.

Pedagogik va jamoatchilik salohiyatini oshirish

- Pedagoglar, mahalla yetakchilari, ota-onalar va jamoatchilik uchun master-klasslar, treninglar, malaka oshirish kurslari. Bu orqali hamkorlik madaniyati shakllanadi va pedagogik jarayonning bir-biriga mosligi kuchayadi.
- Mentorlik — yoshlarga jamoaviy faoliyat, ijtimoiy loyihalar, madaniy va ma‘naviy tarbiya doirasida yetakchilik qilish imkoniyati yaratish.

Resurs va imkoniyatlarni diversifikatsiya qilish

- Maktab chekkasidagi resurslardan — mahalla kutubxonasi, sport-madaniyat markazlari, jamoa joylari, ijtimoiy loyihalar va boshqalardan faol foydalanish.
- Raqamli resurslar — onlayn darslar, interaktiv treninglar, jamoaviy va shaxsiy virtual loyihalar yordamida ta‘lim va tarbiyani kengaytirish.

Integrallik va uzluksizlik

- Ta‘lim va tarbiya jarayonini maktab, oila, mahalla va jamiyat darajasida uzluksiz integratsiyalashgan tizimga aylantirish. Bu shaxsiy rivojlanish, jamiyat bilan uyg‘unlik, ma‘naviy va ijtimoiy barqarorlik uchun muhim.

Xulosa

Mahalla–oilamaktab hamkorligi — zamonaviy ta‘lim-tarbiya tizimining muhim ustuni. Agar bu hamkorlik **innovatsion pedagogik modellarga** asoslangan holda, **shaxsiylashtirilgan, integratsiyalashgan**, va **jamiyatga mos** tarzda tashkil etilsa — ta‘lim-tarbiya jarayonining samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Shunday model va mexanizmlar nafaqat maktabdagi dars samaradorligini ko‘taradi, balki bolalarning shaxsiy, ma‘naviy, ijtimoiy va fuqarolik jihatdan barkamol bo‘lib shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tojkarimova M.A., Valiyeva N. “Tarbiyaviy jarayonda oila, mahalla hamda ta‘lim muassasalarining o‘zaro hamkorligi.” *Qo‘qon Universiteti Xabarnomasi*, 2023.

2. Ziyoyeva M.E. “Yoshlarni ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashda oila-maktab-mahalla hamkorligi.” *TADQIQOTLAR.UZ*, 2024.
3. Tuychiyeva I.I., Xakimova S.S. “Farzand tarbiyasida maktab va mahalla hamkorligining o‘rni.” *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 2025.
4. Qulmurodova S. “Yoshlar tarbiyasida oila, mahalla, maktab hamkorligining targ‘ib etishining tarbiyaviy jihatlari.” *PEDAGOGS*, 2024.
5. Akram Salimov. “Oila, mahalla va maktab — jamiyat tayanchi va ma’naviy tarbiya maskanidir.” *Maktabgacha va Maktab Ta’limi Jurnali*, 2025.
6. Liu J. “Research on the practice path of school-home-community collaboration in nurturing children under the concept of child-centeredness.” *Education Reform and Development*, (mavzu), 2023.
7. Li Y. “Research on the Resource Integration Model of the Home-School-Community Collaborative Education Ecosystem.” *Frontiers in Science and Engineering*, (maqola), 2024.

TALABALARDA UMUMINSONIY QADRIYATLARGA OID KOMPETENTLILIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Abdug‘aniyev Ozod Tursunboy o‘g‘li

O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti izlanuvchisi
PhD., dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarda umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentligini rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda barkamol va yetuk shaxsni tarbiyalashning mazmun-mohiyati, umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar hamda qadriyatga yo‘naltirilgan ta’limning ilmiy-metodik yondashuvlari yoritilgan. Shuningdek, talabaning jamiyatda kechayotgan voqea va jarayonlarga daxldorlik hissini kuchaytirish, ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlarda faol qatnashuvini ta’minlash orqali uning qadriyatlarga oid madaniyatini boyitish masalalari ochib beriladi. Mazkur jarayonlar natijasida umuminsoniy qadriyatlarga tayanadigan, professional kompetentligiga ega bo‘lgan, jamiyat rivojiga hissa qo‘sha oladigan mutaxassislarni tayyorlashning samarali yo‘llari asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: umuminsoniy qadriyatlar, milliy qadriyatlar, qadriyat, ma’naviyat, ijtimoiylashuv, ta’lim, yoshlar, volontyorlik, divergent fikrlash, islohot, tashabbuskorlik, kompetentlik, intellektual rivojlanish, motivatsiya, emotsional madaniyat, axloq, tarbiya, prognozlash, integratsiya.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim va fan sohasida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar mazmun-mohiyatida mamlakatning buguni va ertasi bo‘lgan yosh avlodni har tomonlama yetuk, intellektual salohiyatli hamda

ma’naviy barkamol shaxs sifatida kamol toptirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bunda, ayniqsa, kelajak kadrlarida umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni rivojlantirish masalasi zamonaviy ta’lim tizimi oldida turgan dolzarb ilmiy-amaliy muammolardan biri sifatida namoyon bo’lmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev[1; 329-b.] ning 2020-yil 29-dekabr kuni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga yo‘llagan Murojaatnomasida yoshlar tarbiyasi va kelajak kadrlar masalasiga to‘xtalib, “yoshlarni zamonaviy bilim va tajribalar, milliy va umumbashariy qadriyatlar asosida mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, ezgu fazilatlar egasi bo‘lgan insonlar etib voyaga yetkazamiz”, deya ta’kidlanishi oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash jarayonida ularning kasbiy kompetentligini oshirish, ma’naviy barkamol shaxs sifatida shakllantirish va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq bo‘lgan fuqarolarni voyaga yetkazish zaruratini yana bir bor ilmiy va amaliy jihatdan asoslab bermoqda. Mazkur yondashuv oliy ta’lim tizimi oldida turgan asosiy ustuvor strategik vazifalardan biri sifatida pedagoglar zimmasiga yuqori mas’uliyat yuklaydi.

Talabalarda umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni rivojlantirish masalasi o‘z navbatida ta’lim-tarbiya jarayonining tarixiy ildizlari, Sharq mutafakkirlarining pedagogik, axloqiy va ijtimoiy-falsafiy qarashlari bilan uzviy bog‘liqdir. Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Jaloliddin Rumiy kabi mutafakkirlarning asarlarida shaxs tarbiyasi, axloqiy komillik, adolat, ezgulik, ma’naviy yetuklik, jamiyat taraqqiyotida qadriyatlarning o‘rni masalalari chuqur tahlil etilgan. Mazkur manbalarda keltirilgan nazariy qarashlar bugungi kunda talabalarda umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni shakllantirishning metodologik asoslarini belgilab beradi.

Abu Nasr Forobiy[2;190-b.] (870–950)ning “Fozil odamlar shahri”, “Davlat arbobining aforizmlari” asarlarida sharqona siyosiy-huquqiy va ijtimoiy fikr tarixida ijtimoiy tizim, siyosat, davlat va hokimiyat haqidagi qarashlar nazariy jihatdan asoslab beriladi. Forobiy adolatli jamiyat barpo etishning zarur sharti sifatida ma’rifatli va ma’naviy yetuk rahbar shaxsini ilgari suradi. Uning fikricha, “adolatli davlatni ma’rifatli hukmdor boshqaradi, u ma’naviyat va adolat yetakchisi bo‘lishi, o‘z shaxsiy fazilatlari bilan qat’iy talablarga javob berishi kerak” [2]. Mazkur yondashuv umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan boshqaruv madaniyati va mas’uliyatli yetakchilik konsepsiyasini asoslaydi.

Abu Ali Ibn Sino[3; 104-b.] (980–1037) ijtimoiy munosabatlar mohiyatini tahlil etar ekan, ularni odamlar o‘rtasidagi tafovut va tengsizlik natijasi sifatida izohlaydi. Uning ta’kidlashicha, “ma’naviy-axloqiy qadriyatlarning yuksak qadrlanishi nafaqat har tomonlama farovonlikni, balki jamiyatda adolat va barqarorlikni ham ta’minlaydi”[3]. Bu yondashuv shaxs uchun ma’naviy-axloqiy qadriyatlar nafaqat individual rivojlanish, balki ijtimoiy barqarorlikning ham zarur sharti ekanligini ko‘rsatadi.

Yusuf Xos Hojib [4; 329-b.] “Qutadg‘u bilig” dostonida davlat boshqaruvi va rahbar shaxsiga qo‘yiladigan talablarga alohida e’tibor qaratadi. Unda

“shohlikka da’vogarlar onadan ajib bir iste’dod bilan tug‘iladilar va ular darhol yaxshi-yomonni ajratish qudratiga ega bo‘ladilar. Bundaylarga Xudo idrok, farosat va yumshoq bir ko‘ngil ato etadi, qolaversa, yaxshi ish yuritish o‘quvi bilan ham siylaydi” [4; 329-b.] deya ta’kidlanishi, rahbar shaxsda umuminsoniy axloqiy fazilatlar, farosat va mas’uliyat uyg‘unligining muhimligini ko‘rsatadi.

Jaloliddin Rumiy[5] o‘z asarlarida insonning jismoniy mavjudligi bilan bir qatorda uning ruhiy-ma’naviy dunyosining poklanishi va yuksalishiga alohida e’tibor qaratadi. U ma’no ahlini “avliyo farzandi” sifatida e’tirof etar ekan, ruhiy yaqinlik, ma’naviy hamohanglik va ichki poklikni yuksak qiymatli fazilatlar sirasiga kiritadi [5]. Bu qarashlar yoshlar ma’naviy-ruhiy yetukligini ta’minlashda ma’naviy qadriyatlarning o‘rni naqadar muhim ekanini asoslaydi.

Mazkur manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, talabalarda umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni rivojlantirish jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga bo‘lgan munosabatni tubdan yangicha mazmunda shakllantirish, ajdodlar tomonidan yaratilgan boy ma’naviy merosni asrab-avaylash va uni zamonaviy ilm-fan yutuqlari bilan uyg‘unlashtirish zarurdir. Ajdodlarimiz qoldirgan ma’naviy meros – qadriyatlar tizimi yoshlarning tafakkuri va dunyoqarashini boyitish, ularning umuminsoniy qadriyatlarga oid bilim, ko‘nikma va malakalarini mustahkamlashning muhim manbai sifatida e’tirof etilishi lozim.

Oliy ta’lim muassasalari talabalari uchun bilishga doir, axloqiy, estetik va boshqa turdagi qadriyatlarning mohiyati har bir yoshning ma’naviy boyligiga aylanishi, umuminsoniy qadriyatlarga oid bilimlarini muntazam ravishda boyitib borishga intilishi zarur. Qadriyatlar muammosini ilmiy tahlil etishda, avvalo, “qadriyat” atamasining falsafiy-ma’naviy mazmunini ochib berish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur atama ilk bor qadriyatshunoslikka yaqin qarashlarda yunon faylasufi Suqrot tomonidan qo‘llanilib, u qadriyatni falsafaning markaziy tushunchalaridan biri sifatida talqin qilgan. Suqrot qadriyatni “ezgulik” bilan bog‘lab, ezgulikni hayot uchun foydali bo‘lgan eng oliy maqsad deb hisoblaydi. Platon esa o‘z konsepsiyasida qadriyatlarni mavjudlik, ezgulik va go‘zallik bilan hamohang tushunchalar sifatida izohlaydi[6; 87-b.].

Pedagogik tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, umuminsoniy qadriyat inson hayoti va faoliyatining qimmatli-maqsadli yo‘nalishini belgilovchi mazmun sifatida namoyon bo‘ladi. Shaxsning insoniyat madaniyatini tashkil etuvchi moddiy va ma’naviy jihatdan umumiy bo‘lgan qadriyatlarni anglab yetishi, ularni e’tirof qilishi hamda faoliyatida amalga oshirishga intilishi umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikning asosini tashkil etadi. Inson faoliyatining amaliy va nazariy bilish jarayoni o‘rtasidagi aloqa mexanizmi sifatida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan qadriyatli yondashuv amal qiladi. Shu nuqtai nazardan adolat, ezgulik, vijdonlilik, insof, hayot, sog‘liq, muhabbat, ta’lim, mehnat, oila, tinchlik, go‘zallik, axloqiy va jismoniy yetuklik, ijodkorlik kabi qadriyatlar barcha davrlarda insoniyatni o‘ziga jalb etib kelgan[7]. Ezgulik mazmuniga ega bo‘lgan ushbu qadriyatlar tarixiy jarayonlarda turli sinovlardan o‘tgan bo‘lsa-da, o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Demokratik o‘zgarishlar sharoitida umuminsoniy qadriyatlarni qayta idrok etish va ularga yangicha mazmun baxsh etish, ta’lim-tarbiya jarayoniga samarali singdirish muhim ilmiy-amaliy vazifa sifatida namoyon bo‘lmoqda. Zamonaviy pedagogikada umuminsoniy qadriyatlar muammosi keyingi yillarda dolzarb ilmiy muammo sifatida e’tirof etilib, jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma’naviy o‘zgarishlar yoshlarda hayot uchun zarur bo‘lgan yangi qadriyatlarni izlab topish, ularni ta’lim-tarbiya jarayoniga kiritish metodikasini ilmiy asoslashni talab etmoqda.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladigan, intellektual salohiyatga ega, jismonan sog‘lom, axloqan pok, ma’naviy yetuk mutaxassislarni tayyorlashni kun tartibiga qo‘ymoqda. Talaba-yoshlarni milliy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, axloqan pok, kasbga sadoqatli, yuksak kasbiy mahoratga ega, Vatan va xalq manfaatlari yo‘lida fidoyilik ko‘rsata oladigan, murakkab hayotiy vaziyatlarda mas’uliyat bilan qaror qabul qila oladigan shaxs sifatida kamol toptirish bugungi kunda ta’lim tizimi oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biridir.

Mazkur vazifalarni amalga oshirishda ta’lim-tarbiya jarayoniga umuminsoniy qadriyatlar ruhini singdirish, talabalarda vatanparvarlik, ma’naviy-axloqiy poklik, estetik did, ijtimoiy mas’uliyat va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois milliy vatanparvarlik, ma’naviy-axloqiy va estetik yo‘nalishdagi fanlarni o‘qitishda ularning o‘zaro uyg‘unligini ta’minlash, talabalarda umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni rivojlantirishning samarali pedagogik shart-sharoitlarini yaratish dissertatsion tadqiqotlarning metodologik asosini belgilaydi.

Qadriyatlar inson faoliyati jarayonida shakllanadigan va rivojlanadigan murakkab ijtimoiy hodisa sanaladi. Ularning mazmuni inson uchun foyda keltiradigan, uning ehtiyoj va manfaatlariga xizmat qiladigan narsa va hodisalar majmui sifatida namoyon bo‘ladi. Insonning hayoti, manfaatlari va maqsadlariga mos kelmaydigan tabiat va jamiyat hodisalari qadriyat sifatida qaralishi mumkin emas. Masalan, tabiatdagi har qanday narsa inson ehtiyojlariga xizmat qila boshlaganidan keyingina qadriyat maqomini kasb etadi.

Falsafa va aksiologiya sohasida faoliyat yuritgan olimlar olimlar E.V.Ilenkov[7;], J.Tulenov[8;], Q.Nazarov[9;], O.Musurmonova[10;], E.Udokang[11;] va boshqalarning tadqiqotlarida “qadriyat” va “baho” tushunchalarining bir-biridan farqlanishi alohida ta’kidlanadi. Ularning fikriga ko‘ra, qadriyat – real voqelikdagi yoki ideallashgan (orzudagi) hodisa, baho esa ushbu hodisaga nisbatan shaxs yoki ijtimoiy guruhning munosabatini ifodalaydi. Muayyan narsa yoki hodisani qadriyatlar tizimiga mansub deb e’tirof etish, uni qadriyatlar qatoriga kiritish yoki kiritmaslik, avvalo, unga beriladigan ijobiy yoki salbiy bahoga bog‘liqdir. Qadriyatlarning hayotdagi o‘rni va ahamiyati ham ana shu baholash jarayoni orqali aniqlanadi. Demak, tabiat va jamiyatdagi hodisalarni qadriyatlar turkumiga kiritish yoki kiritmaslik kishilarning ehtiyojlari, manfaatlari, orzu-intilishlari va maqsadlari bilan belgilanadi.

J. Tulenov[8;] o‘z ilmiy qarashlarida “qadriyat” tushunchasiga quyidagicha ta’rif beradi: **“qadriyat deyilganda inson va insoniyat uchun ahamiyatga ega bo‘lgan, millat, elat hamda ijtimoiy guruhlarining manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan tabiat va jamiyat hodisalari majmui tushunilmog‘i lozim. Tabiat va jamiyat hodisalari inson faoliyati tufayli, uning ehtiyojlarini qondirish natijasida qadriyatlar sirasiga kiritiladi”**. Olimning fikricha, qadriyat insonlarning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy ehtiyojlari bilan bir qatorda, ularning ruhiy-ma’naviy ehtiyojlarini ham qondiradi.

Q.Nazarov[9;] esa “qadriyat” tushunchasining kundalik hayotda qo‘llanish doirasini tahlil qilar ekan, uni odatda odamlar uchun zarur ahamiyat kasb etadigan ob’ekt, narsa va hodisalarga nisbatan qo‘llanilishini qayd etadi. U “qadriyat inson uchun muayyan ahamiyatga ega bo‘lgan voqelik shakllari, holatlari, narsalar, voqealar, hodisalar, jarayonlar, sifatlar, talab va tartiblar va boshqalarning qadrini ifodalash uchun ishlatiladigan aksiologik kategoriyadir”, deb ta’rif beradi. Mazkur ta’rifda qadriyat tushunchasining ko‘p qirrali, tizimli va ijtimoiy shartlanganligi alohida namoyon bo‘ladi.

O.Musurmonova[10;]ning tadqiqotlarida yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish jarayonida oila institutining o‘rni alohida ta’kidlanadi. Xususan, katta patriarxal oilalarda (buvi-buvalar, bir nechta avlod vakillari ishtirok etadigan oilalarda) milliy qadriyatlarning saqlanishi, takrorlanishi va yosh avlodga uzatilishi, odatda, faqat er-xotin va farzandlardan iborat bo‘lgan “nuklear” oilalarnikiga nisbatan kengroq va barqarorroq bo‘lishi ilmiy jihatdan asoslanadi. Bu esa oila muhitining qadriyatlar uzviyligini ta’minlashdagi muhim ijtimoiy-pedagogik omil ekanini ko‘rsatadi.

E.Udokang[11;] tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa yoshlar tarbiyasida jamiyatda o‘rnatilgan axloqiy tartib-qoidalar bilan individual ijodkorlik imkoniyatlarining ma’lum bir sintezi zarurligi ilgari suriladi. Olimning fikricha, faqat o‘tmish qadriyatlari va an’analarni takroriy singdirish bilan cheklanib qolmasdan, zamon talablari bilan hamnafas ravishda yangilanib borayotgan yoshlar ongiga axloqiy, madaniy, ma’rifiy va mafkuraviy tamoyillarni tushuntirish hamda shu asosda ularni umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash muhim strategik vazifadir.

Shu sababli oliy ta’lim muassasalari talabalarida umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni rivojlantirish izchil, o‘zini o‘zi boshqarishga yo‘naltirilgan ta’lim-tarbiya tizimini yaratishni talab etadi. Bunday tizim quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga olishi maqsadga muvofiq:

a) ta’lim oluvchining shaxsiga yo‘naltirilgan yondashuvni ta’minlash, uning qobiliyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda bilim, ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarini bosqichma-bosqich rivojlantirish;

b) ichki motivatsiyani rivojlantirish orqali talabalarning umuminsoniy qadriyatlar haqidagi bilimlarini real hayot va kasbiy-amaliy faoliyatda qo‘llashga doir ko‘nikmalarini shakllantirish;

v) talabalarining kreativ va ijodkorlik sifatlarini rivojlantirish, ta’limda fanlararo integratsiyani ta’minlaydigan maxsus o‘quv muhitini yaratish, oliy ta’lim muassasalari va jamoat tashkilotlari o‘rtasida samarali hamkorlik aloqalarini yo‘lga qo‘yish;

g) ta’lim jarayonini maqsadli ilmiy-uslubiy qo‘llab-quvvatlash, zamonaviy ta’lim shakl va usullaridan foydalangan holda, o‘z-o‘zini rivojlantirish va o‘z-o‘zini tarbiyalash mexanizmlari orqali umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish hamda ularni o‘quv amaliyotiga joriy etish.

Ta’lim amaliyotida umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikka yo‘naltirilgan yondashuvni samarali amalga oshirish mazkur jarayonning barcha tarkibiy jihatlarini chuqur va har tomonlama ilmiy o‘rganishni talab etadi. Shu bilan birga, “kompetentlik” kategoriyasini pedagogik fenomen sifatida talqin qilish murakkab jarayon ekanligini ta’kidlash lozim. Chunki mazkur kategoriya dastlab boshqa fan sohalari shakllanib, mazmunan yetarli darajada ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, pedagogika faniga nisbatan keyinroq kirib kelgan va hanuzgacha didaktik tushunchalar tizimiga to‘laqonli singib ketish jarayonini boshdan kechirmoqda.

Ta’lim tizimida kompetentlikka yo‘naltirilgan yondashuvning dolzarbligi ortib borayotgani, “kompetentlik”, “kompetensiya”, “tayanch kompetensiyalar” kabi atamalarining ta’limning yangi sifat ko‘rsatkichlari, natijaviylik va raqobatbardoshlik bilan bog‘liq masalalarni muhokama etishda tobora ko‘proq qo‘llanilishiga sabab bo‘lmoqda. Kompetentlik faqatgina o‘zlashtirilgan bilim va tajribalarning mavjudligi yoki ularning katta hajmiga ega bo‘lish bilangina chegaralanmaydi; u zarur vaziyatda, ayniqsa, kasbiy faoliyat jarayonida mazkur bilim va tajribadan samarali foydalana olish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi.

Mazkur ma’noda kompetentlik kasb egasining kasbiy tavsifi sifatida namoyon bo‘ladi. Mutaxassisning samarali kasbiy faoliyatga qodirligining mezonini sifatida talqin etiladigan kompetentlik ta’limga kompetentlikka asoslangan yondashuvning nazariy asosini tashkil etadi. Kompetentlikning murakkab, integrativ xarakterini hisobga olgan holda, xorijiy ilmiy adabiyotlarda boshqaruv modellarida uning bir nechta turlari ajratib ko‘rsatiladi. Xususan, quyidagi uch daraja (komponent) ko‘p uchraydi:

1. **integrativ kompetentlik** – bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirishga, ularni tez o‘zgarib borayotgan tashqi muhit sharoitida moslashuvchan tarzda qo‘llay olishga qodirlik;

2. **ijtimoiy-psixologik kompetentlik** – insonlarning xulq-atvori va faoliyati motivatsiyasini tushunishga doir bilim va ko‘nikmalar, kirishuvchanlik, muloqot madaniyati va ijtimoiy hamkorlikni samarali yo‘lga qo‘yish qobiliyatining yuqori darajada shakllanganligi;

3. **boshqaruv faoliyatining ma’lum sohalari bo‘yicha kompetentlik** – qarorlar qabul qilish, zarur axborotni yig‘ish va tahlil qilish, jamoa bilan ishlash,

boshqaruv texnologiyalarini qo'llash kabi faoliyat turlarini samarali amalga oshirish qobiliyati.

Yangi ijtimoiy-ta'limiy g'oyalar nuqtai nazaridan kompetentlik tushunchasi yanada rivojlanib bormoqda. Kompetentlikni rivojlantirish bosqichlaridan biri sifatida uning tarkibiy qismlari doirasini sub'ekt kasbiy faoliyati uchun muhim bo'lgan qo'shimcha kompetensiyalar bilan kengaytirish zarurati qayd etiladi. Kompetentlikka asoslangan yondashuvning asoschilaridan biri hisoblangan J.Raven[12;] buni quyidagicha izohlaydi: turli kasb egalarining (fermer, o'qituvchi, haydovchi, temirchi, menejer, harbiy ofitser va boshqalar) ko'proq yoki kamroq kompetentligini taqqoslaganda, har bir holatda o'z ishinings ustalari tomonidan namoyon etilgan ijtimoiy va kasbiy xulq-atvor unsurlari aynan eng muhim omil sifatida namoyon bo'ladi, deb ta'kidlaydi.

Psixologik jihatdan kompetentlik atrof-muhitni to'g'ri idrok etish, uni anglash mezonlari va insonning o'z faoliyati jarayonida mazkur muhit bilan o'zaro ta'sir ko'rsatish qobiliyatining mutanosibliigi sifatida izohlanadi. Yanada kengroq talqin qilinadigan bo'lsa, kompetentlik – faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishga imkon beradigan bilim, ko'nikma va malakalar majmui hamda insonning atrof-muhitga va o'z-o'ziga maqsadga yo'naltirilgan tarzda ta'sir ko'rsatish metodlarini egallaganligidir. Mazkur yondashuv kompetentlik fenomenining psixologik tabiati, ayniqsa, faoliyatni ongli tartibga solish va maqsadga muvofiq boshqarish mexanizmlari bilan chambarchas bog'liq ekanini ko'rsatadi.

Pedagog-olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda kompetentlik pedagogik nuqtai nazardan yanada kengroq yoritilgan bo'lib, uning tarkibiy qismlari, rivojlanish bosqichlari hamda ta'lim jarayonidagi funktsional ahamiyati batafsil o'rganilgan. Bunda kompetentlikning shaxsning kognitiv, ijtimoiy-psixologik va faoliyatga yo'naltirilgan jihatlarini birlashtiruvchi integral kategoriya ekanligi ilmiy asosda isbotlangan.

S. Ye. Shishkov tomonidan kompetentlikning quyidagi ta'riflari berilgan: – o'qish-o'rganish tufayli egallangan bilimlar, tajriba, qadriyatlar va moyilliklarga asoslangan umumiy layoqatlilik, ya'ni shaxsning turli vaziyatlarda o'z bilim va ko'nikmalarini mos ravishda qo'llay olish qobiliyati; – bilim va muayyan vaziyatlar o'rtasida funktsional bog'liqlikni o'rnatish, vaziyatning mohiyatiga mos keladigan yechimni topish qobiliyati, ya'ni real muammolarni tahlil qilish va samarali hal etish layoqati.

L. M. Dolgova esa kompetentlikni egallangan bilimlar asosida faoliyatni to'g'ri tashkil etish va amalga oshirish qobiliyati sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, kompetentlik universal bilimlarga asoslangan mustaqil faoliyat tajribasini nazarda tutadi. Mazkur yondashuv kompetentlikni ijtimoiy-amaliy tajribaga tayanadigan hamda jamiyat tomonidan ta'lim natijalariga qo'yiladigan ijtimoiy-madaniy talablar bilan belgilanadigan funktsional sifat sifatida ko'rsatadi.

Shunday qilib, talabalarda umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni rivojlantirish jarayonida kompetentlik fenomeni layoqatlilik, tayyorlik,

imkoniyatga egalik va, eng muhimi, ma’lum harakatlar natijasi sifatida talqin etiladi. Boshqacha aytganda, kompetentlik – faoliyatga doir kategoriya bo‘lib, sub’ektning qo‘yilgan vazifalarni bajarishga yo‘naltirilgan kasbiy, ijtimoiy va ma’naviy faoliyati jarayonida namoyon bo‘ladigan sifatlar tizimidir.

1-jadval

Talabalarda umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni rivojlantirishning tarkibiy jarayon modeli

№	Komponent nomi	Mazmun-mohiyati	Asosiy ko‘rsatkichlar	Pedagogik mexanizmlar va ta’limiy shart-sharoitlar
	Aksiologik (qadriyaviy) komponent	Talabaning umuminsoniy qadriyatlar (adolat, ezigulik, halollik, vatanparvarlik va b.) mazmunini anglash va ularni shaxsiy hayot mezon sifatida qabul qilishi.	Qadriyatlar ga ijobiy munosabat; qadriyatlarni shaxsiy hayot va kasbiy faoliyat mezoniga aylantirish; qadriyatlar iyerarxiyasining shakllanganligi.	Qadriyatlar mazmunini ochib beruvchi ma’naviy-ma’rifiy mashg‘ulotlar; bahs-munozaralar; ma’naviyat soatlari; qadriyatga yo‘naltirilgan loyihaviy ishlar.
	Kognitiv (bilimiy) komponent	Umuminsoniy qadriyatlar haqidagi ilmiy-nazariy bilimlar, ularning falsafiy, pedagogik va psixologik asoslarini egallash.	Qadriyatlar toifalari, ularning falsafiy-pedagogik talqinlari, milliy va umuminsoniy qadriyatlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni bilish.	Ma’ruza va seminarlar; ilmiy matnlar bilan ishlash; mustaqil ta’lim topshiriqlari; referat va esse yozish; manbalar tahlili.
	Motivatsion-irodaviy komponent	Qadriyatlarga oid faoliyatga kirishish istagi, ma’naviy o‘qishga ehtiyoj sezish, irodaviy barqarorlik orqali qadriyatlarga sodiqlikni saqlash.	Ma’naviy o‘zini-o‘zi rivojlantirishga intilish; ijtimoiy mas’uliyat hissi; qadriyatlarga zid vaziyatlarda ichki qarorga sodiq qolish.	Shaxsiy rivojlanish rejalari; motivatsion treninglar; ro‘yxatga olish, maqsad qo‘yish texnikalari; murabbiylik va mentorlik.
	Emotsional-axloqiy komponent	Empatiya, vijdonlilik, rahmdillik, bag‘rikenglik singari sifatning shakllanganligi; axloqiy holatlarga	Empatik munosabat; boshqalarning dardiga befarq bo‘lmaslik; o‘z xatti-harakatlari uchun axloqiy	Rolga kirish o‘yinlari; emotsional-intellekt mashg‘ulotlari; ijtimoiy-psixologik

		emotsional javob bera olish.	javobgarlikni his etish.	treninglar; badiiy asar tahlili orqali axloqiy vaziyatlarni muhokama qilish.
	Ijtimoiy-kommunikativ komponent	Talabanning boshqalar bilan hamkorlikda ishlashi, fikr almashishi, turli madaniyat va qarashlarni hurmat qilgan holda muloqot olib borishi.	Jamoadashlash ko‘nikmalari; konstruktiv muloqot; nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish; madaniyatlararo muloqot madaniyati.	Guruhiy ishlar; jamoaviy loyihalar; debatlar; xalqaro va respublika miqyosidagi ta’limiy-forumlarda ishtirok; volontyorlik faoliyati.
	Faoliyat-amaliy komponent	Umuminsoniy qadriyatlarni amaliy faoliyatda (o‘qish, mehnat, jamoat ishlari, volontyorlik) real namoyon etish.	Qadriyatlar ga mos xatti-harakat; ijtimoiy faollik; ijtimoiy loyihalarda ishtirok; boshqalarga amaliy yordam ko‘rsatish.	Amaliy va loyihaviy ta’lim; xizmat ta’limi (service learning); talabalarning ijtimoiy loyihalarda ishtirokini tashkil etish; “ustoz–shogird” tizimi.
	Refleksiv-baholovchi komponent	Talabanning o‘z qadriyaviy pozitsiyasini tahlil qila olishi, o‘z xatti-harakatlarini baholashi va o‘z ustida ishlash strategiyasini belgilashi.	O‘z-o‘zini tanqidiy baholash; “Men-kontsepsiya”ning rivojlanganligi; xatti-harakatlarni qadriyatlar prizmasidan tahlil qilish ko‘nikmasi.	Refleksiv kundalik yuritish; portfoliolar; refleksiv suhbatlar; metakognitiv topshiriqlar; “o‘z-o‘zini baholash – o‘qituvchi bahosi – tengdosh bahosi” tizimi.

Keltirilgan model talabalarda umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikning mazmun va tarkibini yaxlit tizim sifatida ochib beradi. Modelning komponentlari — aksiologik, kognitiv, motivatsion-irodaviy, emotsional-axloqiy, ijtimoiy-kommunikativ, faoliyat-amaliy hamda refleksiv-baholovchi jihatlar — o‘zaro uzviy bog‘langan bo‘lib, talabanning qadriyatlarga oid bilim, munosabat va amaliy xatti-harakatlarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Har bir komponentning ko‘rsatkichlari va pedagogik mexanizmlari aniq belgilanishi modelning amaliyotga tatbiq etilishini osonlashtiradi hamda o‘quv jarayonida umuminsoniy qadriyatlarning izchil shakllanishini ta’minlaydi. Mazkur

model talaba shaxsining qadriyatga asoslangan rivojlanish jarayonini ilmiy asoslashga imkon beruvchi universal pedagogik konstruktsiya sifatida baholanishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, kompetentlik shaxsning jamiyatda, xususan kasbiy faoliyat jarayonida samarali ishlashi uchun zarur bo‘lgan kompleks sifatlar jamlanmasini ifodalaydi. Ushbu kategoriya insonning faqat nazariy bilimlarga ega bo‘lishini emas, balki ularni amaliy vaziyatlarda oqilona qo‘llay olishini, turli ijtimoiy va kasbiy subyektlar bilan mazmunli munosabatlar o‘rnata bilishini, mavjud tajribasi va malakasidan maqsadga muvofiq foydalanishini ham o‘z ichiga oladi. Demak, kompetentlik shaxsning kognitiv tayyorgarligi, faoliyatni tashkil eta olish mahorati va ijtimoiy-psixologik moslashuvchanligining uyg‘un shaklda namoyon bo‘lishi orqali belgilanishi mumkin. Mazkur xususiyatlar esa insonning kasbiy yetukligi va ijtimoiy faol pozitsiyasini belgilovchi muhim omillar sifatida qaraladi.

References

1. Xalq so‘zi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2020 yil 24 yanvar kuni Oliy Majlisga Murojaatnomasi
2. Abu Nosir Forobiy. Fozil odamlar shahri.-Toshkent.: A.Qodiriy nashriyoti. 1993 y.: 190-b.
3. Ibn Sino. *Donishnoma*. – Toshkent: Fan, 1990. – 112–118-betlar.
4. Yusuf Xos Xojib Qutadg‘u bilig.-T.: Fan, 1993 y, 329-b
5. Rumiy J. Ma’naviy masnaviy. Muhammad tarjimasi. Tehron, 2001 yil, 7-b. Forscha-o‘zbekcha lug‘at
6. Ortiqov N. Ma’naviyat: milliy va umuminsoniy qadriyatlar. – T.: O‘zbekiston, 1997. – 127 b.
7. Mardonov Sh.Q. Pedagog kadrlarni ta’limiy qadriyatlar asosida tayyorlash va malakasini oshirishning pedagogik asoslari: Dis. ... ped. fan. dok. – Toshkent, 2006. – 302 b.
8. Erkaboeva N. Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda pedagogik fikrlarning rivojlanishi (1992-2005 y.y.): Dis. ... ped. fan. dok. – T.: O‘zPFITI, 2007. – 323 b.
9. Ilenkov E.V. *Filosofiya i kultura*. – M.: Politizdat, 1991. – 464 s.
10. Tulenov J. Qadriyatlar falsafasi. – T.: «O‘zbekiston», 1998. –13-b.
11. Nazarov K. Aksiologiya – qadriyatlar falsafasi. – T.: «Ma’naviyat», 1998. –39-b.
12. Musurmonova O. Yuqori sinf o‘quvchilari ma’naviy madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari: dis.: p.f.d. – T., 1993. – 159 b.
13. Udokang E. Jerome. The Necessity of Moral Principles in Moral Education. UJAH: Unizik Journal of Arts and Humanities, 2014. 1-23 p.
14. Tulenov J. Qadriyatlar falsafasi. – T.: «O‘zbekiston», 1998. –13-b.
15. Nazarov K. Aksiologiya – qadriyatlar falsafasi. – T.: «Ma’naviyat», 1998. –39-b.

16. Musurmonova O. Yuqori sinf o‘quvchilari ma’naviy madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari: dis.: p.f.d. – T., 1993. – 159 b.
17. Udokang E. Jerome. The Necessity of Moral Principles in Moral Education. UJAH: Unizik Journal of Arts and Humanities, 2014. 1-23 p.
18. Raven Dj. Kompetentnost v sovremennom obshchestve: vyiyavlenie, razvitiye i realizatsiya .// - M., «Kogito-Sentr», 2002. - 253-258 s.

BOLALAR TARBIYASIDA MAHALLA, MAKTAB VA OILA HAMKORLIGINING ZARURATI

Atayeva Gulruh – Innovatsion rivojlanish agentligi mutaxassisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada bolalar tarbiyasida mahalla, maktab va oila hamkorligining ijtimoiy-pedagogik zarurati ilmiy asosda tahlil qilingan. Tarbiyaviy jarayonning uzviyligi, tizimliliigi va samaradorligini ta’minlashda uch ijtimoiy institutning integratsiyasi muhim omil sifatida yoritilgan. Shuningdek, hamkorlikning nazariy asoslari, funksional yo‘nalishlari, tashkiliy mexanizmlari va kutilayotgan natijalari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Maqolada zamonaviy ijtimoiy sharoitda bolalar tarbiyasini samarali tashkil etish uchun mahalla – maktab - oila modelining ahamiyati ochib beriladi hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: tarbiya, oila, maktab, mahalla, ijtimoiy institut, hamkorlik, uzviylik, pedagogik mexanizm, ijtimoiylashuv, ma’naviy tarbiya.

Globalashuv jarayonlari, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi hamda ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlar ta’sirida bugungi kunda yosh avlodni ma’naviy barkamol, ijtimoiy faol va mas’uliyatli shaxs sifatida tarbiyalash masalasi nihoyatda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Endilikda tarbiya jarayonini faqat ta’lim muassasalari doirasida olib borish yetarli emas, balki uni oila, mahalla va keng jamoatchilikning uzviy hamkorligi asosida kompleks yondashuv bilan tashkil etish zarur.

Zamonaviy pedagogika fanida tarbiya jarayonini boshqarish masalasi tizimli yondashuv, integrativ mexanizmlar hamda ijtimoiy sheriklik konsepsiyasi asosida talqin etilmoqda. Ayniqsa, mahalla, maktab va ota-onalar o‘rtasidagi hamkorlikni metodik jihatdan to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish tarbiyaviy ta’sir samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu nuqtai nazardan, tarbiyaviy jarayonlarni metodik boshqarishning zamonaviy, samarali modellari va mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bu sharoitda tarbiya jarayonini faqat bitta ijtimoiy institut doirasida tashkil etish yetarli emas. Aksincha, tarbiyaviy ta’sirning samaradorligi bevosita oila, maktab va mahalla o‘rtasidagi uzviy, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan hamkorlik darajasiga bog‘liqdir.

Bola shaxsining shakllanishi murakkab va ko‘p omilli ijtimoiy jarayon bo‘lib, u bir vaqtning o‘zida turli ijtimoiy muhitlar ta’siri ostida kechadi. Ushbu muhitlar o‘zaro uyg‘unlik va hamkorlikda faoliyat yuritgan taqdirdagina shaxsda barqaror

axloqiy qarashlar, ijtimoiy faollik hamda fuqarolik pozitsiyasi shakllanadi. Shu bois, mahalla, maktab va oila o‘rtasidagi hamkorlik tarbiya jarayonining muhim pedagogik zarurati va ajralmas sharti sifatida e’tirof etiladi.

Tarbiya – bu shaxsni jamiyat talablari va qadriyatlariga muvofiq ravishda shakllantirishga yo‘naltirilgan maqsadli, tizimli va uzluksiz pedagogik jarayondir. Ushbu jarayonda shaxsning axloqiy, ma’naviy, estetik, huquqiy hamda fuqarolik sifatleri izchil ravishda rivojlantiriladi. Pedagogik nazariyada tarbiya jarayoni quyidagi asosiy komponentlarga tayanadi:

1. Maqsadga yo‘naltirilganlik – tarbiya jarayonining aniq maqsad va vazifalar asosida tashkil etilishi;

2. Ijtimoiy muhit ta’siri – shaxs rivojiga oila, maktab, mahalla va keng jamoatchilikning ta’siri;

3. Shaxsning faol ishtiroki – tarbiyalanuvchining ongli, faol va mustaqil ishtirokini ta’minlash.

Shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonida oila, maktab va mahalla o‘zaro uzviy bog‘liqlikda faoliyat yuritadi hamda bir-birini to‘ldiruvchi muhim ijtimoiy institutlar sifatida namoyon bo‘ladi. Mahalla – tarixan shakllangan ijtimoiy muhit bo‘lib, unda bolalar milliy qadriyatlar, urf-odatlar va ijtimoiy munosabatlar tajribasini bevosita o‘zlashtiradilar. Maktab esa shaxsning intellektual, ma’naviy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlovchi yetakchi ta’lim-tarbiya maskani hisoblanadi. Ota-onalar esa bola shaxsining shakllanishida birlamchi va hal qiluvchi tarbiyaviy muhitni yaratadi. Biroq ushbu institutlar o‘rtasida metodik jihatdan puxta muvofiqlashtirish yo‘lga qo‘yilmagan taqdirda, tarbiya jarayonida turli ziddiyat va nomuvofiqliklar yuzaga kelishi mumkin. Jumladan, oilada shakllangan qadriyatlar maktabda mustahkamlanmasa yoki mahalla muhitida qo‘llab-quvvatlanmasa, bola ongida ijtimoiy me’yorlarga nisbatan noaniqlik va qarama-qarshiliklar paydo bo‘lishi ehtimoli ortadi.

Oila bola shaxsining birlamchi ijtimoiylashuv makoni sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Aynan shu muhitda bola dastlabki axloqiy me’yorlar, muloqot madaniyati, mas’uliyat hissi hamda ijtimoiy xulq-atvor qoidalarini o‘zlashtiradi. Ota-onaning shaxsiy namunalari, oiladagi psixologik muhit va qo‘llanilayotgan tarbiyaviy uslublar esa bola shaxsining shakllanishida hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Zamonaviy axborot makonining kengayib borishi natijasida bolalar turli manbalardan ta’sirlanayotgani bois oila tarbiyasini maktab va mahalla faoliyati bilan uzviy integratsiyada olib borish zarurati ortib bormoqda. Ayniqsa, ota-onalarning pedagogik madaniyatini yuksaltirish, ularni tarbiya jarayonining faol subyektiga aylantirish hamkorlik samaradorligini ta’minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Maktab esa bolani maqsadli ravishda rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi asosiy ijtimoiy institut sifatida alohida o‘rin tutadi. Ta’lim jarayonida o‘quvchilarda intizom, jamoaviylik, fuqarolik mas’uliyati, vatanparvarlik va ijtimoiy faollik kabi muhim sifatlar shakllantiriladi. Shu bilan birga, maktabdagi tarbiyaviy ishlar oila bilan uzviy hamkorlik asosida tashkil etilgandagina yuqori

samaradorlikka erishiladi. Ota-onalar bilan muntazam muloqot olib borish, pedagogik seminarlar tashkil etish hamda qo‘shma tadbirlarni amalga oshirish tarbiyaviy ta’sirning izchilligi va uzluksizligini ta’minlaydi.

Mahalla jamiyatning tarixiy va milliy an’analarga asoslangan ijtimoiy institutidir. Mahalla muhitida bola jamoaviylik, hamjihatlik va o‘zaro hurmat kabi qadriyatlarni o‘zlashtiradi. Mahalla ijtimoiy nazorat funksiyasini ham bajaradi, bu esa bolalar xulq-atvorining me’yoriy chegaralarda shakllanishiga xizmat qiladi. Mahalla tomonidan tashkil etiladigan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar, ijtimoiy loyihalar va jamoaviy tashabbuslar bolalarning ijtimoiy faolligini oshiradi.

Mahalla, maktab va oila hamkorligini tarbiyaviy ta’sirning yagona yo‘nalishda olib borilishi, ijtimoiy xavflarning oldini olish, bolalarda barqaror qadriyatlar tizimini shakllantirish, ijtimoiy mas’uliyat va fuqarolik ongini rivojlantirish, axborot xavfsizligini ta’minlash kabi omillar bilan zarurati belgilashimiz mumkin.

Hamkorlik mavjud bo‘lmaganda tarbiyaviy jarayon parchalanadi va natijada bola ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklarga duch keladi. Hamkorlikni samarali tashkil etish uchun quyidagi mexanizmlar zarur:

- Qo‘shma rejalashtirish tizimi;
- Axborot almashinuvi platformalari;
- Ota-onalar universitetlari va seminarlar;
- Mahalla–maktab koordinatsion kengashlari;
- Monitoring va diagnostika tizimi.

Mazkur mexanizmlar orqali tarbiyaviy ishlar muvofiqlashtiriladi va natijalar baholanadi. Mahalla, maktab va oila hamkorligi axloqiy barqarorlik va ma’naviy yetuklik shakllanishi, ijtimoiy faollik va tashabbuskorlik rivojlanishi, huquqbuzarlik holatlari kamayishi, ota-onalarning pedagogik savodxonligi oshishi va tarbiyaviy jarayonning uzviyligi ta’minlanishi kabi natijalarga olib keladi.

Bolalar tarbiyasida mahalla, maktab va oila hamkorligi zamonaviy ijtimoiy sharoitda pedagogik zarurat sifatida namoyon bo‘ladi. Tarbiyaviy jarayonning samaradorligi ijtimoiy institutlar o‘rtasidagi integratsiya darajasiga bog‘liqdir. Ularning hamkorligi natijasida shaxsning ijtimoiylashuvi muvozanatli, tizimli va barqaror kechadi. Shu bois, tarbiya jarayonini metodik asosda muvofiqlashtirish va hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Hasanboyeva O.U. Oila pedagogikasi. – Toshkent, 2018.
2. Jo‘rayev R.H. Tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent, 2017.
3. Musurmonova O. Ma’naviy tarbiya asoslari. – Toshkent, 2015.
4. Sharipov Sh. Ijtimoiy pedagogika asoslari. – Toshkent, 2020.

O‘QUVCHILARNI HARBIY-VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Yoquvjonov A.F. – Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi huzuridagi
Respublika ta’lim markazi bo‘lim boshlig‘i

Annotatsiya Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘quvchilarini harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning nazariy-metodologik asoslari va pedagogik imkoniyatlarini takomillashtirish masalalari atroflicha tahlil qilingan. Globallashuv sharoitida yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularda Vatanga sadoqat, fuqarolik mas’uliyati va harbiy burchni anglash ko‘nikmalarini shakllantirish zaruriyati ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, ta’lim va tarbiya uyg‘unligi asosida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini tashkil etishning samarali yo‘nalishlari, didaktik modellari va amaliy mexanizmlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari asosida mazkur jarayonni takomillashtirishga doir ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi, pedagogik imkoniyatlar, o‘quvchilar, ta’lim va tarbiya uyg‘unligi, fuqarolik pozitsiyasi, milliy qadriyatlar, ta’lim texnologiyalari, chaqiruvga qadar tayyorgarlik.

Hozirgi globallashuv va axborotlashuv davrida jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida inson kapitaliga bo‘lgan talab tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, yosh avlodni ma’naviy-axloqiy jihatdan barkamol, Vatanga sadoqatli va fuqarolik pozitsiyasi mustahkam shaxs sifatida tarbiyalash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Jahonda kechayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlar, geosiyosiy raqobatning kuchayishi va axborot tahdidlarining ortishi yoshlarda milliy immunitetni shakllantirish, ularni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni taqozo etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham mazkur masala davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan bo‘lib, qator qonunlar va farmonlar orqali yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimi takomillashtirilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, umumta’lim maktablarida o‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning pedagogik imkoniyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish va uni takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalasi tarixiy ildizlarga ega bo‘lib, xalq og‘zaki ijodi, dostonlar va tarixiy manbalarda keng yoritilgan. Shiroq, To‘maris, Jaloliddin Manguberdi kabi qahramonlar obrazida Vatanga sadoqat, jasorat va fidoyilik g‘oyalari ifoda etilgan.

Sharq mutafakkirlari asarlarida ham vatanparvarlik va harbiy tayyorgarlik inson kamolotining muhim tarkibiy qismi sifatida qaralgan. Zamonaviy tadqiqotlarda esa, mazkur masala pedagogik, psixologik va ijtimoiy nuqtayi nazardan o‘rganilgan bo‘lib, uning mazmuni, shakllari va usullari ishlab chiqilgan. Biroq tahlillar shuni ko‘rsatadiki, maktab o‘quvchilarida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini zamonaviy talablar asosida tashkil etish, innovatsion yondashuvlar va

didaktik imkoniyatlarni kompleks holda tadqiq qilish yetarli darajada amalga oshirilmagan.

Mazkur tadqiqotda o‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonini chuqur va tizimli o‘rganish maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi. Ushbu yondashuv tadqiqot muammosini turli ilmiy nuqtayi nazarlardan tahlil qilish, nazariy va amaliy jihatlarini uyg‘un holda o‘rganish hamda ishonchli natijalarga erishishni ta‘minlashga xizmat qildi.

Tadqiqot jarayonida, avvalo, nazariy tahlil metodlaridan keng foydalanildi. Bu bosqichda harbiy-vatanparvarlik tarbiyasiga oid mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, pedagogik qarashlar, konsepsiyalar hamda normativ-huquqiy hujjatlar tizimli ravishda o‘rganildi. Nazariy tahlil orqali mazkur yo‘nalishning ilmiy asoslari, rivojlanish tendensiyalari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari aniqlashtirildi. Shuningdek, “harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi”, “pedagogik imkoniyatlar”, “fuqarolik pozitsiyasi” kabi asosiy tushunchalarning mazmun-mohiyati aniqlashtirilib, mualliflik talqini ishlab chiqildi.

Tadqiqotning keyingi bosqichida empirik metodlar qo‘llanildi. Jumladan, o‘quvchilar, o‘qituvchilar va mutaxassislar o‘rtasida anketa so‘rovnomalari o‘tkazilib, ularning harbiy-vatanparvarlik tarbiyasiga bo‘lgan munosabati, qiziqish darajasi va mavjud muammolar yuzasidan fikrlari o‘rganildi. Intervyu va suhbatlar orqali esa chuqurlashtirilgan ma‘lumotlar to‘plandi. Pedagogik kuzatuv metodidan foydalanish natijasida dars va tarbiyaviy mashg‘ulotlar jarayonida o‘quvchilarning xulq-atvori, faol ishtiroki hamda motivatsion darajasi real sharoitda tahlil qilindi. Ushbu metodlar tadqiqotning amaliy asoslanganligini ta‘minladi.

Shuningdek, tadqiqotda pedagogik tajriba-sinov ishlari alohida ahamiyat kasb etdi. Tajriba jarayonida ilgari surilgan ilmiy farazlar amaliyotda sinovdan o‘tkazildi. Tajriba-sinov ishlari nazorat va tajriba guruhlarida tashkil etilib, harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini takomillashtirishga qaratilgan yangi pedagogik yondashuvlar, metodlar va vositalarning samaradorligi aniqlashtirildi. Ushbu jarayonda o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalaridagi o‘zgarishlar dinamikasi muntazam ravishda kuzatib borildi.

Olingan natijalarning aniqligi va ishonchliligini ta‘minlash maqsadida statistik tahlil metodlaridan foydalanildi. So‘rovnoma va tajriba natijalari miqdoriy jihatdan qayta ishlanib, foiz ko‘rsatkichlari, taqqoslama tahlillar hamda dinamik o‘zgarishlar aniqlab chiqildi. Statistik tahlil tadqiqot natijalarining obyektivligini oshirish bilan birga, ilmiy xulosalarning asoslanganligini ta‘minladi.

Tadqiqotning obyekti sifatida umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida o‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayoni tanlandi. Mazkur jarayon o‘zining ko‘p qirrali va murakkabligi bilan ajralib turadi hamda ta‘lim va tarbiyaning o‘zaro uyg‘unligini talab etadi.

Tadqiqotning predmeti esa aynan ushbu jarayonning pedagogik imkoniyatlari, ya‘ni ta‘lim mazmuni, metodlari, vositalari va tashkiliy shakllari orqali o‘quvchilarda harbiy-vatanparvarlik sifatlarini shakllantirish va rivojlantirish mexanizmlaridan iboratdir.

Tadqiqotning metodologik asosini bir nechta zamonaviy pedagogik yondashuvlar tashkil etdi. Xususan, integrativ yondashuv asosida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi ta’limning turli fanlari, tarbiyaviy tadbirlar va ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘liqlikda ko‘rib chiqildi. Bu yondashuv mazkur tarbiyani faqat alohida fan doirasida emas, balki butun ta’lim tizimining ajralmas qismi sifatida tashkil etish zarurligini asoslaydi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim yondashuvi esa har bir o‘quvchining individual xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda tarbiyaviy jarayonni tashkil etishni nazarda tutadi. Bu orqali o‘quvchilarda ongli ravishda vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishga erishiladi, ya‘ni majburiylik emas, balki ichki motivatsiya ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘quvchilarda nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko‘nikmalar, fuqarolik mas‘uliyati, ijtimoiy faollik va mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirishga e‘tibor qaratildi. Mazkur yondashuv harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini hayotiy zarur kompetensiyalar bilan uyg‘un holda shakllantirish imkonini beradi.

Umuman olganda, tanlangan metodologiya tadqiqot muammosini har tomonlama yoritish, nazariy va amaliy natijalarni uyg‘unlashtirish hamda ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida olib borilgan empirik izlanishlar, pedagogik kuzatuvlar va tajriba-sinov ishlari natijalari o‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimining amaldagi holatini kompleks baholash imkonini berdi. Olingan natijalar mazkur yo‘nalishda qator tizimli muammolar mavjudligini, shu bilan birga, ularni bartaraf etish uchun muayyan pedagogik imkoniyatlar mavjudligini ko‘rsatdi.

Avvalo, o‘quvchilarning harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi darajasi bir xil emasligi aniqlandi. Tadqiqotda ishtirok etgan respondentlarning sezilarli qismida mazkur yo‘nalishga nisbatan qiziqish past darajada ekanligi kuzatildi. Bu holat, bir tomondan, ta’lim jarayonida harbiy-vatanparvarlik masalalariga yetarli e‘tibor qaratilmayotganini, ikkinchi tomondan esa, mavjud tarbiyaviy ishlarning ko‘proq formal xarakterga ega ekanligini anglatadi. Ayniqsa, o‘quvchilarda ushbu yo‘nalishga nisbatan ichki motivatsiyaning sustligi ularning faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish jarayoniga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Tahlillar shuni ham ko‘rsatdiki, “Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik” fani katta pedagogik salohiyatga ega bo‘lishiga qaramasdan, amaliyotda uning imkoniyatlari to‘liq ro‘yobga chiqarilmayapti. Ko‘plab holatlarda darslar nazariy ma‘lumotlarni yetkazish bilan cheklanib qolmoqda, amaliy mashg‘ulotlar, interaktiv usullar va simulyatsion faoliyatlar yetarli darajada tashkil etilmayapti. Natijada, o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki zarur ko‘nikma va malakalar ham yetarli darajada shakllanmayapti. Bu esa mazkur fan samaradorligini pasaytiruvchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Tadqiqot davomida aniqlangan yana bir muhim jihat – o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi bilan bog‘liq masalalardir. Jumladan, ayrim pedagoglar

harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi bo'yicha maxsus metodik tayyorgarlikka ega emasligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan yetarlicha foydalanmayotgani kuzatildi. Bu esa ta'lim jarayonining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Chunki mazkur yo'nalishda samarali natijaga erishish ko'p jihatdan o'qituvchining kasbiy kompetensiyasiga bog'liq.

Shuningdek, o'quvchilarning harbiy xizmatga bo'lgan munosabatini o'rganish natijalari ham turlicha ko'rsatkichlarni namoyon etdi. Aksariyat o'quvchilar harbiy xizmatni muqaddas burch sifatida qabul qilayotgan bo'lsa-da, ayrimlarida bu borada befarqlik yoki yetarli darajada anglamaslik holatlari kuzatildi. Bu esa ularning ijtimoiy ongida harbiy xizmatning mazmun-mohiyati, uning davlat va jamiyat hayotidagi o'rni yetarlicha shakllanmaganligini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari asosida mazkur jarayonni takomillashtirishga xizmat qiluvchi bir qator samarali pedagogik yo'nalishlar ham aniqlandi. Xususan, ta'lim va tarbiya jarayonining uzviy integratsiyasini ta'minlash harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining samaradorligini sezilarli darajada oshirishi isbotlandi. Bu yondashuv orqali nafaqat maxsus fanlar doirasida, balki barcha o'quv predmetlari va sinfdan tashqari faoliyatlar orqali ham vatanparvarlik g'oyalarini singdirish mumkin.

Bundan tashqari, milliy qahramonlar hayoti va faoliyatini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish o'quvchilarda tarixiy xotira va milliy g'ururni shakllantirishda muhim omil ekanligi aniqlandi. Real hayotiy misollar, tarixiy shaxslar faoliyati orqali o'quvchilarda Vatanga sadoqat va fidoyilik tushunchalari yanada chuqurroq shakllanadi.

Amaliy mashg'ulotlar, jumladan, dala yig'inlari, harbiy-sport o'yinlari va turli simulyatsion mashqlarni tashkil etish o'quvchilarning nafaqat jismoniy, balki ruhiy va ijtimoiy tayyorgarligini ham mustahkamlashda samarali vosita sifatida namoyon bo'ldi. Bunday faoliyatlar o'quvchilarda jamoaviylik, mas'uliyat va tezkor qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Zamonaviy sharoitda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham alohida ahamiyat kasb etmoqda. Multimedia vositalari, virtual treninglar, videomateriallar va interaktiv platformalar orqali harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini yanada qiziqarli va samarali tashkil etish mumkin. Bu esa o'quvchilarning diqqatini jalb etish va ularning faol ishtirokini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, “maktab – harbiy qism” hamkorligini rivojlantirish muhim yo'nalish sifatida e'tirof etildi. Amaliy uchrashuvlar, harbiy qismlarga ekskursiyalar, mutaxassislar bilan muloqotlar o'quvchilarda harbiy kasbga nisbatan real tasavvurlarni shakllantiradi va ularning motivatsiyasini oshiradi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash samaradorligini oshirish uchun mazkur jarayonni tizimli, kompleks va innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish zarur. Faqatgina nazariy bilimlar bilan cheklanib qolmasdan, amaliy faoliyat,

shaxsiy tajriba va ijtimoiy muhit bilan uygʻunlikda olib borilgan taʼlim-tarbiya ishlari yuqori natijalarga olib keladi.

Mazkur tadqiqot natijalari oʻquvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalasi zamonaviy taʼlim tizimining strategik yoʻnalishlaridan biri ekanligini yana bir bor tasdiqladi. Tadqiqot jarayonida olingan nazariy va empirik natijalar ushbu yoʻnalishda mavjud muammolarni aniqlash bilan birga, ularni bartaraf etishning ilmiy asoslangan yoʻllarini ham belgilab berdi.

Avvalo, harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi yosh avlodni shakllantirishda fundamental ahamiyatga ega ekani aniqlandi. U nafaqat oʻquvchilarda Vatanga sadoqat, balki fuqarolik masʼuliyati, ijtimoiy faollik va milliy oʻzlikni anglash kabi sifatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, mazkur tarbiyani taʼlim tizimida ikkilamchi emas, balki ustuvor va tizimli yoʻnalish sifatida tashkil etish zarur.

Tadqiqot shuni koʻrsatdiki, taʼlim va tarbiya jarayonining oʻzaro integratsiyasi harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Yaʼni, ushbu jarayonni faqat alohida fan yoki tarbiyaviy tadbirlar doirasida emas, balki butun taʼlim muhitiga singdirilgan holda tashkil etish talab etiladi. Fanlararo integratsiya, sinfdan tashqari faoliyatlar va ijtimoiy muhit uygʻunligi bu borada muhim omil sifatida namoyon boʻladi.

Shuningdek, oʻquvchilarda harbiy-vatanparvarlik tuygʻularini shakllantirishda milliy tarix, qahramonlik merosi va maʼnaviy qadriyatlarning oʻrni beqiyos ekanligi asoslandi. Tarixiy shaxslar faoliyati, milliy qahramonlar jasorati va ajdodlar merosini chuqur oʻrganish orqali oʻquvchilarda milliy gʻurur, sadoqat va fidoyilik kabi sifatlarni mustahkamlanadi. Bu esa ularning ongida Vatan himoyasi nafaqat burch, balki sharaflilik vazifa sifatida shakllanishiga olib keladi.

Tadqiqot natijalari zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarni joriy etish zaruratini ham koʻrsatdi. Xususan, interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, simulyatsion mashgʻulotlar va amaliy faoliyatga yoʻnaltirilgan taʼlim shakllari oʻquvchilarning qiziqishini oshirish bilan birga, ularning bilim va koʻnikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu esa anʼanaviy yondashuvlardan innovatsion tizimga oʻtishni taqozo etadi.

Bundan tashqari, taʼlim muassasalarida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini tashkil etishda tizimlilik va uzluksizlik tamoyillariga amal qilish muhimligi aniqlandi. Mazkur jarayonni rejalashtirish, tashkil etish va baholashning aniq mexanizmlarini ishlab chiqish, metodik taʼminotni boyitish hamda pedagog kadrlarning kasbiy salohiyatini oshirish ushbu yoʻnalishdagi asosiy vazifalardan hisoblanadi.

Amaliy jihatdan qaralganda, tadqiqot natijalari asosida quyidagi ustuvor yoʻnalishlarni belgilash mumkin:

- harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini taʼlim dasturlariga kompleks integratsiya qilish;

- o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini oshirish va maxsus treninglar tashkil etish;
- o‘quvchilarning amaliy faoliyatini kuchaytirish (dala yig‘inlari, harbiy-sport tadbirlari);
- ta‘lim muassasalari va harbiy tuzilmalar o‘rtasida samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish;
- raqamli va innovatsion texnologiyalar asosida yangi pedagogik modellarni ishlab chiqish.

Umuman olganda, o‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni takomillashtirish nafaqat pedagogik muammo, balki keng ijtimoiy ahamiyatga ega masala sifatida namoyon bo‘ladi. Chunki mazkur jarayon jamiyatda barqarorlikni ta‘minlash, yosh avlodni mas‘uliyatli va ongli fuqarolar sifatida shakllantirish hamda davlat xavfsizligini mustahkamlashga bevosita xizmat qiladi.

Shu bois, kelgusida ushbu yo‘nalishda ilmiy tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish, innovatsion pedagogik modellarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiytlar:

1. Mirziyoyev Shavkat Miromonovning 2021-yil 14-yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tashkil topganligining 29 yilligi” bayram tabrigi nutqi.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga quramiz. –T.; “O‘zbekiston”, 2017.-488 bet.
3. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud ahloq. T.: Adolat. – 1992. -44b.
4. Abdurasulov O.A. Harbiy xizmatchilar o‘rtasida vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirish yo‘llari va uning nazariy asoslari // O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining tarixi, buguni va kelajagi. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Toshkent: O‘zRMV, 2005. – B. 96-98.

BADIIY MATNDA KONSEPTNING NAMOYON BO‘LISHI VA GENDER LINGVISTIKASI

Shukurova Matluba Xoshimovna – O‘zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti dotsenti v.b., filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek ayol ijodkorlari lirikasida ham sharqona chuqur lirizm yoki dramatizm qatlarida ayol ruhiyati, kechinmalari, ayollik qalbi va jozibasi bilan gender xususiyatlariga doir ilmiy qarashlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: gender, badiiyat, milli madaniyat, ijtimoiy mas‘uliyat, ayol, go‘zallik.

Abstract: This article analyzes scientific views on the female psyche, experiences, feminine soul and charm, as well as gender characteristics, in the lyrics of Uzbek female writers, both in the layers of deep lyricism or dramatism in the East.

Keywords: gender, art, national culture, social responsibility, women, beauty.

Tilning faoliyati til tashuvchilarining kasbi, jinsi va yoshi kabi omillar bilan bog‘liqligini o‘rganuvchi sotsiolingvistikaning rivojlanishi gender tilshunoslikning shakllanishiga turtki berdi.

Tilning so‘z boyligi bilan ifodalangan individual parametrlarning ahamiyati jamiyatning erkak va ayolga munosabatini hamda shaxsning ma‘lum bir jinsga mansubligi uning xulq-atvorini belgilaydi. Inson jinsi – shaxsning eng muhim xususiyatlaridan biri bo‘lib, u asosan jamiyatdagi ijtimoiy va madaniy yo‘nalishni, jumladan, til orqali belgilaydi. Jins (ijtimoiy yoki ijtimoiy-madaniy jins) lingvistik kategoriya emas, lekin til lug‘at tarkibi ideografik xususiyatlarini tahlil qilish orqali uning mazmunini ochish mumkin.

O‘zbek tilshunosligida til birliklarining gender muammolari D.Ashurova, M.Rasulova, G.Ergasheva, I.To‘xtasinov N.Nasrullayeva va boshqalarning ilmiy tadqiqotlarida o‘rganilgan. Xususan, G.Ergashevaning “Ingliz va o‘zbek tillar frazeologizm va paremiyalarida gender aspektining qiyosiy-tipologik tadqiqi” nomzodlik dissertatsiyasida «erkak» va «ayol» gender konsepsiyalari ingliz va o‘zbek tillari frazeologik va paremiologik birliklari misolida qiyosiy tadqiq qilinib, ular o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqli tomonlar aniqlangan.

Ayol fazilati, uning go‘zalligi masalasi sharq va g‘arbda keskin farqlanadi. Tojik va ingliz tili doirasida tadqiqot olib borgan N.Boymatovanning ko‘rsatishicha, “Antroponimik tadqiqotda til materiallarining tahlilidan so‘ng quyidagi xulosaga kelish mumkin: tojik tilida “go‘zallik” konseptini ifodalovchi nomlarga gullar, qimmatbaho toshlar, sayyoralar go‘zalligi bilan, shuningdek, yorug‘lik va yog‘du, tozalik va poklik, yoshlik va go‘zallik, ulug‘vorlik va ko‘ngil uyg‘unligidan iborat lirik go‘zallik bilan assotsiasiyalashuvchi birliklar kiradi. Ingliz tilida esa go‘zallik ifodalovchi nomlar ulug‘vorlik, metafora va gullar chiroyi bilan assotsiasiyalashadi”.

Jumladan, o‘zbek ayol ijodkorlari lirikasida ham sharqona chuqur lirizm yoki dramatizm qatlarida ayol ruhiyati, kechinmalari, ayollik qalbi va jozibasi bilan gender xususiyatlari yarq etib ko‘zga tashlanib turadi. “Badiiy tilni gender jihatdan o‘rganish juda samaralidir, chunki u badiiy nutqda tilning o‘z-o‘zini ifodalash funksiyasi kabi vazifasi eng to‘liq amalga oshiriladi: individual tanlov orqali ifoda va muallifning haqiqatni anglashini amalga oshirish uchun lingvistik vositalar kombinatsiyasi mavjud”.

O‘zbek she‘riyatining ko‘zga ko‘ringan vakilasi Oydin Hojiyeva she‘riyatida ham ana shu holatni kuzatishimiz mumkin.

Mening dil so‘zlarim – osudalarim,

Taloto ‘p dunyoda ma’sudalarim,

Ko ‘zimni o ‘ysa-da ming bitta nokas,

Birgina do ‘stimga qasidalarim.

Osuda forsha tinch, osoyishta, xotirjam; *mas ‘ud* so‘zi esa arabcha baxtli, saodatli degan ma’nolarni anglatadi. Shoiraning nazdida ayol lirik qahramonning elga aytadigan so‘zlari, ya’ni she’rlari ham uning qalb olamidek *nafis, osuda* va *ma’suda*.

Bu o‘rinda badiiy maqsad talabi bilan arabcha *mas ‘ud* so‘zining **muannas**, ya’ni ayol jinsiga xos shakli, o‘zbek tili talaffuziga moslashtirilgan holda ayirish belgisining o‘rni o‘zgartirilib, **ma’suda** tarzida qo‘llanilib, she’riy misraning musiqiyligini va ma’no ekspressivligini oshirishga xizmat qilgan.

Intizor qush kabutarlarim,

Tilimdagi tumor baytlarim,

Dilimdagi jon oyatlarim,

Mushfiq otam, munglig‘ onam-a.

Ka’balarim, sajdagohlarim,

Saddarayhon isli bog‘larim,

Suyaguchi botar toklarim,

Mushfiq otam, munlig‘ onam-a.

Qadlaringiz egdi dardlarim,

Qayg‘ularim, g‘amlarim egdi.

Bag‘ringizga alamlar ekdim,

Mushfiq otam, munglig‘ onam-a.

(E.Siddiqova, Sulton otam, begim onam-a)

Shoira Enaxon Siddiqova qalamiga mansub mazkur satrlarda ota va onaga bo‘lgan cheksiz muhabbat, farzandlik muhabbati *intizor qush kabutarlarim, tilimdagi tumor baytlarim, dilimdagi jon oyatlarim, ka’balarim, sajdagohlarim, saddarayhon isli bog‘larim, suyaguchi botar toklarim* singari ifodalar orqali namoyon bo‘lmoqda.

Yoki shoiraning:

O‘g‘il, qizim, ketmas davlatim,

Or-nomusim, shon-u shavkatim,

Tumor bo‘lsin sizga dilxatim,

Bu yog‘i kun botardir, bolam.

(E.Siddiqova, Bu yog‘i kun botardir, bolam)

Berilgan misralarda onaning farzandlariga nisbatan umidi, maqsad-niyatlari *ketmas davlatim, or-nomusim, shon-u shavkatim* singari vositalarda namoyon bo‘lyapti. Shoira-onaning farzandlariga bo‘lgan muhabbati, ulardan umidi ko‘zga tashlanadi.

Agar ota va onaga bo‘lgan mehr orqali o‘tmish, bolalik xotiralari aks etgan bo‘lsa:

Bukilsa gar otam qaddi, arkoni
Yuragimda yig‘lay boshlar ketmoni.
Qolib ketsa uvatlarda, dalada,
Kazzob dunyo ketmoningiz taladi.
Kemtik bo‘lib borar baxtu ketmonlar,
Yuksaladi armon-u cho‘ng xirmonlar.

(E.Siddiqova, Otamning ketmoni haqida ballada).

Aksincha, onaning farzandlariga muhabbati, umidlari ularning kelajagiga qaratiladi:

Vataningiz bo‘lsin umid-erk,
Qalbingizda gullasin bir ishq,
Ortingizdan qolsin yaxshilik,
Bu yog‘i kun botardir, bolam.

(E.Siddiqova, Bu yog‘i kun botardir, bolam)

Bunday usul bilan shakllantirilgan okkazionalizmlarni Oydin Hojiyeva ijodida bot-bot uchratishimiz mumkin.

Tushin aytar **majnuna** tollar,
Qoraqushday qayiqdar mudrak.
Yuguradi saharhez chollar,
Gul ayvonda momolar sergak. (O.Hojiyeva, Lolalar yurti)

Shoira *majnun* so‘zining muannas (женский род) shaklini **majnuna** tarzida qo‘llaydi.

Chag‘ir-chug‘ur qushlarim qaytdi,
Ma’suma, hur tushlarim qaytdi. (O.Hojiyeva)

Oftob bir qizdursa, ko‘zlari qora

Lolaqizg‘aldoqqiz chiqvolar tomga. (O.Hojiyeva, Navro‘z)

Bu misralarda esa *ma’suma* so‘zining tushning sifatlovchisi sifatida qo‘llanishi, lolaqizg‘aldoqning qiz sifatida metaforiklashuvi kabi holatlar ayol ijodkor badiiy tafakkurining olam manzarasi tasvirida gender xususiyatlar o‘ziga xos tarzda verballashishini ko‘rsatadi.

Sahroday tars-tars yorildi yurak,

Dil chokin choklagan **tevonadurman**. (O.Hojiyeva)

Ushbu misralarda esa Oydin Hojiyevaning zakiy sajiyasini, har bir so‘zdan zargarona foydalanganligini ko‘rishimiz mumkin. “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da *tevana* (*tevana*) so‘zining varianti sifatida *tegana* so‘zi beriladi va bu so‘z shunday izohlanadi:

“**TEVANA.2.** Charm va shu kabi qalin-qattiq narsalarni tikishda ishlatiladigan katta, yo‘g‘on igna”¹.

Shoira bu yerda tevona (tevana) orqali o‘zini “yorilgan yurakni choklagan” tevona(igna)ga o‘xshatadi.

Enaxon Siddiqova ijodida ham so‘zning muannas shaklini qo‘llash usullari kuzatiladi.

O‘ttizinchi yillar...

Uzatsam, yetmaydi qo‘llarim.

O‘ylasam, chuqurroq botaveradi.

Ko‘ksimga pichoqdek sanchilgay kunlar.

Qo‘llari kishanband, **mahkuma tunlar.** (E.Siddiqova)

Quyidagi misollarda *ko‘zmunchoq*, *bo‘xcha*, *isirg‘a*, *sumalak*, *charx*, *kalava*, *arqoq*, *chok*, *oq sut*, *go‘dak*, *chimildiq* detallari ham o‘zbek til tashuvchilari lisoniy ongidagi *ayol* konseptosferasiga oid gender tushunchalar bilan bog‘liq poetik tasvirlar yaratishga xizmat qilgan. Ana shu so‘zlarning milliy-gender jihatlariga e‘tibor qaratamiz.

Jayron ko‘zingizga **ko‘zmunchoq** bo‘lay,

O‘zim ko‘nglingizga nurday to‘kilay,

Otangiz bo‘layin, onangiz bo‘lay,

Bolalar uyining qizg‘aldoqlari. (E.Siddiqova)

Ko‘zmunchoq. “Ko‘z tegmasin” uchun (odatda, yosh bolaning qo‘li, kiyimi va shu kabilarga) taqib qo‘yiladigan munchoq. (O‘TIL, 3-jild, 448-b.) ko‘zmunchoq taqish. Islomgacha bo‘lgan davrda paydo bo‘lgan odatlardan biri sifatida xalq kognitiv ongida saqlanib qolgan, ya‘ni qadimiy mifologik madaniy kod belgisi hisoblanadi. Uning genderlik belgisi esa ba‘zan ayollar, qizlar ham bezak sifatida ko‘zmunchoq taqib yurishi hamda onalik tuyg‘usi bilan bog‘liq bolasini yomon ko‘zlardan asrash maqsadida farzandiga taqib qo‘yishi bilan belgilanadi.

Begim onajonlar

Borarlur hurday –

Baxt, tole ko‘tarib

Bo‘xchalarida. (E.Siddiqova)

Bo‘xcha. Kiyim-kechak, latta-putta va shu kabilarni o‘rab tugilgan qiyiqcha, ro‘mol; tugun, tuguncha. (O‘TIL, 1-jild, 421-b.) Odatda, bo‘xcha ayollar tuguniga nisbatan qo‘llanadi.

Ayol uyning, xonadonning harorati va farovonligini saqlovchi, oila a‘zolarining o‘zaro munosabatlarini tartiblovchi, avlodni davom ettiruvchi, avlod tarbiyasidagi o‘rni beqiyos shaxs sifatida barcha xalqlar mentalitetida ham e‘zozlanuvchi zotdir. Shunday ekan, “ayol” konseptining umuminsoniy g‘oyalarga xizmat qiluvchi qirralari muhim ahamiyatga egadir.

Shu bilan birga, milliy tariximizga, madaniy-ma‘naviy ildizlarimizga nazar tashlaydigan bo‘lsak, olamning o‘zbekona milliy tasvirida “ayol” tushunchasi

o‘ziga xos tarzda juda muhim rol o‘ynaydi. “Ayol” konseptining semantik mazmunini ochishda she’riyat muhim o‘rin tutadi.

Odatda, ming yillar mobaynida erkak ijodkorlar bayt-u g‘azallarining eng sara satrlari *ayol go‘zalligini* madh etib keladi. Xo‘sh, ayol ijodkor nazdida-chi, bu tushuncha atrofida kechinmalar qay tarzda verballashadi? O‘zbek adabiyotida ayol ijodkorlarning o‘ziga xos o‘rni va ovozi bo‘lib, uzoq yillik tarixiy jarayonni qamrab oladi. Xususan, ularning ijodida “ayol” konseptining olmos qirralari *mehribon ona, sadoqatli yor, latofatli yor, kurashchan ayol* kabi lirik, epik yoki dramatik qahramon sifatida har jihatdan badiiy talqiniga ega.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 4-jild. Toshkent: O‘zbekiston, (2020)
2. O. Hojiyeva “Mushfiq onajon” (1983)
3. E.Siddiqova “Ko‘nglim ufqlari” (1977)

MUNDARIJA

1.	Kirish soʻzi. Kamalov Azamat Jamalovich	4
2.	Ibraimov X. Farzand tarbiyasida xalqaro modellar va ularning mazmun-mohiyati	6
3.	Kamalov A.J. Taʼlim-tarbiyaning samarali modellari va ularni shakllantirish mexanizmlari	8
4.	Tojiboyeva H.M. Kiberxujum: yoshlarni kiberxujumdan himoya qilish asosida ularda vatanparlik va bagʻrikenglik tushunchalarini rivojlantirish	10
5.	Djurayev R.X. Zamonaviy taʼlim sharoitida ota-ona – oʻquvchi – oʻqituvchi zanjirining samaradorligini oshirish mexanizmlari	13
6.	Safarova R.G. Xalqaro tarbiya modellari va ularning farzand kamolotini taʼminlashdagi imkoniyatlari	15
7.	M.Quronov, M.Isoqova. Yapon tarbiya tajribasidan boshlangʻich sinflarda foydalanish: ilk tajribalari haqida	18
8.	M.Quronov, O.Bazarov, M.Isoqova 3-sinfda “Mehnatsevar bola qanday boʻladi?” Mavzusidagi mashgʻulotni oʻtkazish metodlari	22
9.	Атемова К.Т. Сотрудничество школы и семьи в формировании культуры одевания у девочек	27
10.	L.M.Qaraxonova. Ota-ona va maktab hamkorligi: farzand kamolotini taʼminlashda xalqaro tajribalar va innovatsion yondashuvlar	31
11.	Fazilov Dj.K. Umumiy oʻrta taʼlim muassasalarida oʻquvchilarni aksiologik yondashuv asosida tarbiyalashning strategik yoʻnalishlari	33
12.	Umaraliyeva M.A. Uzluksiz taʼlim va tarbiya jarayonida milliy qadriyatlarning uzviyligi	36
13.	Ibragimova F. Maktab va oilaning bola kognitiv rivojlanishidagi oʻzaro bogʻliqligi	39
14.	Musurmonkulov O.U. Oila–mahalla–taʼlim muassasasi hamkorligining pedagogik asoslari: barkamol avlod tarbiyasida milliy qadriyatlar integratsiyasi	41
15.	Karimov K.A. Xalqaro tarbiya modellarining taʼlim-tarbiya tizimiga samarali taʼsir mexanizmlari	47
16.	Саханова А. Ж., Бекботаева Ф.О. Развитие когнитивных способностей старшеклассников в связи с использованием цифровых технологий	49
17.	Choriyeva D.I., Axunova U.O. Bizlar tarbiyasida mahalla-oila-maktab hamkorligi mexanizmlari	52

18.	Xojimetova D. Farzand kamoloti yo‘lida ota-ona va maktab hamkorligi va bunda xorijiy tajribalar	57
19.	Abdullayeva S.A. Uzluksiz tarbiya jarayonida an’anaviy va zamonaviy qadriyatlar uyg‘unligi	59
20.	Ravshanov S.B. Farzand kamoloti uchun xalqaro tarbiya modellarining o‘ziga xos xususiyatlari	65
21.	Тулаганова Г.Э. Взаимодействие школы и семьи в формировании цифрового безопасного поведения подростков с девиантными проявлениями	69
22.	Murodov N.O. Ethical and legal challenges of using artificial intelligence in public and corporate governance	76
23.	Yuldoshova M.O. Bolalar adabiyotining ta’limiy va tarbiyaviy imkoniyatlari.	79
24.	Mamajonov R.M., Mahkamova M.R. Yaponiya tarbiya modellarining o‘zbekiston ta’lim tizimiga transformatsiyasi (Namangan viloyati misolida)	82
25.	Xoliqulova D.SH. Oila va gospital maktab hamkorligining ijtimoiy-pedagogik mexanizmlari	87
26.	Dehqanova M. G’. Maktab darslarining intizomiy omillari xususida	93
27.	Gulyamova A.O. Alohida ta’lim ehtiyojli bolalar tarbiyasida an’anaviy qadriyatlarning pedagogik ahamiyati	95
28.	Abdurazoqova M.M. Qizlar kamolotida ota-ona, maktab va mahalla hamkorligi: xalqaro tarbiya modellari asosida 5–7-sinf o‘quvchilari misolida tashkil etish mexanizmlari	99
29.	Есимбекова А.О. Проектно-исследовательская деятельность Как форма сотрудничества родителей и школы	101
30.	Медетова Р. М., Пирматова М. С. Сотрудничество родителей и образовательных учреждений при изучении студентами поэтики Художественных произведений на занятиях русской литературы	107
31.	Maxmudov A.X. Xalqaro tarbiya modellari va ularning konseptual asoslarini shakllantirishning metodologik jihatlari	113
32.	Мардонов Ш. Қ., Алмутатова Г. Мыслители востока о личности, ее развитии, обучении и воспитании подрастающего поколения	118
33.	Kadirova N.A. Raqamli ta’lim vositalari yordamida ijodkorlikni rivojlantirish metodikasi.	124
34.	Niyazbekova M.A. Ota-ona va maktab hamkorligi: farzand kamoloti uchun xalqaro tarbiya modellari	127

35.	Baynazarova G.A. Innovatsion pedagogik texnologiyalar va sunʼiy intellekt integratsiyasi	130
36.	Samiyeva Sh.A. Farzand kamolotida ota-ona va maktab hamkorligi: raqamli muhitda agressiv xulq profilaktikasining xalqaro tajribasi	133
37.	Abduraimova Ch.F. Boʻlajak boshlangʻich sinf oʻqituvchilarini tayyorlashda “situationsansatz” modeli: germaniya tajribasi va uning pedagogik ahamiyati	137
38.	Norbutayeva D.A. Oʻquvchilarda badiiy-estetik did va dizaynerlik koʻnikmalarini rivojlantirishda oila bilan hamkorlikning ijtimoiy asoslari	141
39.	Zhanbolat I.N. Development of self-regulation in the system of family–school interaction as a basis for academic success	145
40.	Amirova M.M. Milliy va madaniy qadriyatlar asosida boshlangʻich sinf oʻquvchilarida ijtimoiy masʼuliyatni rivojlantirishda oila va maktabning integratsion modeli	150
41.	Joʻrayeva N. Behbudiyning pedagogik qarashlari	153
42.	Yusupova S.D. Maktab-oila hamkorligining taʼlim jarayoniga taʼsiri: ekologik madaniyatni shakllantirish misolida	161
43.	Abdullayeva I.I. Uzluksiz tarbiya jarayonida maʼnaviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishning muhim jihatlari	167
44.	Abdullayeva M.Z. Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining maʼnaviy fazilatlarni rivojlantirishda xalqaro tarbiya modellarning roli	172
45.	Usmanova Z.B. Mediamahsulotlar, ota-onalar va maktab hamkorligida farzand kamoloti uchun xalqaro tarbiya usullari	175
46.	Jumanov Sh.S. Singapur va Oʻzbekiston maktablari tarbiya modellarning qiyosiy tahlili: kontseptual asoslari va amaliyoti	179
47.	Aʼzamov I.S. Umumtaʼlim maktablari oʻquvchilarida milliy va umuminsoniy qadriyatlarga integratsiyalashgan harbiy tarbiyani shakllantirish metodikasi	184
48.	Ibodullayeva D.Sh. Milliy-media kompetentlik koʻnikmalarining shakllanishi va uning pedagogik asoslari	189
49.	Masharipov R. B. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusufning ilmiy-pedagogik merosi va islomiy tarbiya tizimini modernizatsiyalash strategiyalari	193
50.	Begmatov M.A. Ixtisoslashtirilgan maktablarda ingliz tili oʻqitishning madaniy-gumanistik transformatsiyasi: milliy va xalqaro tarbiya balansi (Rossiya federatsiyasi tajribasida)	196
51.	Mutallibjonov M. Qadriyatlar va anʼanalar asosida oʻquvchilarni kasbiy maʼnaviyatini tarbiyalash	200
52.	Berdibayeva K. Zh. Features of professional self-determination of students in the process of studying at a university	204

53.	Muxamadiyev X.A. Oilaviy bolalar uylari ota-onalari va maktab hamkorligiga asoslangan tarbiya modellari	209
54.	Jalilov A.A., Shonazarova M.S. Matematika ta’limida differensial yondashuvning ahamiyati	212
55.	Qulmatov N.E., Rizzaev Sh. R. O‘quvchi yoshlarni vatanparvar komil insonlar qilib tarbiyalashda milliy-ma’naviy qadriyatlar va an’analar tizimining o‘ziga xos jihatlari	216
56.	Mamarayimova S.E., Xodiyeva Sh. A. Ota-ona va maktab hamkorligi: farzand kamoloti uchun xalqaro tarbiya modellari	220
57.	Норбадалов С. С. Воздействие музыки на когнитивное развитие школьников	222
58.	Азимова М.Х. Методика анализа художественной литературы и ее воспитательный потенциал при обеспечении сотрудничества родителей и школы	226
59.	Shukurova N.G’. Ertak terapiyasi yordamida bolalarda qo‘rquvlarni yengish mexanizmlari	231
60.	Il’yasova D.A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining estetik didini tarbiyalashda bolalar adabiyotining roli	235
61.	Xodiyeva Sh.A. Farzand tarbiyasini rivojlantirishda ota-ona va maktab hamkorligi: xalqaro tajriba va uning transformatsiyasi	238
62.	Ahmadova K.A., Qalandarova Sh.O. Ota-ona va maktab hamkorligi asosida shaxs kamolotiga erishish: Finlyandiya, Singapur va O‘zbekiston modellari qiyosiy tahlili	241
63.	Xakimova B.M. Xalqaro tarbiya modellarining o‘zbekiston ta’lim-tarbiya tizimiga transformatsiyasi (SEL metodikalari asosida)	244
64.	Olimjonova N.D. O‘quvchilarning sog‘lom dunyoqarashini rivojlantirishda ota-ona va maktab hamkorligi	246
65.	Jumaboyev A.D. “Tarbiya” darslarida milliy tarbiyani amalga oshirishning didaktik mexanizmlari	251
66.	Turg‘unboyeva N.R. Alohida ta’lim ehtiyoji bo‘lgan bolalar ijodkorligini ota-ona hamkorligida korreksiyalash	255
67.	Bektemirov S.K. O‘smirlarda axloqiy fazilatlarni tarbiyalashda ijtimoiy tarmoqlarning ta’siri	259
68.	Jalilov A.A., Egamov Sh.T. Geometriyani o‘rganishda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish	262
69.	Kamoljonova D.X. Oila muhitida o‘quvchilarning kitobxonlik kompetensiyasini rivojlantirish	265
70.	Tayirova M.A. Raqamli ta’lim muhitida ota-ona va maktab hamkorligini tashkil etish modellari	268

71.	Ismailov D.B. Yangi O‘zbekiston davlat fuqarolik xizmatchisining ma’naviy-axloqiy imidji: huquqiy asoslar	272
72.	Saydaliyev A.I. Tanqidiy tahlil va axloqiy immunitet: maktab va ota-onalar hamkorligida shaxsni ijtimoiy-pedagogik himoyalash modellari	279
73.	Matkarimov I.M. Innovatsion yondashuv asosida uyushmagan yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash metodikasini takomillashtirishga ta’sir etuvchi omillar	283
74.	Saxoddinova M.E., Abdumurodova D.A. Ota-ona va maktab hamkorligi: farzand kamoloti uchun xalqaro tarbiya modellari	292
75.	Sayfullayeva I.Q. Xalqaro tajriba asosida inklyuziv ta’limda sel yondashuvini joriy etish va bo‘lajak maxsus pedagoglarni tayyorlash metodikasi	298
76.	Rustamov R.A. “Tarbiya” fani darslarida milliy va umuminsoniy qadriyatlar integratsiyasini ta’minlashda oilaning didaktik imkoniyatlari.	304
77.	Normuxamedov Z.N. Inson kamolotida qadriyat va an’analar uzviyligi: sharq uyg‘onish davri pedagogik merosini zamonaviy uzluksiz tarbiya tizimiga integratsiya qilish modellari	310
78.	Bobomammedova Sh.A. Muxammadxo‘jayeva Z.R. Ota-ona va maktab hamkorligida sun’iy intellektdan foydalanish madaniyatida xalqaro tajriba	316
79.	Asqarova Sh.T. Ijtimoiy va hissiy ta’lim (sel) metodikasini oila muhitida qo‘llashning psixologik va pedagogik xususiyatlari	319
80.	Yuldashev G‘.N. Farzand tarbiyasida maktab va oilaning hamkorligi va xalqaro modellar	323
81.	Бенжеллун В.В. Выявление и трансформация деструктивных убеждений у школьников через детско-взрослое партнёрство.	327
82.	Egamberdiyev U.X. Ota-onalarning pedagogik madaniyati: ijtimoiy-pedagogik talqin	331
83.	Rasulov J.M. Maktab- mahalla hamkorligi va inson kapitalini rivojlantirish	337
84.	Raxmonova D.O., Olimova A.I. Sport yo‘nalishidagi talabalarda sog‘lom turmush madaniyatini tarbiyalash	342
85.	Маджитова С.С. Методика подготовки будущих воспитателей к духовно-нравственному воспитанию детей с особыми образовательными потребностями	345
86.	Salimova O.Yu. Farzand tarbiyasida oila-mahalla-maktab hamkorligi mexanizmlari	350

87.	Quziyev R.B. Mahalla–oil–maktab hamkorligi mexanizmi asosida shaxsiy ahamiyatga ega bo‘lgan ta’lim-tarbiyani tashkil etish	355
88.	Abduganiyev O.T. Talabalarda umuminsoniy qadriyatlarga oid kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik asoslari	359
89.	Atayeva G. Bolalar tarbiyasida mahalla, maktab va oila hamkorligining zarurati	369
90.	Yoquvjonov A.F. O‘quvchilarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning pedagogik imkoniyatlarini takomillashtirish	372
91.	Shukurova M.X. Badiiy matnda konseptning namoyon bo‘lishi va Gender lingvistikasi	377

**2026-yil 24-aprel kuni Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy
instituti tomonidan o‘tkazilgan “Ota-ona va maktab hamkorligi:farzand
kamoloti uchun xalqaro tarbiya modellari” mavzusida xalqaro ilmiy-amaliy
anjuman
MATERIALLARI TO‘PLAMI**

Nashr etilgan sana: 23.04.2026.
“Times New Roman” garniturası. Adadi: 50 dona.